ମଦନମୋହନ
ରଚନା-ସଂଗ୍ରହ

ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ
ରାଉରକେଲା

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଦଶକରେ ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ କବି ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର (୧୮୯୦-୧୯୬୭) ଆବିର୍ଭାବ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଅନ୍ୱେଷାଧର୍ମୀ, ବିଚାର ଓ ଉପସ୍ଥାପନଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଅନନ୍ୟ । କାବ୍ୟାବେଗ, ଛନ୍ଦ-ଯୋଜନା ତଥା ଗୀତିମୟତା ହେତୁ ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସମକାଳରେ ଥିଲା ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ଅନାଗ୍ରହ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବରେ ବିକାଶର ଅଭାବ ହେତୁ ସେ ହୋଇଛନ୍ତି ପ୍ରାୟତଃ ବିସ୍ମୃତ । ସମୟ ଯେତିକି ଯେତିକି ଗଡି ଚାଲିଛି, ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାବଳୀ ସେହି ପରିମାଣରେ ଗବେଷକ/ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ବିସ୍ମୃତି-ଗର୍ଭରୁ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାବଳୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟପାଦର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ

(କବି ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚନାବଳୀ)

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂପାଦନା:
ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ

ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ
ରାଉରକେଲା-୭୬୯ ୦୦୩

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ

ସଂପାଦକ: ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ

ପ୍ରକାଶକ: ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ
ବି/୯, ଫକୀରମୋହନ ନଗର(ସେକ୍ଟର-୭)
ରାଉରକେଲା-୭୬୯ ୦୦୩(ଓଡ଼ିଶା)
ଫୋନ୍ - ୦୬୬୧-୨୬୪୦୧୪୩

ପରିବେଷକ: ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର
ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୭୫୩ ୦୦୨

ଅକ୍ଷରସଜ୍ଜା: କୁମାରିକା-ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ
ବି/୧୪୪, ସେକ୍ଟର-୪, ରାଉରକେଲା-୭୬୯୦୦୨

ମୁଦ୍ରଣ: ଅପ୍ଟିମା(ଅଫ୍‌ସେଟ୍) ପ୍ରିଣ୍ଟସ୍,
ସୂତାହାଟ, କଟକ-୭୫୩୦୦୧

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ:୨୦୦୪

ମୂଲ୍ୟ: ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

Madan Mohan Ranchanasangraha

(Collected Works of Madan Mohan Pattanaik)

Editor: **Debendra Kumar Dash**
Publisher: **Pragati Utkal Sangha**
B/9, Fakirmohan Nagar(Sector-7)
Rourkela-769003(Orissa)
Distributor: **Grantha Mandir**
Binod Bihari, Cuttack- 753 002
Type Set By: **Kumarika-Gangotri**
B/144, Sector-4, Rourkela-769002
Printed at: **Optima Offset Prints**
Sutahat, Cuttack-753001
First Edition:2004
Price: Rupees Two Hundred Only.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ନିବେଦନ

ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ, ରାଉରକେଲାର ଅନ୍ୟତମ ପୁରାତନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, 'ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ' ଗତ ପଇଁଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଅବାରିତ ଉଦ୍ୟମ କରି ଆସିଛି । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୈଳବାଳା ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, କଟକ)କୁ ବାଦ୍‌ଦେଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମ, ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବୟବ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ରାଉରକେଲା ଷ୍ଟେସନ୍ ନିକଟରେ ୧୯୭୬ ମସିହାରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ଏପ୍ରିଲ୍ ପହିଲାକୁ, ଏକ ଜାତୀୟ ଉତ୍ସବ ରୂପେ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବେସରକାରୀ ଉଦ୍ୟମରେ, ମହାସମାରୋହରେ, ପ୍ରଥମ କରି ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ଓ ତାହାପରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଳନ କରିବା ପରେ କ୍ରମଶଃ ଏହା ଉତ୍କଳ ଦିବସ ରୂପେ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ପାଳିତ ହେଉଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ବିଭିନ୍ନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ୟମ ଏହାର ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗ । ମଧୁବାବୁଙ୍କର ବକ୍ତୃତା, ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଲେଖା, ତା'ଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ଅପ୍ରକାଶିତ/ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଲେଖା ଓ ଆଲୋଚନା ଏହି ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ସଂକଳିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଏହାର ତାଲିକା ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର – ଗଙ୍ଗାଧର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇ ନଥିବା ଅନେକ କବିତା ଓ ଗଦ୍ୟରଚନାର ସମ୍ଭାର ସ୍ଥାନପାଇଥିବା'ଗଙ୍ଗାଧର :କବିତା ଓ କବି ଆତ୍ମା' ପୁସ୍ତକ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରକାଶ କଲା ପରେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ଗଙ୍ଗାଧର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଛି । 'ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ' ଆମ (ଏହି) ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶତମ ଅର୍ଘ୍ୟ ।

ଏହି ଅବସରରେ,ଅସୀମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ସହ ଏହି ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭାବେ ମୁଣ୍ଡେଇ ନେଇଥିବା ଦୁଇ ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଅବଦାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସାମାନ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ନକଲେ ମନରେ ଗଭୀର କୃତଘ୍ନତାବୋଧର ଦୁଃଖ ରହିଯିବ । ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗର୍ବ, ଏହି ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ସଭ୍ୟ ହେଲେ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ ଓ ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀଚରଣ ମହାନ୍ତି । ଏ ଉଦ୍ୟମକୁ ଏକ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ବହୁ ସମୟ,ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅସୀମ ନିଷ୍ଠା ସହ ନିର୍ଭୁଲ ତଥ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ଏହି ଅତୁଳନୀୟ ସଂକଳନ ସବୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଅଧ୍ୟାପକ ବନ୍ଧୁଦ୍ୱୟ । ଜାତି ପାଇଁ ଓ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା,ସେମାନଙ୍କର ଓ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ବିନମ୍ର ନିବେଦନ ।

'ଧଉଳି ପାହାଡ଼'ର ସ୍ରଷ୍ଟା,ସୁପରିଚିତ ସାହିତ୍ୟିକ ରାୟବାହାଦୁର ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଅନୁଜ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଅପ୍ରକାଶିତ/ଦୁର୍ଲଭ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ ରଚନାବଳୀ, ଅଧ୍ୟାପକ ଦାଶ ଅନେକ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ଦାଶଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଶାସନ କାଳରେ ଡେପୁଟି

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଦାୟିତ୍ୱ ସହ, ନିଷ୍ଠାପର ଭାବେ ସାହିତ୍ୟ ସେବା କରିବା ମଦନମୋହନଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧର ପରିଚୟ ଦିଏ । ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁମୋହନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ(କନ୍ୟା) ରିତୁ(ସାବିତ୍ରୀ)ଙ୍କର ବିବାହ ପଟିଆ ରଘୁନାଥପୁର ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କଟକ ପିଠାପୁର ନିବାସୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଇଞ୍ଜିନିୟର ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହ ସଂପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ପିତାଙ୍କ ଦେହାବସାନର ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀ କର୍କଟ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ଓ ୨୦୦୨ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୧୭ ତାରିଖରେ ଅକାଳରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲେ ।

ସାବିତ୍ରୀଦେବୀଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ତାଙ୍କ ପିତାମହଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ପ୍ରକାଶନର ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ବହନ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଡକ୍ଟର ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ । ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉମେଶ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇ ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀଙ୍କ ଅମର ଆତ୍ମାର ସଦ୍‌ଗତି ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ।

ସରକାରୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସୁଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ସହ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତୃଭାଷାରେ କିପରି ସୁସ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିପାରେ ତା'ର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ, ମଦନମୋହନଙ୍କ ଲେଖା ସବୁ ବିସ୍ମୃତିର ଗର୍ଭରୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଅଣାଯାଇଛି । ଏହି ରଚନାସଂଗ୍ରହ ଆଜିର ଯୁବମାନସକୁ ଯଦ୍ କିଞ୍ଚିତ୍ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ/ଅନୁପ୍ରାଣିତ କଲେ ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେଲା ବୋଲି ଜାଣିବୁ । ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଅନ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ପରି ଏହା ମଧ୍ୟ ସର୍ବଜନ ଆଦୃତ ହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ଓ ଶେଷରେ ଆମର ସବୁ ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇ, ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରୁଛି ।

ଭାରତ ଭୂଷଣ ମହାନ୍ତି
ସଭାପତି
ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ
ରାଉରକେଲା

***

Digitized by srujanika@gmail.com

କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଦଶକରେ ଜଣେ ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତଥା ସମାଲୋଚକ ଓ ଜଣେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି-ସଂପନ୍ନ କବି ହିସାବରେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ(୧୮୮୦-୧୯୬୭)ଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଅନ୍ୱେଷାଧର୍ମୀ । କାବ୍ୟାବେଗ, ଛନ୍ଦଯୋଜନା ତଥା ଗୀତିମୟତା ହେତୁ ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସମକାଳରେ ଥିଲା ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ଅନାଗ୍ରହ ହେତୁ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ବିକାଶ ନ ହେବାରୁ ମଦନମୋହନ କ୍ରମଶଃ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସମୟ ଯେତିକି ଯେତିକି ଗଡ଼ି ଚାଲିଛି, ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାବଳୀ ସେତିକି ସେତିକି ଗବେଷକ/ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରାଳକୁ କ୍ରମଶଃ ଚାଲି ଯାଉଛି । ବିସ୍ମୃତି ଗର୍ଭରୁ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାବଳୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟପାଦର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପୁନଃ-ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ଏହି ସଂକଳନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସର ଚର୍ଚ୍ଚା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ରଷ୍ଟା-ଭିତ୍ତିକ ଓ କଳ୍ପିତ ଯୁଗ-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ରହି ଆସିଛି । ଫଳରେ ତଥାକଥିତ ଯୁଗଗୁଡ଼ିକ ସହ ବା କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନହୋଇଥିବା ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ଅନାଲୋଚିତ ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ବା କ୍ରମଶଃ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । କେବଳ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ନୁହଁନ୍ତି; ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ବହୁ କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଏହି ଦୁର୍ଭୋଗର ହୋଇଛନ୍ତି ଶରବ୍ୟ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ରଷ୍ଟା ଆପଣା କୃତିତ୍ୱଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲାବେଳେ, ଅନ୍ୟମାନେ ସିଲହଟ୍ ଛବି ଯୁଗର ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ କେବଳ ଭାସି ଉଠିଛନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ଗବେଷଣା/ମୂଲ୍ୟାୟନକୁ ଭୟ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷକ/ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ତଥା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଏହା ଏକ ପରମ ସୁଯୋଗ ଆଣି ଦେଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତିଧାରାକୁ କେତୋଟି ଯୁଗର ଅଥବା ଗୋଷ୍ଠୀର ନାମ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ସେମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଙ୍ଗ କରୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହିଭଳି ଏକ ଅଧ୍ୟାସଧର୍ମୀ ବିଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ 'ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ' ଏକ ନୀରବ ପ୍ରତିବାଦ । ତଥାକଥିତ ଯୁଗର କେନ୍ଦ୍ରରେ ଥିବା କବି/ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ନୁହନ୍ତି, ପରିଧିରେ ରହି କ୍ରମଶଃ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥିବା ମଦନମୋହନଙ୍କ ଭଳି କବି, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ କବିତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ଅନନ୍ୟ ଅବଦାନ ରହିଛି; ଏହି ସମ୍ପର୍କିତ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପ୍ରସ୍ତୁତ ସଂକଳନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରକାଶନ-ଇତିହାସର ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖଦ ଘଟଣା ହେଲା, ଜାତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକ-ପ୍ରକାଶନ ପ୍ରାୟତଃ ଧାମ୍ପର୍କହୀନ । ଊନବିଂଶ ଶତକ ଓ ବିଂଶ ଶତକର ଆଦ୍ୟ ଦଶକରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର, ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ଓ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ ଜାତୀୟ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଓ ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ସେହି ପରମ୍ପରାକୁ କିଛି ଦିନ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ କାଳର ରଚନାବଳୀର ପୁନଃ-ପ୍ରକାଶ ଲେଖକ ବା ତାଙ୍କ ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇଆସିଛି । ଫଳରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି ନାଟ୍ୟକାର ଜଗମୋହନ ଲାଲ୍ ଓ ଆଦି ଔପନ୍ୟାସିକ ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ସମେତ ବହୁ ଲେଖକ ହଜି ଯାଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସାମଗ୍ରିକ ସଂକଳନ ଲେଖକଙ୍କର ବା ତାଙ୍କ ପରିବାରର କେବଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ଲେଖକ ନିଜ ରଚନାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅମନୋଯୋଗୀ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାଗଣ ଅସଚେତନ, ସେଭଳି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ/ ରଚନାବଳୀର ସଂକଳନ ପ୍ରାୟତଃ ସମ୍ଭବପର ହୋଇନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟିକ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ତଥା ଲେଖକଙ୍କ ପରିବାରବର୍ଗର ବିନା ସାହାଯ୍ୟ/ପ୍ରରୋଚନାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ରଚନାବଳୀ/ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସଂକଳିତ । ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଭଳି ଅଭିମାନୀ ଲେଖକଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସଂକଳିତ ନ ହେବାର ଏହା ଏକ କାରଣ ।

ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର/ଷୋହଳ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଊନବିଂଶ ଶତକର ଶେଷ ପାଦ ଓ ବିଂଶ ଶତକର ଆଦ୍ୟ ଦୁଇ ଦଶକର ପୁସ୍ତକ ଓ ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମୋତେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ବିସ୍ମୃତ /ଅବହେଳିତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସମକାଳର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟରେ ବିଚାର କଲେ ସେମାନଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେବା କଥା ନୁହେଁ – ସେହି ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ପ୍ରତି ମୋର ରହିଛି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆକର୍ଷଣ । ସେହିଭଳି ଏକ ଆକର୍ଷଣରୁ ଆଜକୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ତଳେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୋଜନା ନ କରି ମଦନମୋହନଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ମଝିରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା ଫଳରେ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ଭାବରେ ଏହି ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁଥିବାରୁ ତାହା ଅଧାପନ୍ତାରିଆ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ୨୦୦୦ ମସିହାରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ପ୍ରକାଶ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘର କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନେ ନିକଟରେ ମୁଁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲି ଓ ସେମାନେ ତାହା ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି ।

ରାଉରକେଲାର **ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ** ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତା ପ୍ରତି ସଶ୍ରଦ୍ଧ କବି/ଲେଖକମାନଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସଂକଳନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଆପଣାର ଏକ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରେ । ଏହିଭଳି କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆପଣାର ସୀମିତ ସମ୍ବଳ ସତ୍ତ୍ୱେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ଏକ ସଂକଳନ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁମୋଦନ କରି ପ୍ରକାଶଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନା କରିଥିବାରୁ 'ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ'ର କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିକଟରେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ । ବିଶେଷତଃ, ସଂଘର ସଭାପତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭାରତଭୂଷଣ ମହାନ୍ତି ଐକାନ୍ତିକ ସହଯୋଗ ନ କରିଥିଲେ ଓ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଉତ୍ସାହୀ ହୋଇ ନ ଥିଲେ 'ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ନିକଟରେ କେବଳ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇ ତାଙ୍କ ଉତ୍ସାହ, ସହଯୋଗ ଓ ଅବଦାନକୁ ନ୍ୟୂନ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ।

ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସଂଗ୍ରହଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏହି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶନର ସମସ୍ତ ସ୍ତରରେ ମୋତେ ସହଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ମୋର ପରମବନ୍ଧୁ ଓ ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘର ଉପସଭାପତି ଡକ୍ଟର୍ ଶ୍ରୀଚରଣ ମହାନ୍ତି । ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ରଚନାବଳୀର ସଂଗ୍ରହ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲାବେଳେ ପ୍ରଫେସର ଗଣେଶ୍ୱର ଦାସ(ପୂର୍ବତନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ରାଉରକେଲା)ଙ୍କ ସୌଜନ୍ୟରୁ କବିପୁତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁଧାଂଶୁମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ (ପୂର୍ବତନ ମୁଖ୍ୟ ଶାସନ ସଚିବ, ଓଡ଼ିଶା)ଙ୍କ ସହ ପରିଚୟ ହୁଏ ତଥା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁଧାଂଶୁମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶ୍ରୀମତୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ପ୍ରଫେସର ଦାସଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଗଭୀର ଭାବେ କୃତଜ୍ଞ ।

ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ଏହା ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସଂକଳନ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର କେତେକ ରଚନା ମୁକୁର, ସହକାର, ନବୀନ, ଭଞ୍ଜପ୍ରଦୀପ, ଶିଶିର ଓ ପଞ୍ଚାମୃତ ଆଦି ପତ୍ରିକାରେ ରହିଯାଇଥିବା ସମ୍ଭବ । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ', 'ମୁକୁର' 'ସହକାର'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ମୋତେ ସହଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜର ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ପାଠାଗାର, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ଅଭିଲେଖାଗାର, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟ, କେଦାରନାଥ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର କର୍ମକର୍ତ୍ତାବୃନ୍ଦ । ଏହି ଅବସରରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହୀ ଓ କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନ୍ତରର ସହିତ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ମୋର ଅନୁଜ ପ୍ରତିମ ବନ୍ଧୁ ଓ ସତୀର୍ଥଗଣ – ଡକ୍ଟର ଗୌରାଙ୍ଗଚରଣ ଦାଶ,ଡକ୍ଟର ଦୀପ୍ତିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଡକ୍ଟର ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରଧାନ ଓ ଡକ୍ଟର ନଗେନ୍ ଦାସ – ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହଯୋଗ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ ପୁରୁଣା ପତ୍ରପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ଥିବା ପାଠାଗାରଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଥାଇ ଏହି ସଂକଳନଟି ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିଛି । ଅନୁଜ ପ୍ରତିମ ଡକ୍ଟର ଫଣୀନ୍ଦ୍ରଭୂଷଣ ନନ୍ଦ ମୋ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିନଥିବା ମଦନମୋହନଙ୍କ ତିନୋଟି ଲେଖା କେବଳ ମୋର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିନାହାନ୍ତି, ତା'ର ପ୍ରତିଲିପି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ସଂଗ୍ରହ କରିପାରିନଥିବା ମଦନମୋନହଙ୍କ ସାତଟି କବିତା 'ମୁକୁର','ଶିଶିର' ଓ 'ନବୀନ' ପୃଷ୍ଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଦେଇଛନ୍ତି ପ୍ରଫେସର ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରଫେସର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଡକ୍ଟର ନନ୍ଦଙ୍କ ଅବଦାନ ଫଳରେ ସଂକଳନଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହୋଇପାରିଛି । ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶନ ଅବସରରେ ପ୍ରଫେସର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମୋର ପ୍ରଣାମ ଓ ଫଣୀନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସମେତ ଅନୁଜପ୍ରତିମ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି । ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ଡକ୍ଟର ଦାଶରଥି ଦାସ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାବାନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରଫେସର ଯତୀନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ଗୁରୁଜନମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ମୋତେ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଛନ୍ତି । ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ତଥା ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ସଂଗୃହୀତ ନ ହେବା ଫଳରେ ସାଧାରଣ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ପ୍ରାୟତଃ ଅପରିଚିତ । ତେଣୁ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ସ୍ୱର୍ଗତ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକ ସ୍ୱର୍ଗତ ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ତଥା ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କର ଅବଗତି ନିମନ୍ତେ କବିତା ବିଭାଗର ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଉଦ୍ଧୃତ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ।

ପୁସ୍ତକଟିର ଲିପି ସଂଯୋଜନା କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀମାନ୍ ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ଓ କୁମାରିକା-ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ ତଥା ମୁଦ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି ଅପ୍ପିମା ଅଫ୍‌ସେଟ୍ ପ୍ରିଣ୍ଟର ପରିଚାଳକ ଶ୍ରୀମାନ୍ ତପନ କୁମାର ମହାପାତ୍ର । ଏମାନଙ୍କୁ ମୋର ସସ୍ନେହ ଧନ୍ୟବାଦ ।

'ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ'ରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତ ରଚନା 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ', 'ମୁକୁର', 'ସହକାର' ଓ 'ଭଞ୍ଜପ୍ରଦୀପ' ଆଦି ପ୍ରାଚୀନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରୁ ସଂଗୃହୀତ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଠାବ କରିବା ଓ ନକଲ କରି ଆଣିବା ପାଇଁ ମୋତେ ମାସ ମାସ ଧରି ପରିବାରଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ପାଇଁ ହୋଇଛି । ଏହି ସମୟରେ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଜଞ୍ଜାଳ ଏକାକୀ ମୁଣ୍ଡେଇଛନ୍ତି ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୀତାଞ୍ଜଳି । ତା'ସହିତ ପୁସ୍ତକଟିର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ସେ । ତାଙ୍କୁ କି ପ୍ରକାରର ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଆଯାଇପାରେ, ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ ।

'ମଦନମୋହନ ରଚନାବଳୀ'ର ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ତିନି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ । ସେତେବେଳେ କେବଳ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀକୁ ନେଇ ଏକ ପୁସ୍ତକ କରିବାର ଯୋଜନା ଥିଲା ଓ ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘର ଆବଶ୍ୟକତା ହେତୁ ପ୍ରବନ୍ଧଭାଗର ମୁଦ୍ରଣ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ କରାଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ଭାଗରେ ଅନେକ ପାଠଗତ/ମୁଦ୍ରଣ ଅଶୁଦ୍ଧ ରହିଯାଇଛି । ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ରଚନାସଂଗ୍ରହରେ ରହିଯାଇଛି ବହୁ ପ୍ରକାର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ତ୍ରୁଟି । ମଦନମୋହନଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସଂକଳନରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଏହି ସଂକଳନ ଦାବି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା ସଂଗ୍ରହକରି ସଂକଳନଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ସେଥିପାଇଁ ସୁଧୀଜନମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ତ୍ରୁଟି ସତ୍ତ୍ୱେ, ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଅଦ୍ୟପାଦର ଏହି ପ୍ରତିଭାବାନ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ସଂକଳନଟି ଯଦି ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରେ ଓ କୌଣସି ଗବେଷକ ଯଦି ମଦନମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବିସ୍ତୃତ ଗବେଷଣା କରନ୍ତି, ତେବେ ମୋର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେଲା ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରିବି । ଏହି ଶୁଭ ସମୟକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲି ।

ରାଉରକେଲା **ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ**

ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ୧୪୧୧ ସାଲ

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଆବିର୍ଭାବ: ୨୦.୧୦.୧୮୯୦ ତିରୋଧାନ: ୮.୨.୧୯୬୭

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଂଶଲତା

ପିତା: ବେବର୍ତ୍ତା ଗୋପୀନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ; ମାତା: ଚୀନାମାଳୀ ଦେବୀ

- କୁଞ୍ଜବିହାରୀ
- ଗୋଲକବିହାରୀ
- ପଦ୍ମଚରଣ(କବି)
- ମଦନମୋହନ (୧୮୯୦-୧୯୬୭)
  ସ୍ତ୍ରୀ: ନେତ୍ରାମାଳୀ
  - ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁମୋହନ (୧୯୧୯-୨୦୦୧)
    ସ୍ତ୍ରୀ: ସରୋଜିନୀ
  - ସୁଧାଂଶୁ ମୋହନ (୧୯୨୩-   )
    ସ୍ତ୍ରୀ: ସ୍ନେହଲତା
  - ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ଲତା (୧୯୨୬-   )
    ସ୍ୱାଃ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମହାନ୍ତି
  - କୃଷ୍ଣମୋହନ (୧୯୩୦-୧୯୮୭)
    ସ୍ତ୍ରୀ: କିରଣବାଳା
  - ହେମଲତା (୧୯୩୭-   )
    ସ୍ୱାଃ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମହାନ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୂଚୀପତ୍ର

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ନିବେଦନ	୩
କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ	୫
ପ୍ରସ୍ତାବନା: ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ — କବି ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ	୧୩
ପ୍ରଥମ ଭାଗ:ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ	୩୭-୨୧୦
ପ୍ରାକ୍‌ସୂଚନା	୩୮
ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ:ପ୍ରଥମ ଗୁଚ୍ଛ — ପ୍ରସଙ୍ଗ : ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ	୩୯
ପ୍ରାକ୍‌ସୂଚନା	୪୦
୧.କବି ରାଧାନାଥ ଓ ମହାଯାତ୍ରା	୪୧
୨. ମାମୁ(ସମାଲୋଚନା)	୫୯
୩. ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା:	
(କ) ସୂଚନା	୭୦
(ଖ) ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ	୭୨
(ଗ) ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ	୮୦
(ଘ) ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ	୮୫
(ଙ) ଏଣୁ ତେଣୁ	୯୧
୪. ପ୍ରକୃତି ରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା	୯୩
୫. ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ମୃତି	୧୦୪
ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ : ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଚ୍ଛ— ପ୍ରସଙ୍ଗ: ଜୀବନଚରିତ ଓ ଇତିହାସ	୧୦୭
ପ୍ରାକ୍-ସୂଚନା:	୧୦୮
୧. ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ	୧୦୯
୨. ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ' ସେବା	୧୧୯
୩. ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ	୧୨୪
୪. ରାଜ୍‌ସିଂହଙ୍କ ଉଦାରତା	୧୬୫
୫. ଶିଖଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ	୧୭୩
୬. ଭାରତରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚାର	୧୮୩
୭. ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜ	୧୯୫

Digitized by srujanika@gmail.com

୮. ପୃଥିବୀର ଧନକୁବେର ମହାମନା ଜନ ଡି. ରକ୍‌ଫେଲ୍‌ର ୨୦୩
୯. ଚୀନ ଦେଶର ଚିରନ୍ତନ ସଭ୍ୟତା ୨୦୯
୧୦. ପରିଶିଷ୍ଟ ୨୧୪

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ: କବିତାବଳୀ ୨୧୭-୩୭୧

ପ୍ରାକ୍-ସୂଚନା ୨୧୮
୧. ଖଣ୍ଡଗିରି ୨୨୫
୨. ଉଲ୍ଲାସ ୨୨୫
୩. ନିବେଦନ ୨୨୬
୪. ବର୍ଷ-ବିଦାୟ ୨୨୮
୫. ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ୨୨୯
୬. ଶିବରାତ୍ରୀ ୨୩୧
୭. ଆବେଗ ୨୩୩
୮. ଭିକ୍ଷା ୨୩୪
୯. ସୁନାପୁଅ ୨୩୫
୧୦. ପ୍ରାର୍ଥନା ୨୩୬
୧୧. କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ୨୩୭
୧୨. ଅବସାଦେ ୨୩୯
୧୩. ରହସ୍ୟ ୨୪୦
୧୪. ଆକାଙ୍କ୍ଷା ୨୪୧
୧୫. ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗୀତ ୨୪୧
୧୬. ପ୍ରତିଦାନ ୨୪୨
୧୭. ତରଳସ୍ମୃତି ୨୪୩
୧୮. ମଙ୍ଗଳବାଦିର ସ୍ୱପ୍ନ ୨୪୪
୧୯. ପରାଣର କଥା ୨୪୬
୨୦. ମାଗୁଣି ୨୪୮
୨୧. ନବବର୍ଷର ଉଲ୍ଲାସ ୨୪୮
୨୨. ଉଷାରାଣୀ ୨୫୦
୨୩. କେଉଁପୁରେ ୨୫୪
୨୪. ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ୨୫୫
୨୫. କୁହୁତାନ ୨୫୭
୨୬. ଚିରନୂତନ ୨୬୩

Digitized by srujanika@gmail.com

୨୭. ଅତଥ୍ ୨୬୪
୨୮. ବ୍ରହ୍ମବାଦିର ସ୍ୱପ୍ନ ୨୬୫
୨୯. ଚିର ଅଭିଶପ୍ତ ୨୬୬
୩୦.ଅବଳାବଳି ୨୬୭
୩୧. ପରାଣଦେବତା ୨୭୩
୩୨. ଅଭୟବାଣୀ ୨୭୪
୩୩. ସିନ୍ଧୁତୀରେ ୨୭୪
୩୪. ମୋ ପସରା ୨୭୬
୩୫. ନବବର୍ଷର ଭିକ୍ଷା ୨୭୭
୩୬. ବସନ୍ତାଗମେ ୨୭୮
୩୭. ବର୍ଷ ଶେଷେ ୨୮୧
୩୮. ବିସର୍ଜନ ୨୮୩
୩୯. କୌତୁକମୟୀ ୨୮୪
୪୦. ବିକାଶ ୨୯୭
୪୧. ସିନ୍ଧୁ ୨୯୭
୪୨. ଶାରଦୀୟ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପମାଳ ୩୧୮
୪୩. ଯମୁନାତୀରେ କୁମାର-ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ୩୨୦
୪୪. କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର ୩୨୩
୪୫. ବର୍ଷ ଶେଷେ ୩୨୪
୪୬. ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ୩୨୬
୪୭. ଆବାହନ ୩୨୭
୪୮. ଚିଲିକାର ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗ ୩୨୮
୪୯. ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ୩୩୧
୫୦. ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭଲଗନେ ୩୩୪
୫୧. ଉପହାର ୩୩୮
୫୨. ଜନ୍ମଦିନେ ୩୩୯
୫୩. ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ ୩୪୧
୫୪. ଲୁଚି କିପାଁ ଦିଏ ଦେଖା ୩୪୨
୫୫. କାହାର ଏ ଡାକ ୩୪୩
୫୬. ଦିନଗଲା ଚାହିଁଚାହିଁ ୩୪୪
୫୭. ଭରା ଭୋଦୁଅ ୩୪୫
୫୮. ମଧୁପ ପ୍ରତି ଗୋଲାପ-ସୁନ୍ଦରୀ ୩୪୬

Digitized by srujanika@gmail.com

୫୯. ସବୁଦିନେ ଜୀବନରେ ସୁଖ ନାହିଁ ଭବେ ୩୪୬
୬୦. ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ ୩୪୭
୬୧. ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ୩୪୭
୬୨. ଆଜି କିଏ ବାହା ହୋଇ ଆସୁଛି ୩୪୮
୬୩. ଯିବ କି ମୋହ ମନରୁ ୩୫୦
୬୪. ଭେଟି ୩୫୦
୬୫. ମଧୁଋତୁ ୩୫୧
୬୬. ମହିମା ୩୫୨
୬୭. ତୁମେ ୩୫୩
୬୮. ନିଦାଘ ୩୫୪
୬୯. ଭାଳୁ କାହାପାଇଁ ୩୫୮
୭୦. କା' ଲାଗି ୩୫୯
୭୧. ଚଇତସନ୍ଧ୍ୟା ୩୫୯
୭୨. ତୁମେ ବିନା ୩୬୦
୭୩. ସ୍ମୃତି-ତର୍ପଣ ୩୬୧
୭୪. ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ ୩୬୩
ପରିଶିଷ୍ଟ-୧: ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର, ନିଜ କଥା ୩୬୪
ପରିଶିଷ୍ଟ-୨: ଅବତାରଣା – ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ୩୬୫
ପରିଶିଷ୍ଟ-୩: [କବି ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ] – କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ୩୬୮
ପରିଶିଷ୍ଟ-୪: [ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତା ଓ ଗୀତିକାର: ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ]
ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ୩୭୦
ପରିଶିଷ୍ଟ-୫: [ଗୌଣ କବି ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ] ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର ୩୭୧
ଉପାଦାନ ପଞ୍ଜିକା ୩୭୨

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ: କବି ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ

।। ଏକ ।।

ଓଡ଼ିଶାରେ କଥାସାହିତ୍ୟର ସମ୍ରାଟରୂପେ ପରିଚିତ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ 'ଲଛମା' ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ୧୯୧୪ ମସିହାରେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ, ସେ ସମୟର 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ମାସିକପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା'ର ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦୀ ସମ୍ପାଦକ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କୁ ତା ୧୬.୪.୧୯୧୪ରେ ଲେଖିଥିଲେ :

> ଫକୀରମୋହନ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ 'ଲଛମା' ପାଇଅଛି, ପଢ଼ି ସାରିଅଛି, 'ମାମୁଁ' ପରି ସୁଖପାଠ୍ୟ ବୋଧ ହେଲାନାହିଁ – ସେ ଯୁଗର ବର୍ଗୀ ଅତ୍ୟାଚାର ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ପରିଚ୍ଛେଦ ଅଧିକାର କରି ବହିଟାକୁ ଇତିହାସ ପରି ନୀରସ କରିଦେଇଅଛି- 'ଲଛମା'historical romance ପରି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦେଖାଯାଇଅଛି – ମାତ୍ର ତା'ର ଚରିତ୍ର ଫୁଟି ପାରିନାହିଁ । ବାଦଲ ସିଂହର ଅବସ୍ଥା ମଧ ତତୋଽଧିକ । ମାନଧାତାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଟିକିଏ ଦେଖା ଦେଇଅଛି; ମାତ୍ର ଅତି କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ । ମହାଦେବୀଙ୍କ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ଗୋଟିଏ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଆବଦ୍ଧ । ବହିର ବିଶେଷତ୍ୱ – ଗୋଟାଏ ପୁରାତନ ଯୁଗର ଚିତ୍ର । ଭାଷା ମନ୍ଦ ନୁହେ – ଆପଣଙ୍କର ମତ କଣ ? 'ଲଛମା' ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସମାଲୋଚନା (ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତାରେ) ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେବାପାଇଁ ଭାବିଅଛି । (ଉଦ୍ଧୃତ: ମହାନ୍ତି: ୧୯୮୧: ପୃ.୮-୯)

କିନ୍ତୁ ଏହି ପତ୍ରର ବକ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ 'ଲଛମା'ର କୌଣସି ସମାଲୋଚନା ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ରେ ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା'ର ଶେଷ ଭାଗ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଭାଗ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ (ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୪) । ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାନ୍ତି ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି:

> ଏ ମହାଶୟ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଜୀବିତ । ନନ୍ଦୀ ଛଦ୍ମନାମରେ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା' ସ୍ତମ୍ଭରେ ଏହାଙ୍କର ଅନେକ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଆଲୋଚନାମୂଳକ ରଚନା 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଲେଖନୀର ଶକ୍ତି ସେ କାଳେ ସର୍ବବାଦୀସମ୍ମତ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଅପରିଚୟର ଅନ୍ତରାଳ ମଧ୍ୟରୁ ଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଲେଖକଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଏପରି ଅନାସକ୍ତି ଯଥାର୍ଥରେ ବିସ୍ମୟୋଦ୍ଦୀପକ । (ପୂର୍ବୋଦ୍ଧୃତ, ପୃ.୮ର ପାଦଟୀକା)

୧୯୫୩ ମସିହାରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାନ୍ତି ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦୀଙ୍କର ଦେଇଥିବା ପରିଚୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରିଚୟ ଅଥବା ପରୋକ୍ଷ ସମ୍ବାଦରୁ ଗୃହୀତ, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୁଏ, ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ନ ଦେଲେ କାହିଁକି ? ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀଙ୍କର ତାହା ଥିଲା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଥବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ଜାଣି ନଥିଲେ ?

ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୁଏ 'ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ' କିଏ ? — ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ରହିଛି 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ର ସମ୍ପାଦକ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ତା୨୧.୩.୧୯୧୪ରିଖରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଏକ ପତ୍ରରେ । କର ଲେଖିଥିଲେ: ''ଆଉ କେତେକ ବିଷୟରେ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ସତ୍ୟ କଥାଟା ଜଣାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । 'ସାହିତ୍ୟ'ରେ 'ମାମୁ' ସମାଲୋଚକ ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ' ତାହାର ନିଦର୍ଶନ''(ମେହେର: ୧୯୭୭: ପୃ.୨୨୪) ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ପତ୍ର ଅନୁସାରେ 'ମାମୁ' ସମାଲୋଚନାର ଲେଖକଙ୍କର ଛଦ୍ମନାମ ହେଉଛି ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ 'ମାମୁ'ର ଦୁଇଟି ସମାଲୋଚନା ପ୍ରକାଶିତ । ପ୍ରଥମଟି ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ସପ୍ତଦଶ ଭାଗ ଅଷ୍ଟମ ସଂଖ୍ୟା(ନଭେମ୍ବର, ୧୯୧୩)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାବେଳେ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଭାଗ ଦ୍ୱିତୀୟ ତଥା ତୃତୀୟ ସଂଖ୍ୟା (ମେ ଓ ଜୁନ୍, ୧୯୧୪)ରେ ଦୁଇଟି ଛେକରେ ପ୍ରକାଶିତ । ପ୍ରଥମଟି ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଅଶରଫ ଅଲି ଖାଁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେବାପୂର୍ବରୁ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ପତ୍ରଟି ଲେଖା ଯାଇଥିବାରୁ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଯେ 'ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ' ଏହା ବିଶ୍ୱନାଥ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କୁ ସୂଚେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ତେବେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅବଦାନ କଣ କେବଳ 'ମାମୁ' ସମାଲୋଚନା ଓ ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା ଶୀର୍ଷକରେ ପ୍ରକାଶିତ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ? ଉତ୍ତରଟି ନାସ୍ତିସୂଚକ । କାରଣ ମଦନମୋହନ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ବି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସମକାଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଅପେକ୍ଷା କବି ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଥିଲା ଅଧିକ । 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ର ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାଙ୍କ କବିତା ସ୍ଥାନିତ ହେଉଥିଲା । ସମ୍ପାଦକ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କର ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲା ଏକ ମୁଗ୍ଧଭାବ । ସମକାଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ମଧ୍ୟ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିପ୍ରତିଭାକୁ ବିପୁଳ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ର ଉନବିଂଶ ବର୍ଷ ଏକାଦଶ ସଂଖ୍ୟା(ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୧୬)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ମଦନମୋହନଙ୍କର 'ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ' କବିତା ସମ୍ପର୍କରେ 'ଆଶା' ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଲେଖିଥିଲା:

> ଏହି ଚିତ୍ରପାଇଁ [ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଚିତ୍ର ପାଇଁ] ମଦନମୋହନଙ୍କର ଫରମାସି କବିତା 'ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ' ଆଦ୍ୟସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି । 'ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ' ଶୀର୍ଷକ କବିତା ଆମ୍ଭେମାନେ ଶତ ଶତ ଦେଖିଅଛୁଁ । ଅସଂଖ୍ୟ କବି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି କରି ସମସ୍ତ ଭାବରାଶି ନିଃଶେଷିତ କରି ସାରିଲେଣି । ସେଥିପାଇଁ ଏବ କାଳର କବିମାନେ ଆଉ ପାକୁଳାଇ ହେବା ଭୟରେ ସେ ବିଷୟରେ ହାତ ପକାଇବାକୁ ତେଡ଼େ ସାହସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମଦନମୋହନ କିନ୍ତୁ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହୋଇନାହାନ୍ତି । କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ କହି ନ ପାରୁଁ । ମଦନମୋହନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ଯେ ସେ ତାଙ୍କର ଭାବ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଗତରେ କୌଣସି କୌଣସି ବଡ଼ କବିଙ୍କର ମତ ଯେ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁକୁ ଖୋଲି ଦେଖାଇଦେଲେ ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ହାନି ହୁଏ । ଅସ୍ପଷ୍ଟତାରେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ବୃଦ୍ଧି; ଯଥା କୁହୁଡ଼ି ବେଷ୍ଟିତ ପର୍ବତ, ହିମାବୃତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚନ୍ଦ୍ରମା, ଅବଗୁଣ୍ଠିତ ନବବଧୂର ବଦନ, କିନ୍ତୁ ଏ ମତ ସବୁ ସମୟରେ ସମାନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏ କି ନାହିଁ ମତଭେଦ ଅଛି । କବିତାଟିର ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତି ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାବରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି । ଏଥିପାଇଁ କବି ପ୍ରଶଂସାର୍ହ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଭାରତ-ଭାରତୀର କ୍ରମବିକାଶ ଚିତ୍ରଣରେ କବି ବେଶ୍ ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି । କବି କହନ୍ତି, ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଭାରତ-ଭାରତୀର ସ୍ୱଭାବ ସଂଗୀତରେ ଉତ୍ପତ୍ତି, ରାମାୟଣୀ-ଯୁଗରେ (ତ୍ରେତା) କୋମଳ-କରୁଣ-କବିତାରେ ବିକାଶ, ମହାଭାରତୀୟ ଯୁଗରେ(ଦ୍ୱାପର) ବୀରତ୍ୱ ଓ ସାଧନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାବୟବ ପ୍ରାପ୍ତି ଓ କାଳିଦାସ-ଯୁଗରେ ପ୍ରେମରେ ପରିଣତି । କବି ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଭାରତ ସମାଜର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତାଟିରେ ଭାବିବାର, ଶିଖିବାର ଓ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବାର ଅନେକ କଥା ଅଛି । ଶବ୍ଦ-ନିର୍ବାଚନ ଓ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବାକ୍ୟ ଯୋଜନାର ଦୁର୍ବଳତା ବାଦ ଦେଇ ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟପାଠକଙ୍କୁ ଏ ସୁନ୍ଦର କବିତାଟି ମନୋନିବେଶ ସହକାରେ ପାଠ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଁ । (ଆଶା ୩/୨୮; ୨୭.୩.୧୯୧୬)

'ଆଶା'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ଆଲୋଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ କବିଭାବରେ ମଦନମୋହନ ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ବିଦ୍ୱତ ସମାଜର ପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ କବିତା ରାଜ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ କିଛିଟା ଚମକ ଆଣିଥିଲା । ତେଣୁ ଆପଣା ସମୟରେ ସେ ଥିଲେ ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ଓ ବେଳେ ବେଳେ ବିତର୍କିତ । 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ' ଓ 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'ରେ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଭାବର ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଓ ଶୈଳୀରେ କୃତ୍ରିମତା ନେଇ ଅଭିଯୋଗ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଏସବୁ ଅଭିଯୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ତରୁଣ ପାଠକ ମହଲରେ ସେ ଥିଲେ ବହୁ ଆଦୃତ । 'ମୁକୁର'ର ଦଶମବର୍ଷ ନବମ ସଂଖ୍ୟା(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୫)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ 'ଛିନ୍ନଭିନ୍ନା ଜନ୍ମଭୂମି'କବିତା ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ଆଶା' ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଲେଖିଥିଲା,...

ଏ କବିତାଟି ପୁରୁଣା ଧରଣର । ଏବେ 'ମଦନମୋହନୀ' କବିତାର ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଏ'ଫକୀରମୋହନୀ'ଗୁଡ଼ାକ ଭଲ ଲାଗି ନ ପାରେ । ନବଯୁଗର ନୂତନ ସଭ୍ୟତାରେ ନୂଆ ନୂଆ ଭାବ, ଭାଷା ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲାଣି, ଲୋକେ ପୁରୁଣା ଗୁଡ଼, ପୁରୁଣା ଘିଅ, ଚାଉଳ ଅଟାର ଆରିଷା, କାକରା, ଅମାଲୁ ଛାଡ଼ି ସଜ ସଜ ରସଗୋଲା, ଲେଡ଼ିକେନି ରସରେ ରସିକ ହେଲେଣି । ''(ଆଶା-୩/୨୯, ୩.୪.୧୯୧୬)

କେବଳ 'ଆଶା' ନୁହେଁ ପୂର୍ବରୁ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ବର୍ଷୀୟାନ୍ ସମ୍ପାଦକ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରି ଲେଖିଥିଲେ: ''ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ନବୀନ କବି; ଖାଲି ନବୀନ ରୁଚି ନୁହେ ନବୀନ ଭାବ ଓ ରୀତି ମଧ୍ୟ କବିତାରେ ଚଳାଇବାରେ [ସେ] ଯଥେଷ୍ଟ ଯତ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଉତ୍ତରୁ ଅଛି ।'' (ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା ୫୦/୪୮; ୨୬.୧୧.୧୯୧୫) । ମଦନମୋହନଙ୍କ ଅଗ୍ରଜ ପଦ୍ମଚରଣ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବହୁ ବିଳମ୍ବରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିବା ମଦନମୋହନ ଲୋକପ୍ରିୟତାରେ ତାଙ୍କୁ ପଛରେ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସବ୍-ଡେପୁଟୀ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଭାବରେ ସରକାରୀ ଚାକିରୀରେ ଯୋଗ ଦେଲାପରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାର ସଂଖ୍ୟା ଊଣା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ କବି ତଥା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାବରେ ଯେଉଁ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲା, ମଦନମୋହନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଘଟିଲା ନାହିଁ । ମଦନମୋହନ ସବ୍-ଡେପୁଟୀ ଚାକିରୀ ପାଇଲାପରେ ପଲ୍ଲିକବି ରୂପେ ପରିଚିତ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ :

> 'ନବୀନ ତପସ୍ୱୀ'[ମଦନମୋହନ 'ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ' କବିତାରେ ଲେଖିଥିଲେ 'ନବୀନ ତାପସ ମୁହିଁ ନବୀନ ସନ୍ୟାସୀ'– ମୁକୁର ୪/୫; ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୦୯] ସବ୍-ଡେପୁଟି ହେଲେ ଶୁଣି ସୁଖୀ ହେଲି । ତୁମ୍ଭେ ଓକିଲ ସେ ଡେପୁଟି ଯାହାଲାଗି ସଂସାରର ଲୋକ ଲାଳାୟିତ । ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁରବିମାନେ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି କରନ୍ତି, ତାହା ଏବେ ତୁମ୍ଭ ଦୁଇ ଭାଇଙ୍କ ଜୀବନରେ ସଫଳ ହେଲା – ଭଲ କଥା । ସଂସାର ମଧ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା – ଅବହେଳାର ଜିନିଷ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭର ବଂଶ ଡିପୋଟି – ଓକିଲ ବଂଶ ବୋଲି ଯେତେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲଭିବ, କବିବଂଶ ବୋଲି ଅଧିକ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜନନୀ ରତ୍ନଗର୍ଭା ଆଖ୍ୟା ଲାଭ କରିବେ, ଏପରି ଦିନ ଆସୁଛି । ତାହା ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ଘଟିବ, ଦୁଇ ଭାଇ ଯତ୍ନବାନ ହୁଅ ।(ବଳ: ୧୯୬୨: ପୃ.୧୧୨୬)

ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ ସାରା ଜୀବନ ପଦ୍ମଚରଣ ପାଳନ କଲାବେଳେ ମଦନମୋହନ ପାଳନ କଲେ ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ମଝିରେ ମଝିରେ କବିତା ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଧାରାବାହିକତା ଓ ନିଷ୍ଠା ନ ଥିଲା । ପୁଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ ନେଇ ସେ ଥିଲେ ନିର୍ମୋହ । ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କ କବିତା ବା ପ୍ରବନ୍ଧର କୌଣସି ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ହେଲା ପଦ୍ମଚରଣ ଆପଣାର ସାନ ଭାଇର କବିତାକୁ ଆପଣା କବିତାଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ବରେଣ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଆପଣା ତା ୨୫.୯.୧୯୨୦ରିଖ ଶନିବାରର ଦିନଲିପିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି:

> ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ପଦ୍ମଚରଣବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲି । ପୁରୁଣା 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ' ପଢ଼ିଲୁଁ । ପଦ୍ମଚରଣବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ମଦନବାବୁଙ୍କ ଲେଖାର ବିଶେଷତ୍ୱ କେତେଟା ବୁଝିଲି । ବାସ୍ତବିକ 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ରେ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଗୋଟେ ବିଶେଷତ୍ୱ ବା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଛି । ସେ ଲେଖାର ଭାବ ନେଇ ଅବଶ୍ୟ ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । କେବଳ ଭାଷା ହିଁ ବୁଝାଇଦିଏ ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମ ନିଜ ଘରର କଥା ।(ପାଣିଗ୍ରାହୀ: ୧୯୭୪: ପୃ.୭୦୬-୭୦୭)

ହାଇସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର ଥିଲା ବେଳେ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାର ଯେଉଁ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଥିଲେ, ସାରା ଜୀବନ ସେ ପ୍ରେମରୁ ମୁକୁଳି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଆଲୋଚନା ବେଳେ, ଏଭଳିକି ଆପଣାର ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସପ୍ରଶଂସ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ମଦନମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭା ଅନ୍ୟ କବି, ସମାଲୋଚକ ବା ଗବେଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆଦର ପାଇନାହିଁ ।

।। ଦୁଇ ।।

ଊନବିଂଶ ଶତକର ଶେଷ ଦୁଇ ଦଶକ ଓ ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରଥମ ତିନି ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଦ୍ୱତମଣ୍ଡଳୀରେ ଚାରିଜଣ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ପ୍ରଥମ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବ ଓ 'ଗୋପାଳ ଚରିତାମୃତ' ତାଙ୍କର ରଚନା । ଦ୍ୱିତୀୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଊନବିଂଶ ଶେଷ ଦୁଇ ଦଶକ ଓ ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତରେ ମ୍ୟାନେଜର/ଦେୱାନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ମ୍ବାର ମ୍ୟାନେଜର ରୂପେ ସେ ସମକାଳରେ ବେଶ୍ ପରିଚିତି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତୃତୀୟ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଥିଲେ ବିଂଶ ଶତକରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ଦଶକରେ କଟକରେ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓକିଲ । ପାଞ୍ଚଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ 'ଭାରତ-ତୀର୍ଥ-ଦର୍ଶନ' ତାଙ୍କର ରଚନା । ଏହି ଭ୍ରମଣକାହାଣୀ ୧୯୨୧ରୁ ୧୯୨୬ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସଂପୃକ୍ତ ପୁସ୍ତକର ପରିଚୟ ଦେଇ 'ମୁକୁର' ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ କୁହାଯାଇଥିଲା:

> ପ୍ରଣେତା ସ୍ୱୟଂ ଭାରତର ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ କରି, ତୀର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ତଥ୍ୟ, ପୁଣି ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ସରଳ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ନାମମାତ୍ର ମୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରି ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ବହୁ ଉପକାର ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକର ମୂଲ୍ୟ ଏକ ଟଙ୍କା ବାର ଅଣା ମାତ୍ର । ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ ପ୍ରୟାସୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡ ପାଠ କଲେ ତୀର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବୁଝିପାରିବେ ଏବଂ ତୀର୍ଥ-ଭ୍ରମଣ ସମୟରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।(ଦ୍ୱାବିଂଶ ବର୍ଷ ଚତୁର୍ଥ ସଂଖ୍ୟା; ଜୁଲାଇ, ୧୯୨୭)

ଚତୁର୍ଥ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ବୃତ୍ତିରେ ସେ ସବ୍-ଡେପୁଟୀ କଲେକ୍ଟର ଓ ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ କବି ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଜିଲ୍ଲାର ଜଟଣୀ ନିକଟସ୍ଥ ପାଞ୍ଚଗାଁ ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ୧୮୯୦ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨୦ ତାରିଖରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଜମିଦାର ବଂଶର ବେବର୍ତ୍ତା ଗୋପୀନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କର ପିତା ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ଚୀନାମାଳୀ ଦେବୀ ତାଙ୍କର ମାତା ଥିଲେ । (ମଦନମୋହନଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟକୃତିର ଆଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ଶୁଭେନ୍ଦୁ ମୁଣ୍ଡଙ୍କ ମତରେ ପଦ୍ମଚରଣ ଓ ମଦନମୋହନଙ୍କ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ । ମୁଣ୍ଡ: ୧୯୯୩: ପୃ.୨) । ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଚାରିପୁଅ – କୁଞ୍ଜବିହାରୀ, ଗୋଲକବିହାରୀ, ପଦ୍ମଚରଣ ଓ ମଦନମୋହନ – ତଥା ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲେ ମଦନମୋହନ ସର୍ବକନିଷ୍ଠ । ପିତା ଗୋପୀନାଥ ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିଥିଲେ ଓ ଦୁଇ ବଡ଼ପୁଅଙ୍କୁ ଆପଣା ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷିତ କରାଇଥିଲେ । ମଦନମୋହନଙ୍କ ଜନ୍ମର ଏକ ମାସ ପରେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟତମ ପୁତ୍ର ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କୁ ମଧ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ । ପିତାଙ୍କର ଏହି ଅକାଳ ବିୟୋଗକୁ ସ୍ମରଣ କରି, ଆପଣାର ପ୍ରସ୍ତାବିତ କବିତା ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ଅବସରରେ ମଦନମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ, "ପରମାରାଧ ପିତୃଦେବ ଏକ ମାସ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରେ ମତେ ଛାଡ଼ି ଆରପାରିକୁ ଯାଇଥିଲେ । ପିତୃସ୍ନେହର ସ୍ପର୍ଶ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଜୁଟି ନଥିଲା ।" ବଡ଼ଭାଇ ଓ ସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଯଥା ସମୟରେ ପୁରୀର ହରଚଣ୍ଡୀ ସାହିର ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଦନମୋହନ ଶିକ୍ଷାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାସମାପ୍ତି ପରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ସେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଓ ୧୯୦୯ ମସିହାରେ ସେ କୃତିତ୍ୱର ସହ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ସହ ବୃତ୍ତି ଲାଭ କରି ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।(ଉତ୍କଳଦୀପିକା ୪୪/୨୩; ୫.୬.୧୯୦୯)

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଦନମୋହନ କଟକ ଆସି ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଆଇ.ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରୁ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ସେ ଆଇ.ଏ.ରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୃତୀୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି(ଉତ୍କଳଦୀପିକା – ୧୭.୬.୧୯୧୧) ଓ ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ଦର୍ଶନ ଅନର୍ସରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଲାଭ କରି ବି.ଏ. ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।(ଉତ୍କଳଦୀପିକା ୪୮/୨୬; ୨୮.୬.୧୯୧୩) ଦର୍ଶନରେ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସୀ କଲେଜରେ ଏମ.ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ସହିତ ସେ ଆଇନ ଶ୍ରେଣୀରେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଓ ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ସେ ପ୍ରାକ୍ ଆଇନ ପରୀକ୍ଷାରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।(ଉତ୍କଳଦୀପିକା: ୧୩.୩.୧୯୧୫) ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏମ.ଏ, ପାସ୍ କଲା ପରେ ପରେ ୧୯୧୬ ମସିହାର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ସେ ସବ୍-ଡେପୁଟୀ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ ଓଡ଼ିଶା ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଆଇନ ଶିକ୍ଷା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯାଇଥିଲା ।

ସରକାରୀ ଚାକିରୀରେ ଯୋଗ ଦେଲାପରେ ପୁରୀ ସହର ବଇତାପଡ଼ା ସାହିନିବାସୀ ତଥା ପୁରୀ ସଂସ୍କୃତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରାକ୍ତନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭଉଣୀ ଶ୍ରୀମତୀ ନେତ୍ରାମାନୀ ଦେବୀଙ୍କ ସହ ମଦନମୋହନଙ୍କର ବିବାହ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ତିନି ପୁଅ ଓ ଦୁଇ ଝିଅ । ବଡ଼ ପୁଅ ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଶାସନିକ ସେବାରେ ଥାଇ ଅତିରିକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାପାଳ ଭାବେ ଅବସର ନେଇଥିଲେ । ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ(୨୦୦୧ ମସିହାରେ) ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀ ସୁଧାଂଶୁମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଭାରତୀୟ ପ୍ରଶାସନିକ ସେବାର ଖ୍ୟାତନାମା ଅଧିକାରୀ ଓ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ମୁଖ୍ୟ ଶାସନ ସଚିବ ଭାବେ ଅବସର ନେଇଛନ୍ତି । ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ମହାଲେଖାକାର କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲାବେଳେ ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇ କନ୍ୟା – ବିଦ୍ୟୁତଲତା ଓ ହେମଲତା – ଯଥାକ୍ରମେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମହାନ୍ତି ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଅର୍ଥସେବା ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ସେବାରେ ଉଚ୍ଚପଦରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଅବସର ନେଇଛନ୍ତି । ମଦନମୋହନଙ୍କ ପରିବାର ଥିଲା ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବାର । ପରିବାରର ଦାୟିତ୍ୱ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କ ଲେଖକ-ଜୀବନକୁ ସୀମିତ କରିଥିଲା, ପାରିବାରିକ ଶାନ୍ତି ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଯଶୋଲିପ୍ସାକୁ ନସ୍ୟାତ୍ କରିଦେଇଥିଲା ।

ମଦନମୋହନ ଚାକିରୀ ଜୀବନରେ କିନ୍ତୁ ଅନୁରୂପ ସଫଳତା ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଯଦିଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା, ସାଧୁତା ଓ ନ୍ୟାୟପରାୟଣତା ପାଇଁ ସମକାଳରେ ତାଙ୍କର ସୁନାମ ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଦୀର୍ଘ ତିରିଶ ବର୍ଷର ସରକାରୀ ଚାକିରୀରେ ସେ କୌଣସି ଉଚ୍ଚତର ସୋପନକୁ ଯାଇପାରି ନ ଥିଲେ । ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ସେ ସରକାରୀ ଚାକିରୀରୁ ଅବସର ନେଲାପରେ ବି ଶାରୀରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବେଶ୍ ସୁସ୍ଥ ଥିଲେ । ସତସ୍ତରୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପାର୍କିନସନ୍ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ତା୮.୨.୧୯୬୭ ରିଖରେ ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହେଲା ।

ସାହିତ୍ୟରଚନାର ପ୍ରେରଣା ମଦନମୋହନ ପାଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଠାରୁ । ପଦ୍ମଚରଣ ପନ୍ଦରବର୍ଷ ବୟସରୁ କବିତାରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଓ ସେହି ଧାରା

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବ୍ୟାହତ ଥିଲା । ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ପ୍ରଥମ କବିତା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'ର ତେତିଶ ବର୍ଷ ବାଇଶ ସଂଖ୍ୟାରେ (୩୧.୫.୧୯୦୦) । ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ କବିତାର ମୁଦ୍ରିତ ରୂପ ଦେଖି ମଦନମୋହନ ମଧ ନିଜ ନାମକୁ ଛାପା ଅକ୍ଷରରେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଓ ସେହି 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'କୁ 'ଖଣ୍ଡଗିରି' ଶୀର୍ଷକରେ ଏକ କବିତା ପ୍ରେରଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହା ମଧ ସମ୍ବାଦବାହିକାର ତେତିଶବର୍ଷ ପଞ୍ଚତିରିଶ ସଂଖ୍ୟା(୩୧.୮.୧୯୦୦)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । କୈଶୋରରେ ଏହି ଦୁଃସାହସିକ ଉଦ୍ୟମକୁ ସେ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିନାହାନ୍ତି; ଯଦିଓ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ଦୁଇ ସପ୍ତାହ ପରେ ସେହି ସମ୍ବାଦବାହିକାରେ ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କର 'ବିଷାଦ-କଲ୍ଲୋଳ' କବିତା ପ୍ରକାଶିତ । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ପୁଣି ଥରେ ମଦନମୋହନ ଲେଖାଲେଖି ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି – ଲେଖିଛନ୍ତି ଉଭୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତା । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଯୋଗ ଦେଲାପରେ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ/ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀ, ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସେ ଯୋଗଦେଇଛନ୍ତି । ସମକାଳରେ କଟକରେ ଏକ କରଣ ଛାତ୍ରାବାସ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଛି ଓ ସେ ହୋଇଛନ୍ତି ତାହାର ସଂପାଦକ । ମଦନମୋହନଙ୍କ ଏହି ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ/ସାଂସ୍କୃତିକ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାକୁ ସ୍ତିମିତ ଓ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ କରିନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ଆଣିପାରିଛି ପ୍ରତିବଦ୍ଧତାର ସ୍ୱର ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସଜୀବତା ।

।।ତିନି ।।

ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ବସ୍ତୁତଃ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଲେଖକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ — ସମକାଳରେ ସେ ଲେଖି ବସିଛନ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତା । ଲେଖକ-ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଉଭୟ କବିତା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ କବିତାଟିକୁ ବାଦଦେଲେ ତାଙ୍କର କବି ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି 'ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ' କବିତା ମଧଦେଇ । ଏହି ସଂଗ୍ରହରେ ସଂକଳିତ ତାଙ୍କର ଶେଷ କବିତା ହେଲା 'ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ' । ଉଭୟ କବିତା ମଧରେ ସମୟଗତ ବ୍ୟବଧାନ ପ୍ରାୟ ଅଣତିରିଶ ବର୍ଷ । ଏହି ସଂକଳନଭୁକ୍ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଲା 'ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ' ଓ ଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଲା 'ଚୀନଦେଶର ଚିରନ୍ତନ ସଭ୍ୟତା' । ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧରେ ସମୟଗତ ବ୍ୟବଧାନ ପ୍ରାୟତଃ ସେହି ଅଣତିରିଶ ବର୍ଷ । ତେଣୁ ସମୟର ବ୍ୟବଧାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାବନ୍ଧିକ-ଜୀବନ ଓ କବି-ଜୀବନ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଚାଲିଛି ।

ମଦନମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ କାଳଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚାରୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ : (କ) ଆଦିପର୍ବ (ଖ) ବିକାଶପର୍ବ (ଗ) ଅବରୋହଣ ପର୍ବ (ଘ) ଅନ୍ତିମପର୍ବ । ୧୯୦୮ରୁ ୧୯୧୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ଲେଖକ ଜୀବନର ଆଦିପର୍ବ; ୧୯୧୪ରୁ ୧୯୧୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିକାଶ ପର୍ବ; ୧୯୨୪ରୁ ୧୯୨୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବରୋହଣ ପର୍ବ ଓ ୧୯୨୯ରୁ ୧୯୩୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟକୁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ପର୍ବ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ୧୯୧୮ ମସିହାରୁ ୧୯୨୪ ମସିହା ମଧରେ ପ୍ରାୟ ଛଅ ବର୍ଷ କାଳ ମଦନମୋହନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀରବ ରହିଛନ୍ତି । ୧୯୩୮ ମସିହା ପରେ ଦୀର୍ଘ ଅଣତିରିଶ ବର୍ଷ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ବି ଏହି ସମୟରେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରୁ ନେଇଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆତ୍ମନିର୍ବାସନ । ଏ ॰ଳି ଆତ୍ମନିର୍ବାଚନର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ॰ ଣାଯାଏ ନା॰ ।

ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଆଦିପର୍ବ(୧୯୦୮-୧୯୧୩)ରେ ମଦନମୋହନ ଲେଖିଛନ୍ତି କୋଡ଼ିଏଟି କବିତା ଓ ଆଠଟି ପ୍ରବନ୍ଧ । ତା ବାହାରେ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା' ଶୀର୍ଷକାଳରେ ସେ ଆଉ ତିନୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଦି ପର୍ବରେ କବି ଅପେକ୍ଷା ସେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଉପରେ ନିଜକୁ ଅଧିକ ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି । ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳର ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ମଦନମୋହନ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ; ବିଶେଷତଃ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ, ଯେଉଁ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି; ତାହା ତୁଳନାରେ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ଅପରିଣତ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁର୍ବଳ ।

୧୯୧୩ ମସିହାରେ କଲିକତା ଗଲା ପରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଲେଖକ ଜୀବନର ଧାରା ବଦଳିଗଲା । ସଂପୃକ୍ତ କାଳର ଅନୁଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ମଦନମୋହନ ଲେଖିଛନ୍ତି,''....ମୁଁ ପାଠ୍ୟବସ୍ଥାରେ କଲିକତା ସହରରେ ତିନିବର୍ଷ କଟାଇଥିଲି । ସେ ସହର ଉଦ୍ଦୀପନାର ଉତ୍ସ । ସେଠାରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ ନାନା ସଭା, ସମିତି ଓ ପାଠାଗାର ପ୍ରଭୃତିରେ ଯୋଗଦେଇ କବିତା ଲେଖିବାର ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲି । ସେହି ସମୟରେ ଅଧିକାଂଶ କବିତା ପ୍ରାୟ ମୁଁ ଲେଖିଥିଲି ।'' (ନିଜ କଥା: ୧୯୯୩) ୧୯୧୪ରୁ ୧୯୧୭ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଓ ମୁକୁରରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ପ୍ରାୟ ଛବିଶଟି କବିତା । ତା ବାହାରେ ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା' ଦୁଇଟି ଛେକ ବକ୍ଷ୍ୟମାଣ କାଳରେ ମୁଦ୍ରିତ । କଲିକତାରେ ରହି ମଦନମୋହନ ବଙ୍ଗଳା କବିତା, ବିଶେଷଃ ରବୀନ୍ଦ୍ର କବିତାର, ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଛନ୍ତି – ତାଙ୍କ କବିତାର ଭାଷା ଓ ଛନ୍ଦରେ ସମକାଳୀନ ବଙ୍ଗ କବିତାର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଦୁଇଟି ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଦୀର୍ଘ କବିତା – କୌତୁକମୟୀ ଓ ସିନ୍ଧୁ – ଯାହାକୁ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇପାରେ । ଯେକୌଣସି ଲେଖକଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏହି ବିକାଶ-ପର୍ବ ସବୁଠାରୁ ଦୀର୍ଘ ହେବା କାମ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଲେଖକ - ଜୀବନରେ ଏହି ପର୍ବର ଅବଧି ସବୁଠାରୁ କମ୍ ।୧୯୧୬ ମସିହା ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ସବ୍-ଡେପୁଟୀ ଭାବରେ ଯୋଗଦେବା ପରେ ତାଙ୍କ କବିତାରଚନାର ଧାରା ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଇଛି । ୧୯୧୬ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସରୁ ୧୯୧୮ ମସିହା ଫେବ୍ରୁଆରୀ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମାତ୍ର ଦୁଇଟି କବିତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । କୌଣସି ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂପୃକ୍ତ କାଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ । ବିକାଶର ଅଭାବ ମଦନମୋହନଙ୍କର କେବଳ ନୁହେଁ, ଅଧିକାଂଶ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ସାଧାରଣ ବିଷୟ ।

ଛଅବର୍ଷ ନଅ ମାସର ନୀରବତା ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ମଦନମୋହନଙ୍କର 'ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭ ଲଗନେ' କବିତା । ୧୯୧୮ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରୁ ୧୯୨୪ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ – ଏହି ସମୟକାଳରେ ମଦନମୋହନ କୌଣସି ପ୍ରବନ୍ଧ ବା କବିତା ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ଯୌବନର ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଗୋଟିଏ ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ପ୍ରତିଭା ନୀରବ ରହିଯିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବିଷୟ । ଦୀର୍ଘ ଛଅବର୍ଷ ନଅ ମାସ ପରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ବି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମଦନମୋହନୀ ଚମକ୍ ହରାଇ ବସିଛି । ବିଷୟ, ଛନ୍ଦଯୋଜନା ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି – ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଦନମୋହନ ଆଗକୁ ଯାଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ତୃତୀୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପର୍ବର କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତିଭାର ଅବରୋହଣର ସଂକେତ ସ୍ପଷ୍ଟ । ସଂପୃକ୍ତ କାଳରେ ସେ ପ୍ରବନ୍ଧ-ରଚନା ପାଇଁ ଅବସର ମଧ୍ୟ ପାଇନାହାନ୍ତି । ଏଠାରେ ସୂଚନାଯୋଗ୍ୟ ଯେ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବି-ଜୀବନର ତୃତୀୟ ପର୍ବ ବେଳକୁ ଅନ୍ନଦାଶଙ୍କର, କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଓ ମାୟାଧର ପ୍ରମୁଖ ନୂଆ ଭାବ ସହ ତୀବ୍ର ଆବେଗଧର୍ମୀ କବିତାରଚନା କରି ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଜଗତରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱନାଥ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ରଚନାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେଇଛନ୍ତି । ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ପୂର୍ବ ସମ୍ମାନିତ ଆସନ ପାଇନାହିଁ । ତେଣୁ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଏହି ସମୟର କବିତା 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ' ସହିତ 'ମୁକୁର', 'ସହକାର' ଆଦି ପତ୍ରିକାରେ ସ୍ଥାନ ଖୋଜିଛି । ଅକାଳ ବୈରାଗ୍ୟ ସହିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଗତ କୃତ୍ରିମତା ମଦନମୋହନଙ୍କ ବକ୍ଷ୍ୟମାଣ ସମୟର କବିତାକୁ କରିଛି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ପାଣ୍ଡୁର । କବି ଭାବରେ ସମକାଳରେ ପାଠକଗୋଷ୍ଠୀରେ ନିଜର ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଯେଉଁ ସାଧନା ଦରକାର; ପାରିବାରିକ ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ସରକାରୀ ଚାକିରୀର ବ୍ୟସ୍ତତା ହେତୁ ତାହା ମଦନମୋହନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ୧୯୨୫ ମସିହାରୁ ୧୯୨୮ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ସେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ ହେଁ – ପାଠକମାନଙ୍କର ତଥା ନୂତନ ପୀଢ଼ିର କବିମାନଙ୍କର ସେ ଆଦର୍ଶ ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି ।

୧୯୨୯ ମସିହା ପରେ ମଦନମୋହନ ତିନୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ; ଗୋଟିଏ ସ୍ମୃତିଚାରଣ ଓ ପାଞ୍ଚଟି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଚୀନ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଜୀବନୀ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଯେଭଳି ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ଅନ୍ୱେଷଣ ନାହିଁ – କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି ପ୍ରାଣର ଆବେଗ ହରାଇ ବସିଛି । ଯଦିଓ ଶେଷ ଦୁଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ରଚନା ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ, ତଥାପି ଉପଲବ୍ଧ ରଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଧରି ସେ ହଜେଇଥିବା ପ୍ରତିଭାର ଯାଦୁକାରୀ ଶକ୍ତିକୁ ସନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି; ପୁନରାବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କିନ୍ତୁ ଫଳବତୀ ହୋଇନାହିଁ ।

ତେଣୁ ମଦନମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଗତିଧାରାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ବ ଅତିକ୍ରମ କରି ବିକାଶ ପର୍ବରେ ୧୯୧୪ ମସିହାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ସେହି ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶପର୍ବ କିନ୍ତୁ ୧୯୧୬ ମସିହା ବେଳକୁ ପ୍ରାୟତଃ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଛି । ମଦନମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭ ବେଶ୍ ସମ୍ଭାବନାମୟ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଯଥାଯଥ ବିକାଶ ନାହିଁ – ଫଳରେ କୌଣସି ପରିଣତିରେ ଏହି ପ୍ରତିଭା ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହିଁ ।

॥ ଚାରି ॥

ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ଯେ ସ୍ରଷ୍ଟାଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ବରେ ମଦନମୋହନ ଜଣେ କବି ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମ୍ଭାବନାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା; ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ସମ୍ବାଦ, ଇତିହାସ, ଜୀବନଚରିତ ଆଦି ବହୁ ବିଷୟକୁ ଆଧାର କରିଥିଲା । ସେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଦଦେଲା ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତର ଅତିକ୍ରମ କରି ସାରିଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର, ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ ଓ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାମଶଙ୍କର, ବିଶ୍ୱନାଥ, ରାମନାରାୟଣ, ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର,

Digitized by srujanika@gmail.com

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ମୁଖାର୍ଜୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ସାଧକଙ୍କ ହାତରେ ତାହା କ୍ରମଶଃ ଏକ ପରିଣତ ରୂପ ଲାଭ କରି ଆସୁଥିଲା । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନେଇ କେବଳ ପ୍ରବନ୍ଧରଚନା ଆରମ୍ଭ କରି ନ ଥିଲେ – ପ୍ରବନ୍ଧର ଗଠନକୌଶଳ, ଉପସ୍ଥାପନା ରୀତି ଆଦି ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ରହି ସାହିତ୍ୟର ଏକ ରୂପାଙ୍ଗିକ ଭାବରେ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ, ମୁକୁର ଆଦି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟ-ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକରେ ଗଳ୍ପ,କବିତା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରବନ୍ଧ ଅଧିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାସଂପନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରୁଥିଲା । ଏଭଳି ପ୍ରେକ୍ଷିତରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ଭୂମିକା ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କ'ଣ – ପ୍ରଶ୍ନ କରାଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଆଦ୍ୟ ଯୌବନର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ନା ସେଥିରେ ପରମ୍ପରାକୁ ଦେଇଗଲା ଭଳି କିଛି ଅଛି – ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆସେ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଦୁଇ ପ୍ରମୁଖସ୍ରଷ୍ଟା ଫକୀରମୋହନ ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଦନମୋହନ ତିନୋଟି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ୧୮୯୬ ମସିହାର ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ମହାଯାତ୍ରା' ପୁସ୍ତକ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ ପରେ ତା' ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା —– 'ମହାଯାତ୍ରା' କାବ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ରାଧାନାଥଙ୍କର ନିନ୍ଦା ଅଥବା ପ୍ରଶଂସା ସେହି ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକର ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ । ୧୮୯୬ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଭୋଳାନାଥ ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କର 'ଅତୀତକାଳ ଓ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ମହାଯାତ୍ରା'(ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ ୮/୬;୮.୭.୯୬);'ମହାଯାତ୍ରା ଓ କବି ରାଧାନାଥ ରାୟ' (ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ ୮/୨୫;୧୮.୧୧.୯୬) ତଥା ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା 'ମହାଯାତ୍ରା ଓ ରାୟକବି'(ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧/୧୦ ଓ ୧/୧୧) କିଛି ପରିମାଣରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତିନୋଟିଯାକ ଆଲୋଚନାରେ ସାମନ୍ତରାୟ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଅପେକ୍ଷା ବନ୍ଦନାରେ ଅଧିକ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲାଭଳି ମନେହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଥମ ଆଲୋଚନାରେ ପ୍ରକୃତ କବିର ଲକ୍ଷଣ ସମ୍ପର୍କରେ ସାମନ୍ତରାୟ କହନ୍ତି; ''ଅତୀତର ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେ ଘଟନାମାନ ସଂଘଟିତ ହୋଇଅଛି କବିର ବିଭୁଦତ୍ତ-ପ୍ରତିଭା ତାହାର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଜନସମାଜରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଅଇ । ଯେ କବିର କବିତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଏ ଶକ୍ତିର ବିକାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ସେ ପ୍ରକୃତ କବି ।'' (ସ.ହି.୮/୬; ପୃ. ୨୩) ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ଅତୀତକାଳ ଜୀବନ୍ୟାସ ପାଇଥିବାରୁ ରାଧାନାଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠକବିଙ୍କର ଆସନ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ସାମନ୍ତରାୟ ଦାବି କରନ୍ତି । ଏଭଳି ଦାବିରେ ଯୁକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଭାବପ୍ରବଣତାର, ମୂଲ୍ୟାୟନ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଶଂସାର ମାତ୍ରା ଅଧିକ । ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'କବି ରାଧାନାଥ ଓ ମହାଯାତ୍ରା' ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାପରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଯଥାର୍ଥ ସମାଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ମହାଯାତ୍ରା ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଜଣେ ସମାଲୋଚକ ଯେଉଁସବୁ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ, ପଟ୍ଟନାୟକ ସେସବୁର ଚମତ୍କାର ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ଗର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଶଦ୍‌ଭାବେ ସେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା-କୁଶଳତା, ଉତ୍କଳ-ପ୍ରୀତି ଓ ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ରଣରେ ଶିଳ୍ପନିପୁଣତା ଆଦି ପ୍ରଦର୍ଶିତ । ଶେଷରେ ମହାଯାତ୍ରାର ତିନୋଟି ମୁଖ୍ୟଦୋଷ ସୂଚିତ । ମହାକାବ୍ୟର ଆଦର୍ଶରେ ରଚିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ମହାକାବ୍ୟୋଚିତ ବିକାଶ ହୋଇନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମହାଯାତ୍ରାର ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ପଟ୍ଟନାୟକ କହନ୍ତି; ''... ଏକଥା ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, କାବ୍ୟର ଭାଷା ବିଷୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ପନ୍ଥା ସେ ସାହସ ସହିତ ଛାଡ଼ିପାରି ନ ଥିଲେ... ସେ ଯେଉଁଠାରେ ସୁବିଧା ପାଇଅଛନ୍ତି କଠିନ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିନାହାନ୍ତି ।... ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦ ଯୋଜନାର ସଂଗୀତ ତାହା [ପ୍ରାଣକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ] କରିପାରେ ନାହିଁ ।'' ଅତିରିକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା 'ମହାଯାତ୍ରା' ବିଷୟବସ୍ତୁର ଗତିଶୀଳତାକୁ ଯେଭଳି ବ୍ୟାହତ କରିଛି, ଠିକ୍ ସେହିଭଳି କାବ୍ୟଗତ ଚରିତ୍ରର ଅନ୍ତଃସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇଛି । ମହାଯାତ୍ରା ସମ୍ପର୍କରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଏହି ଆଲୋଚନାକୁ ପୂର୍ବ ଧରଣର ପୁସ୍ତକ-ସମୀକ୍ଷା ଓ ନିନ୍ଦନ-ବନ୍ଦନାଧର୍ମୀ ଆଲୋଚନା କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ସବୁ ଦୁର୍ବଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ 'କବି ରାଧାନାଥ ଓ ମହାଯାତ୍ରା', ମହାଯାତ୍ରା କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ବିଧିବଦ୍ଧ ସମାଲୋଚନା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଲା, 'ଗଦ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ' । ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଛେକରେ ପ୍ରକାଶିତ । ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ରେ କେବଳ ତାଙ୍କର କେତେକ କାବ୍ୟକବିତା ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ସଂପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ରେ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନା ସଂଯୋଜିତ ହେବାରୁ ତାହା ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା ସ୍ଫୀତିକୃତ । 'ଆଶା' ପ୍ରମୁଖ ସମ୍ବାଦପତ୍ର 'ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ' ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣର ଏହି ଅଙ୍ଗସ୍ଫୀତିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହି ସଂଯୋଜନ ଥିଲା ପ୍ରୟୋଜନହୀନ ଓ ପାଠକପକ୍ଷରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଝ । ଅପରପକ୍ଷେ ଗଦ୍ୟରଚନାଗୁଡ଼ିକ ସଂକଳିତ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରମୁଖ ଯେଉଁମାନେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ରାଧାନାଥ-ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ସେମାନେ କେବଳ ରାଧାନାଥ-କାବ୍ୟକବିତାର ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ମଦନମୋହନଙ୍କର ଏହି ଆଲୋଚନା ଥିଲା ତେଣୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମ ଆଲୋଚନା । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନାର ଅଧିକାଂଶ ବିଭବ – ପ୍ରବନ୍ଧ, ଅନୂଦିତ ଗଳ୍ପ, ଟୀପାଖାତା ଓ ବ୍ୟାକରଣ ଆଦି – ର ଗୌରବ ସେ ଯଥାଯଥ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟତଃ ନବେ ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ବି 'ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ' ଭଳି ଖୁବ୍ କମ୍ ଆଲୋଚନା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ।

୧୯୧୩ ମସିହାରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ 'ମାମୁଁ' ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ୧୯୦୨ ମସିହାରେ 'ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାଠକମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଲାଭ କରିଥିଲେ ବି ସମକାଳରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚିତ ହୋଇନଥିଲା । 'ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ' ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶିତ ପଦ୍ମମାଳୀ (୧୮୮୯) ଓ ବିବାସିନୀ(୧୮୯୫) ସାମୟିକ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଆଲୋଚିତ, 'ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ' ସେତିକି ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ୧୯୧୩ ମସିହାରେ 'ମାମୁଁ' ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାପରେ 'ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା'ରେ ତା'ର ସାହିତ୍ୟିକମୂଲ୍ୟକୁ କେବଳ ନ୍ୟୂନ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା, ତାହା ଉପନ୍ୟାସ ନୁହେ ବୋଲି ଲେଖାଯାଇଥିଲା :

> ... ପୁସ୍ତକଟି ଶିରୋନାମରେ 'ଉପନ୍ୟାସ' ବୋଲି ଲେଖା ଥିଲେ ହେଁ କବି ନିଜେ ତାହାକୁ 'ଆଖ୍ୟାୟିକା' ବୋଲି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହା 'ଉପନ୍ୟାସ' ନ ଥାଇ 'ଆଖ୍ୟାୟିକା'

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ସେ ଯାହାହେଉ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଦୋଷ [ଯାହା 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ] ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଯେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ପଢ଼ି ସୁଖ ପାଇବେ ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣରେ କେବଳ ମାମୁର ଚରିତ୍ର ଫୁଟି ଅଛି । ମାତ୍ର ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ର ଫୁଟି ନ ଥିବାରୁ ତାହା ଅଙ୍ଗହାନି ଘଟାଇ ଅଛି । (ଉତ୍କଳଦୀପିକା ୪୮/୪୧; ୨୫.୧୦.୧୯୧୩)

'ମାମୁ'ର ସାହିତ୍ୟିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିବାରେ କେବଳ ଗୌରୀଶଙ୍କର ବିଫଳ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ରୂପାଙ୍ଗିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ନ ଥିବାରୁ 'ପଦ୍ମମାଳୀ', 'ବିବାସିନୀ' ଓ 'ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ' ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ପୂର୍ବ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶ ଭଳି କେବଳ ମନ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ମଦନମୋହନଙ୍କ 'ମାମୁ' ଆଲୋଚନା ଓଡ଼ିଆ-ଉପନ୍ୟାସର ରୂପାଙ୍ଗିକ ଆଲୋଚନା ଭାବରେ ପ୍ରଥମ । ତାଙ୍କ ପରେ ଅସରଫ ଅଲ୍ଲି ଖାଁ ଓ ଚିନ୍ତାମଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଯଥାକ୍ରମେ 'ମାମୁ' ଓ 'ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ'ର ସମାଲୋଚନା ଲେଖିଛନ୍ତି । ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପଥ ଅନୁସରଣ କରିଥିବାରୁ କେବଳ ମୂଲ୍ୟବାନ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ନୁହେଁ, ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟିର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉପସ୍ଥାପିତ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ମଦନମୋହନଙ୍କ 'ମାମୁ' ସମାଲୋଚନା 'ଉତ୍କଳଦୀପିକା'ର ପ୍ରକାଶିତ 'ମାମୁ' ବିରୋଧୀ ମନ୍ତବ୍ୟର ଯେଭଳି ପ୍ରତିବାଦ(ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ମାମୁ' ସମାଲୋଚନା ' ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ନଭେମ୍ବର, ୧୯୧୩ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । କିନ୍ତୁ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ' ସାମାନ୍ୟ ବିଳମ୍ବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବାରୁ 'ଉତ୍କଳଦୀପିକା'ର ୪୮/୪୧ ସଂଖ୍ୟା ପରେ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର'ର ସଂପୃକ୍ତ ସଂଖ୍ୟା ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ।) ଅପରପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଏହା ପ୍ରଥମ ବିଧିବଦ୍ଧ ସମାଲୋଚନା । ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉପରେ ପଟ୍ଟନାୟକ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିବାରୁ 'ଉପନ୍ୟାସ'ର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାବ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋକପାତ କରିପାରିନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ସେ ସଚେତନ କରିଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସର କେନ୍ଦ୍ର ହେଲା, ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି । ଏହି ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିର ସଫଳ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉପନ୍ୟାସର କଳାଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ଉନ୍ମୋଚନ ପାଇଁ ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ । ମଦନମୋହନ 'ମାମୁ' ଆଲୋଚନାରେ ଉପନ୍ୟାସ ଆଲୋଚନାର ଏହି ମୂଳସୂତ୍ରଟିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର'ମାମୁ'(ସମାଲୋଚନା) ଏବେ ବି ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ହରେଇ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ-ସାହିତ୍ୟର ଏହା ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଥମ ଆଲୋଚନା ।

୧୮୭୭ ମସିହାରେ ଜଗନ୍ମୋହନ ଲାଲଙ୍କର 'ବାବାଜୀ ନାଟକ' ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ପରେ ନାଟକର ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ କଣ ଓ 'ବାବାଜୀ ନାଟକ'କୁ ନାଟକର ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନାଟକ କୁହାଯିବ କି ନାହିଁ — ସେଥି ନେଇ ବିତର୍କ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ନାଟକକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ 'ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା' ପୂର୍ବରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ନାଟକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବିଷୟବସ୍ତୁର ଗଠନ, ଦୃଶ୍ୟସଂଯୋଜନା, ସଂଗୀତର ବ୍ୟବହାର ଓ ସଂଗୀତଗୁଡ଼ିକର ଛନ୍ଦ, ଚରିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନା, ରଚନାଶୈଳୀ ଓ ମଞ୍ଚ ଉପଯୋଗିତା — ଏଭଳି ବହୁଦୃଷ୍ଟିରୁ 'ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ' ନାଟକର ଆଲୋଚନା ମଦନମୋହନ କରିଛନ୍ତି ଓ ଆପଣା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମତାମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବହୁପାଠିତା, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଶ୍ଳେଷଣ କ୍ଷମତାର ଚମତ୍କାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ହେଉଛି 'ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା' ।

ମଦନମୋହନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନାବଳୀ ସ୍ମୃତିଚାରଣ ମୂଳକ ଅଥବା ସୂଚନାପ୍ରଦାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ । ମୌଳିକ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଲିଖିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏଠାରେ ସୂଚନାଯୋଗ୍ୟ ଯେ କେବଳ ସ୍ମୃତିଚାରଣଧର୍ମୀ ଶେଷ ଆଲୋଚନାଟିକୁ ବାଦ ଦେଲେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟସମ୍ପର୍କିତ ସମସ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରଜୀବନରେ ରଚିତ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାରେ ଆଉ ମନୋନିବେଶ କରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ ଯେଉଁ ଚାରୋଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତା' ଫଳରେ ପୁସ୍ତକ-ସମାଲୋଚନାରେ ସେ ନୂଆ ପରମ୍ପରା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାରେ ପୁଂଖାନୁପୁଂଖ ପାଠର ଧାରା ସେ ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଅନାଲୋଚିତ ଦିଗପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଯେ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଏ ସମ୍ପର୍କିତ ସଚେତନତା ସେ ପରକାଳରେ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କ ମନରେ ଆଣିଛନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂଖ୍ୟା ନଅ ଓ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଚରିତଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂଖ୍ୟା ଛଅ । ଊନବିଂଶ ଶତକର ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଓ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ସ୍ମୃତିଚାରଣ ମଧ୍ୟଦେଇ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଚରିତସାହିତ୍ୟର ଅୟମାରମ୍ଭ । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ଅନେକାଂଶରେ ସ୍ଥୂଳ ପରିଚୟଧର୍ମୀ । ଊନବିଂଶ ଶତକର ଶେଷ ଦଶକରେ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କର ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀର (୪/୨୧; ୨୬.୧୦.୧୮୯୨ ଠାରୁ ୪/୩୭; ୧୫.୦୨.୧୮୯୩) ଦଶଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା – ବୋଧହୁଏ ଊନବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରକାଶିତ ଜୀବନଚରିତ ମଧ୍ୟରେ ଏହାଥିଲା ସବୁଠାରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଓ ଦୀର୍ଘତମ । ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନୀକୁ ଆଧାର କରି ଗଦ୍ୟରେ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବାର ପରଂପରା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଓ ୧୯୦୫ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ 'ନୃପରାଜ ସିଂହ' ଏହି ଧରଣର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ । ଓଡ଼ିଆ ଚରିତସାହିତ୍ୟ ବିକାଶର ଏହି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଭିତ୍ତିରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇପାରେ ।

ଆଧୁନିକ ଚରିତସାହିତ୍ୟର ଆଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଚାରୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଜଣେ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିଗ ଉପରେ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ ବାହ୍ୟତଃ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନୀର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉପସ୍ଥାପନା ଭଳି ମନେ ହେଉଥିଲେ ବି ବାସ୍ତବରେ ତାହା ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପକ୍ରମଣିକାର ରୂପ ନେଇଛି । ବିବେକାନନ୍ଦ କେଉଁଥିପାଇଁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଓ ଯୁଗପୁରୁଷ ରୂପେ ଅଭିନନ୍ଦିତ, 'ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତାହାର କାରଣ ଉପସ୍ଥାପିତ । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ତାଙ୍କ 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ ସେବା' ସମ୍ପର୍କିତ । ଭାରତୀୟ ଜନଜାଗରଣର ଇତିହାସରେ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ଥିଲେ ପ୍ରଥମ ମହାନାୟକ ଯେ ଜନତାକୁ ଜନାର୍ଦ୍ଦନରୂପେ ପୂଜା କରିଥିଲେ ଓ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଭୟ ଅନୈତିକତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗତିର କାରଣ – ତାହା ଯଥାର୍ଥଭାବେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଥିଲେ । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ତେଣୁ ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣଙ୍କର

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେବା, ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀର ଗୋଟିଏ ଦିଗ ଆରୋପିତ । ତେଣୁ ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ବକ୍ତବ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଶାଣିତ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦୁଇଟି ଚରିତଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଇତିହାସର ଦୁଇଜଣ ନାୟକ—ରାଜସିଂହ ଓ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ—ଙ୍କ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ରାଜସିଂହଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାବ ଉପରେ ଆଲୋଚନା ନ କରି ପଟ୍ଟନାୟକ କେବଳ ତାଙ୍କର ଉଦାରତା ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନର କଠୋରତମ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ବେଳେ ବି ରାଜସିଂହ ଉଦାରତାକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଓ ସାଧୁତାକୁ ଅଧିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବନ୍ତ କରିଛି ଉଦାରତା । ଠିକ୍ ସେହିପରି 'ଶିଖଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଶିଖଜାତିକୁ କିଭଳି ଏକ ନବଜୀବନ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ପଟ୍ଟନାୟକ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଏହି ଚାରୋଟିଯାକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଛାତ୍ରଜୀବନରେ ହିଁ ଲିଖିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତେଣୁ ରହିଛି ତାରୁଣ୍ୟର ଉଦ୍ଦୀପନା ଓ ଭାବପ୍ରବଣତା – ଆପଣା ବୀରମାନଙ୍କୁ ପାଠକମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ସିଂହାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରାଇବାର ଦୁର୍ବାର କାମନା ।

ମଦନମୋହନଙ୍କର ଶେଷ ଚରିତଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟିର ରଚନା ପ୍ରାୟ ପଚିଶବର୍ଷର ବ୍ୟବଧାନ ପରେ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ରିଟିଶ ରାଜଭକ୍ତିରୁ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ଅନ୍ୟଟିରେ ରହିଛି ଜଣେ ଆମେରିକୀୟ ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ଉପସ୍ଥାପନ । ଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟିରେ ତଥ୍ୟ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ । ଲେଖକ ତଥ୍ୟ ଓ ସୂଚନା ଉପରେ ଅତ୍ୟଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବା ଫଳରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟି ନିଷ୍ପ୍ରାଣ । ତଥାପି ବୃହତ୍ତର ବିଶ୍ୱର ଆଧୁନିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱମାନଙ୍କ ସହ ପରିଚିତ କରିବାର ଏହା ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ସ୍ରୋତର ବିପରୀତରେ ଯାଇ କିଛି କହିବାର ଇଚ୍ଛା ଆଲୋଚ୍ୟ ଗଦ୍ୟରଚନା ଦୁଇଟିରେ ରହିଛି । ପ୍ରାଥମିକ ଜୀବନରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଚରିତଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଶେଷ ଦୁଇ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ତୁଳନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଶେଷ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ଉଷ୍ଣତାରୁ ବଞ୍ଚିତ । 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟୀପାଖାତା'ରେ ମଦନମୋହନ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବୃହତ୍ତର ବିଶ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ସମ୍ବାଦ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେହି ଚେଷ୍ଟା ଓ ଚେଷ୍ଟାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଦନମୋହନ ଯେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲେ– 'ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟବିଧତା ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜ', 'ପୃଥିବୀର ଧନକୁବେର ମହାମନା ଜନ ଡି. ରକ୍‌ଫେଲର' ଓ 'ଚୀନ ଦେଶର ଚିରନ୍ତନ ସଭ୍ୟତା' ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

'ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ' ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଦୀର୍ଘତମ । ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଲିଖିତ । ଊନବିଂଶ ଶତକରେ ଇଂରାଜୀ, ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ମୁଖ୍ୟତଃ ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଗୌରବ ତାହାର ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ ଅପେକ୍ଷା ତାହାର କଳାର ଇତିହାସ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ରଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ୧୯୦୯ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ୟ କେହି ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାପତ୍ୟଉପରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରି ନାହାନ୍ତି । ମଦନମୋହନ ପୂର୍ବ-ଓଡ଼ିଶାର ଚାରୋଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ – ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, କୋଣାର୍କ ଓ ଯାଜପୁରରେ – ଥିବା ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ଇତିହାସ, ଗଠନକୌଶଳ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଦିର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଓଡ଼ିଶୀ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମସଂପ୍ରଦାୟ, ବିଶେଷ ଚଳଣି ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଥିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ ସଂପୃକ୍ତ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ ଉପରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରି ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ନୂଆ ଧାରା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ-ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ନୂତନ ମୋଡ଼ ଦେଇଥିବା ହେତୁ ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ଅଭିନନ୍ଦିତ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କ ଅଗ୍ରସୂରୀ ହେଉଛନ୍ତି ମଦନମୋହନ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଓଡ଼ିଶାର ଗବେଷକମାନେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ଐତିହାସିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଅବହେଳା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ 'ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ' ଲେଖିଲାବେଳକୁ ମଦନମୋହନ ଥିଲେ କଲେଜର ପ୍ରଥମ ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଦ ଦେଇଥିବା ଜଣେ ଛାତ୍ର । ଜଣେ ଛାତ୍ରର ଅପରିପକ୍ୱତା, ହଠାତ୍ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାର ଇଚ୍ଛା, ଭାବପ୍ରବଣତା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରହିଛି । ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ 'ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ' ଯେ ଏକ ଶଙ୍କୁ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।

ଏହି ସଂକଳନଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ମଦନମୋହନଙ୍କର ଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧ, 'ଚୀନ ଦେଶର ଚିରନ୍ତନ ସଭ୍ୟତା' । ଊନବିଂଶ ଶତକରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟପତ୍ରର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ପରେ ଦେଶ ବିଦେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବାଦ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧସବୁ ଲିଖିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନାରେ ଆମର ପଡ଼ୋଶୀ ଦେଶ ଓ ଆଦିମ ସଭ୍ୟତାର ଅନ୍ୟତମ ଲୀଳାଭୂମି, ଚୀନ ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ । ଆମର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ବିଚାରଧାରା ହୁଏତ ପଶ୍ଚିମାଭିମୁଖୀ ବା ଆତ୍ମଗରିମାଭିମୁଖୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଚୀନର ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତା ଆମ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କର କ୍ୱଚିତ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛି । ଭାରତ ଭଳି ଚୀନ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ୟତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତାହା ଆମେ ପ୍ରାୟତଃ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଛୁଁ । ମଦନମୋହନ ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଚୀନଦେଶର ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଭ୍ୟତା, ବହୁ ବିଦେଶୀ ଆକ୍ରମଣ ଓ ଶାସନ ସତ୍ତ୍ୱେ, କିଭଳି ଅପ୍ରତିହତ ରହି ଆସିଛି, ତାହା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚିତ ହେଲା ବେଳେ ଚୀନ ଏକରକମ ପରାଧୀନ ଥିଲା ଓ ଜାପାନ ଥିଲା ପ୍ରାଚ୍ୟର ଉଦୀୟମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ପଟ୍ଟନାୟକ ସେତେବେଳେ ମଧ ଭବିଷ୍ୟବାଣୀ କରି ଯାହା କହିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ମଧ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ :

> ଜାପାନ ପୂର୍ବ ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧର ଉଦୀୟମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ରଶ୍ମି ଚୀନଦେଶର ମାନବସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଲେ ଅନେକ ପାଣି ଶୋଷି ନେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଇତିହାସକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ପଚାରିପାରନ୍ତି, ଯେଉଁ ପାଣି ଜଳୀୟ ବାଷ୍ପ ଆକାରରେ ଶୁଖିଯିବ, ତାହା ସମୟକ୍ରମେ ଚୀନଦେଶରେ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗମାଳ-ସମୁଦ୍ରର ସୃଷ୍ଟି କରିବ ନାହିଁତ !

ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗର ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଉ, ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ ସମ୍ମୁଖରେ ନୂତନ ତଥ୍ୟ, ବିଚାର ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଥିଲା ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ନୂତନ ତଥ୍ୟ ଓ ବିଚାର ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ ହେତୁ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ-ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗନ୍ତକୁ ମଦନମୋହନ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ଏକାଧିକ ଆଲୋଚନା ବା ସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଦନମୋହନ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ ସେ ବିକାଶ ପଥରେ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗଦ୍ୟଭାଷା ମଧ୍ୟ ଈପ୍‌ସିତ ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଲାଭ କରି ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇନାହିଁ । ମଦନମୋହନ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ କେବଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସଂଭାବନାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ।

।। ପାଞ୍ଚ ।।

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଅପେକ୍ଷା କବି ଭାବରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅଧିକ । ଆପଣାର ସମକାଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଅପେକ୍ଷା କବିତା ହିଁ ଅଧିକ ଆଲୋଚିତ – ବେଳେବେଳେ ଅର୍ଥଗତ ଅସ୍ୱଚ୍ଛତା ପାଇଁ ନିନ୍ଦିତ ହେଲାବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭାବ ଓ ଛନ୍ଦର ନୂତନତ୍ୱ ପାଇଁ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଭାବେ ପ୍ରଶଂସିତ । ୧୯୧୩ ମସିହା ପରେ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ନବଯୁଗର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦିତ କରାଯାଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ହିଁ(ଗୌଣକବି ଭାବରେ ହେଉ ପଛେ) ଗବେଷକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛି । ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ହେଲା – ମଦନମୋହନ ନିଜର କବି ପରିଚିତି ନେଇ ହିଁ ଥିଲେ ସାମାନ୍ୟ ସଚେତନ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ-ପରିଚୟକୁ ସେ ଆଦୌ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ, ତାଙ୍କ କବିତାର କେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମକାଳରେ ତାଙ୍କୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କିଞ୍ଚିତ ପରିମାଣରେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲା ? ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଇତିହାସକୁ ମଦନମୋହନଙ୍କର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବଦାନ ଅଛି କି ? କିମ୍ବା ଯୌବନସୁଲଭ ମାଦକତାରେ ମଦନମୋହନ କିଛି ଲେଖିଯାଇଥିଲେ, ଯାହା କେବଳ ଗୁଡ଼ିଏ ଅଳିଆ ମାତ୍ର ? ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ସହଜ ନୁହେଁ ଓ ସେହି ସମସ୍ତର ଉତ୍ତର ଦେବା ଏହି ଉପକ୍ରମଣିକାଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧର ଚୌହଦୀ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ସୂଚନା କେବଳ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ମଦନମୋହନ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ କବିଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ୧୯୦୯ ମସିହାରେ । ୧୯୦୯ ମସିହା ବେଳକୁ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲାଣି ଓ ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ପାହାଚରେ ଉପନୀତ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମକାଳରେ କବିତା ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ, ସୁଢ଼ଳ ଦେବ ପ୍ରମୁଖଙ୍କର ହୁଏତ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ଅଥବା ସେମାନେ ନୀରବ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତା ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିଥିବା ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର, ରାମକୃଷ୍ଣ ସାହୁ ନୀରବ ହେଲାବେଳେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନଦେବ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଭିନ୍ନପ୍ରକାର ବ୍ୟସ୍ତତା ହେତୁ କବିତା ରଚନାକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପ୍ରାୟତଃ ବିଦାୟ ନେଇଛନ୍ତି । କେବଳ ଗଙ୍ଗାଧର ତାଙ୍କ କବିଜୀବନର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବ ସେତେବେଳେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲାବେଳେ ଫକୀରମୋହନ, ଚିନ୍ତାମଣି ଓ ନନ୍ଦକିଶୋର ସେମାନଙ୍କ ସାଧନାର ଧାରା ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶେଷ ତିନିଜଣଙ୍କର ସେହି ସମୟର କାବ୍ୟସାଧନା କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କାବ୍ୟକୃତି ସୃଷ୍ଟି କରିନାହିଁ । ବିଂଶ ଶତକରେ ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ କବିତାରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ପଦ୍ମଚରଣ ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ନାରୀକବି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ପ୍ରମୁଖ । ସେହି ସମୟ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଅବସ୍ଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ଓଡ଼ିଆ କବିତା କିଛି ନୂତନ ରକ୍ତ, ଆବେଗ ଓ ପ୍ରେରଣାର ଯେଭଳି ଅପେକ୍ଷା

Digitized by srujanika@gmail.com

କରୁଥିଲା । ଏଠାରେ ସୂଚନାଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଏବେ ଯାହାକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରା ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ତାହାକୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟଖଣ୍ଡରେ ଆବଦ୍ଧ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରଥମ କବିତା 'ଚନ୍ଦ୍ର'ର ପ୍ରକାଶ ୧୮୯୮ ମସିହାରେ। ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରଥମ କବିତା ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ୧୯୦୨ ମସିହାରେ । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ କବିଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ବେଶ୍ ପରେ–୧୯୧୧ ମସିହା ପରେ। (ସାମନ୍ତରାୟ: ୧୯୮୩: ପୃ.୬୧୮) ଏଭଳି କି ନୀଳକଣ୍ଠ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ କବିତା ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତା 'ଆଦର୍ଶତାରା' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଦୀର୍ଘ ଛଅ ବର୍ଷ ପରେ – ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୦୯ ରେ । ବରଂ ଆଲୋଚ୍ୟ କାଳରେ କବିଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବା ନାରୀକବି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଓ ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ କବିତା ରଚନାରେ ଧାରବାହିକତା ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ' ଓ 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'ରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ଅଜସ୍ର କବିତା ବିଂଶ ଶତକରେ ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ପ୍ରକାଶିତ । ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ପ୍ରଥମ କବିତା 'ବନ୍ଧୁତା' 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକାରେ ତା ୩୧.୫.୧୯୦୦ ରିଖରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ପରେ ସେ ପ୍ରଥମେ 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା' ତଥା 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ'ରେ ଓ ପରେ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ' ତଥା 'ମୁକୁର' ମାସିକପତ୍ରରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଆଗରେ ସେତେବେଳେ କାବ୍ୟରଚନାର ଆଦର୍ଶ ଭାବରେ ପ୍ରଥମେ ଉଭା ରହିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ପଦ୍ମଚରଣ – ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ନିଜ ପାଇଁ ନୂତନ ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କୁ ଡକ୍ଟର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ 'ସବୁଜ ବୈତାଳିକ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କାଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ସେ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଅଗ୍ରସୂରୀ; ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଛି ବହୁ ପରେ । ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକବେଳକୁ ମଦନମୋହନଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟ କେତେଜଣ ନୂତନ କବି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ବିଷୟଯୋଜନା, ଛନ୍ଦ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି; ସେମାନେ ହେଲେ: ନାରାୟଣ ମୋହନ ଦେ, ଦୀନବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର, ସଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ ଓ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ । ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରାଜ୍ୟରେ ଏମାନେ ନୂଆ ଭାବ ଓ ନୂତନ ହାୱା ଆଣିଛନ୍ତି, ଯାହା ବୈକୁଣ୍ଠ, କାଳିନ୍ଦୀ, ଅନ୍ନଦା, ମାୟାଧର ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଛି । ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର, ବିଶେଷତଃ ଗୀତିକବିତାର; ରୂପ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ନେଇଥିବା ପଦ୍ମଚରଣ ଓ ମଦନମୋହନ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ଯାହା କହନ୍ତି; ତାହା ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ :

> ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଚିନ୍ତାମଣି, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଲେଖକମାନଙ୍କ ହାତରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଯେତେବେଳେ ଏକ ଗତାନୁଗତିକ ଧାରାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଛନ୍ଦର ଆଙ୍ଗିକ ଭିତରେ ଗତି କରୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏଇ ଲେଖକମାନେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ବ୍ୟୟକରି ଗୀତିକବିତାର ଆଙ୍ଗିକ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଏକ ସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏମାନେ ଅତି ସଜ୍ଞାନଚିତ୍ତରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟରୁ ନୂତନ କବିତାର ନୂତନ ଶିଳ୍ପକୌଶଳ ଆହରଣ କରି ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଫୁଟାଇ ଉଠାଇ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର 'ସବୁଜ' କବିମାନଙ୍କ କବିତାରେ ଥିବା ରୂପବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଆଦୌ ଆକସ୍ମିକ ନୁହେଁ । ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟର ଲେଖକମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଥିଲେ ମାତ୍ର । (ସାମନ୍ତରାୟ: ୧୯୮୩: ପୃ.୬୦୬)

ଡକ୍ଟର ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ବିକାଶଧାରା ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ସତର୍କତାର ସହିତ ମଦନମୋହନ ପ୍ରମୁଖ ଏହି ସମୟର କବିମାନଙ୍କର କବିତା ଆଲୋଚନା କରି ନ ଥିବାରୁ ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାର କେବଳ କରିନାହାନ୍ତି, ନାନା ଅପସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଫଳରେ ଏକା ମଦନମୋହନ ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ଅନେକ କବି ହୁଏତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ନ ହେଲେ ଗୌଣକବି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେମାନଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି କେବଳ ।

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଦୁଇ ପ୍ରମୁଖ ଆଲୋଚକ – ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ଓ ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର – ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ଉପରେ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ଅଳ୍ପ କେତୋଟି କବିତା ଉପରେ ଆଧାରିତ । ୧୯୨୦ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶିତ ମଦନମୋହନଙ୍କର ମାତ୍ର ପନ୍ଦରଟି କବିତା ଡକ୍ଟର ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କ ବିଚାରପରିସରକୁ ଆସିଥିଲା ବେଳେ ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ର ମାତ୍ର ଦୁଇଟି କବିତାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୨୦ ମସିହା ପରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପଚିଶଟିରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ ବି ସେଥିରୁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟିକୁ ମାତ୍ର ଭଲ କବିତା କୁହାଯାଇପାରେ । ପୁଣି ମଦନମୋହନଙ୍କର ୧୯୨୦ ପୂବରୁ ଲିଖିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସହ ପରିଚିତ ନ ହେଲେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟାବଧାରଣ ଅସମ୍ଭବ । ଫଳରେ ଡକ୍ଟର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ ମଦନମୋହନଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱର୍ଗତ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ତାହା ଅନେକାଂଶରେ ଯଥାର୍ଥ ମନେ ହୁଏ:

ମଦନମୋହନଙ୍କର ରଚନା ପତ୍ରିକାରେ ହିଁ ଆବଦ୍ଧ ରହିଲା, ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ [ତାଙ୍କ] କବିତା ଯେଉଁ ନବ ଉନ୍ମାଦନା ଓ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରେରଣା ଆଣିଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଅନେକଙ୍କର ସ୍ମରଣ ଥିବ । ଏହି କବିତାଟି ତାହାରି ଏକ ନମୁନା ମାତ୍ର । ଏହିଭଳି କବିତାର ଉତ୍ସ ହଠାତ୍ ଶୁଷ୍କ ହୋଇପଡ଼ି ଯେ ସରକାରୀ ଫାଇଲ ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଘଟିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଏହାଠାରୁ ବଳି ଦୁର୍ଘଟଣାର ଉଦାହରଣ ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ ...(ପାଣିଗ୍ରାହୀ: ୧୯୫୧ ; ପୃ. ୪୭):

ଏହି ସଂକଳନରେ ସଂଗୃହୀତ ୭୪ଟି କବିତା ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ଓ ସ୍ୱାଦର । ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣରେ ସେ ପ୍ରକୃତିପ୍ରୀତି ଓ ଜାତିପ୍ରୀତିକୁ ଆପଣା କବିତାର ବିଷୟରୂପେ ବାଛିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତିପ୍ରୀତିରୁ ଭଗବତପ୍ରୀତି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି । ତରୁଣ ବୟସରେ କାଞ୍ଚନ ଆଶା ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେ କେବଳ ଉଦ୍ୟମ କରି ନାହାନ୍ତି, କାମିନୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କବିତାର କେନ୍ଦ୍ରଭୂମିକୁ କେବେ ଆସିପାରିନାହିଁ । ଜୀବନର ଦ୍ୱିତୀୟ କବିତା 'ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ'ରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ:

ନବୀନ ତାପସ ମୁହିଁ ନବୀନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ସ୍ଫୁରି ନାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ରହୃଦେ ଦେବଭାବରାଶି

Digitized by srujanika@gmail.com

ତିତିକ୍ଷା, ବୈରାଗ୍ୟ, ଶମ, ଦମ, ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଧା
ହରି ପାରି ନାହିଁ ମୋର ପରାଣର କ୍ଷୁଧା।
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ ସତ ରହିଅଛି ଚାହିଁ;
ଅନନ୍ତର କ୍ଷୁଦ୍ର କଣା ପ୍ରାଣେ ଲଭି ନାହିଁ।

ଏହିଭଳି ଏକ ନୀତିପରାୟଣ ଭୂମିରୁ କବିଜୀବନର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବାରୁ ମଦନମୋହନ ପ୍ରକୃତି, ଅରୂପ ଦେବତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ମିଳନ ଆପଣା କବିତାରେ କରିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି। ଏହି ମିଳନ କେବେ ହେଲେ ବାସ୍ତବରେ ଜଗତରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ – ସମ୍ଭବ କେବଳ କବିର ଅନ୍ତଃଲୋକର, ତାହାର ଛାୟାଆଲୋକ ଘେରା କଳ୍ପନାଜଗତରେ। ତେଣୁ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅନେକ ସମୟରେ ରୂପରୁ ରୂପାତୀତ ଜଗତକୁ, ନିସର୍ଗରୁ ପାରଲୌକିକ ଜଗତକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଇଛି। ପୁଣି ଏହି ରହସ୍ୟମୟ ଜଗତକୁ କବି ଆପଣାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବା ପାଇଁ, ପ୍ରକୃତି ସହ ସଖ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି। ଏହି ବ୍ୟଗ୍ରତା ତାଙ୍କର ଅନେକ ଛୋଟ ବଡ଼ କବିତାରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ। ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ଦୀର୍ଘକବିତା 'କୌତୁକମୟୀ' ଓ 'ସିନ୍ଧୁ'ରେ ପ୍ରକୃତି, ଅରୂପଦେବତା ଓ କବିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ସମ୍ମିଳିତ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି, ତାହା ଅନେକାଂଶରେ କବିତା ଦୁଇଟିକୁ ଭାବୋପଲବ୍ଧି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କରିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଅଯଥା ଦୀର୍ଘ। କିନ୍ତୁ କବିଜୀବନର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ସେ ଯେ ଆପଣା ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ ପଥର ସନ୍ଧାନୀ ଥିଲେ, ତାହା ନିଃସନ୍ଦେହ। ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଏଠାରେ 'ଶିବରାତ୍ରି' କବିତାଟି ନିଆଯାଇପାରେ। ସମ ଶୀର୍ଷକରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏକ କବିତା 'ମୁକୁର' ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ଦ୍ୱାଦଶ ସଂଖ୍ୟା(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୦୭)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା – ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଚାରିବର୍ଷ ଦଶମାସ ପୂର୍ବରୁ। ଗୋପବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ନିଜର ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନକୁ 'ନିଦ୍ରାବିମୋହିତ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ 'ଏକ ଶିବରାତ୍ରି'ରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ଆହ୍ୱାନ ସହ ଆପଣା ହୃଦୟ ଓ ସାଧନାର ସଂପର୍କ ନିବିଡ଼ – ସେଠାରେ ଇତିହାସର ସ୍ମୃତିଚାରଣ ନାହିଁ ବା ଅରୂପଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ନାହିଁ। ଅପରପକ୍ଷରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାରେ ଅତୀତ ସହ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଭଳି ତିଳତଣ୍ଡୁଳିତ, ସେହିପରି ବର୍ତ୍ତମାନର ଅନ୍ଧକାରରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା 'ଧ୍ରୁବ ଆଲୋକ' ଆଡ଼କୁ କବିଙ୍କ ମନ ଧାବିତ। କାବ୍ୟାବେଗ ଓ ବିଷୟ ସଂଯୋଜନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଦନମୋହନ ଆପଣାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଯଦିଓ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଉପରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଆଦୌ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ।

ମଦନମୋହନଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ। ବର୍ଷ ବିଦାୟ, ନବବର୍ଷର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ, ନବବର୍ଷର ଭିକ୍ଷା ଆଦି ଛାତ୍ରଜୀବନରେ ଲିଖିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ତରୁଣ ପ୍ରାଣର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କୌଣସି ବିଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପ୍ରକାଶିତ। ଦ୍ୱିତୀୟ କବିତା 'ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ'ର ଭାବ ଏହି ସମସ୍ତ କବିତାରେ ସଂପ୍ରସାରିତ। ସ୍ଥୂଳତଃ, ମଦନମୋହନ ବିଭିନ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ତେର/ଚଉଦଟି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି; ସେଗୁଡ଼ିକ ବି ଛନ୍ଦ-ଯୋଜନା, କାବ୍ୟାବେଗର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତତା ହେତୁ ସଫଳ କବିତା ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ।

୧୯୧୩ ମସିହାରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ନୋବେଲ୍ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାଙ୍କ କବିପ୍ରତିଭାର ବିପୁଳ ପ୍ରଶସ୍ତି, ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରଭାବ ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛି । ସେହି ପ୍ରଭାବରୁ ମଦନମୋହନ ମୁକ୍ତ ରହିପାରି ନାହାନ୍ତି । 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା'ରେ 'ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ' ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆଲୋଚନା ତ କରିଛନ୍ତି, ତା'ସହିତ ରବୀନ୍ଦ୍ର କାବ୍ୟକବିତା ସହ ଗଭୀରଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇ କବିତାର ଭାବ ଓ ଛନ୍ଦଯୋଜନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଭାବିତ,ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ରହସ୍ୟବାଦ ତଥା ଛନ୍ଦଯୋଜନା ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିସତ୍ତାକୁ ଗଭୀରଭାବେ ଆଲୋଚିତ କରିଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସମକାଳୀନ ବଙ୍ଗଳା କବିତାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି । ବିଭିନ୍ନ ମାତ୍ରାର ମାତ୍ରାବୃତ୍ତ ଛନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ବଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବରେ ଫଳ । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାର ଛନ୍ଦବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଦାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ତାହା ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ ।

॥ ଛଅ ॥

ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟଧାରାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବା ନବଜାଗରଣ ଯୁଗର ଅନ୍ୟତମ ଗୌଣକବି ଭାବରେ ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର ମଦନମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ଯେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ମାତ୍ର ଦୁଇଟି କବିତା ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିଲା; ତେଣୁ ତାଙ୍କ କବିତାର ପରିମାଣଗତ ସ୍ୱଳ୍ପତା ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଏଭଳି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବାକୁ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରିଥାଇପାରେ । ଡକ୍ଟର ସାମନ୍ତରାୟ ମଧ୍ୟ ମଦନମୋହନଙ୍କୁ ବିଂଶ ଶତକର ଆଦ୍ୟପାଦର ଅନ୍ୟତମ ଗୀତିକାର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବ, ବଡ଼ କୁମାର ବଳଭଦ୍ର ଦେବ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ସେ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ମଦନମୋହନଙ୍କୁ ସେଭଳି ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ 'ଗୌଣକବି' ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ନ କଲେ ବି ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମଦନମୋହନ ସେହି ସମୟର ଜଣେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ସମ୍ପନ୍ନ ଗୌଣକବି ।

ଗୌଣକବି କିଏ ଓ ସାହିତ୍ୟ-ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା କ'ଣ — ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚନା କରି ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ର କହନ୍ତି:

> ସାହିତ୍ୟରେ ସାଧନାସ୍ତରରେ ସମସ୍ତେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିପୁଳ ସୃଷ୍ଟିର ଅଧିକାରୀ ଅଳ୍ପ ଭାଗ୍ୟବାନ କବି ବା ଲେଖକ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏମାନେ ସହଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଯେପରି ଜୀବିତ ରହନ୍ତି, ସାମୟିକ ଲେଖକ ବା ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ରଷ୍ଟାଗଣଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ତାହା ଘଟେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ବା କାବ୍ୟଧାରାର ସାମଗ୍ରିକ ସ୍ୱରୂପ ଅବଧାରଣ ଲାଗି ଗୌଣକବି ବା ସାମୟିକ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଭୂମିକା ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କୌଣସି ଏକ ଯୁଗରେ ନବଧାରା ବା ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଲେଖକଗଣ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ନୂତନ ଧାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଯଥାର୍ଥ ପରିବେଶ ଗୌଣ ଲେଖକ ଓ କବିମାନେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ଯୁଗ ପ୍ରଥମେ ଆଭାସିତ ହୁଏ । (ମିଶ୍ର: ୧୯୭୮ : ପୃ.୩୦୫)

ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କ ମାନଦଣ୍ଡରେ, ମଦନମୋହନ ସାଧନାସ୍ତରରେ ଉଚ୍ଚ ଆସନର ଓ ବିପୁଳ ସୃଷ୍ଟିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ସେ ଗୌଣକବି । ସେଥିପାଇଁ ପାଠକମାନଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନୋଲୋକରେ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସଜୀବ ରହିପାରିନାହିଁ । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ରହିଥାଇପାରେ କିଛି ନୂତନତ୍ୱର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ବା ସେ କିଛି ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା କରିଥାଇ ପାରନ୍ତି – ଯାହା ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରାର ନବଜାଗରଣ ଯୁଗର ଅବଧାରଣା ଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ପାଠକର ସ୍ମୃତିରେ ଜୀବିତ ରହିଲାଭଳି ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ସାଧନାସ୍ତର ଓ ବିପୁଳ ରଚନାବଳୀ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନହୁଏ, ସତରେ କଣ ଜଣେ ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ସମୟର ମୁଖ୍ୟ ଲେଖକ ହେବାପାଇଁ ବିପୁଳ ସୃଷ୍ଟିର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ? ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଜଣେ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ସାଧନାସ୍ତରର ପରିମାପକ କଣ ? ପାଠକଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ସଂଜୀବିତ ରହିବା ପାଇଁ କଣ ଲେଖକ ଦାୟୀ ? ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସବୁ ସମୟରେ ଅସ୍ତିସୂଚକ ନୁହେଁ । ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ର ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ନବଜାଗରଣ ଯୁଗର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିକୁ ସୁବିଶାଳ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ସାଧନାର ସ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୃଶ୍ୟ ହେଲାଭଳି (ଯଦି କିଛି ଥାଏ) ଡକ୍ଟର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ କେତେକ ଲେଖକଙ୍କର ନାହିଁ । କବି ହିସାବରେ ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦିଆ ନ ଯାଇପାରେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଜୀବନସାରା ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିବା ଓ ସୁବିପୁଳ ରଚନା ଛାଡ଼ିଯାଇଥିବା ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ଓ ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ପ୍ରଫେସର ମିଶ୍ର ଗୌଣ ଲେଖକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂଗ୍ରହ ପରେ ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ବିପୁଳ ନ ହେଲେ ବି ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ନୁହେ । ପୁଣି ଦୀର୍ଘ ଅଣତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଜଣେ ଲେଖକ ଭାବରେ ସେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ତାଙ୍କୁ କଣ ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ତୃତୀୟ ଦଶକର ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ଲେଖକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ?

ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ସାହିତ୍ୟର ଶାସ୍ତ୍ରାୟଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆସେ । ସାହିତ୍ୟ ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଚିରନ୍ତନ ହୁଏ, ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅବବୋଧ ତଥା ସାହିତ୍ୟର ଶାସ୍ତ୍ରାୟଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବଡ଼ ଜଟିଳ । ସାଂସ୍କୃତିକ/ଶୈକ୍ଷିକ କ୍ଷମତାକେନ୍ଦ୍ରର ବହୁ ଅର୍ଗଳି ଅତିକ୍ରମ କରି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟକୃତି ବା ଜଣେ ଲେଖକ ଶାସ୍ତ୍ରାୟିତ ହୁଅନ୍ତି । ରାଜନୈତିକ, ପ୍ରଶାସନିକ କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ପରୋକ୍ଷରେ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରାୟଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବେଳେବେଳେ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଐତିହାସିକମାନେ ଏକ ସମୟଖଣ୍ଡର ଇତିହାସ ପୁନଃନିର୍ମାଣ କଲାବେଳେ ଉପାଦାନର ସଂଗ୍ରହ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣା ରୁଚି, ଖେୟାଲ ଓ ଭାବାଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ / ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ କୌଣସି ଇତିହାସ କେବେ ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତାହା ମଧ୍ୟ ଘଟିଛି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଶାସ୍ତ୍ରାୟଣ ତଥା ଇତିହାସ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ । ଫଳରେ ଆମ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର କୃତବିଦ୍ୟ ଗବେଷକ/ସମାଲୋଚକମାନେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ରଚନାର ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋଚନା ତ ଦୂରର କଥା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରେକ୍ଷିତରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅନେକାଂଶରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଉନବିଂଶ ଶତକରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଆତ୍ମ-ପରିଚିତି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଂଶ ଶତକରେ ଉତ୍କଳ-ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କ କବିତାରେ ଅଧିକ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏହି ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଆତ୍ମପରିଚିତି ମଦନମୋହନଙ୍କ ବହୁ କବିତାର ଭାବବସ୍ତୁ । ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର-ରହସ୍ୟବାଦ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାହା ଏକ ନୂତନ ରୂପ ଲାଭ କରିଛି । ନବବର୍ଷର ଉଲ୍ଲାସ, ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ, ସିନ୍ଧୁ, ଶାରଦୀୟ-ପ୍ରୀତି-

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୁଷ୍ପମାଳ, ଚିଲିକାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ, ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଆଦି କବିତାକୁ ପାରମ୍ପରିକ ଜାତୀୟବାଦୀ କବିତା ବୋଲି ଯେଭଳି କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ; ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଏଗୁଡ଼ିକୁ ରହସ୍ୟବାଦୀ କବିତା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ। ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାବଳୀ କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ବା ରହସ୍ୟବାଦୀ କବିତା – କୌଣସି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚକ/ସମାଲୋଚିକାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଲୋଚିତ ହୋଇନାହିଁ।

।। ସାତ ।।

କେବଳ ମଦନମୋହନ ନୁହନ୍ତି – ଓଡ଼ିଶାର କବି, କଳାକାର ଓ ପ୍ରବନ୍ଧଶିଳ୍ପୀ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ଦୁର୍ଭୋଗ ପାଇଁ ଆମର ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଦାୟୀ; ଆମ କବି/ଲେଖକମାନେ ମଧ୍ୟ ସମଭାବରେ ଦାୟୀ। ମଦନମୋହନଙ୍କ ଯଶୋଲିପ୍ସା ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ବିକାଶର ଅଭାବ ତାଙ୍କୁ ଗୌଣ ଲେଖକ/ବିସ୍ମୃତ ଲେଖକ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଠେଲିଦେବାର ପ୍ରମୁଖ କାରଣ। ମଦନମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭ ବେଶ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଥଚ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ହୋଇନାହିଁ। ଫଳତଃ ତାହା ପରିଣତିରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହିଁ – ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏଭଳି ମତାମତ ତାଙ୍କ କବିତା ପାଇଁ ବିଶେଷଭାବେ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ। ସ୍ୱଳ୍ପକାଳ ପାଇଁ ହେଲେ ବି ମଦନମୋହନ କବିତ୍ୱର ଯେଉଁ ଝଲକ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଯେ ବନ୍ଦନୀୟ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ।

-ସଂପାଦକ-

* * *

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଥମଭାଗ

ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରାକ୍-ସୂଚନା

ମାତ୍ର ଦଶବର୍ଷ ବୟସରେ, ପୁରୀର ହରଚଣ୍ଡୀ ସାହିର ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ରଚନା-'ଖଣ୍ଡଗିରି' କବିତା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ ତା'ପରେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆଉ କବିତା ଲେଖିଥିବା/ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ। ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଉଚ୍ଚତର ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ। ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଦନମୋହନଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା ବାଖ୍ୟାତ୍ମକ ଗଦ୍ୟ। ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଅଧିସ୍ନାତକ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି 'ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ' ଭଳି ଦୀର୍ଘ ଗବେଷଣାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ। ବର୍ଷକ ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଏକ ଦୀର୍ଘ ସମାଲୋଚନା। ଏହି ସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଦନମୋହନଙ୍କୁ ସମକାଳୀନ ବିଦ୍ୱତ ସମାଜରେ ପରିଚିତ କରାଇଛି। ମଦନମୋହନଙ୍କ ଲେଖକ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପର୍ବରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ଅଧିକ ସମ୍ମାନିତ ଓ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନେଇଥିବାରୁ ଏହି ସଂକଳନର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ସ୍ଥାନିତ।

ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ଏଠାରେ ଦୁଇଟି ଗୁଚ୍ଛରେ ବିଭକ୍ତ। ପ୍ରଥମ ଗୁଚ୍ଛରେ ରହିଛି ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ। ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଚ୍ଛରେ ଇତିହାସ, ଜୀବନୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ସ୍ଥାନିତ। ଏହା ସହିତ ରହିଛି ପରିଶିଷ୍ଟ। ପରିଶିଷ୍ଟରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ଦୁଇଟି ପତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ ବିଜ୍ଞାପନ ମୁଦ୍ରିତ।

-ସମ୍ପାଦକ-

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ: ପ୍ରଥମଗୁଚ୍ଛ

ପ୍ରସଙ୍ଗ: ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ

ପ୍ରାକ୍-ସୂଚନା:

ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ-ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଜୀବନଚରିତଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ-ରଚନା ମଧ୍ୟଦେଇ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଖ୍ୟାତି ଆଣି ଦେଇଥିଲା ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧସବୁ । 'ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ଲିଖିତ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ସମକାଳରେ ବେଶ୍ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ 'କବି ରାଧାନାଥ ଓ ମହାଯାତ୍ରା' ଓ 'ମାମୁ(ସମାଲୋଚନା)'କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ଉଲ୍ଲେଖ କଲାବେଳେ (ସାମନ୍ତରାୟ: ୧୯୮୩; ପୃ ୫୨୦) ଡକ୍ଟର ଶ୍ରୀନିବାସ ମିଶ୍ର 'ମାମୁ(ସମାଲୋଚନା)' ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । (ମିଶ୍ର: ୧୯୭୮: ପୃ.୪୪୯) ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀଙ୍କ ପରିଚୟ ନ ଜାଣି ଓ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା'ର ଶେଷ ବିଷୟଟି ପଢ଼ି ସ୍ୱର୍ଗତ ଅସିତ କବି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ :

> ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ଶ୍ରୀନନ୍ଦୀ ଛଦ୍ମନାମରେ ସେ ସମୟରେ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟୀପାଖାତା'ରେ ବିଭିନ୍ନ କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କ କୃତିର ସମାଲୋଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ୧୮ଶ ଭାଗ ୧ମ ସଂଖ୍ୟା ବୈଶାଖ ୧୩୨୧ରେ 'ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବାହାଦୁରୀ', 'ପ୍ରକୃତି ଚିତ୍ରଣରେ ରାଧାନାଥ' ଓ 'ଭାବରାଜ୍ୟରେ ମଧୁସୂଦନ' ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରୁ ଏହି ସମାଲୋଚନାର ସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଏଭଳି ଆଲୋଚନାରେ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ ଓ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ସକଳ ଦିଗ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ନ ଥିଲେ ହେଁ, ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ସାର୍ଥକ ଅବବୋଧ ହିଁ ରୂପ ପାଇଛି । (କବି: ୧୯୯୪: ପୃ. ୧୫୧-୧୫୨)

ସ୍ୱର୍ଗତ କବି ମଦନମୋହନଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ିଥିବା ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ପଢ଼ିଥିଲେ, ମଦନମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ଯେ ଆହୁରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇଥାନ୍ତା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ପ୍ରଥମ ଗୁଚ୍ଛରେ ସ୍ଥାନିତ ଚାରୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରୁ ତିନୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା, ଚତୁର୍ଥଟି ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ମୃତିଚାରଣ । ଏହି ଚାରୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସହିତ 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା'ର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମ ଗୁଚ୍ଛର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଆଲୋଚ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନଲିଖିତ କ୍ରମରେ ପ୍ରକାଶିତ:

(କ) କବି ରାଧାନାଥ ଓ ମହାଯାତ୍ରା- ମୁକୁର ୬/୧୦-୧୧-୧୨ (ଜାନୁଆରୀ-ଫେବ୍ରୁଆରୀ-ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୧୨)

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରଥମେ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ । କିନ୍ତୁ 'ମୁକୁର'ର ବାର୍ଷିକ ସୂଚୀରେ ଏହା ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ବୋଲି ଉଲ୍ଲିଖିତ ।

(ଖ) ମାମୁ(ସମାଲୋଚନା)-ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୭/୮(ନଭେମ୍ବର, ୧୯୧୩)

(ଗ) ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା

(୧) ସୂଚନା-ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୦(ଜାନୁଆରୀ,୧୯୧୪)

ଏହି ଅଂଶଟି 'ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ' ରଚନାର ପାଦଟୀକା ରୂପେ 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ରେ ପ୍ରକାଶିତ । ରଚନାର ଅବବୋଧର ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ 'ସୂଚନା' ଶୀର୍ଷକ ଦିଆଯାଇଛି ।

(୨) ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୦ (ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୪)

(୩) ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ- ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୧ (ଫେବ୍ରୁୟାରୀ, ୧୯୧୪)

(୪) ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ-ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୨(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୧୪)

(୫) ଏଣୁତେଣୁ-ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ- ୧୮/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୪)

ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାବେଳେ ଏହି ଶୀର୍ଷକଟି ନ ଥିଲା । ଯେହେତୁ ଚାରିଗୋଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଏଥିରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ ଏହାକୁ 'ଏଣୁତେଣୁ' ଶୀର୍ଷକ ଦିଆଯାଇଛି ।

(ଘ) ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା – ମୁକୁର ୯/୪-୫ (ଜୁଲାଇ-ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୧୪) ଓ ୯/୬ (ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୧୪) ।

ଏହି ଆଲୋଚନାଟି 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ । 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ'ରେ ପ୍ରକାଶିତ (୨୫/୪୪; ୫.୯.୧୯୧୪) ଏକ ଆଲୋଚନାରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ସୂଚନାରୁ ଏହା ମଦନମୋହନଙ୍କର ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

(ଙ) ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ମୃତି- ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୩୬/୪ (ଜୁଲାଇ, ୧୯୩୭)

-ସମ୍ପାଦକ

Digitized by srujanika@gmail.com

କବି ରାଧାନାଥ ଓ ମହାଯାତ୍ରା

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଭ୍ୟତାର ସୁଫଳରୁ ଉତ୍କଳ ଭାଗ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ଦାନ ସମ୍ଭବପର ହୋଇଅଛି, ସେ ସବୁ ମଧ୍ୟରୁ କବି ରାଧାନାଥ ଏକତମ । ରାଧାନାଥ ଯେଉଁ ସବୁ ଦାନ ଦେଇ ଉତ୍କଳର ଜାତୀୟ ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିପାରିବାର ପବିତ୍ର ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି 'ମହାଯାତ୍ରା' ସେହିସବୁ ଦାନ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଦାନ ବୋଲି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ପରିଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି । ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ବଡ଼ ସହଜ ନୁହେଁ, କିମ୍ବା ସେ ସବୁର ଆଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଜି ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର କବି ଜୀବନରେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ ତହିଁର କେତେକ କଥା ଆଲୋଚନା କରିବା ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । 'ମହାଯାତ୍ର' ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟ । କବି ୩୦ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏହି କାବ୍ୟ ଶେଷ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ତାହା କରିଦେଲା ନାହିଁ । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟସେବକ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରି ଯଥାର୍ଥରେ କହିଅଛନ୍ତି---''ଏହି କାବ୍ୟ ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ଥାନନିର୍ଣ୍ଣୟ ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟକୁ ନେଇ ତାହାଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ବସିଯିବା ଟିକିଏ ଅଡୁଆ ବୋଧ ହେଲେହେଁ, ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ତାହାହିଁ କରିବାକୁ ହେବ । କାବ୍ୟଖଣ୍ଡି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ଥିବାରୁ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ କବିଙ୍କର ଖଣ୍ଡଚିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ନେଇ କଳ୍ପନା ବଳରେ ସେଥିରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲେଖ୍ୟର ପ୍ରତିକୃତି ମାନସ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ନ କଲେ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟର ସମାଲୋଚନା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ କହିଲେ ଚଳେ । ଖଣ୍ଡଚିତ୍ରରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଚିତ୍ରର ପ୍ରତିକୃତି ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥହେବା ସାମାନ୍ୟ ଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ତାହା କବିଜନସୁଲଭ; ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି ଗଦ୍ୟମୟ ଶୁଷ୍କ ଜୀବନରୁ ସେପରି ଶକ୍ତିର ଆଶା କରିବା ସାହାରାର କଙ୍କରମୟ ସୈକତ ପ୍ରାନ୍ତରରୁ ମୃଗୟା ନିବୃତ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଁ ଗୋଦାବରୀ ତରଙ୍ଗୋତ୍ଥିତ ଶୀତଳ ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀରଣ ଆଶା କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ସେତକ କରି ନ ପାରିଲେ ମହାଯାତ୍ରାରେ ଏପରି କିଛିନାହିଁ ଯାହା ତାକୁ ମହାକାବ୍ୟରୂପେ ସାଧାରଣ ସମକ୍ଷରେ ସମ୍ମାନ ଦେଇପାରେ । କାବ୍ୟଖଣ୍ଡି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ସେଥିରୁ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଦେଖି କବି କେତେଦୂର ସେଥିରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟହୋଇ ମହାକାବ୍ୟର ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବ ବଢ଼ାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ କାବ୍ୟର ଗୌରବ ବୁଝା ଯାଇଥାଆନ୍ତା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ 'ମହାଯାତ୍ରା' ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ରହିଅଛି ; ସେଥିରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହାକିଛି ଅଛି ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଖଣ୍ଡଚିତ୍ରରୂପେ ଯଥେଷ୍ଟ ଥାଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମହାକାବ୍ୟର ଗୋଟିଏ ମହାଜୀବନର ଚିତ୍ର ଫୁଟି ପାରିନାହିଁ । 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଆରମ୍ଭ ଯେପରି ସେଥିରୁ ତାହାର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶେଷ ଆଶା କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱଭାବିକ । କିନ୍ତୁ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡିକ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଜି ଉପସ୍ଥିତ ତାହାକୁ ନେଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେବ । 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଆଲୋଚନା ପଥରେ ଏହି କେତେଗୁଡିଏ ମହା ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ିବାକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୁଏ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଶେଷତ୍ୱ ନେଇ 'ମହାଯାତ୍ରା' ରାଧାନାଥ ପ୍ରତିଭାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦାନ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନେ ମନେ କରିଥାଉଁ,ତାହା ତାଙ୍କରଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାବ୍ୟରାଜି ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଲଭ ନୁହେଁ । ଏହିପରି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ମହାଯାତ୍ରା' ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ବସିଲେ ଲେଖକକୁ ଯେଉଁସବୁ ବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୁଏ,କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାବ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ତାହାର ଶତାଂଶରୁ ଏକାଂଶ ନ ଥାଏ,କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

ଏ ତ ଗଲା କାବ୍ୟଗତ ବାଧାବିଘ୍ନ । ଏହା ଉପରେ ପୁଣି ରହିଛି ଆହୁରି ଏକ ମହାବିଘ୍ନ । ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କର ଦୋଷ ନୁହେ, ତାହା 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଦୋଷ ନୁହେ । ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଲେଖକର । କବିର କାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରିବା ଯେତେ ସହଜ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନେ ମନେ କରିଥାଉଁ, ସାଧାରଣତ ତାହା ସେପରି ନୁହେ । କବିତା ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ଥାଏ ଯାହା କବି-ହୃଦୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେନାହିଁ । କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ଚାଳନା କଲେ କବିତାର ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ସେତକ କରି ନ ପାରିଲେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ଲୋକେ କବି ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମସ୍ତିଷ୍କ ବ୍ୟତୀତ କବିର ଆଉ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଅସ୍ତ୍ର ଥାଏ — ତାହା ହୃଦୟ ଓ ଚକ୍ଷୁ । ଏ ଦୁଇଟି ନ ଥିଲେ କବି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ସେହି ହେତୁରୁ କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ଚାଳନା କରି କବି-ପ୍ରତିଭା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ବିଡମ୍ବନା ମାତ୍ର । "ଦର୍ଶନ ତର୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ମାନଦଣ୍ଡ, ଧରି କବିତାକୁ କରି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ,ଶବଚ୍ଛେଦ ପରି" କେହି କବିତାର ସମାଲୋଚକ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଣୁ ସଂସାରର ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର କବି ହୃଦୟଥାଏ ବାସ୍ତବିକ୍ ସେହିମାନେ କବିତାର ମର୍ମ ଭେଦ କରି କବିଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ସମାଲୋଚନା ନାମରେ ସାହିତ୍ୟ ବିପଣୀରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପଦାର୍ଥ ବିକା ଯାଇଥାଏ, ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଅସାର, ଶୁଷ୍କ—ସମାଲୋଚନା ନାମର ଏକାବେଳକେ ଅଯୋଗ୍ୟ । ରାଧାନାଥ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ କବି-ପ୍ରତିଭା ନେଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର କବିର ମସ୍ତିଷ୍କ ଥିଲା, କବିର ଚକ୍ଷୁ ଥିଲା, କବିର ହୃଦୟ ଥିଲା । ତାହା ଉପରେ ପୁଣି 'ମହାଯାତ୍ରା' ତାଙ୍କର ଶେଷ ବୟସର ରଚନା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତହିଁର ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଧୃଷ୍ଟତା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଅଣ ହୋଇ ପାରେ ? ବିନୟର ଅନୁରୋଧରେ ନୁହେଁ, ସତ୍ୟର ଅନୁରୋଧରେ ଏହା କହୁଅଛୁଁ । 'ମହାଯାତ୍ରା' ପରି ମହାକାବ୍ୟର ସମାଲୋଚନାପାଇଁ ନିଜର ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ, ତର୍କ, ଭୂୟୋଦର୍ଶନର ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଦୌ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଯେପରି କେହି 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ସମାଲୋଚନା ମନେ ନ କରନ୍ତି ; 'ମହାଯାତ୍ରା' ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ଉଠିଥିଲା, ଏଥିରେ ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ପ୍ରବୀଣ ସାହିତ୍ୟସେବୀମାନେ ଦୟାକରି ତହିଁର ବିସ୍ତୃତ ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ତାହାଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଯଥେଷ୍ଟ ମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହେବ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଗାଇଅଛନ୍ତି, "ମହାଭାରତର ମହାଗୀତ କଥା ଭାଳି, ବିସ୍ମୟେ ହୃଦୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହଇ କାହାର !"ବାସ୍ତବିକ ମହାଭାରତୀୟ ଗାଥା ସଂସାରର କାବ୍ୟ ଜଗତରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ପଦାର୍ଥ । ମହା ଭୟଙ୍କର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ମହାରଣ ସ୍ମରଣ କଲେ ଯେପରି ହୃଦୟ ''ଭୟେ ଅବସନ୍ନ'' ଓ ''ବିସ୍ମୟେ ସ୍ତବ୍ଧ'' ହୁଏ, ମହାଭାରତର ମହା ପୁରାଣଗାଥା ମନେ କଲେ ସେହିପରି ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ ଯିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ଅବସନ୍ନ ପ୍ରାଣରୁ କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହି କଥା ଆସେ——

''ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମହା କବି ଧନ୍ୟ ଚିତ୍ରକର
ପ୍ରକୃତିର କୃତୀ ପୁତ୍ର ଅଜର ଅମର ।''

ମହାଭାରତ ମହା ସମୁଦ୍ର ପରି । କେତେ ରତ୍ନ ଏହାର କୋଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଅଛି କିଏ କହିପାରେ ! କେତେ ଧୀବର କେତେ କୌଶଳରେ ବୁଡି କେତେ ପ୍ରକାରରେ ଏହାର ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭରୁ ଧନରତ୍ନ ସଂଗ୍ରହ କଲେଣି ତଥାପି ଏ ମହାଗର୍ଭ ପୁଣି ଧନରତ୍ନ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ! କିଏ ଜାଣେ କେଉଁ ଦିନ ସବୁ ଧନରତ୍ନର ଶେଷ ହେବ ? ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟରାଜିର କେତେ ଉପଦାନ ବ୍ୟାସ ରଚିତ ମହାଭାରତ ଦେଲାଣି; ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିରାମ ନାହି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି ଧୀବର ସେହି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କାବ୍ୟସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ି ଯେ କିଛି ରତ୍ନ ନ ପାନ୍ତେ ତାହା ଅସମ୍ଭବ । ସେ ସେହି ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ି 'ମହାଯାତ୍ରା' ରୂପ ମହାରତ୍ନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଉତ୍କଳଭାରତୀ କଣ୍ଠରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ରଣଦୁନ୍ଦୁଭି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା ନାହିଁ ; ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତି ପ୍ରଧାନ ଜୀବନ ମହାଭାରତରେ କରୁଣରସ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତିମ ଅଧ୍ୟାୟ ମହାକାବ୍ୟ ପାଇଁ ବାଛିନେଲା । କବି ରାଧାନାଥ କରୁଣରସ ଅବତାରଣ କରିବା ବିଷୟରେ କିପରି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ତାହା କାହାକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ହେବନାହିଁ । ଓଡିଶାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ; କବି 'ମହାଯାତ୍ରା' ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଯାଇ କରୁଣରସର ପୁଣ୍ୟ ମନ୍ଦାକିନୀ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୁହାଇ ଦେଇଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ସିଦ୍ଧ ତୂଳିକାରେ ଯଦି 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ମହାଶୋକର ଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଶୋକନାଟକର ସେହି ଚରମଅଙ୍କ ଅଭିନୀତ ଦେଖି ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକ ପ୍ରେମଅଶ୍ରୁ ଜଳରେ ହୃଦୟର କାଳିମା ଧୌତ କରିବାର ଅବସର ପାଇ ଧନ୍ୟ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ।

କାବ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗର ଆରମ୍ଭରେ କବି ଦେଶପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଦ୍ୟାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ସାରଳାଙ୍କର ବନ୍ଦନା କରି ତାଙ୍କରି କୃପା ଭିକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ କାବ୍ୟର ସୂଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ବନ୍ଦନା ସାଧାରଣତଃ ସଂସାରର ଅନେକ କବିଙ୍କର କାବ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ଜଣେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଧରଣର କବି ସାଧାରଣ କବିଙ୍କ ପରି କେବଳ ତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ବା ଦେବତାଙ୍କ ବନ୍ଦନା କରି ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୁକୌଶଳରେ ନିଜ କାବ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟଟି ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ କହି ଦେଇ କାବ୍ୟର ମର୍ମ୍ମାସଙ୍ଗରେ ପାଠକକୁ ପରିଚିତ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗରେ ''ଯଦୁବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ଶୁଣି କୁରୁକୁଳମଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର'' କିରୀଟୀଙ୍କି ଯାହା କହି ଅଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଗଭୀର ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ମହା ସମପ୍ରାଣତା ରହିଅଛି ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଓ କବିପ୍ରତିଭାର ବାସ୍ତବିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଶାନ୍ତିରସର ଅବତାରଣା କରି ପାଠକମାନଙ୍କ ମନରେ ସଂସାରର ନଶ୍ୱର ଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରି ଦେବା ବିଷୟରେ କବି ରାଧାନାଥ କିପରି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ତାହା ସେଥିରୁ ସମସ୍ତେ ବୁଝିପାରିବେ । ''ଦୁଃଖମୟ ଭବ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସିନା, ମହାସୁଖ ବୋଲି ବୋଲନ୍ତି ଜଗତେ ଯାକୁ, ଜଡ଼ିତ ସେ ସଦା ମହା ଦୁଃଖେ, ଆଲୋକ ସେ ଜଡ଼ିତ ତମସେ'' —ଏହା କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ସଂସାର ବିଷୟରେ ଅଭିମତ। ଯେଉଁଠାରେ ସେ ସଂସାର ବିଷୟରେ କିଛି କହିଅଛନ୍ତି ବାରମ୍ବାର ଏହି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି। 'ଚିଲିକା'ରେ ନିଜ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏହିପରି ନିରାଶାପର୍ଣ୍ଣ ବିଷାଦବାଣୀ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଯେପରି ସେ ''ଚିର ହାହାମୟ'' ''ଛାର'' ''ଜୀବନ୍ତ-ମରଣ'' ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ସେ ସଂସାରର ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି। ସଂସାରର ନାନା କବି ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଜୀବନ ଓ ସଂସାର ବିଷୟରେ ଆପଣାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି। ଇଂରେଜ କବି Tennyson ମହା ବିଶ୍ୱ ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପରିବର୍ଦ୍ଧନ, ବିବର୍ତ୍ତନ, ବିପ୍ଳବ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଏକ ମହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନରେ (to one invaring purpose)ଯେପରି ଧାବମାନ ହେବାର ତାଙ୍କର କବିଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କବି ରାଧାନାଥ ସେହିପରି ସଂସାରଟା ଗୋଟିଏ ମହା ଦୁଃଖର ଆବରଣରେ ଆବୃତ୍ତ ହୋଇ ଥିବାର ଅନୁଭବ କରିଅଛନ୍ତି। ଏଣୁ ସଂସାର ଚିନ୍ତା କଲାବେଳେ ବରାବର ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ବୈରାଗ୍ୟର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ। ଏ ଦୁଃଖବାଦ (pessimism) ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସାରର ବିଶେଷତଃ ଭାରତବର୍ଷର ଜନ୍ମଗତ ଗୁଣ। ଭାରତୀୟ ଐତିହାସିକ ଯୁଗରୁ ସାମାନ୍ୟ କେତେକ ସମୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ କବି ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଧର୍ମ ନାମରେ ଯେଉଁ ସବୁ ମତ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଅଛି ତାହା କେବଳ ବିଷାଦ କାହାଣୀ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ —ତାହାର ଆଲୋଚନା କଲେ ସ୍ୱତଃ ଏକଥା ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ ଯେପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆବାସ ଭୂମି ସସାଗରା ବସୁନ୍ଧରାଟା ଗୋଟାଏ ମହା ଅନ୍ଧକୂପ, ଭଗବାନ୍ ଜଣେ ନୃଶଂସ ସିରାଜ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ଧକୂପବାସୀ ଇଂରେଜ। ଅନ୍ଧକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ଆଲୋକ ରହିଅଛି ଏହା ଏ ଦେଶର ଧର୍ମମତ ମାନଙ୍କରେ ବଡ ଅଳ୍ପ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ। ସେହି ହେତୁରୁ ଏ ଦେଶରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଧର୍ମର ଏତେ ଆଦର, ସେହି ହେତୁରୁ ଏ ଦେଶର ଏତେ ଲୋକ ସଂସାରଟାକୁ ବିଷମୟ ବୋଧ କରି ଅରଣ୍ୟଚାରୀ ହେବା ଧର୍ମସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଆନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ସେପରି ମତବାଦୀମାନେ ଯେ ଧର୍ମ ନାମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ମତ ପ୍ରଚାର କରି ଥାଆନ୍ତି, ତାହା ଆଜି କାଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରୁଅଛୁଁ। ଯଦି କେବଳ ଅମାବାସ୍ୟାର ତାମସୀ ରଜନୀ ପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ଚକ୍ଷୁ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତେବେ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ଅଛି ? ଯଦି ସାୟଂକାଳର ବିଦାୟଦୃଶ୍ୟ ହୃଦୟରେ ବିଷାଦର ଛବି ଅଙ୍କିତ କରି ଦିଏ, ତେବେ ନବୀନ ପ୍ରଭାତର ମନୋହର ବାଳସୂର୍ଯ୍ୟ କି ନବ ଆଶା, ନବ ଉତ୍ସାହ, ନବ ଉତ୍ତେଜନା, ନବ ଆକାଙ୍କ୍ଷା, ନବ ପିପାସା ପ୍ରାଣରେ ଜାଗ୍ରତ କରେ ନାହିଁ ? ଯଦି ମୃତ୍ୟୁର ଦୃଶ୍ୟ, ବିରହର ଦୃଶ୍ୟ, ବିଚ୍ଛେଦର ଦୃଶ୍ୟ, ବିଦାୟର ଦୃଶ୍ୟ ହୃଦୟ ପଟରେ ବିଷାଦର କାଳିମା ପକାଇ ଦିଏ, ତେବେ ଜନ୍ମର ଦୃଶ୍ୟ, ମିଳନର ଦୃଶ୍ୟ, ପ୍ରେମର ଦୃଶ୍ୟ କଅଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଶତଚନ୍ଦ୍ର କିରଣ ପକାଇ ଦେଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମାନବଜୀବନକୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ କରେ ନାହିଁ ? ବସ୍ତୁତଃ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସଂସାରରେ ଦୁଃଖସୁଖ, ହର୍ଷବିଷାଦ ସବୁ ରହିଅଛି। ବିଧାତାଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଆସୁଛି ''ଯେନେଷ୍ଟଂ ତେନ ଗମ୍ୟତାଂ''।

''ସର୍ବହର-କାଳ'' ''ମହାବଳିଠାରୁ'' କିପରି ''ବଳୀ'' କବି ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକଭାବରେ ଅତି ନିପୁଣତା ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି। ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଂସାରରେ କାଳର ସର୍ବବିନାଶିନୀ ଶକ୍ତିର ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ। ''ଜନ୍ମିବା ଆଗରୁ ସେହି ଫାଶ ପିନ୍ଧି ଗଲେ, ଭୂମିଷ୍ଠ ହୁଅଇ ଜୀବ ଜନନୀ ଜଠରୁ''— ସରଳ ଭାଷାରେ କବି ଅପଣାର ମନଭାବ କିପରି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ! ସରଳତା ସଙ୍ଗରେ ଗଭୀରତା ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ସମାବେଶ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ସାଧାରଣ ସହଜ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷାସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ସଂସ୍କୃତ ପଦ ଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରଣ କରି କବି ରାଧାନାଥ ଯେପରି କବିତାର ମାଧୁରୀ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ତାହା ଅତି ଅଳ୍ପ କବିଙ୍କ ଲେଖାରେ ଦେଖାଯାଇ ଥାଏ । କାହା ସଙ୍ଗରେ କାହାକୁ ମିଶାଇଲେ କବିତାର ଛବିଟି ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ଆସିବ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଅବ୍ୟକ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ବାଜି ଉଠିବ, ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି କାବ୍ୟରସାୟନ ବିତ୍‌ଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଜଣାଥିଲା । ତାଙ୍କର ପଦାର୍ଥ ମିଶ୍ରଣରେ ଭାଗର ଭୁଲ ନ ଥାଏ — ଯେଉଁଟିରୁ ଯେତିକି ଲୋଡ଼ା ସେ ସେତକ ଠିକ୍ କରି ମିଶାଇ ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର କବିର ହାତ ଥିଲା, କବିର ଚକ୍ଷୁ ଥିଲା ।

''ଦେବୀ ଦ୍ରୁପଦନନ୍ଦିନୀ'' ବାନପ୍ରସ୍ଥ ବ୍ରତରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ସହଚରୀ ହେବା ପାଇଁ ଯାହା କହି ଅଛନ୍ତି ତାହା ଅଳ୍ପ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ''କେଉଁ ଲୋଡ଼ା ଏ ସଂସାରେ ପାଣ୍ଡବ ବିହୁନେ'' ଭାରତରମଣୀର ବିଶେଷତଃ ଭାରତରମଣୀ – ମୁକୁଟମଣି ''ଦ୍ରୁପଦ କନ୍ୟାର'' ଯଥାର୍ଥ ବଚନ । ''ଛାୟା ପ୍ରାୟ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ବିଚରିବି ବନେ'' — ସ୍ତ୍ରୀ ଚରିତ୍ରର ଏ ମନୋହର ଛବି ଭାରତବର୍ଷ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁ ଦେଶ ଦେଇ ପାରେ ? ନାରୀ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବିକାର୍ଜନ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁସବୁ ମତ ବ୍ୟକ୍ତକରୁଁ ପଛକେ ଭାରତରେ ପତିପତ୍ନୀର ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ମହୋଚ୍ଚ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହି ଆସିଅଛି,ତାହା ସଂସାରରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । କାହାରି କାହାରି ମତରେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ୍ରୀତଦାସତ୍ୱ ପଶୁତ୍ୱ ରହିଅଛି—ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ,ସ୍ୱାଧୀନତା ନାହିଁ,ମୁକ୍ତି ନାହିଁ;କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟର ଅନୁରୋଧରେ ଏହା ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହି ପରପଦାନୁସାରିତା ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦେବତ୍ୱର ଛବି ଅଛି; ଆଜି ପଶୁତ୍ୱ ସେହି ଦେବତ୍ୱର ଅପବ୍ୟବହାର ମାତ୍ର ।

ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ନିଜର ରାଜଧାନୀକୁ ଶୋକସାଗରରେ ବୁଡ଼ାଇ ''କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ପଞ୍ଚଭାଇ ବାହାରିଲେ ପୁରୁ''।''ଅଳିନ୍ଦେ,ଗବାକ୍ଷେ,ଦ୍ୱାରେ, ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ'' ଯେପରି ହସ୍ତିନାବାସୀମାନେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଏ ମହାଯାତ୍ରାରେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଆମ୍ଭେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମସର୍ଗ ଶେଷ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହିପରି ମହା ଶୋକରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼େ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗରେ କବି ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ହସ୍ତିନାରୁ ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ବାଟେ ଆସି ନୀଳାଚଳରେ ପହଞ୍ଚିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ନୀଳାଚଳର ''ପୟୋଧିପୁଳିନେ'' ସେମାନଙ୍କର ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ । ଏହି ଭ୍ରମଣବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କବିତାର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁର ଐତିହାସିକ, ଭୌଗୋଳିକ ବିଶେଷତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱମୟୀ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନୀରସ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଢାଳି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ୨ୟ ସର୍ଗର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ — ତାଙ୍କର ଉତ୍କଳ ପ୍ରୀତି । ଯେଉଁ ଉତ୍କଳପ୍ରୀତି ଦିନେ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ''ଦେବୀ ବୀଣାପାଣୀ ଜେଉଁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାପଫଳେ, କରୁଣା ତୋହର ଊଣା ଏ ଉତ୍କଳେ'' ବାହାର କରାଇ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନଙ୍କର ଆଖି ଆଗରେ ହାତ ହଲାଇ ସେମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖାଇ ଦେଇ କୃତପାପ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଜାଗ୍ରତ ରହିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲା, ସେହି ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତି 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗରେ ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକଙ୍କୁ କହୁଅଛି

'' ପୁଣ୍ୟତମ ଏ ସୈକତ ବିଶ୍ୱ-ଚରାଚରେ,
ବାଛି ନେଇଛନ୍ତି ଯାହା ନିଜେ ଲୀଳାମୟ
ପୁଣି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୀଳାଲାଗି; ଅଖିଳ ଭାରତେ ;
ପର୍ଣ୍ଣଦଳେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେହ୍ନେ ପ୍ରସୂନ ଲଳିତ,
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏ ଉତ୍କଳଭୂମି ଗୁଣେ ଗରୀୟସୀ ''

କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ''ପର୍ଣ୍ଣଦଳେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେହ୍ନେ ପ୍ରସୂତ ଲଳିତ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏ ଉତ୍କଳଭୂମି ଗୁଣେ ଗରୀୟସୀ'' କେବେ ବାସ୍ତବିକ ସାଧାରଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବ ତାହା ସେହି ଭାଗ୍ୟ ବିଧାତାଙ୍କୁ ଜଣା । ଏ ପତିତ ଜାତିର କେଉଁ ଜାତୀୟ ବୀର କବିଙ୍କର ଏହି ମଧୁର କଳ୍ପନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବ ତାହା ଚିନ୍ତା କଲେ ହୃଦୟ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼େ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟରାଜିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଆରମ୍ଭ, ତୃତୀୟ ସର୍ଗରେ ତହିଁର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ । ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟରାଜିର ବର୍ଣ୍ଣନା କଅଣ ହୋଇପାରେ ମହାଯାତ୍ରାର ତୃତୀୟ ସର୍ଗରେ ତାହା ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ରହିଅଛି । ''ତୁଙ୍ଗଭୃଗୁ ସଙ୍କଟ,'' ''ସ୍ନିଗ୍ଧ-ଛାୟା ଦ୍ରୁମବତୀ ଭୀମ ମହାଟବୀ,'' ''ଶିଳାଶଯ୍ୟାପ୍ରବାହିନୀ ଶୈଳସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ'' ''ତୀର୍ଥାଶ୍ରମଗିରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମହାନଦୀଦ୍ରୋଣି'' ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବି ଯେଉଁ ଲିପିଚାତୁରୀ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସଂସାରରେ ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । କବି ରାଧାନାଥ ଗୃହକୋଣରେ ନିଶ୍ଚଳରେ ବସି ପ୍ରକୃତିର ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ କବିମାନେ ଚିତ୍ରିତ ଦୃଶ୍ୟର ବହୁଦୂରରେ ରହି ଚିତ୍ରଅଙ୍କନ କରି ଥାଆନ୍ତି, ରାଧାନାଥ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା ନିଜର ଆୟାସଲବ୍ଧ — ସେ ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ସବୁ ଦର୍ଶନକରି ନିଜର ତୂଳି ଧରି ନିଜେ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରନ୍ତି । ଏଣୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ଏତେ ସତ୍ୟ, ଏତେ ସୌସାଦୃଶ୍ୟ, ଏତେ ମାଧୁରୀ ଥାଏ । ସେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ନ ଦେଖିଥିଲେହେଁ ପାଠକ ମନରେ କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟରାଜିର ଏକ ମହାଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ''ଅରଣ୍ୟପ୍ରକୃତି'' ଯେ ବାସ୍ତବିକ ''ଅନନ୍ତ –ବୈଚିତ୍ରମୟୀ ''ତାହା ରାଧାନାଥ ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଥିଲେ; ନିଜ ପ୍ରାଣରେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ— ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଛବିଗୁଡ଼ିକ ''ଅନନ୍ତ-ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟୀ''

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ରୂପକ ବିଷୟରେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହିଅଛନ୍ତି —''ମହାଯାତ୍ରାର ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ରୂପକାବଳୀ ପରି ସଂସାରଚିତ୍ର ଭାରତର ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟମାନଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା ଆଦରଣୀୟ ବୋଲି ପରିଗୃହୀତ ହୁଅନ୍ତା ।''ଏହି ରୂପକଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ 'ନୈଷଧ' କାବ୍ୟ ଓ ଇଂରାଜି କବି Dryden ଙ୍କର କୌଣସି ପଦ୍ୟ ବିଶେଷର ଛାୟା ପଡ଼ି ଥିବାର ଦେଖି କେହି କେହି ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରିଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୌଳିକତାର ଅଭାବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ବିଷୟଟିକୁ ନିଜର ଛାଞ୍ଚରେ ଯେପରି ପକାଇପାରି ଅଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖିଲେ ମୁଗ୍ଧ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ରୂପକାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଭୂୟୋଦର୍ଶନର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳେ । ମାନବସ୍ୱଭାବ ଓ ମାନବସମାଜକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ନ ଦେଖିଲେ ଏପରି ଚିତ୍ର କେହି ସଂସାରକୁ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥ ଗାଇଅଛନ୍ତି ''ସଂସାରେ ଥାଇ ମୁଁ ସଦା ଉଦାସୀନ ; ଉଦାସୀନ ପ୍ରାୟେ କଟାଇଲି ଦିନ''— ଏହା ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଉଦାସୀନତାରୁ ଯେପରି କେହି ନ ବୁଝନ୍ତୁ ଯେ ସେ ସଂସାରର ବିଷୟ କୋଳାହଳ ଶୁଣୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ସଂସାରର ଯାବତୀୟ ବିଷୟର ଅନ୍ତର୍ଦେଶ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ତାହାର ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ନିରୂପଣ କରି ପାରୁଥିଲା । ସେ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତପସ୍ୟା ବଳରେ ତ୍ରିକାଳଜ୍ଞ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉଦାସୀନତାର ଅର୍ଥ ନିର୍ଜୀବତା ନୁହେ — ସେ ଉଦାସୀନତା ପଦ୍ମପତ୍ରରେ ଜଳର ଉଦାସୀନତା । ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ନ ଥିଲେ, ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ନ ଥିଲେ, ରାଧାନାଥଙ୍କର ଧମନୀରେ ତଡିତ୍ ଶକ୍ତି ନ ଥିଲେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାରେ ଏତେ ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ନ ଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କର କବିତାକୁ ଯେତେ ଅନୁସରଣ କରିବ, ପାଠକ ତେତେ ସେଥିରୁ ଅମୃତ ପାଇବ; ତାହା ରସର ଅସରନ୍ତି ଭଣ୍ଡାର । ତାଙ୍କର 'କ୍ଷମା', 'ଦୟା', 'ଶୌଚ', ''କ୍ରୋଧ', 'ଈର୍ଷା', 'ମିଥ୍ୟା', 'ଆଳସ୍ୟ'ର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ କି ମନୋହରିଣୀ, ପ୍ରତ୍ୟେକର ଭାଷା ଭାବର ଅନୁଗାମିନୀ, ପ୍ରତ୍ୟେକର ଭାବ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଭୂୟୋଦର୍ଶନର ସୁମଧୁର ସମବାୟ । ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ଶେଷରେ କବି କୌଶଳରେ ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗର ସୂଚନା କରି ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ଉପସଂହାର କରି ଅଛନ୍ତି । ''ବ୍ରାହ୍ମଣର ମନ୍ତ୍ରବଳେ କ୍ଷତ୍ର ବୀର୍ଯ୍ୟବଳେ ସୁରକ୍ଷିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦେଶେ'' କିପରି ''ଅନୀତି ଘଟିବ'',''ପାପର ବନ୍ୟା''ରେ କିପରି''ଭାରତ ଭରସା'' ବୁଡ଼ିଯିବ ତାହାର ସଙ୍କେତ ମାତ୍ର ପାଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଗ୍ରହ ସହିତ ସେ ଗାଥା ଶୁଣିବାକୁ ବସିଲା ବେଳକୁ କବି ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ଶେଷ କରି ଦେଲେ ।

ଯେଉଁ ଗାଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗର ଶେଷରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସତୃଷ୍ଣ ନେତ୍ରରେ କବିଙ୍କୁ ଚାହିଁ ବସିଥିଲୁ, ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗରେ ତାହାର ଆରମ୍ଭ । ସେ ଗାଥା ସାମାନ୍ୟ ଗାଥା ନୁହେ । ସେ ''ମହାଗୀତିକା'' ଶୁଣିବାକୁ କବି ''ମେଘାସନ କୁଞ୍ଜବିହାର ରସିକ'' ''ଗୁଣରାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର''ଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ମେଣ୍ଟାଇ ନେଲୁଁ । କଅଣ ଶୁଣିଲୁଁ, କିପରି ଅବା କହିବୁଁ ? ସେ ବୀଣାର ଝଙ୍କାର ଶୁଣିବାବେଳେ ମନେ ହେଲା ନାହିଁ ସେ ଝଙ୍କାର ଏ ପୃଥିବୀର । ''ମହାଯାତ୍ରା''ର ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗରେ ଯେଉଁ କବିତ୍ୱ ଅଛି ତାହା ଆଧୁନିକ ମୃତ ଅବସନ୍ନ ଉତ୍କଳରେ ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ, ସେଥିରେ ଯେଉଁ ସଂଗୀତ ଅଛି ତାହା ''ବସନ୍ତ ବିଳାସୀ'' ''ପିକ ଗାୟକର ଲଳିତ ପଞ୍ଚମ ତାନ'' ନୁହେଁ, ତାହା, ରଣକ୍ଷେତ୍ରର ମହା ଦୁନ୍ଦୁଭି ଧ୍ୱନି, ତାହା ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତ କବିର ଦେଶମାତୃକା ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ଭକ୍ତିପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି; ତାହା ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରାଣ ଐତିହାସିକର ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆଲୋଚନାର ଫଳ- —ଗଭୀର ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସ । ଯେତେ ଥର ଏ ଗାଥା ଆଲୋଚନା କରିଅଛୁଁ, ଦେଖିଅଛୁଁ ପ୍ରତି ଥର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏ ଗାଥା ନୂତନ ପରି ବୋଧ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ପ୍ରତିଥର ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରାଣଭରି କହିଅଛୁଁ, ''ଧନ୍ୟ ରାଧାନାଥ, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କବିଦୃଷ୍ଟି, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କବିପ୍ରତିଭା, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଲିପି କୁଶଳତା'' । କବି ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସଂଗୀତ ଗାଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମେ ଆଶା ନିରାଶା, ଦୁଃଖ ସୁଖ, ହର୍ଷ ବିଷାଦ ଦେଇପାରି ଅଛନ୍ତି ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଲେଖନୀର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ''ଆର୍ଯ୍ୟସ୍ୱାଧୀନତାରବି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅସ୍ତମିତ ହୋଇ'' ଭାରତ କିପରି ''ଅବଶେଷେ ଉର୍ଜସ୍ୱଳ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଗୌରବ ଶ୍ମଶାନେ ପରିଣତ ହେବ'' ତାହାର ଗୋଟିଏ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ର କବି ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ''କ୍ରମେ ଗୃହ ବିଗ୍ରହର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତି ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେଲେ, ବିଶ୍ୱପୂଜ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏହି ପୁରାତନୀ ଭୂମି'' କିପରି ''ଛିଦ୍ରାନ୍ୱେଷି ଶତ୍ରୁର ଆମିଷ'' ହେବ ତାହାର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ଅଥଚ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା କବି ରାଧାନାଥ କବତ୍ୱମୟି ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତକରି ଭାରତର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ତାହାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ପାରିଅଛନ୍ତି ।

''ଶକ୍ତିରେ ସିଂହାର ଯାହା, ଶକ୍ତି ଗଲେ ଟାଳି,
ପାର୍ଥ, ସେ ସିଂହାର ହୁଏ ଅନର୍ଥର ହେତୁ,
ଅନର୍ଥର ହେତୁ ତେଣୁ ହେବ କଳିଯୁଗେ
ଭାରତ ଭୂମିର ଏହି ଅନୁପମ ଶୋଭା'' —

ଭାରତ ଇତିହାସର ଏହା ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା; କବିଙ୍କର ଲିପି କୁଶଳତା ଗୁଣରେ ସେହି ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ କବିତ୍ୱମାଧୁରୀ ପଡ଼ିଯାଇ ଅଛି ।

''ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ତେଜି ବିପ୍ରେ ହେବେ କଳିଯୁଗେ
ଲୋଭମୋହଜାଲେ ପଡ଼ି ଅବିଦ୍ୟା ସେବକ,
ଚନ୍ଦ୍ରିକାପୀୟୂଷପାୟୀ ଚକୋର ଔରସେ
ଜନ୍ମିବେ ଉଲୂକ ଅମାତିମିରପ୍ରଣୟୀ,
ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଦ୍ୱିଜାତିର ହେବ ଅବଶେଷେ
ଷଟକର୍ମେ ଷଷ୍ଠ କର୍ମ ଏକମାତ୍ର ବ୍ରତ,
ତପ, ଦମ, ନିୟମାଦି ସବୁ ଦୂରେ ଯାଇ
ଏକମାତ୍ରଯଜ୍ଞସୂତ୍ର ଗୁଣ ଥିବ ଗୁଣେ,
ଧର୍ମକୁ କରିବେ ବିପ୍ରେ ଜୀବନ ଜୀବିକା,
ମୂଢ଼ପଣେ ଏହି ଜାତି ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳେ
କୂପକୁ ସେ କୂପବାସୀ ମଣ୍ଡୂକ ଯେସନ
ଏକମାତ୍ର ଦେଶ ଏହି ଭାରତକୁ ମଣି,
ଭାରତବାସିଙ୍କି ଦୃଢ଼ କର୍ମକାଣ୍ଡଜାଲେ
ଛନ୍ଦିବେ, ସେ ଜାଲେ ପୁଣି ନିଜେ ହେବେ ଛନ୍ଦି,
ସେ ଜଟିଳ କର୍ମକାଣ୍ଡେ ହୋଇ ବିଜଡ଼ିତ,
ଧର୍ମର ଯା ସାର, ତାକୁ ଛୁଡ଼ି ଆର୍ଯ୍ୟସୁତେ
ଯାପିବେ ଜୀବନ ଧର୍ମ-ତୁଷେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ,
ଯଜମାନ ପାଇଁ ଖାତ ଖୋଳିଣ ରଚ୍ଛିକେ,
ତହୁଁ ଯଜମାନଙ୍କର ବିରାଟ ସମ୍ପାତେ
ବାଟ ନ ପାଇବେ ନିଜେ ପଳାଇବା ପାଇଁ,
ଯଜମାନ ସଙ୍ଗେ ହେବେ ପ୍ରୋଥିତ ସେ ଖାତେ ;– ''

ଆଧୁନିକ ସମାଜର କି ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ! ଏପରି ଜୀବନ୍ତ ସମାଜଚିତ୍ର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଦୂରଦର୍ଶୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚକ୍ଷୁର (Prophetic Vision)ର ପରିଚୟ ମାତ୍ର । କବିତାର ମାଦକତାରେ ସେ ଯାହା ଗାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟର କଠୋର ସତ୍ୟଠାରୁ କିଛି ଭିନ୍ନ ନୁହେ । ଯେଉଁମାନେ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନର ଉଦାସୀନତାର ଅର୍ଥ ନିର୍ଜୀବତା ବୁଝନ୍ତି, ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟରେ କି ବୀରର ଶକ୍ତି ଥିଲା । ଯେଉଁ ରାଧାନାଥ "ନିଜ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରତି ଶିବାଜୀ"ରେ—

"କୋମଳ କାମିନୀ କୁନ୍ତଳ କରଷି,
ନିଜ ଅନ୍ତଃପୁରେ ନେବ ଯବନ,
ଏ ଘୋର ଲାଞ୍ଛନା ଦେଖିବ କି ବସି,
ସମ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ କରି ନୟନ ?
ଅରାତିର ତେଜ କର ହେ ନିର୍ବାଣ,
ଅରାତି ଶୋଣିତେ କର ତିଳକ,
ଅରାତି ଭବନ କର ହେ ଶ୍ମଶାନ,
ଅରତିକୁ ଆଶୁ ପ୍ରେର ନରକ"——

ପରି ବୀରବାଣୀ ଗାଇ ପାରିଥିଲେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମହାଯାତ୍ରାର ବୀରରସର ଅବତାରଣା ବେଶି କିଛି ନୂତନ କଥା ନୁହେ । ଆଜି ଭାବିଲେ ପ୍ରାଣରେ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ଆଘାତ ଲାଗେ "ପର ମନ ତୋଷୀ କାନକୁହା, ଖଳ" ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ ଆଉ ରାଧାନାଥଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ବୀରସଂଗୀତ ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ସବୁର ଆଲୋଚନାର ଏ ସ୍ଥଳ ନୁହେ । ତେବେ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅନୁରୋଧରେ ଏତକ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନଙ୍କର କୃତଘ୍ନତାରୁ 'ମହାଯାତ୍ରା' ପରି ମହାଗୀତିକା କବି ରାଧାନାଥ ଶେଷ କରିଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏ ଦୁଃଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଜ୍ଜ୍ୱଳ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଚିରକାଳ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗରେ ଯେଉଁ ସମରର ଆୟୋଜନ, ଷଷ୍ଠ, ସପ୍ତମରେ ତହିଁର ବିକାଶ । ଏଥିର ଶ୍ରୋତା"ବାମଣ୍ଡାମଣ୍ଡେଳେଶ୍ୱର ଉତ୍କଳମଣ୍ଡନ" ସୁଢ଼ଳଦେବ "ଯୁବତ୍ତମ ଯୁବରାଜ ରାଜଶ୍ରୀ ମଣ୍ଡିତ, ରାଜଧର୍ମେବ୍ରତୀ, ରାଜନୀତିସୁପଣ୍ଡିତ" ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବ । ଏ ଦୁଇ ସର୍ଗର ବିଷୟ କବିଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଏହା ହେବ —

" . . . କିରୂପେ
ଯବନର କରଗତ ହେବ କଳିଯୁଗେ
ହସ୍ତିନା, ନଗରୀରାଣୀ, ବୀର ପ୍ରସବିନୀ ;
ଦେଖାଅ କିରୂପେ ଆର୍ଯ୍ୟହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷରଗୁହା
ଯବନଜମ୍ବୁକବିଳେ ହେବ ପରିଣତ ।"

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶର ରାଜାମାନଙ୍କର ସମର ପାଇଁ ଆଗମନ ଓ ସେମାନଙ୍କର ତେଜବୀର୍ଯ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କବି ସୁଚାରୁରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି । ସର୍ଗର ଶେଷରେ ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୃଥୁରାଜ-ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିବାଦର ସୂଚନା କବି କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଜୟଚନ୍ଦ୍ର, ପୃଥୁରାଜଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ସଂଯୁକ୍ତାର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ସ୍ୱୟମ୍ବର ଅତି ଅଳ୍ପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କ କବି ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପୃଥୁରାଜ-ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିବାଦ ଓ ତାହାର ଫଳ ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସର ଗୋଟିଏ ସ୍ମରଣୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ । ଏହି ବିବାଦ ଦ୍ୱାରା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତ ଇତିହାସରେ ଯୁଗାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । ଯଦି ଜୟଚନ୍ଦ୍ର-ପୃଥୁରାଜଙ୍କ ବିବାଦ-ସଦ୍‌ଭାବରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ତାହାହେଲେ ଭାରତର ଅବସ୍ଥା ଆଜି କଅଣ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ତାହା ଭାବିଲେ ଆଜି କେତେ ଚିନ୍ତା ଜାତ ହେଉଅଛି । ସେ ସବୁ ଆଲୋଚନାର ଏ ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ । ଅତୀତର ସେ ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ଆଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେ ବିଷାଦ କାଳିମା ପକାଇବା ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ଯାହା ହୋଇ ଯାଇଅଛି, ସବୁ ମନୁଷ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ବୁଦ୍ଧି ମାନବ ବିଶ୍ୱବିଧାତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର କଅଣ ଅବା ସମାଲୋଚନା କରିବ । ତାହାର ଶକ୍ତି ସୀମାବଦ୍ଧ, ତାହାର ନୟନ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ, ତେଣୁ ତାହାର ସମାଲୋଚନା ସର୍ବଦା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧର ବିରାଟ ଆୟୋଜନ । ଏହି ସର୍ଗରେ କାବ୍ୟର ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଛି । ପ୍ରଥମତଃ ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କ ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା । ଯେଉଁମାନେ ନନ୍ଦିକା, କାଞ୍ଚିକେମା, ବିମଳା, ଉଷାର ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା ଅଳ୍ପକଥାରେ ରାଧାନାଥ କରିପାରିବାର ଦେଖିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ ସଂଯୁକ୍ତାର ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା କିପରି ମନୋହର :

"ତାଙ୍କ ପଛେ ଅଶ୍ୱାରୂଢ଼ା ସଂଯୁକ୍ତା ରୂପସୀ,
ମୁକ୍ତକେଶୀ, ମୁକ୍ତାହାରା, ମଣିକିରୀଟିନୀ,
ମନୋହରା, ଆହା, ଯେହ୍ନେ ଶାରଦୀୟା ଉଷା
ନୀହାରଭୂଷଣା କାବ୍ୟତାରାକୁନ୍ତଳିନୀ
ପୁନର୍ବସୁପୃଷ୍ଠେ ଉଦେ ପ୍ରାଚୀନଭଃପଟେ,
ଢ଼ଳ ଢ଼ଳ ଦିଶେ କାନ୍ତି, ଉନ୍ମୀଳିତ ଯଥା
ତୂଳିକାରେ ଚିତ୍ର, ଅବା ସଜ ସରସିଜ,
ସରସୀ ନିର୍ମଳ ନୀରେ ବାଳରବିକରେ,
କି ଅବା ସେ ଅଙ୍ଗଠାଣି, ଗଢ଼ିଛି ବିନ୍ଧାଣି
ସତେ କି କରୀନ୍ଦ୍ରରଦେ କୁନ୍ଦେ ତା ବସାଇ !
କି ମଧୁରେ ଖେଳେ ମନ୍ଦହାସର ଚାନ୍ଦନୀ
ବିଧୁବଦନୀର ଚାରୁବନ୍ଧୁଲୀ ଅଧରେ ।
କେତେ ରଙ୍ଗେ ଲୀଳାନୃତ୍ୟ କରେ କେତେ ମତେ
ଶ୍ରୀମୁଖପଙ୍କଜେରଙ୍ଗେ ଭ୍ରୂଲତା ... ନର୍ତ୍ତକୀ !
କାନ୍ତିକୁଳଦେବୀ ପ୍ରାୟେ ବିଜେ ସୀମନ୍ତିନୀ
ସେନାକୁଳ ସେ ପ୍ରାନ୍ତରେ, ଇନ୍ଦୁକଳା ଯଥା
ବିଜେ, ଆହା, ଉତରଳସିନ୍ଧୁବୀଚିଦଳେ,
ପ୍ରତି ହୃଦେ ପ୍ରତିଫଳି, ସେ ଶୋଭାପିତୁଳି
ଶୋଭିଲା ସେ ବୀଚିବକ୍ଷେ ଯଥା ବିଧୁଛବି,"

ଅଳ୍ପ କଥାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କି ମନୋହର ଅବତାରଣା ! ଏହାଦ୍ୱାରା କବିତାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଛି, ନିରସ, ଶୁଷ୍କ ଓ କଠୋର ଗଦ୍ୟଠାରୁ ସରସ, କୋମଳ ଓ ମଧୁର ପଦ୍ୟର ଯଦି କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଥାଏ ତାହାହେଲେ ତାହା ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଯୋଗରୁ ବଳୀୟାନ । ଗଦ୍ୟଲେଖକ ଯେଉଁ କଥାକୁ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରି ମଧ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନ ହୁଏ, ପଦ୍ୟଲେଖକ ସେହି କଥାକୁ କେତେଗୋଟି ପଂକ୍ତିରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଉପରେ ନୂତନ ମାଧୁରୀ ଢ଼ାଳି ଦେଇ ପାରେ ଓ ତାହାର ଅସମ୍ଭାବିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ସଂଯୁକ୍ତାର ଯେଉଁ ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା ଉଦ୍ଧୃତ କଲୁଁ ସେଥିରେ କବିତାର ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ବିଶେଷଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି ଓ ତାଙ୍କର କବିଶକ୍ତିର ସୁନ୍ଦର ଆଲେଖ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିହିତ ରହିଅଛି । ରାଧାନାଥ କବି ପ୍ରତିଭା ନେଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, କବିତା ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଥିଲା ଏବଂ ସେ କବି ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବାକୁ ବିଧିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କବିତାର ଗୌରବ ଯେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି, ଏଥିରେ ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା କିଛି ନାହିଁ । ସେ କବିତାକୁ ଭକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ କବିତାର ଗୁରୁତର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ବିନୀତ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ହେତୁରୁ ତାଙ୍କର କବିତା ଏପରି ମଧୁମୟ, ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଓ ମନୋରମ ବୋଧ ହୁଏ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଷ୍ଟବ୍ୟ ବିଷୟ ଅମର୍ଷୀଙ୍କର ବୀରବାଣୀ । ବୀରରସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସଂଗୀତ ଗାଇବାରେ ରାଧାନାଥ କିପରି ପଟୁଥିଲେ ତାହା ଯେଉଁମାନେ "ନିଜ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରତି ଶିବାଜୀ"ରେ ଦେଖିଛନ୍ତି ସେମାନେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ସପ୍ତମ ସର୍ଗରେ ଅମର୍ଷୀଙ୍କ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସଂଗୀତ ଶୁଣନ୍ତୁ । "ଏହି କି ସେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭୂମି ? ଏ ଭୂମିର ସୁତ, ତୁମ୍ଭେଟିକି ଆର୍ଯ୍ୟନାମ ଦାୟାଦ ଜଗତେ ?" —— ବୀରସଂଗୀତ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସଂସାରରେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନବୋଲି ପରିଗୃହୀତ ହେବ, ଏଥିରେ ମତାନ୍ତର ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

ଏଡ଼େ ମାୟା ପ୍ରାଣେ ଯେବେ, ତେଜି ରଣଭୂମି,
ସଙ୍ଖାଳିସ୍ୱରୂପେ ତୁମ୍ଭ ରଙ୍କପ୍ରାଣ ନେଇ,
ବାନ୍ଧି ରଖ ଗୃହେ ଯାଇ ନାରୀବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳେ,
ହେ ନାରୀଏ, ଘୃଣାକ୍ଷରେ ନରଦେହଧାରୀ !——

କବିତାଂଶ କି ଅନଳ ବର୍ଷଣ କରୁଅଛି ! ଶେଷରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତଙ୍କ ପ୍ରତି ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ! ଏ ଉପଦେଶ ଅମର୍ଷିଙ୍କ ଦିନ ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା, ଆଜି ମଧ ସେହିପରି ଆବଶ୍ୟକ ଅଛି । କବିଙ୍କ କଥାରେ କହିଲେ ତାହା ଏହିପରି ସୁମଧୁର :–

"ଫଳୁ ଯା ଫଳିବ କର୍ମେ, ରହ ଧର୍ମ ଧରି,"
"ମନ୍ତ୍ରର ସାଧନ ଅବା ଶରୀର ପାତନ"
"ଆର୍ଯ୍ୟର ଯା ସାର ଧର୍ମ ପାଳ ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀରେ !"

ଭାଇ ଉତ୍କଳବାସି, ସ୍ୱଦେଶ କବି ଏ ଯେଉଁ ମହା ଉପଦେଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଦେଶର ମୁକ୍ତି ମନ୍ତ୍ର ରହିଅଛି । ବୃଥା ବାକ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବର, ଅହମିକା, ଦ୍ୱେଷ, ଈର୍ଷା ଛାଡ଼ି ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ତ୍ତା ଅନହଂ ବାଦୀ ପରି "ଆର୍ଯ୍ୟର ଯା ସାରଧର୍ମ" ତାହା ପାଳନ କର । ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ବିଧାତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

ଏହି ସପ୍ତମ ସର୍ଗରେ ପୃଥୁ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯବନ ସେନାର ଯୁଦ୍ଧ, କେବଳ ଯବନ ସେନାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୁହେ, ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ହିନ୍ଦୁ କୁଳାଙ୍ଗାର ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଆଉ କେତେଜଣ ହିନ୍ଦୁ ନରପତି ମଧ୍ୟ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ''ଜୟ ପୃଥୁନାଦେ'' ମେଦିନୀ କମ୍ପାଇ ହିନ୍ଦୁସୈନ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗଲାବେଳେ ପୁରବାସିମାନେ କିପରି ଦେଖୁ ଅଛନ୍ତି ତାହା କବିଙ୍କର ଲିପିଚାତୁରୀରେ କି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି ; ଶୁଣନ୍ତୁ ; –

''ପ୍ରାସାଦେ, ପ୍ରାଚୀରେ, ପୁଣି ଗବାକ୍ଷେ କୁଟିମେ
ନିରେଖିଲେ ବୃନ୍ଦ ହୋଇ ଦିଲ୍ଲିପୁରନାରୀ
ଆର୍ଯ୍ୟର ସେ ରଣଯାତ୍ରା, କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି
ବିଜୟ ବାହୁଡ଼ା ଯାଚି ରଣଲକ୍ଷ୍ମୀପଦେ,
ବରଷିଲେ ଲାଜାଞ୍ଜଳି କାହିଁ ବରାଙ୍ଗନା ।
କାହିଁ ରଣଯାତ୍ରୀ ପୁତ୍ରେ ବିଧୁରା ଜନନୀ
ଦୂରୁଁ ଦେଖି, ମୁହୁର୍ମୁହୁ ମୁଣ୍ଡେ କରହାଣି
କାନ୍ଦିଲା କରୁଣେ ଦୋଷି ଦାରୁଣ ବିଧିକି ।
ଅତୃପ୍ତନୟନେ କାହିଁ ଉଭା ପ୍ରଣୟିନୀ
ବ୍ୟାବର୍ତ୍ତିତ ପ୍ରିୟମୁଖ ଦେଖିବାର ଆଶେ
ଥରେ ହେଲେ, ଆମରଣ ସ୍ମୃତିର ସଙ୍ଖାଳି;
କାହିଁ ପ୍ରେମଶୀଳା ନବବିବାହିତା ବାଳା
ପକାଏ ରମଣପଦେ, ବେଡ଼ିରୂପେ କି ସେ
ନୀଳୋତ୍ପଳଦଳଦାମରୁଚି ବେନି ଆଖି ।
ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ବାଷ୍ପ ଗଦଗଦ ଭାଷେ,
କ୍ରୋଡ଼ସ୍ଥ ଶିଶୁକୁ କାହିଁ ଦିଅଇ ଚିହ୍ନାଇ ।
ରଣଯାତ୍ରୀ ପିତା ତାର, ସେ ଶିଶୁର ମାତା,
ଲୋଚନେ ଲୋଚନଜଳ ସ୍ତମ୍ଭି ସୁଲୋଚନା;
ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସେ କାହିଁ ପୁଣି ଦେଖଇ କୁମାରୀ
ମାନସପତିର ଚାରୁ ମୂରତି ସହିତେ
ସୁଖର ଆକାଶହର୍ମ୍ମ୍ୟ, ଆଶାବିରଚିତ,
ମିଶି ଯାଉଅଛି ତାର ଆଶା-ଚକ୍ରବାଳେ ।
ଭାଇକି ଅନାଇ କାହିଁ କାନ୍ଦଇ ଭଉଣୀ,
ପିତାଙ୍କୁ ଅନାଇ କାହିଁ କାନ୍ଦଇ ଦୁହିତା
ଶ୍ୱାସ ସଙ୍ଗେ ତେଜି ପୁଣି ଦର୍ଶନର ଆଶା ।
ଦିଲ୍ଲିପୁରୀ ଶିରୋଦେଶ ପୂରିଲା ଏରୂପେ
ଅବଳାବିଳାପେ, ବର୍ଲି, ବ୍ରତର ମନାସେ ।''

ବର୍ଣ୍ଣନାକୁଶଳ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର କବିତାରେ ଏପରି ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଆଶା କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱଭାବିକ କଥା । ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କିପରି ମୋହିନୀ ଶକ୍ତି ଥାଏ ଓ ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କିପରି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ତାହା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଜଣାଥିବ । ଉପରୋକ୍ତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଦ୍ଧୃତାଂଶଟି ସେହି ବର୍ଣ୍ଣନାବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ମାତ୍ର । ସମାଲୋଚକମାନେ ପ୍ରକୃତ କବିତାର ଗୋଟିଏ ମୋହ ଅଛି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି ଓ କବିତାର ମାଦକତାରେ ପାଠକ ବାହ୍ୟଜଗତ ଜ୍ଞାନ ଭୁଲିଯିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କବିତାର ଏପରି ଗୋଟିଏ ମୃଦୁ ପ୍ରଭାବ ଅଛି ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ତାଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାଟି ପାଠକଲାବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ପୁରାଣପ୍ରଥିତ ଦିଲ୍ଲୀନଗରୀରେ ଥାଇଁ ସେହି ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରାକାଳୀନ ଶୋକାବହ ଦୃଶ୍ୟଟି ଦେଖିଲାପରି ବୋଧକରୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁସମକ୍ଷରେ କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ କ୍ରମେ ଅଭିନୀତ ହେବାପରି ବୋଧହୁଏ; ବସ୍ତୁତଃ ଆମ୍ଭେମାନେ କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟର କ୍ରିୟାକଳାପ ଭୁଲିଯାଉଁ ଓ କବିଙ୍କର କଳ୍ପନାର ମନୋହର କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଯୋଗଦେଉଁ ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପାପତାପଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣକୁ, କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଶୀତଳ କରିବାର ଶ୍ଳାଘ୍ୟ ସୁବିଧା ଲାଭକରୁଁ ।

ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନା କି ଭୟଙ୍କର ! ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଯେଉଁ ଆତଙ୍କ ସେ ସ୍ଥାନର ଲୋକଙ୍କୁ ଅସ୍ଥିର କରି ପକାଇ ଥିଲା, ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସେହି ଆତଙ୍କର ଆଭାସ ଦିଏ । ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନା ଟିକିଏ ଶୁଣନ୍ତୁ; ଦେଖିପାରିବେ କବି ଭୟଙ୍କର ସମରକୁ କିପରି ଭୟଙ୍କର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି –

"କି ପୁରେ, କି ଜନପଦେ, ଭୂକମ୍ପନେ ଯଥା
ମଡ଼ ମଡ଼ ମଡ଼ ହୋଇ କମ୍ପିଲା ସଘନେ
ଭବନ, ପାଚେରୀ, ପୀଢ଼ା, ଖରତରସ୍ରୋତେ
ଚାଲିଲା ଯମୁନାପାଣି ସୁରଧୁନୀ ମୁଖେ,
ପ୍ରଜାପତିକ୍ରତୁଧ୍ୱଂସେ ବୀରଭଦ୍ରରୂପୀ
ବିଶ୍ୱନାଶୀ ରୌଦ୍ରକ୍ରୂରପ୍ରଶ୍ୱାସ ପରାୟେ
ବହିଲା ମରୁତ, ଦୂର ଦିଙ୍‌ମୁଖ ଘୋଡ଼ାଇ
ଧୂଳି ମେଘେ,ମହାବେଗେ ଉପାଡ଼ି ଦ୍ରୁମାଳି;
ଶାବକର ମାୟାଛାଡ଼ି ଉଡ଼ିଗଲେ ନୀଡ଼ୁଁ
ବିହଙ୍ଗେ, ଗଗନ ପୂରି କରୁଣ କୂଜନେ ।
ପଳାଇଲେ ଜୀବକୁଳ କିଏ କେଉଁ ଆଡ଼େ
ଦଣ୍ଡା ହୋଇ, ପଳାଇଲେ ଯୋଗୀ ଯୋଗ ଛାଡ଼ି,
ଗର୍ଭିଣୀର ଗର୍ଭ ସ୍ରବି ପଡ଼ିଲା ଅକାଳେ,

ଛଳନାରେ ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ହେଲେ ଛନ୍ନମତି
ସର୍ବପ୍ରାଣୀ; କି ଜଳେ, କି ସ୍ଥଳେ, ବିହାୟସେ ;–

ଏ ସବୁର ପରେ ପ୍ରକୃତ ଯୁଦ୍ଧ – ସେଥିରେ ଅଛି କେବଳ ହଣାହଣି, ମରାମରି, ରକ୍ତାକ୍ତ କଳେବର, ଅଶ୍ରୁ, ବିପ୍ଳବ, ଭୟ । ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ଶେଷକୁ "ଶାନ୍ତିର ପତାକା ଦେଖି" ସମର ବାଜଣା ନୀରବ ହେଲା । "ପଲକେ ଏ ମହାଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ଅନ୍ତର୍ହିତ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନେତ୍ରୁଁ ସେହି ସହ୍ୟଗିରି ତଟେ;" ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ହୃଦୟରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲାଖି ରହିଲା; ଏହା ପଛରେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଆଉ କେତେ ମହାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ବସି ରହିଲୁଁ, ଆଖିରୁ ପାଣି ମଲା, ଆଉ କିଛି ଦୃଶ୍ୟ ଆସିଲା ନାହିଁ। ଏତେ କାଳ ଅପେକ୍ଷା କରି କରି ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଏତିକି କହି ଉଠି ଆସିଲୁଁ ''ପ୍ରଭୋ, ତୁମ୍ଭେ ରାଜ୍ୟରେ ଖଳର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଗୌରବ ଅଛି । ହଉ, ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ଜୟଯୁକ୍ତ ହେଉ !''

ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତି କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲୁଁ ତାହାହିଁ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର କଙ୍କାଳ; ତାହାରି ଉପରେ କବି ତାଙ୍କର ''ଫୁଲ ପାଣି କରି ମୁଠାଏ ଛିଞ୍ଚି ଦେଇ'' ସେହି କଙ୍କାଳରେ ଜୀବନ ଦେଇଅଛନ୍ତି; ଦେଣୁ ସେହି କଙ୍କାଳଟି ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି। ତ୍ରିଂଶତ୍ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଯେଉଁ ମହା କାବ୍ୟକୁ ସାରିବେ ବୋଲି କବି କଳ୍ପନା କରି ବସିଥିଲେ, ତାହାର ଏପରି ଦୀନଦଶା ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣରେ ବଡ ଆଘାତ ଲାଗେ । ମନେ ହୁଏ, ଏପରି କାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ଏପରି କାବ୍ୟର ପଠନ-ବଡ ଶୋକାବହ । 'ମହାଯାତ୍ରା' ତ୍ରିଂଶ ସର୍ଗରେ ପରିସମାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସେଥିରେ କବିଙ୍କର କେତେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, କବିତ୍ୱ, ଭୂୟୋଦର୍ଶନର ମୁଦ୍ରା ଯେ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା, ତାହା ଭାବିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲଜ୍ଜାରେ ଅଧୋବଦନ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଏ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ କାହାକୁ କହିବାକୁ ହେବ । ଯାହା ହେଉ ଖଣ୍ଡିତାବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ 'ମହାଯାତ୍ରା' ଗୋଟିଏ ମହାରତ୍ନ – ଏଥିରେ ଯାହା ଅଛି ସେତିକି ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ପରିଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା କହିଅଛୁଁ, ତାହା କେବଳ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଗୁଣ ବିଷୟରେ । 'ମହାଯାତ୍ରା' ଯେ ତାହା ବୋଲି ଦୋଷଶୂନ୍ୟ, ଏହା ଯେପରି କେହି ମନେ ନ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରି 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ମଧ୍ୟ ଦୋଷ ଅଛି । ତାହା ବୋଲି ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ଗଣନା କରି କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବା ନୀଚାଶୟତା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ଖୋଜି ବସିଲେ ଦୋଷଦର୍ଶୀ ଚକ୍ଷୁରେ 'ମହାଯାତ୍ରା' ମଧ୍ୟ ଦୋଷର ଆକର ବୋଲି ଦେଖା ଯାଇପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସେପରି ଭାବରେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିନାହୁଁ; 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ କି କବିତ୍ୱ ଅଛି, କି କବିଶକ୍ତି ଅଛି; କି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅଛି ତାହା ଦେଖାଇବାକୁ ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛୁଁ । ତତ୍ରଚ ଏହି ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯେଉଁ କେତେଗୁଡିଏ କଥା ଦୋଷରୂପେ ଦେଖା ଯାଇଅଛି, ତାହାର ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେଲୁଁ ।

୧ । ମହାକାବ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ କାବ୍ୟଗତ ଚରିତ୍ରଗୁଡିକର ବିକାଶ । 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ତାହା ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ଯାହା ଅଛି ତାହା କେବଳ ଦୀର୍ଘ ବର୍ଣ୍ଣନା– ଅବଶ୍ୟ ଏଥି ସଙ୍ଗରେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଗୁଡ଼ିକ ମନୋହର । କିନ୍ତୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକରୁ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣର କିଛି ପରିଚୟ ମିଳୁ ନାହିଁ । 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ କାବ୍ୟଗତ ପୁରୁଷଙ୍କର ବେଶି କାହାରି ଦେଖା ମିଳେ ନାହିଁ । କେବଳ ଅଗ୍ନିଦେବ ପାଣ୍ଡବ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣାଉଥିବା ପରି ବୋଧହୁଏ । କଳିର ଆଗମନ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ର କବି ନିଜର ତୂଳି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଙ୍କନ କରି ପାରିଅଛନ୍ତି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଭୂୟୋଦର୍ଶନ ଓ କବିଚାତୁରୀର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡିକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଖଣ୍ଡ କବିତା ପରି ରଖି ଦେଲେ କାବ୍ୟର ଅବୟବର କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ଏକ କଥାରେ ଏତିକି

Digitized by srujanika@gmail.com

କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସର୍ଗମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ରର ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କାବ୍ୟର ସେହି ସୂତ୍ରଟି ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ । ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଚାରିପାଖରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଲେ ସହକାର ଦ୍ରୁମ ଦେହରେ ମାଧବୀଲତିକା ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଲା ପରି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ । ସେତକ ନ ହେଲେ ସେ ସବୁ ଯେପରି ଖସି ପଡ଼ିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ବର୍ଣ୍ଣନା ଗୁଡ଼ିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ବୋଧ ହୋଇଅଛି । କାବ୍ୟର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଫୁଟି ପାରିବାର ଅବସର ମଧ୍ୟ ପାଉ ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ କବିଙ୍କର ଦୋଷ ଧରିବା ଅଜ୍ଞତାର ପରିଚାୟକ । ଯେଉଁମାନେ ଜାଣନ୍ତି କିପରି ଅବସ୍ଥାର 'ମହାଯାତ୍ରା' ତ୍ରିଂଶଦ୍ ସର୍ଗରୁ ହଠାତ୍ ସପ୍ତ ସର୍ଗରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଲା, ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ସେଥିରୁ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଆଶା କରିବେ ନାହିଁ ।

୨ । ଦୋଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟଏ କଥା, କବିଙ୍କର ଭାଷା । କବି ରାଧାନାଥ ସଂସ୍କୃତ ସଙ୍ଗରେ ସରଳ ସୁନ୍ଦର ଗ୍ରାମ୍ୟଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକର ଯେପରି ମଧୁର ମିଳନ କରି ପାରନ୍ତି , ତାହା ଅତି ଅଳ୍ପ କବିଙ୍କୁ ଜଣାଥିବା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ, କବି ଟିକିଏ ସଂସ୍କୃତର ବେଶୀ ପକ୍ଷପାତୀ । ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ଯେ ମହାକାବ୍ୟର ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଓଜନକରା ପଦଯୋଜନା କରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମାଇକେଲ ଦତ୍ତ, ''ମେଘନାଦ ବଧ', ଲେଖିଅଛନ୍ତି; ସରଳ ମଧୁର ସହଜ ପଦଯୋଜନା କରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନବୀନ ଚନ୍ଦ୍ର 'ପଲାଶିର ଯୁଦ୍ଧ' ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଶବ୍ଦଯୋଜନା ଯୋଗୁଁ କେହି କହନ୍ତି ନାହିଁ ମାଇକେଲଙ୍କ କାବ୍ୟ ନବୀନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବରଂ ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତ ପାଠକ ନବୀନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମହାକାବ୍ୟ ପାଠକରି କୃତାର୍ଥ ହୁଏ । ରାଧାନାଥ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ବିଷୟରେ ଉନ୍ନତ ନବୀନ ଆଦର୍ଶ ରଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ଆଜି ନବଯୁଗର ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ପଥଦର୍ଶକ ବୋଲି ପୂଜିତ । କିନ୍ତୁ ବୋଧହୁଏ ଏ କଥା ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, କାବ୍ୟର ଭାଷା ବିଷୟରେ ସେ ପ୍ରାଚୀନ ପନ୍ଥା ସାହସ ସହିତ ଛାଡ଼ି ପାରି ନ ଥିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସ ମହାକାବ୍ୟର ଏକାନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ । ତେଣୁ ସେ ଯେଉଁଠାରେ ସୁବିଧା ପାଇଅଛନ୍ତି କଠିନ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିନାହାନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନାରେ ଅବଶ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ରଖିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସରଳ ମଧୁର ଭାଷାର ସଙ୍ଗୀତ ଯେତେ ଚଞ୍ଚଳ ପ୍ରାଣକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦ ଯୋଜନାର ସଙ୍ଗୀତ ତାହା କରିପାରେ ନାହିଁ । କେହି କେହି କହିଥାନ୍ତି ଯାହାକୁ ବୁଝିବାକୁ ଯେତେ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେଥିରେ ସେତିକି ରସ ଥାଏ । ମହାକାବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାକୁ ଯେବେ ସମୟ ଶକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ନ ହେଲା ତାହାହେଲେ ସେ ଗୁଡ଼ିକର ମହାକାବ୍ୟତ୍ୱ ରହିଲା କେଉଁଠାରେ ? ଏପରି ମତ ପୋଷଣକାରୀମାନେ ବୋଧ ହୁଏ ଭ୍ରମାନ୍ଧ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଶବ୍ଦ ବୁଝିବାକୁ କସରତ କଲେ କାବ୍ୟର ରସ ମିଳେ, ଏହା ଆଦୌ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କାବ୍ୟ ସରସ ହୋଇଥିଲେ ତାହା ହୃଦୟରେ ଲାଖି ରହେ, ଛଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଛାଡ଼ିଯାଏ ନାହିଁ । ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଫୁଲର ଗନ୍ଧ ନାସିକାର ମଧ୍ୟଦେଇ ପ୍ରାଣରେ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଶିଶୁର ଆନନଶ୍ରୀ ନୟନର ମଧ୍ୟଦେଇ ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତି ଦିଏ, ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ସଙ୍ଗୀତର ମଧୁର ଧ୍ୱନି କର୍ଣ୍ଣ କୁହରବାଟ ଦେଇ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ କରେ । ଏ ସବୁରେ ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତେଣୁ କଅଣ ଏ କଥା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ପରି ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ? ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥର ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ଶକ୍ତି ଅଛି; ସେହି ବଳରେ ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆସନ ପକାଇ ବସିଯାଏ । ଏହି ସ୍ୱାଭାବିକ ଶକ୍ତିକୁ ବାଧା ଦେବାର କାହାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଯେଉଁପରି ଶବ୍ଦଯୋଜନା କଲେ ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇପାରେ , ସେହିପରି ଶବ୍ଦଯୋଜନା ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦି ଲେଖକ ନିଜର ଅଯୋଗ୍ୟତାବଶତଃ ତାହା କରି ନ ପାରେ ତାହାହେଲେ ଲେଖକ ପାଠକ ହୃଦୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ତାହା ମନରେ ନାନା ଗୋଳମାଳର ସୃଜନା କରେ । ଯେଉଁ ଲେଖକ କାବ୍ୟ ବା କବିତାରେ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣଚିତ୍ର (Word painting)ରେ ଯେତେ ଦକ୍ଷ ସେ ସେହି ପରିମାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ବର୍ଣ୍ଣଚିତ୍ର ଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମାଧୁରୀ ଢାଳିବା ଅସମ୍ଭବ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଯାହାର ଏଥିରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି, ସେ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରି କେତେବେଳେ ବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରଣ ଦୁନ୍ଦୁଭି ମନ୍ଦ୍ର ନିନାଦ ଶୁଣାଏ, କେତେବେଳେ ବା ମୋହନ ମୁରଲୀ ବଜାଇ ତରୁଣ ତରୁଣୀ ମନ ମୋହିତ କରେ, କେତେବେଳେ ବା ବୈରାଗ୍ୟର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଭାବ ନଶ୍ୱରତାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମାନସପଟରେ ଅଙ୍କିତ କରିଦେଇ ମୁଗ୍ଧ କରିଦିଏ । କେବଳ କଠିନ ସଂସ୍କୃତ ମୂଳକ ଶବ୍ଦଯୋଜନାକୁ ଯେଉଁମାନେ ମହାକାବ୍ୟର ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନେ କାବ୍ୟ ଜଗତର ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ବଡ଼ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।

୩ । ଅନ୍ୟ ଯାହା ଗୋଟିଏ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଦୋଷ ବୋଲି ମନେ ହୋଇଅଛି ତାହା ତାଙ୍କର ଅତିରିକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା । ରାଧାନାଥ 'ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ' କବିତା ଲେଖିବା ବିଷୟରେ ଯେପରି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ବୋଧହୁଏ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଥିରେ ସେପରି ନୁହେ । ସେହି ହେତୁରୁ ଯେଉଁଠାରେ ସେ କିଛି ସୁବିଧା ପାଇ ଅଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ବିଷୟ ସଙ୍ଗରୁ ଚାଲିଆସି କିଛି ଗୋଟିଏ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯିବାକୁ ଭୁଲିଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟରାଜି ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ଏହି ଗୁଣରେ ଉତ୍କଳର ନଦନଦୀ, ଗିରି–ଦରୀ, ଉପତ୍ୟକା,ମନ୍ଦିର,ହ୍ରଦ,ସରୋବର,ଦେହରେ ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ମାଧୁରୀ ସଂଯୁକ୍ତ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ମାତୃଭୂମି ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ମାନ ଅର୍ପଣ କରିବାର ପୁଣ୍ୟ ବାସନା ଜାଗ୍ରତ କରି ପାରି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନକ୍ଷମତାର ଗୋଟିଏ ଦୋଷ ଏହି ଯେ,ସେ ତାଙ୍କର ସବୁ ଶକ୍ତି କେବଳ ବାହ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ବ୍ୟୟ କରିବାରୁ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ଅବସର ପାଇ ନାହାନ୍ତି, ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟରାଜି ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରେ । ବର୍ଣ୍ଣନା କାବ୍ୟ ବା କବିତାର ଆବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ, ଏହା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣନା ନିମିତ୍ତ ଯେ ଭୂୟୋଦର୍ଶନ ଓ ଲିପିକୁଶଳତାର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ଏଥିରେ ମତଭେଦ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କାବ୍ୟଗତ ଚରିତ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଯଦି ବର୍ଣ୍ଣନା ବାଧା ଦିଏ, ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କାବ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବା ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧିର ପରିବର୍ଦ୍ଧକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୁହେଁ; ବରଂ ତାହା କାବ୍ୟର ଦୋଷ ।

ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଏହି ତିନି ଗୋଟି ବିଷୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ମହାଯାତ୍ରା'ରେ ଦୋଷ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିନୀତ ଭାବରେ ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛୁଁ ଯେ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୋଷ ବୋଲି କହିଅଛୁଁ ସେହି ସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ଏହା ମାନିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହୋଇନାହୁଁ । ଯଦି ଏସବୁ ଦୋଷ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୁଏ, ତାହାର ଗୁଣ ତୁଳନାରେ ଏ ଗୁଡ଼ିକ 'ସାଗରେ ଜଳ ବିନ୍ଦୁବତ୍' । ରାଧାନାଥ ଅପୂର୍ବ ସଙ୍ଗୀତର ଅବତାରଣା କରି ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାୟୀ କୀର୍ତ୍ତି ରଖିଯାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ବହୁକାଳ ତାଙ୍କର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବ, ଏଥିରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କର ଦାନ ପାଇଲୁଁ ; ତାଙ୍କୁ ବା କଅଣ ଦେଲୁ ? ଏବିଷୟରେ ଉତ୍ତର ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ ନ ଦେଇ କବିତାର ଭାଷାରେ କହିବୁଁ :—

''ଏତେ ଧନ ତୁମ୍ଭେ ଦେଇଛ ଉତ୍କଳେ,
କି ଦେଲ ଉତ୍କଳ ସେ ଧନ ବଦଳେ ?
ବଦଳା ବଦଳି ବିପଣୀ ବେଭାର,
ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ ମାନବ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଚାର ।
ସେ ବିଚାର ତୁମ୍ଭେ ଦେଇ ନାହିଁ ଧନ,
ସେଥିରୁ ନୁହଇ 'ଚିଲିକା' ଜନମ ।
ସେ ହୀନ ବିଚାର ମନେ ଥିଲେ ପୋଷି,
ଦିଅନ୍ତି କି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ଉରୁବଶୀ ?
ପ୍ରତିଦାନ ପ୍ରତି ରଖି ହେ ମମତା,
ଗାଇଛ କି ତୁମ୍ଭେ କଉଶଲ୍ୟା ବ୍ୟଥା ?
ଯଯାତି, ଶବରୀ, ନନ୍ଦିକା କାହାଣୀ,
କେଉଁ କୁବେରର ଧନ ପାରେ କିଣି ?
ମହାଯାତ୍ରା ମହାଗୀତ ମହାଧନ,
ତା ପାଶେ ମଳିନ ପ୍ରବାଳ କାଞ୍ଚନ ;
ଛାର ଧନ ସିନା ସଂସାରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ତୁମ୍ଭ ଧନ ପାଶେ କୋଇଲି କଜ୍ଜ୍ୱଳ ।''

ବାସ୍ତବିକ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଦତ୍ତ ଧନ ପାଖରେ ସଂସାରର ଧନର କିଛି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥ ନବଯୁଗର ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କବି । ସେ ଯଦି ଆଉ କିଛି ନଲେଖି କେବଳ 'ଚିଲିକା' ଖଣ୍ଡିକ ଲେଖି ଯାଇଥାନ୍ତେ, ତାଙ୍କ ନାମ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ରହନ୍ତା ସଂସାରିକ ନାନାବିଧ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟ ପଟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର ମାତୃଭୂମି ମାତୃଭାଷା ପଦ ତଳରେ ଯେଉଁ ଶୁଭ୍ର ପାରିଜାତ ଅର୍ପଣ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଏ ସଂସାରରେ ତାହାର ତୁଳନା ହୋଇ ନ ପାରେ । ତାଙ୍କର ବିଧି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ବରଂ ନାନାଭାବରେ ତାଙ୍କର କବିଜୀବନର ଈର୍ଷାମୂଳକ ସମାଲୋଚନା କରି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଆଘାତ ଦେଇଅଛୁଁ, ଉତ୍କଳସନ୍ତାନଙ୍କର ଏ କୃତଘ୍ନତା କାଳିମା ସ୍ୱର୍ଗ ମନ୍ଦାକିନୀର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳ ଆସି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧୋଇ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସମାଲୋଚକମାନେ ତାଙ୍କର ନୀଚ ବ୍ୟବହାର ଓ ହୀନ ସ୍ୱଭାବ ଗୁଡ଼ିକୁ ସମୂଳ କରି ଧରି ବସି ରହିଅଛନ୍ତି । କବି ରାଧାନାଥ ସ୍ୱର୍ଗର ସଂଗୀତ ଗାଇ ତାଙ୍କର ଦେଶବାସିଙ୍କୁ ଅମୃତର ସଂବାଦ ଜଣାଇ ଦେଇ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କର ସଂଗୀତର ମୂଲ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଅଛି, ସେ ଅବା କଅଣ ସହି ଅଛନ୍ତି ଏହି କଥା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠର ଭାଷାରେ ନ କହି କବିତାର ଭାଷାରେ କହିଲେ ଏହିପରି ;—

''ଏତେ ସେହି ଦେଶେ ଦେଇଛ ଯେ ବିତ୍ତ
କିଛି ନୁହେ ଭବେ ଗଣା ତା ସହିତ ;
କେତେ ରାଜାପ୍ରଜା, କେତେ ଧନରାଶି
କାଳସିନ୍ଧୁନୀରେ ଯିବେ ଦିନେ ଭାସି
କେ ବହିବ ମନେ ତାଙ୍କ ନାମ ଭାର,
ସେ ନାମେ କି ଯାଏ ଆସେ ଦୁନିଆର ?
କିନ୍ତୁ ଆହେ କବି ତୁମ୍ଭ ଦତ୍ତ ଧନ
ଜାତୀୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଜାତୀୟ ଜୀବନ ।
ଯେବେ ଗଢ଼ା ହେବ ଜାତୀୟ ପ୍ରାସାଦ
ଘୁଞ୍ଚାଇବା ଲାଗି ଜାତି ଅବସାଦ
ତୁମ୍ଭ ଧନ ଲୋଡ଼ା ହେବ କଡ଼ାକ୍ରାନ୍ତି
ଏଥିରେ ତିଳେହେଁ ନାହିଁ ଭ୍ରମ ଭ୍ରାନ୍ତି ।''

ପ୍ରକୃତରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟରାଜିରେ ଦେଶର ମୁକ୍ତି ଲାଗି ଅନେକ ମନ୍ତ୍ରଅଛି, ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଅପନୋଦନ ପାଇଁ ଅନେକ ଧନ ଅଛି । ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ବୁଝିପାରି ନାହିଁ । ରାଧାନାଥ, ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ସିଂହାସନ ଶୂନ୍ୟକରି ଚାଲିଯାଇଅଛ; ସେ କେବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ତାହା ବିଧାତାଙ୍କୁ ଜଣା । ତୁମ୍ଭର ସଂଗୀତ ଆଉ ଶୁଣି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ ; ତୁମ୍ଭର ''ମହାଯାତ୍ରା'' ''ପାର୍ବତୀ'' ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଖଣ୍ଡିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଗଲା ! ଏ ଦୁଃଖ କାହାକୁ କହିବୁଁ ? ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନରେ ତୁମ୍ଭେ ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲ ଆଉ କିଏ ସେଠାରେ ବସିବ ? ସେ ପ୍ରତିଭା ସେ ଶକ୍ତି; ସେ ସାଧନା, ସେ ସିଦ୍ଧି ଆଉ ବା କାହିଁ ? ତୁମ୍ଭର କବିଚକ୍ଷୁ, କବିପ୍ରତିଭା ଆଉ ଏ ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ କେବେ ସମ୍ଭବପର ହେବ ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-କାନନ ତୁମ୍ଭପରି କଳକଣ୍ଠ ''କୋକିଳ'' ହରାଇ ଆଜି ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟନିକୁଞ୍ଜ ତୁମ୍ଭପରି ପ୍ରମତ୍ତ କନାପୀର ଅଭାବରେ ଶ୍ରୀହୀନ ବୋଧ ହେଉଅଛି ସେ ନିକୁଞ୍ଜରେ ଆଉ କଅଣ ତୁମ୍ଭ ବୀଣା ବାଜି ଉଠିବ ନାହିଁ ! ଉତ୍କଳଭାରତୀ କଅଣ ଚିରକାଳ ଅଭିଶପ୍ତା ହୋଇ ରହିଥିବେ, ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ କଅଣ ଚିରକାଳ ପରଧନରେ ଧନୀ ହୋଇ, ପରଦ୍ୱାରରେ ପଥର ଭିକାରି ବେଶରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିବେ ? ଆଶୀର୍ବାଦ କର, ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଏ ଦୀନ ଛବି ଲୁଚି ଯାଉ ; ଆମ୍ଭେମାନେ ତୁମ୍ଭର ପୁଣ୍ୟ ସାଧନର ପଥ ଅନୁସରଣ କରି ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ ଧନ୍ୟକରୁଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାମୁଁ

(ସମାଲୋଚନା)

କେତେକ ଦିନ ପୂର୍ବେ 'ଉତ୍କଳ ର ବ୍ୟାସ' ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟସେବକ ବୃଦ୍ଧ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କର ଦୁଇ ଖଣ୍ଡି ଉପନ୍ୟାସର ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଖି ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସଂସାରର ପାଠକବୃନ୍ଦ ଟିକିଏ ଆକୁଳତା ସହିତ ଅନାଇ ବସିଥିଲେ। ଯେଉଁ କବି ଚିରଜୀବନ ପବିତ୍ର ସାହିତ୍ୟସେବାରେ ନିୟୋଜିତ କରି ସ୍ୱଦେଶର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ପୁରାଣ, ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ, କାବ୍ୟ, କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ, କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ, ରଙ୍ଗରସ ପ୍ରଭୃତି ମନୋଜ୍ଞ କୁସୁମଦାମ ଭକ୍ତିଭରେ ଅର୍ପଣ କରି ସାହିତ୍ୟିକ ନିଷ୍ଠା ଓ ସେବାରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଚାରର ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଖିଲେ କେଉଁ ସାହିତ୍ୟସେବକପ୍ରାଣରେ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ନ ହେବ ? ବୃଦ୍ଧ ସେନାପତି ପଳିତକେଶ ଓ ଗଳିତଦନ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନବୀନ ଯୁବକ କରି ଅନନ୍ୟ ମନରେ ଯେପରି ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କର ଆରାଧନା କରୁଅଛନ୍ତି,ତାହା କେବଳ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ'ର ରଚୟିତା ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ଚିତ୍ରର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରିବାରେ କିପରି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ, ତାହା କାହାରିକୁ ଅବିଦିତ ନାହିଁ । ସେହି କଳାକୁଶଳ ଅଭିଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହସ୍ତରୁ ଆହୁରି ଖଣ୍ଡିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ଚିତ୍ର ପାଇ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳବାସୀ ଲେଖକଙ୍କ ନିକଟରେ ଯେ କୃତଜ୍ଞ ରହିବେ, ଏଥିରେ ବିଶେଷତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ। 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ'ର ମଙ୍ଗରାଜ, ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ପତ୍ନୀ, ସାରିଆ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଚିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ 'ମାମୁଁ'ର ନଟବର ଦାସ, ବିଶାଖା ଦେଈ ଓ ଚିତ୍ରା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଚିତ୍ର ଯେ ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକସମାଜରେ ବହୁକାଳ ସୁପରିଚିତ ହୋଇ ରହିବ, ଏପରି ଆଶା କରିବା ନିତାନ୍ତ ଅଯୌକ୍ତିକ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଗୁଣ ଛଡ଼ା 'ମାମୁଁ'ର ଆକାରଗତ ବିଶାଳତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ଗୋଟିଏ ଅଭିନବ ବ୍ୟାପାର । ଏତେ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତାର ବୃଦ୍ଧି ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷତଃ ଉପନ୍ୟାସର ଯେପରି ଅଭାବ ଅଛି,ତାହା ଭାବିଲେ ହୃଦୟ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼େ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତି ହାତ ଦେଇ ଅଳ୍ପ ହେଉ ପଛକେ – କିୟତ୍ ପରିମାଣରେ ଅଭାବ ମୋଚନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ନାମ ବିଶେଷରୂପେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଜଗତରେ ଦୋଷଶୂନ୍ୟ ରୂପ ନାହିଁ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ସଂସାରରେ ଦୋଷ ରହିତ ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର କାବ୍ୟ, କବିତା,ଉପନ୍ୟାସ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ। କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସେନାପତିଙ୍କର ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଖଣ୍ଡିକ ମଧ ସର୍ବାଂଶରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ନାହିଁ । ତଥାପି ଏ କଥା ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ବୋଲା ଯାଇପାରେ ଯେ 'ମାମୁଁ' ଉପନ୍ୟାସରେ ସେନାପତିଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ଲିପି କୁଶଳତାର ନିଦର୍ଶନ ରହିଅଛି । ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ଉତ୍କଳଭାଷାର କଣ୍ଠହାରରେ ଗୋଟିଏ କମନୀୟ ଆଭରଣସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରଥିତ ହୋଇ ରହିବ ଏବଂ ଓଡିଆ ଜାତି ଯେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ରହିଥିବ, ସେତେଦିନ ଏହି ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ମୁକୁର ଖଣ୍ଡିକ ମହା ସମାଦାରରେ ଘରେ ଘରେ ସ୍ଥାନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଇବ ।

ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ବିଷୟ ଓଡିଆ ଘରର ଏକ ଅଂଶର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର । ସାଧାରଣତଃ ଉପନ୍ୟାସପାଠକମାନେ ଉପନ୍ୟାସରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଷୟର ବାହୁଲ୍ୟ ଦେଖି ଆଦର କରିଥାନ୍ତି, ଏ ଉପନ୍ୟାସରେ କେହି କେହି ତାହା ନ ଦେଖି ଟିକିଏ ଦୁଃଖିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଏଥିରେ ଦେଶପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାୟକ ନାହିଁ – ନିସର୍ଗସୁନ୍ଦରୀ ନାୟିକା ନାହିଁ – ପ୍ରେମତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ନାହିଁ – ବିରହ ଓ ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସସମ୍ବଳ ହୃଦୟହାରୀ ସନ୍ଦର୍ଭ ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ତଥାଚ ଏଥିରେ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟସଂସାରର କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏହାର ପାଠକମାନେ ପ୍ରତି ପତ୍ରରେ, ପ୍ରତିଛତତ୍ରରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ଦେଖିବେ,ଯାହା ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଲାଖି ରହିବ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଘର, ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ଓ ଓଡିଆ ସମାଜର ବହୁବିଧ ଚିତ୍ର ଦେଖାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମ, କର୍ମ, ପ୍ରେମ, ତ୍ୟାଗ, ଆତ୍ମସଂଯମର ମହୋଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇବାକୁ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧ୍ରୁବ ବିଶ୍ୱାସ । ଓଡିଶାର ପାଠକ-ପାଠିକାଗଣ ଏହି ସାହିତ୍ୟ-ଦର୍ପଣରେ ନିଜ ନିଜର ମୁଖ ଦେଖି ଧନ୍ୟ ହେବେ ଓ ସ୍ୱଦେଶର ସୁସ୍ଥ,ସବଳ, ସୁନ୍ଦର, ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭବିଷ୍ୟତ କଳ୍ପନା କରିବାର ପୁଣ୍ୟ ଅଧିକାର ଲାଭ କରିପାରି ଆପଣା ଆପଣାର ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ମହୋପକାର ସାଧନ କରିବେ ।

ସାଧାରଣ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଜୀବନ ବା କୌଣସି ଅସାଧାରଣ ଘଟନାର କୌଶଳପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣ ଦ୍ୱାରା ପାଠକମନରେ ନୀତି ବା ସମାଜ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଏକ ଦୃଢ ଧରଣା ଜନ୍ମାଇ ସେହି ଦିଗରେ ତାହାର ଶକ୍ତିକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ଉପନ୍ୟାସର ଧର୍ମ । ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ଘଟନା-ପରମ୍ପରା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱଟିକୁ ବିଶଦରୂପେ ବୁଝାଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଭାବପ୍ରଧାନ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ସର୍ବଶ୍ରେଣୀୟ ପାଠକର ରୁଚିକର ହୁଏ ନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସର ମଧୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଛଳରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାରମାନେ ଗଭୀର ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ, ନୀତିତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଚାର କରି ଏକ ଏକ ସମୟରେ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୁଗାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ କରିଥାନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସକୁ ଯେଉଁମାନେ କପୋଳକଳ୍ପିତ ମନେ କରି କେବଳ ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା, କାଳବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ସ୍ଥାନବର୍ଣ୍ଣନାରେ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଥାନ୍ତି , ସେମାନେ ଉପନ୍ୟାସର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖଣ୍ଡିଏ ଖଣ୍ଡିଏ ଉପନ୍ୟାସ ଜଣେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ହୋଇ ସଭ୍ୟଜଗତରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଅଛି । ୟୁରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟର ନାମମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ଶୁଣିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣିଥିବେ ଯେ Goldsmith, Thackery, Dickens,George Eliot, Victor Hugo, Marie Corellie ପ୍ରଭୃତି ଲେଖକଲେଖିକାଗଣ ସେମାନଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟରେ କି ବିପ୍ଳବ ଘଟାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେହି ସବୁ ମହାଭାବପାଇଁ ଏକ ଦେଶର ଉପନ୍ୟାସ ଦେଶଦେଶାନ୍ତରର ଭାଷାରେ ଅନୂଦିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣଭାବରେ ରକ୍ଷାକରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ବିଦେଶର କଥା ଛାଡିଲେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ବଙ୍ଗଳା, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରିୟ ଓ ହିନ୍ଦି ସାହିତ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଅଙ୍ଗର କେତେ ଖଣ୍ଡି ଉପନ୍ୟାସର ସୃଷ୍ଟି କରି ସମାଜର ପ୍ରଭୂତ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିଅଛି । ବଙ୍ଗଦେଶର ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସସମୂହ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାକୌଶଳ ନିମିତ୍ତ ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉପନ୍ୟାସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କେହି କେହି ୟୁରୋପୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଲୋକରଞ୍ଜନ ଉପାୟଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶକୁ କରଗତ କରାଇବାକୁ ଯେଉଁ ଉପନ୍ୟାସ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ତାହା ସେହି ପରିମାଣରେ ସଫଳ । ବର୍ଣ୍ଣନାର ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ମାୟାପାଶ ଭିତରେ ପକାଇ ଯେଉଁ ଔପନ୍ୟାସିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଭାବର ଅନନ୍ତ ସାଗର ଅଭିମୁଖରେ ନେଇ ଯାଇ ସେଠାରେ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦୂତ ବୋଲି ପୂଜା କରିଥାଉଁ । ଭାବର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ଓ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ବିକାଶ ଉପନ୍ୟାସର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଭାବର ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଚପଳତା ଭିତରେ ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷକୁ ଧୀର ଓ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚଳାଇ ନେଇ ତାଙ୍କରିଦ୍ୱାରା ପାଠକର ଭକ୍ତି,ପ୍ରୀତି ଓ ସହାନୁଭୂତି ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ପାରିଲେ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥାଏ ।

'ମାମୁଁ' ରେ ଯେଉଁ ବିଷୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସର ଅବୟବ ଗଠନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଓଡିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନୁହେ । ନିଜର ଭଗିନୀପତିର ମୃତ୍ୟୁପରେ ଅସହାୟ ଭାଗିନେୟର ସର୍ବନାଶ କରି ନିଜର ଅଭିଭାବକତ୍ୱ ଦେଖାଇବାର ଦୃଶ୍ୟ କୌଣସି କୌଣସି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଉତ୍କଳୀୟ ପରିବାରରେ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ନଟବର ଦାସ ସେହିପରି ସର୍ବସ୍ୱାପହାରୀ ମାତୁଳକୁଳର ଗୋଟିଏ ଅଳଙ୍କାର । ନଟବର ପରିଣତ ବୟସରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଦୁଷ୍କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନିଜର ନାମ ଓ ବଂଶକୁ କଳଙ୍କିତ କଲେ, ତାହାର ଆଭାସ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଜୀବନରେ ଦେଖି ପାରିଥିଲୁଁ । ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ପ୍ରବୃତ୍ତି କୌମାର ଓ ଯୌବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ପକାଇଅଛି । ଯୌବନର ଅସଂଯମ ଓ ପ୍ରୌଢ଼ ବୟସର ଅପରିଣାମଦର୍ଶିତା ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧ ବୟସକୁ ଯେ ଅନ୍ଧକାରମୟ କରି ପକାଇବ, ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କଥା କିଛି ନାହିଁ । ନଟବର ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପଣୀ ଯାହାଙ୍କର କୌମାରର ଲୀଳାଭୂମି, ଚିତ୍ରା ପରି ଅସଚ୍ଚରିତ୍ରା,ସର୍ବସଂହାରିଣୀ ରାକ୍ଷସୀ ଯାହାଙ୍କ ଯୌବନର ସଙ୍ଗିନୀ, ବିଶାଖାଦେଈଙ୍କ ପରି ଅଶିକ୍ଷିତା ସରଳମତି ପଲ୍ଲୀରମଣୀ ଯାହାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ, ରାଘବଙ୍କ କରି ମୂଢ ଦୁଶ୍ଚରିତ୍ର ବନ୍ଧୁ ଯାହାଙ୍କର ପରିଜନ, ସେ ଯେ ନିଜ ପାପରେ ନିଜେ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ଆତ୍ମକୃତ ଦୁଷ୍କୃତର ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ଏହି ଜୀବନରେ ଲାଭ କରିବେ, ତାହା ଅନୁମାନ କରି ନେବାଲାଗି କଳ୍ପନା ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ରାକ୍ଷସର ଶକ୍ତିପାଇ ରାକ୍ଷସ ପରି ବ୍ୟବହାର କଲେ ପ୍ରକୃତି କିପରି ପ୍ରତିଶୋଧ ନିଏ, ମାମୁ ନଟବର ଦାସ ତାହା ନିଜ ଜୀବନରେ ସପ୍ରମାଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଧର୍ମ,ନୀତି ଓ ଆତ୍ମୀୟତାର ପବିତ୍ରତା ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ବସିଲେ ଅନ୍ତିମ ଜୀବନ କିପରି ଜୀବନ୍ମୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ଯାପନ କରିବାକୁ ହୁଏ ମାମୁଁରେ ତାହାର ଖଣ୍ଡିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଆଲେଖ୍ୟ ରହିଅଛି । ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ଜୀବନରେ ରମଣୀର କି ପବିତ୍ର ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି ଓ ତାହା ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁରଭାବରେ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବାର କିପରି ବିଭୀଷିକାମୟ ହୁଏ , 'ମାମୁଁ'ର ପ୍ରତି ପୃଷ୍ଠାରେ ତାହାର ଚିତ୍ର ରହି ଯାଇଅଛି । ଚରିତ୍ରହୀନ ପୁରୁଷ ଓ ପତିତା ସ୍ତ୍ରୀ ସମାଜର କି ଅମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିପାରନ୍ତି,'ମାମୁଁ'ର ପାଠକ- ପାଠିକା ନଖଦର୍ପଣ ପରି ଦେଖିପାରିବେ ।

ଏହି ସବୁ ଅନ୍ଧକାର ଚିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ରର ଅଭାବ 'ମାମୁଁ'ରେ କେହି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ପାପର ଦୀର୍ଘ ବର୍ଣ୍ଣନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରୀତି,ପବିତ୍ରତା ଓ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଚିତ୍ରଗୁଡିକ ମଧ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ଉଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିଅଛି । ଗେହ୍ଲେଇ ପରି ପରାର୍ଥପରାୟଣା,ସତୀ-ଶିରୋମଣି ରମଣୀରତ୍ନ ଲାଭ କରି କେଉଁ ପଲ୍ଲୀ ଆପଣାକୁ ସମ୍ପଦଶାଳିନୀ ମନେ ନ କରିବ ? ତାହାର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାର ସାହସ, ଦମ୍ଭ ଓ ତେଜସ୍ୱିତା ସ୍ତ୍ରୀ କାହିଁକି,ଯେ କୌଣସି ପୁରୁଷର ଅନୁକରଣଯୋଗ୍ୟ । ସରସ୍ୱତୀ ଦେଈଙ୍କ ପରି ଧର୍ମ-ପରାୟଣା ନାରୀ ପରିବାରର ଶାନ୍ତି-ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦାୟିନୀ,ତାଙ୍କର ପରୋପକାର ବ୍ରତ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଗୃହରେ ଆଶା,ଆନନ୍ଦ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ପଥରେ ସହାୟତା କରିଥାଏ । ଏହିପରି ଆତ୍ମ ସୁଖରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଅକାତରେ ମାୟା ମମତାର ସୃଷ୍ଟିକରି ପ୍ରାଣପଣେ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟ ପରିଜନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିବା ଯେଉଁ ନାରୀମାନଙ୍କର ଜୀବନର ବ୍ରତ ଥିଲା,ସେହି ପ୍ରାଚୀନାମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ଅଲଙ୍ଘନୀୟ ଶାସନରେ ନଷ୍ଟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣ ପ୍ରୀତିକର ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ଆଲୋକ-ଚିତ୍ର ବାଛି ରଖି ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଦେଶର ପୁରାତନ ସମାଜପ୍ରତି ଯେଉଁପରି ଭକ୍ତି ଓ ମମତା ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି,ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କ ପରି ସମାଜତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ପ୍ରବୀଣ ସାହିତ୍ୟସେବକଙ୍କର ସର୍ବଥା ଉପଯୁକ୍ତ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ୍ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଧର୍ମଭୀତା ପ୍ରାଚୀନାମାନେ ସମାଜବକ୍ଷରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତା ହେବେ, ସେତେବେଳେ ସରସ୍ୱତୀ ଦେଈଙ୍କର ମହନୀୟ ଚରିତ୍ର ସମାଜର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ହୋଇ ରହିବ । ଆଉ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କ କଥା ? ଶୈଶବ ଆଉ ଯୌବନରେ ସ୍ନେହମମତାର ମଧୁମୟ କଳଧ୍ୱନି ଭିତରେ ଯାହାର ଜୀବନର ଗୀତି ବାଜି ଉଠିଥିଲା, ପ୍ରେମସହାନୁଭୂତିର ଅନାବିଳ ମଧୁର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଯାହାର ହୃଦୟକୁସୁମ ଧୀରେ ଧୀରେ ଫୁଟିଆସି ଦାସଙ୍କ ପରିବାର କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ତାଙ୍କର ପ୍ରତିବେଶୀ,ପରିଜନ,ଆତ୍ମୀୟ,ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ କାହିଁକି,ଦୂରାଗତ ପଥିକର ପ୍ରାଣରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତି ଢାଳି ଦେଇଥିଲା,ଯେଉଁ ଚାନ୍ଦମଣି କଳନାଦିନୀ ବୀଣାପରି ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କରକମଳରୁ ବାହାରି ଦାଶରଥିଙ୍କ ହସ୍ତକୁ, ଦାଶରଥିଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ମେନକା ଦେଈଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ତେଇଁତେଇଁ ଆନନ୍ଦର ପ୍ରତିମାରୂପରେ ନାଚୁଥିଲା – ସେହି ଚାନ୍ଦମଣିର ବୈଧବ୍ୟ, ଆକସ୍ମିକ ବିପ୍ରାତ ଦେଖି କାହାର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ନ ହେବ ? ସେହି ଆବାଲ୍ୟ ସୁଖସମୃଦ୍ଧିବର୍ଦ୍ଧିତା ଲାବଣ୍ୟପ୍ରତିମାର ଜୀବନର ମଧୁମାସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଉଣୁ ତାହାର ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପତିଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ଅଙ୍କର ଅଭିନୟ ଦେଖିଲେ କାହାର ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁଜଳ ନୟନକୋଣରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିବ ? ଦାଶରଥିଙ୍କର ପାରିବାରିକ ନନ୍ଦନବନର ଶୁଭ୍ରପାରିଜାତ ଅଳ୍ପକାଳରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଗଲା, ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେମ ପ୍ରସବଣ ଅକାଳରେ ଶୁଖିଗଲା, ମେନକା ଦେଈଙ୍କ ନୟନପିତୁଳା କ୍ରୁର କାଳର କରାଳ ଶାସନରେ ତାହାର ରମଣୀଜୀବନର ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ଆଜି ଏକାକିନୀ ଦୁଃଖପଙ୍କନିମଗ୍ନା । ପରର ଦୁଃଖ ଦେଖିଲେ ଯାହାର ପୁଷ୍ପକୋମଳ ହୃଦୟ ସହାନୁଭୂତିରେ ତରଳି ଯାଉଥିଲା – ଦୀନ ଦୁଃଖିଙ୍କର ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୁଣି ଯେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡୁଥିଲା, ସେହି ସୁକୁମାରୀ ଚାନ୍ଦମଣି ନିଜର ସନ୍ତାନଦିଓଟିଙ୍କପାଇଁ ଆଜି ପରଦୁଆରେ ଶରଣପ୍ରାର୍ଥିନୀ ହୋଇଅଛି । ଏ ଦୁଃଖର ଚିତ୍ର ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ କବିର ଲେଖନୀ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯିବ । ଚିତ୍ରକାରର କୋମଳ ତୂଳିକା ବିଷାଦଭାରରେ ଅବନତ ହୋଇପଡ଼ିବ ଓ ଦାର୍ଶନିକର ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବୋଧ୍ୟଲୀଳା ଦେଖି

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଂଶୟସ୍ରୋତରେ ଭାସିବାକୁ ଲାଗିବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶୁଷ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଏତିକ ମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନା – ମୃଣାଳରେ କଣ୍ଟକ, କୁସୁମରେ କୀଟ, ଚନ୍ଦନବୃକ୍ଷରେ ସର୍ପ ଯେଉଁ ବିଧି ଖଞ୍ଜି ଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆନନ୍ଦମୟୀ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କୁ ସେହି ବିଧାତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞେୟ ଆଦେଶବାଣୀ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସୁଖସୌଭାଗ୍ୟ ସମୟରେ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କର ଜ୍ୟୋସ୍ନାମୟ ବଦନମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତି ଯେପରି ଥରକୁ ଥର ପଥିକର ମନ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା, ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ପାଠକର ମନ ସେହିପରି ପ୍ରଧାବିତ ହୁଏ । ବିପନ୍ନ ସାଧୁଜୀବନ ଦେଖିଲେ କାହାର ପ୍ରାଣରୁ ତପ୍ତଶ୍ୱାସ ଉଠି ନ ଆସେ ? ସୁଷମାର ଭଣ୍ଡାର – ଶୋଭା ଶାନ୍ତିର ଲୀଳାମୟ ଅନନ୍ତ ଉତ୍ସ – ଅବାରିତ ଆନନ୍ଦଧାରାର ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ଦୁଃଖ, ଶୋକ, ଆବିଳତାର ହଳାହଳ ଦେଖିଲେ କେଉଁ ପାଷାଣ ହୃଦୟ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରେ ? 'ମାମୁ'ର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଚାନ୍ଦମଣିର ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ – ଶୈଶବର ଚାନ୍ଦମଣି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆନନ୍ଦଦାୟିନୀ ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠା ଆରମ୍ଭ କରିଅଛି – କୌମାର ଯୌବନର ଚାନ୍ଦମଣି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶୁଷ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ଉପରେ ତାହାର ଶୁଭ୍ର ପାରିଜାତ ଜୀବନର ସୌରଭ ବିତରଣ କରି ସେହି ଜୀବନକୁ ସରସ ମଧୁମୟ କରି ଦେଇଅଛି – ଯୌବନର ମାଧୁରୀ ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କ ଜୀବନରେ ସୁଖସୂର୍ଯ୍ୟର ଅବସାନ ହେଲା, ସେହି ଘୋର ଦୌବଦୁର୍ବିପାକ ଭିତରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା – ଅନନ୍ତ ପ୍ରକୃତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସେହି କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଦେଲା – ନରିପୁରର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମାବଦ୍ଧ ପାରିବାରିକ ସନ୍ତାପ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ରନ୍ଧ୍ରେ ରନ୍ଧ୍ରେ ମିଳିତ ହୋଇ ମହାଶୋକ ଗୀତିର ସୂଚନା କଲା । ଏହିଠାରୁ ଉପନ୍ୟାସର ସମସ୍ତ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଶ୍ମି ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କ ଜୀବନରେ ଶେଷ ଆଲୋକରେଖା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରୁ ଚିରଦିନ ବିଦାୟ ନେଲା । ଏଣିକି ଯାହା ରହିଲା, ତାହା କେବଳ କ୍ରୁର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ – ପାଷାଣ କଠିନ ହୃଦୟ – ପାପ ପ୍ରେତର ବିକଟ ନୃତ୍ୟ – ଆତ୍ମକୃତ ଅସଂଯମ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ବିଭୀଷିକାମୟ ଦୁଷ୍କୃତିର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ! ଏହି ପାପପ୍ରଲୋଭନର ତମୋମୟ ଅଧ୍ୟାୟ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କ ହୃଦୟର ଗଚ୍ଛିତଧନ ନରୁବାବୁଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କର ବିକାଶକ୍ଷେତ୍ର ହୋଇପଡ଼ିଲା । ପ୍ରତାପ ବଞ୍ଚିରହିଥିଲେ ଯେଉଁ ନରୁବାବୁ କୁସୁମଦୋଳାରେ ଶୋଇ ଜୀବନର ଶୈଶବ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥା'ନ୍ତେ, ବିମଳ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ମଧରେ ରହି ନିଜର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ବଳ ବିଧାନ କରିପାରିଥାନ୍ତେ, ଅବସ୍ଥାର ବିପର୍ଯ୍ୟୟରେ ସେହି ନରୁବାବୁଙ୍କୁ ସେହି ସୁକୁମାର ବୟସରେ ନିଜର ଆତ୍ମୋନ୍ନତି ସାଧନ ପାଇଁ ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ମାତୁଳ ନଟବରଙ୍କର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବିଧିର କି ଅଦ୍ଭୁତ ବିଧାନ ! ସେଥିରେ ମଧ ନରୁବାବୁ ଶାନ୍ତି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ନାଜର ନାଜରାଣୀଙ୍କ ର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ ଭାବି ମଉସାଙ୍କ ସ୍ନେହଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାମୁ ନଟବର ଠିକ୍ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମାୟାମମତା – ପ୍ରୀତିବିଶ୍ୱାସ – ସରଳତାର ଯେଉଁ ଅପବ୍ୟବହାର କଲେ, ସର୍ବଦର୍ଶୀ ବିଧାତାଙ୍କ କଠୋର ନ୍ୟାୟଦଣ୍ଡ ତାହାର ପ୍ରତିବିଧାନ କଲା । ନଟବର ମନେ କରିଥିଲେ, ସରଳମତି ଚାନ୍ଦମଣି ଓ ତରଳମତି ନରୁଙ୍କର ସର୍ବନାଶ ସାଧନକରି ଆପଣାର ସୁଖସୌଧ ନିର୍ମାଣ କରିବେ – ସେହି ଦେଲ୍‌ଖୋସ - ପ୍ରାସାଦରେ ଜୀବନର କେତେ ଅତୃପ୍ତ ବାସନାର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରି ନିଜର ଦୁର୍ଲଭ ମାନବଜୀବନକୁ ସାର୍ଥକ କରିବେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରୀତିକର ଭ୍ରମ ଓ ପ୍ରିୟ ବିଶ୍ୱାସ ତିରୋହିତ ହେଲା – ତାଙ୍କର ସୁଖସୌଧ ଶୂନ୍ୟରୁ ଆସି ଶୂନ୍ୟରେ ଉଭେଇଗଲା – ତାଙ୍କର ଅତୃପ୍ତ-ବାସନା-ବହ୍ନି ନିର୍ବାପିତ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ଶତଗୁଣରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଚିତାନଳର କାର୍ଯ୍ୟ କଲା । ପାପର ଦଣ୍ଡ ଓ ପୁଣ୍ୟର ପୁରସ୍କାର ଦେଖିଲେ ନୀତିପ୍ରାଣ ମାନବମନରେ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତିଆସେ । କିନ୍ତୁ ଦଣ୍ଡର ଦାରୁଣ କଶାଘାତ ଦେଖିଲେ ଦୁର୍ବଳ ମନୁଷ୍ୟ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ପାପର ତୀବ୍ରତା ଭୁଲିଯାଇ ପାପିର ପତିତ ପ୍ରାଣପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇଥାଏ । ନଟବର ଏତେ ଦୁଷ୍କୃତ କଲେ – କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିରୀହ ନରନାରୀଙ୍କ ରକ୍ତରେ ଆପଣାର ବିଷୟବାସନାର ବୀଭତ୍ସ ତର୍ପଣ କଲେ, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାଙ୍କର ପାପର ପରିଣାମ ଦେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୟାର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । ସ୍ୱତଃ ମନକୁ ଏହି କଥା ଆସେ – ହତଭାଗ୍ୟ ନଟବର ! ତୁମ୍ଭେ ଯଦି ତୁମ୍ଭର ପିତୃପିତାମହଙ୍କ ପୁଣ୍ୟପଥ ଅନୁସରଣ କରିଥାନ୍ତ, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଆତ୍ମସଂଯମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ତୁମ୍ଭର ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଥାନ୍ତ, ତାହାହେଲେ ତୁମ୍ଭର ଯୌବନର ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଓ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ତପୋବନ ପରିବାରଟି ତୁମ୍ଭର ସୁଖସମ୍ଭୋଗର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥାନ୍ତେ; ଚିତ୍ରା, ରାଘବ ତୁମ୍ଭ ପରିବାରର ତ୍ରିସୀମା ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିନଥାନ୍ତେ; ଅଶିକ୍ଷିତା ହେଉନ୍ତୁ ପଛକେ, ସ୍ୱାମିର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ବିଶାଖାଦେଇଙ୍କର ନାରୀଜୀବନରେ ସୌରଭ ତୁମ୍ଭ ନିଜ ପରିବାର କାହିଁକି, ଯେଉଁମାନେ ମୁଖ୍ୟ ବା ଗୌଣ ଭାବରେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ସଖ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ କରିପାରିଥାନ୍ତା ।

ଉପନ୍ୟାସଗତ ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ରଗୁଡିକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ସରସ ଖଣ୍ଡଚିତ୍ର ରହିଅଛି । ଅଶିକ୍ଷିତ ସାଧୁ ସାହୁ ମହାଜନଙ୍କର ପଲ୍ଲୀସୁଲଭ ସହଜ ସରଳତା, ପଣ୍ଡିତସଭାର ବାଗ୍‌ବିତଣ୍ଡାପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା, ସାହେବ ମେମଙ୍କର ବିଜାତୀୟ ଲୋକଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଓ ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ଖାମ୍‌ଖିଆଲି ମନ୍ତବ୍ୟ, ମଦୁଆଙ୍କର ମଜ୍‌ଲିସ୍‌,ପୁଲିସର ଖାନତଲାସି ଓ ଗୋଏନ୍ଦାଗିରି, କଚେରୀର ହାଲଚାଲ ପ୍ରଭୃତିର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯେଉଁ ସଜୀବତା ରହିଅଛି, ତାହା ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ପୁସ୍ତକରେ ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି କରୁଅଛି, ଏହା ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରା ଯାଇପାରେ । ଅନେକେ ବଡ ବଡ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ବିଷୟଗତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଭାବରେ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଖଣ୍ଡଚିତ୍ରରେ ଅଖଣ୍ଡର ଅନ୍ତସ୍ଥଳର ଛାୟା ପକାଇ ଦେବା କେବଳ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ପରି ନିପୁଣ ହସ୍ତ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର !

ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରବନ୍ଧର ଆରମ୍ଭରେ କହିଅଛୁଁ ଯେ,ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ଦୋଷଶୂନ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଆଶା କରିବା ବିଡ଼ମ୍ବନା ମାତ୍ର । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଖଣ୍ଡିକ ଯେ ଦୋଷ ବିରହିତ,ଏହା କେହି ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । ଶତ ଶତ ଗୁଣ ପରି ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦୋଷ ଓ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ମଧ୍ୟ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ରହିଅଛି । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସେଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଇବା ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କେହି କେହି ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସାହିତ୍ୟିକ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଗୁଣରୂପରେ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସେ ପ୍ରୟାସ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ସର୍ବବାଦିସମ୍ମତ ଯେ, ଶତ ଶତ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ସତ୍ତ୍ୱେ ପୁସ୍ତକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପ୍ରମାଦଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାହା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକ ହୋଇ[ନ]ପାରେ । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ମାମୁର ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣରେ ଯେତେଦୂର

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଫଳ ମନୋରଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ତତଃ କିଛିଦୂର ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନ ପାରିଥିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ । ମାମୁ ଅବଶ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଧାନ ଅଭିନେତା । ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଅଙ୍କନ ସର୍ବତୋଭାବରେ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ବୋଲି ପ୍ରଧାନ ଅଭିନେତାର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଦଳରୁ କେତେଗୋଟି ଚରିତ୍ର ବାଛି ବାଛି ଉପରକୁ ଟେକି ନେଇପାରିଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ରର ଯେ ବିଶେଷ କିଛି ଅଙ୍ଗହାନି ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହା ଜଣା ପଡୁ ନାହିଁ, ଅଥଚ ବଡ଼ ଚରିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇ ଚାରୋଟି ନାୟକ ନାୟିକା ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କ ମନରେ ଲାଖି ରହି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ଗେହ୍ଲେଇ, ଚାନ୍ଦମଣି, ସରସ୍ୱତୀ ଦେଈଙ୍କ ପରି ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିଏ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପାଇ ତାହାର ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସମୀଚୀନ ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ । ଗେହ୍ଲେଇ କେବଳ ନିଜ କଥା ନିଜ ମୁହଁରେ କହିଲା ପରି ଦୁଇ ଚାରି ପଦ କଥା କହି ବସି ରହିଲା । ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟସ୍ରୋତରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଖାଣ୍ଟି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଥରେ ଥରେ ପରଖି ନେଇଥିଲେ ଚରିତ୍ରଟି ଯେପରି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା, ତାହା ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଚାନ୍ଦମଣି ବାଲ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର ତ କାହିଁ ପରିଣତି ହେଲା ନାହିଁ ? ପ୍ରତାପଙ୍କ ପରି ପତିର ଆଶ୍ରୟ ପାଇ କାହିଁ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ତ କିଛି ଫୁଟି ପାରିଲା ନାହିଁ ? ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ନିକଷିବାର ନିକଷପଥର ଥରେ ପଡ଼ିଲା – ପ୍ରତାପଙ୍କ ତିରୋଧାନରେ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କର ଜୀବନ ଅନ୍ଧକାରମୟ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେହି ବିପଦବେଳେ ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କର ଧୀଶକ୍ତିର ବିଶେଷ ପରିଚୟ ତ କାହିଁ ପାଇଲୁନାହିଁ ? ଆଉ ସରସ୍ୱତୀ ଦେଈଙ୍କ କଥା ! ଚାନ୍ଦମଣିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯାଇ ସରସ୍ୱତୀ ଦେଈଙ୍କର ହୃଦୟର ମହତ୍ତ୍ୱର ଶେଷ ସୀମା କଣ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା ? ସେଠାରେ ତ ସାଧାରଣ ଧାଈଙ୍କଠାରୁ 'ଧାଈମା'ଙ୍କ ଜ୍ଞାନବୁଦ୍ଧିର ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଲା ନାହିଁ । ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ନଟବରଙ୍କ ଛଡା କାହାରିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଘଟିଲା ନାହିଁ । ନଟବରଙ୍କ ପତନୋନ୍ମୁଖ ଚରିତ୍ର ପାଖେ ପାଖେ କାହାରି ଗୋଟିଏ ମହନୀୟ ଚରିତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିଥିଲେ ବୈପରୀତ୍ୟଦ୍ୱାରା ନଟବରଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ ଯେପରି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କଳଙ୍କମୟ ଦେଖା ଯାଇଥାନ୍ତା ; ପାପର କୁଟିଳତାର ଚିତ୍ର ପାଖରେ ପବିତ୍ରତାର ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପାଠକ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ଲାଭ କରି ପାରୁଥାନ୍ତେ । ଖଣ୍ଡ ଚିତ୍ରଗୁଡିକ ସୁନ୍ଦର ହେଲେ ମଧ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଗୁଡିଏ ମୂଳ ସୂତ୍ର ନ ଧରି ବିକ୍ଷିପ୍ତଭାବରେ ପଡି ରହିଅଛନ୍ତି । ସହକାର ଦ୍ରୁମ ଦେହରେ ମାଧବୀଲତା ପରି ଯଦି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଚିତ୍ରଗୁଡିକ ମୂଳଚିତ୍ର ଦେହରେ ଲାଗି ରହି ନ ପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ରହିଲା କେଉଁଠାରେ ?

ଭାଷା ବିଷୟରେ ଏତିକି କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ପୁସ୍ତକର ଭାଷା ବଡ଼ ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ ହୋଇଅଛି । ସେନାପତି ମହାଶୟ ସରଳ ମଧୁର ପଦାବଳୀର ଲେଖକ ବୋଲି ଦେଶରେ ସୁପରିଚିତ, ଏ ପୁସ୍ତକର ଭାଷା ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଅଛି । ଘରୋଇ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରୁ ଦିନକୁ ଦିନ କମିଯାଇ ଯେପରି ଭାଷାର ଜୀବନୀଶକ୍ତି ହାନି କରୁଅଛି, ସେଥିରେ 'ମାମୁ'ର ଭାଷା ଦେଖିଲେ କେଉଁ ସାହିତ୍ୟସେବକର ପ୍ରାଣ ଆନନ୍ଦ ରେ ନାଚି ନ ଉଠିବ ? ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରତି ପୃଷ୍ଠାରେ ଖାଣ୍ଟି ଓଡିଆ କଥା ଯଥେଷ୍ଟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ରହିଅଛି କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବାଲେଶ୍ୱରୀ କଥା ରହିଯାଇ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଟିକିଏ ହାନି କରି ପକାଇଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ପରିହାର କରି ପାରିଥିଲେ ଭାଷା ବିଷୟରେ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ଯେ ଏକାବେଳକେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଯାହା ହେଉ ଗୁଣ ତୁଳନାରେ ଦୋଷ କିଛି ନୁହେ, କହିଲେ ଚଳେ । ଏ ସମସ୍ତ ଦୋଷଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପୁସ୍ତକଖଣ୍ଡି ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ପାଠକମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯିବେ । ସରଳ ପଲ୍ଲୀଜୀବନର ଓ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର କେତେ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ଦେଖି ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିବେ । ପୁସ୍ତକଟିରେ ଉପନ୍ୟାସ ସୁଲଭ ଭାଷା ବା ଭାବର ପ୍ରଖରତା ନାହିଁ ସତ୍ୟ ; କିନ୍ତୁ ଯାହା ଅଛି, ତାହାର ମୃଦୁ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରାଣରେ କିଛି କିଛି ଆନନ୍ଦ ଢାଳିଦେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ମନରେ କେତେକ ଭ୍ରମ ଜନ୍ମିପାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଯେଉଁ ଉପନ୍ୟାସପ୍ରିୟ ପାଠକମାନେ ସାଧାରଣ ଉପନ୍ୟାସରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଚରିତ୍ରର ଉନ୍ମେଷ ଦେଖିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ 'ମାମୁଁ'ରେ କେବଳ ମାତ୍ର ନଟବରଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ବିକାଶ ଦେଖି ଏହାକୁ ଉପନ୍ୟାସ କହିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଝିବା ଉଚିତ୍ ଯେ 'ମାମୁଁ'ର ଚରିତ୍ରକୁ ପରିସ୍ଫୁଟ କରି ସମାଜର ହତଭାଗ୍ୟ ଭାଗିନେୟଗୁଡ଼ିକର ଶ୍ରେୟଃସାଧନ ଅଭିପ୍ରେତ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ସେ ଅନ୍ୟ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ସେତେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । କୌଣସି କୌଣସି ବିଖ୍ୟାତ ଉପନ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ସୁଲଭ । ଇଂଲଣ୍ଡର କବି Goldsmith ମନୋହର Vicar of Wakefield ଉପନ୍ୟାସ ଖଣ୍ଡିକ ଲେଖି ଯଥେଷ୍ଟ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଅନେକ ଭାଷାରେ ସେହି ସୁବିଖ୍ୟାତ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ଚିତ୍ର ଖଣ୍ଡି ଅନୂଦିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ପୁସ୍ତକରେ ତ ଧର୍ମଯାଜକ ଚରିତ୍ର ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାରି ଚରିତ୍ର ଏତେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ତାହା ବୋଲି କଣ Vicar of Wakefield ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଦେଇ ପାରିନାହିଁ ? ତାହା ନୁହେଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ 'ମାମୁଁ'ରେ ସେହିପରି ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଚିତ୍ର ଫୁଟି ପାରି ନ ଥିଲେ ହେଁ 'ମାମୁଁ'ର ଚିତ୍ରପାଇଁ ସେ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିବାର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଦାବି କରି ପାରେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକର ବିଜ୍ଞାପନରୂପେ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ନିବେଦନ କରାଯାଇପାରେ । ଆଜି କାଲି ଯୁଗର ସୁସଂସ୍କୃତ ରଙ୍ଗଢ଼ଙ୍ଗିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଦେଖି କେହି କେହି ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ମରହଟ୍ଟି କଥାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ି ନାସିକାକୁଞ୍ଚନ କରିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଯୁଗରେ କାଞ୍ଚନମାଳି, କନକଲତା, ରାଜେନ୍ଦ୍ର, ଉର୍ମିଳା, ନଗେନ୍ଦ୍ର, କୁନ୍ଦନନ୍ଦିନୀ, ହେମଲତା ପରି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ନାମଗୁଡ଼ିକ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକନାୟିକା, ସେ ଯୁଗର ଉପନ୍ୟାସରେ ଗେଲ୍ହେଇ, ନାକପୋଡ଼ିମା, ଚେମିମାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ କିଏ ରାଜି ହେବ ? ଏ ଧନଗୌରବର ଯୁଗରେ ଏ ଅଶିକ୍ଷିତା ନାରୀଗୁଡ଼ିକୁ କିଏ ପଚାରିବ ? କିନ୍ତୁ ପାଠକପାଠିକାମାନେ,ମନେ ରଖ,ଏଥିରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଯେଉଁ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ର ଦିଆ ଯାଇଅଛି, ତାହା ବିଦେଶୀୟ ଉପନ୍ୟାସର ବିରୂପୀକୃତ, ବିକଳାଙ୍ଗୀକୃତ ସଂସ୍କରଣ ନିଜ ଦେଶର ଚକଚକିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲିର ରଙ୍ଗଢ଼ଙ୍ଗିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲୋକଙ୍କର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚିତ୍ର ଦେଖି ଲୋକଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ପାଥେୟ ଘେନି ବାହାରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ କେତେକ ନୂତନ ଲେଖକ ସମାଜରୁ ଚିତ୍ର ଗ୍ରହଣ ନ କରି ସମାଜପାଇଁ ନୂଆ ଚିତ୍ର ରଖି ଦେଉଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସମାଜର ଜଳବାୟୁରେ ପୁଷ୍ଟ ନ ହେବାରୁ ବିଲାତୀ ମେମଙ୍କୁ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧାଇଲେ ଯେଉଁ ରୂପ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ହୋଇ ଯାଉଅଛି । ଏ ଘୋର ଅନୁକରଣର ଯୁଗରେ ସେନାପତିଙ୍କର ଏ ମୌଳିକ ଚିତ୍ର ଖଣ୍ଡିକର ଯଦି ଆଦର ନ ହେଲା, ଜାଣିବାକୁ ହେବ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଅପନୋଦନ ହେବାକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଦିନ ବାକି ଅଛି । ଆଜି ଯେଉଁମାନେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଧନ ଦୌଲତରେ ମାତି ଦୀନହୀନର ସରଳ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନକୁ କୃପାକଟାକ୍ଷରେ ଦେଖିବାକୁ ଶିଖିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଥରେ ଦେଖନ୍ତୁ, ଦୀନତା ଭିତରେ କିପରି ମହତ୍ତ୍ୱ ଥାଏ । 'ମାମୁଁ' ଏ ଯୁଗରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ଖଣ୍ଡିଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଦର୍ପଣ, ଏହା କହିବାକୁ ବୋଧହୁଏ କେହି କୁଣ୍ଠିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଔପନ୍ୟାସିକ ସେନାପତି ମହୋଦୟ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୋଟିଏ ଦିଓଟି କଥାରେ ତୁମ୍ଭର ବୃଦ୍ଧ ବୟସ ସେବାର ସୌରଭମୟ କୁସୁମ 'ମାମୁଁ'ର ଆଲୋଚନାରେ ଏହିଠାରେ ଶେଷ କଲୁଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଭାଷା ଦିନକୁ ଦିନ ଦୁର୍ବଳ । ପ୍ରାଣର ଅନ୍ତସ୍ଥଳର ପ୍ରତି ପଂକ୍ତି କୌଣସି ସମୟରେ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ତାହା ହୋଇ ପାରିଥିଲେ 'ମାମୁଁ'ର ପଠନ ଅବସ୍ଥାରେ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବତରଙ୍ଗ ଉଠୁଥିଲା, ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ତାହାକୁ ଧରି ରଖିଥିଲେ ଖଣ୍ଡିଏ ବୃହତ୍ ଗ୍ରନ୍ଥହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ଦେଖିଥାନ୍ତେ, ସେନାପତିଙ୍କର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଜୀବନର ଚିତ୍ର କେଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କିପରି ଜୀବନ୍ତ , କିପରି ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ! ପାପତାପକ୍ଲିଷ୍ଟ ସମାଜର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯାହାର ମୂଳଭିତ୍ତି, ନିଷ୍ପାପର ସାହିତ୍ୟସେବକର ଅଭିଜ୍ଞତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଯାହାର ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବ ନିମିତ୍ତ ବିଶ୍ୱସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କୋଠଭଣ୍ଡାରରୁ ମନୋଜ୍ଞ ରତ୍ନରାଜି ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଅଛି , ସାମାଜିକ ଉନ୍ନୟନ ଯାହାର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେ ନିଜର ମହିମା ବଳରେ ସ୍ୱଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିବ, ଏଥିରେ ବିଶେଷତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ । 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ'ରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଭା ତାହାର ମୁଦ୍ରା ବିଶେଷ ରୂପେ ଅଙ୍କିତ କରି ପାରିଥିଲା , ସେହି ପ୍ରତିଭା 'ମାମୁଁ'ର ପ୍ରତି ପୃଷ୍ଠାକୁ ଯେ ପ୍ରଭାନ୍ୱିତ କରିବ, ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସଲେଖକଙ୍କର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଜୀବନ ଚିତ୍ର ବିଷୟରେ ଯେଉଁପରି ଦକ୍ଷତା ଥାଏ,'ମାମୁଁ' ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କର ତହିଁରେ ଟିକିଏ ମାତ୍ର ଅଭାବ ନାହିଁ । ବିଜାତୀୟ ବିଦେଶୀୟ ପଦାର୍ଥ ସଂସ୍ରବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି ଦିନକୁ ଦିନ ନିଜ ଘରର କଥା, ନିଜ ଭାଇର କଥା, ନିଜ ଜୀବନର କଥା ପାସୋରିବାକୁ ବସିଅଛୁଁ, ସେଥିରେ 'ମାମୁଁ' ପରି ଉଚ୍ଚ ଅଙ୍ଗର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ-ଚିତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିକୃତ ରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସୁସ୍ଥ, ସବଳ ଓ ନିର୍ବିଷ ଜୀବନ ଦାନ କରିବ ,ଏଥିରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶ ତପସ୍ୟାର ଲୀଳାଭୂମି – କର୍ମର ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ – କେତେ ତପଃସଞ୍ଚିତ ରତ୍ନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତିର, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମାଜର, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ଲୁଚି ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ସେହି ସବୁ ଲୁପ୍ତରତ୍ନ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ସ୍ୱଜାତୀୟ କରି ପାରୁଅଛନ୍ତି, ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ନାମ ଅକ୍ଷୟ ଅକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇରହିବ । ଏହି ହିସାବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ 'ମାମୁଁ'ନୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିବର୍ତ୍ତନପ୍ରବଣ ସମାଜର

Digitized by srujanika@gmail.com

କେବଳ ଯେ ଖଣ୍ଡିଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି ମନେ କରିଅଛୁଁ, ତାହା ନୁହେଁ; ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଇତିହାସଶୂନ୍ୟ ଦେଶର ସାମାଜିକ ଇତିହାସର ଏହା ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟାୟ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧାରଣା । ଔପନ୍ୟାସିକ ସେନାପତି ମହୋଦୟ, ଇତିହା[ସ]-ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓଡିଶା ପ୍ରଦେଶର ମହାଗୌରବମୟ ଅତୀତ ରହିଅଛି — ସେହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅତୀତକୁ ଦେଖି ନ ପାରି ଆଜି ତୁମ୍ଭର ହତଭାଗ୍ୟ ଦେଶବାସୀ ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣନେତ୍ରରେ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଅନାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଓଡିଶାର ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ନାନା ସ୍ତରର ଗୌରବ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱର ଯକ୍ଷଭସ୍ମ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା, ତୁମ୍ଭର ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ କରସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରି ସେହିସବୁ ମହିମାନ୍ୱିତ ଚିତ୍ରର ଆବରଣ-ପର୍ବ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ଯାଉ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଜୟଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ କଳେବର ଧରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜାତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଭବିଷ୍ୟତର ମୁକ୍ତିପଥ ସହଜ, ସରଳ ଓ ସୁଗମ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ତୁମ୍ଭର ଔପନ୍ୟାସିକ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହେଉ !

ସାହିତ୍ୟିକ ସେନାପତି ମହୋଦୟ, ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଉପନ୍ୟାସ ଦେଇନାହଁ; ସଭ୍ୟ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟିକ ନିଜର ସ୍ୱଦେଶବାସିଙ୍କୁ ଯେଉଁସବୁ ରତ୍ନ ଦେଇପାରେ, ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେ ସବୁରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ନାହଁ । ଆମ୍ଭମାନେ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ପଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ତୁମ୍ଭର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇଅଛୁଁ, ସେତେବେଳେ ମୁଷ୍ଟିଭିକ୍ଷା ପାଇଅଛୁଁ । ସେ ମୁଷ୍ଟିଭିକ୍ଷା ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥର ତଣ୍ଡୁଳମୁଷ୍ଟି ନୁହେଁ — ତାହା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଷ୍ଟି । ତୁମ୍ଭ ପରି ଦାତାଙ୍କୁ ପାଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟହୀନ ଜୀବନ ଟିକିଏ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ — ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଟିକିଏ ଆଲୋକରଶ୍ମି — ଏ କଥା ଆମ୍ଭେମାନେ କାଳେ କାଳେ ଭୁଲିବୁ ନାହି । ଦାତା କର୍ଣ୍ଣ ପରି ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ତାହାର ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ ଦେଇ ପାରିଅଛି, ତାହାଠାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କିପରି କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇବୁଁ ? ମନୁଷ୍ୟ ଟିକିଏ ଦୁର୍ବଳ । ଉପକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପକାର ପାଇ ଯଥାସମୟରେ ନିଜର ଅନ୍ତରର ଭକ୍ତି ପ୍ରୀତି ଜଣାଇବା ତାହା ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ପାରେ ନାହିଁ । ନିଜର ସ୍ୱଦେଶବାସିଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ ଏତେ ମହାରତ୍ନ ଦେଇଅଛ । ମନେ କରିବ ନାହିଁ — ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ତୁମ୍ଭ ପାଖରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରୁ ନାହୁଁ । ବାଣୀମନ୍ଦିରର ମଣିମଣ୍ଡିତ ନାନା ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ବିଚରଣ କରି ରତ୍ନବେଦିର ପୁରୋଭାଗରୁ ନୈବିଦ୍ୟ କଣା ଆହରଣ କରି ତୁମ୍ଭର ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତହସ୍ତରେ ବିତରଣ କରିଅଛ ; ତୁମ୍ଭର ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀମାନେ ଦେବପ୍ରସାଦର ଆନନ୍ଦସୁଧା ପାନ କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱଦେଶ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ସମ୍ମାନରେ ଯାହା ଋଣୀ କରିଅଛି, ତୁମ୍ଭର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରମାନେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସାଧୁ ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ କରି ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଣୟଋଣର କୁସୀଦବୃଦ୍ଧି ଦାନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବେ ନାହିଁ । ବୀଣା ପରି କବିମାନଙ୍କ ଆଦର ପୁରୁଣା ହେଲେ ବେଶି ହୋଇଥାଏ । ତୁମ୍ଭର ସ୍ୱଦେଶୀୟ ସହଯାତ୍ରୀ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ବାକ୍ୟର ସତ୍ୟତା ପ୍ରମାଣିତ ହେଲାଣି । ସାହିତ୍ୟରସିକ ରାଧାନାଥ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଥିଲେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଅମୃତମୟ ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳର ଉନ୍ନତତର ସାହିତ୍ୟିକ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ଅପାର ପ୍ରୀତି ଲାଭ କରିଥାନ୍ତେ । ମନେ ରଖିଥାଅ, ତୁମ୍ଭର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ କଦାପି ନିରର୍ଥକ ହେବ ନାହିଁ — ତୁମ୍ଭର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନା କଦାପି ପଣ୍ଡଶ୍ରମରେ ପରିଣତ ହେବନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମାନୁ ନ ମାନୁ, ତୁମ୍ଭ ପରି ମାତୃଭକ୍ତ ସନ୍ତାନର ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରି ରଖିଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୀନ,ଦୁର୍ବଳ,ଭାଗ୍ୟହୀନ; ତୁମ୍ଭର ଅର୍ଚ୍ଚନା ଲାଗି କିଛି କରି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ । ଏତିକି ମାତ୍ର ମନରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା — ଯେତେବେଳେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବଂଶଧରମାନେ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟିକ ଚିତ୍ରଶାଳା ନିର୍ମାଣ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ପୂଜାର ମନ୍ଦିରରେ ଶାରଳା, ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରଭୃତି ଓ ତୁମ୍ଭର ଅନ୍ତରର ବନ୍ଧୁ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମ୍ଭର ଗୌରବମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ ଓ ତୁମ୍ଭର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାହିତ୍ୟସାଧନାପାଇଁ କୃତଜ୍ଞତାର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ଦୁର୍ବାକ୍ଷତ ଅଗୁରୁଚନ୍ଦନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଘ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ଚରଣରେ ଅର୍ପଣକରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସେହି ବଂଶଧରମାନେ ନିଜର ପିତୃପିତାମହମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରିବେ ।

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା

(କ) ସୂଚନା

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ସେମାନେ ଯେପରି 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟୀପାଖାତା' ନାମ ଦେଖି ଚମକି ନ ପଡ଼ନ୍ତି । ପୁରାଣ-ପାଠକମାନେ ନନ୍ଦୀଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ତେବେ ଆଜିକାଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ ପାଠକମାନେ ଆମର ସେହି ବାପଅଜାଙ୍କ ମଉରସି ସମ୍ପତିକୁ କପୋଳକଳ୍ପିତ ଜଳ୍ପନାଛଟାର ବିକାଶ ନାମ ଦେବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଥାନ୍ତି ଓ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ, ନିଶରେ ହାତ ପକାଇ ବାଗ୍‌ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ତିଳେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଧା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ହଉ ବାବୁ, ଏତ ଫିରିଙ୍ଗି ଅମଳ;ତା ଉପରେ ପୁଣି ଆପଣମାନେ politics ରେ ମନ ବଳାଇ ଏ ଯୁଗଟାକୁ ' Democratic Age ' ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଲାତର ମହିଳା ସମାଜର ଗତି ବିଧି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ନିମିତ୍ତ ସଭାମଣ୍ଡପରେ ଭୟଙ୍କର ତର୍ଜ୍ଜନ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାବୁମାନେ ନନ୍ଦୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉପଦେଶ– ସେମାନେ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କର କେତେ ସୁକୃତ ଫଳରେ ସେମାନେ ଆଜି ବିଶ୍ୱଧାମର ଯାତ୍ରୀ ହେବାକୁ ସାହସୀ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଏତକ ପାସୋରି ପକାଇଲେ ବାବୁମାନେ ଅକାଳକୁଷ୍ମାଣ୍ଡର ଦଶା ଲଭିବା କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ – ଏହା କୈଳାସବାସୀ ଭୋଳାନାଥଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ । ବଡ ଭୁଲ କଲି; ଏତ ପୁଣି ଖୋସାମତର ଅମଳ— ଯେ ଯେତେ ପଟେଇପାରିବ,ସେ ସେତିକି କାମକରି ଯିବ ଓ ପେଟପାଟଣାର ଧନ୍ଦାରୁ ଖଲାସ ପାଇବ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷାଦୃପ୍ତ ହାକିମମାନଙ୍କୁ ଚିଡ଼େଇବା ବଡ଼ ହଇରାଣ କଥା; କିନ୍ତୁ 'ସ୍ୱଭାବୋ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ବର୍ତ୍ତତେ' ବୋଲି ଗୋଟାଏ କଥା ସେ ଦିନ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଜନ୍ମଗୁଣରେ ଏପରି ପ୍ରକୃତିର ଜନ୍ତୁ ନ ଥିଲେ ମଧ ଚିଲମରସିକ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ ସହବାସରେ ରହି ଏହିପରି କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା ନାଟକର ଅଭିନୟ କରୁଅଛି ଓ ଆଉ କେତେ ଦିନ ଯେ ଏହି ଅଭିନୟ ଚାଲିବ,ତାହା ମୋର ମୁନିବ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଜଣା ।

ପାଠକ ଅବଧାନ,ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି,— ଆଶାକରେଁ, ଆପଣମାନେ ଘଣ୍ଟାଟାକୁ ଟିକିଏ ପଛକୁ ମୋଡ଼ିଦେଇ ମୋ ଆଡ଼କୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଅନାଇବେ । ଏଇଟା ଆପଣମାନଙ୍କ Ethics ବା ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟାମକ ବିଧି ବୋଲି ସେ ଦିନ ନାରଦ ଶିବଙ୍କ ଆଗରେ ଗପୁଥିଲେ । ଏହି ହେତୁରୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ କଥା କହିଲି— କ୍ଷମା କରିବେ, ମରମକୁ ବାଧିଲେ ଏ କଥାଟା ଗଞ୍ଜାଖୋରି ଗପ ବୋଲି ଉଡ଼ାଇ ଦେବେ ।

ପାଠକମାନେ ବୁଝିରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏହି ଟିପାଖାତାରେ ମୋହର କିଛି ବାହାଦୁରୀ ନାହିଁ । ଚୁମ୍ବକରେ କହିଦେଲେ,ଏଥିରେ ଅଛି — ଚଲି ଅଇଲି,ଯାହା ଦେଖିଲି ତାହା କହିଲି । କୁସୁମ ପରଶେ ପଟ ନିସ୍ତରେ । ଶିବଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ ଲାଭ କରି ମୁଁ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଅଛି ଓ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଯେଉଁ ବଚନ ବାହାରିଥାଏ,ତାକୁ ଏହି ଟିପାଖାତା ନାମରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେବାକୁ ଭାବିଅଛି,କିନ୍ତୁ ଏହି ଉପହାର କେତେ ଦିନ ଚାଲିବ ତାହା କହିପାରୁନାହିଁ,କିପରି ବା

Digitized by srujanika@gmail.com

କହିବି ? ପ୍ରଥମ କଥା, ଲୋକନାଥ ଗଞ୍ଜେଇ ନିଶାରେ ଟର୍ ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ଚିଲମରେ କତା ନିଆଁ ଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ ଟିକିଏ ଧୂଆଁ ଟାଣିନିଏ । ଏହିପରି ଫାନ୍ଦ ଫିକରରେ ରହି ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାବୁମାନଙ୍କର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ – Quotation – Habit is a second nature – କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିପାରୁ ଅଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଭୋଳାନାଥ ଯେ କେତେବେଳେ କଣ ଭାଷିବେ, ତାହା ଠିକ୍ ନାହିଁ ଓ ମୋ ପରି ଚିଲମି ଯେ ସେଥିରୁ କ'ଣ ବାଛି ଆଜିକାଲି ଯୁଗର Fastidius ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବ, ତାହା ବଡ଼ କଠିନ କଥା । ଏହି ପାଠକମାନେ ପୁଣି କମ୍ ନୁହଁନ୍ତି । Milton, Shelley, Byron, Dante, Homer, Emerson, Goethe, Carlyle, Gibbon, Burke, Thackery, Hugo, Hegel, Kant, Spinoza, Newton, Huxley, Darwin, Faraday, Dalton ପ୍ରଭୃତି ମନୀଷୀମାନେ ଏମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ବୁଲୁଅଛନ୍ତି । ବ୍ୟାସ, ବାଲ୍ମୀକି, କାଳିଦାସ, ଭବଭୂତି, ଭାରବୀ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଭାବୁକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏମାନେ କେତେ ଦୂର ଋଣୀ, ତାହା ଠିକ୍ କରିବାକୁ ଗୋଟିଏ Census Report ବାହାର କରିବା ଦରକାର । ଓଡ଼ିଶା କଥା କ'ଣ କହିବି ? ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଶାରଳା, ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ରାଧାନାଥ ପ୍ରଭୃତି କେତେଦୂର ଏମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେଲେ ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗର Microscope ଯନ୍ତ୍ର ଆବଶ୍ୟକ ହେବ ବୋଲି ଶଙ୍କରଙ୍କ ମତ । କାହାରି କାହାରି ତୁଳା ଦଣ୍ଡରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନପନ୍ଥୀମାନେ Historical interest ସୃଷ୍ଟି କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରୁନାହାନ୍ତି । ଆଉ କାହାରି କାହାରି ସାହିତ୍ୟ ରସିକତାର ମାଦକତା ଫଳରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତା ସଭ୍ୟଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ତୁଳନାରେ 'ଚକ୍ଷାଗୀତ' ନାମ ପାଇବାର ଉପଯୁକ୍ତ ।

ସବୁ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ତାହା ଗୋଟାଏ ପୋଥି ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଆଦେଶ, ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ତାହାର ଆଭାସ ଦେବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ କଥା— ବଡ କଥା — ଅନେକଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆଭାଷାଟା ସୁଖ ଲାଗୁନାହିଁ — ସେମାନେ ଏହାର ରୁକ୍ଷମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ପାଖଛଡ଼ା ଦେବାକୁ ତିଆର — ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଛାଞ୍ଚରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ, ନତୁବା ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆରେ ସମୟ ଅପବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ନୁହନ୍ତି । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା — ଆଜିକାଲି ଯୁଗର ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ସ୍ପୃହା; ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜର ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଦୀପ୍ତଭାବରେ ଦେଖାଇବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଓଡ଼ିଆ ଭାଇମାନେ ସମାଲୋଚନାକୁ ଗୋଟାଏ ବାଜେ କାମ ମନେ କରି ତାହାର ଯଥେଚ୍ଛା ବ୍ୟବହାର କରୁଅଛନ୍ତି । କେହି କେହି ମକ୍ଷିକାବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜର ସାଧୁବ୍ୟବସାୟ ମୁହଁରେ କାଳିବୋଳି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଆଉ ଦଳେ ଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ Goldsmithଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କରି 'ଲେଖକ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଆଉ ଟିକିଏ ଭଲ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା', 'ଲେଖକ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଉଚ୍ଚତର ଶ୍ରେଣୀର କବିତା ଶୁଣାଇବେ', 'ଲେଖକ ନୂତନ ବିଷୟର ଅବତାରଣ କଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା'— ଇତ୍ୟାଦି ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର ସମାଲୋଚନାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ତ ବିଶ୍ୱନିନ୍ଦୁକମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ରହିଅଛି — ସେମାନଙ୍କର କିଛି ବାଛବିଚାର ନାହିଁ— ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ କାର୍ପାସ ଓ କର୍ପୂରର ମୂଲ୍ୟରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ—

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏକା ଠେଙ୍ଗାକେ ସବୁ ନିକାଶ— ଏତେ ଗୋଳମାଳରେ ପଶେ କିଏ ? ସେ ସବୁ ଚିତ୍ର ଆଜି ଦେବି ନାହିଁ— ବେଶି ଦେବାକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ହୁକୁମ ନାହିଁ । ଏଇଟା ହେଲା ମୋର ପ୍ରଥମ ନମ୍ବର ଆପତ୍ତି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁହାରି ଅଛି—ସେଇଟା ପେଶ୍ କରିଦିଏଁ – ମୋର କୈଫିୟତ୍ ଦେବା କାମଟା ହୋଇଯିବ । ତାହା ହେଉଛି ମୋର ଦାନାପାଣିର ଖବର । ନନ୍ଦୀ ଟିପାଖାତା ଲେଖିବେ --- ସତକଥା, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହି ଟିପାଖାତା ଦ୍ୱାରା ସେ ବଞ୍ଚି ରହିପାରିବେ ନାହିଁ — ସେ କାଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ଦୂରରେ— ଭବିଷ୍ୟତରେ ନିଭୃତ ମନ୍ଦିରରେ । ସେ ତାଙ୍କର ପେଟ ଚିନ୍ତା ତ ଛାଡ଼ିପାରିବେ ନାହିଁ --- ସେ କଥା ପ୍ରଥମେ ଭାବିବାର କଥା । ତାହାପରେ ସମୟ ହେଲେ ଓ ସୁବିଧା ମିଳିଲେ ଟିପାଖାତାରେ ହାତ ଦେଇପାରିବେ, ନତୁବା ତାଙ୍କର ଟିପାଖାତା ଅକାଳରେ . . . ହୋଇଯିବ । ପେଟରେ ଓଦାକନା ପକାଇ ଯେ ଶୋଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧିପାଇଁ ଜୀବନ ନିୟୋଜିତ କରୁ —ଭଗବାନ ତାକୁ ଯଥା ସମୟରେ ତାହାର ନିଷ୍ଠାପର ସାଧନାର ପୁରସ୍କାର ଦେବେ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ନନ୍ଦୀ ସେପରି ଧରଣର ସାଧକ ନୁହନ୍ତି । କଥାଟା ସାଫ୍ କରି କହିଦେଲେ— ସେ ପ୍ରାଣଧାରଣର ଉପାୟ ପ୍ରଥମେ ଖୋଜିବେ ଓ ତାହା ପର ଜୀବନର ଅବସ୍ଥାକୁ ଅନାଇ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ଏହି ହେତୁରୁ ନନ୍ଦୀ ଯେ ନିୟମିତ ରୂପେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଦେବେ ଏହା ଆଶା କରିବା ଯୁକ୍ତି ସଂଗତ ନୁହେଁ; କାହିଁକି ନା, ସେ ଜଣେ Typical time-serving man —ଜୀବନର ସମୃଦ୍ଧି ଓ ଶାନ୍ତି ଉପରେ ସେ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଭାବିଅଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରଙ୍କ ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ପାଇଲେ ଯେ ଦିନେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟରେ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ଦେଖାଦେବ, ଏପରି ଗୋଟାଏ ସାନ୍ତ୍ୱନା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ସମୟ ସମୟରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଦେଇଥାଏ । ଦେଖାଯାଉ, ଭୋଳାନାଥଙ୍କର ବାଞ୍ଛା କଣ ?

(ଖ) ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ

ଭାରତର ଅନ୍ନରେ ପୁଷ୍ଟ, ଭାରତର ଜଳବାୟୁରେ ଲାଳିତ ପାଳିତ ଓ ଭାରତର ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ବିଲାତୀ କବି କିପ୍‌ଲିଙ୍ଗ ସେଦିନ କବିତା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ମିଳନକୁ ଅସମ୍ଭବ ମନେ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କର ସେହି ସୁଖସ୍ୱପ୍ନ ବେଶିଦିନ ରହିପାରିଲା ନାହିଁ — ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସେହି ସ୍ୱପ୍ନର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖି ପାରିଲେ ଓ ବାସ୍ତବରାଜ୍ୟରେ ନିଜର ମଧୁର ଭ୍ରମ ବୁଝି ପାରିଲେ । କବିଙ୍କର ଏପରି ମତ ପୋଷଣ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଆହୁରି ଟିକିଏ ଦୂରଦର୍ଶୀ ହୋଇଥିଲେ ଏପରି ଭ୍ରାନ୍ତମତ ଜନସମାଜରେ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ଜଡ଼ପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରାଚ୍ୟର ଭାବପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ଥିତି ଦେଖି ସେ ଏପରି ମୀମାଂସାରେ ପହଞ୍ଚିଥିବାର ବୋଧହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଯଦି ଆତ୍ମାବିହୀନ ଶରୀର ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଜ୍ଞାପନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ କିପ୍‌ଲିଙ୍ଗଙ୍କ କଳ୍ପନା ସତ୍ୟରାଜ୍ୟରେ ନିଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିସ୍ତାର କରିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ସତ୍ୟର ଚୁମ୍ବମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇନାହିଁ, ତାହାର ଦୃଢ଼ଭିତ୍ତି ଆଶା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ — ସମୟ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ ତାହା ଅସାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟହେବ ଏବଂ ଜୀବନ୍ତ କଳ୍ପନା ତାକୁ ଏକାସନରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେବ । ବସ୍ତୁତଃ କିପ୍‌ଲିଙ୍ଗଙ୍କ ମଧୁମୟ କଳ୍ପନାର ଦଶା ତାହାହିଁ ହୋଇଅଛି—— ସଭ୍ୟଜଗତ ଆଜି ତାଙ୍କର ମୋହ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଅଛି । ଆଜି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମ୍ଭାଷଣ ବିନିମୟ କରିବାକୁ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଉଭା—-ଆଜି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ହୃଦୟର ସହାନୁଭୂତିରେ ପ୍ରାଣର ଅନୁଭୂତି ମିଶାଇବାକୁ ଏକପ୍ରାଣରେ ସଚେଷ୍ଟ —- ଆଜି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାର ହେବାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି । ସେଦିନ ଭାରତର କୃତୀ ସନ୍ତାନ ବିବେକାନନ୍ଦ ଚିକାଗୋ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯେଉଁ ବୀଜ ବପନ କରିଥିଲେ, ଆଜି ଭାରତର ଭାବପ୍ରାଣ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେହି ବୀଜରେ ସଞ୍ଜିବନୀ ଶକ୍ତି ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ତାହା ଆଜି ବିଶ୍ୱଭୂମିରେ ଫଳପୁଷ୍ପଭରା ତରୁରୂପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ସେଦିନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଆଖି ଫିଟିଥିଲା — ସେ ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଆଜି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଆଖି ଆଗରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ହଲାଇ ପ୍ରାଚ୍ୟର ଭାବପସରା ମେଲି ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ସଭ୍ୟଜଗତ ଭାରତର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖି ଚମକି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ସେ ମହତ୍ତ୍ୱର ଆଦରକରି ନିଜର ମହାନୁଭବତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ କରନ୍ତୁ, ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଏହି ଶୁଭ ସମ୍ମିଳନୀର ଦୁନ୍ଦୁଭି ମନ୍ଦ୍ରନାଦରେ ବାଜି ଯାଉ ଓ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତିଧର୍ମ ଦେଖା ଦେଉ ।

ବିପୁଳ ଅର୍ଥର ଅଧିକାରୀ ହେବା କିଛି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ଭାଗ୍ୟଚକ୍ରର ଅନୁକୂଳଆବର୍ତ୍ତନ ଲୋକଙ୍କୁ କୁବେରର ଆସନ ଦେଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ କୁବେରର ଭଣ୍ଡାରରେ ଯଦି ଦାତା କର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ, ତାହା ହେଲେ ତାକୁ ମଣିକାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ ଏବଂ ସେଥିରେହିଁ ଧନର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ଫୁଟି ଉଠେ ଓ ମନୁଷ୍ୟର ଭୂୟୋ ବିକାଶ ଦେଖାଦିଏ । ତାହା ନ ହେଲେ ଧନ କେବଳ ଗନ୍ତାଘରର ଭାର ବର୍ଦ୍ଧନ କରେ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଶର୍କରା ଭାରବାହୀ ଗର୍ଦ୍ଦଭର ଦଶାରେ ଉପନୀତ କରାଏ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଗୌରବ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ପାରେ ନାହିଁ । ସୁଇଡେନ୍‌ର ବିଶ୍ୱହିତୈଷୀ ମନସ୍ୱୀ ନୋବେଲ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ପାଇ ତାହାର କିପରି ସଦ୍-ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହୁଏ, ଏହା ନିଜର କର୍ମଠ ଜୀବନରେ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ଓ ସେହି ବଳରେ ଆଜି ସୁଇଡ଼େନ ସଂସାରରେ ପ୍ରତିଭାପୂଜାର ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଅଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଶକ୍ତିପୂଜାର ରାକ୍ଷସୀ ନୀତି ସୁଇଡ଼େନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତାହାର ଆଭ୍ୟନ୍ତରିକ ନୈତିକ ସାଧାନାରେ ବିଶ୍ୱସଭାରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଅଛି । ବହିର୍ଜଗତର ମାୟାମନ୍ତ୍ର ସୁଇଡେନକୁ ବାନ୍ଧି ରଖି ପାରି ନାହିଁ —ସେ ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ବିମଳ ଆଲୋକରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ଓ ଚେତନାପ୍ରାପ୍ତ । ଭୌଗୋଳିକ ପରିସର ସୁଇଡ଼େନକୁ ଅବଜ୍ଞାଚକ୍ଷୁରେ ଅନାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅନନ୍ତପ୍ରାଣର ଚେତନା ଦେଖା ଦେଇଅଛି — ସେହି ଖଣ୍ଡଚିତ୍ର ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡର ଛାୟା ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି ତାହା ଦେଖିଲେ ସୁଇଡ଼େନର ଗର୍ବ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି ।

ସୁଇଡ଼େନର ଉଦାରମନ ଆଲଫ୍ରେଡ୍ ବାର୍ଣ୍ଣହାଡ଼ ନୋବେଲ ଷ୍ଟକ୍‌ହଲମ ନଗରୀରେ ୧୮୩୩ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ୨୧ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜୀବନରେ ରାସାୟନିକ ଓ ଡିନାମାଇଟ୍‌ର ଆବିଷ୍କାରକ ରୂପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ସେ ସପରିବାର ସେଣ୍ଟପିଟସ-ବର୍ଗକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ପିତା ଇମାନୁଏଲ ନୋବେଲ ବୁଡ଼ା ଜାହାଜ (torqedo) ନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିଲେ । ୧୮୬୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ଜାହାଜ ନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟ ଇମାନୁଏଲଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦାନବୀର ନୋବେଲ ପିତାଙ୍କ ସହିତ ସୁଇଡ଼େନକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ଏବଂ ବାରୁଦ, ଗନ୍ଧକ ପ୍ରଭୃତି ଉଚ୍ଚତର ଜ୍ୱଳନଶୀଳ ଦ୍ରବ୍ୟ ସମୂହର —– ଯାହାକୁ ଇଂରେଜୀରେ explosive ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି —– ପ୍ରଭୃତି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରେ ଆପଣାର ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଏହି ସମୟରେ ନାଇଟ୍ରୋଗ୍ଲିସେରିନ୍ ନାମକ ଜ୍ୱଳନକ୍ଷମ ପଦାର୍ଥର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଦେଖିଥିଲେ ଯେ, ଯଦି ଏହି ନାଇଟ୍ରୋଗ୍ଲିସେରିନ୍‌କୁ କିସେଲ- ଗଟର(kiesel-gutur) ପ୍ରଭୃତି କୌଣସି ଶୋଷକ ପଦାର୍ଥ ସହିତ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଏ,ତାହା ହେଲେ ତାହା ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ ହୋଇପାରିବ ଓ ସୁବିଧାକ୍ରମେ କାମରେ ଲାଗିପାରିବ । ଏହି ମିଶ୍ରିତ ପଦାର୍ଥର ଯୌଗିକ ପ୍ରସୂତିକୁ ସେ ୧୮୬୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଡିନାମାଇଟ୍ ନାମରେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲେ ଓ ଏହି ଡିନାମାଇଟ୍‌କୁ ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସୁରକ୍ଷିତ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱବିପଣିରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ପରେ ନାଇଟ୍ରୋଗ୍ଲିସେରିନ୍ ସହ ଗନ୍ କଟନ୍ ନାମକ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଜ୍ୱଳନକ୍ଷମ ପଦାର୍ଥ ମିଶାଇ ଗିଲେଟାଇନ୍ (Gelatine) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗିଲେଟାଇନ୍ ଗୁଣରେ ଡିନାମାଇଟ୍ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ମାରାତ୍ମକ । ଏହା ୧୮୭୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସଂସାରରେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିଭିତ୍ତିକୁ ସଦୃଢ଼ କରି ପକାଇଥିଲା । ଏହି ଘଟନାର ୧୩ ବର୍ଷ ପରେ କର୍ମବୀର ନୋବେଲ ନାଇଟ୍ରୋଗ୍ଲିସେରିନ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ବାଲିସଟାଇଟ (Ballistite) ନାମକ explosive ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ । ଏହା ପରେ explosive ବଜାରରେ କରଡାଇଟ୍ (Cordite) ମୁହଁ ଦେଖାଇବା ବେଳେ ନୋବେଲ ଏହା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ଯେ,ତାଙ୍କର ବାଲିସ୍‌ଟାଇଟ୍‌ରେ କର୍‌ଡାଇଟ୍‌ର ଉପାଦାନ ରହିଅଛି, ସୁତରାଂ ଏହା ରାସାୟନିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିଷୟରେ କିଛି ଦାବି ଦେଖାଇ ନ ପାରେ । ଏହି ବିଷୟ ନେଇ ଇଂରାଜ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଓ ନୋବେଲଙ୍କୁ ୧୮୯୪ ଓ ୧୮୯୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିଚାରାଳୟର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ଓ ଏହି ଗୋଳମାଳ ଟିକିଏ ଭୀଷଣ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା ।

ଡିନାମାଇଟ୍ ପ୍ରଭୃତି ଯୁଦ୍ଧୋପକରଣର ଆବିଷ୍କାର ଦ୍ୱାରା ନୋବେଲ୍ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ। ଆହୁରି ସେ ତାଙ୍କର ଭ୍ରାତାଦ୍ୱୟଙ୍କ (ଲଡ଼ଭିଗ୍ ଓ ରବର୍ଟ ହାଲ୍‌ମର) ସହିତ କାଶ୍ୟପସାଗରତୀରବର୍ତ୍ତୀ ବାକୁର କିରାସିନ୍ ତେଲର ଖଣି ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିଥିଲେ। ଏହି ଆବିଷ୍କାର ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଧନାଗମର ପନ୍ଥା ମଧ ପ୍ରଶସ୍ତତର ହୋଇଗଲା ଓ ସେ ରାସାୟନିକ ସଂସାରରେ ଜୟଶ୍ରୀ ମଣ୍ଡିତ ହେଲେ । ଏହିପରି କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ୧୮୯୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୧୦ ତାରିଖରେ ସାନ୍‌ରିମୋ ନଗରରେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା ।

ଏତିକିରେ ନୋବେଲଙ୍କର ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଜୀବନର ଲୀଳା ଖେଳ ଶେଷ ନୁହେ । ସେ ଜଗତକୁ ନୂତନ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର —– ଧ୍ୟାନ ଓ ମନ ଜଗତରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ପନ୍ଥାର ପ୍ରସାର ନିମିତ୍ତ ଆକୁଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥଲାଭ କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଧନ ଲାଳସାର ପଶ୍ଚାତ୍ ଭାଗରେ କର୍ମଦେବଙ୍କର ବିନାସକ୍ଷେତ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ଓ ସେହି ହେତୁରୁ ସେ ସେହି ଝାଳବୁହା ପଇସାର ସତ୍କାର ନିମିତ୍ତ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଧନ ଓ ମନର ମିଳନରେ ଯାହା ଆଶା କରାଯାଏ, ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ତାହାହିଁ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଭାବରେ ଦେଖା ଯାଇଥିଲା । ସୁବିଧା ଥିଲା, ସମୟ ଆସିଲା । ସେ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ କେତେକ ଜଣ ଟ୍ରଷ୍ଟୀଙ୍କ ହାତରେ ତାଙ୍କର ସଞ୍ଚିତ ଅର୍ଥର ଅଧିକାଂଶ — ୨,୬୨,୫୦,୦୦୦ (ଦୁଇ କୋଟି ବାଷଠି ଲକ୍ଷ୍ୟପଚାଶ ହଜାର) ଟଙ୍କା ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଏହି ମର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ଉଇଲ କରିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରତିବର୍ଷ ମାନବଚେଷ୍ଟାର ନାନା ବିଭାଗରେ ବିଶ୍ୱମାନବର କଲ୍ୟାଣନିମିତ୍ତ ଯେଉଁମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେବ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଅର୍ଥର ଆୟ ସମାନ ଭାବରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଦେବାକୁ ହେବ । ପୁରସ୍କାରଟି ପାଞ୍ଚଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର କର୍ମକାରଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥାଏ; ଯଥା :-

(୧) ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ (Physics)

(୨) ରସାୟନ ଶାସ୍ତ୍ର (Chemistry)

(୩) ଚିକିତ୍ସା ବିଦ୍ୟା ଓ ଶରୀରତତ୍ତ୍ୱ ବିଦ୍ୟା,

(୪) ସାହିତ୍ୟ

(୫) ଜଗତରେ ଯୁଦ୍ଧବିଗ୍ରହ ନିବାରଣ ଓ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା । (ଏହି ବିଷୟରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ କିମ୍ବା ସମାଜ ବିଶେଷର ଦାବି ରହିପାରେ ।)

କୌଣସି କୌଣସି ସମୟରେ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସମଭାବରେ ପୁରସ୍କାରଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେଲେ ଏହି ପୁରସ୍କାର ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୁରସ୍କାରର ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରାୟ, ୧,୨୦,୩୦୦ (ଏକ ଲକ୍ଷ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ତିନି ଶତ)ଟଙ୍କା ।

ଏହି ପୁରସ୍କାରପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ସମସ୍ତେ ଜାତିବର୍ଣ୍ଣର ବିଶେଷରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ପାରିବେ । ସ୍ଥୂଳରେ ଏଥିରେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ଛାୟା ପଡ଼ି ନାହିଁ — ଏହାର ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଉଦାରତାର ଚରମ ବିକାଶ ଦେଖା ଦେଉଅଛି । ଏହି ପୁରସ୍କାରର ମୋହ ମଧ୍ୟ କମ୍ ନୁହେଁ । ଏହା ସମସ୍ତ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାର ମନସ୍ୱିମାନଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନାର ଓ କାମନାର ଧନ — ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନ । ସେଠାରେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର ।

ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ପୁରସ୍କାର ନିମିତ୍ତ ସର୍ତ୍ତ ହେଉଅଛି — the most remarkable literary work---dons le sensd' idealisme । ଏହି ବିଭାଗର ପୁରସ୍କାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ଅଛି ଯେ, ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ ଏହି ପୁରସ୍କାର ପାଇବାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ବିବେଚିତ ହେବ, ତାହା ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣସି ଭାଷାରେ ଲେଖା ହେଉ, ଆପତ୍ତି ନାହିଁ — କିନ୍ତୁ ତାହାର ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଇଉରୋପୀୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ସୁଇଡ଼େନର "Academy of Literature"ବା ସାହିତ୍ୟ ପରଷଦ୍ ଉପରେ ସାହିତ୍ୟ ସକାଶେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନର ବିଚାରଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପୁରସ୍କାରପ୍ରଦାତା ନୋବେଲଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୦୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । ସାହିତ୍ୟବିଭାଗରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ସବୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ପୁରସ୍କାର ପାଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନାମର ତାଲିକା ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୧୯୦୧ - ସଲି ପ୍ରୁଧୋମ (Sully Prudhomme) ----ଫରାସୀ କବି ; ଏହାଙ୍କର ସୁବିଖ୍ୟାତ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ 'Stunceset Poems' ସମାଲୋଚକ-ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେଣ୍ଟ- ବ୍ୟଭଙ୍କ (Sainte-Beuve) ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର କାବ୍ୟଖଣ୍ଡିକ ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟଜଗତରେ ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୩୯, ମୃତ୍ୟୁ - ୧୯୦୩ ।

୧୯୦୨ - ଥିଓଡର ମମସେନ (Theodore Memmsen)----ଇତିହାସପ୍ରିୟ ପାଠକମାତ୍ରକେ ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜର୍ମାନ ଐତିହାସିକଙ୍କ ନାମ ସବିଶେଷ ଅବଗତ ଥିବେ । ଏହାଙ୍କ ରଚିତ ରୋମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସ ଜଗତର ଖଣ୍ଡିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଇତିହାସ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ କବିତ୍ୱର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ କେବଳ ଏହି ଇତିହାସରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୧୯, ମୃତ୍ୟୁ - ୧୯୦୩ ।

୧୯୦୩-ବ୍ୟୋର୍ଣ୍ଣଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟୋର୍ଣ୍ଣସନ (Bjohrnsterne Bjohrnson)----ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ନରଓୟେର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି, ନାଟ୍ୟକାର ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ । ଛୋଟ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାରେ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କର ବେଶ ହାତ ଥିଲା । ଅଭିନୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କର ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟ । ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଏହାଙ୍କୁ ନରଓୟେର ଜାତୀୟ ରଙ୍ଗଶାଳାର ଅଧକ୍ଷରୂପେ କଟାଇବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମିତା ବଳରେ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏହାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହାଙ୍କ ରଚିତ ନରଓୟେର ଉନ୍ମାଦକର ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଫରାସୀ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ 'ଲା ମାର୍ଶେଇୟେର୍' ପରି ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୩୨, ମୃତ୍ୟୁ - ୧୯୧୩ ।

୧୯୦୪ -ଫ୍ରେଡ଼ରିକ ମିଷ୍ଟ୍ରାଇଲ (Frederic Mistral) ଓ ଜୋସେ ଏକେଗ୍ୟାରେ (Jose Echegaray)-----୧) ଫ୍ରେଡେରିକ ମିଷ୍ଟ୍ରାଲଙ୍କ ଜନ୍ମ ଭୂମି ଫ୍ରାନ୍ସ ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ପ୍ରଭେନ୍ସ' (Provence) ପ୍ରଦେଶ । ଏହାଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ ମନୋରମ କାବ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭେନ୍ସର ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା (Provencal) ଓ ସାହିତ୍ୟ ନବୀନ ସ୍ପନ୍ଦନ ଅନୁଭବ କରିଥିଲା । ଏହି କାବ୍ୟଖଣ୍ଡିକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୁଧା ପାନ କରି ସଭ୍ୟଜଗତ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେ 'ପ୍ରଭେନ୍ସ'ର ଅନେକ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ, କାହାଣୀ ଓ ଗୀତିକବିତା ସଂଗ୍ରହ କରି କେତେକ ଖଣ୍ଡ ସୁପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକପ୍ରଣୟନଦ୍ୱାରା 'ପ୍ରଭେନ୍ସାଲ' ସାହିତ୍ୟକୁ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୩୦ ।

୨) ଜୋସେ ଏକେଗ୍ୟାରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ପେନୀୟ ନାଟ୍ୟକାର । ଜନ୍ମ - ୧୮୩୨ ।

୧୯୦୫ - ହେନରିକ୍ ସିଙ୍କିଭିଚ୍ (Henryk Sinkiewiez)— ଜଗଦ୍‌ବିଖ୍ୟାତ ଉପନ୍ୟାସ 'କୁଓ ଭାଡ଼ିସ'ର (QuoVadis) ରଚୟିତା ; ଜାତିରେ ପୋଲ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୪୬ ।

୧୯୦୬ - ଗିୟୋସୟେ କାର୍ଦୁଚି (Giosue Carducci) ---ଇଟାଲୀୟ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତ । ଏହାଙ୍କର 'ସୟତାନ' ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରଚିତ କବିତା ଇଟାଲୀୟ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜନ୍ମ - ୧୮୩୬, ମୃତ୍ୟୁ - ୧୯୦୭ ।

୧୯୦୭ - ରଡିୟାର୍ଡ କିପ୍‌ଲିଙ୍ଗ୍ (Rudyard Kipling) —ଜାତିରେ ଇଂରାଜ, ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନ ବୋମ୍ବାଇ ; ଆଧୁନିକ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜନପ୍ରିୟ କବି, British Imperalism ବା ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରବକ୍ତା ।

୧୯୦୮ - ରଡଲଫ୍ ଅୟକେନ୍ (Rudolph Eucken)— ଜାତିରେ ଜର୍ମାନ; ଆଧୁନିକ ଇଉରୋପର ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଧିନାୟକ ଓ ପରିଚାଳକ । ସରସ ଭାବରେ ଓ ଭାଷାରେ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ଉଚ୍ଚ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ୟୁରୋପରେ ଆଉ କେହି ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଏହି ମନୀଷୀ ଜେନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟାପକ । ଏହାଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକ ସବୁ ୟୁରୋପର ନାନା ଭାଷାରେ ଅନୂଦିତ ହୋଇ ଚାରିଆଡ଼େ ପଠିତ ହେଉଅଛି ।

୧୯୦୯ - ସେଲମା ଲେଜାରଲଫ୍ (Selma Lagerlof)—ଏ ଜଣେ ମହିଳା, ସୁଇଡେନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିକା, ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାଶାଳିନୀ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୫୮ ।

୧୯୧୦ - ପଲ୍ ହେୟସି (Paul Heyse)—ଜର୍ମାନ ଔପନ୍ୟାସିକ ଓ ଜର୍ମାନ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଛୋଟଗଳ୍ପଲେଖକ ।

୧୯୧୧ - ମରିସ୍ ମେଟାରଲିଙ୍କ (Maurice Maeterlinck)—ଜାତିରେ ବେଲ୍‌ଜିୟାନ୍; ନାଟ୍ୟକାର ଓ ଦାର୍ଶନିକ । ଆଧୁନିକ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟଜଗତରେ ମେଟାରଲିଙ୍କ ଙ୍କ ସ୍ଥାନ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ । ତାଙ୍କର ନାଟକସବୁରେ ମାନବର ଆଧାତ୍ମିକ ଜୀବନରେ ବିଚିତ୍ର ନିଗୂଢ଼ ଅବସ୍ଥା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାର ବିବୃତି ଦେଖା ଦେଇଅଛି । ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ରବନ୍ଧାଦି ରଚନାରେ ମଧ ମେଟାରଲିଙ୍କ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଚିନ୍ତାଶୀଳର ଖୋରାକ୍, ଭାବୁକର ଉପଭୋଗ୍ୟ ।

ଜନ୍ମ - ୧୮୬୨ ।

୧୯୧୨ - ଜେରହାର୍ଟ ହପ୍ଟମ୍ୟାନ୍ (Gerhart Hauptman)—ଆଧୁନିକ ଜର୍ମାନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାଟ୍ୟକାର । ୟୁରୋପୀୟ ନାନା ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାର ପରିଣତି ଏହାଙ୍କର ନାଟ୍ୟବସ୍ତୁରେ ଦେଖାଯାଏ । ହପ୍ଟମ୍ୟାନ୍ ବିଖ୍ୟାତ ସୁଇଡେନୀୟ ନାଟ୍ୟକାର ଇବ୍‌ସେନ୍‌ଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ।

ଜନ୍ମ- ୧୮୬୨ ।

୧୯୧୩ - ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର—କଲିକତାର ବିଖ୍ୟାତ ଠାକୁରବଂଶରେ ୧୮୬୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମ, ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କର କୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା । ଏହାଙ୍କର ଭାବଗର୍ଭକ କବିତାବଳୀ 'ଗୀତାଞ୍ଜଳି' ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ବଙ୍ଗଳା କବିତାର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦବଳରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ଆଜି ଭାରତର ପ୍ରତିଭା ଚିହ୍ନି ପାରିଅଛି । ଗତ ନଭେମ୍ବର ମାସ ୩ ତାରିଖରେ ରୟଟର ଲଣ୍ଡନରୁ ତାର ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଥିଲେ——London, Nov.13, 1913. The Nobel Prize for Literature has been conferred on the Indian Poet Rabindra Nath Tagore : ଅର୍ଥାତ୍——'ସାହିତ୍ୟ ସକାଶେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁରସ୍କାର ଭାରତୀୟ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ।' *

Digitized by srujanika@gmail.com

ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଯେଉଁସବୁ ମନୀଷୀ ଏହି ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରନ୍‌ଜେନ୍, ଅଧ୍ୟାପକ କୁରୀ, ମାଦାମ କୁରୀ, ମାର୍କନି, ସାର୍ ଉଇଲିୟମ୍., ମେଚିନକଫ,ରୁଜଭେଲ୍ଟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ 'ଗୀତାଞ୍ଜଳି' ର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ— ଏହି ଅନୁବାଦ ସ୍ୱୟଂ କବିଙ୍କ ହାତରୁ ବାହାରି ଅଛି — ପାଠ କରି ୟୁରୋପ ଯେ କିପରି ଭାବେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛି, କବିଙ୍କର ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ତାହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଉଅଛି । ପୁରସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗ ଖୋଲିଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ଏହା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଅଛି, ତାହା ତୁଳନାରେ ଏହି ଅର୍ଥ ଅକିଞ୍ଚିତ୍‌କର । ଜଡ଼ବାଦୀ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଧନ ଲାଳସାରେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପରି ଭାବବାଦୀ ସାଧକ ଏଥିନେଇ ବିଚଳିତ ହେବାର କଥା ନୁହେଁ । ଆଜି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଗୌରବମୁକୁଟରେ ଭୂଷିତ କରିଅଛି , ସେଥିଯୋଗୁଁ ବଙ୍ଗଦେଶ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହେବା କଥା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାରତ ଯେଉଁ ଗୌରବ-ଆସନ ପାଇଅଛି, ତାହା ହେତୁରୁ ଭାରତଖଣ୍ଡ କାହିଁକି, ସମଗ୍ର ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦେଶ ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ଉତ୍ସବରେ ଆଲୋକିତ ହୋଇଅଛି ।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପୁରସ୍କାରପ୍ରାପ୍ତିରେ ମଧ ଟିକିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି ଓ ସେହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଟିକକ ତାଙ୍କର ଗୌରବକୁ ଆହୁରି ମହୀୟାନ୍ କରି ପକାଉଅଛି । ପ୍ରଥମତଃ, ସେ ପ୍ରାଚ୍ୟଦେଶବାସୀ; କାଗଜ ପତ୍ରରେ ପ୍ରାଚ୍ୟଦେଶବାସିମାନଙ୍କୁ ନୋବେଲ୍ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନରେ କୌଣସି ନିଷେଧାଜ୍ଞା ବା ବାଧା ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ଭିତରେ ୟୁରୋପର ଯେଉଁ ଗୋଟାଏ ସଂସ୍କାରଗତ ବିଦ୍ୱେଷ ରହିଅଛି, ତାହା ପରିହାର କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ରବି-କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଆଲୋକରେ ସବୁ ଜାତିଗତ ସଂସ୍କାର, ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣଗତ ବାଧା ସୂର୍ଯ୍ୟତାପରେ କୁହେଳିକା ପ୍ରାୟ ଅପସାରିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ଆଜି ୟୁରୋପର କାହିଁକି, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱଚେତନାର ସୁପ୍ତ ତନ୍ତ୍ରୀକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ପାରି ଅଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ରବି-କବିଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁମାନେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପାଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଯାବତ୍ ୟୁରୋପୀୟ ଜଗତରେ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟିକ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ସାରାଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ-ସେବାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣ ଆହୂତି ଦେଇ ଜୀବନର ଶେଷ ଭାଗରେ ଗଭୀର ସାଧନାର ଫଳ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତର ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠିକ୍ ବର୍ଷକ ପୂର୍ବେ ୟୁରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟଜଗତରେ ଏକପ୍ରକାର ଅପରିଚିତ ଥିଲେ । ସେ ଏହା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ୟୁରେପୀୟ ଭାଷାରେ ଏକ ଛତ୍ର ସୁଦ୍ଧା ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଯଦୁନାଥ ସରକାର ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତିର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ସାରସତ୍ୟ ଧନ — କୋହିନୁର ମଣି —କବିତା ଗୁପ୍ତଭାବରେ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସୂଚନା ୟୁରୋପର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମ୍ମାନ ପାଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଭାରତକୁ ଧନ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଲୋକପ୍ରିୟ ବଡ଼ଲାର୍ଟ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କ—Poet Laurate of Asia (ଆସିଆର ରାଜକବି) ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି ଓ ଭାରତ ବନ୍ଧୁ ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କ (C.F. Andrews) ପ୍ରତିଭା-ପୂଜା ସଫଳ ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଜି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଜଗତରୁ ବରଣମାଳା ପାଇଅଛନ୍ତି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଙ୍ଗଭଗିନୀର କେତେ ଯୁଗର ତପସ୍ୟାର ଫଳ ଫଳି ଅଛି । ଚଣ୍ଡୀଦାସ, ବିଦ୍ୟାପତି, ବିଦ୍ୟାସାଗର, ଅକ୍ଷୟକୁମାର, ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର, ଦୀନବନ୍ଧୁ, ମାଇକେଲ, ହେମଚନ୍ଦ୍ର, ନବୀନଚନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ହୋମାନଳର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ହୋଇଅଛି ଓ ବଙ୍ଗଦେଶ ଧନ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ସେଦିନ (ନଭେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ରବିବାର ୧୯୧୩) ବଙ୍ଗର ବରପୁତ୍ର ରବି-କବିଙ୍କୁ—ତାଙ୍କର ଏହି ଗୌରବମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ—ଭେଟିବା ନିମିତ୍ତ ବଙ୍ଗର ନେତାମାନେ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦିନ ବଙ୍ଗଜନନୀର ମାତୃଭକ୍ତ ସନ୍ତାନମାନେ ରବି-କବିଙ୍କ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ନୈମିଷାରଣ୍ୟ — ବୋଲପୁରସ୍ଥ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପ୍ରାଣର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଢାଳି ଦେଇଥିଲେ ଓ ଅନ୍ତରର କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଦିନ ଯେଉଁ ଖାସ୍ ଗାଡ଼ି ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହାଓଡ଼ାରୁ ବୋଲପୁରକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲା, ସେଥିରେ ବଙ୍ଗର ପ୍ରାୟ ୫୦୦ ପାଞ୍ଚ ଶତ ରବିକିରଣ ପ୍ରାପ୍ତ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ବୋଲପୁର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଙ୍ଗର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ —ବିଚାରପତି, ଅଧ୍ୟାପକ, ଡାକ୍ତର, ସମ୍ପାଦକ, କବି, ସଉଦାଗର, ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ, ଅଧମର୍ଣ୍ଣ ଓ ଛାତ୍ର ପ୍ରଭୃତି —ଥିବାର ଦେଖା ଯାଇଥିଲା । କଲିକତା ଅଧିବାସୀ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ମଧ୍ୟ ବିରଳ ନ ଥିଲେ । କବି ନିଜର ନୀରବ ସାଧନାଦ୍ୱାରା କିପରି 'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍' ନୀତିର ପୁରୋହିତ ହୋଇପାରେ, ତାହା ସେ ଦିନ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖା ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରକୃତିର ସୁଷମାକ୍ଷେତ୍ର ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ନିର୍ଜନ ପ୍ରାସାଦରୁ ଆତ୍ମାର ଯେଉଁ ଅମୃତ ଝଙ୍କାର ବାହାରିଥିଲା, ତାହା ଆଜି ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣକୁ ମୋହିତ କରି ଦେଇଅଛି ଓ ସେଦିନ ସେହି ଅନନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତଲହରୀ ବୋଲପୁର ଯାତ୍ରିମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଖେଳିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । କବି ପ୍ରାଣର ଆବେଗରେ ଗାଇଥିଲେ — 'ତୋମାରି ରାଗିଣୀ ଜୀବନକୁଞ୍ଜେ ବାଜେ ଯେନ ସଦା ବାଜେ ଗୋ'—; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ସଙ୍ଗୀତ ବିଶ୍ୱମାନବର ଅନନ୍ତ ଆବେଗରେ ମିଶି ଯାଇଅଛି ଓ ସେଦିନ ସେହି ସଙ୍ଗୀତ ବୋଲପୁର ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଦିନ ବଙ୍ଗଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ବାରୁଣୀ ବୁଡ଼ର ଦିନ । ସେଦିନ ବଙ୍ଗର ନେତାମାନେ ବୋଲପୁର-ବାରୁଣୀରେ କବିବରଙ୍କୁ ଦୁର୍ବାକ୍ଷତ—ଅଗୁରୁଚନ୍ଦନପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଘ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ, ନିଜ ନିଜର ଅନ୍ତରର ଆକୁଳ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ, ଓ ରବି-କବିଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତସୁଲଭ ପ୍ରାଣର ଗଭୀର ଆତ୍ମ-ବିବୃତି ଶୁଣି ନିଜ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଟିକିଏ ଧ୍ୟାନପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଅନାଇବାକୁ ସୁବିଧା ପାଇଥିଲେ ।

ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ ସଂସାର ପକ୍ଷରେ ମଙ୍ଗଳକର । ଏହାଦ୍ୱାରା ସଂସାରର ଦୈନ୍ୟ ଓ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଅନେକ ପରିମାଣରେ କମିଯାଏ, ମାନବଜାତିର ସୁପ୍ତ ଭାବରାଜି ନବ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରେ ଓ ସଂସାରର ବିବର୍ତ୍ତନ-ନୀତିରେ ନାନା ଶୁଭ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଯାଏ । ଓଆସିଂଟନଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଆମେରିକାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣି ଦେଇଅଛି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନବଜାତିକୁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ମହୋଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇଅଛି; ମାଟ୍‌ସିନି ଓ ଗାରିବାଲଡିଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଇଟାଲୀର ଉନ୍ନୟନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି ଓ ସଂସାରର ନୀତିରାଜ୍ୟରେ ନବବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିଅଛି ; ଗେଟେଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଜର୍ମାନସାହିତ୍ୟରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଭାବସମ୍ପଦ ଦେଇଅଛି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣରେ ଅମୃତଧାରା ବରଷି ଅଛି, ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରତିଭା କୁସଂସ୍କାରାଚ୍ଛନ୍ନ ଭାରତରେ ଉଦାରତାର ଜୟବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼ାଇଅଛି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଂସାରକୁ 'ଅହିଂସା ପରମୋଧର୍ମଃ'—— ମନ୍ତ୍ର ଦେଇଅଛି ; ପ୍ରତାପଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ରାଜପୁତଧମନୀରେ ବୀରରକ୍ତ ଦେଇଅଛି ଓ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଂସାରର ଇତିହାସରେ ବୀରତ୍ୱ ଗାଥା ଗାଇଅଛି । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରତିଭାର ଧର୍ମ——ତାହା ପାଷାଣ ହୃଦୟରେ କବିତା ଫୁଟାଏ, ନିର୍ମମ ପ୍ରାଣରେ ଦୟାମାୟାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ରଶ୍ମି ଢ଼ାଳି ଦିଏ, ଦାନବତ୍ୱରେ ଦେବତ୍ୱର ଛାୟା ପକାଇ ଦିଏ ଓ ନିର୍ଜୀବ ପ୍ରାଣରେ ଜୀବନ୍ତ ସ୍ପନ୍ଦନର ସୂତ୍ରପାତ କରେ । ଆଜି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରତିଭାର ଏହି ଉନ୍ନତ ଧର୍ମର ପଥିକ । ବଙ୍ଗଦେଶ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ବକ୍ଷରେ ଧାରଣ କରି ବିଶ୍ୱମଞ୍ଚରେ ସୁନିଆଁ ଅଙ୍କ କାଟି ଦେଇଅଛି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶ୍ୱର ଭାବକୋଷ ଗୋଟିଏ ମହାର୍ଘ ରତ୍ନ ଲାଭ କରିଅଛି ।

(ଗ) ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ

ଉତ୍କଳର ନବଯୁଗର ପ୍ରଧାନ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ରାଧାନାଥ କବିତାରାଜ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖ୍ୟାତି ପାଇଅଛନ୍ତି ଓ ସମୟସ୍ରୋତର ଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆହୁରି ମହତ୍ତର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିବ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଶା । ରାଧାନାଥ କବିତା ଦୋଳାରେ ଦୋଳି ଖେଳିବାକୁ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଖ ମଣୁଥିଲେ——'କାବ୍ୟାମୃତରସାସ୍ୱାଦ' ପାଇବାକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ହୋଇ ପଡୁଥିଲା——କବିତାର ବିମଳ ଆକାଶର ଶୁକ୍ରତାରାଶିରୀ ଓ ରାମଧନୁଲୀଳା ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱମୟ ପ୍ରାଣକୁ କିଣି ନେଇଥିଲା । ଏପରି କବିପ୍ରାଣରୁ ବିପୁଳ ଗଦ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟର ଆଶା କରିବା ସେତେ ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ଏହା ବୋଲି କାହାରି ମନେ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେ ଯେ, କବି ଗଦ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟର ବିରୋଧୀ——ସେ ଗଦ୍ୟଲେଖାକୁ ଅବଜ୍ଞାଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖେ । ବରଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଫଳତଃ ଦେଖୁ ଯେ, କବିମାନେ ସଂସାରକୁ ଯେଉଁ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ଦିଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି ଓ ସେଥିରେ କବିପ୍ରାଣର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ହୃଦୟତାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଯୋଗୁଁ ତାହା ମଣିକାଞ୍ଚନର ମିଳନଭୂମି ପରି ହୋଇଅଛି । ଗେଟେ (Goethe) ଜର୍ମାନ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ଆଦରର ଧନ 'ଫଷ୍ଟ' (Fauest) ପରି କବିତାମାଳା ଓ ନାଟକରତ୍ନ ଦେଇଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ନିଷ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ସାହିତ୍ୟବୀର Carlyle ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବୀଣ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ପାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି Coleridge, Goldsmith ପ୍ରଭୃତି ଇଂରାଜ କବିମାନେ ପଦ୍ୟପରି ଗଦ୍ୟରେ ମଧ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଅଛନ୍ତି ଓ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଭ୍ୟସଂସାର ତାହା ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଆସୁଅଛି । ଏହିପରି ସଂସାରର ବଡ଼ ବଡ଼ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକସ୍ଥଳରେ ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟର ଶୁଭ ମିଳନ ଦେଖାଯାଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନରେ ତାହାହିଁ ହୋଇଅଛି—— ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତିଗତ ପଦ୍ୟଲେଖାରୁ ଯେଉଁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସବୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ମନ ବଳାଇଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ଲେଖା ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେଲେ ଗୋଟିଏ କଥା ମନେ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ——ଲେଖାର ବହୁଳତା ଉପରେ ସବୁ ସମୟରେ ଲେଖକର କୃତିତ୍ୱ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ସେହି ବିପୁଳତାରେ ଆବର୍ଜନା ପ୍ରବେଶ କଲେ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ ନିମିତ୍ତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମାଲୋଚକର ଦାୟିତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ——ସମାଲୋଚକ ଓ କବି Mathew Arnold , Wordsworth ଙ୍କ କବିତାର ଗୋଟିଏ ଚୟନିକା ପ୍ରକାଶ କରି ଏହି କଥା ପ୍ରମାଣ କରିଅଛନ୍ତି; ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଲେଖାର ସ୍ୱଳ୍ପତା ଭିତରେ ଯଦି ଗୁଣର ଆଧିକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ଆଦର ସହିତ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ୨୬ ବର୍ଷର ଯୁବକ ଇଂରାଜ କବି Keats ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଯାହା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ବହୁଳତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନେକ ତଳେ ପଡ଼ି ଯିବାର କଥା, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର 'Hyperion' ଓ 'Endymion' ପ୍ରଭୃତି କବିତା ଯୋଗୁଁ ସେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସା ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି; ସ୍କଟଲାଣ୍ଡର ଉଦାରହୃଦୟ କୃଷକପୁତ୍ର Burns ତାଙ୍କର ୩୭ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ଜୀବନକାଳ ପରି ସ୍ୱଳ୍ପତା ଭିତରେ ପ୍ରତିଭାର ଆମ୍ଭା ଦେଖାଇ ପାରିଅଛନ୍ତି ଓ ତାହା ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗତ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମାଲୋଚକ ତାଙ୍କର କବିତାକୁ ଏହି ସମାଲୋଚନାର ଅଧୀନ କରିବାର ଆଶା କରାଯାଏ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ଲେଖାପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମରେ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପତା କଥା ଭାବୁଁ,କିନ୍ତୁ ସେଥିଯୋଗୁଁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗୌରବ ହ୍ରାସ ହେବାର କିଛି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । ସେ ସେହି ଅଳ୍ପ ଲେଖା ଭିତରେ ଗଦ୍ୟକ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଲେଖକମାନେ ଧରିପାରିଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପକୃତ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ରାଧାନାଥ - ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଅଛୁ । ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ——ଏଥିରେ ତାଙ୍କର'ଟିପାଖାତା','ଖଣ୍ଡିଏପତ୍ର' ପ୍ରଭୃତି ସାମୟିକ ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଦେଇଅଛି । ଏଥିରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କବିଙ୍କର ମତିଗତି ଓ ଚିନ୍ତାସ୍ରୋତ ଧରି ପାରିବାକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସମର୍ଥ ହେବୁ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ସଭ୍ୟ ସଂସାରରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ସାଧନାର ମୂଲ୍ୟ ବଡ଼ ବେଶି । ସେହି ହେତୁରୁ ଶେକ୍ଷପିୟର, ଦାନ୍ତେ ପ୍ରଭୃତି ବିଶ୍ୱ-କବିମାନଙ୍କ ଅପ୍ରକାଶିତ ଲେଖା କିମ୍ବା ଟିପ୍ପଣୀର ପ୍ରକାଶ ସାହିତ୍ୟବଜାରରେ ଆନନ୍ଦର ଢକ୍କା ବଜାଇଥାଏ । ସେହି ହେତୁରୁ ସଂସାରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁସ୍ତକାଳୟ ଓ 'ଯାଦୁଘର' ସବୁ ଏହିପରି ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ନିଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିସ୍ତାର କରି ପାରନ୍ତି । ସେ ଦିନ ବିହାରର ଖୋଦାବକ୍ସ ପୁସ୍ତକାଳୟ ମହାମତି ଲର୍ଡ କର୍ଜନଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରିଥିଲା; ସେହି ପୁସ୍ତକାଳୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଅଛି—- ସେଥିରେ ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ଆରବ ଓ ପାରସ୍ୟ ଦେଶୀୟ ଅପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅଳ୍ପପ୍ରଚାରିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଯେଉଁ ସମାଜ ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଇପାରେ, ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖାଇବାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ —ଅତୀତ ଗୌରବ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବା ଜାତିଗତ ଉନ୍ନୟନର ପରିଚାୟକ ଓ ଦେଶଗତ ଉତ୍ଥାନର ମୂଳସୋପାନ । ଏହି ପ୍ରେରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସଭ୍ୟସମାଜ ପୁରାତନ ସାଧକମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିପୂଜା କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇଥାଏ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପ୍ରତି ଆକୁଳ ମମତା ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗାଭରଣ, କେଶରାଶି, ହସ୍ତଲିପି ବା ଚିଠିପତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପାଇଲେ ତାହା ଅତି ଯତ୍ନରେ ସାଇତି ରଖିଥାଏ । ଏହି ହେତୁରୁ ଆଜି ସଭ୍ୟ ସମାଜରେ 'Shakespeare Research Society' (ଶେକ୍ଷପିୟର—ଅନୁସନ୍ଧାନ ସମିତି) ପ୍ରଭୃତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ । ଏ ସବୁ କଥା ଓଡ଼ିଶା ପରି ଅଧଃପତିତ ଦେଶରେ ଆକାଶକୁସୁମର ସୂଚନା କରିପାରେ,କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ମାନଦଣ୍ଡରେ ସଭ୍ୟ ସଂସାରର କଠୋର ସତ୍ୟକୁ ମାପିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଏହିପରି ନାନାଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ଟିପାଖାତା', 'ଏଣୁ ତେଣୁ ପାଞ୍ଚକଥା' ପ୍ରଭୃତିର ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି । ଆଉ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଶା , ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିଠିପତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ତାଙ୍କର ଚେଷ୍ଟା ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ପୁରସ୍କୃତ ହେବ—ସେହି ଚେଷ୍ଟା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖାର ମୂଳପିଣ୍ଡରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । କବିଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର ସାହିତ୍ୟିକ ଶଶିଭୂଷଣ ଏ ବିଷୟରେ ନୀରବ କାହିଁକି ? ହେଉ; ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ଲେଖାର ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

ଯେଉଁଦିନ ଆମ୍ଭେମାନେ 'ବିବେକୀ' ପଢ଼ିବାର ସୁବିଧା ଲାଭ କରିଥିଲୁଁ, ସେ ଦିନଟି ସହଜରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରୁ ଯିବ ନାହିଁ—ସାରବାନ୍ ପୁସ୍ତକ ଯେ ପାଠକଙ୍କୁ କିପରି ତନ୍ମୟ କରି ପକାଏ, ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ 'ବିବେକୀ' ପାଠଦ୍ୱାରା ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରିଅଛୁଁ । ଏହି ପୁସ୍ତକର ମୋହ ଏପରି ପ୍ରୀତିକର ବୋଧ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକ ଆସନରେ ଏହାକୁ ଶେଷ ନ କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିପାରି ନ ଥିଲୁଁ । ଏପରି ହେବାର ମଧ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟପ୍ରକୃତି ଏକ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା, ସେହି ହେତୁରୁ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଭାବୁକ ପ୍ରାଣକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ପକାଇଅଛି ଓ ଯେଉଁ ଲେଖା ଲେଖକର ପ୍ରାଣରୁ ବାହାରିଅଛି, ତାହା ଯେ ପାଠକର ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ ଦାନ୍ତେଙ୍କର'Divina Commedia' ଆଜିଯାଏ ସଂସାରରେ ଏପରି ଅନୁକୂଳ ମତ ପାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା; ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ ଶେଲିଙ୍କ କବିତା ଆଜିଯାଏ ମାନବପ୍ରାଣରେ ଏପରି ପ୍ରାଣତର୍ପଣକାରୀ ମାଦକତାର ଧାରା ବହାଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା; ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ କାଳିଦାସ ଓ ଭବଭୂତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଆଜିଯାଏ ସାହିତ୍ୟବିପଣୀରେ ଏପରି କୋହିନୁର ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରି ହେଉ ନ ଥାନ୍ତା । ରାଧାନାଥ 'ବିବେକୀ'ରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଆକୁଳ ଅନୁଭୂତି ଓ ମସ୍ତିଷ୍କର ସାରବାନ୍ ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସେହିହେତୁରୁ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଏପରି ପୁସ୍ତକକୁ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର 'Imitation of Christ,ଇଟାଲୀୟ ସାହିତ୍ୟର Marcus Aurelius ଙ୍କ 'Meditations' ଓ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟର 'ଭକ୍ତିଯୋଗ' ପ୍ରଭୃତି ଧରଣର ପୁସ୍ତକ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ ଏହି ' ବିବେକୀ'ପାଠଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତ ଜନ ସାଧାରଣ 'ଗୀତା' ପାଠର ଉପକାର ପାଇପାରିବେ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧାରଣା । ପ୍ରଭୁ କରନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧାରଣା ଶୁଷ୍କ ଧାରଣାରେ ଶେଷ ନ ହୋଇ ଜୀବନ୍ତ ସ୍ପନ୍ଦନର ସୂତ୍ରପାତ କରୁ ।

'ସାର୍ ରାଜା ବାସୁଦେବ ସୁଢ଼ଳଦେବ' ଓ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି' ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପ୍ରାଣର ପ୍ରତିଫଳନ ମାତ୍ର । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଦ୍ୱୟରେ ତାଙ୍କର ଶବ୍ଦଯୋଜନା ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ବଡ଼ ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣନୟନରେ ଅନାଇଅଛୁଁ —ସେହି ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ନିକିତିରେ ତୁଳା ହୋଇ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ବଡ଼ ମାର୍ଜିତ ଓ ସଂଯତ — ତାହା ପାଗଳର ପ୍ରଳାପ ନୁହେ କିମ୍ବା ଔପନ୍ୟାସିକର ଚପଳବିଳାସ ନୁହେଁ—ତାହା ଭାବବାଦୀ ପ୍ରାଣର ଗଭୀର ଆଲୋଚନାର ଫଳ—ତାହା Emersonଙ୍କ ପରି ପଣ୍ଡିତ ଲୋକର ସୂକ୍ଷ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣର ଛାୟା । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଦ୍ୱୟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଂକ୍ତି ଅଛି,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯାହା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖା ଯାଇପାରେ —ଯାହା ବିଷୟରେ ଭାବିବାକୁ ପାଠକକୁ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଖରଚ କରିବାକୁ ହେବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଏଠାରେ ଦୁଇ ତିନି ଗୋଟି ନମୁନା ଦେଲୁଁ—"ବାସୁଦେବ କେବଳ ବିଧିର ନୃପତି ନ ଥିଲେ, ସେ ନିସର୍ଗର ନୃପତି ।" "ବାସୁଦେବ ପ୍ରାକୃତ ପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି, ପୁରୁଷାବତାର ।" "ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କବାନ୍ ନୁହେ, ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମା ଓ ହୃଦୟ ମଧ ଅଛି । ସେହି ଆତ୍ମା ଓ ହୃଦୟକୁ ସାହିତ୍ୟର ମୂଳସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇପାରେ ।"

'ଭ୍ରମଣକାରିର' ପତ୍ର ଓ 'ବାମଣ୍ଡା' ରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଦେଖା ଦେଇଅଛି । ସେ ଆଖିରେ ଯାହା ଦେଖିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ କବିହୃଦୟର ମମତା ମିଶାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ସେହି ହେତୁରୁ ତାଙ୍କର ଭ୍ରମଣବୃତ୍ତାନ୍ତ ଏପରି ମଧୁର ଓ ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ବୋଧ ହେଉଅଛି । ସଂସାରରେ ଆଖି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଅନ୍ଧ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପନ୍ଦର ପଣ କହିଲେ ଚଳେ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ରାଧାନାଥ ଏହି ସ୍ତରରୁ ଅନେକ ଉଚ୍ଚକୁ ଉଠି ଯାଇଥିଲେ ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଉତ୍କଳର ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସକୁ ନଖଦର୍ପଣ ପରି ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ । ବଙ୍ଗର ଧର୍ମବାଦ ପ୍ରଚାରକ କବି ନବୀନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ 'ପ୍ରବାସେର ପତ୍ର' ଓ ଗୌରବମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ବୀର Captain Scott ଙ୍କ ନବପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତରମେରୁ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିବରଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ ଦେଖି ପାରିବା ପରି ମନେ ହୁଏ ।

'ପାର୍ବତୀ' ଓ 'ଉର୍ବଶୀ' କାବ୍ୟଦ୍ୱୟର ବିଷୟ ସୂଚନାର (Plot) ଉପସଂହାର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯୁଗପଦ୍ ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦ ଅନୁଭବ କରିଅଛୁଁ । ହର୍ଷ—ଘଟନା ସୂତ୍ରର ସୁନ୍ଦର ସମାବେଶ ହେତୁରୁ ; ବିଷାଦ–ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଏପରି କାବ୍ୟ-ଦ୍ୱୟର ଉପସଂହାର କବିତାକାରରେ ଉତ୍କଳ-ସହିତ୍ୟ-ସଂସାରକୁ ଦେଇ ନ ପାରିବା ହେତୁରୁ ।'ପାର୍ବତୀ' ର ଉପସଂହାରରେ ଦେଖିଲୁଁ —ନରକର ଚିତ୍ର, ପାପର ଚିତ୍ର, ଅନୁତାପର ଅନଳ ଓ ଦଗ୍ଧହୃଦୟର ଗଭୀର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ । ଏପରି ଚିତ୍ର ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାତୂଳିକାରେ ଅଙ୍କା ହୋଇଥିଲେ ଯେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟସଂସାର ଶେକ୍ଷପିୟରଙ୍କ Hamletର ମୋହ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଥାନ୍ତା, ଏପରି କହିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ନୋହୁଁ । ଆହା ! ରାଣୀଙ୍କର ଯୁବରାଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଶେଷବାଣୀ କି ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ! ସେଥିରେ ଅନୁତାପର ଭସ୍ମ ଅଗ୍ନିର କୋପ ଦେଖାଇବା ପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି ଓ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତ୍ର ପ୍ରତିକଥାରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ହେମପୁର ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟା ବାଣୀ କରୁଣ ରସର ମନ୍ଦାକିନୀ ଧାରା ଢ଼ାଳି ଦେଉଅଛି—ବିଷାଦଭରା ହୃଦୟର କରୁଣ କାକଳୀ ସଂସାରକୁ ଶୁଣାଉଅଛି—କୋମଳ ପ୍ରକୃତିର ପାହାନ୍ତି ଆରତି ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିରରେ ଦେଖାଉଅଛି । ଯେଉଁ ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ଦଶରଥବିୟୋଗ' ଓ 'ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ରକ୍ତନଦୀ-ସନ୍ତରଣ' ପ୍ରଭୃତି କବିତାରେ କରୁଣ ରସର ଉତ୍ସ ଖୋଳି ଦେଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ହାତରେ ଏ ଚିତ୍ର କିପରି ମନୋଜ୍ଞ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତା, ତାହା ରାଧାନାଥ ଭକ୍ତ ପାଠକମାନେ ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରି ପାରିବେ । 'ଉର୍ବଶୀ'ରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାର ଯଥେଷ୍ଟ ଖୋରାକ ଥିଲା —ଏଥିରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଯେପରି ପ୍ରକୃତିବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହା ଯେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି ପ୍ରକୃତି–ଚିତ୍ରକର ହାତରେ ଅକ୍ଷୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୁଷମାମନ୍ଦିର ଆକାର ଧାରଣ କରି ପାରିଥାଆନ୍ତା—ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । 'ଅଜବିଳାପ'ରେ ଯେପରି ଆଧିଭୌତିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲୀଳା ଦେଖାଯାଏ, 'ଉର୍ବଶୀ' ର ଉପସଂହାରରେ ସେହିପରି କଳ୍ପନାତୀତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । 'ଉର୍ବଶୀ'ତାର ପ୍ରଣୟପିପାସା ଚରିତାର୍ଥ କରି ନିଜ ଘରକୁ ବାହୁଡ଼ି ଗଲା—ଅନନ୍ତ ଗଗନରୁ ଆସି ଅନନ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଉଭେଇ ଗଲା; ଯିବାବେଳେ ସଂସାରକୁ ଶୁଣାଇ ଗଲା -

"There's a divinity that shapes our ends,
Rough - hew them how we will."- —

କିମ୍ବା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ -

" ଦେବକୂଟ ସିନା ଦେବତାଙ୍କୁ ଜଣା,
ମନୁଷ୍ୟ ତ ତହଁ ସବୁବେଳେ ବଣା ।"

ସତେ କଣ ପ୍ରଭୁ କରିବେ,ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି କବିତାଉପାସକ ଉତ୍କଳରେ ଦେଖାଦେଇ ଏହି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟଦ୍ୱୟର ଉପଯୁକ୍ତ ଶେଷ ଦେଖାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ?

'ଇଟାଲୀୟ ଯୁବା'— ଅନୁବାଦମୂଳକ ଗଳ୍ପ । ଏଥିରେ ରାଧାନାଥ ଯେଉଁ ଅନୁବାଦ - କୌଶଳ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି , ତାହା ମଧ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ । ଆଉ 'ଚିଲିକା'—ଏହା କବିଙ୍କ ଶେଷଜୀବନର ସଂଗ୍ରହ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ମାର୍ଜିତ ଓ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଓ ଯେଉଁ ବୟସରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଭୂୟୋଦର୍ଶନ କରମର୍ଦ୍ଦନ କରୁଥିଲେ, ସେହି କାଳରେ ମାଲ୍ୟଗିରିର ସୁଷମାବୋଳା ପ୍ରକୃତି କବିଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଥିଲା । କବି ମାଲ୍ୟଗିରିରେ କିପରି ଶୋଭାର ସଂସାର ଦେଖି ପାରିଥିଲେ,ତାହା ତାଙ୍କର—'ମାଲ୍ୟଗିରି ତୁ ଉତ୍କଳର ସାର ସଂଗ୍ରହ । ମାଲ୍ୟଗିରିରେ ଯାହା ନାହିଁ, ଉତ୍କଳରେ ତାହା ନାହିଁ । (କିମ୍ବା ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱମୟୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ 'ଏତେ ଶୋଭା ଯେଣୁ ଏକାଧାରେ ଠୁଳ, ଛବିଳ ଉତ୍କଳେ ତୋ ଛବି ଅତୁଳ ।')—ପଂକ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ—ଯେଉଁ ମାଲ୍ୟଗିରି ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି 'ପ୍ରକୃତି ପୁରେଧା'ଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରତିମା ଦେଖାଇ ପାରିଥିଲା ଓ ଶୋଭାର ଅପସରା ନଚାଇ ପାରିଥିଲା, ତାହା କେବଳ 'ଚିଲିକା'ରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା—ତାହାର ସୁଷମାଭଣ୍ଡାରର କଞ୍ଚି ରାଧାନାଥ ପାଇଥିଲେ ମଧ ସେହି ଗଣ୍ଡାଘରେ ପଶିବାକୁ ଦୁରନ୍ତ କାଳ ତାଙ୍କୁ ଅବସର ଦେଲାନାହିଁ । ନବ୍ୟ ଉତ୍କଳର କୌଣସି ଉଦୀୟମାନ କବି ଯଦି କୌଣସି ସମୟରେ ମାଲ୍ୟଗିରି ଦେଖିବାକୁ ଯା'ନ୍ତି,ତାହା ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ —ସେ ଯେପରି ଆଦର ସହିତ ଏହି 'ଚିଲିକା' ଖଣ୍ଡି ସଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ଭୁଲି ନ ଯାନ୍ତି । କବିତାଛାଞ୍ଚରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲେ ସେ ମାଲ୍ୟଗିରିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ବୁଡ଼ି ରହିବାକୁ ଯେ ସରଗନିଧି ପାଇବା ପରି ବିଚାରିବେ, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ-କଥା । କିନ୍ତୁ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି 'ଚିଲିକା' ଖଣ୍ଡି ମିଳାଇ ଦେଖିଲେ ସେ ଯେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିନ୍ତାସ୍ରୋତରେ ଭାସିଯିବେ, ଏହା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ ।

ଏତ ଗଲା ଗଦ୍ୟ ରଚନା କଥା । ସାମାନ୍ୟ ସ୍କୁଲପାଠ୍ୟସ୍ୱରୂପ ରଚିତ 'ବ୍ୟାକରଣପ୍ରବେଶ' ଓ 'ରଚନାଶିକ୍ଷା' ଏ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଗବେଷଣା ଏକାଧାରରେ ନିହିତ ଅଛି —ସେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଥନ କରି ଯେଉଁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ଇଂରାଜୀପ୍ରଣାଳୀ-ନିକଷରେ ପରଖ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି

Digitized by srujanika@gmail.com

ବହି ଦୁଇଖଣ୍ଡି ମଧ—ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ଏତେ ବେଶି ଯେ, ନୂତନ ନିୟମାନୁସାରେ କଲେଜ ଓ ସ୍କୁଲରେ ମାତୃଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚାର ପନ୍ଥା ଖୋଲିବା ଦିନଠାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରଶଂସା ବି.ଏ. ପରୀକ୍ଷାର୍ଥିମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ମଧ ଶୁଣି ଆସୁଅଛୁଁ —–ସେମାନେ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ରଚନାସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସାଧାରଣ ପ୍ରଶ୍ନର ମୀମାଂସା ଏହି ବହି ଦୁଇଖଣ୍ଡିରେ ସହଜରେ ଦେଖି ପାରିବା କଥା ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ କହିଥାନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଭାଗ୍ୟବପର୍ଯ୍ୟରୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଡିଗ୍ରି ପାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ସତ୍ୟ , କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକ୍ତି ବହିର୍ଜଗତର ପ୍ରେରଣାରେ ଫୁଟି ଉଠିଅଛି ଓ ସାହିତ୍ୟସଂସାରରେ ଯେଉଁ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ଚିନ୍ତାର ପଦଚିହ୍ନ ଛାଡ଼ି ଯାଇଅଛି, ସେହି ବାଟ ଧରି ପାରିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷାର ମାର୍ଗ ସୁଗମ ହେବ ବୋଲି ଆଜିକାଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମତ ଦେଉଅଛନ୍ତି ।

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ, ଏହିପରି ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଦ୍ୟଲେଖା ବିଷୟରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା କହି ନନ୍ଦୀ ଏଥର ତାଙ୍କର କାମଟା ଚଳାଇନେଲେ । ଘରୁ ଖାଇ ପର କାମ କରିବା କିପରି ସୁଖକର, ତାହା ଆପଣ ଥୋଡ଼ା ଥୋଡ଼ା ଜାଣିଥିବେ; ସୁତରାଂ ନନ୍ଦୀଙ୍କଠାରେ ସେହି ନିୟମଟା ଖଟାଇବାକୁ ଆପଣ ଏପରି ପଶ୍ଚାପଦ କାହିଁକି ? ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା, ବାହାବେଳେ ବାଇଗଣ ରୋଇବା କଥାଟା ମାଇପଙ୍କ ତଗରୁ ଶୁଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ନନ୍ଦୀଙ୍କ କାମଗୁଡ଼ାକ ସେହିପରି—ସେ ଯେତେବେଳେ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ ନଉକର, ସେତେବେଳେ ସର୍ବୋପରି ଶମ୍ଭୁଙ୍କ ତୃପ୍ତିବିଧାନ କରିବେ; ତାପରେ ଯଦି ଫୁରସେତ୍ କିଛି ପାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ କିଛି କିଛି ଖବର ପଠାଇବେ । ସେହି ହେତୁରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଆପଣଙ୍କର ଉଚିତ ନୁହେ । ସେ ମୁହଁରେ ମାନୁଛନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଧପାଦିଆ ରୋଗ ଅଛି । ଆପଣ ଯଦି ତାଙ୍କର ଏ ସବୁ ଆପତ୍ତି ନ ଶୁଣି ସମୟ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ନାମରେ ସମନ ଜାରି କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେ ନାଚାର । ପାଠ ଡାକୁଛି —– ଆନୋ ମଉସା, ବଡ଼ ପଇସା । ସେ ଏହି ମାଳିକା ଡ଼ାକ ଅନୁସାରେ ଚଳିବେ —–ପେଟ ପାଟଣା ଧନ୍ଦାରେ କାଳ କଟାଇବେ; ଆଉ ଆପଣଙ୍କ କାମ ଓ ସେହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନାହାରୀ କାମ ସବୁ ତାଙ୍କ ମତରେ—– 'ବାଟରେ ଦେଖିଲି କମାର; ନା, ଲୁହା ପଜେଇ ଦିଅ ଆମର ' । ସେହିହେତୁରୁ କହେଁ, ନନ୍ଦୀଙ୍କ ପରି ଦାରବୁଲା ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ରଖି ଆପଣ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ କାମ କରିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର—–ଯଦି କରନ୍ତି ତାହାହେଲେ ମଝିରେ ମଝିରେ ବଡ଼ ହଇରାଣରେ ପଡ଼ିବେ । ବେଳହୁଁ ଢେଙ୍ଗୁରା ଦିଆଗଲା । ଆଉ ପଛକୁ ନନ୍ଦୀଙ୍କର ଦଉରା ସୁପର୍ଦ ହେବାର ବାଟ ରହିଲା ନାହିଁ । କଣ କହିବା ହେଉଛନ୍ତି, ପାଠକ ଅବଧାନ ? ଇତି ।

(ଘ)ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ,

ଆଜି କଣ ଲେଖିବି ? ଯାହା ଲେଖିବି ବୋଲି ଯାଉଅଛି, ସେ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିଠିପତ୍ରସୂତ୍ରରେ ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେଇଅଛି ଓ ଏହି ବିଷୟରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନାନା ସମୟରେ ତର୍କ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇଅଛି । ସେହି ହେତୁରୁ ଏହି 'ନିବେଦନ'ରେ କିଛି ନୂତନତ୍ୱର ଆଶା କରିବା ଯେତେ ସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏପରି ବିଷୟମାନ ସାଧାରଣଭାବରେ ବାରମ୍ବାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଲୋଚନା ହେବା ଅସଙ୍ଗତ ନୁହେ ।

ସେ ଦିନ ଦେଖିଲି, କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବାବୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ କୈଫିୟତ ତଲବ କରିଅଛନ୍ତି । କୈଫିୟତର ହେତୁ ନେଉଅଛି, ଆପଣଙ୍କ 'ସାହିତ୍ୟ'ରେ ପୁସ୍ତକ ସମାଲୋଚନାର ଅଭାବ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏତିକି ଏକମତ ହୋଇ କହୁଅଛି ଯେ,ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାନା ଅଭାବ ମଧ୍ୟରେ ସମାଲୋଚନାର ଅଭାବଟା ରହିଅଛି ଓ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ହେବା ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସମାଲୋଚନା କାମରେ ହାତ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି—ଏପରି ଗୋଟାଏ ଆପତ୍ତି ଉଠାଇବାକୁ ମୁଁ ଟିକିଏ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ । ହେଉ,ଯଦି ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ହେଲେ କାହା ଉପରେ ସମାଲୋଚନା କରିବେ ? ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ବା ସୁପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ବାହାରୁଅଛି ? (ଏଠାରେ ପାଠକ ମହାଶୟ, କ୍ଷମା କରିବେ— 'ଘୋଡ଼ା ଡିମ୍ବ', 'କେଳାକେଳୁଣୀ ସୁଆଙ୍ଗ' ପ୍ରଭୃତି କଥା ଜାଣି ଶୁଣି ମୁଁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଅଛି । ତେବେ ଏହା ବୋଲି ଯେ ଏ ସବୁ ବହିର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ, ଏହା କୁହା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆଏ ସବୁ ବହିକୁ ଭ୍ରୁକ୍ଷେଣ ନ କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମାଜର ମୂଳ ଗଣ୍ଠି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ —ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ Mass କହନ୍ତି—ପ୍ରତି ଏ ସବୁ ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ଲୋକମାନଙ୍କ ରୁଚି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମିତ୍ତ ଏହିସବୁ ଜନପ୍ରିୟ ନାମର ଆବରଣରେ ଟିକିଏ ସଂଯତ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନ ।) ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ବେଶି ଦୂରକୁ ନ ଯାଇ ଗତ ବର୍ଷର (୧୯୧୩ ମସିହାର) ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟସଂସାରର କଥା ଟିକିଏ ଦେଖାଯାଉ । ମୋର ଯେତେଦୂର ମନେ ହୁଏ—ବୃଦ୍ଧ ସେନାପତିଙ୍କର 'ମାମୁ'ଖଣ୍ଡିକ ବୋଧ ହୁଏ ଗତ ବର୍ଷର ପ୍ରଧାନ ସମ୍ପତ୍ତି । ଆଉ ଦୁର୍ମୁଖ ଶର୍ମାଙ୍କର 'ବାଇ ମାହାନ୍ତି 'କୁ ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କ 'ସାହିତ୍ୟ'ରେ ଦେଖି ପାରିଥିଲୁଁ । 'ରାଧାନାଥ-ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ବାହାରିବା ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ—କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଗତ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଶା ଚିନ୍ତାର କିଛି ଅଂଶ ନାହିଁ । ଶଶୀବାବୁଙ୍କର 'ଋତୁଚିତ୍ର', ଖଣ୍ଡି, ଟିକିଟି ନରପତିଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ କାବ୍ୟ, ଶ୍ରୀ ଦାମୋଦର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ କବିତା ପୁସ୍ତକ, ରାମଶଙ୍କରର ଖଣ୍ଡିଏ 'ଯାତ୍ରା' ଗତ ବର୍ଷରେ ନାମୋପଯୋଗୀ ବହି ତାଲିକାରେ ସ୍ଥାନ ପାଉପାରେ । ଏହାହିଁ ତ ହେଉଛି ଗୋଟାଏ ବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟିକ ସାଧନା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗ ନ ଦେଇ ଯେ ଆପଣ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଭୁଲ କରିଅଛନ୍ତି, ଏହା ମୋର ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଚ୍ଛା, ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କାହିଁକି ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ନ'ଅଙ୍କର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଅଛି କାହିଁକି ?

ଧନ, ମନ ଓ ଶକ୍ତିର ସମବାୟ ଯେ ସଂସାରର ଶୁଭ ଅନୁଷ୍ଠାନ-ସମୂହର ମୂଳରେ ରହିଅଛି, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା; କିନ୍ତୁ ଏହି ତିନିଗୋଟି ବଳର ସମନ୍ୱୟ ସର୍ବତ୍ର ଘଟି ନ ଥାଏ କିମ୍ବା ଘଟିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ କଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ମନର ବଳ—ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ବଳର ଅଭାବ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ—ଅନେକ କଥା କରି ଯାଇ ପାରେ । ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରମାଣ କରି ଆସୁଅଛି ଓ ସେଥିରେ ମନର ବଳ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଅଛି । ଏହି ମନର ବଳ ଘେନି ଭକ୍ତପ୍ରାଣ ମିଲ୍‌ଟନ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା କବିତା ରଚନାରୁ ବିରତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଏହି ମନର ବଳ ପ୍ରଭାବରେ ଦରିଦ୍ରସନ୍ତାନ ଗୋଲ୍‌ଡସ୍ମିଥ ନିଜର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜୀବନଧାରଣର ଉପାୟ ଠିକ୍ କରି ନ ପାରି ମଧ୍ୟ କବିତା ରାଜ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଦେଖାଇବାକୁ ଭୁଲି ନ ଥିଲେ । ଏହି ଅଦମ୍ୟ ମନର ବଳ ପାଇ ତେଜସ୍ୱୀ ଶେଲି ଭାଗ୍ୟଚକ୍ରର ପ୍ରତିକୂଳ ଆବର୍ତ୍ତନରେ ପଡ଼ି ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରରେ ଓ ପ୍ରକୃତିର ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର କନ୍ଦରରେ ବୁଲି ବୁଲି ମଧ୍ୟ କବିତାକୁ ନିଜର ପ୍ରାଣ ସହଚରୀ କରି ପାରିଥିଲେ । ଆଜି କାଲି ଯୁଗରେ ବିଲାତର ରାଜନୀତି-ବିଶାରଦ ଲର୍ଡ ମର୍ଲି ରାଜନୀତିକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖାଇ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ହେତୁରୁ କହେଁ, ମନର ବଳ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ପରି ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗରେ ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ଏହି ତିନି ଗୋଟି ବଳର ଅବସ୍ଥା କଣ ଓ ସର୍ବୋପରି ମନର ବଳ କିପରି ଭାବରେ ଗତି କରୁଅଛି, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଥିଲେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମିଳିଯିବ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦେଖୁଁ ଯେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମନର ଅଭାବରେ ଧନର ସଦ୍-ବ୍ୟବହାର ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ଓ ଶକ୍ତିର ମାର୍ଜନା ପକ୍ଷରେ ବାଧା ପଡ଼େ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ମନର ବଳରେ ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଅଛି—ତାହା ଏହି ଦୁଇ ଶକ୍ତିର ଯଥାସମ୍ଭବ ସାହାଯ୍ୟ ନପାଇ ମଧ୍ୟ . . . ତାହାର ଲୀଳା ଖେଳା ଦେଖାଇପାରେ । ତାହା ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ କଥା—ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ମନର ଦମ୍ଭ କିପରି ? ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଇ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନର ଶକ୍ତିଦେଖାଇବାରେ କେତେଦୂର କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ଅବସ୍ଥା କେଉଁ ଦିଗରେ ଗତି କରିଅଛି ?

ରାଧାନାଥବାବୁଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଯୁଗର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଅଛି, ସେହି ଯୁଗର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ କେତେ ଜଣ ନିଷ୍ଠାପର ସାହିତ୍ୟସେବୀ ମନର ବଳ ଦେଖାଇ ପାରିଥିଲେ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ସାହିତ୍ୟରସିକ ରାଧାନାଥ ଗୁରୁତର ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିପ୍ତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟସଂସାରରେ କବିତାର ଲହର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟସେବକ ମଧୁସୂଦନ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପଦାନୁସରଣ କରି ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ରୁଚି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବିତାରାଜ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଛାୟା ପକାଇ ପାରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ଫକୀରମୋହନ ନାନା ଭାବରେ ବିଷୟ କର୍ମରେ ହାତ ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ଏପରି ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶରୀରରେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟିକ ପନ୍ଥା ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି । କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର ନିର୍ଭୀକ ପ୍ରାଣରେ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ତାଳନାରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ସେ ଦିନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ଦୂରଦର୍ଶୀ କବିରାଜର କାମ କରିଅଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଭକ୍ତ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ତାଙ୍କର ସେହି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ସୁଷମାର ବିକାଶ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଅତୀତ ଗୌରବ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ପାରିଥିଲେ । ଏହିମାନେ ହେଉଅଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଖାଣ୍ଟି ସାହିତ୍ୟସେବକ । ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଉ କେତେ ଜଣଙ୍କର ନାମ ମଧ୍ୟ ଗୁନ୍ଥା ଯାଇପାରେ । ଖାତା ଫିଟାଇ ସାହିତ୍ୟିକ ନାମର ତାଲିକାଟା ଦେଖିଲାବେଳକୁ ଚକ୍ଷୁ ସ୍ଥିର । ପୂରା ତାଲିକାଟିଏ ଦେଲା ବେଳକୁ ଆପଣ ସ୍ଥାନ ଯୋଗାଇ ପାରିବେ ବୋଲି ତ ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁଆ କଥା ଅଛି । ପ୍ରାୟ ସବୁ ନାମରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ 'କିନ୍ତୁ' କରିଅଛି । ଏ 'କିନ୍ତୁ'ଟା ବଡ଼ ଅଖଣ୍ଡିଆ ଜିନିଷ—ଅନେକଙ୍କୁ 'କିନ୍ତୁ' ଲାଗିବାର କଥା । ତେବେ ତାଲିକାଟି ଯତ୍ନରେ ସମ୍ପାଦି ରଖି ଦେଇଅଛୁଁ—ପରେ ଦରକାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ବେଳେ କାମରେ ଲାଗି ପାରିବ ।

ଆଜି କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୁହାରି ଅଛି —ସେଇଟି ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟସମାଜ ନିକଟରେ । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-ସମାଜ ଯେପରି କାମ କରିବାର ଆଶା, ସେଥିରେ ତ୍ରୁଟି ହେଉଅଛି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ । କେବଳ ସଭାପତି, ସମ୍ପାଦକ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଭୃତି ନିଯୋଗ ଓ ବାର୍ଷିକ ରିପୋର୍ଟ ଲେଖାରେ ଯଦି ଏପରି ଦୁରୂହ କାର୍ଯ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେଉଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସଂସାରରେ ଏତେ ଶ୍ରମସାଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଆୟୋଜନ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ହଁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ, ଓଡ଼ିଶା ପରି ରାଜ୍ୟରେ କାମ କଲେ ଅନେକ ବାଧା ବିଘ୍ନ ଭେଟିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏହିଯୋଗୁଁ ପରିଚାଳକମାନେ ଦୋଷଛଡ଼ା-ନୀତିର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ କି ? ସେମାନେ ବୁଝିବା ଦରକାର, ଯଦିବା ସେମାନଙ୍କ ପଦଗୁଡ଼ିକ ଅନହାରୀ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ନୁହେ, ତଥାପି ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଓ ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଜଡ଼ିତ ରହିଅଛି; ସେହି ପଦ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ନ ଦେଖାଇବା ଅର୍ଥ ନିଜ ଜାତି ଓ ନିଜ ଭାଷା ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା । ଏହିପରି ସମାଜଗୁଡ଼ିକର ଦାୟିତ୍ୱ କେଡ଼େ ବଡ଼ ଓ ଆକାଙ୍କ୍ଷା କେଡ଼େ ଉଦାର, ତାହା ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନୀ, ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତିର ସାହିତ୍ୟିକ ସଭାସମିତି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଦେଖାଇଅଛି । ଏ ତ ଦୂରର କଥା । ଆଜି କାଲି ବଙ୍ଗଦେଶର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ମିଳନୀ ଓ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ୍ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରସାର ଯେ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପକ୍ଷରେ କେତେଦୂର ସହାୟ ହେଉଅଛି, ତାହା ଅନିସନ୍ଧିତ୍ସୁ ପାଠକମାନେ ଜାଣି ପାରୁଥିବେ । ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଓ ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା—ତାହା ଧୀରେ ଧୀରେ ଗତି କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ହେବାକୁ ବସିଅଛି ଓ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ନାନା ସମୟୋପଯୋଗୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣୁଅଛି । ସେ ଯୁଗରେ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ଓ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ଜନ୍‌ସନ୍ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହ ଓ ବଦାନ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ, ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଓ ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସେହିପରି ଆଶାର ନିଶାଣ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ବଙ୍ଗକବି ନବୀନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ 'ଆମାର ଜୀବନ', ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ 'ମାଇକେଲ ଚରିତ' ଓ ପୁରୁଣା 'ବଙ୍ଗଦର୍ଶନ' ପାଠ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇଅଛନ୍ତି ,ସେମାନେ ଦଳଗତ ଉଦ୍ୟମ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚେଷ୍ଟାରେ ଫଳ ଦେଖି ପାରିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖୁଁ,ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସଂସର୍ଗ ହେତୁ ଇଂରାଜୀ ଲେଖା ପଢ଼ାରେ ଜୀବନ କଟାଇ ଜୀବନର ଶେଷ ଅଙ୍କରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଓ ଯେଉଁମାନେ ଦୀର୍ଘକାଳ—ବ୍ୟାପୀ ବିଲାତବାସ ଫଳରେ ବିଲାତୀ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଛାଡ଼ିବାକୁ କଷ୍ଟକର ମଣୁଅଛନ୍ତି—ସେମାନେ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜ ନିଜ ଚିନ୍ତା ଉପହାର ଦେବାକୁ ବାହାରୁ ଅଛନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ କଣ ? ଏହା କଣ ସେମାନେ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ କରୁଅଛନ୍ତି । କେଭେ ନୁହେ, ଏହା ମୂଳରେ ଦଳଗତ ଉତ୍ସାହ କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରେରଣା ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି ।

ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜ ବିଷୟରେ କେବଳ ବିରୁଦ୍ଧ ସମାଲୋଚନା କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ନୁହେ । ଏହାର ଭବିଷ୍ୟଦ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦିଓଟି କଥା କହିବାକୁ ମନ ବଳୁଅଛି । ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ଆଶା କରୁଁ, ସମାଜର ନେତୃବର୍ଗ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କ୍ଷୀଣ ଇଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଥମ କଥା, ବର୍ଷରେ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର କଟକ ପରି କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାନରେ ମିଳନ ଓ ସାହିତ୍ୟବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା । ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି, ଚିନ୍ତାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟର ଜନନୀ । ଏହି ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯେତେବେଳେ ଏକତ୍ରିତ ହେବେ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା । ଏହି ଆଲୋଚନାର ଫଳରେ ଯେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ନାନାଭାବରେ ଉପକୃତ ହୋଇପାରେ, ଏହା ସଭ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳନୀ ବା ସାମୟିକମିଳନରେ ଜୀବ ନବୃତ୍ତାନ୍ତରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଅଛି । ଏମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସଂସାରର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ଓ କାର୍ଯ୍ୟର ଶୃଙ୍ଖଳା ନିମିତ୍ତ ଆପଣା ଆପଣା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟଭାର ବାଣ୍ଟିନେଇ ପାରନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦିଗରେ ଦଖଲ ଅଛି, ତାଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟରେ ଉତ୍ସାହ ଦିଆ ଯାଇପାରେ ଓ ସେହି ବିଭାଗରେ ଶକ୍ତିସାମର୍ଥ୍ୟ ନିୟୋଜିତ କଲେ ସେ ଯେ କିଛି ନିଦା କାମ କରି ଯାଇ ପାରିବେ, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା, ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଦେଶରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଧାରଣା ଜନ୍ମେ—ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେପରି କେହି କାବ୍ୟ,କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ, ଇତିହାସ ପ୍ରଭୃତିରେ ଆବଦ୍ଧ ନ କରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅତି ଉଚ୍ଚ, ତାହାର ଧର୍ମ ଅତି ଉଦାର ଓ ତାହାର କ୍ରୋଡ଼ରେ ସମାଜର ନାନା ଚିନ୍ତା ସ୍ଥାନ ପାଇ ପାରେ । ଏ ବିଷୟରେ ବେଶି କିଛି ନ କହି ବିଲାତୀ ସାହିତ୍ୟର ଗତ ତିନି ବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟବିଭାଗୀୟ ପୁସ୍ତକସବୁର ଯେଉଁ ତାଲିକା ଗତ ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହର 'ଟାଇମସ୍'ରେ ବାହାରିଅଛି, ତାହା ଉଦ୍ଧାର କରଦେବା ଉଚିତ ମନେ କରୁଅଛୁଁ ।

ସାହିତ୍ୟବିଭାଗ	୧୯୧୧	୧୯୧୨	୧୯୧୩
୧) ଉପନ୍ୟାସ(Fiction)	୨୦୮୩	୨୨୯୦	୨୨୮୫
୨) ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକ (Religion and Theology)	୮୬୮	୯୩୪	୮୯୩
୩) ସାହିତ୍ୟିକ ସନ୍ଦର୍ଭ ପ୍ରକାଶକ ଗ୍ରନ୍ଥ (Essays and Belles Letters)	୭୯୬	୮୯୫	୮୭୬
୪) ଶିଶୁପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ (Children's Books)	୬୯୬	୮୨୧	୮୬୯
୫) ଜୀବନ-ଚରିତ ଓ ଇତିହାସ (Biography and History)	୬୩୮	୬୭୪	୭୧୫
୬)କବିତା ପୁସ୍ତକ ଓ ନାଟକ (Poetry and Drama)	୫୫୮	୬୭୪	୫୮୨
୭) ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକ (Political Economy)	୫୨୦	୬୨୧	୩୯୪
୮)ଶିକ୍ଷାବିଧାନମୂଳକ ପୁସ୍ତକ (Educational)	୫୬୧	୫୬୨	୪୫୩
୯) ଡାକ୍ତରୀ ପୁସ୍ତକ	୩୨୫	୩୬୭	୩୪୩

Digitized by srujanika@gmail.com

(Medical and Surgical)			
୧୦) ସଙ୍ଗୀତସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକ (Music)	୨୪୪	୩୦୦	୩୨୯
୧୧) ବ୍ୟବସାୟ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବାର୍ଷିକ ରିପୋର୍ଟ	୩୬୪	୨୭୫	୩୫୭
(Annuals and Serials)			
୧୨) ଆଇନ	୨୩୪	୨୪୯	୧୩୯
(Law and Parliamentary)			
୧୩) କଳାବିଦ୍ୟା	୨୩୫	୨୩୩	୧୯୫
(Art and Architecture)			
୧୪) ଭ୍ରମଣ	୨୨୨	୨୧୩	୧୧୮
(Travel and Adventure)			

ଏହାହିଁ ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ। କୌଣସି ସାହିତ୍ୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବାକୁ ହେଲେ ଏହିପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଗରେ ରଖି କାମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ତାହା ନ କରି ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ହେବାଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା ବିଲୁଆ ଆଖୁ କିଆରୀରେ ପଶିବା ପରି କାମ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ୟକ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟସମାଜ ଏହିପରି ସାଧନା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଲେଖକମାନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଧାର ସ୍ୱରୂପ କାମ କରିବା ଉଚିତ। ତାହା ନୋହିଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାର କରିବା ବିଷମ ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ପଡ଼ିବ ଓ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଆ ସେହି ପୁରୁଣା କାଳର ବାପ ଅଜାଙ୍କ ମଉରସି ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଖାଇ ନିଜର ସ୍ଥିତି ଅସମ୍ଭବ ମନେ କରିବ।

ତୃତୀୟ କଥା, ସାହିତ୍ୟସମାଜର ଖଣ୍ଡେ ସ୍ଥାୟୀ ଘର ନିର୍ମାଣ, ପୁରାତନ ପୋଥି ପ୍ରଭୃତିର ସଂଗ୍ରହ, ସାଧାରଣ ପାଠାଗାର ସ୍ଥାପନ। ଏହାର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ନିଃସ୍ୱ ଅଥଚ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶାଦିଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହ ଦିଆଯିବ। ଏହି ସାହିତ୍ୟସମାଜ ମନ୍ଦିରରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରାଦି ପାଠ, ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଲୋଚନା, ସାମୟିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପଭୃତି ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟର କେତେକ ଅଭାବ ଘୁଞ୍ଚିବାର ଆଶା କରାଯାଏ। ସେ ଦିନ ବାମଣ୍ଡା ଓ ସୋନପୁର[ରାଜା] ପ୍ରଭୃତି ୧୦,୦୦୦(ଦଶ ହଜାର) ଟଙ୍କା ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଅଛନ୍ତି। ସାହିତ୍ୟସମାଜ ସେହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ସାଧାରଣ ଅବକାଶ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟିକ ଦଳ ସୃଷ୍ଟିକରି ତାହା ହସ୍ତରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହର ଭାର ଅର୍ପଣ କରୁ ଓ ସେହି ଦଳର ଶିକ୍ଷିତ ଭାଇମାନେ ଟିକିଏ ଶ୍ରମ କରି ମୁଷ୍ଟିଭିକ୍ଷାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଦାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରମ ଆଗ୍ରହରେ ଆଦାୟ କରନ୍ତୁ। ଏହିପରି କୌଣସି ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଯେ ସାହିତ୍ୟସମାଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରିବ, ଏହା ଆଶା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ। ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟସମାଜ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ପରିହାର ନିମିତ୍ତ ଟିକିଏ ଯତ୍ନ, ଚେଷ୍ଟାର ଆଭାସ ଦେଖାଇବେ ବୋଲି କେତେଗୁଡ଼ିଏ କଥା କହି ପକାଇଲୁଁ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(ଡ)ଏଣୁ ତେଣୁ

କଣୁଭ ସମ୍ବାଦ----

'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ର ନବବର୍ଷରେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ସହଯୋଗୀ ଦେଖା ଦେବାର ସୂଚନା ହେଲାଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଉତ୍କଳ ପରି ଦେଶରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ମାସିକପତ୍ର ଯେ ଆଶାନୁରୂପ ନୁହେ, ତାହା ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେବ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ 'ପ୍ରଚାର'ର ପ୍ରକାଶ ବଡ଼ ଆଶାର କଥା--- ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । ବାଲେଶ୍ୱର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଯାହା କରିଅଛି, ତାହା କାଳେ କାଳେ ପୂଜା ପାଇବ -- ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ । ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରଭୃତି ବାଲେଶ୍ୱର ପ୍ରସୂତ—ସେମାନଙ୍କ କୃତିତ୍ୱରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଅଛି । ଭଗବାନ୍ କରନ୍ତୁ, ବାଲେଶ୍ୱର ତାର ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାଳେ କାଳେ ରଖିଥାଉ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ 'ପ୍ରଚାର' ସୁପ୍ତ ଉତ୍କଳରେ ନବ ଚେତନାର ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର କରୁ ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବାହାଦୂରି ------

ଉତ୍କଳର ଅକୃତ୍ରିମ ସାହିତ୍ୟଭକ୍ତ ବୃଦ୍ଧ ଫକୀରମୋହନ ସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ ଓ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ଉପହାର ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ଏ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଲେଖନୀ ବନ୍ଦ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅପ୍ରକାଶିତ ସବୁ ପୁସ୍ତକ ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଆକାରରେ ଦେଖା ଦେବ, ତାହା ଯେ ଗୋଟିଏ ବିପୁଳ ବ୍ୟାପାରର ଅବତାରଣା କରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେ ସାହିତ୍ୟବଜାରରେ ହରେକ ରକମର ପସରା ମେଲିଅଛନ୍ତି ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନାନା ସୂତ୍ରରେ ମାନସିକ ଖାଦ୍ୟ ଓ ସାମୟିକ ଆନନ୍ଦ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ଦେଉଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧିର ବିଜୟ ନିଶାଣ ଦେଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କର 'ଛ ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ', 'ମାମୁଁ', 'ସୁନାବୋହୂ' ପ୍ରଭୃତି ଗଦ୍ୟ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଉଚିତ ମନେ କରିବୁଁ--- ସ୍ଥୂଳତଃ ସେନାପତିଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତାଜନିତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଲେଖାରେ ପ୍ରଚୁର ରୂପେ ରହିଅଛି । ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ କଥା--- ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଲେଖାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ମୌଳିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଘରର ବିଶେଷତ୍ୱ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖା ଦେଇଅଛି । ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ନାଡ଼ି ଚିହ୍ନି ପାରିଅଛନ୍ତି ଓ ବିଦେଶୀ ଆଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଛିଡ଼ା କରିବାକୁ ହେଲେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗଦ୍ୟର ଦାବୀ ଯେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କୁ ନବବଳ ଓ ନବସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ--- ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ପ୍ରଭୃତିର ରସରସିଆ ପଦାର୍ଥର ନଅଙ୍କ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ରଣରେ ରାଧାନାଥ-----

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର କୃତୀ ସନ୍ତାନ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାରେ ପ୍ରକୃତିଦେବୀଙ୍କର ଯେପରି ମନୋଜ୍ଞ ଚିତ୍ର ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ସଂସାରର ଉଚ୍ଚ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାର କଥା । ବଙ୍ଗଦେଶ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇ ଆଜି ସଭ୍ୟସଂସାରରେ ଶାଢ଼ି ବନ୍ଧାଇଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦରିଦ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉତ୍କଳ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ପାଇ---କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ ହେଉ ପଛକେ---ଟିକିଏ ସାହିତି୍ୟକ ସ୍ପନ୍ଦନ ଅନୁଭବ କରିବାର ସୁବିଧା ଲାଭ କରିଅଛି। ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାର ଅନୁରୋଧରେ ନୁହେ---ସରଳବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରେରଣାରେ କହୁଅଛୁଁ---ଯଦି କୌଣସି ସମୟରେ ଇଂରାଜୀ ପ୍ରଭୃତି ଭାଷାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ଚିଲିକା' ଖଣ୍ଡିକର ଉପଯୁକ୍ତରୂପେ ଅନୁବାଦ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ରକର ଯେ ସାହିତ୍ୟସଂସାରରେ ବିଶିଷ୍ଟରୂପେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ପାରିବେ, ଏପରି କହିଲେ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ। ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ମାନିବାକୁ ହେବ ଯେ ବିଲାତି କବି ଉଆର୍ଡ଼ସଉଆର୍ଥ (Wordsworth) ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତରାଳରେ ଯେପରି ସନାତନ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ ଓ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରତି ତନ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ସେହି ଅନନ୍ତ ବୀଣାର ଝଙ୍କାର ଶୁଣି ପାରିଥିଲେ। ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସେପରି କୌଣସି ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟର ବାର୍ତ୍ତା ବା ପାରିଜାତ କାନନର ସ୍ୱପ୍ନ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ସ୍କଟ (Scott) ଓ ଟେନିସନ୍ (Tennyson) ପଭୃତି ଯେଉଁ କଳା ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତିଚିତ୍ରକରରୂପେ ପୂଜା ପାଉଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦରିଦ୍ରର ସଙ୍ଖାଳି ରାଧାନାଥ ଯେ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ, ଏପରି ନିରାଶାର କାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ।

ଭାବରାଜ୍ୟରେ ମଧୁସୂଦନ --

ସାହିତ୍ୟଭକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସଂସାରରେ ନବରୁଚି ଓ ନବଦୀକ୍ଷାର ସୂତ୍ରପାତ କରିଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପ୍ରେମର ଢେଉ ବେଶ୍ ଉଠିଥିଲା---ଆଦିରସର ବନ୍ୟା ଦେଶକୁ ପ୍ଲାବିତ କରି ପକାଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ ଅନାବିଳ ପ୍ରେମର ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ--- ଉନ୍ନତ ଯୁଗର ସ୍ୱାଧୀନ ଦୀକ୍ଷାର ଆହ୍ୱାନ ତାଙ୍କ କାନରେ ବାଜିଲା। ମଧୁସୂଦନ ଅଳ୍ପ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେହି ଅଳ୍ପତା ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡ ବସ୍ତୁକୁ ଧରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି,ତାହା ପ୍ରଶଂସାର୍ହ। ମଧୁସୂଦନ କବିତା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ମହାନଦୀର ଖରସ୍ରୋତ ପରି ଭାସିଯାଇ ନାହାନ୍ତି---ସେ ସ୍ଥିର ଗଭୀର ଅତଳ ସାଗର ପରି ଅନାଦି ପୁରୁଷଙ୍କୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନରେ ନିଜର କବିଜୀବନକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର 'ଋଷିପ୍ରାଣେ ଦେବାବତରଣ' 'ହିମାଚଳେ ଉଷା' ଓ 'ଧ୍ୱନି' ପ୍ରଭୃତି କବିତା ସେହି ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଆରାଧନା--- ସେହି ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ବିଧାତାପୁରୁଷଙ୍କ ବନ୍ଦନା। ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଭାବବାଦୀ ଜୀବନ ଯେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା,ସେ ସେହି ଆଦର୍ଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି କବିତାରଚନାରେ ହାତ ଦେଇଥିଲେ ଓ ତାହାରି ଫଳରେ ତାଙ୍କର କବିତା ଭାବର ଉତ୍ସ---ଚିନ୍ତାର ତରଙ୍ଗିଣୀ--- ଅନନ୍ତଯାତ୍ରିର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ। ମିଲ୍ଟନ ଯେଉଁ ଧ୍ରୁବତାରା ଦେଖି ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ପୁଣ୍ୟର ଜୟ--- ସତ୍ୟର ଆଶାବାଦ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମାରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିପରି ଅନନ୍ତ ଧାମର ଗାଥା ଗାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ।

* * * * *

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା

ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ଏହି ନୂତନ ଯୁଗରେ ଅନେକ ରାଜାମାନେ ସ୍ୱୀୟ ରାଜ୍ୟଶାସନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଇ ମଧ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗର ସାହିତ୍ୟକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଲାଭର ଆକାଂକ୍ଷା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯେ ଅତିଶୟ ସୌଭାଗ୍ୟଜନକ ଏହା ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ । ଏହି ସାହିତ୍ୟିକ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ମଧରେ ଚିକିଟିର ରାଜା ଶ୍ରୀ ରାଧାମୋହନ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଅନ୍ୟତମ । ଏ ମହାଶୟ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଓ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ପୁସ୍ତକ ମଧ ରଚନା କରି ଅଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରତି ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ନୂତନ ନାଟକ ରଚନା କରି ଅଛନ୍ତି । ତାହାର ନାମ "ପ୍ରକୃତି-ରହସ୍ୟ "। ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟକ ସଂଖ୍ୟା ଅତି ଅଳ୍ପ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ନାଟକର କଠୋର ସମାଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ଲେଖକକୁ ହତୋତ୍ସାହ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ନାଟକରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନୂତନ ବିଷୟର ଅବତାରଣ ହୋଇଅଛି ; ସେହି ବିଷୟରେ କିଛି କହିବାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କଲାବେଳେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟିକୁ ଯେତେଦୂର ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି ତାହାଙ୍କର ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ତେତେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଅଧିକାର କରେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ହୋଇ ବା ଧନୋପାର୍ଜନର ପନ୍ଥା ସ୍ୱରୂପ (Pot Boiler)ପୁସ୍ତକ ରଚନା କଲେ ସେହି ପୁସ୍ତକ ସାଧାରଣତଃ ମନୁଷ୍ୟର ଅହିତକର ହୋଇଥାଏ । ଅତଏବ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାରେ ଲେଖକଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି,"ଏହି 'ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ' ନାଟକଟି କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚନା କରା ଯାଇଅଛି,ତାହା ଉକ୍ତ ନାଟକର ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧରେ ସୂତ୍ରଧାର ଓ ନଟୀର ସମାଳାପଚ୍ଛଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।" ଅତଏବ ନାଟକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ବିଷୟରେ ସୂତ୍ରଧାର ଓ ନଟୀଙ୍କର ସମାଳାପହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ଏହି ସମାଳାପରୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିବାର ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଷୟରେ ସୂତ୍ରଧାର କହୁ ଅଛନ୍ତି "...ଭାବଗ୍ରାହୀ ନୀତିଜ୍ଞ ରସପ୍ରବୀଣ ଏବଂ ନବ ଜାଗରଣରେ ଜାଗରିତ ଯେଉଁ ମହାନୁଭବମାନେ ,ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟାହ୍ଲାଦକର ହେବାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । " ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ ନାଟକଟିରେ କୌଣସି ନୂତନତ୍ୱର ସୂଚନା ଅଛି । ବାସ୍ତବରେ ଏଥିରେ ସମାଜର ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରି ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଧର୍ମର ଜୟ ଓ ଅଧର୍ମର ପରାଜୟ ଘୋଷଣା କରିଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେ ଅତି ମହତ୍ ତାହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ସୂତ୍ରଧାର ଓ ନଟୀଙ୍କର ସମାଳାପଚ୍ଛଳରେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ନିଜର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିବା ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କି ନୁହେଁ ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ଅତଏବ ସେଗୁଡ଼ିକକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମତାମତ ସଙ୍ଗରେ ସମାଲୋଚନା କରିବୁଁ । ପୂର୍ବରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସମାଜ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଚିତ୍ରଟି କେଉଁ କାଳର ଓ କେଉଁ ସମାଜର ସେ ବିଷୟରେ ମତଦ୍ୱୈଧ ଥାଇପାରେ । ପୁସ୍ତକଟିରେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହେଲାପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଏହି ଚିତ୍ରଟି ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର । ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଏପରି ଚିତ୍ର ଅତି ବିରଳ, ଏପରିକି ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥୋଲ୍ଲିଖିତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟନା ଘଟିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ । ପୁରାତନ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଚିତ୍ର କେବେହେଁ ସଂଘଟିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅତଏବ ଭବିଷ୍ୟତ ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଚିତ୍ର ହିଁ ପାଠକମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମାଜ ଚିତ୍ରଟିକୁ ନାଟକୀୟ ଅଙ୍କଗୁଡ଼ିକର ସମାଲୋଚନା ସଙ୍ଗେ ବିଶଦଭାବରେ ପରୀକ୍ଷା କରଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯେ ଚିତ୍ରଟି ଆଧୁନିକ କୌଣସି ସମାଜର ନୁହେଁ, ଏଣୁ ସମାଜଚିତ୍ର ରୂପରେ ଏହା ଅଧିକ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ (Impressive) ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଯେଉଁ ଘଟନାମାନ ଦେଖୁଁ ନାଟକାକାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଦୋଷ ଗୁଣ ଯେପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ କୌଣସି କାଳ୍ପନିକ ନାଟକରେ ତାହା ହୁଏ ନାହିଁ । କାଳ୍ପନିକ ସମାଜ ଚିତ୍ରର ଅନେକ ସ୍ଥାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଏଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନାଟକଟିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁ ନାହୁଁ । ଏହି କାରଣରୁ "ପ୍ରକୃତି-ରହସ୍ୟ" ନାଟକଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହୋଇ ନାହିଁ ; ଏଣୁ ନାଟକ ପାଠକରି ସାରି ମନରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଛାପା (Impression) ର ଅଭାବ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଟକଟିର କଥା (Plot)ର କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ସ୍ଥୂଳରେ ନାଟକର କଥାଟି ଏହି:——ପାଞ୍ଚାଳର ରାଜା ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱୀୟ ପତ୍ନୀ ପଦ୍ମିନୀକୁ ନିର୍ବାସିତ କରି ତାହାଙ୍କ ନାମରେ କୁତ୍ସା ରଟନା କରିବାକୁ ଅମ୍ବିକା ନାମ୍ନୀ କୌଣସି ଚରିତ୍ରହୀନା ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିଥିଲେ । ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱୀୟ ଚାରିଗୋଟି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ସର୍ବ କନିଷ୍ଠା ଶଶିକଳା ସେହି ଶିକ୍ଷାର ଅଧୀନା ନ ହୋଇ ପଳାଇ ଆସି ଶେଷକୁ ସୁବୁଦ୍ଧି ନାମକ କୌଣସି ତାପସର ଆଶ୍ରମରେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମସ୍ତ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ସୁବୁଦ୍ଧିଙ୍କ ପାଳିତା ଘୁର୍ଜର ରାଜକନ୍ୟା ନର୍ମଦା ଏହି ବିଷୟ ଶୁଣି ଅତିଶୟ କାତର ହେଲେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ କାଶୀର ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ନର୍ମଦା ପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନିଜର ନାମ ଗୋପନ କରି ଅନେକ କଷ୍ଟରେ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ସାଧନ କଲେ । ଶେଷ ଅଙ୍କରେ ନର୍ମଦା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଭାବ ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି । ନର୍ମଦାଙ୍କର ଭଗ୍ନୀ ସାରଦା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ନାମକ ଜଣେ ସାମନ୍ତକୁ ବିବାହ ହୋଇ ଘୁର୍ଜର ରାଜ୍ୟ ଫେରି ପାଇଲେ ଓ ଶଶିକଳା ଧର୍ମସେନ ନାମକ ମଦ୍ର ରାଜାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ହେଲେ । ନାଟକଟିର ଶେଷଟି ସୁଖମୂଳକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାକୁ ପ୍ରହସନ ବା (Comedy) ବୋଲାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ପ୍ରହସନର କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମରେ ହାସ୍ୟରସର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ । ପୁସ୍ତକଟି ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତି ଉଚ୍ଚ ଆଳଙ୍କାରିକ (Flowery Style) ଭାଷାରେ ଲିଖିତ । ଏଣୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ଅଶିଷ୍ଟ ହାସ୍ୟରସର ଅବତାରଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ହାସ୍ୟରସର ଅଭାବରୁ ପୁସ୍ତକଟି ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ପିଟିଆ (monotonous) ହୋଇଯାଇଅଛି । ପୁସ୍ତକଟିର କଥା ଭାଗ (Plot) Mysteries of the Court of London ନାମକ ପୁସ୍ତକରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୃହୀତ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଯେ ପୂର୍ବଲ୍ଲିଖିତ ଇଂରାଜି ପୁସ୍ତକର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଏହି ଦୁଇ ଗୋଟି ପୁସ୍ତକ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ ଗୋଟିକ ଯେ ଅପର ପୁସ୍ତକର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଏପରିକି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମୂଳପୁସ୍ତକର ଭାବ ଅନୁବାଦିତ ହୋଇ ଏହି ନାଟକଟିର ଅଙ୍ଗବର୍ଦ୍ଧନ କରିଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମୁଖବନ୍ଧରେ ତାହା ଇଂରାଜି ପୁସ୍ତକର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଉତ୍ତମ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଯେ ଇଂରାଜି ପୁସ୍ତକର ସଂମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ଥାଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ମୂଳଚିତ୍ର ଅନେକାଂଶ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଥିବାରୁ ଏହା ମୂଳଚିତ୍ର ପରି ମନୋହର ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ମୂଳଚିତ୍ରରେ ଭାଷାର ଅତ୍ୟଧିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୁ ସେହି ପୁସ୍ତକଟି ଅତୀବ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇଅଛି । ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଭାଷାର ସେପରି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ବରଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦୁର୍ବୋଧ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ପୁସ୍ତକଟି ସର୍ବତୋଭାବରେ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହୋଇପାରି ନାହିଁ ଓ ସମ୍ୟକ ମନୋଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କରୁନାହିଁ । ଏପରି କି ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ଭାଷାର ଦୁର୍ବୋଧତା ହେତୁରୁ ପୁସ୍ତକପାଠରେ ବିରକ୍ତି ଜନ୍ମୁଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସ୍ୱୀୟ ଭାଷାର ସମର୍ଥନ କରି ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଚାରି ଧାଡ଼ି ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ନାଟକର ଭାଷା ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ତାହାର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯେ ନାଟକର ଭାଷା କିଞ୍ଚିତ୍ କ୍ଲିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା "ଅପାମର ବୋଧ ଗମ୍ୟ" ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ନାଟକର କଥା Plot ରେ ଆହୁରି ଦୁଇ ଗୋଟି ଦୋଷ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମଟି ବିଚିତ୍ର ନାଟକୀୟ ଦୃଶ୍ୟର Dramatic Scenes ଅଭାବ । ଏଥିର ଅଭାବରୁଁ ମଧ୍ୟ ନାଟକଟି ସ୍ୱତଃ ମନୋଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କରୁ ନାହିଁ । ନାଟକ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ (Objective literature) । ପଦାର୍ଥ ବା ବସ୍ତୁଗତ ସାହିତ୍ୟର ଛାଞ୍ଚ ବାକ-ଗତ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ । ପ୍ରଥମଟିକୁ ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ବା ନାଟକ ବୋଲାଯାଏ । ଯେତେ ବିସ୍ତୃତ ହେଉ ପଛକେ ସକଳ ଘଟନାକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ଏମନ୍ତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେବ କି ଯହିଁରେ ସେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଏକ ରାତ୍ରର କେତେକ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇ ପାପର ବିଭୀଷିକା ଓ ଧର୍ମର ଜୟୋଲ୍ଲାସରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏହାହିଁ ନାଟକ ରଚନାର ଚାତୁରୀ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଯାହାର ଯେଉଁ ଭାଷା ତାହାକୁ ଠିକ୍ ତଦ୍ରୁପ ଭାଷା ନ ଦେଲେ ମନରେ ଭାବର ଛାୟା ଠିକ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ବାକ୍ୟ ରଚନାର ଚାତୁରୀ ଦେଖାଇବା ଗଦ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଛାନ୍ଦୋବନ୍ଧରେ କାବ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରେ । ଉପନ୍ୟାସରେ କଥା ବିସ୍ତାରର ଚାତୁରୀ ଅଧିକ । କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସକୁ ନାଟକ କଲେ ତାହାକୁ ସଂଯତ କରି ସମୁଦାୟ କଥା ଉପରଲିଖିତ ମତେ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅନ୍ୟଥା ତାହା କଥାବାର୍ତ୍ତାଯୁକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ । କେବଳ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଥିଲେ ନାଟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ନାଟକ ରଚନା ବେଳେ ତାହାର ଅଭିନୟ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଅଭିନୟ ସମୟରେ ଏହି ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟର Dramatic Scenes ଅଭାବ ଅତିଶୟ ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । ଏପରିକି ଏହିପରି ଦୃଶ୍ୟର ବିରଳତା ଯୋଗୁଁ Shakespeare ଙ୍କ ଐତିହାସିକ ନାଟକମାନଙ୍କ ଆଦର ତାଙ୍କ ରଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାଟକ ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ କମ୍ । ନାଟକଟିର କଥାରେ ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟର ଉପାଦାନର ଅଭାବ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅକ୍ଷମ। କାରଣ 'ଚଞ୍ଚଳା' ଙ୍କ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଦୃଶ୍ୟ ଓ 'ଦୁର୍ମୁଖ'ଙ୍କ ଗୃହରେ ଘଟିଥିବା ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟଟି ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉପାଦାନ। କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ରଣ କରିବାରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ତେଜର ପରିଚୟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି। ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଲେଖା ସରସ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଅଭିନୟ ସମୟରେ ତାହା ଏତେ ଦୂର ହୃଦୟ-ଗ୍ରାହୀ ହେବ ନାହିଁ। ପୁସ୍ତକର କଥା ଭାଗରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ। ପୂର୍ବେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ଯେ, ପୁସ୍ତକଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଧର୍ମର ଜୟ ଓ ଅଧର୍ମର ପରାଜୟ ଘୋଷଣା କରିବା। ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଧର୍ମର ଜୟ ସମ୍ୟକ୍ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇ ଅଛି। କାଶୀରାଜ ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କ ଦେବତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ସ୍ୱତଃ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଅଛି। କିନ୍ତୁ ପାପର ଶାସ୍ତି ଦାନରେ ଲେଖକଟିକିଏ କୋମଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି। ପାଞ୍ଚାଳରାଜ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ନରାଧମରୂପେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ହେଲା ନାହିଁ। ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ପଶୁବତ୍ ବ୍ୟବହାରର ସମୁଚିତ ଫଳ ଭୋଗ ତାହାଙ୍କୁ କରିବାକୁ ହୋଇ ନାହିଁ। ବରଂ ଶେଷରେ ତାହାଙ୍କର ସୁଖ ଲାଭହିଁ ଘଟିଅଛି। ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଏତିକିମାତ୍ର ବୋଲାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଶେଷରେ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ତାହାଙ୍କ କୃତ ଅସଂଖ୍ୟ ପାପରାଶିର ଫଳ ତାହାଙ୍କୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ ଏହା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ କି ? ପତ୍ନୀର ପାଦରେ ସ୍ୱାମୀ ପତିତ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଅସ୍ୱାଭାବିକ। ଗ୍ରନ୍ଥକାର ତାହାକୁ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ କରିଥିଲେ ସେପରି ଦଣ୍ଡ ଠିକ୍ ହୋଇ ନାହିଁ। ପଦ୍ମିନୀ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରେ ବିଚଳିତା ନ ହେବା ଆହୁରି ଅସ୍ୱାଭାବିକ। ପୁଣି ରାଜା ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମନର ହଠାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ କିଛି ବୁଝାଗଲା ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ଗୁରୁତର କଷ୍ଟ ବା ଅନୁତାପରେ ପୀଡ଼ିତ ନ ହେଲେ ନିଜର ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ ନାହିଁ। ଏଣୁ ରାଜା ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମନର ହଠାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ କିଛି ବୁଝାଗଲା ନାହିଁ।

ପୂର୍ବରେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ଯେ ନାଟକଟିରେ ଅନେକ ଗଡ଼ିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ୟକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ୍। ନାଟକଟିରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି। ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅତି ବିଦ୍ୱନ୍ତାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଭାଷାରେ ଏହି ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କିପରି ଅସୁନ୍ଦର ଲାଗିଲା। ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ସ୍ୱରର ଗୁରୁ ଲଘୁ ଉଚ୍ଚାରଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ। ସଂସ୍କୃତରେ ଅନୁସ୍ୱାର, ବିସର୍ଗ, ସନ୍ଧି ଓ ସମାସର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଥିବାରୁ ଉଚ୍ଚାରଣର ଗୁରୁଲଘୁ ଭେଦ ଅତି ସୁବିଧାରେ ହୁଏ। ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅନୁସ୍ୱାର ବିସର୍ଗର ଉଚ୍ଚାରଣ ଅତି ଅଳ୍ପ। ପୁଣି ସନ୍ଧି ଓ ସମାସ ମଧ୍ୟ ଭାଷାରେ ତେତେ ପ୍ରଚଳିତ ନୁହେଁ; ଏଣୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କୌଣସି ରୂପେ ସଙ୍ଗତ ହୋଇ ନ ପାରେ। ଲେଖକ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଭାଷାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିପାରି ନାହାନ୍ତି। ଯଥା "ପ୍ରିୟବର ରଣଦ୍ୟୋଗାପେକ୍ଷା ତତଃ ଫେରିବା ବେଳେ/ ତବ ଏବେ ତଥା ପୂର୍ବାପେକ୍ଷ ପ୍ରସାଦସୁଧା ଝରେ" ଏହିପରି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଛନ୍ଦର ଅନୁରୋଧରେ ଭାଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ ରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ। ପୁଣି ଛନ୍ଦର ଅନୁରୋଧରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ "ମୁଖ କମଳାମୋଦଗର୍ଭିତ", 'କୁହନା ବୃତ୍ତୈକ ସାକ୍ଷୀ' ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓ ମାମକୀନ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଛନ୍ଦର ଅଭାବ ଥିଲେ ଏହି ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ସେପରି ଛନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଥିବା ବେଳେ ପୁଣି ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଚେଷ୍ଟା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ। ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କର ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନ ପାଠ କଲେ ମନରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହୁଏ ,ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୀତ ପାଠ କଲେ ମନରେ ସେ ପ୍ରକାର ଆମୋଦ ଜାତ ହୁଏ କି ? ଯଥା—

ଯେ ବିଶ୍ୱୈକପିତା ହିତାହିତ ଜଡ଼ ପ୍ରାଣିଙ୍କୁ ଏ ସୃଷ୍ଟିରେ
ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଦେଇ ପ୍ରଣୋଦିତ କରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦୟା ଦୃଷ୍ଟିରେ।
ସେହି ନିନ୍ଦିତ ମାମକୀନ କୁହଜା କୃତ୍ୱୈକ ସାକ୍ଷୀ ଏବେ
ଧର୍ମାଧର୍ମ ବିଚାରଣା କରିବେ ମୋ ଆୟତ ନାହିଁ ଲବେ ।

ଓଡ଼ିଆରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଚେଷ୍ଟା ଭାଷା ପକ୍ଷରେ ନିନ୍ଦନୀୟ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଅଚିରେ ତାହାର କୁଫଳ ଦେଖି ତାହା ରହିତ କରାଗଲା । ଅବଶ୍ୟ ଉତ୍ତମ ଲେଖକ ହାତରେ ପଡ଼ିଲେ ସମୟ ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ହୋଇଥାଏ କିନ୍ତୁ, ତାହା ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ନିମ୍ନରେ ବଙ୍ଗଭାଷାରୁ କେତେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଯଥା :

''କତ କାଲ ପରେ ବଲ ଭାରତରେ
ଦୁଃଖ ସାଗର ସାଁତରି ପାରି ହବେ । ଇତ୍ୟାଦି

ଏଥିରେ ଶ୍ରୁତିକଟୁ ଦୋଷ ଆଦୌ ଲକ୍ଷିତ ହେଉ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆରେ ଗୋପୀନାଥବଲ୍ଲଭ ନାଟକରେ ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଅଛି । ଯଥା:

''ପଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ତଳକୁ ବସିଲେ ଚତ୍ୱରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ।
ଭେଣ୍ଡା ଭେଣ୍ଡା ଦ୍ୱିଜ ପରଶିଲେ ପର୍ଣ୍ଣେ ପର୍ଣ୍ଣେ ଅଜାଡ଼ି ।''

ଚତୁର ଲେଖକ ହାତରେ ପଡ଼ି ଏହା ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲେହେଁ ଭାଷାକୁ ଅତୁଆ ଏବଂ ଏକାଳକୁ ଆଉ ତାହା ବିକାଇବ ନାହିଁ। ସୁତରାଂ ତହିଁରେ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ଭାଷାର ସୌଷ୍ଠବପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ।

ପୁସ୍ତକଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏଥିରେ ଗୀତର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ। ପୁସ୍ତକଟିରେ ସର୍ବସୁଦ୍ଧା ୫୧ ଗୋଟି କବିତା ଅଛି । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ୩୩ ଗୋଟି ଗୀତ ଓ ବାକି ୧୮ ଗୋଟି ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ଳୋକ । ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଗୀତ ଥିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ନାଟକର ଉତ୍କର୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣେ ଲେଖକ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି :

"The best drama must be the truest replica of every-day happenings in the world . . .Representation of something which can never happen in actual life . . . renders the drama abusrd" ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଯେଉଁ ଘଟନାଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଁ ତାହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ରହିଁ ଉତ୍ତମ ନାଟକ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅଭିନେତୃମାନେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥା ଭାଷା ହେଲା ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଗୀତ ଗାଉଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ଓ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ଗୀତଦ୍ୱାରା ବକ୍ତାର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହା ଦେଖୁଁ ନାହିଁ । କଥାଭାଷା ବେଳେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୀତ ଗାଇବା ଦୃଶ୍ୟ କେବେହେଁ ଘଟୁ ନ ଥିବାରୁ ନାଟକରେ ସେଥିର ଉଲ୍ଲେଖ ସଙ୍ଗତ ହୋଇ ନାହିଁ। ଏହି ହିସାବରେ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଉତ୍ତମ ନାଟକ ବୋଲି କହିବା ସମୀଚୀନ ହେବ ନାହିଁ। ବାସ୍ତବରେ ଏହି ଗୀତର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହେତୁରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ନାଟକ ବୋଲି କହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ। ତେବେ କଣ ଏହା ଗୀତିନାଟ୍ୟ ? ଗୀତିନାଟ୍ୟରେ ଗୀତର ଆଧିକ୍ୟ ରହିପାରେ ମାତ୍ର ଗୀତିନାଟ୍ୟ ପରି ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ବ୍ୟଙ୍ଗରସ ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ। ଗୀତିନାଟ୍ୟ ବ୍ୟଙ୍ଗ ରସ ପ୍ରଧାନ ହେବା ଉଚିତ୍ ଓ ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ବ୍ୟଙ୍ଗରସର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ମଧ ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ। ଲେଖକ ଗୀତାଦି ପରିବର୍ତ୍ତରେ କଥାଭାଷାର ସୌଷ୍ଠବ ସମ୍ପାଦନରେ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ ଉତ୍ତମ ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ପୁସ୍ତକର ଆକାର ମଧ ଅନେକ କମିଯାଇଥାନ୍ତା। ପୂର୍ବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ଅଛି ଯେ ନାଟକକୁ ଦୃଶ୍ୟ ବା ବସ୍ତୁକାବ୍ୟ ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ପାରେ ଓ ନାଟକ ପ୍ରଣୟନବେଳେ ତାହାର ଅଭିନୟ ପ୍ରତି ମଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ଉଚିତ୍ । କିନ୍ତୁ ଏ ପୁସ୍ତକଟିର ଆକାର ଏତେ ବୃହତ୍ ଯେ ଏହା ଅଭିନୟ କରିବା କେବେହେଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ। ଯୁଗଧର୍ମ, ସୀତା-ବିବାହ ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକ ଅଭିନୟରେ ୪/୫ ଘଣ୍ଟା କାଳ ଅତୀତ ହୋଇଯାଏ। ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ୨୧୨ ପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ବୃହତ୍ ନାଟକର ଅଭିନୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ। ଏକାଧିକ ରାତ୍ରରେ ଯାତ୍ରା ବା ପାଲା କରାଯାଏ। ଏବେ ଯାତ୍ରା ସୁଦ୍ଧା ଏକାଧିକ ରାତ୍ରବ୍ୟାପୀ ହେବା ଲୋକଙ୍କୁ ସୁଖକର ହେଉ ନାହିଁ। ପାଲାଟା ନିତାନ୍ତ ପୁର୍ବକାଳୀୟ ଓ ତାହା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଠିଯାଉ ଅଛି। ପୁସ୍ତକର ତୃତୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏଥିରେ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଆଧିକ୍ୟ। ଓଡ଼ିଆ ନାଟକମାନଙ୍କ ମଧରେ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଆଧିକ୍ୟ ପ୍ରାଏ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଲିପି ସଂସ୍କାର ଛାଡ଼ି ଏ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କାର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। ବକ୍ତାର ଗୁପ୍ତ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାହିଁ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ। ପୂର୍ବେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ନାଟକ ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟଣାରଅବିକଳ ଚିତ୍ରହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ଗୁପ୍ତ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟ କାହାରିଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଁ କି ? ମନେ କରନ୍ତୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଦୁଇଜଣ ଅଭିନେତା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଅଛନ୍ତି। ସେଥିମଧରୁ ଜଣକର ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅଛି ଓ ସେ ସେହି ଅଭିପ୍ରାୟଟି ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଅସମ୍ମତ । ଆଧୁନିକ ନାଟକମାନଙ୍କରେ ସେହି ଅଭିପ୍ରାୟଟି ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶ ହୁଏ। କିନ୍ତୁ ଅଭିନୟ ବେଳେ ଏଥିରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୋଷ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ। ଜଣେ ଅଭିନେତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ନିଜର ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ତାହା ଦର୍ଶକମାନେ ସମସ୍ତେ ଶୁଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚସ୍ଥିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଭିନେତା ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ ନାହିଁ ଏହା ହାସ୍ୟକର ବ୍ୟାପାର ନୁହେ କି ? ପୁଣି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ମଧରେ କଥା ହେଉ ହେଉ ସେଥି ମଧରୁ ଜଣେ ନିଜର ମନର ଭାବ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶ କଲା ଓ ଏହି ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ସମୟରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଭିନେତାମାନେ ନିଜ ମଧରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦକରି ଦିଅନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ତାହା ଘଟେ କି ? କୌଣସି ଲୋକ କିଛି ଭାବୁଥିବା ବେଳେ (ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି କରୁଥିବା ବେଳେ) ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ମଧରେ କଥାଭାଷା ବନ୍ଦକରି ଦିଅନ୍ତି କି ? ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ହାସ୍ୟକର ବ୍ୟାପାର ସଂଘଟିତ ହୁଏ। ଏହି ସବୁ ସଂସ୍କାର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। ବଙ୍ଗଦେଶରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ରାୟ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡରେ Bernard Shaw ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନରେ ପ୍ରଭୂତ ଯତ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ପ୍ରାୟ ଉଠି ଗଲାଣି ଓ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଅତି ଅଳ୍ପ । ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ତାହାଙ୍କ "ନୁରୁଜାହାନ" ନାମକ ନାଟକର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଉପରୋକ୍ତ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ବା ମନୋଭାବକୁ ଅନ୍ୟ କାହାରି ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବା Soliloquy ଇତ୍ୟାଦି ନାନାପ୍ରକାରରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏପରି କରିବାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ପରିହୃତ ହୁଏ ଅଥଚ ଅଭିନେତୃମାନଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ସମ୍ୟକ ପ୍ରଚାରିତ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ପୁସ୍ତକଟିର ଚତୁର୍ଥ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହାର ଭାଷାର କ୍ଳିଷ୍ଟତା । ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଅତି ଦୁରୂହ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପୁସ୍ତକର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି— "ସ୍ୱତ୍ରଃ-ପ୍ରିୟେ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମନରେ ଏ କୁକଳ୍ପନା ଜନ୍ମଅଛି ବୋଧହୁଏ ସେମାନେ କୌଣସି ବଣୁଆ ଓ କୃଷିଜୀବି ଲୋକ ବିନା ଉଚ୍ଚ ରାଜକୁଳ ବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କୁଟୁମ୍ବଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି, ନୋଚେତ୍ ପାତ୍ରାନୁରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରକୁ କ୍ଳିଷ୍ଟ ବୋଧ କରନ୍ତେ ।" ତାହାଙ୍କର ଆତ୍ମସମର୍ଥନରେ ଏତିକି ମାତ୍ର ଲିଖିତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆତ୍ମସମର୍ଥନ ଚେଷ୍ଟା ଲେଖକଙ୍କୁ ଆହୁରି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରି ଅଛି । ଲେଖକ କଣ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ତାବତୀୟ ନାଟ୍ୟ ଲେଖକ ଓ ସମାଲୋଚକମାନେ କୃଷକ ଓ ବଣୁଆ ଲୋକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଉ ରାଜା ବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତଲୋକମାନେ ଅହର୍ନିଶ ଏହିପରି କ୍ଳିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦମାନ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ଏହା ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନ ପାରୁଁ । ଲେଖକ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ପାତ୍ରାନୁରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ହୋଇଥାଏ ତେବେ ଲେଖକଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ଥାଇ ନ ପାରେ, କାରଣ ପାତ୍ରାନୁରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରହିଁ ନାଟକର ଉତ୍କର୍ଷର ପରିଚାୟକ । ଅତଏବ ପୁସ୍ତକରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାର ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୁସ୍ତକର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଯେପରି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଆଦୌ ପାତ୍ରାନୁରୂପ ହୋଇ ନାହିଁ । ୩୩ ପୃଷ୍ଠାରେ ଶଶିକଳା କହୁଅଛନ୍ତି "ଏହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟପାଳନରେ ଗୃହେ ଗୃହେ ବ୍ୟଭିଚାର ଉଜ୍ଜୃମ୍ଭିତ ହେଉଅଛି । ଚାରିଆଡ଼େ ସମ୍ପ୍ରତି ମାରାତ୍ମକ ଘୋର ବିଭତ୍ସଲୀଳା ତାଣ୍ଡବ କରୁଅଛି ।" ୩୮ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲଳିତା କହୁଅଛନ୍ତି "ତାହାଙ୍କୁ ମନୋବାକ୍କାୟ କର୍ମରେ ଭାବିବା ମୋର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଚିତ" ପୁଣି ପର ପୃଷ୍ଠାରେ ଲଳିତା ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କରୁଥିବାର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପୁଣି ସେହି ଲଳିତା କହୁଅଛନ୍ତି, "ଏତଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ, ବୁଝିପାରୁଅଛି, ଭୂଭୃଦ୍‌ଗଣର କି ଦୁର୍ବଳତା କି ଅନ୍ତଃସାର ବିହୀନତା ।" ଷଷ୍ଠ ଅଙ୍କରେ ବିନୋଦିନୀ କହୁଅଛନ୍ତି "ତାହାର ଅନତିଦୂରରେ 'ଅବିରଳ ପଲ୍ଲବସ୍ନିଗ୍ଧ ଶ୍ୟାମଳ ପଲ୍ଲବାବୃତା' 'ପ୍ରସ୍ଫୁଟକୁସୁମନିର୍ଗଳିତ- ମଧୁପତାନ ସୂଚିତ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନା' 'କଳକଣ୍ଠକୋମଳକାକଳୀସମାକୁଳା' 'ପରିପତିତସୁମନପରାଗାଣ୍ଡରଣା' 'ସ୍ତମ୍ଭାୟମାନଚନ୍ଦନାନୋକହଶାଖାଶ୍ରିତମତ୍ତମୟୂରୀ-ଶୋଭିତା' ଉଦ୍ୟାନବେଦିକା ବିଶେଷରେ ରମଣୀୟ ହୋଇଅଛି ।" ଏହିପରି ନାନାସ୍ଥାନରେ ନାନା ପ୍ରକାରର ଅଯଥା କ୍ଳିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଉପରଲିଖିତ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ଯେ ପାତ୍ରାନୁରୂପ ହୋଇ ନାହିଁ ଏହା ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ । ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦରେ ଶ୍ଳୋକ ବୋଲିବା ଦୃଶ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅସଙ୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ପୁସ୍ତକଟିରେ ପ୍ରାୟ ତିନି ଚତୁର୍ଥାଂଶରେ ଏହିପରି ପାତ୍ରାନୁରୂପ ଭାଷା

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ଭାଷା ପାତ୍ରାନୁରୂପ ହୋଇଅଛି ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅତି ମନୋହର ହୋଇଅଛି । ଲେଖକ ବୋଧହୁଏ ମନେକରନ୍ତି ଯେ କ୍ରମାଗତ ଅତି ସାଧୁ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାରରେ ଭାଷାର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ Bombastic Tinsel ଯେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହୁଏ ସେଥିପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ଏହି କ୍ଲିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ଆମ୍ଭେମାନେ କେବେହେଁ ସମର୍ଥନ କରି ନ ପାରୁଁ । ବିଶେଷରେ ନାଟକରେ ଏପରି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଚିତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।

ପୁସ୍ତକଟିରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବ୍ୟାକରଣ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଯଥାଃ- "ମୁଁ ପଚାରିବା କଥାକୁ ବଞ୍ଚନା ନ କରି ଉତ୍ତର ଦେବୁ ତ" ; "ବୈଦ୍ୟ ଆସିବା ଓ ପିଲାକୁ ନେବା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ତୁ କହିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ" ; "ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ନେହ ଓ ସୁଖର ପାତ୍ର ମନେକରି ଯେଉଁ ଯେଉଁ ପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ" ; "ଏମାନେ କି କଥା ହେବେ ଶୁଣିବା"। ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ଦୋଷ ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ଏହା ଅସାବଧାନତା ପ୍ରସୂତ ହୋଇପାରେ । ପୁସ୍ତକର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ 'ତୋ ଇଚ୍ଛା' ପରିବର୍ତ୍ତେରେ 'ତୋ ଚିତ୍ତର' ବ୍ୟବହାର ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ 'ତୋ ଚିତ୍ତ' ଏପରି ବ୍ୟବହାର ଅତି ଅଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ, ଦକ୍ଷିଣର ଲୋକେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି । ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି "ତୁ ତାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବୁ" ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ ତାକୁ ନିଜାଧୀନ କରିବୁ । କିନ୍ତୁ ଭାଷାରେ ସ୍ୱାଧୀନର ଏପରି ଅର୍ଥ ସଙ୍ଗତ କି ? ଭାଷାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଅର୍ଥ ଯେ ଅନ୍ୟଲୋକର ଅଧୀନ ନୁହେ କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅଯଥା ସନ୍ଧି କରିବା ହେତୁରୁ ଓ ଅସାବଧାନତାରୁ ଘଟିଅଛି ।

୬୨ ପୃଷ୍ଠା ---'ସେଥିଲାଗି ମୁଁ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ଜଣାଉଅଛି କି '

୯୨ ପୃଷ୍ଠା--- ଅବଗତ ଥିଲିକି ପଦ୍ମିନୀ ..ଇତ୍ୟାଦି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଅନୁକରଣରେ ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ନାଟକର ଅନୁପଯୁକ୍ତ, ଏବଂ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ପ୍ରତି ଯଥେଚ୍ଛା ଭାବରେ 'ତୁ' 'ତୁମ୍ଭେ' ଓ 'ଆପଣ' ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ହେଉଅଛି । ଅତଏବ ପୁସ୍ତକଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଏହି ସବୁ ଦୋଷ ପରିହାର କଲେ ଉତ୍ତମ ହେବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଲେଖକ ନିଜର ଅନେକ ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଉ । ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ଅଛି :"ଯହିଁରୁ ନୀତିନ୍ୟାୟ ଏବଂ ସଦୁପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରି ମାନବ ନିଜ ଜୀବନରେ ବିବେକ ଓ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିବ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥହିଁ ପରମ ହରିନାମ କହିବାକୁ ହେବ ।" ଅତି ସୁନ୍ଦର ଉପଦେଶ । ବାସ୍ତବିକ ଯେଉଁମାନେ ନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟକୁ କେବଳ ନାମୋଚ୍ଚାରଣ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ସେମାନେ ଏଥିରୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକଲେ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ଶ୍ରମ ସଫଳ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି "ଆଦିରସ ମାତ୍ରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖମୂଳକ କ୍ଷଣିକ ବାହ୍ୟ ସନ୍ତୋଷାତ୍ମକରସ ନୁହେ, କିନ୍ତୁ ପବିତ୍ର ସତ୍ୟ ସରଳ ସ୍ନେହାମୃତପ୍ଲାବିତ ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ପଦାର୍ଥ ।" ଲେଖକ ଯାହା ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ତାହା ସତ୍ୟ । ଆଦିରସ ପ୍ରକୃତରେ ରସମାନଙ୍କର ଆଦି ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତଥାପି ତହିଁର ସୀମା ଅଛି । ଶିଷ୍ଟ ସମାଜରେ ଆଦିରସର ଯେତିକି ପ୍ରକାଶ ଯୋଗ୍ୟ ତାହାକୁ ଶ୍ଳୀଳ ଏବଂ ପ୍ରକାଶର ଅଯୋଗ୍ୟ ଭାଗକୁ ଅଶ୍ଳୀଳ ବୋଲାଯାଏ । ଭଲ ଭଲ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଲେଖାର ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହା

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସହଜରେ ଅନୁମିତ ହେବ । ରାମାୟଣରେ ପାପାଶୟ ରାବଣର ଚରିତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କୌଶଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ତହିଁରେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଅଛି କି ? ପୁଣି ନୈତିକ ଅବନତିର ଯୁଗରେ କୌଣସି ଆଦିରସାଶ୍ରିତ ପୁସ୍ତକ ଯେତେ ପବିତ୍ର ଭାବରେ ଲିଖିତ ହେଲେହେଁ ଅଶ୍ଳୀଳତା ବ୍ୟଞ୍ଜକ ହୋଇ ଉଠେ । ନୈତିକ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ନ ହେବାଯାଏ ଆଦିରସାଶ୍ରିତ ପୁସ୍ତକ ରଚନା ନ କରିବାହିଁ ବିଧେୟ, କାରଣ ମନର ଅବିନତି ହୋଇଥିଲେ କୌଣସି ଉତ୍ତମ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ଳୀଳ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟର ଅକଲ୍ୟାଣ କରିପାରେ । ୧୦ ପୃଷ୍ଠାରେ 'ସୁବୁଦ୍ଧିଙ୍କର ଯେଉଁ ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ସେଥିରୁ ଲେଖକଙ୍କର କର୍ମସୂତ୍ର (Doctrine of Karma) ଓ ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ପ୍ରସ୍ତାବନାର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଅଧମ ଶ୍ରେଣୀର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣକୁ ସମର୍ଥନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ''ପାପ ପୁଣ୍ୟ... ପ୍ରଭୃତିର ଏକତ୍ର ସଂଗ୍ରାମ ବର୍ଣ୍ଣନ ନ କଲେ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଜୟ ପରାଜୟ କିପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ।'' ଏହି ମତଟି ଅନେକାଂଶରେ ସତ୍ୟ ମାତ୍ର କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପାପର ମାତ୍ରା ଅଧିକ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ ହେଲେ ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରାୟ କୁନୀତିଦ୍ୟୋତକ ହୋଇପଡ଼େ କାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ପାପର ଆକର୍ଷଣୀ ଶକ୍ତି ପୁଣ୍ୟ ଶକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଲାଭ କରେ । ସ୍ଥୂଳରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ମତଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ବୋଧ ହେଉଅଛି ଓ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ହିତକର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଟ୍ୟୋଲ୍ଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ସମାଲୋଚନା କରାଯାଉ । ପୂର୍ବରେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ଯେ ନାଟକର କଥାବସ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ଉପନ୍ୟାସରୁ ଗୃହୀତ । ଏହି କାରଣରୁ ଗଳ୍ପଟିର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ବୈସାଦୃଶ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଅବାଧ ଯାତାୟାତ ବିଷୟ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଏପରି କି ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟରେ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏକତ୍ର ସଭାରେ ବସିବାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ତାହା ଘଟେ କି ? ଆଜିକାଲି ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶରେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତବଂଶୀୟା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ଅପ୍ରାକୃତ ହେଉ ନାହିଁ କି ? ଏହି ଦୋଷ ଘଟିବାର ଗୋଟିଏ କାରଣ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଏହା ତାହାଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ଅନୁବାଦରୁ ଘଟିଅଛି । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ସମାଜରେ ଯେପରି ନିୟମମାନ ପ୍ରଚଳିତ,ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକରେ ସେହିପରି ଭାବରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି କିନ୍ତୁ ସେହି ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜର ଚିତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବା ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ଭାବ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ସଙ୍ଗତ ଚିତ୍ର ପ୍ରକଟିତ କରିଥିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ଇଂରାଜ ସମାଜ ଚିତ୍ରର ଆରୋପ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଅପ୍ରାକୃତ କରିଅଛି ।

ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସର୍ବପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି । ତାହାଙ୍କର ଉଦାର ସ୍ୱଭାବ ଓ ଅତୁଳନୀୟ ଧର୍ମ-ପ୍ରବଣତା ବାସ୍ତବିକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ । କାରାଦୃଶ୍ୟ ବୋଧହୁଏ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଉପଦେଶମୂଳକ ଓ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି । ଅଯଥା କ୍ଲିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଏହି ଦୃଶ୍ୟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଥାନ୍ତା ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କଥାଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ଉଦାର ପ୍ରକୃତିର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଅଛି ।

ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତାହାଙ୍କର ସାମନ୍ତମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟକାରୀ ବୋଲି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣ କୃତକର୍ମର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ମୃତ୍ୟୁ ଭୋଗ କଲେ । ଅନ୍ୟଜଣେ ସ୍ୱୀୟ ପାପନିମିତ୍ତ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାରୁ ଶେଷରେ ସୁଖ ଭୋଗକଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ଜୀବନ ବ୍ୟାପୀ ମନ୍ଦକାର୍ଯ୍ୟକଲେ ହେଁ କୌଣସି ଫଳ ଭୋଗ ନ କରି ଶେଷରେ ଅତୁଳ ସୁଖ ଭୋଗ କରିବା ଦୃଶ୍ୟ ଅସଙ୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ତୃତୀୟ ଅଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟଟିରେ ଏହି ସାମନ୍ତମାନଙ୍କର ଏକ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଲୋକେ ପାପକାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମୟରେ ନିଜର ବିବେକକୁ କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରବୋଧ ଦିଅନ୍ତି ତାହା ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେବ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନର୍ମଦାର ଚିତ୍ର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଶାରଦାର ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ଦେଇଅଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ତାହାକୁ ଟିକିଏ କୁଟୀଳ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ । ଉଦ୍ୟାନ ଦୃଶ୍ୟଟିରେ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଲଳିତାଙ୍କ ଭେଟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ନାହିଁ ଓ ବାସ୍ତବରେ ଏହି ଉଦ୍ୟାନ ଦୃଶ୍ୟଟିର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ଚିତ୍ର ସ୍ଥଳରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭେଟିବା ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅମ୍ବିକା ଓ ତାହାର କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଚିତ୍ର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କୁରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ବିଶେଷତଃ ବିନୋଦିନୀର ଚିତ୍ର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅଶ୍ଳୀଳ ହୋଇଅଛି । ଲେଖକ ବିନୋଦିନୀ ଚରିତ୍ରରେ ଆଦିରସର ଅତ୍ୟଧିକ ପରିସ୍ଫୁଟ କରି ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ନିଜ ମତକୁ ସମର୍ଥନ ମଧ୍ୟ କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ love ଆଉ passion ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦକୁ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି । ଆଦିରସରେ ପବିତ୍ର ପ୍ରେମଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଅସଚ୍ଚରିତ୍ରାର ଅସାର କାମୁକତା କେବେହେଁ ରୁଚି ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ନ ପରେ । ପୁଣି ୧୪୨ ପୃଷ୍ଠାରେ ରସଲେଖା ଓ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଅବାଧ ଲାମ୍ପଟ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଆଲିଙ୍ଗନ ଚୁମ୍ବନ ଇତ୍ୟାଦି ନିତାନ୍ତ ରୁଚି ଗର୍ହିତ ଓ କୁଫଳପ୍ରଦ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରକାଶ୍ୟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଏପରି ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ଗୃହର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟରେ ରଜକୀର ଚିତ୍ର ଅତିଶୟ ସ୍ୱଭାବସଂଗତ ହୋଇଅଛି ଓ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏହି ପ୍ରକାର ପାତ୍ରାନୁରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲେ ଉତ୍ତମ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଏହି ଦୃଶ୍ୟଟିରେ ହାସ୍ୟ ଓ କରୁଣ ରସର ସଂମିଶ୍ରଣ ଏକାନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛି ଓ ପୁସ୍ତକଟିରେ ହାସ୍ୟରସର ଅଭାବ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ସ୍ଥଳରେ କ୍ଲିଷ୍ଟ ଭାଷା, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତାଦିର ଆଧିକ୍ୟ ପରିହୃତ ଓ ପାତ୍ରାନୁରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଶେଷରେ ନାଟକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଚାରି କଥା କହିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ପୂର୍ବରେ ବୋଲା ଯାଇଅଛି ଯେ ନାଟକର କଥାବସ୍ତୁ ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟନା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ପୌରାଣିକ ବା ଐତିହାସିକ ନାଟକ ପ୍ରଣୟନ ବେଳେ ଅବଶ୍ୟ ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମ ପାଳନ କରିବ । ଅସମ୍ଭବ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ନାଟକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମାଜସଂସ୍କାର ସେଥିରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟନାମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ପୁଣି ନାଟକଟିକୁ ବସ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ରୂପରେ ଦେଖିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ସାଧାରଣ ପାଠ୍ୟରୂପେ ନାଟକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଅନୁଚିତ । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନାଟକର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଭିନୟ ଯେତେଦୂର ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହେବ ନାଟକଟିକୁ ସେତେ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ବୋଲା ଯାଇ ପାରିବ । ଅଭିନୟହିଁ ନାଟକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମାପକାଠି (Criterion) । ତୃତୀୟରେ ନାଟକୀୟ ଭାଷା ପାତ୍ରାନୁସଙ୍ଗତ ଓ ଆପାମର ବୋଧ୍ୟହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । କାରଣ ଦୁର୍ବୋଧ ଅର୍ଦ୍ଧସଂସ୍କୃତବାକ୍ୟାବଳୀରେ କୌଣସି ଉପଦେଶ ଦେଲେ ସେ ଉପଦେଶ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଥରେ ନାଟକକୁ ସୁନ୍ଦର କରିବା ପାଇଁ ସେଥିର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହାସ୍ୟରସର ଅବତାରଣା ରହିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଏହି ସବୁ ନିୟମ ପାଳନ କରି କୌଣସି ନାଟକ ଲିଖିତ ହେଲେ ତାହା ସର୍ବାଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଲିଖିତ ନାଟକମାନଙ୍କର ଅଧିକ ପ୍ରଚଳନ ହେବା ଏକାନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ମୃତି

ସାହିତ୍ୟରସିକ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ ଇହଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି । ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଭାବରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେପରି ପରିଚିତ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାଠାରୁ ବରଂ ଅଧିକ ପରିଚିତ । ଏପରି ସୁସନ୍ତାନଙ୍କୁ ହରାଇବା ଦ୍ୱାରା ଯେ ଦେଶର କ୍ଷତି ହୋଇଅଛି, ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।

ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଓ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ସବ୍‌ଡିଭିଜନରେ ଭାରପ୍ରାପ୍ତ କର୍ମଚାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଠିଥିଲେ ଓ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡାଇବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଖ୍ୟାତିର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଶେଷ ଜୀବନରେ ରାୟ ବାହାଦୁର ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦେଶର ଉପାଧିଧାରିମାନଙ୍କର ହିସାବ ଇତିହାସ ରଖିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଯେଉଁ କେତେ ଜଣ ନିଷ୍ଠାପର ଦେଶଭକ୍ତ କର୍ମୀ ଉପାଧିଧାରୀ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ।

୧୯୧୮ ସାଲରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ପରିଚୟ । ମୁଁ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କଟକ ଆସିଥିବା ସମୟରେ ସେ ମୋତେ ଦିନେ ହଠାତ୍ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଖବର ଦେଲେ ଓ ମୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସାତଟା ପରେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲି । ସେଠାରେ ଦେଖିଲି ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ସମଧର୍ମା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ-ଆଲୋଚନାରେ ମଗ୍ନ । ତାଙ୍କ ବୈଠକଖାନାଟି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୌଖିନ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ମଣ୍ଡିତ ନ ହୋଇ ଦେଶବିଦେଶର ନାନା ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସୁସଜ୍ଜିତ । ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନାରେ ସେ ଯେପରି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ନିମଗ୍ନ ରହି ପାରୁଥିଲେ, ଆଜି କାଲି ସମୟରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କଠାରେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯେଉଁ ସମୟର କଥା କହୁଅଛି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଅନୁବାଦମୂଳକ କବିତା ପୁସ୍ତକ 'ଶ୍ୱେତଦୀପ ବୀଣା'ର ମୁଦ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ଭୂମିକା ଅଂଶ ବାକି ଥିଲା । ସେ ଗଦ୍ୟରଚନାରେ ବିଶେଷ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ନ ଥିବାରୁ ଲେଖକଙ୍କୁ ସେହି ଭୂମିକା ଲେଖିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ମଧୁର ବାକ୍ୟରେ କହିଥିଲେ —''ଆଜି ଏ କାମ ହାସଲ ନ କଲେ ଖାଉବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ ।'' ଭୂମିକା ଲେଖା ଶେଷ ହେଲା ଓ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନାର ବିରାମ ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କର ଏହିପରି ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ଓ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟପ୍ରୀତି ପଦେ ପଦେ ଅନୁଭବ କରିବା ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ସହଜ ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ଘଟନା ଥିଲାବୋଲି ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ଦେଶ ବିଦେଶର ସାହିତ୍ୟସଙ୍ଗରେ ନିଜ ମାତୃଭାଷାର ତୁଳନାମୂଳକ ଆଲୋଚନା ତାଙ୍କ ବିଶ୍ରାମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିତ୍ତବିନୋଦନର ଉପାଦାନ ଥିଲା ।

ପୁଣି ୧୯୨୫/୨୬ ମସୀହାରେ ଘଟନାଚକ୍ରରେ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀ ରୂପେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ ଲେଖକଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର 'ଶେଷବନ୍ଦୀ ଭାରତୀ' କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଦ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କଟକରେ ଚାଲିଥାଏ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ସେହି ସୁଦୂର ମଫସଲରେ ରହି ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦର ଠିକ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଖୋଜିବାରେ ଓ ଶବ୍ଦଯୋଜନା କୌଶଳ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବାରେ ଯେ ଅଗାଧ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥାନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କ ପରି ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିର କଥା ଛାଡ଼ିଲେ ମଧ କୌଣସି ସୁସ୍ଥ ସବଳ ଯୁବକ ଜୀବନ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ହୋଇଥାନ୍ତା । ବିଖ୍ୟାତ କବିତା 'ଓମର ଖୈୟାମ'ର ଅନୁବାଦ ତାଙ୍କର ଏହି ସମୟର ରଚନା । ତରତର ହୋଇ ଯାହା ତାହା ଲେଖି ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିଦେବା ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲା । ସ୍କଟଙ୍କ ପରି କବିଙ୍କର ଐତିହାସିକ ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ଅନୁବାଦ କରିବା କେତେ କଠିନ, ତାହା ଯେଉଁମାନେ ସ୍କଟଙ୍କ କବିତା ସହିତ ପରିଚିତ, ସେମାନେ ଜାଣିପାରୁଥିବେ । ଅନୁବାଦ ସମୟରେ ସେ କେବଳ ଯେ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଖୋଜିବାକୁ ଅଭିଧାନର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ ତାହା ନୁହେ, ମୂଳ କବିତାର ରସାସ୍ୱାଦନ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରାସାଦ ଓ ମନ୍ଦିରର ଗଠନଚାତୁରୀ ଦେଖି ଓ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ସମୁଦ୍ରର ଶୋଭା ସଂଦର୍ଶନ କରି ବିଦେଶୀ କବି ସ୍କଟଙ୍କ କବିତାକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ।

ଅନୁବାଦ କରିବା ସକାଶେ ସେ ଯେ କେତେ ଖଣ୍ଡ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକ ପଢୁଥିଲେ, ତାହା ନୁହେ । ସେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ପରିସର ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଓ ପୃଥିବୀର ସମସାମୟିକ କବିତାସ୍ରୋତର ଧାରା ଅନୁସରଣ କରିବା ଲାଗି ନାନାବିଧ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ କେତେବେଳେ ହେଲେ ବିସ୍ମୃତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରିଚୟ ସକାଶେ ଫରାସି ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଏହି ସମୟରେ ମନ ବଳାଇ କେତେ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ଆରମ୍ଭ ଗଳ୍ପ ଶୁଣିଅଛୁଁ । ସାହିତ୍ୟରସିକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଦାମଚରଣ ଥରେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରୁ 'ଅନଳ' ଓ 'ଅନିଳ'ର ପ୍ରଭେଦ କ'ଣ ବୁଝି ନ ପାରି ତାଙ୍କର ଓଡିଆ ଭାଷାଜ୍ଞାନର ଅଭାବ ପ୍ରତି କଟାକ୍ଷ କରିଥିଲେ । ଏହାର କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଚାଇଁବସା ପ୍ରଭୃତି ଦୂର ବିଦେଶରେ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ କେବଳ ଅଭିଧାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କବିତା ପ୍ରଭୃତି ଲେଖିବାରେ ସୁଦାମଚରଣ ତାଙ୍କର ଏ ଅସାଧାରଣ ଉନ୍ନତି ଦେଖି ତାଙ୍କ ଶକ୍ତିକୁ ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ ।

କବିତାପ୍ରୀତି ଓ ମାତୃଭାଷାସେବା ବ୍ୟତୀତ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଉ କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ବଡ଼ ଖାଣ୍ଟିଥିଲା – ସେ ସ୍ୱଦେଶର ଅତୀତ ଗୌରବରେ ଯେପରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।,ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ସେହିପରି ମଧ ମ୍ରିୟମାଣ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ଉନ୍ନତି ଦିଗରେ କି ସାହିତ୍ୟିକ, କି ବୈଷୟିକ ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲା କ୍ଷଣି ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ଭାରପ୍ରାପ୍ତ କର୍ମଚାରୀରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲାବେଳେ ସେ ସେଠାରେ ଚାଉଳକଳ ସ୍ଥାପନ କରି ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର ଉଦରାନ୍ନର ସଂସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଯେପରି ତତ୍ପର ଥିଲେ,ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନ କାରଖାନା ଉତ୍କଳ ଟାନେରୀର କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ଲାଗି ତାହାର ପ୍ରଧାନ କର୍ମୀ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସହାୟତା କରିବାକୁ ସେହିପରି ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ । ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ସେ ତାଙ୍କର ସମବୟସ୍କ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ପରି ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବା ସଂଶୟବାଦୀ ନ ଥିଲେ, ଭବିଷ୍ୟତର ଆଲୋକରେ ନବୀନ ଯୁବକଙ୍କ ପରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧ ମନ ମଧ୍ୟ ନାଚି ଉଠୁଥିଲା ।

ଯୌବନରେ ସେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ବଡ଼ ସ୍ଥାନରେ ପାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଚଳଣିରେ ଲୋକେ ମାର୍ଜିତ ରୁଚି ଓ ଉଦାରତାର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହେଉଥିଲେ । ନିଷ୍ଠା ଓ ଏକାଗ୍ରତା ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଟି ହାତରେ ନେଉଥିଲେ ବା ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଉଥିଲେ, ତାକୁ ପ୍ରାଣପଣରେ ଲାଗିପଡ଼ି କରୁଥିଲେ । ଅଧାଅଧି ଭାବରେ କାମ କରିବା ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କର ନ ଥିଲା ।

ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଷୋଳପଣ କରିସାରିବା ପରେ ଆମ ଦେଶର ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା ବା ସମାଜସେବାରେ ମନ ବଳାଇ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସ 'କବିତାମଞ୍ଜରୀ', 'ଭୀମାଭୂୟାଁ' ପ୍ରଭୃତିର ଗ୍ରନ୍ଥକାର ରୂପେ ଏବଂ 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ'ର ପରିଚାଳକ ରୂପେ ସାହିତ୍ୟ-ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରୁଥିଲେ, ସେପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆଜି ଅଳ୍ପ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କଠାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ବହୁ ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରି ଉତ୍କଳଭାରତୀଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳରେ ଯେପରି ସୌରଭମୟ ପୁଷ୍ପମାଳା ଅର୍ପଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସରକାରୀ କର୍ମରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ନାଗରିକ ଓ ସାମାଜିକ ନାନା ମଙ୍ଗଳକର ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଯୋଗଦାନ କରି ଦେଶବାସିଙ୍କର ମଙ୍ଗଳବିଧାନ କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସହାୟତା କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାହସ,ଉତ୍ସାହ,ଆନ୍ତରିକତା ଓ ସ୍ୱଦେଶ ମମତା,ପୁରୀ କଟକର ନାଗରିକ ଜୀବନର ନାନା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିବା ଲୋକେ ବହୁକାଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ମାନର ସହିତ ସ୍ମରଣ କରିବେ ।

ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଯେ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ନ ଥିଲା ବା ନ ଥିବ,ତାହା କେହି କହିବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ବା ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତାର ଦାସ । ତେବେ ତାଙ୍କଠାରେ ଗୁଣର ମାତ୍ରା ଯେତେ ଥିଲା,ତାହା ତୁଳନାରେ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ସାମାନ୍ୟ କହିଲେ ଚଳେ । ଦୋଷ ଗୁଣର ତୁଳନାରେ ଗୁଣର ଭାଗ ବେଶୀ ହେଲେ ଲୋକେ ସେହି ଲୋକକୁ ଆଦର ସମ୍ମାନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ହେଲେ, ତାଙ୍କ ନିଜ ଜୀବନର ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦେଶର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ମାନ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିବାପାଇଁ ସର୍ବଥା ଉପଯୁକ୍ତ । ତାଙ୍କ ପରି ସରଳ ସ୍ୱଭାବ,ମଧୁର ଭାଷୀ, ମୁକ୍ତପ୍ରାଣ, ଉଦାର ହୃଦୟ ବନ୍ଧୁ ଆଜିକାଲିର ଏଇ ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗରେ ପାଇବା ଅତି କଠିନ । ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ସଦ୍‌ଗତି ବିଧାନ କରନ୍ତୁ,ଏତିକି ଇଚ୍ଛା କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଜି ତାଙ୍କର ଶୋକସନ୍ତପ୍ତ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ବା ଅଧିକ କଣ ବାସନା ଥାଇପାରେ ?

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ : ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଚ୍ଛ

ପ୍ରସଙ୍ଗ: ଜୀବନଚରିତ ଓ ଇତିହାସ

ପ୍ରାକ୍-ସୂଚନା:

ପୂର୍ବରୁ ସୂଚୀତ, ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ଚରିତଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ ମଦନମୋହନ କେବଳ ଜଣେ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ର ନ ଥିଲେ, ଥିଲେ ବହୁପାଠୀ ମଧ୍ୟ । ତାଙ୍କର ବହୁପାଠିତା ଓ ମନନଶୀଳତା ଜୀବନୀ ତଥା ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ । ଚରିତ୍ରଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ-ରଚନାରେ ସଫଳତା ପରେ ପଟ୍ଟନାୟକ ସାହିତ୍ୟସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମଦନମୋହନ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଶେଷ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜୀବନୀମୂଳକ ଓ ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବୈଦଗ୍ଧ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡାରର ବ୍ୟାପକତା ଏହି ବିଭାଗର ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସୁଲଭ ।

ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଚ୍ଛରେ ନଅଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଗୋଟିଏ ପରିଶିଷ୍ଟ ସଂଯୋଜିତ । ପରିଶିଷ୍ଟରେ ରହିଛି ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ପତ୍ର ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଗୋଟିଏ ବିଜ୍ଞାପନ । ସଂକଳିତ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଛଅଟି ଜୀବନଚରିତକୁ ଆଧାର କରିଥିବାବେଳେ ତିନିଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଇତିହାସକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଧାର କରିଛି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଛଅଟିର ଶେଷରେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲାବେଳେ, 'ମୁକୁର'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅନ୍ୟ ତିନିଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ଶେଷରେ 'ଶ୍ରୀ' ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ବାର୍ଷିକ ସୂଚୀରେ ସେଥିରୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ଲେଖକ ଭାବରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା । ଭାଷା, ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ, ବିଚାର-ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ଲେଖକୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଯେ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର, ଏଥିନେଇ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ଆସେ ନାହିଁ । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ', 'ମୁକୁର', 'ଭଞ୍ଜପ୍ରଦୀପ' ଆଦି ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନଲିଖିତ କ୍ରମରେ ପ୍ରକାଶିତ:

(କ) ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ - ମୁକୁର ୩/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୦୮)

(ଖ) ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ ସେବା - ମୁକୁର ୪/୩-୪(ଜୁନ୍-ଜୁଲାଇ, ୧୯୦୯)

(ଗ) ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ - ମୁକୁର ୫/୨-୩(ମେ-ଜୁନ୍, ୧୯୧୦) ଓ ମୁକୁର ୫/୪-୫(ଜୁଲାଇ-ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୧୦)

ଏହି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଏକ ପୁସ୍ତିକା ଆକାରରେ ସମକାଳରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(ଘ) ରାଜସିଂହଙ୍କ ଉଦାରତା - ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ୧୫/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୧)

(ଙ) ଶିଖଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ- ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ୧୫/୧୦(ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୨)

Digitized by srujanika@gmail.com

(ଚ) ଭାରତରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରସାର - ମୁକୁର ୮/୧ (ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୩); ୮/୩ (ଜୁନ୍, ୧୯୧୩) ଓ ୮/୫-୬(ଅଗଷ୍ଟ-ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୧୩)। ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

(ଛ) ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜ- ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ୪୧/୧ (ଏପ୍ରିଲ୍, ୧୯୩୭)

(ଜ) ପୃଥିବୀର ଧନକୁବେର ମହାମନା ଜନ୍ ଡି. ରକଫେଲର- ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ ୪୧/୩(ଜୁନ୍, ୧୯୩୭)

(ଝ) ଚୀନଦେଶର ଚିରନ୍ତନ ସଭ୍ୟତା – ଭଞ୍ଜପ୍ରଦୀପ ୭/୧(ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୩୭)

(ଞ) ପରିଶିଷ୍ଟ: ପ୍ରଥମ ପତ୍ର- ଉତ୍କଳଦୀପିକା ୪୮/୨୪ (୧୪.୬.୧୯୧୩)
ବିଜ୍ଞାପନ-ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା ୪୯/୧୫ (୧୧.୪.୧୯୧୪)
ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରେରିତପତ୍ର- ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା ୫୦/୨୬ (୨୯.୬.୧୯୧୫)

ସମ୍ପାଦକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ
(୧)

"To know Vivekananda was to like him and to know him well was to nevere him." -S.E.Waldo.

"Independently of religion, the Swami is an extraordinary man, and undoubtedly he is one of those amongest us whom men of a future age will look back to as a prophet."

The Madras Times of Feb. 23, 1895.

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦିର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷ ଭାରତବକ୍ଷରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ; ଯାହାଙ୍କର ତେଜୋପ୍ରଭା ପୃଥିବୀର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ନରନାରୀମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରରୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକକୁ ଆନୟନ କରିଥିଲା, କରୁଅଛି ଏବଂ କରିବ; ଭାରତାକାଶରେ ଉଦିତ ରାମକୃଷ୍ଣ-ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ରୋଡ଼ରେ ଯେଉଁ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମହାପୁରୁଷ-ନକ୍ଷତ୍ର ଉପବେଶନ କରି ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣବିଧାନ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ; ଲୋକଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଲୋକ-ହିତସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ସକାଶେ ଯାହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା; ଯେ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ନିଜର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ନବୀନବୟସରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ; ଯାହାଙ୍କର ସୁପବିତ୍ର ସୌମ୍ୟତା ଏବଂ ଅମିତ ତେଜୋପୁଞ୍ଜ ପରିପୂରିତ ବାଗ୍ମିତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଦେବତା ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ; ଆଜି ସେହି ପୂଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ମହାତ୍ମା ବିବେକାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଘଟଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନୀର କ୍ଷୀଣାଭାସ ମାତ୍ର ଅନୁକ୍ରମଣିକାରୂପେ ଉତ୍କଳସାଧାରଣଙ୍କ ସମୀପରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଅଛି ।

ଭାରତର ପ୍ରଧାନନଗରୀ କଲିକତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସିମୁଳିୟା ସ୍ଥାନରେ ୧୮୬୨ ସାଲର ଜାନୁୟାରୀମାସର ୯ ତାରିଖରେ ଏହି ମହାପୁରୁଷ କାୟସ୍ଥକୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ପିତାମହ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପିତା ବିଶ୍ୱନାଥ ଦତ୍ତ ହାଇକୋର୍ଟର ଏଟର୍ଣ୍ଣି ଥିଲେ । ରତ୍ନପ୍ରସୂ ଜନନୀ ଅଦ୍ୟାବଧି ଜୀବିତା । ଏପରି ସ୍ମରଣଶକ୍ତିଶାଳିନୀ ମହିଳା ବଙ୍ଗଭୂମିରେ ଅତିଅଳ୍ପ ଦେଖା ଯାଇଥାନ୍ତି । ବାରାଣସୀର ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ସୁଦୀର୍ଘକାଳ ଉପାସନାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ବିବେକାନନ୍ଦ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲାବେଳେ 'ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦତ୍ତ' ନାମ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତାହାଙ୍କର ସର୍ବତୋମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ବୟସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମୟାପନ୍ନ କରୁଥିଲା । ଏହି ସମୟରୁ ତାହାଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରାଣତାର ବିଚିତ୍ର ଉନ୍ମେଷ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଚମତ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ ।

ସ୍କୁଲରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ସମୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନତରଙ୍ଗ ତାହାଙ୍କର ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ପକାଇଲା । ସୁତରାଂ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଭାବ ଆଡ଼କୁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଲେଜଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ସମୟରେ ହେବାର୍ଟ ସ୍ପେନସାର୍ (Herbert Spencer) ଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରର ସମାଲୋଚନା କରି ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ହେବାର୍ଟ ସ୍ପେନସାର୍ ତାହା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନରେ ତାହାଙ୍କୁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉତ୍ସାହ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପ୍ରାୟ ଏକବିଂଶତି ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ବିଃ ଏଃ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରି ତଦନନ୍ତର ଓକାଲତୀ ପଢ଼ିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଧିର ବିଧାନ ବିଚିତ୍ର ! ଯାହାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ସଂସାରର ଉପକାର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ, ସେ ପୁଣି ସାମାନ୍ୟ ଓକାଲତୀ କି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ?

ଯେତେବେଳେ ବିବେକାନନ୍ଦ ବ୍ରାହ୍ମ ହେବେ କି ହିନ୍ଦୁ ରହିବେ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ତାହାଙ୍କର ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେହି ବିଷମ ସମୟରେ ଦୈବଯୋଗେ ଲୋକପାବନ ଅଧମସୁହୃଦ୍ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ତାହାଙ୍କୁ ନିଜ କ୍ରୋଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଲେ । ଏହି ଘଟଣାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଜଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି :-"ତାହାଙ୍କର ଧର୍ମଜୀବନରେ ଏହି ବିଷମ ସନ୍ଧି ସମୟରେ ସେ ପରଲୋକଗତ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ନାମଧାରୀ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ମହତ୍ମାଙ୍କର ପଦତଳେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଏହି ଯୁବକଙ୍କ ଉପରେ ଆଶୁଫଳପ୍ରଦ ଏବଂ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲା"।(୧) ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଧର୍ମପ୍ରାଣ,କିନ୍ତୁ ଭଗବଦ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟରେ ଜର୍ଜରିତ ହୃଦୟ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରବଞ୍ଚିତ ଯୁବକ ବିବେକାନନ୍ଦ ଦିନେ ଜୀବନର ମାହେନ୍ଦ୍ରଯୋଗରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ଭଗବତ୍‌ଜ୍ଞାନ-ପିପାସାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ପଚାରିଲେ; "ଆପଣ ମୋତେ ଭଗବାନ ଦେଖାଇ ପାରିବେ ?" ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କଲେ—"ହଁ" । ଅକସ୍ମାତ୍ ଏହି 'ହଁ' ଉତ୍ତର ପାଇ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆନନ୍ଦର ଅତଳଗର୍ଭରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଶ୍ନକଲେ, "କି ରୂପେ ?" ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ସୁଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କଲେ, "ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ; ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଯେପରିଭାବରେ ଦେଖୁଅଛି ସେହିପରି ଭାବରେ ତୁମ୍ଭର ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇ ପାରିବ ! ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିବା ! ତାହାଙ୍କ ସହିତରେ କଥା କହି ପାରିବ !!" ବିବେକାନନ୍ଦ ଆଉ ନିଜକୁ ନିଜର ଆୟତ୍ତରେ ରଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆପଣାର ସମସ୍ତ ଗୁରୁପାଦପଦ୍ମତଳେ ଅର୍ପଣ କଲେ । ଆଜୀବନ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣନିହିତୈକ ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଶକ୍ତି ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ମାର୍କିନ ପଣ୍ଡିତ କହିଅଛନ୍ତି ;- —"ଜୀବନର ଏହି ବିଷମ ସମୟରେ (ଯେତେବେଳେ ଯୁବକ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଗରିମାକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ଅଗ୍ରସର ମନେ କରେ) ଯେ କି ଜଡ଼ବାଦୀ ଯୁବକର ମନ ଆକର୍ଷଣ କରି ପାରିଥିଲେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଚରିତ୍ର; ନିର୍ମଳ ଏବଂ ପବିତ୍ରତାମୟ; ଯହିଁରେ କେହି କେବେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୋଷ ଦର୍ଶାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।"(୨) ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁରୁଙ୍କର ସ୍ନେହସୁଧା ପାନ କରି ଶିଷ୍ୟ ସଂସାରସୁଖକୁ ଏକାବେଳେକେ ତୁଚ୍ଛ ମଣିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ୧୮୮୬ ସାଲର ୧୬ ତାରିଖ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁର ଅଗୋଚର ହେଲେ । ତଦନନ୍ତର ତାହାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ କତିପୟ ଦଣ୍ଡକମଣ୍ଡଳୁ ଗୈରିକ-ବସନ-ସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇ ଗୁରୁଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିଜ ପ୍ରାଣରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସଂସାରର ରମଣି-ମଣିର ପ୍ରଲୋଭନ ସେମାନଙ୍କର ଅଟଳମନକୁ ଟଳାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

୧୮୮୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୧୮୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ତୁହିନ-ଧବଳ ହିମାଦ୍ରି ଉପରେ ଗଭୀର ଧ୍ୟାନରେ ମଗ୍ନ ରହିଲେ । ତହିଁଉତ୍ତାରୁ ତିବ୍ବତକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମସ୍ତ ବିଷୟ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତଦନନ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରୀର ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତରେ ତାହାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା । ଉତ୍ତରଭାରତବର୍ଷରେ କିଛିକାଳ ନଗ୍ନପଦରେ ଭ୍ରମଣ କରି ଦକ୍ଷିଣଭାରତରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ହିମାଳୟଠାରୁ କନ୍ୟାକୁମାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିରୂପେ ନଗ୍ନପଦରେ ଭ୍ରମଣ ସାଙ୍ଗ କରି ସେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସିରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଇତ୍ୟବସରେ ୧୮୯୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମାର୍କିନ (America) ଦେଶରେ ପୃଥିବୀର ଧର୍ମ ମହାମେଳା (World's Parliament of Religions)ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଭାରତବର୍ଷରୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଅଳ୍ପକାଳ ପୂର୍ବେ ତାହାଙ୍କର ପାଥେୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । କି ଉପାୟରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ତୁଷାରାଚ୍ଛନ୍ନ ମାର୍ଗ ଅତିକ୍ରମ କରିବେ, ତାହା ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କଠିନ ତୁଷାରାହତ ରକ୍ତାକ୍ତ କଳେବରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଧୀର ହୋଇ ନ ଥିଲେ,''ଯଦି ପ୍ରକୃତ ମୁଁ ଏଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇଥାଏଁ, ସେ ମୋର ଯତ୍ନ ନେବେ''(''If I am really here on God's work, He will take care of me")ଏହି ବିଶ୍ୱାସ କ୍ଷଣକ ସକାଶେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ନ ଥିଲା । ବୋଷ୍ଟନ (Boston) ନଗରୀ ସମୀପରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରାଜମାର୍ଗରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ,ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀ ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣାର ଆବାସକୁ ଘେନି ଗଲେ; ଏବଂ ନିଜର ପ୍ରତିବେଶିମାନଙ୍କୁ ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ଜନ୍ତୁ ଦେଖିବା ସକାଶେ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ହେ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ମାର୍କିନ ଜାତି ! ତୁମ୍ଭେ ଖଡଗଦାରୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ଲାଭ କରିନାହଁ କି ? ଉକ୍ତ ପ୍ରବୀଣା ନାରୀ ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ବିଜଡ଼ିତ କଥୋପକଥନ ବୁଝି ନ ପାରି ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ (Professor) ଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ମହୋଦୟ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଧୀମତ୍ତାର ପରିଚୟ ପାଇ ତାହାଙ୍କୁ ଧର୍ମମେଳାର ସଭାପତି ଡାକ୍ତର ବେରୋ (Dr Berrow) ଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଲେ । ସଭାପତି ମହୋଦୟ ବହୁକଷ୍ଟେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ୧୮୯୩ ସାଲର ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ତା ୧୧ ରିଖରେ ଧର୍ମ ମହାମେଳାର ବକ୍ତୃତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସମସ୍ତ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ବକ୍ତୃତାର ଶେଷରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭାରେ ଶ୍ରୋତୃହୃଦୟ ବିଚଳିତ କରି ପକାଇଲା । ଯେତେବେଳେ ସେ ବକ୍ତୃତାର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଉପସ୍ଥିତ ଭଦ୍ର ମହୋଦୟ ଏବଂ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ''ହେ ଭାଇ ଭଗିନୀ''(Sisters and Brothers of America) ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ, ସେହି ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ସମ୍ବୋଧନ ଶୁଣି ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହର୍ଷବ୍ୟଞ୍ଜକ ମହାକୋଳାହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଅବଶେଷରେ ମାର୍କିନମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ଆପାଣାର ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କଲେ । ଏହି ବକ୍ତୃତାର ମତାମତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କୁ ପଂକ୍ତି କତିପୟ ଉଦ୍ଧାର କରି ଉପହାର ଦେବାକୁ ହେବ ।

'ଦି ନିଉୟର୍କ କ୍ରିଟିକ' ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଲେଖୁଅଛନ୍ତି :- ''ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବକ୍ତୃତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବାଗ୍ମିତାପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲେ ହେଁ ଏହି ହିନ୍ଦୁସନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପରି କେହି ଧର୍ମମହାମେଳାର ମର୍ମୋଦ୍‌ଘାଟନ ଏବଂ ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ପାରି ନଥିଲେ ।'' (୩)

'ଦି ନିଉୟର୍କ ହେରଲ୍ଡ' ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଂବାଦପତ୍ର ଗଭୀରସ୍ୱରରେ ଉଚ୍ଚାରଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରୁଅଛନ୍ତି:-''ଧର୍ମମହାମେଳାରେ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବା ପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମନେ କରୁଅଛୁଁ ଯେ ଏପରି ବିଦ୍ୱାନ୍ ଜାତି ନିକଟକୁ ଧର୍ମଯାଜକ ପଠାଇବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୂର୍ଖତା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ ।''(୪)

ସ୍ୱନାମ ଧନ୍ୟ 'ଦି ଇଣ୍ଟିରିୟର ଚିକାଗୋ' ନାମକ ପତ୍ରିକା ସଂସାରକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଅଛନ୍ତି;--''ଏବଂ ତତ୍ରାଚ ସଭାମଣ୍ଡପସ୍ଥ ସମସ୍ତ ବକ୍ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଏହି ପୁରୁଷ ହିଁ ଉପସ୍ଥିତ ସଭ୍ୟମଣ୍ଡଳୀର ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି ଗଗନଭେଦୀ ସାଧୁବାଦ ଆକର୍ଷଣ କରି ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ବାରମ୍ବାର ଆହୂତ ହୋଇଥିଲେ ।''(୫)

ନିରପେକ୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନମତାବଲମ୍ବୀ 'ଚିକାଗୋ ଡେଲି ଇଣ୍ଟିରିୟରଓସେନ' ନାମକ ପତ୍ରିକା ସଗର୍ବେ ମୁକ୍ତପ୍ରାଣରେ ଲେଖୁଅଛନ୍ତି;---''ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ କେବଳ ଭଦ୍ରମହିଳାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେହି ବୃହତ୍ ସଭାସ୍ଥାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । କାରଣ ଏହା ଆଗରୁ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ 'ମେକ୍‌କଲୋ'ଙ୍କ 'ଓଥେଲୋ' ସଦୃଶ ପ୍ରତୀୟମାନ ସେହି ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ ହିନ୍ଦୁସନ୍ୟାସୀ ବକ୍ତୃତା କରିବେ ।''(୬)

ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେରିକାର ମାନନୀୟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ମନ କି ପ୍ରକାରେ ଚାଳିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ନମ୍ନଲିଖିତ ଉଦ୍ଧୃତବାକ୍ୟରୁ ପାଠକମାନେ ବୁଝିପାରିବେ । ''ତତ୍ରସ୍ଥ ସର୍ବୋତ୍‌କୃଷ୍ଟ ବିବୁଧମଣ୍ଡଳୀ ତାହାଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପର ସହିତ ସମକକ୍ଷତା କରିଥିଲେ ।''(୭)

ସେ ଆମେରିକାରେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହି ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟର ଦୃଢ଼ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରି, ତହିଁ ଉତ୍ତାରେ ଲଣ୍ଡନ ନଗରୀରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ । ଏହିଠାରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମୋକ୍ଷମୁଲାର (Prof Maxmuller)ଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ପରିଚୟ ହେଲା । ଅଧ୍ୟାପକ ମହୋଦୟ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେ କି ପ୍ରକାର ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ, ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ 'ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ଜୀବନୀ' (Life and Sayings of Ramakrishna) ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ଅଟେ । ବିବେକାନନ୍ଦ ତାହାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ରେଲଷ୍ଟେସନ ନିକଟକୁ ଆସୁଅଛନ୍ତି,ପଶ୍ଚାଦ୍ଦେଶରେ ବୃଦ୍ଧ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବାର ଦେଖି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ମହୋଦୟ ପାଖକୁ ଆସିଲାକ୍ଷଣି ବିବେକାନନ୍ଦ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ କହିଲେ ''ଆପଣ ପୁଣି ଏତେ ବାଟ କାହିଁକି ଦଉଡ଼ି ଆସଲେ ?'' ତଦୁତ୍ତରରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମହୋଦୟ କହିଲେ'' ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଚରଣଛାୟାପ୍ରାପ୍ତ ମହାପୁରୁଷର ସଙ୍ଗ ସର୍ବଦା ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେ ନାହିଁ । ଆଉ ଟିକିଏ ସଙ୍ଗଲାଭ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଦଉଡ଼ିଆସିଲି ।'' ବିବେକାନନ୍ଦ ଇଂଲଣ୍ଡରେ କିଛିଦିନ ରହି ସେଠାରେ ଏପରି ତେଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷାରେ ଧର୍ମର ମର୍ମ ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ଯେ ବହୁ ପ୍ରାଣିପତଙ୍ଗ ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନାଲୋକଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ ମଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ସମୟରେ ତାହାଙ୍କର ବହୁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଭଗିନୀ ନିବେଦିତା(Sister Nivedita),ମିଷ୍ଟର ଜେ. ଜେ. ଗୁଡଉଇନ୍ (Mr.J.J.Goodwin), କେପ୍‌ଟେନ ସେଭିୟର୍ (Captain Sevier)ଏବଂ ମିସେସ୍ ସେଭିୟର୍(Mrs Sevier) ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଅବ୍ୟବହିତପରେ ସଂସାରବାସନାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଗୁରୁଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୁଡଉଇନ୍

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏବଂ ସେଭିୟର ଇହଲୋକ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି, ଏବଂ ନିବେଦିତା ଓ ମିସେସ୍ ସେଭିୟର ଭାରତ କଲ୍ୟାଣରେ ନ୍ୟସ୍ତପ୍ରାଣା ହୋଇ ଜୀବନଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ସର୍ବଧର୍ମସମନ୍ୱୟର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସଂସାରକୁ ଅକାତର ଚିତ୍ତରେ ଅବିଚଳିତ ହୃଦୟରେ ତାହା ବିତରଣ କଲେ । ଏ ଦାନ ସର୍ବଦା ନୂତନ ଏବଂ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ତାହାଙ୍କର ଏହି ସର୍ବଧର୍ମସହାନୁଭୂତି ପ୍ରାଣରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ପୁସ୍ତକାବଳୀ ଥରେ ଆମୂଳ ପାଠ କରନ୍ତୁ । ତାହାଙ୍କର ଅକ୍ଷୟ ଅମୃତଭଣ୍ଡାରରୁ ମୁଁ କଣିକାମାତ୍ର ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଅଛି । ଉଦାରତାର ମୂର୍ତ୍ତି,ଲୋକହିତସାଧନବ୍ରତୀ ଜାତିଧର୍ମଦେଶନିର୍ବିଶେଷରେ ମଣିଷର ଦୁଃଖକାତର ସ୍ୱାମୀଜୀ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ଧାର୍ମିକ ବିବାଦବିସମ୍ବାଦର ମସ୍ତକରେ ପଦାଘାତ କରି ଜଗତକୁ କହୁଅଛନ୍ତି;---''କେଉଁ ନିଶାଣର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛ, ସେ ଆଡ଼କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କର ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ରଙ୍ଗ ହରିଦ୍,ନୀଳ,ପୀତ ବା ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ପଛକେ, ସେ ଆଡ଼କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣକୁ ଏକତ୍ର କର--ସେହି ସମଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣ--ପ୍ରେମର ବର୍ଣ୍ଣ---ଉତ୍ପାଦନ--- କର ।''(୮)

ଆଜି ଭାରତଯୁବକସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନିକଟରେ ବିବେକାନନ୍ଦ 'ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ' ବୋଲି ସମସ୍ୱରରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଏବଂ ପୂଜିତ । ତାହାଙ୍କର ଦେଶହିତୈଷିତାର କଥା ଭାବିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଯେ ଭାରତମାତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକୃତ ଦେଶହିତୈଷୀ ରୂପେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାଙ୍କର ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇଙ୍କ ନିକଟରୁ ଶୁଣିଅଛୁଁ ଯେ ଥରେ ସୁଗଭୀର ନିଶୀଥିନୀ,ସମସ୍ତେ ନିଦ୍ରାଜନନୀ କ୍ରୋଡ଼ରେ ଶାୟିତ । ଝିଲ୍ଲିରବରେ ରଜନୀ ରାଣୀଙ୍କର ଗମ୍ଭୀରତା କ୍ରମେ ଗମ୍ଭୀରତର ଭାବ ଧାରଣ କରୁଅଛି,ସମସ୍ତ ନୀରବ,ନିଷ୍ପନ୍ଦ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କର ନିଦ୍ରା ନାହିଁ । ଗୁରୁଭାଇ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କର ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଦୁଗ୍ଧଫେନନିଭ ସମୁନ୍ନତ ଶଯ୍ୟାରୁ ଅବତରଣ କରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଗୋଡ଼ପୋଛା ଆସନ ଉପରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଅଛନ୍ତି । ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ, କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ଗୁରୁଭ୍ରାତା ସହସା ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାମୀଜିଙ୍କର କ୍ରନ୍ଦନ ବନ୍ଦ ହେଲାନାହିଁ । କାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା କରିବାରୁ ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ଅନିଚ୍ଛାକ୍ରମେ ସେହି କଣ୍ଠରୁ କ୍ରନ୍ଦନ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ବାହାରିଲା;---''ମୁଁ ଏ ଶଯ୍ୟାରେ କିପରି ଶୋଇବି ! ମୋର ଦେଶର ଲୋକେ ଅନାହାରରେ ମରି ଯାଉଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅନଶନରେ ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନର ଅଭାବ । ମୁଁ କିପରି ଏତେ ବଡ଼ ଗଦି ଉପରେ ଶୋଇ ରହିବି !'' ପାଠକ ପାଠିକା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏହି ଅଚିନ୍ତନୀୟ, ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବ,ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ଲୋକହିତୈଷଣାର ନିଦର୍ଶନ ଆଲୋଚନାର ଭାରଦେଇ ମୁଁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବି । ଆହା ! ଏହିପରି ଦିନେ ଦୁଗ୍ଧଫେନିନିଭ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ,ରାଜଭବନାତ୍ୟସ୍ତ,ପରଦୁଃଖଭାଗୀ ରାଜକୁମାର ଶାକ୍ୟସିଂହ କିପରି ଜୀବଦୁଃଖ ମୋଚନବ୍ରତୀ ହୋଇ ଅର୍ଦ୍ଧନିଶୀଥରେ ସ୍ନେହାଧାର ଜନକ ଜନନୀ ଓ ଅତୁଳ ରାଜୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଛାଡ଼ି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ଅବଳା ଯଶୋଧାରାର ହୃଦୟରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଶୋକାଭିନୟର ସୂତ୍ରପାତ କରି ଆପଣାର କକ୍ଷ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ, ସେହି ସର୍ବସ୍ମରଣୀୟ ଦିନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ମୃତିପଥରେ ସ୍ୱତଃ ଉଦିତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ସେହି ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍ର ମାନସ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଅଛି !!

ଆପାଣାର ଜାତୀୟତା,ଆପଣାର ଧର୍ମ ଏବଂ ଆପାଣାର ଦେଶ ଉପରେ ତାହାଙ୍କର କେତେଦୂର ମମତା ଥିଲା,ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖନ୍ତୁ । ଆମେରିକାର ଧର୍ମମହାମେଳାରେ ଆପଣାର ବକ୍ଷଦେଶରେ ହସ୍ତ ରକ୍ଷା କରି କହୁଅଛନ୍ତି;––''ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଜଗତକୁ ଚିରକାଳ ସମଦର୍ଶନ ଏବଂ ସର୍ବବିଧମତ ଗ୍ରହଣର ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଆସୁଅଛି, ମୁଁ ସେହି ଧର୍ମଭୁକ୍ତ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଗୌରବନ୍ୱିତ ମନେ କରେଁ । ମୋର ଧର୍ମର ଯେ ପବିତ୍ର ଭାଷା ସଂସ୍କୃତ ତହିଁରେ Exclusion ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜକ କୌଣସି ଶବ୍ଦ ନାହିଁ ବା ତାହା ଏକ କଥାରେ ଅନୁବାଦିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ପୃଥିବୀର ସମୁଦାୟ ଧର୍ମ ଓ ଜାତିର ଯାବତୀୟ ତ୍ରସ୍ତ,ଭୀତ ଏବଂ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଯେ ଜାତି ଚିରକାଳ ଆଶ୍ରୟ ଦାନ କରିଅଛି, ମୁଁ ସେହି ଜାତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରେ ।'' ପାଠକପାଠିକାବୃନ୍ଦ ! ଆଜି ତାହାଙ୍କର ଦେଶହିତୈଷଣାର ପରିଚାୟକ ପଂକ୍ତିକତିପୟ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପୂର୍ବେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେଁ ଆପଣମାନେ ଥରେ ନିରପେକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ,ନିରପେକ୍ଷ ମନରେ ଏବଂ ନିରପେକ୍ଷ ବିଚାରରେ ସେ ଗୁଡ଼ିକର ସାରମର୍ମ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସ୍ୱଦେଶବାତ୍ସଲ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଲକ୍ଷଣ ଅବଗତ ହୋଇ ଥରେ ସ୍ୱଦେଶ ସକାଶେ ସେହି ଦେଶକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଅଛନ୍ତି;––– ''ହେ ଭାରତବର୍ଷ,ବିସ୍ମିତ ହୁଅ ନାହିଁ ଯେ ତୁମ୍ଭର ଆଦର୍ଶ ନାରୀ ସୀତା, ମନେ ରଖ ଯେ ତୁମ୍ଭର ଆଦର୍ଶ ଈଶ୍ୱର ସେହି ଯୋଗିଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉମାନାଥ ଶଙ୍କର; ମନେ ରଖ ଯେ ତୁମ୍ଭର ବିବାହ,ତୁମ୍ଭର ଧନ,ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ,ତୁମ୍ଭର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରିତୃପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ନୁହେ, ତୁମ୍ଭର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆମୋଦଆହ୍ଲାଦ ସକାଶେ ନୁହେ; ମନେ ରଖ ଯେ ଠିକ ତୁମ୍ଭର ଜନ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ତୁମ୍ଭେ ନିଜର ମାତାଙ୍କ ସକାଶେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ।'' ଏତିକି ଲେଖି ମୋର ମନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉନାହିଁ ପାଠକପାଠିକାବୃନ୍ଦ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶ-ସର୍ବସ୍ୱ ସ୍ୱାମିପ୍ରବର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କଣ କହୁଅଛନ୍ତି, ଥରେ ଶୁଣନ୍ତୁ;- ''ହେ ବୀର,ସାହସୀ ହୁଅ । ଭାରତୀୟ ବୋଲି ଆପାଣାକୁ ଗର୍ବିତ ମନେ କର । ସଗର୍ବେ କହ,'ମୁଁ ଜଣେ ଭାରତୀୟ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ମୋର ଭାଇ' କୁହ । 'ଏହି ଅଜ୍ଞ ଭାରତୀୟ,ଦରିଦ୍ର ଭାରତୀୟ,ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭାରତୀୟ,ଚଣ୍ଡାଳ ଭାରତୀୟ,ମୋର ଭାଇ ।' ଛିନ୍ନକନ୍ଥାରେ ଆବୃତ ହୁଅ ଏବଂ ସଗର୍ବେ ଉଚ୍ଚୈଃସ୍ୱରରେ କହ 'ଏହି ଭାରତ୍ରବାସିମାନେ ମୋର ଭାଇ,ଏହି ଭାରତବାସିମାନେ ମୋର ଜୀବନ,ଭାରତର ଦେବଦେବୀ ମୋର ଈଶ୍ୱର,ଭାରତର ସମାଜ ମୋର ଶୈଶବାବସ୍ଥାର ଦୋଳା,ମୋର ତରୁଣାବସ୍ଥାର ପ୍ରମୋଦକାନନ,ମୋର ପ୍ରବୀଣାବସ୍ଥାର ପବିତ୍ର ନିର୍ଜନ ବାସ' । ହେ ଭ୍ରାତଃ କୁହ'ଭାରତର ମୃତ୍ତିକା ମୋର ଉଚ୍ଚତମ ସ୍ୱର୍ଗ,ଭାରତର କଲ୍ୟାଣ ମୋର କଲ୍ୟାଣ,' ଏବଂ ଅହର୍ନିଶୀ ପ୍ରାର୍ଥନା କର, 'ହେ ପ୍ରଭୋ ! ହେ ବିଶ୍ୱଜନନି ! ମୋତେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କର, ହେ ଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପିଣୀ ଜନନି ! ମୋର ଅମନୁଷ୍ୟତା ଦୂର କର, ମୋତେ ମନୁଷ୍ୟ କର'।(୧୧)

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ମୁକୁର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟୁତ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ସର୍ବଧର୍ମସମନ୍ୱୟ,ମହୋଦାରଭାବ, ପରଦୁଃଖାନୁକମ୍ପା, ମାନସିକ ଦୃଢ଼ତା,ସତ୍ୟାନୁରାଗ,ନିର୍ଭୀକତା,ଏବଂ ସ୍ୱରର ଅନୁପମ ମୃଦୁତା ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କଠାରେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା ।

ନିଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସର୍ବଧର୍ମସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତା ପୃଥିବୀର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅପର ପ୍ରାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀମୂତମନ୍ଦ୍ରେ ଘୋଷଣା କରି ବିବେକାନନ୍ଦ ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରାଚ୍ଛନ୍ନ ମାନବକୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକର ଅଧିକାରୀ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ବିବେକାନନ୍ଦ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରୁ ଯେଉଁ ଅମୃତମୟ ଫଳ ଲାଭ କଲେ,ତାହା ଏକାକୀ ଖାଇଲେ ନାହିଁ । ନିଖିଳଜଗତକୁ ତାହା ବିତରଣ କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଅଚଳା ଗୁରୁଭକ୍ତି ସମନ୍ୱିତ ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମେରିକାର ଧର୍ମ ମହାମେଳାରେ ଯେତେବେଳେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନାଧିକାର କରି ତତ୍ରସ୍ଥ ବିବୁଧମଣ୍ଡଳୀର ପୂଜ୍ୟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ;ଯେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ଯଶୋଧ୍ୱଜା ଆମେରିକାରେ, ଇଂଲଣ୍ଡରେ,ଜର୍ମାନିରେ,ଜାପାନରେ,ଏବଂ ଭାରତରେ ଉଡ୍ଡୀନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, ଯେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ପ୍ରଦେଶର ସଂବାଦପତ୍ରନିଚୟ ତାହାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଶତକଣ୍ଠରେ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ;ସରଳହୃଦୟ,ଅନୁପମ ଲୋକହିତକାରୀ,'ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶୂକରୀବିଷ୍ଠା' ସତ୍ୟଜ୍ଞ,ଯଶୋମୋହରେ ଅମୁଗ୍ଧ,ଗୁରୁଗତପ୍ରାଣ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଲେ—"ଏତେ ଦିନ ଏ ମୁଖରୁ ଯାହା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ମୋର ନୁହେ । ମୋ ପଛରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତି (invisible-agency)କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଯଦି କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟକଥା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥାଏ,ତାହା କେବଳ ମୋର ନିଜର ଦୋଷରୁ ହୋଇଅଛି;ଏବଂ ଯଦି କିଛି ଏପରି କଥା ଏ ମୁହଁରୁ ବାହାରିଥାଏ ଯହିଁରେ ଆପଣମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୋର ପ୍ରଭୁଙ୍କର କଥା,ମୋର ନୁହେଁ ।" ଏହି କଥା ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଜଗତ୍ ଯେତେବେଳେ ସତୃଷ୍ଣନୟନରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଜାଣିବା ସକାଶେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରହିଲେ,ସେତେବେଳେ ବିବେକାନନ୍ଦ 'ମୋର ପ୍ରଭୁ'(My Master) ନାମକ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନ କରି ମାନବମଣ୍ଡଳୀର ବିବେକାନନ୍ଦ ଗୁରୁଜ୍ଞାନପିପାସା କଥଞ୍ଚିତ୍ ନିବାରଣ କଲେ । ଆପଣାକୁ ନିଜର ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତାବହରୂପେ ମଣି ସେ ସଂସାରକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆଗମନବାର୍ତ୍ତା ଜଣାଇ ଗଲେ । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ସଂବାଦ ମଧ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଶ୍ରୁତିଗୋଚର କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ସଂବାଦର କିୟଦଂଶ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରି ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ନିବାରଣ କରିବି । ମୋର ପ୍ରଭୁ (My Master) ନାମକ ବକ୍ତୃତାରେ ସେ କହିଗଲେ;-" ଆଧୁନିକ ଜଗତକୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ସଂବାଦ ଏହି;- ମତାମତ ସକାଶେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କର ନାହିଁ,ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସତ୍ତାର ସାର ସେହି ଆଧାତ୍ମିକତା ସହିତ ତୁଳନା କରିବାକୁ ଗଲେ ସେଗୁଡ଼ାକ ନଗଣ୍ୟ ଅଟେ,ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରେ ସେ ଚିରକାଳ ସକାଶେ ସେତିକି ଅଧିକ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ହୁଏ । ତାହା ଉପାର୍ଜନ କର, ତାହା ଲାଭ କର, ଏବଂ କାହାରି ଦୋଷଗୁଣରେ ବିଚାର କର ନାହିଁ;କାରଣ ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ଏବଂ ମତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି । ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ ଦ୍ୱାରା ଦେଖାଅ ଯେ ଧର୍ମର ଅର୍ଥ ଶବ୍ଦ ନୁହେ,ନାମ ନୁହେ,ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନୁହେ;ପରନ୍ତୁ ଏହାର ଅର୍ଥ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭୂତି । ଅନୁଭବୀ ବିନା ଅନ୍ୟ କେହି ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି କେବଳ ସେହିମାନେହିଁ ଅନ୍ୟକୁ ଧର୍ମପ୍ରାଣତା ଉପଲବ୍ଧି କରାଇପାରନ୍ତି,ମନୁଷ୍ୟଜାତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇପାରନ୍ତି ଏବଂ ସେହିମାନେହିଁ କେବଳ ଜ୍ଞାନାଞ୍ଜନଶଳାକା ଦ୍ୱାରା ଚକ୍ଷୁ ଉନ୍ମୀଳନ କରାଇ ପାରନ୍ତି ।"(୧୨)

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାସ୍ତବରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଜୀବନର ତୁଳନା କେବଳ ସେହି ଜୀବନ । ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି,ଦେଶହିତୈଷୀମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରଣୀ,ବୀରୋଚିତ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅଦମ୍ୟ ସାହସର ଆକର,'ବହୁଜନହିତାୟ ବହୁଜନସୁଖାୟଚ' ଜୀବନୋତ୍ସର୍ଗବ୍ରତୀ,ଜାତିଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମିକ,ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମିତାପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁରୁଷ,ଗନ୍ଧର୍ବ-କଣ୍ଠ-ବିନନ୍ଦିତ-ସ୍ୱରଲହରୀ-ସେବିତ ଗାୟକ, ଅନୁପମ ରୂପଲାବଣ୍ୟଶାଳୀ,ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଂରାଜୀ,ବଙ୍ଗଳା, ଓ ସଂସ୍କୃତ କବିତା ରଚୟିତା ଏବଂ ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷପୁଙ୍ଗବ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ହିଁ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ସର୍ବଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରଚାରକ ବିଜୟନିଶାଣଧାରୀମାନଙ୍କର ପୁରୋବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର । ବଜ୍ରନିର୍ଘୋଷରେ ସେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ପ୍ରଚାର କଲେ, ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ଭାରତାକାଶରେ ସେ ଯେଉଁ ବେଦାନ୍ତ-ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଅମିତ ତେଜୋମୟ ମୟୂଖମାଳା ଭାରତକୁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ନବଜୀବନ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ଏବଂ କରିବ । କେବଳ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍ ସୁଧୀମାତ୍ରକେ ଦେଖି ପାରୁଥିବେ ଯେ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଐକ୍ୟମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଭାରତ ଆଜି ଆପଣାର ଗୋଡ଼ରେ ଠିଆ ହେବା ପାଇଁ ସମୁତ୍ସୁକ । ୧୯୦୨ ସାଲର ଜୁଲାଇ ମାସ ତା ୪ରିଖରେ ପୟୋଦାଚ୍ଛନ୍ନ ଭାରତାକାଶରୁ ପୟୋଦମାଳାର କ୍ରମଶଃ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଦେଖି ଫୁଲ୍ଲମନରେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଲୋକଚକ୍ଷୁର ଅଗୋଚର ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ସନାତନ ଜୀବନ ପ୍ରତିମା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚିକାଗୋ,କାଲିଫର୍ଣ୍ଣିୟା, ବର୍ଲିନ,ପାରିସ, ଲଣ୍ଡନ, କଲିକତା, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଭୃତି ନଗରୀମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମପ୍ରାଣରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରୁଅଛି ଏବଂ ଚିରଦିନ କରୁଥିବ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ-ପୁନଃ- ପ୍ରତିପାଦିତ ନିଖିଳ ଧର୍ମବନ୍ଧୁ ସନାତନ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ସୁସଭ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା,ରାମକୃଷ୍ଣ-ରବିର ମୃଦୁକରଜାଲରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପୁରୁଷମଣ୍ଡଳୀ ଯେତେବେଳେ କୁହେଳିକାଚ୍ଛନ୍ନ ଅସୀମକର୍ତ୍ତବ୍ୟଭଣ୍ଡାରରୁ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟାବଧାରଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ,ଯେତେବେଳେ ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ଜୀବନୀଶକ୍ତି ଦେଶର ପ୍ରତିଧମନୀରେ ମୃଦୁ ମନ୍ଦଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା,ସେତେବେଳେ ଚିରଶୋକମଗ୍ନା ଭାରତଜନନୀର ଅଶ୍ରୁବାରି ମୋଚନ କରି,ଭାରତଯୁବକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜନନୀଙ୍କର ଭାବୀଭାର ଅର୍ପଣ କରି, ଚିକାଗୋର ସେହି ଧର୍ମମହାମେଳାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଆସନମଣ୍ଡପରେ ଠିଆ ହୋଇ ଜଗତ୍‌ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଁ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଗଲେ,ତାହା ଅଦ୍ୟାବଧି ଶୁଣାଯାଏ । ସେହି ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ସୁମିଷ୍ଟ ସ୍ୱରଲହରୀ ପ୍ରତି ମହାଦେଶ,ଦେଶ,ନଗରୀ ଏବଂ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଶ୍ରବଣବିବର ଭେଦ କରି ସେହି ପ୍ରାଣବିମୋହନ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା;---"ବିବାଦ ପରିତ୍ୟାଗ କର ।" "ପରସ୍ପରକୁ ସହାୟତା କର ।" "ପରସ୍ପରକୁ ବିନାଶ ନ କରି ମିଳିତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କର ।" "କଳହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଶାନ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରୀର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କର ।"(୧୩)

ଅତଃପର ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ବିସ୍ତୃତ ଜୀବନୀ ଜଣାଇବାର ଆଶାରେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କଲି । ଓଁ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ଶାନ୍ତିଃ ।

ପାଦଟୀକା

୧)At this critical juncture in his spiritual life, he came under the influence of that Great Indian Saint the late Sri Ramakrishna

Digitized by srujanika@gmail.com

Paramahansa, whose influence over the Young man was immediate and lasting.

୨)It must have been a wonderfully powerful character, a holiness and purity beyond all possibility of cavil that was able to impress the young agnostic at the very time in his life when a youth feels his own importance and his knowledge to be far in advance of all others. S.E.Waldo

୩) But eloquent as were many of the brief speeches no one expressed so well the spirit of the Parliament of Religions and its limitations as the Hindu Monk. The New York Critique

୪) Vivekananda is undoubtedly the greatest figures in the Parliament of Religions. After hearing him we feel how foolish it is send Missionaries to this learned nation. The New York Herald

୫) And yet this was the man who of all speakers in the platform of the Parliament awake the most uproarious applause and was called back again and again. The Interior Chicago.

୬) Ladies,ladies every where filled the great auditorium... for it had been announced that Swami Vivekananda the popular Hindu monk, who looks so much like Mr.Cullough's Othello,was to speak.

Chicago Daily Interior Ocean

୭) The most learned societies in the land vied with one another in honouring him with invitations to lecture before them.

୮) Do not care under what banner you march, do not care what be your colourgreen,---blue,yellow,or red---but mix all those colours up and produce that intense glow of white,which is the colour of love.

୯)(ଅର୍ଥାତ୍)କୌଣସି ଧର୍ମକୁ ଏକଘରକିଆ କରିବାର କଥା ନାହିଁ; ବା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କୌଣସି ଧର୍ମକୁ ହେୟ ବୋଲି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପାରେ ନାହିଁ ।

I am proud to belong to a religion which has taught the world both tolerance and universal acceptance. I belong to a religion into whose sacred language Sanskrit, the word Exclusion is untraslatable. I am proud to belong to a nation which has sheltered the persecuted and the refugees of all religions and all nations of the earth.

୧୦)"Oh India, forget not that your ideal woman is Sita,forget

Digitized by srujanika@gmail.com

not that your ideal God is the great Ascetic of ascetics, Umanath Sankara,forget not that your marriage,your wealth, your life are not for your sense-enjoyment, are not for your individual pleasure, forget not that from your very birth you are sacrificed for the mother."

୧୧)"Though Here,take courage be proud that you are an Indian,----"say in pride "I am an Indian, every Indian is my brother."say,"the ignorant Indian,the poor Indian, the Brahman Indian, the Pariah Indian is my brother," be clad in to rarns and say's in pride at the top of your voice,"The Indians are my brothers,---the Indians are my life,India's God and Goddess are my God,India's society is the cradle of my childhood, the pleasure-garden my youth, the sacred seclusion of my old age;"say brother,"India's soil is my highest heaven,India's good is my good and pray day and night "Thou Lord,thou Mother of the universe, vouch safe manliness unto me. Thou mother of strength, Take away my unmanliness and make me man."

୧୨)"This is the message of Sri Ramakrishna to the modern world; 'Do not care for doctrines, do not care for dogmas or secets, or churches or temples.they count for little compared with the essence of existence in each man which is spiritually.and the more that is developed in a man, the more powerful is he for good. Earn that acquire that, and criticise no one, for all doctrines and creeds have some good in them. Show by your lives that religion does not mean words, nor names, nor sects, but that it means spiritual realization. Only those can understand who have felt:. Only those that have attained to spirituality can communicate it to others,can be great teachers of mankind. They alone are the powers of light."

୧୩)"Help and Not Fight, Assimilation and Not Destruction, Harmony and Peace and not Dissention."

*****

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଓ 'ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ' ସେବା

"ଜୀବେ ପ୍ରମୁକ୍ତଃ ଦୟାଶବ୍ଦୋଽପି ସାହସିକ-କଳ୍ପିତ ଇତି ମନ୍ୟାମହେ, ବୟଂ ନ ଦୟାମହେ, ଅପିତୁ ସେବା ମହେ। ନାନୁକମ୍ପାନୁଭୂତିରସ୍ୟକ ପ୍ରେମାନୁଭବଃ ସ୍ୱନୁଭବଃ ସର୍ବସ୍ମିନ"।

ବିବେକାନନ୍ଦଃ

"Thy poor, the down-trodden, the ignorant---let them be your God."

Swami Vivekananda.

ପ୍ରବଳ-ପ୍ରଭଞ୍ଜନଯୁକ୍ତ-ଉତ୍ତାଳ-ତରଙ୍ଗମାଳା-ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ ସମୁଦ୍ରବକ୍ଷରେ ଭାସମାନ-ଏକମାତ୍ର-ନାବିକ-ପରିଚାଳିତ ପୋତ ଖଣ୍ଡିକରେ କେବଳ ଜଣେ ଯାତ୍ରୀକୁ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତରେ ବସିଥିବାର ଦେଖି ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଜାତ ହୁଏ, ଆଜି ବହୁ କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୀଷଣତରଙ୍ଗ ସମାକୁଳିତ ସଂସାରସାଗର ବକ୍ଷରେ ଭାସମାନ ରାମକୃଷ୍ଣପରିଚାଳିତ ଧର୍ମପୋତ ଖଣ୍ଡିକରେ ସେହି ପୁରୁଷ ପ୍ରଧାନ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନିଃଶଙ୍କ ହୃଦରେ ବସିଥିବାର ଦେଖି ସେହି ଭାବ ଜାତ ହେଉଅଛି। ପୋତ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥିତ କମ୍ପାସକଣ୍ଟାର ନିରନ୍ତର ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ ଆକର୍ଷଣ କଳ୍ପନା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ' ସେବା ଏବଂ ଗୁରୁପାଦପଦ୍ମ ପ୍ରତି ଐକାନ୍ତିକ ନିଷ୍ଠାର କଥା ମନେ ହୁଏ। ବିବେକାନନ୍ଦ କହିଅଛନ୍ତି, "ଗୁରୁଭକ୍ତ ବ୍ୟତୀତ ଏ ସଂସାରରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବେ ନାହିଁ।" ତାହାଙ୍କର ଏହି 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ' ସେବାରୂପ ଗୁରୁତର ବ୍ରତ କେବଳ ଗୁରୁଭକ୍ତିର ସୁଧାମୟ ଫଳ ବୋଲିବାକୁ ହେବ।

ଶ୍ୱଶୁରାଳୟ-ନିବାସିନୀ ନବବଧୂ ଯେପରି ନିଜ ମାତାର ସକରୁଣ ବଦନ ଓ ମିଷ୍ଟାଳାପ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିଜର ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରେ, ସେହି ପରି ଭାରତମାତାଙ୍କର ସକରୁଣ ବଦନ ଏବଂ ମିଷ୍ଟାଳାପ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସୁଦୂର ଚିକାଗୋ ସହରରୁ ଭାରତକୁ ଲେଖୁଅଛନ୍ତି, "ମନେ ରଖିବ---ଦରିଦ୍ରର କୁଡ଼ିଆରେ ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଜୀବନ। କିନ୍ତୁ ହାୟ ! କେହି ଏମାନଙ୍କ ସକାଶେ କିଛି କରି ନାହାନ୍ତି। ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ସଂସ୍କାରକମାନେ ବିଧବା-ବିବାହ ଘେନି ବିଶେଷ ବ୍ୟସ୍ତ। ଅବଶ୍ୟ ସମସ୍ତ ସଂସ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋର ସହାନୁଭୂତି ଅଛି, କିନ୍ତୁ ବିଧବାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ସଂଖ୍ୟା ଉପରେ କୌଣସି ଜାତିର ଅଦୃଷ୍ଟ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ, ଜାତିର ଅଦୃଷ୍ଟ ନିର୍ଭର କରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଉପରେ। ସେମାନଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ କରି ପାର ? ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରକୃତି ନଷ୍ଟ ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଗୋଡ଼ରେ ଆପେ ଠିଆ ହେବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାର ? ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ସାମ୍ୟ, ସ୍ୱାଧୀନତା, କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉତ୍ସାହରେ ଘୋର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଏବଂ ଧର୍ମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରେ ଘୋର ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ପାର ? ଏହାହିଁ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହା କରିବା। ତୁମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହା କରିବା ସକାଶେ ଆସିଅଛ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିଜଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖ । ପ୍ରବଳ ବିଶ୍ୱାସହିଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରସୂତି । ଅଗ୍ରସର ହୁଅ, ଅଗ୍ରସର ହୁଅ, ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗରିବ ପଦଦଳିତ ସହିତ ସହାନୁଭୂତି କରିବାକୁ ହେବ । ଏହାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ଅଗ୍ରସର ହୁଅ ବୀର ହୃଦୟ ବାଳକବୃନ୍ଦ ।''(ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର 'ପତ୍ରାବଳୀ' ନାମକ ପୁସ୍ତକରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ।) ତାହାଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣିଲେ ମନେ ହୁଏ, ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀର ଘନାବର୍ତ୍ତରେ ପତିତ ମୁମୂର୍ଷୁ କୀଟ ଯେପରି ଖଣ୍ଡିଏ କାଷ୍ଠାବଲମ୍ବନ କରି ଆପଣାର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରେ, ସେହିପରି ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀର ଘନାବର୍ତ୍ତରେ ପତିତ ମୁମୂର୍ଷୁ ନିଃସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବିବେକାନନ୍ଦରୂପ କାଷ୍ଠାଶ୍ରୟ କରି ଆପଣାର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ବିଧାନରେ ଏବେ ସତତ ସଚେଷ୍ଟ ରହିଅଛି ।

ଉନ୍ନତ ଚିକାଗୋ ସହରରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ସ୍ୱଦେଶର ଉନ୍ନତ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ତାହାଙ୍କର ନୟନ ସମୀପରେ ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ତଦନନ୍ତର ନିଜର ଜଣୈକ ଭାରତୀୟ ଶିଷ୍ୟ ନିକଟକୁ ଲେଖୁଅଛନ୍ତି "(ଦ୍ୱିତୀୟ) ଦରିଦ୍ର ଲୋକେ ଯଦି କାହାର ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ନୀଚ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ ତାହାର ଆଉ ଆଶା ଭରସା ନାହିଁ--ସେ ଗଲା । କାହିଁକି ହେ ବାବୁ ? କି ଅତ୍ୟାଚାର ! ଏଦେଶର ସମସ୍ତ ଆଶା ଅଛି, ଭରସା ଅଛି, Opportunities (ସୁବିଧା) ଅଛି । ଆଜି ଯେ ଗରୀବ, କାଲି ସେ ଧନୀ ହେବ, ବିଦ୍ୱାନ୍ ହେବ, ଜଗତ୍‌ମାନ୍ୟ ହେବ । ଆଉ ସମସ୍ତେ ଦରିଦ୍ରର ସହାୟତାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ହାରାହାରୀ ଭାରତବାସୀର ମାସିକ ଆୟ ଟ ୨ଙ୍କା । ସମସ୍ତେ ଚିତ୍କାର କରୁଅଛନ୍ତି 'ଆମ୍ଭେମାନେ ବଡ଼ ଗରୀବ, କିନ୍ତୁ ଭାରତରେ ଦରିଦ୍ରର ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ କେତୁଟା ସଭା ଅଛି ? କେତେଜଣ ଲୋକର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଅନାଥ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦେ ? ହେ ଭଗବାନ ଆମ୍ଭେମାନେ କି ମଣିଷ ! ସେହି ଯେ ପଶୁବତ୍ ହାଡ଼ି, ଡୋମ ତୁମ୍ଭର ଘର ତାରିଆଡ଼ରେ; ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ ତୁମ୍ଭେମାନେ କଣ କରିଅଛ, ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗ୍ରାସେ ଅନ୍ନ ଦେବା ପାଇଁ କଅଣ କରିଅଛ କହିପାର ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଛୁଅଁନାହିଁ, ଦୂର ଦୂର କର, ଆମ୍ଭେମାନେ କି ମଣିଷ ? ସେହି ଯେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ସାଧୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୁଲୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ଅଧଃପତିତ ଦରିଦ୍ର ପଦଦଳିତ ଗରିବମାନଙ୍କ ସକାଶେ କଅଣ କରିଅଛନ୍ତି ? ଖାଲି କହୁଅଛନ୍ତି ଛୁଅଁ ନା, ମୋତେ ଛୁଅଁନା । ଏପରି ସନାତନ ଧର୍ମକୁ କଣ କରି ପକାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏବେ ଧର୍ମ କାହିଁ ? କେବଳ ଛୁତ୍ ମାର୍ଗ—ମୋତେ ଛୁଅଁ ନା, ଛୁଅଁନା ।

ମୁଁ ଏ ଦେଶକୁ ଆସିଅଛି, ଦେଶ ଦେଖିବାକୁ ନୁହେ, ତାମସା ଦେଖିବାକୁ ନୁହେ, ନାମ କରିବାକୁ ନୁହେ, ଏହି ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଉପାୟ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ । ସେ ଉପାୟ କଣ ପରେ ଜାଣି ପାରିବ--ଯଦି ଭଗବାନ ସହାୟ ହୁଅନ୍ତି ।''

ଏବେ ସେ ଉପାୟ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଅଛି । ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ । ତାହାହେଲେ ଅନତିବିଳମ୍ବେ ଭାରତର ଦରିଦ୍ର-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅପନୀତ ହେବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ନୁହେ ।

କି ଉପାୟରେ ଭାରତ ଯୁବକମଣ୍ଡଳୀ 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ' ସେବାରେ ଆପଣାର ପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବେ, କି ଉପାୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଆପାଦମସ୍ତକ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ସକାଶେ ନିରନ୍ତର ପରିଚାଳିତ ହେବ, କି ଉପାୟରେ ଭାରତର ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ବିଧବାର ଅଶ୍ରୁମୋଚନ ଏବଂ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତର ଅନ୍ନସଂସ୍ଥାନ ନିମିତ୍ତ ବଦ୍ଧ ପରିକର ହେବେ, କି ଉପାୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥ ଆପଣାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନ୍ନର କିୟଦଂଶ ସେହି ପଥପ୍ରାନ୍ତେ ପତିତ ଅନଶନକ୍ଳିଷ୍ଟ 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ'ପୂଜୋପଚାରର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତା ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଆକୁଳିତ କରି ପକାଇଲା । ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସେହି ପ୍ରେମମୟ ପ୍ରାଣରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବା ଲାଗି କହୁଅଛନ୍ତି, ''ହେ ଯୁବକ ବୃନ୍ଦ ! ଦରିଦ୍ର ଅଜ୍ଞ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ନିପୀଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁ, ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ହୃଦୟ ରୁଦ୍ଧ ହେଉ, ମସ୍ତିଷ୍କ ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ହେଉ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପାଗଳ ହେବାର ଉପକ୍ରମ ହେଉ । ତେବେ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରର ବେଦନା ଜଣାଅ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଶକ୍ତି ଓ ସାହାଯ୍ୟ ଆସିବ---ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ--- ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି---ଆସିବ ।'' ଏହିସବୁ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କାନରେ ପଡ଼ିଲେ ମନେ ହୁଏ--ସତୀ ବିଧବାନାରୀ ସ୍ୱାମୀ ବିରହରେ ପାଗଳିନୀ ହୋଇ ଯେଉଁ କ୍ଳେଶ ଅନୁଭବ କରେ, ସ୍ନେହସୁଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ପିତାମାତା ଅକପଟହାସ୍ୟ-ରେଖାରଞ୍ଜିତ-ଆନନ୍ଦ ପୁତ୍ର ବିରହରେ କ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଯେଉଁ ମର୍ମପୀଡ଼ା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଏକତ୍ର ସଂଲାପ ସଂଘିତ ସମ୍ଭାଷାଭ୍ୟସ୍ତ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତା ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ବନ୍ଧୁଦ୍ୱୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକର ବିଚ୍ଛେଦରେ ଅନ୍ୟଟି ଯେପରି ମର୍ମବେଦନା ଅନଭବ କରେ, ଦୀନ ଦୁଃଖୀ ନିରାଶ୍ରୟ ମାନବ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳିତ ପ୍ରାଣ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ସେହିପରି ମର୍ମବେଦନା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ଧ୍ରୁବତାରା ଯେପରି ମହତ୍ତମ ସ୍ଥାନାଧିକାର କରି ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ, ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ହୃଦୟ-ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ କ୍ଷୁଧାପୀଡ଼ିତର ଅନ୍ନସଂସ୍ଥାପନ ଭାବନାରୂପ ଧ୍ରୁବତାରା ଉଚ୍ଚତମ ସ୍ଥାନାଧିକାର କରି ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଅଛି । ଏହି ସବୁ ଦେଖି ଶୁଣି କିଏ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବ ଯେ ଗୋଟିଏ କଦଳିବୃକ୍ଷ ରୋପଣ କଲେ ଯେପରି ପୁଅମାନ ତାହାର ଅନୁଗମନ କରି ପ୍ରଥମ ବୃକ୍ଷଟିର ଅପ୍ରକଟରେ ମଧ୍ୟ ରୋପଣକାରୀକୁ ଫଳଦାନରୁ ନିରାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିପରି ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ଅପ୍ରକଟାବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ, ପ୍ରଶିଷ୍ୟ ଓ ଦେଶବାସିମାନେ ଦରିଦ୍ର ସେବାରୂପ ଫଳଦାନରୁ ଭାରତମାତାଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବେ ନାହିଁ ? ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ଅନ୍ନସଂକୁଳାନପ୍ରୟାସୀ ବ୍ୟଥିତ ହୃଦୟ ବିବେକାନନ୍ଦ ତାହାଙ୍କର ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲେଖୁଅଛନ୍ତି ''ଅନ୍ନ-ଅନ୍ନ ! କୁହ କଣ ? ଯେ ଭଗବାନ ମୋତେ ଏଠାରେ ଅନ୍ନ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ମୋତେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅନନ୍ତ ସୁଖରେ ରଖିବେ, ମୁଁ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ, ଭାରତକୁ ଉଠାଇବାକୁ ହେବ, ଗରୀବମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇବାକୁ ହେବ, ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ହେବ ।''

ଯେତେବେଳେ ଚିକାଗୋର ଧର୍ମମହାମେଳାର ବକ୍ତୃତା ସାଙ୍ଗ ହୋଇଗଲା, ଯେତେବେଳେ ସେ ଚାରଆଡ଼ୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆହୂତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଯେତେବେଳେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଚାରୋଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁରୋଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ମହାମେଳାର ଦଶମଦିନ 'ଦରିଦ୍ର ପୌତ୍ତଳିକ' ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଶ୍ରୋତୃବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଥିଲେ ''ହେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଗଣ ! ତୁମମାନେ ପୌତ୍ତଳିକମାନଙ୍କ ଆତ୍ମାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ପ୍ରେରଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃସହ ଅନାହାର ହସ୍ତରୁ ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ରକ୍ଷାର ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯତ୍ନ କର ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଭାରତରେ ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷବେଳେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ହିନ୍ଦୁ ନରନାରୀ କ୍ଷୁଧାରେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ନ୍ତି, କିନ୍ତୁ

ହେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଗଣ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ମନଯୋଗ କର ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ସମୁଦାୟ ଭାରତରେ ଧର୍ମମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିବା ସକାଶେ ବ୍ୟସ୍ତ, କିନ୍ତୁ ଭାରତବାସିମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଅଛି, ସେମାନେ ଶୁଷ୍କ କଣ୍ଠରେ କେବଳମାତ୍ର ଅନ୍ନ ନିମିତ୍ତ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନ୍ନ ମାଗୁଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ ଦେଉଅଛୁଁ । କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମକଥା କହିବା ବା ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ବିଡ଼ମ୍ବନା ମାତ୍ର । ... ମୁଁ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନହୀନ ସ୍ୱଦେଶୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଭିକ୍ଷା ମାଗିବାକୁ ଆସିଅଛି, କିନ୍ତୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ରାଜ୍ୟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମଣ୍ଡଳୀ ନିକଟରେ ପୌତ୍ତଳିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ଯେ କି ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର ତାହା ବିଶେଷରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଅଛି ।''(୧)

ଯାହାହେଉ, କାଶୀରେ ଆଦର୍ଶ ସେବାଶ୍ରମ (Benares Home of Service) ସ୍ଥାପିତ ହେବା ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ଶୁଭାକାଙ୍କ୍ଷା ବହୁତ ପରିମାଣରେ ଫଳବତୀ ହେଲା । ସେଥିରେ ମୋକ୍ଷଲାଭେଚ୍ଛୁ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ ଆଶ୍ରୟହୀନା ବିଧବା, ପରିଜନ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ମାନବମଣ୍ଡଳୀ ଜାତି ଧର୍ମନିର୍ବିଶେଷରେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଲେ ଏବଂ ଏ ଅବଧି ପାଉଅଛନ୍ତି । ଏହି ସେବାଶ୍ରମ ପରିଦର୍ଶନ କରି ମିଃ ଗୋଖେଲ, ବାବୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବାନୁର୍ଯି ଓ ବାବୁ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଦେଶପୂଜ୍ୟ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରଶଂସା କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହିପରି ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତିକଳ୍ପରେ ଦେଶବାସିମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହାନ୍ୱିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଅନୁରୋଧ କରିଅଛନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ସେବାଶ୍ରମର ଅନୁକରଣରେ ହରିଦ୍ୱାର ଅନ୍ତର୍ଗତ କନଖଳ ସେବାଶ୍ରମ, କଲିକତାର ଅନାଥବନ୍ଧୁ ସମିତି, ମୁର୍ଶିଦାବାଦର ଅନାଥାଶ୍ରମ, ବୃନ୍ଦାବନ ସେବାଶ୍ରମ, କଟକରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ, ଅସହାୟ ମାନବ ଏବଂ ପଠନେଚ୍ଛୁ ଅନାଥବାଳକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ରାମକୃଷ୍ଣ କୁଟୀର ଇତ୍ୟାଦି ଦରିଦ୍ର ଦୁଃଖନିରାକରଣୋପଯୋଗୀ ଆଶ୍ରମାଦି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ହେଉଅଛି । ଦେଶର ରାଜା ମହାରାଜା ଏବଂ ଧନିମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର ବଦାନ୍ୟତାର ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଏହି ଆଶ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ଧନ୍ୟ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପେ ଧନୀ ହେଉନ୍ତୁ, ଏହାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିନୀତ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ପାଠକ ପାଠିକାବୃନ୍ଦ ! ମୁକୁରର ପୂର୍ବ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର କୋମଳ ହୃଦୟବତ୍ତାର ପରିଚୟ ପାଇ ଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବ ସଂଖ୍ୟାରେ କହିଅଛି ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ମୁକୁର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହି 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ ସେବା'ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କି ରୂପେ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଛାୟା ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ଘଟଣା ଦ୍ୱାରା ବୁଝିପାରିବେ । ଦିନେ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ମା କାଳୀଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ସେବା କରି ନିଜର ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ କାଳୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅତିଥି ସେବା ହୁଏ । ଉପସ୍ଥିତ ଅତିଥିମାନଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ସେବା ଶେଷରେ ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଦରିଦ୍ର ଆସି 'ମୁଠାଏ ଅନ୍ନ ଦିଅ, ମୁଠାଏ ଅନ୍ନ ଦିଅ' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରହରୀମାନେ ଚିତ୍କାରର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକେ କ୍ଷୁଧାର ଜ୍ୱାଳା, ତହିଁରେ ପୁଣି ପ୍ରହାରର ଜ୍ୱାଳା ! କ୍ଳେଶରାଜି ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ଦରିଦ୍ରମାନେ ଉଚ୍ଚୈଃସ୍ୱରରେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସେ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣରେ ପଡ଼ି ତାହାଙ୍କର କୋମଳ ପ୍ରାଣକୁ ଦ୍ରବୀଭୂତ କରି ପକାଇଲା । ବାଳକସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ରାମକୃଷ୍ଣ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କାନ୍ଦିକାନ୍ଦି ମା କାଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ମା, ତୁତ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣ ମା, ତୋ ଦ୍ୱାରରେ ଗଣ୍ଡିଏ ଅନ୍ନ ସକାଶେ କେହିତ ନିରାଶ ହୁଏ ନାହିଁ ମା, ତେବେ କାହିଁକି ଏ ଗରିବମାନଙ୍କୁ ଏତେ ମାଡ଼ ଖୁଆଉଅଛୁ ମା !!" ଠାକୁରଙ୍କର ଏହିପରି କାତର କ୍ରନ୍ଦନ ଶୁଣି ଦେବାଳୟର କର୍ତ୍ତା ଭକ୍ତ ମଥୁର ମୋହ ଦଉଡ଼ି ଆସି ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ପ୍ରକୃତ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉଦରପୂର୍ଣ୍ଣ ଆହାର ଦିଆଗଲା ଏବଂ ମଥୁର ବାବୁ ସେହି ଦିନଠାରୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଓ ଦେବାଳୟର ସମସ୍ତ କର୍ମଚାରିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରାଇଲେ ଯେ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ସମୟ ପାତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୋଜନ ପାଇ ପାରିବେ । ଦେବାଳୟରୁ ଅନାହାରରେ କେହି ଫେରିଯିବେ ନାହିଁ । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉକ୍ତ ପ୍ରଥା ନ୍ୟୁନାଧିକ ପରମାଣରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଅଛି ।

ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଏହିରୂପ ପ୍ରେମମୟ ହୃଦୟର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପରିଶ୍ରମରେ ଏହି ଉଚ୍ଛ୍ୱାସସ୍ରୋତ ପୃଥିବୀର ଚାରିଆଡ଼କୁ ବୋହିଗଲା ଏବଂ ଯାଉଅଛି, ଯାହାଙ୍କର 'ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣ ସେବା' ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ ଆପଣାର କ୍ଷୀଣଲେଖନୀ ଚାଳନାରେ ଅସମର୍ଥ,ସେହି ପୁରୁଷପୁଙ୍ଗବ ପ୍ରେମରସାପ୍ଲୁତ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ 'ରଚିର ପ୍ରତି' ନାମକ କବିତାରୁ ଚରଣଦ୍ୱୟ ଉପହାର ଦେଇ ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରିବି ।

ବହୁରୂପେ ସମ୍ମୁଖେ ତୋମାର,
ଛାଡ଼ି କୋଥା,ଖୁଜିଛ ଈଶ୍ୱର,
ଜୀବେ ପ୍ରେମ କରେ ଯେଇ ଜନ,
ସେଇ ଜନ ସେବିଛେ ଈଶ୍ୱର ।

ପାଦଟୀକା

୧/"You Christians, who are so fond of sending out missionaries to save the souls of the heathens, why do you not try to save his bodies from starvation ? In India, during the terrible famines,hundreds and thousands of Hindus died from hunger, yet you,Christians did nothing.You erect Churches all through India,but the crying evil in the East is not religion—they have religion enough and more than they need—but it is bread that these suffering millions of burning India cry out for with parched throats. They ask us for bread,but we give them stones. It is an insult to a starving people to offer them religion, it is an insult to a starving man to teach him the doctrines of Metaphysics. ...I came here to seek aid for my impoverised people, but I fully relised how difficult it was to get help for heathens from Christians in a Christian land."

******

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ

ଆଦିମ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଆଜିପର୍ଯନ୍ତ ସଂସାରର ପ୍ରତି ସଭ୍ୟ ଜାତିର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯିବ ଯେ ପ୍ରତି ଜାତି ତାହାର ଏକ ପୃଥକ ଜାତୀୟଜୀବନ ଘେନି ସଂସାର ସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଜାତୀୟସ୍ୱଭାବ ଜାତୀୟସଭ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଇଦିଏ । ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଉନ୍ମୋଚନ କଲେ ଏ ଉକ୍ତିର ସାରବତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । ଆସିରିୟା, ବାବିଲୋନିଆ, ମିଶର, ଗ୍ରୀସ୍, ରୋମ ଓ ଭାରତବର୍ଷପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉକ୍ତି ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରୀସ, ରୋମ, ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବଡ଼ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭଲ କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଜାତୀୟଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଏକ ଧର୍ମବିଶିଷ୍ଟ ନୁହେଁ—ରୋମ ଯାହାପାଇଁ ବଡ଼ ଗ୍ରୀସ ତାହା ପାଇଁ ବଡ଼ ନୁହେଁ; ଭାରତ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୁହିଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ତାହା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସଂସାରରେ ଯେପରି ଏକଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ ବା ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏକବିଧ ସମତା ଥାଏ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଜାତି ବା ସମାଜ ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦେଖାଯାଏ । ତତ୍ରାଚ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଘେନି ଖ୍ୟାତି ଲଭି ଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଖ୍ୟାତିର ବିଭାଗ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତାହାର ଖ୍ୟାତି ତାହାର ଶିଳ୍ପ, ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା, ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟପ୍ରଭୃତିରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ; ରୋମର ଯଶ ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସିନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲାଭଶକ୍ତି ଓ ରୋମୀୟ ବୀରର ବାହୁବଳରେ ନିହିତ; ଭାରତର ଗୌରବ ମଧ୍ୟ ଶତଶତ ବିଭାଗରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ଧର୍ମରାଜ୍ୟରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ହେତୁରୁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖ୍ୟାତନାମା ଜାତି କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ ଅଧିକାର କରି ଅନ୍ୟ ବିଭାଗ ପ୍ରତି ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ଏପରି ମନେ କରିବା ସୁସଂଗତ ନୁହେ । ଗ୍ରୀସ୍‌ର କାବ୍ୟକବିତା, ଶିଳ୍ପ ସହିତରେ ମାରାଥନ, ଥର୍ମୋପାଇଲି, ଲିଓନିଡ଼ାସ ବା ସ୍ପାର୍ଟାନ ବୀରମାତାର ଅଭାବ ନ ଥିଲା; ରୋମର ସଂଗ୍ରାମ ଲିପ୍ସା ସଂଗେ ମଧ୍ୟ ଭର୍ଜିଲ ପ୍ରଭୃତି କବିଗୁରୁଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ବିନୋଦନ କବିତାନିଚୟ ଲୁପ୍ତହୋଇ ନ ଥିଲା ; ଭାରତର ଧର୍ମଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଶୂରତ୍ୱ ଓ ବୀରତ୍ୱର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଥିଲା—ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ଐତିହାସିକ ସମ୍ପତ୍ତି 'ଭାରତର ମହାତୀର୍ଥ ସ୍ଥଳ'ହଳଦୀ ଘାଟ, ଡିଗୌରୀ ପ୍ରଭୃତିର ପୁଣ୍ୟ ସଂମିଶ୍ରଣ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭ୍ୟଜାତି ବା ସମାଜ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କ୍ରମେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟ ଘେନି ଉପନୀତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାରି ସାଧନରେ ଆପଣାର ମନ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରେ । ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖାଗଲେ ଭାରତର ସ୍ଥାନ ଧର୍ମଭାଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଗତି ଅନୁସରଣ କଲେ ଏହା ବସ୍ତୁତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଭାରତ ଧର୍ମରେ ଜାତ, ଧର୍ମରେ ଜୀବିତ, ଧର୍ମରେ ପୁଷ୍ଟ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ । ଯେପରି ବୋଧହୁଏ ପୃଥିବୀର ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାଗର ଅଧିକାରୀ କରି ଭଗବାନ ଭାରତକୁ ପଠାଇ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ସେହି ବିଧି ଚିରକାଳ ପାଳନ କରି ଆସୁଅଛି । ଭାରତର ଐତିହାସିକ ଯୁଗ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୈଦିକ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ଆଜକୁ ଚାରିସହସ୍ର ବର୍ଷ ତଳ କଥା—ଏ ଅତୀତ ଦୀର୍ଘ ଚାରିସହସ୍ର ବର୍ଷକାଳ ଭାରତ କି ସମ୍ପଦରେ କି ବିପଦରେ ଆପଣାର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ସ୍ୱଦେଶରେ ଓ ବିଦେଶରେ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦିତ କରି ଆସିଅଛି । ଏହାହିଁ ଭାରତୀୟ ଜାତିର ଚିର ପ୍ରତିପାଳିତ କର୍ମ, ଏକଥା ଇତିହାସପାଠକଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ କିଛି ଅଭିନବ ସମ୍ବାଦ ନୁହେ । ଭାରତର ଏହି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ତାହାର ସର୍ବ ଅଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା । ଶରୀର ଯେପରି ସୁସ୍ଥ ଥିଲେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଶୋଣିତ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରହି ସମସ୍ତ ଶରୀର ଅଧିକାର କରେ, ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଶରୀର ଯେତେବେଳେ ସୁସ୍ଥ ଥିଲା, ଏହାର ଏ ଧର୍ମଭାବ ଏକସ୍ଥାନରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ରହି ସମଗ୍ର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଶରୀରର କୌଣସି ଅଙ୍ଗ ବ୍ୟାୟାମ କରି ଅତିରିକ୍ତ ପୁଷ୍ଟ ଥିଲେ ଯେପରି ରକ୍ତ-ପ୍ରକ୍ରିୟା ସେହି ଅଂଶରେ ବେଶୀ ହୁଏ ଭାରତର ଧର୍ମଭାବ କେବେ କେବେ ସେପରି ମଧ୍ୟ ଏକ ଏକ ଅଂଶରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖା ଯାଇଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ଆଧୁନିକ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ଏ କଥା ସର୍ବବାଦୀ ସମ୍ମତ ଯେ ଭାରତର ଜାତୀୟ-ଜୀବନ-ସ୍ପନ୍ଦନ ଚିରକାଳ ଓଡ଼ିଶା ଅନୁଭବ କରି ଆସିଅଛି ଏବଂ ଭାରତୀୟ ମହାଜାତିର ସୁଖଦୁଃଖ, ପାପପୁଣ୍ୟ, ଧର୍ମଅଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟ ମିଳାଇ ଅଛି । ତେଣୁ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟଜୀବନର ଯେଉଁ କାଳରେ ଦେବାଳୟର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଅଛି ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟର ସୃଷ୍ଟି ସେଠାରୁ ବେଶି ଦୂରରେ ନୁହେ । ଏହା ଯେ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଦର୍ଶାଇବୁଁ ।

ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗରେ ଯେ କେବଳ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପକଳାର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସଂପର୍କ ଅଛି ତାହା ନୁହେଁ । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ-ଇତିହାସ ଏହି ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଜଡ଼ିତ । ଧର୍ମ ବିପ୍ଳବରୁ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରର ଜାତ, ଶିଳ୍ପ ତାହାର ଆଭରଣ ମାତ୍ର । ଅତଏବ ଭାରତର ଧର୍ମଇତିହାସ ଟିକିଏ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଆଲୋଚିତ ହେଉ ।

ବୈଦିକ କାଳର ଧର୍ମ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ । ତାତ୍କାଳିକ ଋଷିମାନଙ୍କର ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପ୍ରକୃତିର ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ତୋତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଋକ୍‌ବେଦର ସୃଷ୍ଟି । ଅନେକ ମନେ କରି ଥାଆନ୍ତି ଯେ ଏତେ ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେବତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେମାନେ କିପରି ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନୁହେଁ । ସେହି ବୈଦିକ ଋଷିମାନେ ଏହିପରି ପ୍ରକୃତି ପୂଜାଦ୍ୱାରା ତ୍ରୟତ୍ରିଂଶ କୋଟି ଶକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେ ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତପୁରୁଷଙ୍କର ସତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିଲେ, ତାହାକୁହିଁ ସେମାନେ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରି ତାଙ୍କ ଆରାଧନାରେ ଅହରହ ମତ୍ତ ହେଉଥିଲେ , ସେହି ଋକ୍‌ବେଦରେ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏ ଅନାବିଳ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ଅଧିକ ଦିନ ଭାରତରେ ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ଯୁଗରେ ଯେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପଞ୍ଚନଦ ପ୍ରଦେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗଙ୍ଗାପ୍ରଦେଶବାସୀ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ଶୁଦ୍ଧଧର୍ମ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆବିଳତା ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜାତି ବିଭାଗ ଦେଖାଗଲା, ''ପୌରୋହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାର''ରୂପ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ଦିଗ୍‌ବଳୟୋପରି ପ୍ରଥମତଃ ଦେଖାଦେଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ସର୍ବଗ୍ରାସିକା ଶକ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହିପରି ଧର୍ମ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିଜର ପୁରାଣ ମହିମା ହରାଇ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ହୀନବଳ ହୋଇ ଅତି ଦୀନହୀନଭାବରେ ପୌରାଣିକ ଯୁଗରେ(ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ)ଉପନୀତ ହେଲା । ସେହି ସଙ୍କଟ କାଳରେ କେତେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ନରପତିଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରି ଆପଣାର ନଷ୍ଟବଳ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଆହା ! ଆଉ ତାହାର ପୂର୍ବ ଗୌରବ,ପବିତ୍ରତା, ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ରଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି କାଳ କାଳ୍ପନିକ ପୁରାଣ ସମୂହର ଜନ୍ମସମୟ । ଧର୍ମର ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଭାରତରେ ତଥା ଉତ୍କଳରେ ଦେବାଳୟ ସବୁର ଉତ୍ପତ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ବିପ୍ଳବ ସେଠାରେ ରହିଲା ନାହିଁ । ପୌରାଣିକ ଧର୍ମପୁଣି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବୋପାସନା(ଶକ୍ତି,ଶିବ, ଗଣପତି ଓ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରଭୃତି)ହେତୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶାଖା ମଧ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଅଶାନ୍ତି,ବିପ୍ଳବ ଓ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଭାବ ଜାତ କରାଇଲା । ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଶୈବଧର୍ମକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଲା ଏବଂ ଶୈବଧର୍ମ ଆତ୍ମରକ୍ଷାପାଇଁ ନାନା କୂଟ ବୁଦ୍ଧିରେ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲଗାଇଲା । ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଶତ ଶାଖା ଧର୍ମରେ ଏବଂ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଶତସହସ୍ର ଜାତିରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପସ୍ଥିତ ଏବଂ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁହୋଇ ଆଉ ଯେ କେତେ ସହସ୍ର ନବ ଜାତି ଓ ନବ ଧର୍ମର ସୂତ୍ରପାତ କରିବ ତାହା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଚର । ଏହି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଭାରତର ଦେବାଳୟ ସବୁ ସାଧାରଣତଃ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ ହେଲେହେଁ ଏହି ସବୁ ଶାଖା ଧର୍ମରୁ ଜାତ ଓ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସମସ୍ତ ଶାଖା ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛି ଏବଂ ଦେଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶାଖା ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ରହିଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବାଳୟ ନିଜ ନିଜର ଯଥେଷ୍ଟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ପାଉଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ବ୍ୟାଧି ଆକ୍ରମଣ କରିଅଛି ।

ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମଜୀବନର ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏତିକିମାତ୍ର କହିଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାନୁଯୋଗୀ ହେବ ଯେ ଦେଶବିଦେଶର ପଣ୍ଡିତବର୍ଗଙ୍କର ଗଭୀର ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ ବୈଦିକ ଯୁଗ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦୁଇ ସହସ୍ର ବର୍ଷରୁ ପ୍ରାୟ ଆରମ୍ଭ । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପଞ୍ଚମଶତାବ୍ଦୀରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ବିକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ଦେବାଳୟର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ବୌଦ୍ଧଯୁଗରେ ଦେବାଳୟର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟର ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତର କୀର୍ତ୍ତି ଖଣ୍ଡଗିରି,ଉଦୟଗିରିର ଐର ନିର୍ମିତ କୀର୍ତ୍ତିରାଜି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ବୌଦ୍ଧ ଯୁଗପରେ ଯେଉଁ ଯୁଗ ଭାରତକୁ ଆସିଲା ଏବଂ ସାଧାରଣତଃ ଐତିହାସିକଙ୍କ ଯୁଗବିଭାଗଭାଷାରେ ପୌରାଣିକ ଯୁଗ ନାମରେ ଯାହା ଅଭିହିତ,ସେହିଯୁଗରେ ହିଁ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟସମୂହର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧି । ସେହି ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିରାମଭାବରେ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଅଛି,ଏବଂ ଏହିପ୍ରସଙ୍ଗ ଅବତାରଣା କରି ସ୍ୱର୍ଗତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ତାଙ୍କର 'Ancient India' (ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ)ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର କଥା ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ କହିଅଛନ୍ତି,

"Hindu temple architecture commences with the sixth century A.D, nevertheless, except in Orissa,the specimens of Hindu temple of the sixth, seventh, eighth and even ninth centuries are rare. From the latter end of

Digitized by srujanika@gmail.com

the ninth century Hindu temples multiply all over India." ଅର୍ଥାତ୍ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ମନ୍ଦିର ଗଠନ ଭାରତରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ହେଁ ନବମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ଅଂଶରେ ଏହାର ଚିହ୍ନ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଐତିହାସିକ ମହୋଦୟଙ୍କର ଏହି କେତେକ ପଂକ୍ତିରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣର ଏକ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ସମୟ ସହଜରେ ମିଳୁଅଛି । ଅନ୍ୟସ୍ଥାନରେ ସେହି ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତ ଐତିହାସିକ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ କହିଅଛନ୍ତି ;-

The earliest specimens of Hindu temple architecture date from 500 A.D., and these specimens are to be found in their purity as well as in the greatest profusion in Orissa. The student who has paid a visit to the town of Bhubaneswar in Orissa knows more of Hindu temple architecture in its purity than pages of deseription are likely to teach them." ତାହାହେଲେ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ହେଲା ଯେ ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀ ବା ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ ଏବଂ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିର୍ମିତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଓ ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରୀ ଓ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଅଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ଏ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଏହି ଦେବାଳୟସମୂହର ଉତ୍ପତ୍ତି ଯେତେ ଧର୍ମହୀନତାରୁ ହେଉପଛକେ ଏଥିରେ ଯେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମସ୍ତିଷ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଚାଳନା ଅଛି ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପୟିତା ପୁରୁଷପୁଙ୍ଗବମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟଋଷିଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଶୁଦ୍ଧ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ , କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟ ଧର୍ମକୁ ଏକାବେଳକେ ରସାତଳ ଗମନ ମାର୍ଗରୁ ଫେରାଇ ଆଣିଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏପରି ଦୂରଦର୍ଶୀ ନ ହୋଇଥିଲେ ଭାରତବର୍ଷ ଶତ ଶତ ବୈଦେଶିକ ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରଲୋଭନର ବିଷଜ୍ୱାଳାରେ ଆଜି ଯେ କି ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା ତାହା କଳ୍ପନା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ ମହାଆତଙ୍କ ଜାତ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ କାଳ୍ପନିକ ପୁରାଣ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ଧର୍ମ ବିରୋଧୀ ଦେବାଳୟସବୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ଦେହରେ କଳୁଷ-ପଙ୍କ ଲେପନ କରିଅଛି କିନ୍ତୁ ଏହା ମଧ ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ସ୍ମରଣୀୟ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ସେହି ପୁରାଣ ଓ ମନ୍ଦିରସବୁ ଭାରତୀୟ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ଅଧୋଗତି ଦିନରେ ମଧ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ମହାଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ , ନାମତଃ ହେଉ ପଛକେ, ଜୀବିତ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନକୁ ମଧୁମୟ, ହିନ୍ଦୁ ପୁରୁଷକୁ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଓ ହିନ୍ଦୁରମଣୀକୁ ଜଗତର ନାରୀଜାତିର ମୁକୁଟମଣି କରି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ତେବେ ତାହା ମହୋଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ଅନେକ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଅଛି, ଏହା ଧ୍ରୁବସତ୍ୟ । ଏଥିରୁ ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ।

ଆମ୍ଭେମାନେ କହିଅଛୁଁ ଯେ ଭାରତର ଧର୍ମଜୀବନର ଇତିହାସ ସଙ୍ଗେ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ବିଶେଷତଃ ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ଏତେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଯେ ଭାରତରେ ଦେବାଳୟର ଉତ୍ପତ୍ତି କହିବା ସଙ୍ଗେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଶା କଥା ସ୍ୱତଃ ଆମ ମନରେ ଜାତ ହୁଏ—ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଁ ଏ ଦେବାଳୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଭାରତରେ ହୋଇନାହିଁ,ଏହା ଓଡ଼ିଶାରେ ହୋଇଅଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ କଳ୍ପନା ରାଜ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଁ ସେତେବେଳେ ଏହାର ଚାକ୍ଷୁଷ ପ୍ରମାଣ ପାଉଁ ସତ୍ୟ,କିନ୍ତୁ ମନକୁ ଆଉ ଏକ ସନ୍ଦେହ-ସ୍ରୋତ ପ୍ଲାବିତ କରି ପକାଏ—ଓଡ଼ିଶା ଭାଗ୍ୟରେ ଏପରି ସମୃଦ୍ଧି ସୂଚନା ହେଲା କାହିଁକି ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିନ୍ଦୁର ଅକ୍ଷୟକୀର୍ତ୍ତି-ପ୍ରସ୍ରବଣ କଳକଳ ନାଦରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା କାହିଁକି—ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ହୃଦୟ-କନ୍ଦରରୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ଉତ୍‌ଥିତ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲାକ୍ଷଣି ଦାର୍ଶନିକ ପଣ୍ଡିତ ମହାତ୍ମା କାର୍ଲାଇଲଙ୍କର —‘I find that you cannot get any better definition of what "holy" really is than healthy"- —ଏହି ସୁଧାମୟ ବାକ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟ-ବୀଣାତନ୍ତ୍ରକୁ ଝଙ୍କାରିତ କରିପକାଏ । ମହାମନା କାର୍ଲାଇଲଙ୍କର ମତାନୁସାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍କଳରେ ଏପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ଥାନ ବିଦ୍ୟମାନ ଯେ ସେଠାର ଜଳବାୟୁ ଗୁଣରୁ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ କୁଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ ରୋଗୋପଶମ ଅନୁଭବ କରିପାରେ, ଯେଉଁ ଉତ୍କଳରେ ଏପରି ସ୍ଥାନ ଅଛି ଯେ ସେଠାରେ ଜଳ ପାନ କରିବା ମାତ୍ରକେ ଲୋକମାନେ ହୃଦୟସ୍ଥ ଅନେକ କଠିନ ରୋଗରୁ ସହଜରେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିପାରନ୍ତି, ଯେଉଁ ଉତ୍କଳରେ ବେଳାଭୂମିର ସୁମନ୍ଦମାରୁତହିଲ୍ଲୋଳ ଆଧୁନିକ ମାଲେରିଆ-ବିଷଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅମୋଘ ଔଷଧସ୍ୱରୂପ ହୋଇଅଛି, ସେହି ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ତଦାନୁଷଙ୍ଗିକ ‘ପବିତ୍ରତା’ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା ବାଚାଳତା ମାତ୍ର । ସ୍ଥୂଳତଃ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଁ ଯେ ପୂର୍ବକାଳର ମନ୍ଦିର-ନିର୍ମାତାମାନେ ସ୍ଥାନର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ,ଶାନ୍ତି,ଲୋକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ଓ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ-ମାହାତ୍ମ୍ୟ’ବିଷୟରେ ବେଶି ନ କହି ‘କପିଳସଂହିତା’ ବାକ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।—

“ବର୍ଷାଣାଂ ଭାରତଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ଦେଶନାମୁତ୍କଳଃ ସ୍ମୃତଃ
ଉତ୍କଳସ୍ୟ ସମୋ ଦେଶୋ କୁତ୍ର ନାସ୍ତି ମହୀତଳେ ।
ସର୍ବପାପହରଂ ଦେଶମୋତ୍ତଂ ଦୈବେନ କଳ୍ପିତାମ୍ ।”

ଯଦିବା ଉତ୍କଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଶାନ୍ତି-ପବିତ୍ରତା ବିଷୟରେ ଭାରତରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି ତାହା ହେଲେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବାଳୟତ୍ରୟ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳରେ ନ ହୋଇ ପୁରୀଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି କାହିଁକି ? ପୁରୀ ତ କିଛି ଉତ୍କଳ ନୁହେଁ, ତାହାହେଲେ ଏପରି ହେବାର କାରଣ କଣ ? ଏପରି ହେବା କିଛି ନିରର୍ଥକ ନୁହେଁ—ଏଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି । ଏହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମକ୍ଷେତ୍ର ଓ ତତ୍‌ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ନିର୍ଜନତା ସହ ପୁଣ୍ୟ ସଞ୍ଚାର, ଶାନ୍ତିସୁଖ, ଲୋକମାନଙ୍କର ଶିଳ୍ପବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଏହି ଜିଲ୍ଲା ମନ୍ଦିର-ନିର୍ମାତାମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ଏହି ହେତୁରୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରୀ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହେ—

“ସର୍ବେଷାଂ ଚୈବ କ୍ଷେତ୍ରାଣାଂ ରାଜା ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଂ ।
ସର୍ବେଷାଞ୍ଚେବ ଦେବାନାଂ ରାଜା ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।”

କେବଳ ପୁରୀ ନୁହେଁ,ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ କୋଣାର୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୋଇଅଛି । ଭୁବନେଶ୍ୱର ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରକାର କହିଅଛନ୍ତି—

"ସର୍ବପାପହରଂ ପୁଣ୍ୟଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ପରମଦୁର୍ଲଭଂ
ଲିଙ୍ଗକୋଟିସମାଯୁକ୍ତଂ ବାରାଣସୀସମପ୍ରଭଂ
ଏକାମ୍ରକେତି ବିଖ୍ୟାତଂ ତୀର୍ଥାଷ୍ଟକସମନ୍ୱିତଂ ।"

କୋଣାର୍କ ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରର ମତ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରୁ ଜଣା ଯାଇପାରେ —

" ସର୍ବପାପହରଂ ପୁଣ୍ୟଂ ସର୍ବତୀର୍ଥମୟଂ ଶୁଭଂ
ପ୍ରତ୍ୟୁଷେ ଚୈବ ମୁଣ୍ଡୀରଂ ଯେ ପଶ୍ୟନ୍ତି ନରାଃ ସକୃଦ୍
ନ କଦାଚିଦ୍ଦହୟଂ ଶୋକୋ ରୋଗସ୍ତେଷାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ।"

ଏପରି କହିବାଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ କେବଳ ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଭାରତର ମନ୍ଦିରର ବା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ବ୍ୟାପକତା(denotation) କହିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଅଛୁଁ ଏପରି ଭାବିବା କାହାର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଭାରତରେ ଅନେକ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ବାରାଣସୀରେ ଶିଳ୍ପଚାତୁର୍ଯ୍ୟ-ନିଦର୍ଶକ ଦେବାଳୟ ଅଛି, ତାନ୍‌ଜୋରରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଭୂଷିତ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ସ୍ଥୂଳତଃ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଓ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ଦେବାଳୟ ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ଉତ୍କଳରେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିର ସଂଖ୍ୟା କିଛି କମ ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି କି, ଏହି ଦେବାଳୟତ୍ରୟ ଭାରତରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଯଦି କେହି ଭାରତ-ଶିଳ୍ପୋନ୍ନତି ବିଷୟରେ ସନ୍ଦିହାନ ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଅମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ ମନ୍ଦିରତ୍ରୟ ଦେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଁ । ଏକଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ, ଏହି ମନ୍ଦିରତ୍ରୟ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟ କଥାର ସୂଚନା ହେଉନାହିଁ, ବରଂ ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟ କହିଲେ ହିନ୍ଦୁର ଧର୍ମମୂଳକ ସମ୍ପତ୍ତି, ଜୈନର କୀର୍ତ୍ତିମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୌଦ୍ଧର ରାଜତ୍ୱସୂଚକ ନିଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ବୁଝାଇପାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ଖଣ୍ଡଗିରିର ଶିରୋଭାଗସ୍ଥ ଜୈନକୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ଓ କଟକସ୍ଥ ଜୈନକୀର୍ତ୍ତି-ପ୍ରକାଶକ ମନ୍ଦିର ଓ ଐରଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଘୋଷଣାକାରୀ ଖଣ୍ଡଗିରି ଓ ଉଦୟଗିରିର ନିର୍ଜନ ଗୁମ୍ଫାସମୂହ, ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ମସଜିଦ୍ ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ଶିରୋନାମରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ । ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉତ୍କଳର ଏହି ସବୁ ମନ୍ଦିରର ବିବରଣ ଦେବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ନୋହୁଁ କିମ୍ବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳର କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣ ମାତ୍ର ଦେବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲୁଁ ।

ପାଠକ, ସର୍ବାଦୌ ପୁଣ୍ୟଧାମ ନୀଳାଚଳକୁ ଚାଲ । ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁର ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତିମନ୍ଦିର ଦେଖିବ, ସାମ୍ୟଧର୍ମର ବିଜୟପତାକା ଦେଖିବ, ଉତ୍କଳରେ ଶକ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ଦେଖିବ, ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପକଳା ଦେଖିବ ଓ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣର ବିବାଦ ଭଞ୍ଜନ ହେବ ।

ପ୍ରଥମ : ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପୁରୀରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଚିହ୍ନମାତ୍ର ନ ଥିଲା, ଶୈବଧର୍ମର ଛାୟା ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଶବରମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତର ପୂଜାମାତ୍ର ହିଁ ସାର ଥିଲା । ପ୍ରସ୍ତରାକାରରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୀଳମାଧବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ସେବାହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବେଶି ଦିନ ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାରତରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କଲେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମବୈଜୟନ୍ତୀ ଦିଗ୍‌ବିଦିଗରେ ଉଡ୍ଡୀନ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ମାଳବଦେଶୀୟ ପରମ ଭାଗବତ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ କେଉଁଠାରେ ବିଷ୍ଣୁମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ କରିବେ ଏହି ସଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଓ ନିଜ ଭକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର କୃପା କଣିକା ଲାଭରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ଜାଣି ପାରିଲେ ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ହିଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ହେବା ଉଚିତ୍ । ତଦନୁସାରେ ସେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କୁ ଏହି ପୁଣ୍ୟମୟ ଅଭୀଷ୍ଟସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ବିଦ୍ୟାପତି ନାନାପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କଲେ; ମାତ୍ର ସଫଳକାମ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଭାଜନ ହେଲେ । ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କଠାରୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ଅବସ୍ଥାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶୁଭସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ରାଜ୍ୟ,ଧନ,ଭୋଗସ୍ପୃହା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେହି ଚିରପୋଷିତା ଆଶାଲତା ଫଳବତୀ କରିବାକୁ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ । ଅବଶେଷରେ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ପଦାର୍ପଣ କରି ଶବରମାନଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ,ମାତ୍ର ଏଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱଭିଳାଷ ଚରିତାର୍ଥ କଲେ । ସମୂର୍ତ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ପୌରାଣିକ ମତ ଶ୍ରବଣ କରୁଁ । ସେଥିରେ ଦେଖୁଁ ଯେ ଭଗବାନ ନିଜେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ (ମନ୍ଦିର-ନିର୍ମାଣାଦି ବିଷୟରେ) ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ବା ଗୁପ୍ତଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ରତ୍ନବେଦୀ ବିରାଜିତ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଆଦେଶାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ହେବାରୁ ସେ,ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟଙ୍କୁ ଏପରି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରି, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେଲେ । ତାହାପର ଦେଖୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରି ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନେକ ଦିନ ଅତିବାହିତ କଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଦେଉଳର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା । ପୂର୍ବର ସେ ମୁଖଶ୍ରୀ ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ । କାଳକ୍ରମରେ ଏହା ବାଲୁକାସମାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲା । ଅନେକ ରାଜା ରାଜତ୍ୱ କରି କାଳର ଆତିଥ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଗଲେ । ତଦନନ୍ତର ଗାଲମାଧବ ନାମକ ଜଣେ ରାଜା ଘଟନାକ୍ରମରେ ଏହି ଦେବାଳୟର ଦର୍ଶନ ପାଇ ତାହାର ସଂସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ଆପଣାକୁ ଏହି ଦେବାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସବ୍ରହ୍ମା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଏପରି ଅନ୍ୟାୟାଧିକାର ଦେଖି ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ୱୟଂବ୍ରହ୍ମା ବିଚାରକାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସାକ୍ଷ୍ୟାଦିରୁ ବୁଝିଲେ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ହିଁ ଏହି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାପନକର୍ତ୍ତା । ତାହାଙ୍କ ବିଚାରାନୁସାରେ ଗାଲମାଧବ ଶାସ୍ତି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପରମଭକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ହେଲେ । ସର୍ବଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମା ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲା । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ଇତିହାସ ମତ ଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଏବଂ ତାହା, ଏ ଯୁଗର ଧର୍ମରୁ ହେଉ ବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଧଃପତନରୁ ହେଉ ବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶହୀନତାରୁ ହେଉ,ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବେଶି ସଙ୍ଗତ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ସେ ମତ ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ ହେଲା । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଦି ଶେଷ କରିବାର କିଛିକାଳ ପରେ ବୌଦ୍ଧଶକ୍ତିର କଳକଣ୍ଠରେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଲା । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଭାରତବ୍ୟାପୀ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଏହି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଲା । ତାହାପର ଏହାର କ୍ରମିକ ଅବନତି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ଦୀର୍ଘ ବୌଦ୍ଧଶକ୍ତି-ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ କାଳରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ-ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦେବାଳୟର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଥିଲା ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ଏହି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ-ପ୍ରାବଲ୍ୟକାଳୀନ ମନ୍ଦିରର ଜୀର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥାକୁ କେହି କେହି ଐତିହାସିକ ଏହି ମନ୍ଦିରର ପୁରାଣୋକ୍ତ ବାଲୁକାଚ୍ଛାଦନର ଅନ୍ୟ ନାମ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ଏବଂ କହନ୍ତି ଯେ ପୁରାଣବର୍ଣ୍ଣିତ ମନ୍ଦିରର ବାଲୁକାଚ୍ଛାଦନ ପ୍ରକୃତ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ଏହି ଜୀର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥାର ବିକୃତ ପରିଚୟ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ସହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁରୀ ଗମନ ଓ ଦେବତା ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସେମାନେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତିନାହିଁ; ସେମାନେ କହନ୍ତି ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆଖ୍ୟାପ୍ରାପ୍ତ ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କ ସିଂହାସନାରୋହଣ ଓ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଜୀର୍ଣ୍ଣସଂସ୍କାର, ନବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପୁରାଣରଚୟିତାମାନେ ଏପରି ବାହୁଲ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଐତିହାସିକ ଓ ପୌରାଣିକ ସଂଘର୍ଷରେ ଯୋଗଦାନ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ନୋହୁଁ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାମ ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ଯେ ଯଯାତିଙ୍କର ବିଷୟ ମନରେ ଭାବୁଁ ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ଉପରୋକ୍ତ କାରଣକୁ ବେଶି ସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମନେକରୁଁ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପରମଭାଗବତ ଯଯାତି ଏହି ସମୟରେ ଦେଖିଲେ ଯେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସେ ତାହା ପୂରଣାର୍ଥ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜରୁ ଦଶ ସହସ୍ର ନିଷ୍ଠାପର ହିନ୍ଦୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଣାଇଲେ । ସେମାନେ ଆସିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ଅବଲମ୍ବିତ ଶୈବଧର୍ମର ସ୍ରୋତ ମଧ ବୋହି ଆସିଲା । ଶୈବଧର୍ମୋନ୍ମତ୍ତ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍‌କାଳିକ ବିଶ୍ୱାସ ଶୈବ ଉପାସନା ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହେଲା । ଯେଉଁ ଯଯାତି ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ସଂସ୍କାର କରିଥିଲେ ସେହି ଯଯାତିଙ୍କର ଧର୍ମଭାବର ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ସେ ଶୈବଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଜନସମାଜରେ ତାହାର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଶୈବଧର୍ମ ମେରୁଦଣ୍ଡ----ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ---ର ମୂଳପତ୍ତନ କଲେ । ଏହାପର ଶୈବଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ୟାପୀ ଗଲା---ସାତଶହ ବର୍ଷକାଳ (କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ)ଶୈବ ଉପାସନା ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତି ବିସ୍ତାର କଲା । ଏହି ସମୟ ମଧରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ ନ କରି ଭଗ୍ନ ଓ ରୁଗ୍‌ଣାବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହେଲା ।

ଶୁଭଯୋଗରେ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ପରମବୈଷ୍ଣବ ରାଜାମାନେ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହେଲେ । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ଅବଜ୍ଞାତ ଦେବାଳୟର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହେଲା । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କର ଚିରସହାୟ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କେବଳ ଉତ୍ତରାଖଣ୍ଡର ଆରାଧଦେବତା ହୋଇ ନ ଥିଲେ ମାତ୍ର ରାମାନୁଜଙ୍କର ଓଜସ୍ୱିନୀ ବକ୍ତୃତା ଓ ତେଜସ୍ୱିନୀ ପ୍ରତିଭାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପୂଜା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲା । ସ୍ଥୂଳତଃ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରୁ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ବିଜୟିନୀ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ୍‌ଡୀନ ହେଲା । ଚୋରଗଙ୍ଗଦେବ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ବାହ୍ୟିକ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରିକ ନାନାପ୍ରକାର ଉନ୍ନତିରେ ମନୋଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି କେତେକ ଐତିହାସିକଙ୍କର ମତ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥଦେବଙ୍କର ମାଦଳାପାଞ୍ଜିର ଉନ୍ନତ ରୁଚିରେ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଆଧୁନିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେବାଳୟ ଯେ ସେହି ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ଉତ୍କଳ-ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ମହାମନା ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କର ଆଲୌକିକ କୀର୍ତ୍ତି ଏହା ସମସ୍ତେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଏବଂ ଏହି କୀର୍ତ୍ତିଶାଳୀ ନୃପତିଙ୍କ ନାମ ଲୋପ କରିବାକୁ ଯେ କାଳ ହୀନବଳ ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଉଅଛୁଁ। ସେହି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ନୃପତି ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାକୁ ଜୀବନ ଓ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କଲେ। ସେ ପରମହଂସ ବାଜପେୟୀଙ୍କୁ ଏହି ସୁବିଶାଳ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ନିମିତ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ (Executive Engineer) ନିଯୁକ୍ତ କଲେ। ବାଜପେୟୀ ଅଗାଧ ପରିଶ୍ରମ ସହକାରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ୧୧୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ। ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣରେ ବାଉଲକ୍ଷ ପଚାଶହଜାର ମାଢ଼ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଢ଼ାଇ ଲକ୍ଷ ମାଢ଼ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟର ରତ୍ନଚୟ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କଥିତ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବତା କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଚମକି ପଡୁଁ, ସେ ହେଉଅଛି ଏହି ଦେବାଳୟ। ଏହି ସ୍ୱନାମଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳୀୟ ବାଜପେୟୀଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଏହି ଜୀବନ୍ତ-କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା। ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ହାବଡ଼ାର ଭାସମାନ ସେତୁରେ ଓ କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନର ତ୍ରିତଳ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରଭୃତିରେ ଆଧୁନିକ Civil Engineerମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଚାଳନା ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ ଥରେ ସେହି ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସଂସ୍କୃତିଜ୍ଞ ବାଜପେୟୀଙ୍କ କଥା ଭାବନ୍ତୁ। ଧନ୍ୟ ବାଜପେୟୀ !! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ବୁଦ୍ଧିଚାଳନା !! ବର୍ତ୍ତମାନ କୌଣସି କ୍ରୋଡ଼ପତି ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କୌଣସି ସଦ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦାନ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାକୁ ଦାନର ଶେଷ ସୀମା ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉ ନାହୁଁ; କିନ୍ତୁ ମହାଯଶା କୀର୍ତ୍ତିପୁତ୍ର ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିପଥାରୂଢ଼ ହୁଅନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଏହି କ୍ରୋଡ଼ପତିଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଯେ କେତେ ନିମ୍ନରେ ପଡେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦାନ ଯେ କେଡ଼େ ନଗଣ୍ୟ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ତାହା କେବଳ ତୁଳନା ଦ୍ୱାରା ବୁଝା ଯାଇପାରେ। ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କର ଦେଉଳ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ; ଏହି ନିର୍ମାଣରେ ଯେଉଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଂଶମାନ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା ତାହା ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ପୂରଣ କରି ଦେଇଥିବା କଥା ନିମ୍ନରେ ଦେବାଳୟର ଗଠନ ଓ ଆକାର ପ୍ରଭୃତିରୁ ଜଣାଯିବ। ମୂଳତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଧୁନିକ ଦେବାଳୟ ବାଇଶଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ଜମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ। ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ପୂର୍ବପଶ୍ଚିମରେ ୬୬୫ ଫୁଟ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥରେ ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣରେ ୬୪୪ ଫୁଟ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ୨୪ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମେଘନାଦ ପ୍ରାଚୀର ବିଦ୍ୟମାନ। ଏହି ପ୍ରାଚୀର ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ଊନବିଂଶ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ନିର୍ମିତ। ଏଥିରେ ଚାରିଗୋଟି ଦ୍ୱାର ଅଛି —— ପୂର୍ବରେ ସିଂହଦ୍ୱାର, ପଶ୍ଚିମରେ ଖଞ୍ଜାଦ୍ୱାର, ଉତ୍ତରରେ ହସ୍ତୀଦ୍ୱାର ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଅଶ୍ୱଦ୍ୱାର। ସିଂହଦ୍ୱାରର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଗୋଟି ସିଂହ ଦଣ୍ଡାୟମାନ। ଏହାର କବାଟ ଶାଳ କାଷ୍ଠ ଓ ଛାଦ ଚୂଡ଼ାକାରରେ ନିର୍ମିତ। ଏହି ସିଂହଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରାୟ ତ୍ରିଂଶଦ୍ ହସ୍ତ ପରିମିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏକୋପଲିକ ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଇ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର ଯଶ ଗାନ କରୁଅଛି। ଏହି ସ୍ତମ୍ଭ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ କର୍ମଠ ମରହଟ୍ଟାମାନେ କୋଣାର୍କରୁ ଆଣି ମହାମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ।

ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବାମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ କେତେକ ଦେବତା ଦର୍ଶନାନନ୍ତର

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାଇଶପାବଛ ଅତିକ୍ରମ କରି ଭିତରେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ପୂର୍ବ-ପଶ୍ଚିମରେ ଚାରିଶ ଫୁଟ ଓ ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣରେ ୨୭୮ ଫୁଟ ବିସ୍ତୃତ । ଏହାର ଚାରିଦିଗରେ ଚାରି ଗୋଟି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଅଛି । ଏହି ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଦେବଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ତାହା ଚାରିପାଖରେ ଅନେକ ଛୋଟ ବଡ଼ ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଏହି ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ସର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମୂଳ ମନ୍ଦିର, ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ମୋହନ, ମୋହନ ସମ୍ମୁଖରେ ନାଟମନ୍ଦିର ଏବଂ ତତ୍‌ପୂର୍ବରେ ଭୋଗମଣ୍ଡପ । ଭୋଗମଣ୍ଡପର କାନ୍ଥରେ ସୁନ୍ଦର ଶିଳ୍ପର ଆଭାସ ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଶିଳ୍ପ-ପରିଚୟଲାଭାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକପ୍ରକାର କୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ କଦର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ସେମାନେ ଏହା ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଚୟରେ ଶିଳ୍ପ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି , ସେମାନେ କୁରୁଚି ପ୍ରଶ୍ରୟଦାତା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏପରି କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ବିରୋଧୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥିର ମନ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରୁ ନାହୁଁ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ସେହି ଯୁଗରେ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ବେଦାନ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ଥିବାରୁ ଦେଉଳକୁ ଶରୀର ଓ ତତ୍ରସ୍ଥ ଦେବଙ୍କୁ ଆତ୍ମା କଳ୍ପନା କରି ଶରୀରର ରିପୁଚୟଙ୍କର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିକାଶ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏପରି ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନର ସୂଚନା ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ ନିମିତ୍ତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀ ବୃତ୍ତିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ; ତାହା ଅଭାବରେ ଧର୍ମର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ଅତଏବ ଏହି ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ ହିଁ ଏପରି ଜଘନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦନର କାରଣ । ଆଉ ଏକପ୍ରକାର ମତରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଜଗନ୍ନାଥ-ଦର୍ଶନ ବଡ଼ ପବିତ୍ର କଥା । ପାପ ଚକ୍ଷୁରେ ସେହି ନୀଳାଚଳବିହାରୀଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ଜଗନ୍ନାଥଦର୍ଶନାଭିଳାଷୀ ଜନକୁ ପ୍ରଥମେ ମନ୍ଦିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରିଭ୍ରମଣ କରି ଓ ନାନା ଦେବ ଦେବୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସର୍ବଶେଷରେ ମୋହନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ହେତୁରୁ ଏହି ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଏହି କୁଭାବ-ଉତ୍ତେଜକ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟକୁ ଦର୍ଶକ ନୟନ ସମୀପରେ ସ୍ଥାପନ କରି ତାହାର ଭକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଦର୍ଶକ ଏହି ବୀଭତ୍ସ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ପାପାସକ୍ତ ହେବ ସେ ହୁଏତ ପବିତ୍ର ଦେବମୂର୍ତ୍ତିଦର୍ଶନରୁ ବିରତ ହୋଇ ଗୃହକୁ ଫେରି ଯିବ, ନତୁବା ଯଦି ସେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ତାହା ହେଲେ ପାପ ଚକ୍ଷୁରେ ପୁଣ୍ୟମୟଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେବ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଚୟ ଯେ କେବଳ ନିରର୍ଥକ ତାହା ନୁହେ; ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦେବାଳୟର ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭର କରୁଅଛି । ଏତେ ପାପସୂଚକ ମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେ କାଳ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଯେଉଁ ଚିତ୍ରଦେଖୁଁ ତାହା କି ସୁନ୍ଦର ! ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳ-ପୁତ୍ରଦେହରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଶକ୍ତିର ଆଭା ଦେଖି ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କର ନିରାଶର କଥା—

"ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଭୀମ ଭୟଙ୍କର
ଲାଗେ ମହା ମରୁଭୂମି ପରି,
ବୁଭୁକ୍ଷୁର ମୁମୂର୍ଷୁର ଘନ ଆର୍ତ୍ତନାଦ
ପ୍ରାଣ ସ୍ପର୍ଶେ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତବ୍ଧକରି,"

Digitized by srujanika@gmail.com

—ମନେପଡ଼େ ସେହି ସମୟର ଯୋଦ୍ଧା,ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦୀର୍ଘକାୟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ ସେହିମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ଏହା କହିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଲଜ୍ଜାବୋଧ ହୁଏ । ଏହିପରି ନାନା ଶିଳ୍ପଚାତୁରୀଜ୍ଞାପକ ଚିତ୍ରରେ ଦେବାଳୟର କାନ୍ଥ ଆବୃତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରସ୍ତର ଶିଳ୍ପ ଯେ କେବଳ ଏହି ସମୟରେ ଉତ୍କର୍ଷତା ଲାଭ କରିଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ; ପୁରୀର ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟରେ ଖଣ୍ଡେ ନୌକାର ଯେ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଲୋକେ କାଷ୍ଠରେ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ ଏହାର ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ। ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପର ମଧ୍ୟ ଚାରିଗୋଟି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଅଛି,ଏଠାରେ ଅନ୍ନଭୋଗ ହୁଏ ବୋଲି ପୂର୍ବ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରମାନ ସର୍ବଦା ବନ୍ଦଥାଏ । ତତ୍‌ପରେ ନାଟମନ୍ଦିରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଁ । ଏହାର ମଧ୍ୟ ଚାରିଗୋଟି ଦ୍ୱାର ବିଦ୍ୟମାନ । ନାଟମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚାତରେ ମୋହନ ବା ଜଗମୋହନ,ଏହା ଦେଖିବାକୁ 'ପିରାମିଡ'ସଦୃଶ । ଏହି ମୋହନର ପଶ୍ଚାତରେ ମୂଳମନ୍ଦିର ବା ମହାମନ୍ଦିର ବିରାଜିତ (ଏହି ଦେବାଳୟ ମହାରାଜା ଚୋରଗଙ୍ଗଦେବ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବାର ପ୍ରକାଶ,ଅପର ଅଂଶ ତାହାର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ନିର୍ମିତ)। ଏହି ମୂଳ ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ାର ଉଚ୍ଚତା ୧୯୨ ଫୁଟ । ଏହି ହେତୁରୁ ଏହି ଚୂଡ଼ା ଅନେକ ଦୂରରୁ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଚୂଡ଼ାବସ୍ଥିତ ନୀଳଚକ୍ର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିର ଯେ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ଦିର ଏହା ଅକ୍ଳେଶରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ସ୍ଥାପୟିତା ସେହି ଉତ୍କଳଗୌରବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଯେ କେବଳ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ଦିର ସୂଚକ କରି ଏହାକୁ ସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ; ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଜ୍ଞାନଧର୍ମ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଚୂଡ଼ା-ସଦୃଶ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ବଜ୍ର-ପତନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବନା,ଏହାର ନିରାକରଣ ଯେ ଏହି ଚକ୍ରସ୍ଥାପନର ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହା ସେ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ ।

(ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରେ କହିଅଛୁଁ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଚାରିପାଖରେ ଅନେକ ଛୋଟ ବଡ଼ ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ଏ ମନ୍ଦିର ସବୁର ବିବରଣ ଦେବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ; କେବଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧା କମଳା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱୟର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପ୍ରଭୃତିର କଥା ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବୁଁ ।)

ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ—ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ୩୮ ଫୁଟ ଭୂମି ଉପରେ ଏହି ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହା ରାଜାଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଥିବାର ନିଦର୍ଶନ । ଏହାର ଆଧୁନିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ । କେନଚିତ ଉତ୍କଳପୁତ୍ରଙ୍କର ଆଧୁନିକ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ,ଏହାର ସଂସ୍କାର ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱଦେଶ ଉକ୍ତର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିର—ଅଷ୍ଟଶକ୍ତିର ଅନ୍ୟତମା ବିମଳାଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ, ଏହା ଦେଖିଲେ ପୁରାତନ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଉତ୍କଳସ୍ଥ ତାନ୍ତ୍ରିକମାନେ ଏହି ଦେବୀଙ୍କର ମହିମା ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମୟରେ କହନ୍ତି ବିମଳା ପ୍ରକୃତ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି,ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କର ଭୈରବ ମାତ୍ର । ଏହି ବିମଳ-ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀର ବିଶିଷ୍ଟତା(peculiarity) ଓ ମୌଳିକତାର କଥା ମନେପଡ଼େ । କବି ଓ ଚିତ୍ରକରର ଭାବନା କଳ୍ପନା ପ୍ରଭୃତିରେ ଅନେକ ସାଦୃଶ୍ୟ ଥାଏ । ଏହି ହେତୁରୁ ଉତ୍କଳଚନ୍ଦ୍ରମା ଭଞ୍ଜକବି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯେଉଁ ଉତ୍କଳ ଲଳନାର ଚାରୁମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ପୁସ୍ତକାଦିରେ ଅଙ୍କିତ କଲେ,ଉତ୍କଳ ଚିତ୍ରକର ତାହାର ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ବିମଳା ଦେବୀ ଗଠନରେ ପ୍ରକାଶ କଲା । ଏହିପରି ବିଶିଷ୍ଟତାର ଆଲେଖ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଅନେକ ଦେବୀ ଗଠନରେ ମଧ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ମର୍ମର ପ୍ରସ୍ତର ଗଠିତ ମୋହନରେ ସ୍ଥାପିତ ଘୃତ ଦୀପାବଳିର ସମାବେଶ ଦେଖି ମନରେ ଆଉ ଏକ ନବ ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ । ସେ କାଳର ଓଡ଼ିଆମାନେ କିପରି ବିଜ୍ଞାନବିତ୍ ଥିଲେ ଏହା ତାହାର ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ,ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତେ ଉନ୍ନତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗରେ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ସେହି ବାଷ୍ପଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ ବାୟୁଶୋଧନ ହୁଏ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଅଛି । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବିମଳା ମନ୍ଦିରରେ ବହୁଳ ଲୋକ ସମାଗମ ହେବାଦ୍ୱାରା ବାୟୁ ଦୂଷିତ ହେବ ଏବଂ ଏହି ଦୂଷିତ-ବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଏ ରୀତି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳିଆସୁଅଛି ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତିରେ ଏହି ହେତୁରୁ ଯେ ଏ ପ୍ରଥା ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଦେବାଳୟରେ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଆଲୋକ ପ୍ରଚଳନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗର୍ଜନ ତର୍ଜନ ପ୍ରଭୃତି ଦେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଏମାନେ ଯେ ସେ ଯୁଗର ମହୋଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ଅନେକ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ ଅଛନ୍ତି, ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମନ୍ଦିର— ଧନ୍ୟଧାନ୍ୟଦାତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ଗଠନ ଅତି ସୁନ୍ଦର;ବିଶେଷତଃ ଆଧୁନିକ କୌଣସି ଧାର୍ମିକପୁରୁଷ ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ସୁବୃହତ୍ ମୋହନକୁ ମର୍ମର ପ୍ରସ୍ତରମୟ କରି ଦେଇଥିବାରୁ ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟ ସଦୃଶ ଏହି ମନ୍ଦିର ଭୋଗମଣ୍ଡପ, ନାଟମନ୍ଦିର,ମୋହନ ଓ ମୂଳମନ୍ଦିର—ଏହି ଚାରି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାକଶାଳା ଅଛି । ସେଥିରେ ସାଧାରଣ ବିଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ।

ହସ୍ତିଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଦ୍ୱିତଳ ଗୃହ ଅଛି । ଏହାର ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ବାସ୍ତବିକ ବୈକୁଣ୍ଠପରି ବୋଧହୁଏ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦୃଷ୍ଟି ନକ୍ଷେପ କଲେ ଏକ ଦିଗରେ ଫେନିଳ ସମୁଦ୍ର ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କବିସମ୍ବଳ ସମଗରାପାଟ ଏବଂ ମଧ୍ୟରେ ପୁରାଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପୁରୀର ଅବସ୍ଥିତି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଓ ବିସ୍ମୟୋତ୍ପାଦକ ବୋଧ ହୁଏ । ଏହି ବୈକୁଣ୍ଠର ପଶ୍ଚିମାଂଶରେ ଲତାଗୁଳ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ପ୍ରାନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଚତ୍ୱର ଅଛି । ଏହି ଚତ୍ୱରସ୍ଥ ଦୁଇବେଦୀ ମଧ୍ୟରୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ନବକଳେବରର ସମୟରେ ଗୋଟିକରେ ପୁରାତନ ମୂର୍ତ୍ତି ଭଖା ହୁଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟିରେ ନୂତନ ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ନୀତିପଦ୍ଧତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଦୁଇଗୋଟି ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଓ ମଳମାସ ହେଲେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ନବକଳେବରର ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୋଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ ଏହା କରିବାକୁ କେହି ସାହସୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଅନିଷ୍ଟାଶଙ୍କା । ଯେଉଁ ବର୍ଷ ଦେବଙ୍କର ନୂତନ କଳେବର ହୋଇଥିଲେ ତାହା ପୁରୀ ପ୍ରତି ତଥା ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅଶୁଭଜନକ ବର୍ଷ ରୂପରେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲା——ସେହି ବର୍ଷ ପୁରୀ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ଦ୍ୱିପାନ୍ତରବାସୀ ହେଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ବିପତ୍ପାତ ହେତୁରୁ ମହା କୋଳାହଳ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦିବ୍ୟସିଂହଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ପାକଶାଳା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବାଳୟର ବାହାରର ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେଇଅଛୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରର କଥା ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଏହି ଦେବାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋକର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ ନ ଥିବାରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗରେ ଦେଖିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ଏ ଅଭାବ ଦୂର କରିବା ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟ ଯେଉଁ ବେଦୀ ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ ତାହାର ନାମ ରତ୍ନବେଦୀ, ଏହି ବେଦୀ ପ୍ରସ୍ତରନିର୍ମିତ; ଏହାର ଦୀର୍ଘ ୧୬ ଫୁଟ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ୪ ଫୁଟ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି —ରତ୍ନବେଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଲକ୍ଷ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ପ୍ରୋଥିତ ଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ରତ୍ନବେଦୀ ବା ସିଦ୍ଧ ପୀଠ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଅପେକ୍ଷା ଏହାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଅଧିକ । ଏହି ରତ୍ନବେଦୀ ଉପରେ ପ୍ରଥମରେ ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱରେ ବଳରାମ, ତତ୍ପରେ ସୁଭଦ୍ରା, ତତ୍ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତତ୍ପରେ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ର ଅଧିଷ୍ଠିତ । ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀମୂର୍ତ୍ତି, ରଜତର ବିଶ୍ୱଧାତ୍ରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ପିତଳର ମାଧବମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ।

ପ୍ରଧାନ ଚତୁର୍ମୂର୍ତ୍ତି ରଥଯାତ୍ରା ଓ ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ଉପଲକ୍ଷରେ ବାହରକୁ ଆନୀତ ହୁଅନ୍ତି ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରାଦିରେ ସେମାନଙ୍କର ଚଳନ୍ତି(ବିଜେ) ପ୍ରତିମା ଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିତ ହୁଏ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବେଶ ହୋଇଥାଏ । ମନ୍ଦିରର ରୀତିନୀତି ବଡ଼ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ । ଏହି ନୀତି ପଦ୍ଧତିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଯେଉଁ ନୃପତିମାନେ ଏପରି ନୀତିପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ରାଜ୍ୟଶାସକପଦର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଯୁକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ନିୟମିତ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱର ଅଙ୍ଗ ଥିଲା । ଗୁଣ୍ଡିଚାଯାତ୍ରା କଥା ଭାବିଲେ ସେ କାଳର ରାଜାମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣତାର କି ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ସମାର୍ଜନୀ ହସ୍ତରେ ରଥଯାତ୍ରାର ପ୍ରଥମଦିବସରେ ରଥତ୍ରୟର ଉପରିଭାଗ ପରିଷ୍କାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହେତୁରୁ ଆପଣାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏହି ରୀତି ଚଳିଆସୁଅଛି ମାତ୍ର ସମୟେ ସମୟେ ରାଜାଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିସ୍ୱରୂପ ନିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହା ସମ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି । ଦେବତା ପ୍ରତି ସେ ଯୁଗରେ କି ଅଚଳା ଭକ୍ତିଥିଲା ତାହା ଏଥିରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେଉଅଛି । ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳନରେଶମାନେ ଆଧୁନିକ ରାଜାମାନଙ୍କ ପରି ରକ୍ଷଣ, ପାଳନ ଓ ଭୋଗ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ତୃତୀୟଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନ ଥିଲେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଗଠନ, ଅବସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୃତିର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦେବାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇଗୋଟି ବିଶିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟର ଆଭାସ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଅଛୁଁ । ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ତଥ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ବୌଦ୍ଧଛାୟା ପତିତ ନ ହୋଇ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଗୋଟିଏ ଓ ଅନ୍ୟଟି ମହାପ୍ରସାଦର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରସାର ।

ପୁରାତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ର, ଅକ୍ଷୟକୁମାର ଦତ୍ତ, ଷ୍ଟର୍ଲିଂ ସାହେବ, କନିଂହାମ୍ ସାହେବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମତରେ ବୌଦ୍ଧମତାନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ବୌଦ୍ଧପନ୍ଥାବଲମ୍ବନ ହିଁ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ନାନା ବିଭାଗରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ମତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କହନ୍ତି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସଂସାରତ୍ୟାଗ ଉତ୍ତାରୁ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଦନ୍ତ ପୁରୀକୁ ଆନୀତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ନାମକ ବୌଦ୍ଧରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଦନ୍ତ ସ୍ଥାପନ ହେତୁରୁ ପୁରୀର ପୂର୍ବନାମ ଦନ୍ତପୁର ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସେହି ଦନ୍ତରୁ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଣସି ସମୟରେ ପୁରୀର

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାମ ଦନ୍ତପୁର ହୋଇଥିବାର ଇତିହାସରେ କିମ୍ବା ପୁରାଣାଦିରେ ଦେଖୁ ନାହୁଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବର ବହୁକାଳ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଦେବତାରୂପରେ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମହାତୀର୍ଥରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହା—

ଆଦୌ ଯଦାରୁ ପ୍ଳବତେ ସିନ୍ଧୋଃ ପାରେ ଅପୁରୁଷଂ
ତଦା ଲଭସ୍ୱ ଦୁର୍ଦ୍ଧନୋ ତେନ ଯାହି ପରଂସ୍ଥଳଂ

(ଅର୍ଥାତ ଆଦିକାଳରୁ ସେହି ପୁଣ୍ୟ ନୀଳାଚଳରେ ଯେଉଁ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ସମୁଦ୍ର ତଟରେ ଭାସମାନ ତାହାର ଉପାସନା କଲେ ମାନବ ପରମଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ)—ଏହି ଶ୍ଳୋକରୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ।

ଏହି ପନ୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କହନ୍ତି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ମହାପ୍ରସାଦ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଜାତି ବିଚାର ପ୍ରଥାହୀନତା କେବଳ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରୁଁ; କାରଣ ବୋଧଗୟା ଓ ନେପାଳ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବୀଜ ନିହିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସ୍ଥାନସବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁରାଜ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପୂଜାର୍ହ ହୁଅନ୍ତି । ଯଦିବା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରସାଦରେ ପୁରୀରେ ମହାପ୍ରସାଦର ଏପରି ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହା ହେଲେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ବୋଧଗୟା.ନେପାଳ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଏପରି ହେଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟରେ ଯେଉଁ କଳ୍ପବଟ ବା ଅକ୍ଷୟବଟ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ତାକୁ ଦେଖି ବୌଦ୍ଧମତ-ସମର୍ଥକମାନେ କହନ୍ତି ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବୋଧଗୟାସ୍ଥ ବୋଧିଦ୍ରୁମର ଶାଖା ନାନା ସ୍ଥାନରେ ସଯତ୍ନରେ ରୋପିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହି କଳ୍ପବଟ ସେହି ବୋଧିଦ୍ରୁମର ଗୋଟିଏ ଶାଖା । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମହାଭାରତାଦିରେ ଅକ୍ଷୟବଟର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ ଉପରୋକ୍ତ ମତ ଯେ କଳ୍ପନାର କିମ୍ଭୂତ କିମାକାର ପ୍ରସବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଏହି ମତପୋଷଣକାରିମାନେ କହନ୍ତି ମହାତ୍ମା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଦନ୍ତୋତ୍ସବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହା ମତ ନୁହେଁ । ଏହି ରଥଯାତ୍ରା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଚଳି ଆସୁଅଛି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ମାତା ଗୁଣ୍ଡିଚାଦେବୀଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ନିର୍ମିତ ପୁରୀସ୍ଥ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ଏହାର ସମର୍ଥନ କରୁଅଛି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅପରାପର ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଦେବୀଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରାର ବିବରଣ ମିଳେ ।

ଏହିପରି ନାନାକାରଣରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ତିଳେମାତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ ; ଏବଂ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଥା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ସମ୍ପର୍କୀୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁଁ, ଏ ବିଷୟରେ ପୃଥକ୍ ଆଲୋଚନା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ପାରୁଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାପ୍ରସାଦ ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଦେବଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ନ,ବ୍ୟଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୃତି ଭୋଗ ହୁଏ ତାହା ମହାପ୍ରସାଦ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ମହାପ୍ରସାଦର ପ୍ରଚଳନ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ବ୍ୟାପର । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ମତାନୁସାରେ ଯେ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇନାହିଁ ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଦେଖାଇଅଛୁଁ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଏହି ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ମତାନୈକ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୁରାଣରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ବା ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କ ସମୟରୁ ଏହାର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ଏକବିଂଶତି ନୃପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାର ରୂପେ ପୂଜ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଯଯାତି ଉତ୍କଳରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେ ସମୟରେ ଯେ କଳିଙ୍ଗରେ ଶବରମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ଯଯାତି ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ଶତ ଶତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶବରଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶବରମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଯେଉଁ ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ ତାକୁ ଭକ୍ଷଣ କରି ଆପଣାକୁ କୃତାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ଏହିରୂପେ ଶବରମାନେ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟବର୍ଗଙ୍କୁ ସେବକରୂପରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ମିତ୍ରତା ଓ ଅଧୀନତା ପାଶବଦ୍ଧ ଯଯାତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଅନୁଗତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ଶବରରାଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କହିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ ବରଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରସାଦରେ ଭେଦ ନ ରହିବା ସମର୍ଥନ କଲେ । ଯଯାତି ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ୱାରା ଦେବଙ୍କର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ମଧ ଶବରରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ ଥିଲେ; ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂର୍ବ ପଦ୍ଧତି ଏକାବେଳେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୂଜକ ହେଲେ ସତ୍ୟ,କିନ୍ତୁ ଶବରମାନେ ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦେଖିଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଏଥିରେ ଅସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଏହି ଶବରମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ପ୍ରଦାନ କରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧରଣର ବ୍ରାହ୍ମଣ କରିଦେଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ବଳଭଦ୍ର ଗୋତ୍ରୀୟ ସୁଆର ବୋଲି ପରିଚିତ । ଶବର ଶବ୍ଦରୁ ''ସୁଆର'' ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ସଙ୍ଗତ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଯଯାତିଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳନ ଉତ୍ତାରୁ ମଧ ଅନେକ ଏହି ମହାପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ପ୍ରେମାବତାର ଚୈତନ୍ୟ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରେମରେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ଯବନଙ୍କୁ ଭେଦାଭେଦ-ଜ୍ଞାନ-ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ କ୍ରୋଡ଼ରେ ଧାରଣ କଲେ । ସେ ସମନ୍ୱୟ ଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା ଏବଂ ଶତ ଶତ ଚୈତନ୍ୟ ଭକ୍ତ ମହାପ୍ରସାଦକୁ ଅମୃତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହିପରି ମହାପ୍ରସାଦରେ ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ ଉଠି ଗଲା ।

ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ମତରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ସର୍ବ ଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥଳ ଥିବାରୁ ଏହି ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନକର୍ତ୍ତା ତାହା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏପରି ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ସୂତ୍ରପାତ କରିଅଛନ୍ତି । ସୌର,ଗଣପତି,ଶିବ,ଶକ୍ତି ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଉପାସକମାନଙ୍କ ମଧରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ମହା ଗୋଳମାଳ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ,ଭୀଷଣ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ; ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ;କିନ୍ତୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତେ ନୀରବ । ସମସ୍ତେ ସର୍ବପ୍ରକାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, କଳହ; ଭେଦାଭେଦ ଭୁଲି ଯାଇ ଏହି ଦେଉଳର ସାମ୍ୟଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଭକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସାଦ-ଭକ୍ଷଣରେ ଶାକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ମଧରେ କିଛି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ଗାଣପତ୍ୟ ସୌର ମଧରେ କିଛି ବିସମ୍ବାଦ ନାହିଁ, କାରଣ ଏହି ପଞ୍ଚଶକ୍ତି ଉପାସକମାନେ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ ଦେଖି ଏକ ମହାଭାବୋଦ୍ବୁଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଲାଭରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦେବାଳୟର ପରିଚାଳନା ବିଷୟରେ ଦୁଇ ଚାରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧାଡ଼ି ଲେଖି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ବିବରଣ ଶେଷ କରିବୁଁ । ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଖୋରଧା ରାଜାଧିକୃତ ସମସ୍ତ ଭୂଭାଗ ଇଂରାଜମାନେ ଅଧିକାର କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କିଛିଦିନ ସେମାନଙ୍କର ଶାସନାଧୀନ ହେଲା କିନ୍ତୁ ବିଧର୍ମୀ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହସ୍ତରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟର ପରିଚାଳନ ଭାର ଅର୍ପିତ ହେବ ଏହା ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ଯାହା ହେଉ ସେମାନଙ୍କର ଆପତ୍ତି ହେବାରୁ ସୁବିଚାରକ ସରକାର ବାହାଦୁର ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ମନ୍ଦିର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୀ ରାଜାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଆସୁଅଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ଭୋଗ,ବେଶ ପ୍ରଭୃତି ଖର୍ଚ୍ଚାଦିର ଭାର ମଠର ମହନ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦେବାଳୟର ଅବସ୍ଥା ସେତେ ଭଲ ନୁହେଁ,ପୂର୍ବର ସେ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ନାହିଁ,ସେ ଭକ୍ତିଜନିତ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ନାହିଁ, ସେ ଦେବତା ପୂଜାର୍ଥ ଅକାତର ଧନବ୍ୟୟ ନାହିଁ । କେବଳ ଅଛି ବାହ୍ୟିକ ଆସ୍ଫାଳନ,କେବଳ ଅଛି ବାହ୍ୟିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପିପାସା ,କେବଳ ଅଛି ନୂତନ-ବିଜ୍ଞାନାଦିର ବିକାଶ । ମାତ୍ର ଆଭ୍ୟନ୍ତରିକ ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତି କଳ୍ପେ ଦୃଷ୍ଟି ନ ପଡ଼ିବା ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ । ମଠ ମହନ୍ତମାନେ ବିଳାସରେ ଆସକ୍ତ,ଧର୍ମବୃକ୍ଷରେ କୁଠାରାଘାତ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ,ଧନର ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର କରି କେବଳ ଝୁଲଣଯାତ୍ରା ପ୍ରଭୃତିର ମାର୍ଜ୍ଜନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ,ଏମାନଙ୍କ ମତିଗତି ଫେରି ଯାଉ, ଏମାନେ କର୍ମମୟ ଶତାବ୍ଦୀର କର୍ମବୀର ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ତଥା ଭାରତର ପୂର୍ବ-ଗୌରବ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତୁ ।

ପାଠକ,ନୀଳାଚଳଠାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନେ ବିଦାୟ ନେଇ ଭୁବନେଶ୍ୱରକୁ ଚାଲ । ସେଠାରେ କେଶରୀ ବଂଶର ମହୀୟସୀ କୀର୍ତ୍ତିର ପରିଚୟ ପାଇବ,କ୍ରୂରକାଳର କରାଳ କବଳାଧୀନ କୀର୍ତ୍ତିଚୟରେ ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖି ମନରେ କ୍ଷୋଭର ସଞ୍ଚାର ହେବ ଓ ଯଦି ଭାବୁକ ବା କବି ହୋଇଥାଅ ତାହାହେଲେ ଲୋତକଧାରାରେ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ପ୍ଲାବିତ ହେବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ - ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ :

ଯଯାତି କେଶରୀ କେଉଁ ସମୟରେ ଓ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିବ ଦେବାଳୟର ମୂଳପତ୍ତନ କରିଥିଲେ ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଉତ୍ପତ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବୋଲା ଯାଇଅଛି । ସେ ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଅନତିଦୂରସ୍ଥ ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଦମନ କରିବା ସକାଶେ ଏହି କେଶରୀ ବଂଶ କୀର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରାୟ ସାତହଜାର ଦେବାଳୟ ଅଛି ବୋଲି ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ଓ ହଣ୍ଟରସାହେବ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଆମ୍ଭମାନେ ଦେଖୁଁ ଯେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟର ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । କେଉଁଠାରେ ବୃକ୍ଷତଳରେ ମନ୍ଦିର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ବିଦ୍ୟମାନ, କେଉଁଠାରେ ସରୋବରତୀରରେ କୌଣସି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରସ୍ତରରାଶି ଏକତ୍ରିତ,କେଉଁଠାରେ ପ୍ରାନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର ସବୁକାଳର କ୍ରୂରତା ପ୍ରଚାରରେ ନିଯୁକ୍ତ । ଏହିପରି ଶତ ଶତ ଦେବାଳୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ କରି ପକାଏ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଯେ ଦତ୍ତ ମହୋଦୟଙ୍କର କିମ୍ବା ହଣ୍ଟର ମହାଶୟଙ୍କର ମତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଠିକ ହୋଇପାରେ, ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସନ୍ଦିହାନ ନୋହୁଁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଲିଙ୍ଗରାଜ, ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟିକେତେ ବିଖ୍ୟାତ ମନ୍ଦିରର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କରି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ଶିରୋନାମାର ଉପସଂହାର କରିବୁଁ ।

ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିର - ଏହି ମନ୍ଦିର ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବୃହତ୍ତମ ମନ୍ଦିର । ବିନ୍ଦୁସାଗର ନାମଧେୟ ବୃହତ୍ ପୁଷ୍କରିଣୀର ପ୍ରାୟ ଛଅଶତ ହସ୍ତ ଦୂରରେ ଷୋଡ଼ଶ ହସ୍ତ ପରିମିତ ପ୍ରାଚୀର ପରିବେଷ୍ଟିତ ବୃହତ ଚତ୍ୱର ମଧରେ ଏହି ମହାମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ୫୩୦ ଫୁଟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥରେ ୪୬୫ ଫୁଟ । ପ୍ରାଚୀରର ସ୍ଥୂଳତା ୭ ଫୁଟ ୫ଇଞ୍ଚ । ଏହି ପ୍ରାଚୀର ଚାରିଦିଗରେ ବୃହତ୍ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ଅଛି । ପଶ୍ଚିମଦିଗ ଚତ୍ୱର ମଧରେ ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିବାଳୟ ଅଛି । ତାହା ମଧରେ ଗୋଟିଏ ୨୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ମୂଳ ମନ୍ଦିର ଅପେକ୍ଷା ଏହା ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ । ଏହାର ଗର୍ଭଗୃହ ଚତ୍ୱରର ସମତଳରୁ ପ୍ରାୟ ୫ ୧/୨ ଫୁଟ ନିମ୍ନରେ ରହିଅଛି । ଏହିଠାରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଲିଙ୍ଗରାଜ ବିଦ୍ୟମାନ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆଦିଲିଙ୍ଗ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ନିଷେଧ ଥିବାରୁ ମୂଳ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଠାକୁ ଏହି ଲିଙ୍ଗାଧିପତିଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ,ମୂଳ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେବା ସମୟରେ ଏହି ଚତ୍ୱର କିଞ୍ଚିତ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଅଛି, ସେହି ହେତୁରୁ ଆଜି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ମନ୍ଦିର ବହୁ ନିମ୍ନରେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି । ଏହି ପ୍ରାଚୀରାଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲିଙ୍ଗ ଅଛନ୍ତି ।

ବୃଷଭ ଦର୍ଶନ କରି ଲିଙ୍ଗରାଜ ମହାମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟ ସଦୃଶ ଏହି ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଭୋଗମଣ୍ଡପ,ତାହା ପଶ୍ଚାତରେ ନାଟମନ୍ଦିର, ତତ୍ ପଶ୍ଚାତରେ ମୋହନ ଓ ମୋହନ ପଶ୍ଚାତରେ ମୂଳମନ୍ଦିର ବା ଦେଉଳ ଓ ତନ୍ମଧରେ ଗର୍ଭଗୃହ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ମହାମନ୍ଦିର ଅଗ୍ର ପଶ୍ଚାତ୍ ଅବଲୋକନ କଲେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ଦେଉଳ ଓ ମୋହନ ପ୍ରଥମେ ନିର୍ମିତ । ନାଟମନ୍ଦିର ଓ ଭୋଗମଣ୍ଡପ ତତ୍ପରେ ନିର୍ମିତ ।

ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପ ପ୍ରଥମେ ଅତି ମହଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତମାନେ ବେଦପାଠ କରିବେ ଏବଂ ଭକ୍ତମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରି ସତ୍‌ଜୀବନଯାପନର ପନ୍ଥା ପରିଷ୍କାର କରିବେ ବୋଲି ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପର ପ୍ରାଥମିକ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଏହା ଅତି ସଦୃଢ଼ ପ୍ରସ୍ତର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଗଠିତ । ଏହି ମଣ୍ଡପ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିବିଧ ପଶୁ,ପକ୍ଷୀ ଓ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ରର ସମାବେଶ ଦେଖି ଦର୍ଶକମାତ୍ରକେ ଯେ ଚମତ୍କୃତ ହେବେ,ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପାଞ୍ଚଟି ଲେଖାଏଁ ଗବାକ୍ଷର ଅବସ୍ଥାନ ଥିଲା । ପୂର୍ବପାର୍ଶ୍ୱର ମଧସ୍ଥଳରେ ଗବାକ୍ଷଟି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସବୁ ଗବାକ୍ଷ ବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳନ ଓ ଆଲୋକପତନର ସୁବିଧା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରତି କିପରି ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ,କିନ୍ତୁ ଗଠନ ବିପର୍ଯ୍ୟୟରୁ ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପର ଛାଦ ବହୁକାଳସ୍ଥାୟୀ ନ ହୋଇ ଫାଟିଗଲା । ସ୍ତମ୍ଭାଦି ଉତ୍ପାଟିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଅବଶେଷରେ ଏହି ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ କାରଣ ବଶତଃ ସେହି ଗବାକ୍ଷ ରୁଦ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲା ଏବଂ ଛାଦରକ୍ଷା ସକାଶ ନୂତନ ସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ନୂତନ କାନ୍ଥରେ ପ୍ରସ୍ତର କର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ନାନା ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବ ଶୋଭାରେ ମସୀଲେପନ ପରି ଏହା ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଏହି ଅନ୍ଧକାର ଗୃହ ପାଠଗୃହ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଭୋଗଗୃହ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ମଣ୍ଡପ ୭୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୮୧୧

Digitized by srujanika@gmail.com

ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ କମଳକେଶରୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ନିର୍ମିତ ।

ନାଟମନ୍ଦିର ୧୦୯୯ ରୁ ୧୧୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଶାଳିନୀକେଶରୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟବତୀ ରାଜ୍ଞୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ମନ୍ଦିରାଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବେଶି ମୂର୍ତ୍ତିସମାବେଶ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ମୋହନ ଓ ଦେଉଳର ଗଠନ ଏକପ୍ରକାର ଥିବାରୁ ନିର୍ମାଣକାଳ ଏକ ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏହାର ନିର୍ମାଣ କୌଶଳ,ଭାସ୍କର ଓ ଶିଳ୍ପନୈପୁଣ୍ୟ ବିସ୍ମୟୋତ୍ପାଦକ । ପ୍ରକୃତିର କଳ୍ପିତ ଲୀଳାଭୂମି ଶିଳ୍ପୀର କୌଶଳରେ ସଜୀବତା ଲାଭ କରିଅଛି । ଶତପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ତାହାର ଆଲେଖ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କର ରାଜତ୍ୱାବସାନକାଳରେ ଲିଙ୍ଗରାଜ ଦେଉଳ ଓ ମୋହନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ସେ ତାହା ଶେଷ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତଦନନ୍ତର ସେହି ବଂଶୀୟ ଇତିହାସପ୍ରସିଦ୍ଧ ନୃପତି ଲଲାଟେନ୍ଦୁ କେଶରୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ୬୬୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ (କାହାରି କାହାରି ମତରେ ୬୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ) ଏହି ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ ହେଲା ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିର ଚତୁଷ୍କୋଣ ଗୃହ ପ୍ରାୟ ଭୂମିରୁ ଉଦ୍‌ଥିତ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମାକାର ଧାରଣ କରି ଆକାଶସ୍ପର୍ଶୀ ଉଚ୍ଚତା ଲାଭ କରିଅଛି । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୧୨୦ ହାତ ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ଦେଉଳର ଉଚ୍ଚତା ଅନୁସାରେ ବିସ୍ତୃତି ଅଳ୍ପ ହେବାଯୋଗୁଁ ମନ୍ଦିରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେବ ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ବଡ଼ ଦେଉଳର ଶରୀରରୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଜଗମୋହନ, ନାଟମନ୍ଦିର ଓ ଭୋଗମଣ୍ଡପରୂପ ଆଉ ତିନିଗୋଟି କ୍ରମନିମ୍ନ ଓ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିକେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେବାଳୟ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ନିର୍ମାଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଆହୁରି ମନ୍ଦିରର ମସ୍ତକଦେଶକୁ ଦଧିହାଣ୍ଡି ଓ ଗଠନ ବିଶେଷ ଦ୍ୱାରା ସୂଚିକାକାର ରୂପରେ ସଜ୍ଜିତ କରି ମନ୍ଦିରକୁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାବିକାଶକ ଦୃଶ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଅଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ାଦେଶରେ ସୁବୃହତ ତ୍ରିଶୂଳ ପ୍ରୋଦ୍‌ଥିତ ଅଛି । ଏହା ଶିବମନ୍ଦିରଚିହ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ନୀଳଚକ୍ର ସ୍ଥିତିର ବୈଜ୍ଞାନିକ-କାରଣଜ୍ଞାପକ ଅଟେ । ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ଲୌହଖଣ୍ଡମାନ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । କୌଣସି ବିଶେଷ ଚୂନ ସୁରକି ମସଲା ଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିରର ପ୍ରସ୍ତରମାନ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । କେବଳ ଚୂନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ଘର୍ଷିତ ହୋଇ ବସିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅଧୁନା ସେ ଚୂନର କିଛି ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ରଙ୍ଗବାଲି ଓ ଅକର୍ମଶିଳାର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ । ଯେଉଁଠାରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦନର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଅଛି ସେଠାରେ ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ରାଜାରାଣୀ ଦେବାଳୟ - ଏହି ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃକ୍ଷାବୃତ ଓ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଦୁଃଖର କଥା ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ରାପ୍ତ ଦେବତା ନ ଥିବାରୁ ମନ୍ଦିରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଲୋକେ ବୁଝିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟର ଏଠାରେ ଏପରି ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଏଠାରୁ ମୂର୍ତ୍ତି ନୀତ ହୋଇ କଲିକତାର ଚିତ୍ରଶାଳା(Museum)ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଏହି ଦେବାଳୟର ଶିଳ୍ପକାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଭାବୁକ ଥରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନରେ ଭାବି ଅଛି ସେ ଏହାର ଆଧୁନିକ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଓ ଏହା ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ଅନାସ୍ଥା ଦେଖି ଯେ ନୀରବ ଅଶ୍ରୁପାତ କରିବ ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ କଥା । ଆହା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବାଳୟର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଡ଼ିଲା ଯେ ଏହା ''ବନର ମାଳତୀପରି ବନେ ଫୁଟି ଝଡ଼ିଲା'' ଦଶାରେ ଉପନୀତ । ଏହିପରି କୀର୍ତ୍ତିସମୂହର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ଦର୍ଶନ କରି ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ଗାଇଅଛନ୍ତି -

ସମ୍ମୁଖରେ ଧ୍ୱଂସସ୍ତୁପ, ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟ,
ମାନବକୀର୍ତ୍ତିର ଆହା କି ଘୋର ପ୍ରଳୟ ।''

ପାଠକ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କର, ଦେଖିବ ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀର ଜୀବନ୍ତକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ସୁନ୍ଦର ଉପାଦାନ, ଭାବୁକର ଅନୁକୂଳ ସ୍ଥାନ ।

ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ- ଏହି ଦେବାଳୟ ରାଜାରାଣୀ ଦେବାଳୟର ୨୦୦ ହାତ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ସ୍ୱଭାବଜ ବହୁ ଶୀତଳ ପ୍ରସ୍ରବଣ ପ୍ରବାହିତ । ଏହି ଦେବାଳୟର ଉଚ୍ଚତା ୩୫ ଫୁଟ ମାତ୍ର । ମୋହନ ସମ୍ମୁଖରେ ୧୫ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଯେଉଁ ତୋରଣ ବିଦ୍ୟମାନ ତାହା ଦର୍ଶନ କଲେ କିଏ କହିବ ଯେ ପୂର୍ବର ଓଡ଼ିଆମାନେ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିର ଲୋକ ନ ଥିଲେ, ପୂର୍ବର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାନୁମୋଦିତ ଶିଳ୍ପର ପକ୍ଷପାତୀ ନ ଥିଲେ ? ଏଠାରେ ଶିଳ୍ପୀ ଦୈବଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତର ନେଇ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିଲାପରି ମନେ ହୁଏ । ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ସ୍ତବକ, ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ, ସୁସଜ୍ଜିତ ନରନାରୀମୂର୍ତ୍ତି, ନର୍ତ୍ତକୀ, ବୀଣା ପ୍ରଭୃତିର ମନୋରମ ଚିତ୍ର ଦେଖି କିଏ ବିସ୍ମିତ ନ ହେବ ? ଏଠାରେ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟକୁ ଉପଦେଶ ଦେବାର ଓ ଶିଷ୍ୟ ପୋଥି ହସ୍ତରେ ଗୁରୁଙ୍କ ସମୀପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବାର ଚିତ୍ର ଦେଖାଯାଏ । ଏଥିରୁ ସେ ସମୟରେ ଯେ ଆଧୁନିକ ଚତୁଷ୍ପାଠୀ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା, ଏହା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏହି ଦେବାଳୟର ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲେଖାକାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତା ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ଦେଖି ସ୍ୱତଃ ମନରେ ଏହି ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ଯେ ସେ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପରି ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ନ ହୋଇ କିମ୍ବା ଅନ୍ଧକାର ରନ୍ଧନଶାଳାରେ ''ଚୁ ଚୁ ''ଠାର ନ କରି ଶିକ୍ଷାର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ସେ ସମୟରେ ଦେଶ ବୀରସୁତ ପ୍ରସବ କରୁଥିଲା । ଏଠାରେ ପ୍ରକୃତି ମଧ ନିଜର ପୂଜାସମ୍ଭାରଦ୍ୱାରା ଏହି ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଆରାଧନା କରୁଅଛି—ଯେଉଁଠାରେ ଜଳର ପ୍ରୟୋଜନ ସେଠାରେ ପ୍ରକୃତି ଜଳଦାନ କରି ଶିଳ୍ପଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟର ଶୋଭାର ମାତ୍ରା ବଢ଼ାଉଅଛି । ଏ ମନ୍ଦିରର ବହିରାବରଣ ଯେ କେବଳ ଶିଳ୍ପାଭାସ ଦେଉଅଛି ତାହା ନୁହେଁ; ଏହାର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ମଧ ନାନା ଶିଳ୍ପର ଅଧିଷ୍ଠାନ ହୋଇଅଛି । ଏ ଚିତ୍ର ଦେଖି ଉନ୍ନତପ୍ରାଣ କବି Longfellowଙ୍କର—

"In the olden days of art
Builders wrought with greatest care,
Each minute an unseen part ;
For the Gods see every where ."-

ଏହି ଗୂଢ଼ ସତ୍ୟନିହିତ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ମନେ ପଡ଼େ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଦେବାଳୟମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟର ସଂଖ୍ୟା ଗଣନାକରିବା ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର । ଏହି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଉତ୍କଳର ପଞ୍ଚମ,ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ଉନ୍ନତ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ସୁନ୍ଦର ପରିଚାୟକ । ପ୍ରକୃତତଃ ଉକ୍ତ ଶତାବ୍ଦୀତ୍ରୟର ତଦ୍‌ପୂର୍ବ ଓ ତଦ୍‌ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଇତିହାସ ଜାଣିବା ପକ୍ଷରେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ । ଆଧୁନିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚପକନ ସଦୃଶ ସୂଚୀନିର୍ମିତ ଅଙ୍ଗାଚ୍ଛାଦନ ରାଜା ରାଜପୁତ୍ର ଓ ପୂର୍ବର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ପରିଛଦର ଯେ ଏକ ଅଂଶ ଥିଲା ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଅଙ୍ଗାଚ୍ଛାଦନ ,ଆଧୁନିକ ପାଇଜାମା (Pantaloons)ପରି ସ୍ୟୁତବସ୍ତ୍ରମାନ, ପୂର୍ବେ ଓଡ଼ିଆ ... ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏହା ଅନେକ ଖୋଦିତମୂର୍ତ୍ତିର ପରିଧେୟ ବସ୍ତ୍ରରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ସେ ସମୟ ... ସାଧାରଣ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଛିଟ ଲୁଗା ,ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହିଳାମାନେ ଯେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଶାଟୀ ପରିଧାନ କରୁଥିଲେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ର ସମାବେଶରୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ । ଏହି ଲୁଗା କିମ୍ବା ଶାଢ଼ୀ ଯେ ସ୍ୱଦେଶନିର୍ମିତ ଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ସ୍ତ୍ରୀସମାଜ ଯେପରି 'ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟର ପାଚାପଡ଼ା' ବସ୍ତ୍ରାଦି ଅଙ୍ଗଭୂଷଣ କରି ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରେ ସେତେବେଳେ ସେପରି ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ତନ୍ତୁବାୟମାନେ ସୁଖରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ ଓ ଦେଶ ସେମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝୁଥିଲା । ଆଧୁନିକ ତନ୍ତିକୁଳ କି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ! କାଳଚକ୍ରର କି ବିଚିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ !! ସେ ସମୟର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ଭୂଷିତା ହେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଶିକ୍ଷାର ଆଦର ଥିଲା ଏହା ପୂର୍ବେ ବୋଲାଯାଇଅଛି । ସ୍ଥୂଳତଃ ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ସ୍ତ୍ରୀଜାତି ଆଧୁନିକ କୌଣସି ଉନ୍ନତ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀଜାତିଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ହୀନ ନ ଥିଲା ।

ରାଜା ଓ ଧନାଢ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ନୀଚ କର୍ମଚାରିମାନେ ଉଷ୍ଣୀଷ ଓ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଦେବତା ଓ ରାଜାମାନଙ୍କର ଛତ୍ର ଓ ଚାମର, ସୁନ୍ଦର ଖଟ,ପଲଙ୍କ,ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ରୁଚିର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ ମେଜସଦୃଶ କାଷ୍ଠାସନ ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବହାର ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଦେଖାଯାଏ । ସେ ସମୟରେ ଶିକ୍ଷାର ଯେ ପ୍ରସାର ଥିଲା ଏହାର ମୂଳସାକ୍ଷୀସ୍ୱରୂପ ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଓ ସଂସ୍କୃତଭାଷା ଯେ ରାଜଦରବାରରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା ଏହା ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଖୋଦିତ ସଂସ୍କୃତ ଲିପିରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ,ସଙ୍ଗୀତର ଯେ ଆଦର ଥିଲା ଏହା ନାଟ୍ୟମନ୍ଦିରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନର୍ତ୍ତକନର୍ତ୍ତକୀ ବୀଣା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛନ୍ତି,ଲୋକମାନେ ଯେ ସମରପ୍ରିୟ ଥିଲେ ଏହା ଧନୁ,ତୀର,ବର୍ଚ୍ଛା ପ୍ରଭୃତି ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର,ଢକ୍କା ପ୍ରଭୃତି ଯୁଦ୍ଧବାଦ୍ୟ,ସମରକ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ତ୍ରିକୋଣାକାର ପତାକା ପ୍ରଭୃତିର ଚିତ୍ରରୁ ସହଜରେ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଅର୍ଣ୍ଣବପୋତଦ୍ୱାରା ଯେ ପୂର୍ବେ ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ବୋଇତାକାରରେ ନିର୍ମିତ ବୋଇତାଳୁ ଦେବାଳୟ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଜଣାଯାଏ , ପ୍ରସ୍ତରଶିଳ୍ପ ବ୍ୟତୀତ ଯେ କାଷ୍ଠଶିଳ୍ପ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କର୍ଷତା ଲାଭ କରିଥିଲା ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବଡ଼ ଦେଉଳଦ୍ୱାରସ୍ଥ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କପାଟଦ୍ୱୟରୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନସ୍ଥ କାଷ୍ଠପଲଙ୍କ,ନୌକା,ଯାନ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟରୁ ଅନାୟାସରେ ବୁଝାଯାଇପାରେ । ସେ ସମୟର ପୁରୁଷମାନେ ଯେ ଧାତୁନିର୍ମିତ ବା କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ପୋହଳାମାନ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେ ନାନାପ୍ରକାର କେଶବିନ୍ୟାସର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ କେତେକ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ । ସେ ସମୟର ଲୋକମାନେ ଯେ ପାଲଙ୍କିରେ ବସି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ଶୁଭ ବିବାହକ୍ରିୟାଦି ଆଧୁନିକ ରୀତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରୁଥିଲେ ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଭଗବତୀ ମନ୍ଦିରର ଏକ ଚିତ୍ରରୁ ଜଣାପଡ଼େ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟର ଉପସଂହାର ସ୍ଥଳରେ ମନ୍ଦିରପରିଚାଳନ ବିଷୟରେ ଏତିକିମାତ୍ର କହିପାରୁଁ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ଦିର ଓଡ଼ିଶାଜଜ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସଭ୍ୟଗଠିତ ଏକ

Digitized by srujanika@gmail.com

କମିଟିଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପିତ । ଏମାନେ ଆୟବ୍ୟୟର ସାମାଲୋଚନା, ପରିମାଣ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଦେବାଳୟର ଭୋଗସାମଗ୍ରୀ ମଧରେ ଆଧୁନିକ ରୁଚିକର କେତେକ ପଦାର୍ଥର ନାମ ସଂଯୋଗ କରିବାର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଁ ଏମାନେ ସମୟରେ ଏକ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟକୁ ଏକ ହୋଟେଲରେ ପରିଣତ କରିବେ, ଏପରି ଅଧୋଗତି ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ଏହି ମେୟରମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱହୀନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଯୁଗରେ ଶୈବମନ୍ଦିର ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ଅବହେଳା ଦର୍ଶନ କରି ଏହି ମନ୍ଦିରର ଉନ୍ନତିରେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ପ୍ରତ୍ୟବାୟ ଅଛି ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହୁଏ । ଏହିଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶେଷ ହେଲା । ପାଠକ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଅର୍କକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲ, ସେଠାରେ କୀର୍ତ୍ତିର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖି ମନ ବିଷଣ୍ଣ ହେବ, ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ଉତ୍କଳୀୟର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ବିଚିତ୍ର ଶିଳ୍ପାଭାସ ନାନା କାରଣରୁ ନିରର୍ଥକ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କ୍ଷୋଭ ଓ ବିସ୍ମୟର ଉଦ୍ରେକ ହେବ ଓ ସର୍ବୋପରି "ନବ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଏ ସଭ୍ୟ ସମାଜର" କୃତଘ୍ନତା ଓ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା ଦେଖି ନିରାଶ ହେବାକୁ ହେବ ।

ତୃତୀୟ: କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଯାହାର ଗଠନ, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ପୁଷ୍ଟ ଏବଂ କୋଣାର୍କରେ ତାହା ପରିଣତ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶର ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରୟାସ ହୋଇଅଛି । ପୁରୀରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବେଶି ନାହିଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦିରର ସୁବିଶାଳ ଆୟତନ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶକକୁ ସ୍ତବ୍ଧ କରି ଦିଏ । କିନ୍ତୁ କୋଣାର୍କର ଅର୍କ ମନ୍ଦିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଓ ବିଶାଳତାରେ ଅଭାବନୀୟ ଥିଲା । ଆହା ! କୋଣାର୍କର ସେ ବିଶାଳତା ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳଗର୍ଭରେ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ ପ୍ରାୟ ବିଗତ ।

ଏହି ଦେବାଳୟ ଯେ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ଅଦୀନପରାକ୍ରମ ମହାସତ୍ତ୍ୱ ନରପତି ଲାଙ୍ଗୁଳା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି, ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ— ସେ ଯେ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷର କର ବ୍ୟୟ କରି ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏହା ଇତିହାସ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣକାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ମତ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଷ୍ଟାର୍ଲିଂ ସାହେବଙ୍କର ମତରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ୧୨୪୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା (Asiatic Researches Vol.XV p 327) । ପଣ୍ଡିତ ଫର୍ଗୁସନ୍ ଏ ମତର ସମର୍ଥକ ନୁହନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ସେ କହନ୍ତି କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଆଦର୍ଶ ଦେଖି ବୋଲା ଯାଇପାରେ ଏହା ନବମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷ ଭାଗରେ ନିର୍ମିତ (History of Indian and Eastern Architecture.) । ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର ସାହେବ କହନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ୫୦ବର୍ଷ ପରେ କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ନିର୍ମାଣକାଳ ୧୨୩୭ ଓ ୧୨୪୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ମଧ ଭାଗରେ (ୟStatistical account of Bengal.)। କେହି କେହି କହନ୍ତି ଏହାର ନିର୍ମାଣ କାଳ ୧୨୦୦ ଶକରେ । ଏହି ମତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ କହିଅଛନ୍ତି, "The lord of the earth, the tailed king Narasingha erected a temple for the raygarbanded God in the

Digitized by srujanika@gmail.com

sak year twelve hundred,'' ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚନ୍ଦ୍ରିକାରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି ରାଜା ନରସିଂହଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳ ୧୧୫୯ ଠାରୁ ୧୨୦୪ ଶକ। କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ନୀରବ।

ଉପରୋକ୍ତ ମତସମୂହରୁ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ ଷ୍ଟାର୍ଲିଂ ଓ ହଣ୍ଟର ସାହେବଙ୍କ ମତ ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରକାର——ବର୍ଷେ ଦିବର୍ଷର ପ୍ରଭେଦ ମାତ୍ର ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ। କିନ୍ତୁ ଫର୍ଗୁସନ୍ ସାହେବ ଏହିଠାରୁ ଅନେକ ପଛକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହା ହେଉ,ଏହାର ନିର୍ମାଣ କାଳ ୧୨୪୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ପରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ——ଅଯୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ। ଫର୍ଗୁସନ ସାହେବ ଯେ ନିର୍ମାଣପଦ୍ଧତି ଓ ଆଦର୍ଶ ଦେଖି କାଳ ନିରୂପଣର କଥା କହିଅଛନ୍ତି——ସେଥିରେ ନିର୍ଭର କରିବା କଠିନ। ହିନ୍ଦୁ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ରକ୍ଷଣଶୀଳ;ବିଶେଷତଃ ଉତ୍କଳ-ସ୍ଥାପତ୍ୟ। ଓଡ଼ିଶାରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି ;ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କାହାର ନିର୍ମାଣ ବ୍ୟବଧାନ ଦୁଇ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ। କିନ୍ତୁ ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଏହି ସୁଦୀର୍ଘକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମାଣ ପଦ୍ଧତି ଅତିଅଳ୍ପ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି। ସେହି ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭ ମନ୍ଦିର,ସେହି ଏକ ଆଦର୍ଶାନୁକାରିଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆଦର୍ଶର ସନ୍ଧାନ ଉତ୍କଳରେ ମିଳିପାରେ କି ? ସେହି ହେତୁରୁ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦର୍ଶର ଗତିରୀତିରୁ ମନ୍ଦିରାଦିର ସମୟ ନିରୂପଣ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମତ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ନୁହେ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ। ଯଦି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରସ୍ତର ପରୀକ୍ଷା ପୂର୍ବକ କେହି ତାହା ପ୍ରାଚୀନ ବା ଆଧୁନିକ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ ତାହା ହେଲେ ବରଂ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବ। ଏବଂ ଯଦି ଆଦର୍ଶ ଓ ପ୍ରାଚୀନତ୍ୱର ଦିଗରୁ ଧରାଯାଏ ତାହା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେତୁ ଯେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ପରେ ନିଶ୍ଚୟ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି। କାରଣ ଶିଳ୍ପ ଯେତେ ପରିଣତ ହୁଏ ତାହା ସେତିକି ଉତ୍କର୍ଷ ଦିଗକୁ ଉଠେ। କୋଣାର୍କରେ ଏହାର ପରିଚୟ ଦୀପ୍ୟମାନ। ଭୁବନେଶ୍ୱର ବା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କି ଉଚ୍ଚତାରେ କି ଗଠନ କୌଶଳରେ ଓ କି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପରେ କୋଣାର୍କର ସମକକ୍ଷ ନୁହେଁ। ପରନ୍ତୁ ଫର୍ଗୁସନ ସାହେବତ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାୟ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଭିତର ଅନ୍ଧକାରାବୃତ ନୁହେ। ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ କୋଣାର୍କ ଯେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଆଧୁନିକ——ଏହାହିଁ ତାହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ। ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଭାଗରେ ଭୀଷଣ ଅନ୍ଧକାର——ଚାଲିବା ବେଳେ ପ୍ରତିପଦରେ ପଡ଼ି ଯିବାର ଭୟ ହୁଏ। ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମଧ ଅନ୍ଧକାରର ଅଭାବ ନାହିଁ ——କିନ୍ତୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପରି ନୁହେ। ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ମଧ ଆଧୁନିକ। କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ଆହୁରି ଆଧୁନିକ,କାରଣ ସେଠାରେ ଆଲୋକ ସମାଗମର ଉପାୟ ଅଛି। ଶିଳ୍ପିମାନେ ପୂର୍ବାଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ ଆଲୋକ ପ୍ରବେଶର ଉପାୟ ବିଧାନ ନ କଲେ ମନ୍ଦିର ଅଗମ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼େ। ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଦୁରବସ୍ଥା ଏହି ଅସାବଧାନତାର କାରଣ। ଏହି ସବୁ ଦେଖି ଶୁଣି ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ ଯେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଅପେକ୍ଷା କୋଣାର୍କ ନିଶ୍ଚୟ ଆଧୁନିକ।

କୋଣାର୍କରେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କରିବା ସକାଶେ ନରସିଂହଦେବ କାହିଁକି ଇଚ୍ଛୁକ ହେଲେ ଏ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ। କେହି କେହି କହନ୍ତି ତତ୍ରସ୍ଥ ବାଳଭାନୁର ରମଣୀୟତା ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟରେ ମୋହିତ ହୋଇ ସେହି ସ୍ଥାନ ଯେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣଯୋଗ୍ୟ ସେ ଏହି

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି ସର୍ବପ୍ରଥମେ କୋଣାର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲା । ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ନରସିଂହଦେବଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତାହା ପୁରୀକୁ ନୀତ ହେଲା । ରାଜା କୀର୍ତ୍ତିରକ୍ଷଣାର୍ଥ ଏପରି ଏକ ବିପୁଳ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କଲେ, ବିଭବଶାଳୀ ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କଥା କିଛି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ । ଏଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର କାହିଁକି ହେଲା ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ଏକ ମତ ମଧ ଶୁଣାଯାଏ—ଠିକ୍ ପ୍ରଭାତ ସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଦିରଶ୍ମିରେଖା ସିଂହଦ୍ୱାର ଭେଦ କରି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସିଂହାସନ ଚୁମ୍ବନ କରେ ବୋଲି ଉକ୍ତ ମନ୍ଦିର ସେଠାରେ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସିଂହାସନ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦର୍ଶକମାନେ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଉପରୋକ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି ସେଥିରେ ତାହାର ଗଠନକ୍ରିୟା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ଶିଳ୍ପର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗୌରବସ୍ତମ୍ଭ କାଳପ୍ରଭାବରେ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡ ହୋଇ ତାହାର ନିଜର ଅଖଣ୍ଡ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ଅଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅନୁମାନ ଓ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ବଳରେ ପ୍ରାଚୀନ ଗଠନକ୍ରିୟାର ଅନୁଧାବନ କଲେ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଅନ୍ତାଧିକ ପରିମାଣରେ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପ-କୁଶଳ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରୟୋଜନ । ତାହା ନ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବିଷୟର ଜଟିଳତାରେ ପଡ଼ି ନାନା ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପସଂହାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବାସ୍ତବିକ ନାନା ଯୁଗର ବିଦେଶୀୟ ଦର୍ଶକବୃନ୍ଦଙ୍କର କୋଣାର୍କ ଦର୍ଶନ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଭଗ୍ନଗୌରବ ସମାଧିର ମୂଳଦେଶ ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହାହେଉ, ମୁସଲମାନ ଐତିହାସିକ ଆବୁଲ ଫାଜଲ ତାଙ୍କର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ଆଇନ ଆକବରୀ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି ମନ୍ଦିରର ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଅଛନ୍ତି ତାହାର ଏକ ଅଂଶ ଏହି ପରି—

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର । ଏହି ମନ୍ଦିରର ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ବାରବର୍ଷର କର ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିଲା । ଯେ କେହି ଏ ମନ୍ଦିର ଦେଖିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବିସ୍ମୟାଭୂତ ହେବ । ଯେଉଁ କାନ୍ଥ ମନ୍ଦିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅଛି ତାହା ଉଚ୍ଚତାରେ ୧୫୦ ହାତ, ପ୍ରସ୍ଥରେ ୧୯ ହାତ । ମନ୍ଦିରକୁ ତିନିଗୋଟି ବାଟ ଅଛି । ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରରେ ନିଜ ନିଜ ଶୁଣ୍ଢରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ଧରିଥିବା ଦୁଇଗୋଟି ସୁନ୍ଦର ହସ୍ତୀ ଅଛନ୍ତି, ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାରରେ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ବିଭୂଷିତ ଗୋଟିଏ ସୈନିକ ପୁରୁଷର ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଉତ୍ତରଦିଗରେ ଦୁଇଗୋଟି ସିଂହମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ କଳାପଥର ନିର୍ମିତ ୫୦ ହାତ ଉଚ୍ଚର ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭ ଅଛି । ନଅଧାଡ଼ି ପାହାଚ ଅତିକ୍ରମ କରି ଗଲେ ଗୋଟିଏ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଯାଏ । ସେଠାରେ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଅଛି । ତା ଦେହରେ ଚାରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଭାବର ନାନାବିଧ ଅବସ୍ଥାଜ୍ଞାପକ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ମନୁଷ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଶୁଣାଯାଏ ଏହା ୭୩୦ ବର୍ଷର ପୁରାତନ କୀର୍ତ୍ତି । ରାଜା ନରସିଂହଦେବ ଏହାର ନିର୍ମାତା, ଏହି ଦେବମନ୍ଦିର ତାଙ୍କ ଯଶ ଚିରକାଳ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବ । ଏହି ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗେ ଆଉ ୨୮ ଗୋଟି ମନ୍ଦିର ଅଛି ।

ଦର୍ଶକକୁ ପ୍ରଥମରେ ବାହାରବେଢ଼ା ଅତିକ୍ରମ କରି ଭିତର ବେଢ଼ାକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାହାର ବେଢ଼ାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଶ୍ୱ ଅତି ଦୀର୍ଘ । ଭିତର ବେଢ଼ାର ତିନିଗୋଟି ଦ୍ୱାର ଅଛି । ଅଶ୍ୱ,ହସ୍ତୀ,ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ଯାହାକିଛି ମୂର୍ତ୍ତି ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ୱାରରେ ଥିଲା ତାହା ସବୁ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ଭସ୍ମସାତ୍ ହୋଇ ଗଲାଣି, ଏହି ସ୍ଥାନରେ ସିଂହମାନେ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ପାଦ ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାର ଭଗ୍ନଚିତ୍ର ମଧ ବଡ଼ ଭୀତିପ୍ରଦ । ଭିତର ବେଢ଼ାର ପୂର୍ବଦ୍ୱାରରୁ କେତେକ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପାବଚ୍ଛ ଅତିକ୍ରମ କରି ଜଗମୋହନକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଜଗମୋହନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱାରରେ ସମଚତୁରସ୍ର ଚାନ୍ଦିନୀ ଅଛି । ଏଥିରେ ଚୂନ କିମ୍ବା ସିମେଣ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପର ଉପାଦାନ କିଛି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଲୁହାଧାରଣା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି । ଜୀର୍ଣ୍ଣ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ଏହି ଭିତର ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାଙ୍କର ରଥ ଘୋଟକ ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ମନୋହର । ସର୍ବନିମ୍ନରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବଡ଼ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଚକ୍ର ରହି ମନ୍ଦିରର ରଥତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ବିଷୟରେ ଦର୍ଶକକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ମନ୍ଦିରର ଶୂନ୍ୟାବସ୍ଥାନ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପରିଚାୟକ । ସିଂହଦ୍ୱାରରେ ଏହି ରଥ ପ୍ରସ୍ତରରଜ୍ଜୁ ବଦ୍ଧ ସାତଗୋଟି ଅଶ୍ୱଦ୍ୱାରା ଟଣାହେବାର ଓ ଗୋଟିଏ ସାରଥି ଏହି ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କର ଚାଳକ ହେବାର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ନିଦର୍ଶନ ଅଛି । ସିଂହଦ୍ୱାରସ୍ଥ ଅନିତିଦୂରରେ ବେଢ଼ାମଧ୍ୟସ୍ଥ ଭଗ୍ନ ମଣ୍ଡପ (ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଲୁକାମଣ୍ଡପ କହିଲେ ମଧ କିଛି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ) ଭୋଗମଣ୍ଡପ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ । ଏଠାରେ ସେହି ଯୁଗର ହୋମାଦିର ଚିହ୍ନ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣର ହୋମ ଓ ଆଶୀର୍ବଚନ କଥା ସ୍ମୃତିପଟରେ ଅଙ୍କିତ କରି ଦେଉଅଛି । ଉପରୋକ୍ତ ଅଶ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଖୋଦିତ ହୋଇନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିରର ପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୋଚନୀୟ ଦଶାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହାର କମନୀୟତା ଦର୍ଶକକୁ କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ମୁଗ୍ଧକରି ପକାଏ । ମନ୍ଦିର ଦେହରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଲୌହକଡ଼ି ଓ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅନେକ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଶିଳ୍ପ ବ୍ୟବସାୟୀ ବିସ୍ମିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଦେବାଳୟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅଷ୍ଟହସ୍ତପରିମାଣବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଷୋଡ଼ଶାଙ୍ଗୁଳ ବେଧଯୁକ୍ତ ଲୌହଧାରଣା ପ୍ରଭୃତିର ସଂଯୋଗ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳପୁତ୍ର ପକ୍ଷରେ ଗୌରବାବହ ନୁହେ କି ? ଆଧୁନିକ କୃତ୍ରିମ ବିଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାକାଳରେ ଏପରି ଲୌହଧାରଣା ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବହାର ସାଧାରଣ କଥା ହୋଇପାରେ । ଯେଉଁ ମନ୍ଦିରର ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ମଧ ଏ ବୈଜ୍ଞାନିକଯୁଗରେ କଲିକତା ଯାଦୁଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେବାପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରୟାସ ବିଫଳ ହେଲା, ସେ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ଶତକ୍ରୋଶ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ କି କୌଶଳରେ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅଣାହୋଇ ପାରିଥିଲା,ତାହା ଗଭୀର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । ଏହି ବିଷୟର ପ୍ରମାଣସ୍ୱରୂପ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟର ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟଟି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଅନ୍ତତଃ ଏତିକି ଜାଗ୍ରତ କରାଇପାରେ ଯେ ପୁରାତନ ଉତ୍କଳପୁତ୍ର ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ନ ପାଇ ଯାହା କରି ଯାଇଅଛି ତାହା ନିକଟରେ ନବ୍ୟସଭ୍ୟତା ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସଙ୍ଗର ସୂଚନା ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟତ ହେଲୁଁ । ଏହି ମନ୍ଦିରର ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ସ୍ଥିତ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଖଚିତ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ତାହାର ମାପ— ୧୯X ୪ ୧/୨X ୩ ୧/୨ ଏବଂ ସେଇଟି ୨୪ ଟନ ଭାରୀ । ସେଥିରେ ରବି,ସୋମ,ମଙ୍ଗଳ,ବୁଧ, ବୃହସ୍ପତି,ଶୁକ୍ର,ଶନି,ରାହୁ,ଓ କେତୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ନାମ ନବଗ୍ରହଶୀଳା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ନବଗ୍ରହଶୀଳାକୁ କଲିକତା ନେବାକୁ ବିସ୍ତର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ରଏଲ ଏସିୟାଟିକ୍ ସୋସାଇଟିର (Royal Asiatic Society) ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଏହି ପ୍ରସ୍ତରାନୟନର ବ୍ୟୟସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହୋଇଥିଲେ । ପବଲିକ୍ ଓୟାର୍କ୍ସ ଡ଼ିପାର୍ଟମେଣ୍ଟର (P.W.D.) ଉପରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଭାର ଦିଆ ହୋଇଥିଲା । (Hunter's Orissa)) ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡକୁ ଆଣିବା ସୁକଠିନ ଦେଖି ତାହା ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରା ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ଖଣ୍ଡିତ ଅଂଶ ହାତୀ ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଆଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେହି ଗୁରୁଭାର ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡି ଅଧିକଦୂର ଆନୀତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ। ଅସମ୍ଭବ ବିବେଚନାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶେଷରେ ସ୍ଥଗିତ ରହିଲା । ଏହି ହେତୁରୁ ହଣ୍ଟର ସାହେବ କହନ୍ତି:- "Bishop Heber's criticism that the Indians built like Titans and finished like jewellers."ହଣ୍ଟରଙ୍କ କଥା ଯେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ଏହି କୋଣାର୍କ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ବଜ୍ର ନିର୍ଘୋଷରେ ଘୋଷଣା କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ପୁରାତନର ରକ୍ଷକ ଓ ଭିବଷ୍ୟତର ସୂଚକ ଇତିହାସ ମଧ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଉଅଛି । ପୁରାତନ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପର ଗାରିମାରେ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କର୍ଷଣରେ (Aesthetic culture) ଓ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନରୂପ ସୁମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେ କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୁପ ଏହି ଦେବାଳୟମାନ ଅଦ୍ୟାପି ବର୍ତ୍ତମାନ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ଅଧଃପତିତ ହୋଇଅଛୁଁ ଯେ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଓ ଶକ୍ତିମତ୍ତାର ଇୟତ୍ତା କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉ ନାହୁଁ; ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି ଯୋଗ୍ୟ ହେଉ ନାହୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଏତେ ନୀଚ ହୋଇ ପଡ଼ି ଅଛି ଯେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆମାନେ କିପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲେ ତାହା କଳ୍ପନା ଚକ୍ଷୁରେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିପାରୁ ନାହୁଁ । ଏହା କହିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ଯେ କୋଣାର୍କର ଆଧୁନିକ ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତର ସମୂହ ଦେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ କବିଙ୍କ କଥାର"Wondering man could want the lager pile" ଉଦୟ ହୋଇ ପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦଶା କେବେ ଫେରିବ , ଏ ପତିତ ଉତ୍କଳ ଭୂମି କେବେ ଆଶାର ଆଲୋକରେ ନବପ୍ରାଣ ଲଭିବ ତାହା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଚର ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଗଠନକ୍ରିୟା ସଙ୍ଗରେ ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ନବଗ୍ରହ ମୂର୍ତ୍ତିର ଗଠନକ୍ରିୟା ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ଗ୍ରହର ମୂର୍ତ୍ତି ସୁଗଠିତ ସୁଶ୍ରୀ ମନୁଷ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି । ସେମାନେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖରେ ପଦ୍ମାସନରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ ବସିଅଛନ୍ତି । ବୃହସ୍ପତି ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିଠାରୁ ପୃଥକ୍—ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘଶ୍ମଶ୍ରୁ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ଦେଉଅଛି । ଶୁକ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନା ଯୁବତି ପରି, କେତୁଙ୍କର ମାଛର ପୁଚ୍ଛ ପରି ଗୋଟିଏ ପୁଚ୍ଛ ଅଛି; ରାହୁ ଦେଖିବାକୁ ରାକ୍ଷସମୂର୍ତ୍ତି, ଦେଖିଲେ ମନରେ ହଠାତ୍ ଘୃଣା ଭୟର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ ।

ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ଯେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚତାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହା କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ଭଗ୍ନହୋଇ ଅଛି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚତାରେ ଏହା ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଥିଲା । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିଦେଶୀୟ ପର୍ଯ୍ୟଟକଙ୍କର ମତ ଉଦ୍ଧାର କରି ଦେଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ଜଣେ ଇଉରୋପୀୟ ପର୍ଯ୍ୟଟକ କୋଣାର୍କ ଦେଖି କହିଅଛନ୍ତି "So much so,indeed,

Digitized by srujanika@gmail.com

that perhaps I do not exaggerate when I say that it is, for its size, the most richly ornamented building,externally at least, in the whole world" ''ଅର୍ଥାତ୍ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ଯେ ଆକାରାନୁସାରେ,ଏହି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ମନ୍ଦିର, ——ଅନ୍ତତଃ ବାହାରର ଅଂଶ ହିସାବରେ ଭୂମଣ୍ଡଳ ମଧରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ''। ଧନ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପିଗଣ ! ଧନ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ! ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଆଜି ସଂସାରର ସଭ୍ୟ ଜାତିର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଅଛି, ସେମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ଆଜି ସଭ୍ୟସଂସାର ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହୁଅଛି ।

ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମନ୍ଦିର ——ଉତ୍କଳର ଏହି କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ——ନିର୍ମାଣ ବିଷୟରେ ନାନା ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ସେ ଜନଶ୍ରୁତି ମଧରେ ଶିବେଇ ସାନ୍ତ୍ରାଙ୍କ ନାମ (ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଦିଆଗଲା) ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ସେ ଏହି ବିଶାଳକାୟ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣରେ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଚକ୍ଷଣ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ଦେବାଳୟର ଯେ ଏପରି ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ନିର୍ମାଣ ସମ୍ଭବପର ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ଏଥିରେ ଅଣୁ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମହାପ୍ରାଣ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଅକାତର ଧନବ୍ୟୟ ଓ କୀର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ଥାପନାର୍ଥ ପ୍ରବଳ ବାସନା ଓ ଲୋକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାନ୍ତ୍ରାଙ୍କର ସୁବିବେଚନାସିଦ୍ଧ କୌଶଳର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦୁରୂହ ବିଷୟକୁ ସହଜ ସାଧ୍ୟ କରି ପକାଇଲା ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ଉତ୍କଳର ଉନ୍ନତ କୀର୍ତ୍ତିର ସୂଚନା ହେଲା ଏବଂ କୀର୍ତ୍ତି ଦେବୀ ମହାମନା ନରସିଂହଙ୍କର ସାଦର ସମ୍ଭାଷଣ ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦୟା ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳର ଗୌରବକେତନ ଉଡ୍ଡୀନ ହେଲା । ଏହି ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ୧୨୦୦ ବର୍ଦ୍ଧକୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ଏହା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ କାରଣ ଏପରି ସର୍ବଜନ ବିଦିତ ଦେବାଳୟର ଏପରି ଉନ୍ନତ ଧରଣର ନିର୍ମାଣ କିଛି ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଆହା ! ଦୁରନ୍ତ କାଳ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ,ଏତେ ମସ୍ତିଷ୍କ ଚାଳନା, ଏତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଓ ଏପରି ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟକୁ (ଉତ୍କଳର ବାରବର୍ଷର କର ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣରେ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଜନଶ୍ରୁତି କହେ) ବ୍ୟର୍ଥ କରି ପକାଇଲା । ଆଧୁନିକ କୋଣାର୍କକୁ ଗୌରବର ସମାଧି——କୀର୍ତ୍ତିର ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଅଛି ମାତ୍ର ତାହା ନିଷ୍ଠୁର କାଳର କ୍ରୂର ଶାସନରେ ଆଜି ବିଳୟ ଲଭିବାକୁ ବସିଅଛି ଓ ଦର୍ଶକ ମନରେ ସଂସାରର ନଶ୍ୱରତାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରି ତାକୁ କ୍ଷଣକାଳ ସକାଶ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦିଗକୁ ଉଠାଇବାର ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରୟାସ କରୁଅଛି । ସେ ଶିଳ୍ପର କ୍ଷମତା ଖର୍ବୀକୃତ ହୋଇଅଛି ମାତ୍ର ତାହା ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟଜଗତର ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ଶିଳ୍ପୀକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ଉପକରଣ ସହ ସଗର୍ବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଯେ ଏହା ମନଯୋଗ ସହିତ ଦେଖିଅଛି ସେ ଜାଣିଅଛି । ଏହାର ବିଶିଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର । ଭୋଗମଣ୍ଡପର ଶିଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଦେଖିବ ସେ ଯେ ଏ ପାପତାପ କ୍ଳିଷ୍ଟ ସଂସାରରେ ଅଛି ଏହା କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ଭୁଲି ଯିବ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଶିଳ୍ପିଗଣ ପ୍ରକୃତିକୁ କିପରି ଅନୁକରଣ କରି ପାରୁଥିଲେ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ପାଇ ପାରିବ । ଅପ୍ସରା ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅଶ୍ଳୀଳତାର ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଚିହ୍ନ ଥିଲେ ହେଁ ଶିଳ୍ପକଳା ଦିଗକୁ ଦେଖିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଶିଳ୍ପୀର

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନୋହର ସୃଷ୍ଟି ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ସୁବିସ୍ତୃତ କାନ୍ଥର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହ ପ୍ରଭୃତିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତ୍ର ଦେଖି ସେ ଯୁଗର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ଏହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼େ । ମାନବର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ସେହି ଶିଳ୍ପିମାନେ ଯେ ଶରୀରତତ୍ତ୍ୱ(Anatomy) ଜାଣିଥିଲେ ଏଥିରେ କାହାରି ମତଦ୍ୱୈଧ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାନବର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ଓ ତାତ୍କାଳିକ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଭୃତିର ପରିଚୟଜ୍ଞାପକ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଦର୍ଶକ ମନରେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତୀତ ହେବ ଯେ ଭାରତ ବିଦିତ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନକ୍ଷେପ କଲେ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ବୋଧ ହୁଏ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳରେ ଭାବୁକର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ସେହି ଗାନମତ୍ତ ମାନବ ଚିତ୍ର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରୂପେ ବୋଲା ଯାଇପାରେ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାରେ ସ୍ପୃହା ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ସଭ୍ୟତାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ବୁଝୁଥିଲେ । ସେହି ହାତୀ ଧରାର ମନୋହର ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେ ସେ ଯୁଗର ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜାମାନେ ଯେ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ଥାପନ,ପ୍ରଜାପାଳନ ଓ ଧର୍ମରକ୍ଷା ବ୍ୟତୀତ କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜଗୁଣର ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ ଏହା ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝାଯାଇପାରେ । " ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ଅଭିନନ୍ଦନ ମୁଦ୍ରଣ"" ନୀତି ମୁଣ୍ଡ ଖାଇ, ନଚାଉଛ ବାଇ" ପ୍ରଭୃତି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ମାର୍ଜିତ ରାଜୋଚିତ ଗୁଣର ଚର୍ଚ୍ଚା ଅବଶ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ଅଜ୍ଞାତ ଥିଲା ଓ ସେ ଯୁଗର ରାଜକୋଷ" ସମ୍ପାଦିବା ଲାଗି ଜନତାର ପ୍ରୀତି ଭୋଜ ପରେ ଭୋଜ" କିମ୍ବା" ବାଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ ତୋରଣ ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ଅଢ଼େଇ ଦିନିଆ ଯଶ ଲାଗି" ଉନ୍ମୁକ୍ତ ନ ଥିଲା ବରଂ ତାହା " କାଳ ଗର୍ବ ଖର୍ବକାରୀ କୀରତିନିଚୟ"ସ୍ଥାପନ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ହରି ନାମାମୃତପାନମତ୍ତ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଦଳର ଚିତ୍ର ଦେଖି ତାତ୍କାଳୀକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଦୃଢ଼ରୂପେ ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ହୁଏ । ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଖୋଦିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉତ୍ସବାଦିର ଚିତ୍ର ଦର୍ଶନ କଲା ମାତ୍ରକେ ମନରେ ଏହି ଭାବ ଜାତ ହୁଏ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳରେ ଏପରି ଅନଶନ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପ୍ରତାପ ନ ଥିଲା, ଲୋକମାନେ ସୁଖରେ ଦିନାତିପାତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶର ସମୃଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥା ହେତୁରୁ ଉତ୍ସବାଦିର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉଥିଲା । ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ସୈନିକ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ-ପରିହିତା ଲଳନା ପ୍ରଭୃତିର ଚିତ୍ର ସେ ଯୁଗର ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସମାଜର ବେଶଭୂଷାର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ଏଠାରେ ଶିଳ୍ପକଳା ବିଷୟରେ ଲେଖିବାକୁ ଗଲେ ବିଷୟ ବାହୁଲ୍ୟରେ ଭ୍ରମାନ୍ଧ ହେବା କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେ । ସର୍ବତ୍ର ଶିଳ୍ପର ସୁନ୍ଦର ବିକାଶ, ଶିଳ୍ପର ଲାବଣ୍ୟମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଦର୍ଶକକୁ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁଠାରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବ ସେଠାରେ ଶିଳ୍ପର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଆଭା ଦେଖିବ, ଚକ୍ଷୁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯିବ ଓ ପ୍ରାଣ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବ । ବାସ୍ତବିକ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଏପରି ଘନସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଯେ ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର କହିଅଛନ୍ତି:- —"Viewed from below, this lofty expanse of masonary looks as if one could not place a finger on an unsculptured inch" "ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ ଏଥିରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଶୂନ୍ୟ ଏପରି ଏକଇଞ୍ଚ ପରିମିତ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ଯେଉଁଠାରେ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ଅଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିବ" । ଏ କଥା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । ଯଦି କାହାରି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ ସେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଥରେ କୋଣାର୍କ ଦେଖି ଆସୁ ଓ ଏ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ସତ୍ୟକୁ ସାଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରୁ ।

କୋଣାର୍କର ଶିଳ୍ପିଗଣ କବିତ୍ୱ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦର୍ଶିତାର ଯେତେ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଶିଳ୍ପ ସୁଲଭ ଅଭିଜ୍ଞତାର ସେତେ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଅର୍କମନ୍ଦିର ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ସାଗରର ଧବଳ ହାସ୍ୟମୁଖର ଉର୍ମିମାଳା ତାହାର ଚରଣରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଢାଳି ଦେଉଥିଲେ । ଶିଥିଳ ବାଲୁକାଭିତ୍ତି ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ମନ୍ଦିର ସାଗରର ଆସୁରିକ ଉପଦ୍ରବ କେତେକାଳ ଅଟଳଭାବରେ ସହ୍ୟ କରିବ ? ଆଉ ସେ ଶିଳ୍ପିମାନେ ମନ୍ଦିରର ମୂଳପତ୍ତନରେ ଜ୍ଞାନର ଆଭାସ ଦେଇଥିଲେ ଏପରି ଭୀଷଣ ପରିଣାମ ଘଟି ନ ଥାନ୍ତା ବୋଲି ଅନେକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଏ ବିଷୟରେ ଅନବଧାନତାକୁ ଅନେକ ମନ୍ଦିରର ଅକାଳ ପତନର କାରଣ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ କାରଣ ସେତେ ଦୃଢ଼ ନୁହେ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାପାର ମଧ୍ୟ ଘଟିଗଲା ଏବଂ ଏହା ଦ୍ୱାରା କୋଣାର୍କର ଉପରେ ଧ୍ୱଂସର ଭୀମ କର ଅନଧିକାକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ସାଗରଗର୍ଭରେ କେତେକ ଗୁପ୍ତଶୈଳ ଅନେକ ତରଣୀର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରିଥିଲା । ଅର୍କମନ୍ଦିର ଶିଖରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚୁମ୍ବକ ପ୍ରସ୍ତର ଥିଲା । ବିପନ୍ନ ଜାହାଜର କ୍ରୂର ମୁସଲମାନ ନାବିକମାନେ ସ୍ଥିରକଲେ ଏ ପ୍ରସ୍ତରର ଆକର୍ଷଣରେ ହିଁ ଏଠାରେ ଜାହାଜ ସବୁ ଜଳମଗ୍ନ ହେଉଅଛି । ନାବିକମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ମନ୍ଦିରର ଶୀର୍ଷରୁ ବୃହତ୍ ଚୁମ୍ବକପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଦେଲେ । ସେହି ସମୟରୁ ଦେବାଳୟର ଆରତି ଧ୍ୱନି ନିସ୍ତବ୍ଧ--ନୈବେଦ୍ୟର ସମାରୋହ ଲୁପ୍ତ---ଶ୍ଳୋକର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଅଜ୍ଞାତ-- ଅଗୁରୁଚନ୍ଦନକଳାପର ବ୍ୟବହାର ତିରୋହିତ ! କାରଣ ? ଯବନର ସ୍ପର୍ଶରେ ଦେବମହିମା କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି ! ହା ଦେବତା ! ମାନବ ହସ୍ତରେ ଏତେ ଅଳ୍ପରେ ତୁମ୍ଭେ ଅପବିତ୍ର ହୁଅ ! ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏ କାଳ୍ପନିକ କାରଣ ବ୍ୟତୀତ ମଧ୍ୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ କାରଣସ୍ୱରୂପ ଉପରୋକ୍ତ ବିଷୟଟି ସହଜରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଏହି ଉଲ୍ଲିଖିତ କାରଣ ଦୁଇଟି ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣର ସମାବେଶ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଯାଏ; ଏବଂ ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁପରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଅଭାବରେ ଏପରି ଦଶା ଭଜିଲା । ଏ କାରଣଟି ସେତେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକାବେଳେକେ ଭିତ୍ତିହୀନ ନୁହେ । ଉତ୍କଳର ସବୁଦିଗରେ କ୍ରମିକ ଅଧଃପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେବା କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେ ।

ସେ ଯାହା ହେଉ, କୋଣାର୍କର ପତନ ହୋଇଅଛି---ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ପୁଣ୍ୟବ୍ରତ ନରସିଂହ ଦେବ ! ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷର ରାଜସ୍ୱରେ ଯାହା ତୁମ୍ଭେ ନୀଳକୁମୁଦନୀଳିମ ଆକାଶର ଶରୀରରେ କବିର ସ୍ୱପ୍ନପରି ଗଢ଼ିଥିଲ, ଆଜି କେଉଁଠାରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ,ସେହି ଶୈଳ-ମୁଦ୍ରିତ ଶିଳ୍ପକାବ୍ୟ; ସେହି ଅସୀମର ଶାନ୍ତ ବିକାଶ ! ଗୌରବର ମରଣ ଏହିପରି ହୋଇଯାଏ । କେହି ଦେଖେନାହିଁ, କେହି ଶୁଣେ ନାହିଁ, କେହି ଯତ୍ନ କରେନାହିଁ,ଧୀରେ ଧୀରେ,ଅତିଧୀରେ, ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀଙ୍କର ତାମସୀ ଯବନିକାରେ ଗୋଧୂଳିର ହିରଣ୍ୟଦୀପ୍ତି ପ୍ରତିମା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଏ ! ଯେପରି ପୁଷ୍ପର ଟିକିଏ ସୁରଭି ! ମାୟାର କ୍ଷଣିକ ଲୀଳା ରହସ୍ୟ !

ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଏହି ଦେବାଳୟସ୍ଥ ଶିଳ୍ପବିକାଶରେ କୃତିତ୍ୱର ନ ଦେଖୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଇଅଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ବିଶ୍ୱକୋଷ ସଙ୍କଳୟିତା ମହାଶୟ ଏହି କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି। ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କପୋଳକଳ୍ପିତ ବାକ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ।

ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀ ଭୁବନବିଦିତ ଶିଳ୍ପର ଆକର ତାଜମହଲ ନିର୍ମାଣର ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କର ନଷ୍ଟଗୌରବ ବଂଶଧରଗଣ ପୁରୀରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ତୁଳିକାସାହାଯ୍ୟରେ ପଟ୍ଟାଦିରେ ଅଙ୍କିତ କରି ଭାରତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଆଜି ବିସ୍ମୟ ଜନ୍ମାଉ ଅଛନ୍ତି, ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟାରେ ସ୍ୱଭାବକୁଶଳା ବୋଲି ଖ୍ୟାତ। ସେ ଦେଶ (ବିଶେଷତଃ ସେ ଉନ୍ନତ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ) ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟଭିକ୍ଷୁ ହେବାର କାରଣ କଣ ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝି ପାରୁ ନାହୁଁ। ଇଂରାଜିରେ ଗୋଟିଏ ନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଅଛି Victory must begin at home। ଯେଉଁ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ସଦୃଶ ଶିଳ୍ପସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାପିତ କଲେ ସେମାନେ ଆପଣା ଦେଶପାଇଁ କଣ କରିଅଛନ୍ତି ? ସେମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେବାଳୟ ଅଛି ସେଥିରେ କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟର କିଛି ସାଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ—ସେ ଦେଉଳ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଛପର ଗୃହର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁକରଣରେ ନିର୍ମିତ—ସେ ସବୁରେ ପ୍ରସ୍ତର ବ୍ୟବହାର ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ। ଇଷ୍ଟକ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ନିର୍ମିତ—ସେ ଦେବାଳୟ ସବୁର ତୋରଣ ଅଛି ଏବଂ ଏହି ତୋରଣ ସବୁ ସାରାକାନ (Saracan)ମାନଙ୍କର ରୀତି ଅନୁସାରେ ଗଠିତ। ସ୍ଥୂଳତଃ ଏହା କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ,ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ସେ ସବୁ ଦେବାଳୟର ତିଳେମାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ। ଯେଉଁ କାରିଗରମାନେ କୋଣାର୍କ ସଦୃଶ ଆଦର୍ଶ କୀର୍ତ୍ତି ଓଡ଼ିଶାରେ ରଖିଗଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱଦେଶରେ ସେହି ଆଦର୍ଶାନୁକରଣରେ କାହିଁକି ଅକ୍ଷମ ହେଲେ ?

କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟ ୧୨୪୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ସପ୍ତମରାଜା ଲାଙ୍ଗୁଳା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା। ଏହି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କର ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନ ବିଷୟରେ ଇତିହାସ ନୀରବ। କେବଳ ୧୨୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବଙ୍ଗଳା ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ଶତ୍ରୁ ଭୟରୁ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ଓ ବିଗ୍ରହାଦିର ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଦର୍ଶନରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ। ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେତେଜଣ ଅନୁଚର ଆସିବା କଥା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ। ତାହା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ସନ୍ଦିଗ୍ଧଚିତ୍ତ ପଳାୟନକାରୀମାନଙ୍କର ଏପରି ଶିଳ୍ପକଳାରେ ଶକ୍ତିମତ୍ତା ପ୍ରକାଶ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ କି ? ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାରତ-ଗୌରବ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ ଏହି ସନ୍ଦେହ-ମୋଚନ ହେବ। ଦତ୍ତ କହନ୍ତି "A vigorous progress in art is not possible when political life is exstinct" ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜନୈତିକ ବଳର ଅବସାନ ସଙ୍ଗରେ ଶିଳ୍ପର ଉନ୍ନତି ହେବା ଅସମ୍ଭବ। ସାମାନ୍ୟ କେତେ ଜଣ ମୁସଲମାନଦ୍ୱାରା ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଯଦି ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ପଳାଇ ଆସିବାର ଇତିହାସ ଉକ୍ତି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତାହା ହେଲେ ବଙ୍ଗରେ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ସେ ସମୟକୁ ଯେ ଅବସାନ ହୋଇଥିଲା ଏହା ସ୍ୱତଃ ସିଦ୍ଧ। ସେତେବେଳେ ଶିଳ୍ପକଳାର ଉତ୍କର୍ଷ କଥାଟା ଆକାଶକୁସୁମପରି ବୋଧ ହୁଏ।

ଏ ବିଷୟରେ ବିଶ୍ୱକୋଷର ସବୁ ଯୁକ୍ତିର ଅବତାରଣା କରି ସେସବୁର ଖଣ୍ଡନ କରିବାକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନର ଅଭାବ । କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗଠନରେ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିର ସାହଯ୍ୟ କରିବା କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏକ ଅଂଶରୂପରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଏ ବିଷୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚନା ହୋଇପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗର୍ବର ସହିତ କହିପାରୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପମାନଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟତା ଦେଖାଯାଏ —କି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ କି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଓଡ଼ିଶାଶିଳ୍ପୀ ତାହାର ଶିଳ୍ପକଳା ନିମିତ୍ତ ଋଣୀ ନୁହେ । ଏ ବିଷୟରେ ପରିଚୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୁରୀସ୍ଥ ବିମଳାଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟଭାବରେ ଦେଉଅଛୁଁ । ଏ ବିଷୟରେ ବେଶି ଆନ୍ଦୋଳନ ନ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଦେବାଳୟର ବିମାନ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟର ବିମାନ ସବୁ ତୁଳନା କରି ଦେଖୁଁ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ ଓ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମୌଳିକତା ଅଛି—ଅନ୍ୟଦେଶର ଶିଳ୍ପରେ ଏହା ପୁଷ୍ଟ ନୁହେ, କିମ୍ବା ଅନ୍ୟସ୍ଥାନର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁକରଣ ଏହାର ଧର୍ମ ନୁହେ ।

ମନ୍ଦିରର-ପରିଚାଳନା- ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ତୁଳନାରେ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଆଧୁନିକ ରୁଚି ସମ୍ମତ କୌଣସି ପରିଚାଳନା ନାହିଁ । ଏ ପରିଚାଳନା ନ ଥାଇ ଯେ ବେଶୀ କିଛି କ୍ଷତି ହେଉଅଛି, ତାହା ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ କୋଣାର୍କ ଦେବତା ନିର୍ଜନରେ ଯେଉଁ ସେବା ପୂଜା ପାଉଅଛନ୍ତି, ସେହି ନିର୍ଜନ ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ପ୍ରୋଥିତ ସମାଧି ସ୍ତମ୍ଭ ଦେଖିଲେ ଯେଉଁ ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଆଦର୍ଶ ମନେ ପଡ଼େ ତାହା କୌଣସି କାଂସ୍ୟ ଘଣ୍ଟା,ଶଙ୍ଖ ଦର୍ଶକ ମନରେ ଆଣି ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ସେ ଗୌରବ ସମାଧିର ଯେଉଁ ଦଶାବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିଅଛି ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଚ୍ଚନାର କୌଣସି ଆଭାସ ଦେଖାଇବା ସେ ଗଭୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି ଉପହାସ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେ । ନରସିଂହ ଦେବ ଯେଉଁ ମନ୍ଦିର ରଖିଥିଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ କାଳ ତାହାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟାଇଲାଣି । ତାଙ୍କ ମନରେ କୋଣାର୍କ ଦେବତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଆଦର୍ଶ ଥିଲା,ତାହା ଆଉ ଏ ଯୁଗରେ ଘଟିବା ଅସମ୍ଭବ ! ନିଜର ଭୋଗ ବିଳାସ ତୁଚ୍ଛ ମନେ କରି ଗୋଟିଏ ସମୃଦ୍ଧ ସମଗ୍ରଦେଶର ଯୁଗକର କର ବ୍ୟୟ କରି ଯେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସେବାପୂଜାର ଯେ କି କଳ୍ପନା ତାଙ୍କ ମନରେ ଥିଲା ତାହା ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । କୋଣାର୍କ ଦେବତା ! ତୁମ୍ଭର ପୂଜା ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ସୁଖର କଥା ମାନବ ବାସରୁ ତୁମ୍ଭେ ଦୂରରେ ରହିଲଣି, ସାଗର ସୈକତରେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ନିଶୀଥରେ ଯେଉଁ "ଜଳଦେବୀକୁଳ" ମହାନନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ସେମାନେ ତୁମ୍ଭର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବେ, ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟାର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ;ସମୁଦ୍ର ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟଗ୍ର । ଦର୍ଶକ ପାଇଁ ପଣ୍ଡା କୁଳର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ; ଦର୍ଶକ ଆପେ ଆସି ଏ ନିର୍ଜନ ପ୍ରଦେଶରେ ସବୁ ଦେଖି ଯିବ ଏବଂ ଏ ଗୌରବ ଶ୍ମଶାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସି ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଦୁଇବିନ୍ଦୁ ପକାଇ ଆପଣା ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ କରିବ ।

ଚତୁର୍ଥ:ଯାଜପୁର ଦେବାଳୟ ।

ଯାଜପୁର ଗ୍ରାମର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପଞ୍ଚକୋଶବ୍ୟାପୀ ସ୍ଥାନ ସାଧାରଣତଃ ବିରଜା ବା ପାର୍ବତୀ କ୍ଷେତ୍ର ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏ ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଅଛି । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସେହି ସବୁ ଉପାଦାନର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲେ ଖଣ୍ଡିଏ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ହେବ । ସେପରି ଶକ୍ତି ବା ଅବକାଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତୋଟି ପୁରାତନ ବିବରଣ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁଦେବ ମନ୍ଦିର ଓ ହିନ୍ଦୁଦେବତାମାନଙ୍କୁ କି ବିଜାତୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ତାହାର ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରି ଆଜିକାଲିର ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ଦେବା ଓ ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ମନ୍ଦିର ଗଠନ କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତାର ଗୋଟିଏ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଲେଖ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଏ କ୍ଷେତ୍ରର ନାମରୁ ଏହା ଯେ ଏକ ସମୟରେ ଯଜ୍ଞଭୂମି ଥିଲା ଏହା ସୂଚିତ ହେଉଅଛି । କଥିତ ଅଛି ବ୍ରହ୍ମା ପୁରାକାଳରେ ଏହି ପବିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରର ଅଧୁନାତନ ଦଶାଶ୍ୱମେଧଘାଟ ନିକଟରେ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଦେବତାମାନେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସେହି ମହାଯଜ୍ଞର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥିଲେ । ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗାଦେବୀଙ୍କ ନାମ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ତାଙ୍କର ଆଗମନକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶାଖାକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରବାହିତ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ନଦୀ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଏହି ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରୁ ଦୁର୍ଗା ବା ପାର୍ବତୀ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ବାହାରି ଥିଲେ; ସେହି ହେତୁରୁ ଦେବୀଙ୍କର ନାମ ବିରଜା ଓ ତଦନୁସାରେ କ୍ଷେତ୍ରର ନାମ ବିରଜା-କ୍ଷେତ୍ର ହେଲା । ସେହି ଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ମହାଦେବଙ୍କ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ୱରୂପ ଅଷ୍ଟଚଣ୍ଡୀ ଜାତ ହେଲେ । ତଦନନ୍ତର ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଏହି ଲିଙ୍ଗରାଜ ଦେବମାନଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ କୋଟି ସଂଖ୍ୟକ ଲିଙ୍ଗକ୍ଷେତ୍ରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅସୁର ରାକ୍ଷସ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏହିପରି ବିରଜା କ୍ଷେତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଏ କାହାଣୀଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୌରାଣିକ ଘଟଣା କ୍ଷେତ୍ର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ । କଥିତ ଅଛି ବିଷ୍ଣୁ ଗୟାସୁରକୁ ବଧ କରି ଯେତେବେଳେ ଭୂପତିତ କରି ଦେଲେ ତାହାର ବିଶାଳ ବପୁ ଗୟାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଦକ୍ଷିଣରେ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହେଲା—ତାହାର ଶୀର୍ଷଦେଶ ଗୟାରେ ରହିଲା, ନାଭିଦେଶ ଯାଜପୁରରେ ରହିଲା ଓ ପାଦଦେଶ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲାଗିଥିଲା । ଆଜି କାଲି ଯାଜପୁର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ କୂପ ଅଛି ତାହା ଗୟାନାଭି ବା ଗୟାବାମ୍ଫୀ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଲୋକେ ସେ କୂପଟିକୁ ଅତି ପବିତ୍ର ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯାତ୍ରୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପାପପ୍ରକ୍ଷାଳନ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସେ କୂପରେ ତଣ୍ଡୁଳ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ମଳ ପିଣ୍ଡ ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତି । ସେଠାର ଲୋକେ ଓ ଯାଜପୁରର ପଣ୍ଡାମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ୧୮୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି କୂପସ୍ଥିତ ଦୀର୍ଘକାଳ ସଞ୍ଚିତ ପିଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ିକ ବାହାରି ଆସି ମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଆବର୍ଜନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଇଥିଲା । ଏହି ଅଲୌକିକ ଘଟଣାକୁ ସେମାନେ ସେ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ଭାବୀ ବିପଦର ସୂଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୁନ୍ଦର ପାବଚ୍ଛଗୁଡ଼ିକ ବୈତରଣୀନଦୀକୂଳରୁ ବରାହମନ୍ଦିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ସେଗୁଡ଼ିକ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଅଶ୍ୱମେଧଯଜ୍ଞରୁ ଯାଜପୁରରେ ବୈଦିକ କାଳର ଧର୍ମର ଛାୟା ପଡ଼ିବାର ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ଏହି ସମସ୍ତ ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରେ ଯାଜପୁରରେ ଶୈବ ଉପାସନାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । କାଳୀ ମନ୍ଦିର ଓ ଶୈବରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ବୋଲି ଯାଜପୁରର ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବ ରହିଥିଲା । ୧୧୩୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶୈବରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳ ଶେଷ ହେବାରୁ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଯାଜପୁରରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କେତେକ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯାଜପୁର ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ନରପତିମାନଙ୍କର ସାମୟିକ ରାଜଧାନୀରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲା । ଏକ ପ୍ରସ୍ତର ଗଠିତ ସୁନ୍ଦର ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ ମନୋହର ଗରୁଡ଼ ମୂର୍ତିଟି ଏହି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ସମୟରେ ଖୋଦିତ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗରୁଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋଟିଏ ସରୋବରରେ ପୋତି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବାର କେହି କେହି କହନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନାନାବିଧ ଅବତାରର ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ଯାଜପୁର ମନ୍ଦିରଗାତ୍ରରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସପ୍ତମାତୃକାମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ରହି ଯାଜପୁରରେ ଯେ ଏକସମୟରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ତାହାର ଅଭ୍ରାନ୍ତ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ନାନା ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଯାଜପୁରରେ ଦେଖାଯାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବ ସପ୍ତାଶ୍ୱରଥରେ ବସି ରଥ ଚଳାଇବାର ଦୃଶ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଭିତ୍ତିଗାତ୍ରରେ ଚିତ୍ରିତ ମୂର୍ତ୍ତିସମୂହରୁ ବୁଝାଯାଏ । ଯାଜପୁରର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ବିଭିନ୍ନକାଳୀନ ଆଭ୍ୟୁଥିତ ଧର୍ମର ଚିହ୍ନ ସବୁ ଦେଖି ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର ସାହେବ କହିଅଛନ୍ତି—"The temple walls and monolithic sculpture of Jajpur furnish, even in their fragmentary state a chronicle of the evershifting religions of India."

ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସୁଗଠିତ ସୁଚିତ୍ରିତ ମନ୍ଦିର ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଯାଜପୁରର ଅତୀତ ଗୌରବ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଯବନ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ କେତେକ ଗୋଟି ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ଯାଜପୁରର ରହିଅଛି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଳୀ,ବାରାହୀ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତରମୟୀ ପ୍ରକାଣ୍ଡମୂର୍ତ୍ତି ତିନିଗୋଟି ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ତିନିଗୋଟି ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଶତକୋଶ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଗଡ଼ଜାତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆନୀତ ହୋଇଥିବ ।

ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଦେଖିବାକୁ ଚତୁର୍ଭୁଜା ଦେବୀ । ମହାରାଣୀ ପରି ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ବସି ଅଛନ୍ତି ; ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରସ୍ତରର ହସ୍ତୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ପଦଦ୍ୱୟ ସ୍ଥାପିତ, ଖଣ୍ଡିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶାଢ଼ୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ବକ୍ର ହୋଇ ପାଦଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଅଛି । କଟିଦେଶରେ ମେଖଳା, ବକ୍ଷଦେଶରେ ନାନାବିଧ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର,ମନୋହର କେଶ ବିନ୍ୟାସ ସୁରୁଚିର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି ।

ବାରାହୀ ନିଜ ଜାନୁ ଉପରେ ଶିଶୁସନ୍ତାନଟିକୁ ବସାଇ ବସି ଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦୁଇଟି ପରି ମଧ୍ୟ ଏ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରରେ ଗଢ଼ା । ସେ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡି ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ୮ଫୁଟ ପ୍ରସ୍ଥରେ ୪ ଫୁଟ । ହସ୍ତରେ କଙ୍କଣ, ବଳୟ ଓ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠିରେ ମୁଦ୍ରିକା ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶାଢ଼ୀ ପରି ଖଣ୍ଡିଏ ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ କେବଳ ବକ୍ଷୋଦେଶଟି ଅର୍ଦ୍ଧମୁକ୍ତ କରି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଲାଗିରହିଅଛି । କଣ୍ଠଦେଶରୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମାଳା ଲମ୍ବି ଅର୍ଦ୍ଧୋନ୍ମୁକ୍ତ ବକ୍ଷୋଦେଶକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ପକାଇ ଅଛି—ମସ୍ତକରେ ନାନାବିଧ ଅଳଙ୍କାର ଓ କର୍ଣ୍ଣ ଦେଶରେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ ରହି ମୂର୍ତ୍ତିଟିର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଅଛି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ସବଳ ସୁଗଠିତ ମହିଷ ବାହନର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେବୀଙ୍କର ପାଦଦେଶରେ ରହିଅଛି ।

ଏହି ତିନିଗୋଟି ପ୍ରସ୍ତରମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିମଧ୍ୟରେ କାଳୀ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଭୀତିପ୍ରଦା । ସାଧାରଣତଃ କାଳୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଯେପରି ଭାବରେ ସର୍ବତ୍ର ଦେଖାଯାଏ, ଏଠାରେ ତାହାର କିଛି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇନାହିଁ, ବରଂ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତିଟି କାଳୀଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ-ଭୟଙ୍କର ଚିତ୍ରଟିକୁ ଆହୁରି ଭୟଙ୍କର କରି ପକାଇଅଛି । ସେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ବସି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମ ପତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ଆସନ ଉପରେ ରହିଅଛି ।

ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ତିନିଗୋଟି ବ୍ୟତୀତ ନଦୀକୂଳରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ କ୍ରମନିମ୍ନ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ (raised gallary) ଦେହରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପୌରାଣିକ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ସେ ସବୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସାତ ଗୋଟି ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସପ୍ତମାତୃକା ନାମରେ ପରିଚିତ । ପୂର୍ବ କଥିତ ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆକାର ଗଠନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ କାଳୀ, ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ, କୌମାରୀ, ରୁଦ୍ରାଣୀ, ବାରାହୀ, ବୈଷ୍ଣବୀ, ଓ ଯମମାତୃ ନାମରେ ଅଭିହିତା । ଏଠାରେ କାଳୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତବୀଜକୁ ବିନାଶ କରି ଏକ ହସ୍ତରେ କଟାରୀ ଓ ଅନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ରକ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଧରି ରୋଷକଷାୟିତ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ଦର୍ଶକର ଭୀତି ଉତ୍ପାଦନ କରେ । ଏହିପରି ଭୟାନକ କାଣ୍ଡ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲେ ସଂସାର ଭୟରେ ଛିନ୍ନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯିବ ଏହି ଭୟରେ ଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ପଦାଘାତରୁ ସଂସାରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମିତ୍ତ ମହାଦେବ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କ ପଦତଳରେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏକେ କରାଳବଦନା, ବିକଟଦଶନା, ନୃମୁଣ୍ଡମାଳନୀ, ବିଭତ୍ସରୂପିଣୀ ଦେବୀ; ତା ଉପରେ ପୁଣି ଦୈତକୁ ମାରି ହସ୍ତରେ ଦୈତ୍ୟଶୋଣିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଓ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ଭୈରବ ନୃତ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତା । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରାଣରେ ଆତଙ୍କ ଜନ୍ମାଇବ । ଯମମାତୃ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ କମ୍ ଭୟଙ୍କରୀ ନୁହେ । ମୃତ୍ୟୁ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କଲେ ଯେଉଁ ବେଶ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ ଯମମାତୃଙ୍କର ସେହିବେଶ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ରହିଅଛି ; କହିଲେ ଚଳେ । ଦେଖିବାକୁ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣା, ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳସାର ବୃଦ୍ଧା, ମୁଖଦେଶରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟବିଷାଦ ଅବସାଦର ପୂର୍ଣ୍ଣଛାୟା ପଡ଼ି ଅଛି । ଦେଖିଲେ ଏ କଥା ସ୍ୱତଃ ମନେ ହୁଏ ଯେପରି ମୂର୍ତ୍ତିଟି କାହାଉପରେ ଅଭିଶାପ ବର୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ବିକଟ ମୁଖବ୍ୟାଦାନ କରି ଚାହିଁ ବସିଅଛି ।

ଯାଜପୁରର ଦେବାଳୟ ଓ ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ପ୍ରଭୂତ କ୍ଷତି ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛି । ଆଜି ଯାଜପୁରରେ ଯାହା ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି ଅଛି ତାହା ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତିର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ମାତ୍ର – ଯାହା ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱେଷ ହିଂସା ଅବମାନନା ଓ ଅସ୍ତ୍ରମୂନରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଅଛି, ସେତିକି ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ପଡ଼େ । ହିନ୍ଦୁନିନ୍ଦୁକ ନିଷ୍ଠୁର ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଧ୍ୱଂସ କରି, ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଅଙ୍ଗ ଛେଦ କରି, ଯାଜପୁର କାହିଁକି, ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ କ୍ଷତି କରିଅଛି ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ଗଲେ ମଧ ସେ କ୍ଷତିପୂରଣର ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ ଅବିବେକୀ ଧର୍ମାନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ସଂସାରର କି କ୍ଷତି କରିପାରେ ତାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଢ଼ିଲେ ଅକ୍ଳେଶରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହୁଏ । ଧର୍ମର ଦୁହାଇ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ର ଏପରି କ୍ଷତି କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହୋଇ ପାରେ ସେମାନେ ଜୀବଶ୍ରେଣୀର କେଉଁ ସ୍ତରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାରନ୍ତି ତାହା ପ୍ରାଣୀତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନୀୟ ବିଷୟ । ସମୟସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଆସିଥିବା ଯେଉଁ ଲୋମହର୍ଷଣ ବ୍ୟାପାରର କ୍ଷୀଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିଲେ ଆଜି ମାନବ ମନରେ ପ୍ରବଳ ଜୁଗୁପ୍ସା ଜାତ ହେଉଅଛି ତାହା ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମ ନାମରେ କରି ପାରିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ କେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ତାହା ଧର୍ମବିଜ୍ଞାନବେତ୍ତାମାନଙ୍କର ଅବଧାରଣୀୟ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା କହିଅଛୁଁ ସେଥିରେ କଳ୍ପନାର ବିଳାସ କିଛି ନାହିଁ ; ଇତିହାସ ବଜ୍ରନିର୍ଘୋଷରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରିଅଛି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତି କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ମାତ୍ର କଲୁ । ଏ ବିଷୟରେ ନିରପେକ୍ଷ ବିଦେଶୀୟ ଐତିହାସିକଙ୍କର ଏକସ୍ଥାନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣନ୍ତୁ ; —"Whatever Musalman bigotry could destroy has perished; and the grave of an Afghan iconoclast, quarried out of Hindu shrines, forms the most conspicuous monument in the metropolis of the Sivaite priests. The Muhammadans of the sixteenth and seventeenth centuries stabled their horses in the Hindu palaces and tore down the great temples, stone by stone, to build royal residence for their own chiefs". ଏହାର ମର୍ମାନୁବାଦ ଏହିପରି—ମୁସଲମାନ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ଯାହା କରି ପାରେ ତାହା କରି ଯାଇଅଛି । ଆଫଗାନ ହିନ୍ଦୁତୀର୍ଥର ମନ୍ଦିର ନେଇ ନିଜର କବର କଲା, ତାହା ପୁଣି ଆଜି ସଗର୍ବର ଶୈବଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ଲୀଳାଭୂମିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ୧୬ଶ ଓ ୧୭ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜପ୍ରସାଦକୁ ନିଜର ଅଶ୍ୱଶାଳାରେ ପରିଣତ କଲେ ଏବଂ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ନିଜ ନିଜ ଦଳପତିମାନଙ୍କର ବାସୋପଯୋଗୀ ରାଜଭବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହା ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ; ତାହା ହେଲେ ନିରପେକ୍ଷ ପାଠକ ମନେ କରନ୍ତୁ ଯାଜପୁର କି ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ କ୍ଷତି ସହ୍ୟ କରିଅଛି । ଇତିବୃତ୍ତରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରୁଅଛୁଁ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ମୁସଲମାନମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଭୟରେ ଏକ ମନ୍ଦିରର ସୁଦ୍ଧା ବିନାଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଫଗାନ ଦଳରେ ଆଲିବଖର ନାମକ କଳାପାହାଡ଼ର ଜଣେ ଅନୁଚର ଆସି ନିଜର ଧର୍ମ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (?) ହିନ୍ଦୁଜଗତର ଯେ ମହାକ୍ଷତି କଲା ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ । ସେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କୁ ଭୂମିସାତ୍ କରି ଦେଲା, ମନ୍ଦିରସବୁକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ପକାଇଲା, ଶୈବମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଲୀଳାଭୂମି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଶୁକ୍ରବାରର ଉପାସନା ଓ କୋରାନପାଠରେ ଧ୍ୱନିତ ହେଲା ବଡ଼ ବଡ଼ ମନ୍ଦିର ଦେହରୁ ପ୍ରସ୍ତର ଯାଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ମସଜିଦ୍ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ଏ କ୍ଷତି ଏ ମହାକ୍ଷତି ଚାରିଶତବର୍ଷ ତଳେ ସହ୍ୟ କରି, କାଳର ନିଷ୍ଠୁର ଶାସନ ଏ ଦୀର୍ଘକାଳ ଭୋଗ କରି ଯାହା ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଛି ତାହାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଜିର ଯାଜପୁର । ଯଦି ଆଧୁନିକ ଯାଜପୁର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ସମୃଦ୍ଧି ଚିନ୍ତା କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଁ, ଏ ସମସ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାର ପୂର୍ବରୁ ଯାଜପୁର ଯେ କି ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର ଥିଲା ପାଠକମାନେ ନିଜନିଜର କଳ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଥରେ ଠିକ୍ କରି ନିଅନ୍ତୁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀ ସେ ଦୁଃଖର, ସେ ନଷ୍ଟଗୌରବର ଚିତ୍ର ଦେବାକୁ ସର୍ବଥା ଅସମର୍ଥ ।

ଯନ୍ତ୍ରୀ ଅଭାବରେ ଯନ୍ତ୍ରର ପରିଚାଳନା କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସୁଚାରୁରୂପେ ହେବାର କେବେ କେହି ଶୁଣି ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଯାହା ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ ତାହାର ଅଭାବରେ ରାଜ୍ୟ ସୁନ୍ଦରରୂପେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚଳି ପାରେ ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟକଥା କାହିଁକି, ସର୍ବତ୍ର ଏ ଉକ୍ତିଟି ସତ୍ୟ । ଯେଉଁ କ୍ଷଣଜନ୍ମା ପୁରୁଷମାନେ ମନ୍ଦିର ସବୁ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ତିରୋଧାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ,ଯାଜପୁରରେ କାହିଁକି, ସର୍ବତ୍ର ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଅଭିଭାବକ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଦୀନ ଦଶାରେ ପଡ଼ିଅଛି । ବିଶାଳ ହିନ୍ଦୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଆଜି ଏହି ଏକଦଶା । ନାନାଭାବରେ ଆଜିକାଲି ଅଭିଭାବକତ୍ୱ ଚାଲିଅଛି—ସରକାର ବାହାଦୁର କିମ୍ବା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଅଭିଭାବକ ହେଉଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ନିଷ୍ଠା ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାଙ୍କର ଥିଲା ତାହା ଆଜି କାହିଁ ? ତେଣୁ ଅଭିଭାବକ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଅଭିଭାବକ ଶୂନ୍ୟ,ପରିଚାଳନାର କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡ ଓ ଯଥାସମ୍ଭବ ଆଡ଼ମ୍ବର ଥାଇ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିରର ପରିଚାଳନା ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ଏହି ଦଶା,ଯାଜପୁର ସେଥିରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହେ । ପଣ୍ଡା ଅଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଗାଈ ମୂଳଧନ ସ୍ୱରୂପ ରଖି ସେଥିରେ ଶତ ଶତ ଯାତ୍ରିଙ୍କୁ ବୈତରଣୀ ପାର କରାଇ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତମ ଚାରିପଇସା ପାଉଅଛନ୍ତି, ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳକ ହୋଇ ମନ୍ଦିରର ଆୟବ୍ୟୟର ହିସାବ ରଖୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ନିଷ୍ଠା, ସେହି ଭକ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଆଜି ସାହାହୀନ,ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଆଜି ନିରାଶ୍ରୟ । ଆଜି ଯେ ଏତେ ହିନ୍ଦୁ ସଂସାର ବକ୍ଷରେ ନାନା ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ରହିଅଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସାର ସତ୍ୟ ଓ ଉଦାରତା ଯୋଗୁଁ ଘଟିଅଛି । କାଳସ୍ୟ କୁଟିଳା ଗତିଃ ।

ମୁସଲମାନ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରିବା ପରେ ଯାଜପୁରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି ଅଛି, ତାହା ତାତ୍କାଳୀନ ଉତ୍କଳୀୟ ସଭ୍ୟତାର୍ ଅନେକ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଯେଉଁ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ତିନି ଗୋଟିର କଥା ଆମ୍ଭେମାନେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁଁ ,ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଗଡ଼ଜାତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆସିଥିବ । ସେହି କଠିନ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଯେଉଁ ମନୋହର ଖୋଦନ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହା ନବମ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳୀୟ ଶିଳ୍ପୀର ଶିଳ୍ପଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷାରୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ରୁଚିର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ,ବାରାହୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମନୋହର କେଶବିନ୍ୟାସ ଓ ସୁରୁଚି ସମ୍ମତ ଅଳଙ୍କାରର ସମାବେଶରୁ ସେହି ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ଲଳନାର୍ ଯେଉଁ ଆଲେଖ୍ୟ ମିଳେ ତାହା ସଗର୍ବରେ ଜଗତ ସମକ୍ଷରେ ଦେଖାଇବାର କଥା । ଆଜି ଏତେଦିନ ପରେ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟ ରମଣୀ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବେଶଭୂଷାର ସଂମିଶ୍ରଣରୁ ଆପଣା ପାଇଁ ଯେଉଁ ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ଅଳଙ୍କାର ସଂଗ୍ରହ କରି ପାରିଅଛି, ଏତେ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀ ଯେ ସେହିପରି ବେଶଭୂଷାର ରୁଚି ପାଇଥିଲା ତାହା ଯାଜପୁରର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତିରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ,ମେଖଳା, ବକ୍ଷୋଦେଶ ଓ କେଶରେ ନାନା ଅଳଙ୍କାର, ହସ୍ତରେ କଙ୍କଣ,ବଳୟ, କର୍ଣ୍ଣରେ ସୁଚାରୁ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ, ବାମ ହସ୍ତର କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ମୁଦ୍ରିକା ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀର ସୁରୁଚିସଙ୍ଗତ ବେଶବିନ୍ୟାସର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଯେଉଁମାନେ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀଜାତିର ବେଶବିନ୍ୟାସରେ ଟିକିଏ ସୁରୁଚିର ଅଭାବ ଦେଖି ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ କାବ୍ୟ କବିତା ଛାଞ୍ଚରେ ଢ଼ାଳି ନିଜର ମାତା,ଭଗିନୀ, କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ "ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ଜଗନ୍ନାଥ ରଥର ଚାଲି ସଙ୍ଗେ" ତୁଳନା କରି କବିତାର ଗୌରବ (?) ବଢ଼ାଇବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଛାଡ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ,ସେମାନେ ଯାଜପୁରର ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ପାର୍ବତୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଟିକିଏ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ଦେଖିଲେ ବୁଝିପାରିବେ ସେମାନଙ୍କର ବିଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ବିଜାତୀୟ ରୁଚିଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ରୁଚି କୌଣସି ଅଂଶରେ ହୀନକକ୍ଷ ନୁହେ । ଯାଜପୁରର ମନ୍ଦିର, ବିଭିନ୍ନ ଧରଣର ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ଏକାଧାରରେ ତାତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳାଶିଳ୍ପଚାତୁର୍ଯ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧିବଳ ଓ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଖଣ୍ଡଗିରି କପୋଳ ଦେଶରେ ଯେପରି ଅକ୍ଷରରେ ଶିଳାଲିପି (inscription) ଦେଖାଯାଏ ଯାଜପୁରର ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ସେହିପରି କେତେକ ଲିପି ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ଯାଜପୁର ନିଜ ବକ୍ଷରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିରର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ରଖି ସେହି ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଅତୀତ ସମୟର ଯେଉଁ ଐତିହାସିକ କୀର୍ତ୍ତି କାହାଣୀ ବହନ କରି ଆସିଅଛି ତାହା ଉତ୍କଳର ଜାତୀୟ କବି ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଐତିହାସିକ ନିକଟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକର କଥା ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ନାନା ଦିଗରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଲୋଚନା କରିଅଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଶିଳ୍ପ ଯେ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଭାଗ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ଦେଖିବାର ଶକ୍ତି ବା ସମୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଶିଳ୍ପ ବିଷୟରେ କେତେକ ନୀତି ଆଲୋଚନା କରୁ କରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପର ଯେଉଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶା ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣଭାବରେ ଥରେ ମିଳାଇ ଦେଖିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । Ruskin ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପର ଯେଉଁ ସାତଗୋଟି ପ୍ରାଥମିକ ଗୁଣକୁ ତାଙ୍କର ମଧୁର ଭାଷାଭଙ୍ଗୀରେ "The seven lamps" ବା ସପ୍ତ ପ୍ରଦୀପ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟମାନଙ୍କରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଦେଖାଯିବ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ସବୁର ଶିଳ୍ପ କେଡ଼େ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀୟ; ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପିର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଗୁଣସବୁ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟରେ କିପରି ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରରୁ ରହିଅଛି ।

ସେହି ସାତଗୋଟି ଗୁଣମଧ୍ୟରୁ ୧ମଟି 'ତ୍ୟାଗ'(Sacrifice) । ଯେ କେହି ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଦେଖି ସେ ବିଷୟରେ ନିରପେକ୍ଷଭାବରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବେ, ସେ ଏକଥା ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ ଏହି ଗୁଣଟି ଓଡ଼ିଶା ଶିଳ୍ପର ସବୁବେଳେ ଥିଲା—ପରିଶ୍ରମକୁ ଭୟକରି ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀ କୌଣସିଠାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ହାନି କରିନାହିଁ ବରଂ ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ତାର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଠାରେ ସେ ତାର ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନ ପୂଜାର ନୈବେଦ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଅର୍ପଣ କରିଅଛି ।

୨ୟଟି ସତ୍ୟ (Truth)ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଳ୍ପିକୁଳର ପ୍ରତାରଣାଶୂନ୍ୟତା । ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀ ଏହାର ଟିକିଏ ମାତ୍ର ଅପବ୍ୟବହାର କରିନାହିଁ । ସେ ଗୋଟିଏ କଥା ଲେଖି ଦର୍ଶକମନରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରତାରଣାପୂର୍ବକ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବାକୁ ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହିଁ । ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟବହାର ଓ ଉପଯୋଗିତା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରୂପେ ଦେଖାଉଅଛି । କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡିକରେ କିଛି ଟିକିଏ ଚିତ୍ର କରି ଦେଇ ମାର୍ବଲପ୍ରସ୍ତରର ଭ୍ରମ ଜନ୍ମାଇବା ଭଳି ପ୍ରବଞ୍ଚନା ତାହାର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ମିଳିବା ଦୁଷ୍କର ।

୩ୟଟି ଶକ୍ତି (Power); ବିବିଧ କଠିନ ଶିଳାପ୍ରସ୍ତୁତ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟସବୁ ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ । ପିରାମିଡ଼ର ଅଳଙ୍କାରହୀନତା ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅଳଙ୍କାରସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ବିଶାଳତାରେ କୌଣସି ଅଂଶରେ ହୀନ ନୁହେ । ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟର

Digitized by srujanika@gmail.com

କଠିନତା ହଠାତ୍ ମନେ ହୁଏ—ତାହାର କୌଣସି ଅଂଶ ଦୁର୍ବଳ ବା କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ବୋଲି ଭୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୪ର୍ଥଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ (Beauty)—ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ଗୁଡ଼ିକର ଶିଳ୍ପକାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କି ମଧୁର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଅଛି ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ କେଉଁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେଉଁଠାରେ ଶେଷ କରିବୁଁ ତାହା ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନାହୁଁ । ଐତିହାସିକ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟର ମହୋଚ୍ଚ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧହୋଇ ଜଗତ ସମକ୍ଷରେ ତାହାର ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ମଧୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଏକସ୍ଥାନ ଏହିପରି ମନୋରମ— "Tendrils and young leaves, flowers and fruits, pretty birds and pet animals, young children and youthful maiden,-the most graceful objects of nature,—have every-where been selected for ornamentation, and they have been so combined as to produce the most striking effects. It may be added also that no object has anywhere been represented which is not calculated to inspire a sense of beauty in the beholder. The Romans made a grave mistake in this respect by placeing the skulls of men and oxen with cross bones between the triglyphs as objects of beauty. Nothing of the kind occurs in Orissan temples" (Dr. Mitra's 'Antiquities of Orissa,'Part of First,P-67)

ବାସ୍ତବିକ ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଦେହରେ ଯେ କେତେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫଳ,ପୁଷ୍ପ,ପତ୍ର,ବୃକ୍ଷ, ଲତା,ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ,ସଂସାରିକ ନାନା ଦୈନିକ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ସୁମଧୁର ଶିଳ୍ପ କଳାରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଅଛି ତାହା ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାର ସାମଗ୍ରୀ,ବର୍ଣ୍ଣନା ପଦେ ପଦେ ସେଥିରେ ପ୍ରତିହିତ ହେବ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ ସାହାଯ୍ୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳନ କରିବା ଲାଗି ଯାହା ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀ ତାହାର କିଛି ହାନି କରି ନାହିଁ । ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ(location) ,ଆକାର, ଅଳଙ୍କାର,ସାମାନୁପାତିକ ବିଭାଗ(symmetry),ଆଲୋକ ଓ ଛାୟା (Disposition of light and shade)ନୀତି ପ୍ରଭୃତି ଶିଳ୍ପ ଶାସ୍ତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମ ନିୟମ ସବୁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପିର ଅପରିଚିତ ନ ଥିଲା । ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଏହି ସବୁ କଠିନ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ନିଜର ଦକ୍ଷ କର ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରାଭିଜ୍ଞତାର ଯେଉଁ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛି ତାହା ଆଜି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଦୃପ୍ତ ଐତିହାସିକ ମନରେ ବିସ୍ମୟ ଜନ୍ମାଉଅଛି । ଧନ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପି ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କଳାଶିକ୍ଷା ! ଆଜି ତୁମ୍ଭର କୁଳ କାହିଁ ଗଲେ ! ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହରାଇ ଓଡ଼ିଶା ଆଜି ଦୀନହୀନ ! ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଂଶର ତିରୋଭାବରେ ଦେଖି ... ହି ଅହମିକାଦୃପ୍ତ ବିଦେଶୀୟ କହୁଅଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପ ଓଡ଼ିଶାର କୀର୍ତ୍ତି ନୁହେଁ ! ... ହା ଆଉ କଅଣ ଜନ୍ମଭୂମି ତାହାର ଲୁପ୍ତ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବ ନାହିଁ !

ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦେବାଳୟ ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି କୀର୍ତ୍ତିସ୍ଥାପ... ର କିପରି ବାସନା ଥିଲା ଏହା ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ତିନି ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଇଅଛୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ... ଗଠନ-ସ୍ପୃହା କାହିଁକି କମିଗଲା ଏ ବିଷୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ବସିଲେ ଦେଶର ନାନା ... ସ୍ୱତଃ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏ ମନ୍ଦିରନିର୍ମାଣ ସ୍ପୃହା ତିରୋଭାବରେ ଏ...

Digitized by srujanika@gmail.com

କାରଣ, ଦେଶର ସୁଖଶାନ୍ତି ଓ ଧନର ଅଭାବ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,ଦେଶ ହିନ୍ଦୁର ଅଧୀନ ଥିଲା, ହିନ୍ଦୁନରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା ସେତେଦିନ ଦେଶରେ ନାନା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ବୈଦେଶିକ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବିମାନେ ଦେଶ ଅଧିକାର କଲେ,ସେ ଦିନଠାରୁ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁର ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱ ସୁଷମାଭଣ୍ଡାର ସୁପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର ଓ ମନ୍ଦିରବାସୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ସେଥିରେ ଯେ ଦେଶରୁ ମନ୍ଦିର ସବୁର ଏକାବେଳେକେ ନାମ ଲୁଚି ଯାଇ ନାହିଁ—ତାହା ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା । ସେମାନେ ଏତିକିରେ କ୍ଷାନ୍ତ ନ ଥିଲେ; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏକ ହସ୍ତରେ ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ଓ ଅନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ଖଡ୍ଗ ଘେନି ସ୍ୱଧର୍ମ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ଏବଂ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରଭାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷତି ସ୍ୱୀକାର କଲା । ନିରୀହ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଭାବି ଥିଲେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଚାଲି ଯିବ,ଆକ୍ରମଣକାରିର ଧନଲାଳସା କେତେକ ଦିନରେ ଚରିତାର୍ଥ ହେବ ଓ ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ି ଯିବ । କିନ୍ତୁ ଆହା ! ସେମାନଙ୍କର ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅପମାନିତ ହେଲା,ସେହି ଦିନଠାରୁ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଉପରେ ବୈଦେଶିକ ଭାବର ପ୍ରଭାବବିସ୍ତାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା; ଏବଂ ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ତାହା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲି ଆସୁଅଛି । ଏ ସମସ୍ତ ବୈଦେଶିକ ଭାବ ଓ ଚିନ୍ତା ଦିନକୁଦିନ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ହୀନବଳ କରାଇ ଆପଣାର ବିଜୟ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼ାଇଲା । ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି ହିନ୍ଦୁଜାତି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କେବେ ଏ ସମସ୍ତ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରେମଧର୍ମର ସୁମଧୁର ଫଳ ଦେଶବିଦେଶରେ ବାଣ୍ଟିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ଏବଂ ଜଗତ ସମକ୍ଷରେ ବଜ୍ର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ଜଣାଇବ—'ହିନ୍ଦୁର ଧର୍ମପ୍ରଚାର ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ଲାଭର କୌଶଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟାସ ନୁହେ, ଏହା ସଂସାରର ଦୀନ ହୀନ ଜୀବମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଓ ଉଦ୍ଧାରର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ଏକ ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦର ଉପାୟ ମାତ୍ର ।'

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଏ ସମସ୍ତ ଦେବାଳୟର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ସବୁକୁ କେବଳ ଧର୍ମମନ୍ଦିର କହିଲେ ଯଥାର୍ଥ ହେଲା ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଏକାଧାରରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ମନ୍ଦିରର ସମବାୟ, ଏ ଏକଭାବରେ ଧର୍ମର ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବିଜୟସ୍ତମ୍ଭ—କେତେ ଅତ୍ୟାଚାର,ଅବିଚାର,ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାର ସହ୍ୟ କରି ସହସ୍ରାଧିକ ବର୍ଷ ଏ ଆପଣାର ପୁରାଣ ମହିମାରେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହି ଶତସହସ୍ର ପ୍ରାଣରେ ଧର୍ମ ବଳ ଦେଇ ଭାରତକୁ ସଞ୍ଜୀବିତ କରି ରଖିଅଛି । କେବଳ ସେ ତାହା ଅତୀତରେ କରିଅଛି ତାହା ନୁହେଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ନବ୍ୟସଭ୍ୟଯୁଗରେ ମଧ ଏ ଅନେକ କ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରିଅଛି— ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଧର୍ମର ନବ ନବ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରେ ଓ କରୁଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ଜଡ଼ପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତା ବାସ୍ତବରାଜ୍ୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ବଢ଼ାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଭାବପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତା ଓ ସେଥି ସଂଗେ ସଂଗେ ପୁରାଣ ଧର୍ମନୀତି ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଉଅଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମନ୍ଦିର ପରି ଧର୍ମପଥ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ବନ୍ଧୁ ଏ ଯୁଗରେ ମଧ ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକ । ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଏକଦିଗରେ ଓଡ଼ିଶାର Gallery ବା ଚିତ୍ରଶାଳା—ଏହାକୁ ଦେଖିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ମିଳେ; ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଏହା ଓଡ଼ିଶାର Parliament ବା ବିଚାରଳୟ — ଏଥି ମଧରେ ପ୍ରହରୀର

Digitized by srujanika@gmail.com

କଶାଘାତ ବ୍ୟବହାର, ଜୀବଙ୍କର ଗୃଧ୍ରବ୍ୟବହାର ନ ଥାଇ ମଧ ଦେଶର କେତେ ବିବାଦ ବିସମ୍ବାଦ ତିରୋହିତ ହୋଇଥାଏ । ଏକ ଭାବରେ ଏ ମନ୍ଦିରସବୁ ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦଭବନ—ବର୍ଷର କେତେ ପର୍ବପାର୍ବଣରେ ଯେ ସମବେତ ଲୋକମଣ୍ଡଳୀ ଏଠାରେ ନାନା ଭାବରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତାହାର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ, ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖିଲେ ଏହା ବିଲାତର Club ବା Coffee House କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ କିଛି କମ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ଏଥିପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଓ ଧର୍ମଜଗତର ଇତିହାସ ଘନିଷ୍ଠଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଐତିହାସିକର ଆଦର ସାମଗ୍ରୀ ଏହି ଦେବାଳୟମାନ ଓଡ଼ିଶାର 'କବିସମ୍ବଳ' ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି ; ଏବଂ ନାନାଭାବରେ ଭବିଷ୍ୟତ କବିତାରାଜ୍ୟରେ ଯେ ନିଜର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେବେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟସବୁ ସଭ୍ୟଦେଶର ନାନା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଭବନର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଆସୁଅଛି । ଅତଏବ ଏହାର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଯଦି କେହି ବୈଦେଶିକ ଏକସ୍ଥାନରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟଗୌରବଭବନ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ ତାହାହେଲେ ତାକୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବା କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ଦେଖାଇଦେଲେ ନିତାନ୍ତ ଅଯୌକ୍ତିକ ହେବ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ସୂକ୍ଷ୍ମଶିଳ୍ପ, ଧର୍ମଚିନ୍ତା ପ୍ରଭୃତିର ଏପରି ମଧୁମୟ ସମବାୟ ଦେଶପ୍ରତି, ଜାତିପ୍ରତି ଗୌରବାବଦ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦେବାଳୟର ଧର୍ମ ମତସଙ୍ଗେ କାହାର ମତ ମିଳି ନ ପାରେ ; କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ଦେବାଳୟଟା ପାପର ଭଣ୍ଡାର ବା ବିଭୀଷିକାର ପୂତିଗନ୍ଧମୟସ୍ଥାନ, ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟ କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ମାନବ ଦେଇ ନ ପାରେ । ଧର୍ମମତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ଚରିକାଳ ହେଉଥିବ; ତାହା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଜନପ୍ରିୟ ଉପାଦେୟ ପଦାର୍ଥର ମୂଲ୍ୟ ହ୍ରାସ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା କୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେ । ଏହି ମନ୍ଦିର ସବୁର ଧର୍ମଭାବରେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତା ହୋଇ ନାରୀକବି ସୁଲକ୍ଷଣା ଦେବୀ ଗାଇଅଛନ୍ତି —

"ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ଯେ ବାନା ଉଡ଼ୁଛି
ପାପୀଙ୍କୁ ଡାକୁଛି ସେହି
ଆସ ଆସ ଜନେ ଶରଣ ପଶିବ
ମରଣକୁ ଭୟ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ସବୁ ଓଡ଼ିଶାର ସଭ୍ୟତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ ଏବଂ ଦେଶଭକ୍ତ ଉତ୍କଳପୁତ୍ରର ଗୌରବସ୍ତମ୍ଭ ଓ ପୂର୍ବପୁରୁଷସ୍ମୃତିଜାଗରଣକାରୀ ବିରାଟ ମୂକସାକ୍ଷୀ ।

ସହୃଦୟ ପାଠକ, ଦୁଇ ଚାରି କଥାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ଦୁଇ ଚାରିଗୋଟି ମନ୍ଦିରର ଚିତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛୁଁ ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତିର କ୍ଷୀଣ ସାଧନା ମାତ୍ର । ଯଦି ଆପଣମାନେ ସ୍ୱଦେଶର ଅତୀତ ଗୌରବର ମହିମାମୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ସମାନ୍ୟ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରି ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଯାଆନ୍ତୁ । ନିର୍ଜନରେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ବସି ଚିନ୍ତା କରୁଥିବେ ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତ କି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଥିଲା ! କୋଣାର୍କର ଶୁଭ୍ର ଚିକ୍‌ଚିକ୍‌ତାମୟ ବାଲୁକାରାଶି ଉପରେ ବସି ଏକ ଦିଗରେ ଅକୂଳ ଅନନ୍ତ ନୀଳିମାମୟ ସାଗରର ଉତ୍ତାଳଫେନିଳତରଙ୍ଗନିନାଦିତ ମହାସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୋଣାର୍କର ଗୌରବ ସମାଧିରୁ ସମୁତ୍‌ଥିତ ପ୍ରାଚୀନ ସମୃଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଶାର ବୀରସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ହେଲେ ମଧ ନିଜ ଦେଶର ଦୀନତା, ହୀନତା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରି ପାରି ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ । ହିନ୍ଦୁଜଗତର ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପୁଣ୍ୟଲିପ୍‌ସୁ ଯାତ୍ରିକଣ୍ଠନିନାଦିତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଥରେ ସେହି ମହାସତ୍ତ୍ୱ ଅନଙ୍ଗଭୀମଙ୍କର ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ଆପଣା ମଧରେ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ପାରି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରନ୍ତୁ । ଯଦି ଆପଣ ଭାବୁକ ବା କବି ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି ଥରେ ଏକାମ୍ର କାନନର ଗୌରବଦୀପ୍ତ ଚିରସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ,ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ପବିତ୍ରୀକୃତ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଯାଆନ୍ତୁ । ସ୍ୱତଃ ଚକ୍ଷୁଜଳ ସଙ୍ଗରେ ଏହି କଥା ମନେ ପଡ଼ିବ" ମାନବ କୀର୍ତ୍ତିର ଆହା କି ଘୋର ପ୍ରଳୟ !" ଯାଜପୁରର କୀର୍ତ୍ତିରୁ କୀର୍ତ୍ତିର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ମାତ୍ର ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଯବନକରଲାଞ୍ଛିତା ମାତୃଦେବୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସ୍ମରଣ କରି ନିଜର ନେତ୍ର ଜଳରେ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରି ଯାଆନ୍ତୁ; ସେମାନଙ୍କର ଦୀନହୀନ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ମଧ ସେମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରିବାର ପୁଣ୍ୟ ଅଧିକାର ଲାଭ କରି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତୁ ।

ଭାଇ ଉତ୍କଳବାସୀ,ଆପଣମାନେ ନାନାବିଧ ସାଂସାରିକ ଯାତନା ଭୋଗ କରି କାଲିର ଜାତି ପରି ଆପଣାର ବେଶ, ଭୂଷା,କେଶ ବିନ୍ୟାସ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟଠାରୁ ଆଣିବାକୁ ଯାଇ ପଦେ ପଦେ ଅପମାନିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଥରେ ପ୍ରାଚୀନ ଦେବାଳୟ ଚିତ୍ରରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ବେଶଭୂଷାର ସୁମଧୁର ସମୁଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଗୁଡ଼ିକ ରହିଅଛି, ସେଥି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାଦ କରନ୍ତୁ । ଦେଖିବେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ମଧ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ଅନେକ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଅଛି !(ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ଅଛି ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକ୍ତର ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ରଙ୍କର 'Antiquities of Orissa'ଗ୍ରନ୍ଥର ତଳଲିଖିତ କେତେକ ଖଣ୍ଡି ଛବି ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁଁ । Vol I :-ଶିଳ୍ପଅଳଙ୍କାର ପାଇଁ:-Plates, III, IV, VII,X. ମନୁଷ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ପାଇଁ :-Plate, XVII ନାନାବିଧ ବସ୍ତ୍ର,ପରିଚ୍ଛଦ,କେଶବିନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର,ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ପାଇଁ:- Plates, XXI, XXIII, XXX, XXXV, XXXVII, XXXVIII,XXXIX)

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମନରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭ୍ରମଣ ସ୍ପୃହାଜାତ ହୋଇଥାଏ ! ତାହା ଅତି ଉତ୍ତମ । ଏ ସ୍ପୃହା ଦେଶ ମଧରେ ବିସ୍ତୃତ ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସୁଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ପରିଚୟ ମିଳିବ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ନୂତନ ସ୍ଥାନ୍ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଘରୁ ଦୂରକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥାଉଁ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଘର ପାଖର ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥ ରହିଯାଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ ସେମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଯାଆନ୍ତୁ ।ଆମ୍ଭେମାନେ ସାହସର ସହିତ କହିପାରୁଁ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର,ପରଶୁରାମେଶ୍ୱର,ଯାଜପୁରର ମାତୃଦେବୀ,ଅଳତି ପାହାଡ଼ର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି,ଉଦୟଗିରିର ପଦ୍ମପାଣି ଧ୍ୟାନସ୍ତିମିତନୟନ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧରୁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ଓ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ସଫଳ ମନେ କରିବେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ସେମାନେ ଐତିହାସିକ ଡାକ୍ତର ମିତ୍ରଙ୍କର "Antiquities of Orissa "ନାମକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଖଣ୍ଡିର ଶେଷ ଭାଗରୁ ସେଥିର ଆଲେଖ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଇ ଏକ କଥାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ, ତାଉପର ଧର୍ମଇତିହାସ ଓ ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ତାହାର ସମ୍ବନ୍ଧ, ତାହାର ଉତ୍ପତ୍ତିର କାରଣ ଓ କାଳ, ତାହାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧାରାବାହିକ ଉତ୍‌ଥାନପତନ ଓ ଶେଷରେ ତାହାର ଅଧୋଗତିର ପରିଚୟ ଦେଲୁଁ । ବିଷୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୋଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅବତରଣିକାର ଅବତରଣିକା ହୋଇ ପାରେ କି ନା ସେ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ । Mitra's Antiquities of Orissa, Hunter's Orissa, Dutt's Ancient India, ମାଦଳାପାଞ୍ଜି, ନାନା ଉପକରଣସଙ୍କଳିତ ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟ, ବିଦେଶୀୟ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଲେଖା ଓ ସର୍ବୋପରି ଐତିହାସିକ ଚକ୍ଷୁରେ ଉତ୍କଳର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଦର୍ଶନରୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ପରିଶ୍ରମ ପରେ ଏପରି ବିଷୟରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖା ଯାଇ ପାରେ । ତତ୍ରାଚ କୌଣସି ସାଧୁକାର୍ଯ୍ୟର ଉଦ୍ୟମ ଯେତେ କ୍ଷୀଣ ହେଉ ପଛକେ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ଏବଂ ସେହି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦଲାଭ ସ୍ପୃହାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତି ଦୀନ ଭାବରେ ଏ ଗୁରୁତର ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଅଛୁଁ । ଯଦି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି କ୍ଷୀଣ ଚେଷ୍ଟା କୌଣସି ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏପରି ସ୍ୱଦେଶ-ଗୌରବ-ବର୍ଦ୍ଧକ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମାଇ ପାରେ ତାହା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିବୁଁ । ଏ କଥା ଏଠାରେ କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ନିତାନ୍ତ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ ଯେ ଓଡ଼ିଶା 'ଇତିହାସ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ' ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ସୁନ୍ଦର ଇତିହାସଶୂନ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଇତିହାସର ଉପକରଣ ଯାହାଅଛି ତାହା ' ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ'ର କାହିଁକି ଓଡ଼ିଶାର ନାନା ଯୁଗର ସଭ୍ୟତାର ଖଣ୍ଡିଏ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଇତିହାସ ନିର୍ମାଣ କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଆମର ଦେଶରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଅଭାବ; ଓଡ଼ିଶାରେ Scottର ଅଭାବ, ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜପୁତନା ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ଗଡ଼ଜାତ କେତେ Ballad , କେତେ ଯୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତ, କେତେ ସମରକାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଥାଆନ୍ତା !! ଓଡ଼ିଶାରେ Byron ର ଅଭାବ ; ତାହା ନ ହେଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନତାସଙ୍ଗୀତ ଗ୍ରୀସର ସ୍ୱାଧୀନତାସଙ୍ଗୀତଠାରୁ ଆଜି ଅଳ୍ପ ମଧୁମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା !! ଏ ମହା ଅଭାବ ମଧ୍ୟରେ ନାମମାତ୍ର ଜୀବିତ ରହି ଓଡ଼ିଶା ସଂସାରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଯଦି କେବେ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସ ଲେଖାଯାଏ, ଦେବାଳୟ ସେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ମନୋହର ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ଅଧ୍ୟାୟ ଅଧିକାର କରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ସିଦ୍ଧିଦାତା ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ଶୁଭବେଳ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେଉ !!

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜସିଂହଙ୍କ ଉଦାରତା ।

ଅତୀତ ଭାରତ ନାନା ଦିଗରେ 'ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ' ତାହାର ସମୃଦ୍ଧି ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ନୁହେ, ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେ, ତାହାର ଗୌରବ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେ; ସେ ମହିମାମୟ ଅତୀତର ଗୌରବମୟ କାହାଣୀ ଯେ କୌଣସି ସଭ୍ୟଦେଶରେ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିପାରେ—ତାହାର ବିନାଶ ସାଧନ କରିବା ସର୍ବଗ୍ରାସୀ କାଳର କ୍ଷମତାଦୃପ୍ତ ପ୍ରକୃତିର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ; ତାହା ବିରାଟ, ମହାନ୍ ଓ କାଞ୍ଚନାତୀତ; ସେଥିରେ ସଭ୍ୟତାର ଉପାଦାନ ଯେପରି ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ବିରଳ କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ଧର୍ମର ଯେଉଁ ମନୋହର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ଆଧୁନିକ ସଂସାରରେ ସ୍ୱପ୍ନର ବିଷୟ ହୋଇପାରେ, ସେଥିରେ ବୀରତ୍ୱର ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ବିକାଶ ହୋଇଅଛି, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ନବ୍ୟସଭ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ସଂସାରର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ହୋଇ ପାରେ, ସେଥିରେ ଶିଳ୍ପର ଯେଉଁ ବିଚିତ୍ର ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗରେ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କହାଯାଇ ପାରେ । ଏହିପରି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ନାନା ବିଷୟରେ ଅତୁଳନୀୟ, କିନ୍ତୁ ଭାରତର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଅଛି ମାନବତ୍ୱର ପ୍ରତିଷ୍ଠା—ଭାରତର ଭାରତତ୍ୱ ମନୁଷ୍ୟତାରେ ବିଶେଷଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଯଦି ମାନବତ୍ୱ ଓ ଦେବତ୍ୱର ସୁନ୍ଦର ସଂମିଶ୍ରଣ କେହି ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ତାହାହେଲେ ସେ ଭାରତର ଅତୀତ ଇତିହାସ ପାଠ କଲେ ତାହାର କୌତୂହଳ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ପାରେ । ଯଦି ମାନବପ୍ରକୃତିରେ ଦେବଭାବର ବିପୁଳ ପ୍ରଭାବ ଦେଖିବାକୁ କେହି ଉତ୍ସୁକ ହୁଏ, ତାହା ହେଲେ ସେ ଭାରତର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ଅତୀତ ଭୂମି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ତାହାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗର୍ବର ସହିତ ଅନୁରୋଧ କରି ପାରୁଁ । ଯଦି ମାନବତ୍ୱର, ଦେବତ୍ୱର ବିକାଶ ବିଷୟରେ କେହି ସନ୍ଦିହାନ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ଭାରତର ପୁଣ୍ୟମୟ ଅତୀତର ଅଲୋଚନା ତାହାର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନର ଯଥାର୍ଥ ଉପାୟ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇ ପାରେ । ଅତୀତ ଭାରତରେ ଦେବତ୍ୱର ବିକାଶ ଦେଖିଲେ ବିସ୍ମୟାପନ୍ନ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଦେବତ୍ୱର ଏପରି ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ଉଦାରତା ଯେ ଅତୀତ ଭାରତର ଗୋଟିଏ ଅନାୟାସଲଭ୍ୟ ବସ୍ତୁ ହେବ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଉଦାରତା ଅତୀତ ଭାରତର ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ ବ୍ୟାପି ରହିଅଛି— ଉଦାରତାର ବିମଳ ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଅତୀତ ଭାରତର ବାସ ବୋଲି କହିଲେ କିଛି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ—ଉଦାରତା ଅତୀତ ଭାରତର ପ୍ରକୃତ ମୁଦ୍ରଣ—କି ରାଜା, କି ପ୍ରଜା, କି ପଣ୍ଡିତ, କି ମୂର୍ଖ, କି ଧନୀ, କି ନିର୍ଦ୍ଧନ, ଅତୀତ ଭାରତର ସନ୍ତାନମାନେ ଉଦାରତାକୁ ଜୀବନର ବ୍ରତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଉଦାରପ୍ରାଣରେ ଉଦାରକାର୍ଯ୍ୟରେ ରତ ଅଛନ୍ତି । ଉଦାରତା ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଧ୍ରୁବତାରାସ୍ୱରୂପ ହୋଇଅଛି ଓ ଉଦାରତାର ସୁଶୀତଳ ଛାୟାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ସେମାନେ କୃତପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏପରି କି, ଦୁରନ୍ତ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଅସୀମ ଉଦାରତା ଦେଖାଯାଏ ଓ ଶତ୍ରୁର ବିପଦରେ ଆପଣାକୁ ବିପଦାପନ୍ନ ବୋଲି ମନେ କରିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ । ତଦ୍ଭୂତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୀର ରାଜସିଂହଙ୍କ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଜୀବନରେ ଏହିପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଉଦାରତା ଓ ଦୃଢ଼ ରାଜଧର୍ମର ଶ୍ଳାଘ୍ୟ ସମାବେଶ ହୋଇଅଛି ।

ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଆଓରଙ୍ଗଜେବ୍ ଦିଲ୍ଲୀର ମୟୂରସିଂହାସନରେ ଅଧିରୂଢ଼ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୁଟିଳବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଭାବରେ ରାଜତ୍ୱର ପଥ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହୋଇଅଛି, ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧ ପିତା କାରାରୁଦ୍ଧ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସହୋଦରମାନେ ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ଘାତକର କବଳରେ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ନିଷ୍ଠୁର ସମ୍ରାଟ୍ ଦୟା ଧର୍ମରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କର ଶୋଣିତପାତ କରି, ଭକ୍ତି ଭାଜନ ଜନକଙ୍କର ଅସୀମ ଶୋକର କାରଣ ହୋଇ, ଅକାତରରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ସୁଖ ସମ୍ଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇ ଜଣ ହିନ୍ଦୁ ବୀରପୁରୁଷ ଧର୍ମାନ୍ଧ ଓ କ୍ଷମତାନ୍ଧ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ଦକ୍ଷିଣାପଥରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରାଜ ଶିବାଜୀ ଅପୂର୍ବ ତେଜସ୍ୱିତା ସହିତ ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତରେ ମିବାରର ଅଧିପତି ରାଜସିଂହ ଲୋକାତୀତ ଦୃଢ଼ତା ସହିତ ରାଜଧର୍ମ ଓ ଉଦାରତାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମପ୍ରତି ଘୋରତର ବିଦ୍ୱେଷ ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଧର୍ମାନ୍ଧତା ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଭୋଗବିଳାସ ସ୍ପୃହା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ରୂପନଗରର ଅଧିପତି ବିକ୍ରମଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ତନୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ରାଜପୁତବାଳାକୁ ଆଣିବା ସକାଶେ ଅବିଳମ୍ବରେ ରୂପନଗରକୁ ଦୁଇ ହଜାର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ତେଜସ୍ୱିନୀ ରାଜପୁତକୁମାରୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ, ବିଧର୍ମୀ ମୋଗଲର ମହିଷୀ ହୋଇ ନିଜର ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ବଂଶର——ନିଜର ଚିରପବିତ୍ର ଧର୍ମର ଅବମାନନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଘୃଣା ଓ ବିରାଗ ସହିତ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଦାମ୍ଭିକତାର ସମୁଚିତ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ରାଣା ରାଜସିଂହଙ୍କ ଆଲୋକସାଧାରଣ ଗୁଣଗ୍ରାମ ବିରାଜିତ ଥିଲା । ରୂପନଗରର ରାଜବାଳା ଏହି ଅଲୌକିକଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷସିଂହଙ୍କ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋଗଲର ଅବୈଧ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ, କ୍ରୋଧ ଓ ଅଭିମାନରେ ମନସ୍ୱିନୀ ରାଜବାଳା ରାଜସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ କହି ପଠାଇଲେ, "ରାଜହଂସୀ ସାରସର ସହଚରୀ ହେବ ? ଯେଉଁ ରାଜପୁତକୁମାରୀର ଦେହରେ ପବିତ୍ର ଶୋଣିତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି, ସେ ବର୍ବର ମୋଗଲକୁ ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବ ? ଯଦି ମୋହର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ନ ହୁଏ, ଯଦି ଚିରପବିତ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟଗୌରବ ଅପ୍ରତିହତ ନ ରହେ, ଯବନର କ୍ରୂର ହସ୍ତ ଯଦି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚିରନ୍ତନ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ବିଲୋପ ସାଧନରେ ଉଦ୍ୟତ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବଂଶର ପ୍ରାତଃ ସ୍ମରଣୀୟା ପଦ୍ମିନୀ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅନ୍ତିମରେ ଅନନ୍ତସୁଖର ଅଧିକାରିଣୀ ହୋଇଥିଲେ, ମୁଁ ମଧ ନିର୍ଭୟରେ ସେହି ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରିବି ।" ରୂପନଗରର ପୂଜନୀୟ କୁଳପୁରୋହିତ ରାଣା ରାଜସିଂହଙ୍କ ନିକଟରେ ରାଜପୁତ୍ରବାଳାର ଏହି କଥା ଜଣାଇଲେ, ରାଜସିଂହ ନିଜର ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ଏକଦଳ ସାହସୀ ରାଜପୁତ ଯୋଦ୍ଧା ନେଇ ଅରାବଳୀର ପାଦଦେଶ ଅତିକ୍ରମ କରି ରୂପନଗରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କ ପରାକ୍ରମରେ ମୋଗଲ ସୈନ୍ୟ ପରାଜିତ ହେଲା । ତେଜସ୍ୱୀ କ୍ଷତ୍ରିୟବୀର ତେଜସ୍ୱିନୀ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁମାରୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଆଣିଲେ । ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ମୋଗଲ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶାସନରେ ରାଜପୁତ ରାଜଧର୍ମର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷିତ ହେଲା ।

ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ବିଦ୍ୱେଷୀ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ବିଦ୍ୱେଷର ଶାନ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମ୍ରାଟ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ବେଶି ନିଗୃହୀତ କରିବା ସକାଶେ ଜିଜିୟା କର ସ୍ଥାପନ କରିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲେ । ଏହି କର କେବଳ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା । ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଅମ୍ବରର ରାଜା ଜୟସିଂହ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ଶିବାଜୀଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଖର୍ବ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦକ୍ଷିଣାପଥରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ,ମାଡ଼ବାରର ଅଧିପତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯଶୋବନ୍ତ ସିଂହ ରାଜକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ କାବୁଲକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇଜଣ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱର ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଏମାନଙ୍କ କ୍ଷମତା ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଅନେକ ସମୟରେ ଅନେକ ସଙ୍କଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଉଥିଲେ । 'ଜିଜିୟା' କର ସ୍ଥାପନ ସମୟରେ କାଳେ ଏମାନେ ଘୋରତର ଆପତ୍ତି କରି ଅଭୀଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ଅନ୍ତରାୟ ସ୍ୱରୂପ ହେବେ, ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଗୋପନରେ ବିଷ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରାଣ ବିନାଶ କରିବାର ଆଦେଶ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଆଦେଶ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା, ବିଶ୍ୱସ୍ତ ରାଜପୁତଦ୍ୱୟ ନିଜ ନିଜର ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ଅନନ୍ତନିଦ୍ରାରେ ଅଭିଭୂତ ହେଲେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମହିଷୀ ନିଜର ଶିଶୁପୁତ୍ର ଅଜିତ ସିଂହକୁ ନେଇ କାବୁଲରୁ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରୁଥିଲେ; ମୋଗଲର ସମ୍ରାଟ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବରୋଧ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ଷକ ପ୍ରଭୁପରାୟଣ ଦୁର୍ଗାଦାସ ଏହି ଆଦେଶରେ ତିଳେ ମାତ୍ର ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଅଢ଼ାଇଶତ ମାତ୍ର ସାହସୀ ରାଜପୁତ ଗୋଟିଏ ଗିରିସଙ୍କଟରେ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ମୋଗଲ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଅଟଳ କରି ରଖିଲେ । ଏହି ସୁବିଧା ପାଇ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବନିତା ନିରାପଦ ସ୍ଥାନରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ବୀରହୃଦୟ ରାଜସିଂହ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଅଜିତ ସିଂହ ଓ ତାହାର ମାତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଏମାନଙ୍କ ଆବାସ-ସ୍ଥାନ ନିରୂପିତ ହେଲା, ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶେ ସାହସୀ ରାଜପୁତମାନେ ନିୟୋଜିତ ହେଲେ । ରାଣା ରାଜସିଂହ ସ୍ୱୟଂ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ରକ୍ଷକ ହେଲେ । କ୍ଷତ୍ରିୟଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମନିଷ୍ଠ ରାଜସିଂହ କ୍ରୂରପ୍ରକୃତି ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ କଠୋର ଆଦେଶ ଅବଜ୍ଞା କରି ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତରେ ଅନାଥ ଶିଶୁ ଓ ତାହାର ଅନାଥ ଜନନୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କଲେ ।

ଆଓରଙ୍ଗଜେବ 'ଜିଜିୟା' କର ସ୍ଥାପନ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟତ ହେବାର ଦେଖି ରାଣା ରାଜସିଂହ ମର୍ମାହତ ହେଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଚିରପ୍ରସିଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଅବମାନନା ହେବ, ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବିଧର୍ମୀ ମୁସଲମାନର ଅତ୍ୟାଚାରର ନିପୀଡ଼ିତ ଓ ନିଗୃହୀତ ହେବେ, ଧର୍ମାନ୍ଧ ସମ୍ରାଟ୍ ଆପଣାର ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ବାଦ ଦେଇ ଅର୍ଥ ସକାଶେ କେବଳ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଯାତନା ଦେବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବେ, ଏ କ୍ଷୋଭ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା ନାହିଁ । ରାଜଧର୍ମବିତ୍ ରାଜନ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିର୍ଭୟରେ ଏହି ଅନୁଚିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଧମନୀରେ ଶୋଣିତର ବେଗ ଖରତର ହେଲା, ହୃଦୟରେ ଅପୂର୍ବ ତେଜସ୍ୱିତାର ବିକାଶ ହେଲା, ମନରେ କ୍ଷୋଭ,ରୋଷ ଓ ଅପମାନ ଏକ ସମୟରେ ତୁମୂଳ ସଂଗ୍ରାମର ସୂତ୍ରପାତ କଲେ । ସେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅଧିନାୟକସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁଜାତିର ସମ୍ମାନିତ ନାମରେ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କୁ ଏହି ମର୍ମରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ:—

ସର୍ବ ଶକ୍ତିମାନ୍ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରଶଂସିତ ହେଉଁ। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାୟ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଆପଣଙ୍କ ବଦାନ୍ୟତା ପ୍ରଶଂସିତ ହେଉଥାଉ। ଆପଣଙ୍କର ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀ ମୁଁ ଯଦିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରହିଅଛି;ତଥାପି ସମୁଚିତ ରାଜଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇବାକୁ ମୋହର କିଛି ମାତ୍ର ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ। ଏହି ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର,ରାଜା,ମିର୍ଜା ,ରାୟ ଓ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କର, ଇରାଣ, ତୁରାଣ ଓ ଶାଣର ଅଧିପତିମାନଙ୍କର ଓ ସ୍ଥଳପଥ ଓ ଜଳପଥର ଯାତ୍ରିମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉପକାର ସାଧନାରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଅଛି। ଏ ବିଷୟରେ ବୋଧହୁଏ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। ଏହି ହେତୁରୁ ମୁଁ ମୋହର ପୂର୍ବକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରି ଓ ଆପଣଙ୍କ ଭଦ୍ରତା ଓ ସୌଜନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସାଧାରଣଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ-ସଂସୃଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ବିଷୟ ଉତ୍‌ଥାପନ କରୁଅଛି। ମୋହର ଆଶା ହୁଏ, ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ମନୋଯୋଗୀ ହେବେ।

ମୁଁ ଅବଗତ ହୋଇଅଛି ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଶୁଭାକାଂକ୍ଷିର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ସକାଶେ ଆପଣ ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଆପଣଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ ଧନଭଣ୍ଡାର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ କର ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ଆଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି।

ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଆକବର ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ସମଦର୍ଶିତା ଓ ଦୃଢ଼ତା ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ଶକ୍ତିର ଅବଲମ୍ବନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ସମ୍ମାନ,ଅନୁଗ୍ରହ ଓ ନିଗ୍ରହ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଓ ସୁଖରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ। ଏହି ପ୍ରକାର ସମଦର୍ଶିତା ହେତୁରୁ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଜାମାନେ କୃତଜ୍ଞତାର ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ତାହାଙ୍କୁ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରୁଥିଲେ।

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜାହାଙ୍ଗୀର ୨୨ ବର୍ଷ ଯଥାନିୟମରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିଅଛନ୍ତି। ମିତ୍ର ରାଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରୁ ସେ ସବୁ ସମୟରେ ସବୁ ବିଷୟରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ।

ମହିମାନ୍ୱିତ ସାହାଜାଁହ ୩୨ ବର୍ଷ ଶାସନଦଣ୍ଡ ପରିଚାଳିତ କରି ଦୟା ଓ ଧର୍ମର ଗୌରବଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର——ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ୍ୟାତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି।

ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ଏହିପ୍ରକାର। ସେମାନେ ଏହି ପ୍ରକାର ମହତ୍ୱ ଓ ଉଦାର ନୀତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେଉଁଠାରେ ପଦାର୍ପଣ କରୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟଶ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ହେଉଥିଲେ। ସେମାନେ ଅନେକ ଦେଶ ଓ ଅନେକ ଦୁର୍ଗ ଜିତିଣ ଅଧୀନ କରିଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ଅନେକ ଜନପଦ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରୁ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଅଛି। ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବିଚାର ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ସ୍ରୋତ ଅପ୍ରତିହତ ବେଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି, ସୁତରାଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହିପରି ଆହୁରି ଅନେକ ସ୍ଥାନ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା କରିବା କିଛି ଅଯଥାର୍ଥ ନୁହେ। ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଜାମାନେ ପଦଦଳିତ ହେଉଅଛନ୍ତି,ଆପଣଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶ ଦୁଃଖଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଅଛି। ଯେତେବେଳେ ରାଜ୍ୟାଧିପତି ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଆଉ କଣ ହୋଇ ପାରେ ? ସୈନ୍ୟମାନେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି, ବଣିକମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଅଭିଯୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି, ମୁସଲମାନମାନେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁମାନେ ନିଃସ୍ୱ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜନସାଧାରଣ ରାତ୍ରିର ଆହାର ସଂସ୍ଥାନ କରି ନ ପାରି କ୍ରୋଧରେ ଓ ନିରାଶାରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଅହୋରାତ୍ର ଶିରରେ କରାଘାତ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟାଧିପତି ଏହିପ୍ରକାର ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଗୁରୁତର କରଭାରରେ ଅବସନ୍ନ କରିବା ସକାଶେ ନିଜର କ୍ଷମତା ପରିଚାଳନା କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ କିପରି ରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରେ ? ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ସମୟରେ ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋଷିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ସମ୍ରାଟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଉପରେ ଘୋରତର ବିଦ୍ୱେଷୀ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଯୋଗୀ,ବୈରାଗୀ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ କର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ; ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୈମୁର ବଂଶର ଗୌରବ ପ୍ରତି ଅନାଦର ଦେଖାଇ ସେ ଏହିପ୍ରକାର ନିର୍ଜନସ୍ଥାନବାସୀ ନିରାପରାଧ ତପସ୍ୱିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣାର କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ଓ ନିବିଷ୍ଟମନରେ ଚିନ୍ତା କଲେ ଦେଖି ପାରିବେ ଯେ ଈଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ମାନବଜାତିର ଈଶ୍ୱର,ସେ କେବଳ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ନୁହନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟହିଁ ତାହାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ସମାନ । ବର୍ଣ୍ଣଭେଦ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ରୀତି ମାତ୍ର । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଆଦିକାରଣ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଧର୍ମମନ୍ଦିରରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତୋତ୍ର ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ । ଦେବାଳୟର ଘଣ୍ଟାଧ୍ୱନି ସମୟରେ ସେ ପୂଜା ପାଇଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ଓ ଆଚାରର ଅବମାନନା କରିବା ଓ ସର୍ମଶକ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର ବହିର୍ଭୂତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା, ଉଭୟହିଁ ସମାନ । ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଣସି ଚିତ୍ର ବିକୃତ କରିଦେଉ, ସେତେବେଳେ ଚିତ୍ରକର ସ୍ୱଭାବତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହି ହେତୁରୁ ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଥାନ୍ତି, ଯଥାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱ ନ ବୁଝି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଶକ୍ତିର ନାନାବିଧ କାର୍ଯ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେ ।

ଆପଣ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଯେଉଁ କର ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଭିଳାଷ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ନ୍ୟାୟପରତାର ବହିର୍ଭୂତ । ଏହା ସାଧୁ ରାଜନୀତିର ମଧ ଅନୁମୋଦିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ଏଥିରେ ଦେଶ ଅଧିକତର ଦରିଦ୍ର ହେବ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଏହା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରଚଳିତ ନିୟମର ଏକାନ୍ତ ବିରୋଧୀ,କିନ୍ତୁ ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ସେହି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାର ଅନୁରୋଧରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ରାମ ସିଂହଠାରୁ ସର୍ବାଦୌ ଏହି କର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଉଚିତ । ପରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ମଙ୍ଗଳାଭିଳାଷିକୁ କର ଦେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ପିପୀଲିକା ଓ ମକ୍ଷିକାମାନଙ୍କୁ ନିପୀଡ଼ିତ କରିବା ପ୍ରକୃତ ବୀରତ୍ୱ ଓ ମହାନୁଭବତାର ଚିହ୍ନ ନୁହେ । ଆପଣଙ୍କ ଅମାତ୍ୟମାନେ ଯେ ନ୍ୟାୟପରତା ଓ ସମ୍ମାନ ସହିତ ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ଆପଣଙ୍କୁ ସଦୁପଦେଶ ଦେବାକୁ ଉଦାସୀନ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ମୋହର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟ ଜାତ ହୋଇଅଛି । ସତ୍ୟର ଓ ନ୍ୟାୟର ଏପରି ଅସମ୍ଭାବିତ ଅପଳାପ ଜ୍ଞାନବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ନିତାନ୍ତ ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ।

ରାଣା ରାଜସିଂହଙ୍କ ପତ୍ରରେ ଏହିପ୍ରକାର ଉଦାରତା,ଅଭିମାନ ଓ ସାହସ ପରିସ୍ଫୁଟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୋଇଥିଲା, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଭୂପତି ଏହିପ୍ରକାର ନମ୍ରତା, ତେଜସ୍ୱିତା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତା ସହିତ ଦିଲ୍ଲୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଦୁଷ୍କର୍ମରୁ ବିରତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ରାଜନୀତିର ଉଚ୍ଚତାରେ, ଭାବର ଗଭୀରତାରେ, ଉଦାରତାର ମହିମାରେ ଓ ପ୍ରକୃତ ବୀରତ୍ୱର ଅପୂର୍ବ ମାଦକତାରେ, ଏହି ପତ୍ର ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣସି ସଭ୍ୟ ଦେଶର ଯେ କୌଣସି ସମୟର ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ନିକଟରେ ସମୁଚିତ ସମ୍ମାନ ପାଇପାରେ । ଏହି ପତ୍ରର ପ୍ରତି ଅକ୍ଷରରେ ହିନ୍ଦୁର ହିନ୍ଦୁତ୍ୱ ଜଡ଼ିତ ରହିଅଛି ଓ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ରାଜଧର୍ମର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । ହିନ୍ଦୁର ଅଟଳ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଏହି ପତ୍ରର ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ।

ଏହି ପତ୍ର ଓ ଯଶୋଦନ୍ତ ସିଂହଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିମୁକ୍ତିର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଦର୍ପୋନ୍ମତ୍ତ ସମ୍ରାଟ୍ କ୍ରୋଧରେ ଅଧୀର ହେଲେ । କ୍ରୋଧର ଆବେଗରେ ସେ ରାଣା ରାଜସିଂହଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ଉଦ୍‌ଯୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଙ୍ଗଦେଶ, କାବୁଲ ଓ ଦକ୍ଷିଣାପଥରୁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ରାଜଧାନୀକୁ ଆସିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଏକ ଏକ ଦଳ ସୈନ୍ୟର ପରିଚାଳନ ଭାର ଅର୍ପିତ ହେଲା । ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଏହିପ୍ରକାର ବହୁ ସେନାପତି ଓ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ଘେନି ମିବାର ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ରାଜସିଂହ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବଂଶଗୌରବ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ସୈନ୍ୟଦଳ ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଏକଭାଗର ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଜୟସିଂହଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଭୀମସିଂହ ଅନ୍ୟ ଭାଗର ଅଧିନାୟକ ହେଲେ । ରାଣା ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଧାନ ଭାଗର ପରିଚାଳନ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଗତିରୋଧ କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶସ୍ଥ ଆଦିମ ଅଧିବାସିମାନେ ସୁଦ୍ଧା ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ହିନ୍ଦୁକୁଳସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ମିବାରର ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପତାକାର ଅଧୀନରେ ସଜ୍ଜିତ ହେଲେ ।

ମିବାରର ଅଧିପତି ଏହି ସବୁ ସାହସୀ ସୈନ୍ୟ ଓ ଆରାବଳୀ ପର୍ବତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ପରାକ୍ରାନ୍ତ ମୋଗଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ରାଜକୁମାର ଜୟସିଂହଙ୍କ ପରାକ୍ରମ ଓ କୌଶଳ ବଳରେ ବିପକ୍ଷ ଦଳର ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଆଣିବାର ପଥ ନିରୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଦୁର୍ଗମ ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଅନାହାରଜନିତ ବିଷମ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ଶିବିରରେ ନିଦାରୁଣ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମା ମହିଷୀ ରକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତା ହୋଇ ପର୍ବତର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ରାଜସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆନୀତା ହେଲେ । ଉଦାରହୃଦୟ ରାଜସିଂହ ତାହାଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଆଦର ଓ ସମ୍ମାନ ସହିତ ଉପଯୁକ୍ତ ରକ୍ଷକ ସଙ୍ଗରେ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଆନୟନରେ ପଥ ବିମୁକ୍ତ ହେଲା, ସେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଶତ୍ରୁର ମଧ୍ୟ ଅନାହାର କଷ୍ଟ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରାଜସିଂହ ବିଧର୍ମୀ ବିପକ୍ଷର ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରାପ୍ତିର ସୁବିଧା କରି ଦେଇ ତାହାଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥିତ ବିଷମ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ରାଜପୁତବୀରଙ୍କ ହୃଦୟ ଏହିପ୍ରକାର ସମୁନ୍ନତ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଅଳଙ୍କୃତ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ମହାନୁଭବତା ଓ ଉଦାରତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ରାଜସିଂହ ପବିତ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଉଦାର ରାଜନୀତି ଓ ଧର୍ମନୀତି ସଭ୍ୟସଂସାରର ଯେ କୌଣସି ଦେଶ ପ୍ରତି ଯେ ବିଶେଷ ଗୌରବାବହ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେବ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ।

କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି, ଦୁରାଶୟ ମୋଗଲ ଏହି ମହନୀୟ ଗୁଣ ଓ ଅସାମାନ୍ୟ ଉଦାରତା ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ। ଏହି ଅନୁପମ ଉଦାରତାର ଏହି ପ୍ରତିଦାନ ହେଲା ଯେ ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ରାଣାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ। କ୍ଷତ୍ରିୟବୀର ଏଥିରେ କିଛି ମାତ୍ର ଭୀତ ହେଲେ ନାହିଁ। ତାଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ବିପୁଳ ସାହସରେ ଶତ୍ରୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ। ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ସୁଦ୍ଧା ତେଜସ୍ୱୀ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ଗତିରୋଧ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ; ବରଂ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପଳାୟନ କଲେ। ଧର୍ମର ଓ ସତ୍ୟର ଜୟ ହେଲା ଓ ପ୍ରଭୁ ରାଜସିଂହଙ୍କ ଉଦାରତାର ସମୁଚିତ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କଲେ। ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ପତାକା, ହସ୍ତୀ ଓ ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଜୟସିଂହଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହେଲା। ୧୬୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଫାଲ୍‌ଗୁନ ମାସରେ ଏହି ମହାଯୁଦ୍ଧ ଘଟିଥିଲା। ୧୬୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀ ରାଜପୁତ ଭୂମିରେ ରାଣା ରାଜସିଂହ ଏହିପ୍ରକାର ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲେ। ୧୬୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ମଧୁର ବସନ୍ତକାଳର ବାସନ୍ତି ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟରେ ମିବାରର ହିନ୍ଦୁନରପତି ଏହିପ୍ରକାର ନିଜର ଲୋକାତୀତ ସାହସ ଓ ଶୂରତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ।

ଉଦାରପ୍ରାଣ ରାଜସିଂହ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟୀ ହୋଇ ପଳାୟିତ ମୋଗଲ ସୈନ୍ୟର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ନାହିଁ। ଭୀମସିଂହ ଗୁଜୁରାଟ ଅକ୍ରମଣ କରି ସୁରାଟ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ। ଏହି ସ୍ଥାନରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମୋଗଲ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ଜୀବନନାଶର ଆଶଙ୍କାରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ। ରାଜସିଂହ ଏମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଓ ଏମାନଙ୍କର କୌଣସି ବିପଦର ସୂତ୍ରପାତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ। ଦୟା, ଧର୍ମ ଓ ଉଦାରତାର ଉପଦେଶ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉଚ୍ଚତର ବୋଧ ହେଲା। ସେ ଉଦାରତାର ପବିତ୍ର ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରକାଶ କରି ସୁରାଟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ନିଷେଧାଜ୍ଞା ପ୍ରେରଣ କଲେ।

ରାଜସିଂହ ଆପଣାର ଉଦାରତା ଗୁଣରେ ପ୍ରକୃତ ରାଜଧର୍ମ ଓ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି। ସେ ନିଜର ଉତ୍ପୀଡ଼କ ଶତ୍ରୁକୁ ମଧ୍ୟ ଅନାହାରରେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି। ତାହାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଯେତେବେଳେ ମୋଗଲ ସୈନ୍ୟର ଆହାର ଦ୍ରବ୍ୟ ଆନୟନର ପଥ ରୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ଓ ବିପକ୍ଷକୁ ଅନାଭାବରେ ନିପୀଡ଼ିତ କରି ପ୍ରାୟ ନିଜର ପଦାନତ କରି ପକାଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମହାନୁଭବ ରାଜସିଂହ ହିଁ ତାହାଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ। ସେ ଆପଣାର ରାଜ୍ୟକୁ ବିପଦାପନ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତ ସିଂହଙ୍କ ଶିଶୁସନ୍ତାନକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ। ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅଧିକତର କୋପରେ ପଡ଼ିବେ ବୋଲି ଜାଣି ପାରି ସୁଦ୍ଧା ଗରୀୟସୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୁଦ୍ଧିର ଅନୁରୋଧରେ 'ଜିଜିୟା' କର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ରୂପନଗରର ତେଜସ୍ୱିନୀ ରାଜବାଳାର ଉଦ୍ଧାର ସାଧନ କରି ପବିତ୍ର କ୍ଷତ୍ରିୟଧର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ। ସାହସରେ, ବୀରତ୍ୱରେ ଓ ନିଜର ରାଜ୍ୟରକ୍ଷଣରେ ସେ ପ୍ରଶଂସାର ଅତୀତ, ରାଜଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସଂରକ୍ଷଣରେ ସେ ସମସାମୟିକ ଇତିହାସରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଦୁରାଚାରର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଦମନରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ। ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟହିଁ ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅସାଧାରଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନସ୍ୱିତାର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି, ସେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପରୋପକାର ବ୍ରତକୁହିଁ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଉଦାରତା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା ଓ ଏହି ଉଦାରତା ବଳରେ ସେ ଅମର ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଉଦାର ନରପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବେ, ଏଥିରେ ଅଣୁ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପରି ଉଦାରହୃଦୟ ଦେଶନେତା ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଆଧୁନିକ ଅଧଃପତିତ ଭାରତକୁ ନବମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରନ୍ତୁ ଓ ନିଜର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ଲାଞ୍ଛିତ ଭାରତର ନବଜାଗରଣର ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତୁ ଓ ଭାରତପୁତ୍ରଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ——ଏହାହିଁ ପରମପିତାଙ୍କ ପଦରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶିଖଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ।

'ଇତିହାସ-ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ' ଭାରତବର୍ଷ ଲୋକାତୀତ ବୀରତ୍ୱ ନିମିତ୍ତ ଚିରପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏଥିରେ ବୀରତ୍ୱର ଯେଉଁ ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଅଛି, ତାହା ଏ ସଂସାର ନିକଟରେ ଭୁଲି ପାରିବ ନାହିଁ; ଏଥିରେ ବୀରତ୍ୱର ଯେଉଁ ବିକାଶ ଓ ମାଦକତା ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ଯେ କୌଣସି ସଭ୍ୟଯୁଗରେ ଆଦରଣୀୟ ହୋଇପାରେ; ଏଥିରେ ବୀରତ୍ୱର ଯେଉଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଅଛି, ତାହା ସଭ୍ୟଜଗତ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଗୌରବର କାରଣ ହୋଇ ପାରେ । ହିନ୍ଦୁ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଯେତେବେଳେ ତିରୌରୀର ପବିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଠାଣମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ ଓ ଦୂରୀଭୂତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ପୁଣ୍ୟସଲିଳା ଦୃଷଦ୍ୱତୀ ତୀରରେ 'ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ' ଜନ୍ମଭୂମି ନିମିତ୍ତ ଅନନ୍ତନିଦ୍ରାରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱରେ ଶତ୍ରୁ-ହୃଦୟରେ ମଧ ବିସ୍ମୟର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା; ଅଦୀନପରାକ୍ରମ ପ୍ରତାପସିଂହ ଯେତେବେଳେ ଭାରତର ଥର୍ମାପଲୀରୂପ ମହାତୀର୍ଥ ହଳଦିଘାଟରେ ସ୍ୱଦେଶୀୟମାନଙ୍କ ଶୋଣିତ ତରଙ୍ଗିଣୀର ତରଙ୍ଗୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ଦେଖି ମଧ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଥିଲେ, "ଏହିଭାବରେ ଦେହ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁହିଁ ରାଜପୁତମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି," ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସନୀୟ ମହାପ୍ରାଣତା ଓ ସ୍ୱଦେଶ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଦେଖି ବିଧର୍ମୀ ଶତ୍ରୁ ମଧ ଶତମୁଖରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାଗୀତି ଗାଇଥିଲା; ପୁଣି ମହାବିକ୍ରମ ଶିବାଜୀ ଯେତେବେଳେ ପର୍ବତରୁ ପର୍ବତାରନ୍ତରକୁ ଯାଇ ବିଜୟ ଭେରୀର ଗଭୀର ନିନାଦରେ ନିଦ୍ରିତ ଭାରତକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭାରତର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ରାଟ୍ ମଧ ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ଦେଶଭକ୍ତି ଓ ବିଚିତ୍ର ବୀରତ୍ୱରେ ମୋହିତ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତଭୂମି ଏକ ସମୟରେ ଏହି ପ୍ରକାର ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରଦୀପ୍ତ ମହିମାରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲା, ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମ—ସର୍ବତ୍ର ଏକ ସମୟରେ ଏହି ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଓ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି-କାହାଣୀ ପ୍ରଚାରିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ବୀରତ୍ୱ-ବିଭବ ଶିବଜୀଙ୍କ ତିରୋଭାବ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତିରୋହିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ବୀର୍ଯ୍ୟ-ବହ୍ନିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗରେ ଭାରତର ଯବନରାଜାମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଦଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଏହି ମହାଶକ୍ତିର ଭକ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶିବଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ପରେ ଅନେକ ଭାରତୀୟ ବୀରପୁରୁଷ ଏହି ବୀରତ୍ୱର ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରିଥିଲେ—ଏହି ବୀରତ୍ୱର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାରେ ଜୀବନ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ—ଏହି ବୀରତ୍ୱବ୍ରତର ଉଦ୍‌ଯାପନା ନିମିତ୍ତ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିବଜୀଙ୍କ ଅବସାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ମହାମନା ଭାରତପୁତ୍ର ବୀରଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ ଅନ୍ୟକୁ ଏହି ପୁଣ୍ୟଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ, ତାଙ୍କର କର୍ମମୟ ଜୀବନକୁ ବହୁଳ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନାମ ଆଜି ଶତ ଦୁର୍ବଳ ହୃଦୟରେ ଶକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର କରି ପାରେ ଓ ନିରାଶ ପ୍ରାଣରେ ଆଶାର ବୀଜ ରୋପଣ କରି ପାରେ । ସେହି ବିଖ୍ୟାତନାମା ପୁରୁଷ ଶିଖଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ନୁହନ୍ତି । ଏହି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଜୀବନ ସହିତ ଭାରତର ଆଦରର ଧନ ଓ ଗର୍ବର କାରଣ ଶିଖମାନଙ୍କ ଜାତୀୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନର ବିଶିଷ୍ଟ ଘନିଷ୍ଠତା ଅଛି ।

୧୬୬୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଭାରତ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ସ୍ମରଣୀୟ ବର୍ଷ । ସେ ବର୍ଷଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ଇତିହାସରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବ । ସେହି ବର୍ଷ ଭାରତର ବୀରଧର୍ମର ଉପାସକ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କର ଜନ୍ମ । ପାଟନା ନଗର ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥସ୍ଥଳ,ସେ ପୁଣ୍ୟମୟ ସ୍ଥାନ ଐତିହାସିକର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥାନ,କବିର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ବଳ । ସେ ନଗର ହିନ୍ଦୁଗୌରବ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନ ବୋଲି ଖ୍ୟାତି ଲଭିଅଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେ ତାହା ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବ, ଏହା ମଙ୍ଗଳବାଦୀ(Optimistic) ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତର କଳ୍ପନାତୀତ କଥା ନୁହେ । ଇତିହାସପ୍ରସିଦ୍ଧ ତେଗ ବାହାଦୁର ତାଙ୍କର ପିତା । 'ତେଗ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ତରବାରି' । ତରବାରିର ଅଧିସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ତେଗ ବାହାଦୁର ବୋଲାଯାଏ । ଏହି ତେଗ ବାହାଦୁର କଠୋର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ଶିଖସମାଜର ଯଥେଷ୍ଟ ଉପକାର ସାଧନ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ରାମ ରାୟଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତଜାଲରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଦିଲ୍ଲୀର ଅଧିପତିଙ୍କ ବିରାଗଭାଜନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଅବିଳମ୍ବରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରିତ ହେଲା । ତେଗ ବାହାଦୁର ପରାଜିତ ଓ ବନ୍ଦୀଭୂତ ହୋଇ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଆନୀତ ହେବାରୁ ଧର୍ମାନ୍ଧ ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଯିବା ସମୟରେ ତେଗ ବାହାଦୁର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କୁ ପିତୃଦତ୍ତ ତରବାରି ଦେଇ ଗୁରୁ ପଦରେ ବରଣ କରି କହିଲେ,"ପୁତ୍ର ! ଶତ୍ରୁମାନେ ମୋତେ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ନେବା ସକାଶେ ଆସିଅଛନ୍ତି । ଯଦି ସେମାନେ ମୋତେ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି,ତାହାହେଲେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ସକାଶେ ଅଧୀର ହେବ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ମୋହର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇ ଏ ପବିତ୍ର ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଦେଖ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମୋହର ଦେହ ଯେପରି ଶୃଗାଳ କୁକ୍କୁର ନଷ୍ଟ ନ କରନ୍ତି,ଆଉ ଏକ ସମୟରେ ଯେପରି ଏହି ମୃତ୍ୟୁର ଉଚିତ ପ୍ରତିଶୋଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୁଏ ।"

ଗୋବିନ୍ଦ ପିତାଙ୍କର ଏହି ଶେଷ ଆଦେଶ ପାଳନରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲେ । ତେଗ ବାହାଦୁର ପୁତ୍ରର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । କଥିତ ଅଛି, ସେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପନୀତ ହେବା ପରେ ସମ୍ରାଟ୍ ଉପହାସ ସହିତ ତାହାଙ୍କୁ କୌଣସି ଅଲୌକିକ ଘଟନାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀୟ ଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବା ସକାଶେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ତେଗ ବାହାଦୁର ଏହା ଶୁଣି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କହିଥିଲେ,—"ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପାସନା କରିବାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତଥାପି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଅଛି, ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜରେ କେତେକ କଥା ଲେଖି ଗଳାରେ ବାନ୍ଧି ରଖୁଅଛି, ଗଳଦେଶର ଯେଉଁ ଅଂଶରେ ଲିଖିତ କାଗଜ ଖଣ୍ଡି ନିବଦ୍ଧ ରହିବ, ଘାତକର ଅସି ଯେପରି ସେ ଅଂଶ ସ୍ପର୍ଶ ନ କରେ ।" ତେଗ ବାହାଦୁର ଏହା କହି ଲିଖିତ କାଗଜ ଗଳାରେ ବାନ୍ଧି ଘାତକ ଆଡ଼କୁ ମସ୍ତକ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତୋଳିତ ଅସି ତାହାଙ୍କ ସ୍କନ୍ଧରେ ନିପତିତ ହେଲା, ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ତେଜସ୍ୱୀ ଶିଖଗୁରୁଙ୍କ ଦେହବିଚ୍ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକ ମୃତ୍ତିକାରେ ବିଲୁଣ୍ଠିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ଅପୂର୍ବ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ନିର୍ଭୀକତା ଦେଖି ଦିଲ୍ଲୀର ଧର୍ମାନ୍ଧ ସମ୍ରାଟ୍ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ଲିଖିତ କାଗଜ ଖୋଲା ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବିସ୍ମୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ସବିସ୍ମୟରେ ଭୀତ-ବିହ୍ୱଳ-ଚିତ୍ତରେ ଦେଖିଲେ, ଲେଖା ହୋଇଅଛି–"ଶିର୍ ଦିୟା,ଆଓର୍ ଶେର୍ ନେହି ଦିୟା ।" "ମସ୍ତକ ଦେଲି, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମର ନିଗୂଢ଼

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚକ୍ଷୁ ଦେଲି ନାହିଁ ।''

ଏହିପରି ୧୬୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଧର୍ମପରାୟଣ ତେଗ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଜୀବନଲୀଳା ସାଙ୍ଗ ହେଲା, ଏହିପରି ତେଗ ବାହାଦୁର ନିଜର ଅଲୌକିକ ମହାପ୍ରାଣତା ଦେଖାଇ ଧୀରଭାବରେ ଘାତକ ହସ୍ତରେ ଜୀବନ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଏହିପ୍ରକାର ଅସାଧାରଣ ଅାତ୍ମତ୍ୟାଗ ଧର୍ମବୀରର ପବିତ୍ର ଜୀବନକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଅଛି, ବିନଶ୍ୱର ଜଗତରେ ବିନଶ୍ୱର ମାନବର ଏହି ଅବିନଶ୍ୱର କୀର୍ତ୍ତି-କାହାଣୀ ଅନନ୍ତ କାଳ ସଂସାରକୁ ଗଭୀର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବ, ଏହି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗରେ ଯେଉଁ ଦେବଭାବର ଉତ୍ତେଜନା ଅଛି, ତାହା ଭାରତର ପ୍ରକୃତିଗତ ଏବଂ ଏହି ଉଦାର ବ୍ରତହିଁ ଭାରତର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଗୋବିନ୍ଦ ସାତିଶୟ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହେଲେ । ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି କହିଲେ,—''ବନ୍ଧୁମାନେ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିଅଛ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ନେତା ଓ ମୋହର ପିତା ଦିଲ୍ଲୀରେ ନିହତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂସାରରେ ଏକାକୀ ରହିଲି, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋହର ଜୀବିତକାଳ ମଧରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବି ନାହିଁ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ସୁଦ୍ଧା ମୋତେ ଭୟ ଦେଖାଇ ପାରିବ ନାହିଁ—ମୁଁ ଏ ପ୍ରାଣକୁ ଆଜିଠାରୁ ଏହି ପ୍ରତିଶୋଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମର୍ପଣ କଲି, ବାଧା ବିଘ୍ନ ପ୍ରତି ମୋହର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ, ମୃତ୍ୟୁ ଆସିଲେ ତାକୁ ସାଦରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବି, କିନ୍ତୁ ମୋହର ଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ତ୍ରୁଟି କରିବି ନାହିଁ । ପିତାଙ୍କ ମସ୍ତକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିଲ୍ଲୀରେ ରହିଅଛି । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କଣ ଏହା ଆଣି ପାରିବ ନାହିଁ ?''ଗୁରୁଙ୍କର ଏହି ସାହସ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ କଥା ଶୁଣି ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ତେଗ ବାହାଦୁରଙ୍କ ମସ୍ତକ ଆଣିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲା, ଗୋବିନ୍ଦ ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ଶିଷ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଯାଇ ତେଗ ବାହାଦୁରଙ୍କ ମସ୍ତକ ସହିତ ପଞ୍ଜାବକୁ ଫେରି ଆସିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ଆଦେଶରେ ତେଗ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଶରୀର ଅଗ୍ନିରେ ଦଗ୍ଧ କରାହେଲା ।

ତେଗ ବାହଦୁରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଯୌବନର ସୀମାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ—ତାଙ୍କର ବୟସ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ମାତ୍ର ହୋଇଥିଲା । ପିତାଙ୍କର ଶୋଚନୀୟ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ, ସ୍ୱଜାତିର ଓ ସ୍ୱଦେଶର ଅଧଃପତନ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଗଭୀରଭାବରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ସ୍ୱଦେଶର ଉଦ୍ଧାରସାଧନହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ସମସ୍ତ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଏକ ଭୂମିକୁ ଆନୟନ କରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଳ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ ହେଲେ । ବୟସର ଅଳ୍ପତାରେ ତାଙ୍କର ଧୀରତା ବିଚଳିତ ହେଲା ନାହିଁ, ବୁଦ୍ଧିର କୋମଳତାରେ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତାର କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥିଲା, ମତିର ମୃଦୁତାରେ ତାଙ୍କର ଭୋଗ-ସ୍ପୃହା ବିକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ପିତାଙ୍କ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରି ଯମୁନାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପାର୍ବତ୍ୟପ୍ରଦେଶକୁ ଗମନ କଲେ । ଏଠାରେ ମୃଗୟାରେ, ପାରସ୍ୟ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନରେ ଓ ସ୍ୱଜାତିର ଗୌରବକାହାଣୀ ଶ୍ରବଣରେ ତାଙ୍କର ସମୟ ଅତିବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅଧିକାଂଶ ଅତୀତ ହୋଇଅଛି, ଭାରତରେ ମୋଗଲରାଜତ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ଆକବରଙ୍କ ଉଦାରତା ଓ ସମବେଦନାର ଚିହ୍ନ ବିଲୁପ୍ତ ହେଲେ ମଧ ଲୋକମାନଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ କ୍ଷୀଣଭାବରେ ରହିଅଛି । ସାଜାହାନଙ୍କର ଶୋଚନୀୟ ପରିଣାମ ଦେଖି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲୋକମାନେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦୁରନ୍ତ ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ପାଶବ ଶକ୍ତିବଳରେ ଭାରତଭୂମି ଶାସନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବଦିଗରେ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ରାଜସିଂହ ଏହି ରାକ୍ଷସୀ ରାଜଶକ୍ତିର ଗତିରୋଧ ନିମିତ୍ତ ବଦ୍ଧପରିକର ହୋଇଅଛନ୍ତି,ଦକ୍ଷିଣରେ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ଶିବାଜୀ ଆର୍ଯ୍ୟଜାତିର ଗୌରବ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଅଲୌକିକ ବୀରଧର୍ମର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଉତ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ତରୁଣ ଯୁବକ ଏହି ରାଜଶକ୍ତି ମୂଳରେ ଆଘାତ କରିବା ସକାଶେ ଦୁର୍ଗମ ଗିରିକନ୍ଦରରେ ଯୋଗାସନରେ ସମାସୀନ ହୋଇ ଧ୍ୟାନସ୍ତିମିତ ନେତ୍ରରେ ଗଭୀର ତପସ୍ୟାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଯୁବକ ସଂଯତଚିତ୍ତରେ ତପସ୍ୟା କରୁଅଛନ୍ତି,ତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଶାନ୍ତ,ଗମ୍ଭୀର । ସେଥିରେ ବିଳାସର କାଳିମା ନାହିଁ,ସାଂସାରିକ ପ୍ରଲୋଭନର ମୋହ ନାହିଁ,ଆତ୍ମସ୍ୱାର୍ଥର ଚାତୁରୀ ନାହିଁ । ଯୁବକ ଭୋଗବିଳାସର ପଙ୍କିଳ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଦୂରରେ ରହି ନିର୍ବାତ ନିଷ୍କମ୍ପ ଦୀପଶିଖା ପରି, ଅଚଳ ଅପାର ଅନନ୍ତ ବାରଧି ତୁଲ୍ୟ ସ୍ଥିରଭାବରେ ପରପୀଡ଼ିତ ମାତୃଭୂମିର ହିତସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆତ୍ମସଂଯମ, ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଦେବତାଙ୍କର ଆରାଧନା କରୁଅଛନ୍ତି । ଏ ଚିତ୍ର କଳ୍ପନାର ତୂଳିକାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇନାହିଁ, ଉପନ୍ୟାସର ମୋହିନୀ ମାୟାରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ପ୍ରକୃତ ଐତିହାସିକ ଚିତ୍ର । ପାଠକ ! ତୁମ୍ଭେ ମାଟ୍‌ସିନୀଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିଗାଥା ପଢ଼ିଅଛ,ଗାରିବଲ୍ଡିଙ୍କ ଉଦ୍ଦାମ ବୀରତ୍ୱରେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଅଛ,ଓଆସିଂଟନଙ୍କ ଦୃଢ଼ତା ନିକଟରେ ମସ୍ତକ ଅବନତ କରିଅଛ—ଶେଷରେ ବକ୍ତୃତାଭୂମିରେ ଜଳଦଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ମାଟସିନୀଙ୍କ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉନ୍ମତ୍ତ କରିଅଛ, ଗାରିବଲ୍ଡିଙ୍କ ବୀରତ୍ୱର ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କରି ଘନ ଘନ କରତାଳିଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥିତ ହୋଇଅଛ; କିନ୍ତୁ ଏକ ସମୟରେ ତୁମ୍ଭର ମାତୃଭୂମିରେ——ଏହି ପର-ପଦ-ଦଳିତ,ଲାଞ୍ଛିତ ଭାରତରେ ଏହିପ୍ରକାର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ,ଏହିପ୍ରକାର ଦୃଢ଼ତାର ଯେ ଉନ୍ମେଷ ହୋଇଥିଲା, ଇତିହାସର ଅନୁସରଣ କଲେ ଅକ୍ଳେଶରେ ବୁଝିପାରିବ ।

ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ସମୟରେ ଉତ୍କର୍ଷର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଛଳରେ,ବଳରେ ଓ କୌଶଳରେ ଅନେକ ରାଜ୍ୟକୁ ଦିଲ୍ଲୀର ଶାସନାଧୀନ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ କେତୋଟି ପରାକ୍ରାନ୍ତ ରାଜ୍ୟ ପୂର୍ବେ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ, ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ସମୟରେ ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣାପଥରେ ଶିବାଜୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ,କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଅସମୟରେ ତାଙ୍କର ପରଲୋକପ୍ରାପ୍ତି ହେବାରୁ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଅନେକଙ୍କର ଭୀତିସ୍ଥଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଜ୍ୟର ଏହି ପ୍ରତାପବୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଶିଖମାନଙ୍କ ଉପରେ ନୂତନ ରାଜତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ।

ଯମୁନାର ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଅପରିଜ୍ଞାତ ଅବସ୍ଥାରେ ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରାୟ ୨୦ ବର୍ଷଯାପନ କରିଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଶିଷ୍ୟ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦ ଏହି ସମୟରେ ପଞ୍ଜାବକୁ ଆସି ଏହି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ଜୀବନର ମହଦ୍‌ବ୍ରତ ସାଧନରେ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ଶିକ୍ଷା ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଥିଲା, ଭୂୟୋଦର୍ଶନ ତାଙ୍କର ବିଚାରଶକ୍ତିକୁ ପରିମାର୍ଜିତ କରିଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଗାଢ଼ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବକୁ ସମୁନ୍ନତ କରିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକତା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ତାଙ୍କର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ହେଲା । ସେ ସାଧନାରେ ଅଟଳ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଓ ସହିଷ୍ଣୁତାରେ ଅବିଚଳିତ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରପ୍ରୟୋଗରେ ନିରଳସ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ମହାମନ୍ତ୍ରରେ ଶିଷ୍ୟମାନେ ସଜୀବ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ଏହିପ୍ରକାରେ ପ୍ରବଳ-ପରାକ୍ରମୀ ରାଜତ୍ୱରେ ବାସ କରି ସେହି ରାଜତ୍ୱକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ କୃତସଂକଳ୍ପ ହେଲେ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସାହସୀ,କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପରାୟଣ ଓ ସ୍ୱଜାତିବତ୍ସଳ ଥିଲେ । ସେ ପୃଥିବୀର ପାପାଚାର ଦେଖି ଦୁଃଖିତ ହେଉଥିଲେ ଓ ଯବନରାଜାମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସଂକଟାପନ୍ନ ଦେଖି କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ,ମାନବଜାତି ସାଧନାବଳରେ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରେ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା,ଇଚ୍ଛାର ଏକାଗ୍ରତା ଓ ହୃଦୟର ତେଜସ୍ୱିତା ସମ୍ପାଦନ ସକାଶେ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ସାଧନାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସେହି ପୁରାତନ ଭାରତର ଋଷି ଓ ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା, ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ପୃଥିବୀର ଶିକ୍ଷାର ପଥ ପରିଷ୍କୃତ କରିବାର ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ସର୍ବପ୍ରକାର କୁସଂସ୍କାର ବିଦୂରିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା । ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମହାପ୍ରାଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅତୀତର ବୀରତ୍ୱର ଓ ଦେବଭାବର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ । ଗୋରକ୍ଷରନାଥ ଓ ରାମାନନ୍ଦ କି ଉପାୟରେ ନିଜ ନିଜର ମତ ପ୍ରଚାର କରିଅଛନ୍ତି,ମହମ୍ମଦ କିପରି ବିଘ୍ନ-ବିପତ୍ତି ଅତିକ୍ରମ କରି ଆପଣାକୁ ଈଶ୍ୱରପ୍ରେରିତ ବୋଲି ଲୋକମାନଙ୍କ ମନ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ,ପ୍ରତାପ ପ୍ରଭୃତି ବୀରମାନେ କିପରି ବୀରତ୍ୱର ଜୟମାଲ୍ୟରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ—ଏହିପରି ବିଷୟ ସବୁ ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ସେ ଆପଣାକୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଭୃତ୍ୟ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କହୁଥିଲେ,–''ଈଶ୍ୱର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୁସ୍ତକରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହନ୍ତି, ହୃଦୟର ସରଳତା ଓ ମନର ସାଧୁତାରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ।''

ଗୋବିନ୍ଦ ଏହିପରି ଆପଣାର ମତ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ,ଏହିପରି ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୌରବମୟ ଅତୀତର ପୁଣ୍ୟମୟ କାହାଣୀ ଓ ଉଦାର ଉପଦେଶ ଶୁଣି ମହାପ୍ରାଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଗୋବିନ୍ଦ ଯତ୍ନସହକାରେ ବୈଦିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବୈଦିକ କ୍ରିୟାକଳାପର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରି ମଧ୍ୟ ସେ ଶାରୀରିକ ତେଜସ୍ୱିତା ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଉଦାସୀନ ନ ଥିଲେ । ସେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶକୁ ଯାଇ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ତେଜସ୍ୱିତା ଲାଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଂଯତଚିତ୍ତରେ ଗଭୀର ତପସ୍ୟାରେ ନିମଗ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାର ଆତ୍ମସଂଯମ ଓ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା ହେତୁରୁ ଶିଖସମାଜରେ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ସମ୍ମାନ କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ଆପଣାର ମହାମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ପାର୍ଥିବ ଭୋଗସୁଖରେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅସ୍ଥାୟୀ ବିଷୟଲାଳସା—ଅବିନଶ୍ୱର ଧନ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା ନାହିଁ । ନିଜର ବିଷୟ-ବିମୁଖତା ଦେଖାଇବା ସକାଶେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ ବିଳାସରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରଖି ମହାମନ୍ତ୍ର ସାଧନରେ ମହାବଳ କରିବା ସକାଶେ ସେ ସ୍ୱୀୟ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଶତଦ୍ରୁରେ ନିକ୍ଷେପ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏକ ସମୟରେ ଜଣେ ଶିଖ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରୁ ପ୍ରାୟ ୫୦୦୦୦ ଟଙ୍କା ମୂଲ୍ୟର ଯୋଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ହସ୍ତାଭରଣ ଆଣି ତାହାଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ପ୍ରଥମରେ ଏହି ଆଭରଣ ନେବାକୁ ଅସମ୍ମତ ହେଲେ,କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଶିଷ୍ୟର ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟ ଦେଖି ଆପଣା ହସ୍ତରେ ଧାରଣା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଏ ଘଟନାର କିଛି ଦିନ ଉତ୍ତାରୁ ସେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନଦୀକୁ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ଆଭରଣ ଜଳରେ ପକାଇ ଦେଲେ । ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହସ୍ତ ଆଭରଣଶୂନ୍ୟ ଦେଖି କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ଗୋବିନ୍ଦ କହିଲେ,''ଗୋଟିଏ ଅଳଙ୍କାର ଜଳରେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି''। ଶିଷ୍ୟ ଏହା ଶୁଣି ଜଣେ ଧୀବରକୁ ଡାକି ଆଣି ତାକୁ କହିଲା,ଯଦି ସେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ନଦୀ ଗର୍ଭରୁ ଅଳଙ୍କାର ବାହାର କରି ଦେଇପାରେ, ତାହାହେଲେ ତାକୁ ପାଞ୍ଚଶତ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ଧୀବର ସମ୍ମତ ହେଲା । କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅଳଙ୍କାର ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି, ତାହା ଧୀବରକୁ ଦେଖାଇ ଦେବା ସକାଶେ ଶିଷ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କୁ ବିନୀତ ଭାବରେ ଅନୁରୋଧ କଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ନଦୀରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଳଙ୍କାରଟି ପକାଇ ଦେଇ କହିଲେ,'' ଏହି ସ୍ଥାନରେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି''। ଶିଷ୍ୟ ପାର୍ଥିବ ବିଷୟରେ ଗୁରୁଙ୍କର ଏପରି ଅସାଧାରଣ ବିତୃଷ୍ଣା ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲା,ଏ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତାହାର ଜୀବନର ଗତି ଫେରାଇ ଦେଲା ଓ ସେ ସର୍ବପ୍ରକାର ଭୋଗ ବିଳାସ ପରିହାର କରି ଜୀବନର ପୁଣ୍ୟବ୍ରତ ସାଧନାରେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେଲା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ଏହିପରି ପାର୍ଥିବ ବିଷୟର ମମତାରୁ ଦୂରରେ ରହି ନୂତନ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିଖସମାଜ ସଂଗଠିତ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି କହିଲେ,— ''ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ଏକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନା କରିବାକୁ ହେବ,କୌଣସି ପ୍ରକାର ପାର୍ଥିବ ପଦାର୍ଥଦ୍ୱାରା ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପରମପିତାଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିକୃତ କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ସରଳ ହୃଦୟରେ ଓ ଏକାନ୍ତ ମନରେ ପରମପିତା ଭଗବାନଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା କରି ଜୀବନସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବେ । ସମସ୍ତେ ଏକପ୍ରାଣ ହୋଇ ଏକତାସୂତ୍ରରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେବେ । ଏହି ସମାଜରେ ଜାତିବନ୍ଧନ ରହିବ ନାହିଁ,କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହେବ ନାହିଁ,ଏଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ,କ୍ଷତ୍ରିୟ,ବୈଶ୍ୟ,ଶୂଦ୍ର,ପଣ୍ଡିତ,ମୂର୍ଖ,ଭଦ୍ର,ଇତର—ସମସ୍ତେ ସମାନ ଭାବରେ ପରିଗୃହୀତ ହେବେ,ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ପଂକ୍ତିରେ ଓ ଏକପାକରେ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ହେବ, ଏହା ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବାକୁ ଯତ୍ନପର ରହିବ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତେଜ ଓ ସଜୀବ ହେବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବ ।'' ଗୋବିନ୍ଦ ଏହା କହି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ,ଜଣେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ତିନି ଜଣ ଶୂଦ୍ରଜାତୀୟ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଦେହରେ ଚିନି ର ସରବତ୍ ନିକ୍ଷେପ କରି ସେମାନଙ୍କୁ 'ଖାଲସା'ଅର୍ଥାତ୍ ପବିତ୍ର ଓ ବିମୁକ୍ତ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ ଓ ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୀରତ୍ୱର ପରିଚୟସୂଚକ 'ସିଂହ' ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଉପାଧି ଧାରଣ କରି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଏହି ପ୍ରକାରେ ଜାତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦୂର କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ସମଭୂମିକୁ ଆଣିଲେ,ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନୂତନ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ଓ ନୂତନ ତେଜ ସଞ୍ଚାରିତ କଲେ । ଜାତିଭେଦ ରହିତ ହେବାରୁ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ଶିଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରଥମେ ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ,କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ତେଜସ୍ୱିତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ହେତୁରୁ ସେ ଅସନ୍ତୋଷ ଦୀର୍ଘକାଳସ୍ଥାୟୀ ହେଲା ନାହିଁ । ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୁରୁଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ମହିମା ଦର୍ଶନ କରି ସମସ୍ତ ଅସନ୍ତୋଷ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ଓ ଯଥାନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ହୋଇ ଆଦିଗୁରୁ ନାନକ ଓ ତାହାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲାଗିଲେ,ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ପରି ସିଂହ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ଦୀର୍ଘ କେଶ ଓ ଦୀର୍ଘ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ରଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ଯୋଦ୍ଧା ପଦରେ ସମାସୀନ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପରିଚ୍ଛଦ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ହେଲା,''ଓୟା ଗୁରୁଜିକା ଖାଲସା ! ଓୟା ଗୁରୁଜିକା ଫତେ ! ''(ଗୁରୁ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉନ୍ତୁ,ଜୟଶ୍ରୀ ତାହାଙ୍କୁ ଶୋଭିତ କରୁ)—ଏହା ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ଭାଷଣ ବାକ୍ୟ ହେଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଗୁରୁମଠ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଶାସନ ସମିତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେ । ଅମୃତସରରେ ଏହି ସମିତିର ଅଧିବେଶନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯାହାଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ କୁସଂସ୍କାରର ମୂଳୋଚ୍ଛେଦ ହେବ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶିଖସମାଜ ଅନ୍ତଃଶତ୍ରୁ ଓ ବହିଃଶତ୍ରୁର ଆକ୍ରମଣରେ ଅଟଳ ରହିବ,ସ୍ଥୂଳତଃ ଶିଖମାନେ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏକପ୍ରାଣତା, ସମବେଦନା ପ୍ରଭୃତି ଜାତୀୟ ଜୀବନର ସମୁଦାୟ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ଓ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଅଧଃପତିତ ଦେଶର ମୁକ୍ତିର ମାର୍ଗ ପରିଷ୍କୃତ ହୋଇ ପାରିବ,ତାହାହିଁ ଗୁରୁମଠର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ଓ ଗୁରୁମଠ ସେହି ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଆହରହ ଚେଷ୍ଟିତ ହେଲା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଏହିପ୍ରକାରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ନୂତନ ଉପାଦାନରେ ନୂତନ ଶିଖସମାଜରେ ରାଜନୈତିକ ସାଧାରଣ-ତନ୍ତ୍ର ସଂସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଯେଉଁ ଶିଖମାନେ ପରସ୍ପର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରହି ସଂଯତଚିତ୍ତ ଯୋଗୀ ପ୍ରାୟ ନିରୀହଭାବରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ,ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକପ୍ରାଣ ହୋଇ ସାଧାରଣ-ତନ୍ତ୍ର ସମାଜରେ ସମ୍ମିଳିତ ହେଲେ । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଜୀବନର ଏହି ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧ ହେଲେ,କିନ୍ତୁ ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍କଟ ସାଧନା ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଶସ୍ତ୍ର ଖାଲସାମାନଙ୍କୁ 'ସିଂହ' ଉପାଧିରେ ବିଶେଷିତ କରିଥିଲେ, ଧର୍ମାନ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ଓ ପୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଏକ ସମାଜର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଧ୍ୱଂସ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ ଆସନ୍ନମୃତ୍ୟୁ ପିତାଙ୍କ ବାକ୍ୟ,ପିତୃସମୀପରେ ନିଜର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ;ଏବଂ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ପିତୃହନ୍ତା ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଯବନମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମୁତ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବତ୍ର ମୋଗଲଶାସନ ସର୍ବାଂଶରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଅନ୍ତର୍ବିଦ୍ରୋହ ପ୍ରଭୃତିରେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲା । ମୋଗଲସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାପନକର୍ତ୍ତା ବାବର ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ରାଜତ୍ୱ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୁମାୟୁନ ପଠାଣବଂଶୀୟ ଶେର୍ ସାହାର ପରାକ୍ରମରେ ରାଜ୍ୟରୁ ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଷୋଳ ବର୍ଷ କାଳ ଦେଶାନ୍ତରରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଆକବର ଯଦି ବା ପ୍ରଗାଢ଼ ରାଜନୀତିଜ୍ଞତା ଓ ଯୁଦ୍ଧକୁଶଳ ତା ବଳରେ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚାଶ ବର୍ଷ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଧିପତ୍ୟ କରିଥିଲେ,ତଥାପି ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ ପୁତ୍ର ସେଲିମର କଠୋର ବ୍ୟବହାରରେ ଓ ବଙ୍ଗଦେଶର ବିଦ୍ରୋହରେ ବିବ୍ରତ ହେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଜାହାଙ୍ଗୀର କ୍ରୁର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟପରାୟଣ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରିମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଏକ ସମୟରେ ତାହାଙ୍କୁ ତଦୀୟ କର୍ମଚାରୀ ମହାବତ୍ ଖାଁର ବନ୍ଦିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସାଜାହାନ ଆପଣାର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ମଧ୍ୟ ସିଂହାସନ ନିମିତ୍ତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ କରିବାର ଦେଖିଥିଲେ,ପରିଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକତର କ୍ଷମତାପନ୍ନ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ କ୍ରୂରାଚାରରେ କାରାରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ଓ କୁଟିଳତା ହେତୁରୁ ଭାରତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସେ ନିଜର ସନ୍ଦିଗ୍ଧତା ଓ କଠୋର ବ୍ୟବହାରରେ ବହୁଳ ଶତ୍ରୁ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଏକ ଦିଗରେ ରାଜସିଂହ ଓ ଦୁର୍ଗାଦାସ ସ୍ୱଜାତିର ଅପମାନରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଶିବାଜୀ ବିଧର୍ମୀ ଶାସନରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ୱଦେଶର ଉଦ୍ଧାର ସାଧନାର୍ଥ ବଦ୍ଧପରିକର ହୋଇଥିଲେ ଓ ସ୍ୱଦେଶର ନିସ୍ତେଜ ଶରୀରରେ ସକଳ ତେଜସ୍ୱିତାର ସଞ୍ଚାର କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ପୁନର୍ବାର ଏହି ତେଜର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରି ଜାଠମାନଙ୍କ ଉପରେ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଏହି ବିଷମ ସାଧନାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ନିମିତ୍ତ ନିଜର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଦଳେ ଦଳେ ଶିକ୍ଷିତ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ଉନ୍ନତ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏହି ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା ସମର୍ପିତ ହେଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେ ଶିକ୍ଷିତ ପଠାଣ ସୈନ୍ୟ ଆଣି ନିଜର ଦଳ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । ଶତଦ୍ରୁ ଓ ଯମୁନାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ତିନିଗୋଟି ଦୁର୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ସୈନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରି ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ସୁବିଧାଜନକ ଭାବି ସେ ଏହି ସବୁ ଦୁର୍ଗ ଓ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥାନ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ କଲେ । ଏହିପ୍ରକାରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ସେ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ଓ ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା ହୋଇ ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ଶିଷ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଦ୍ଧବୀର ସୈନ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷ ପଦରେ ସମାସୀନ ହୋଇ ସେନାନିବାସ ନିରାପଦ କରିବାକୁ ଓ ଦୁର୍ଗସମୂହର ଶୃଙ୍ଖଳା ବିଧାନ ନିମିତ୍ତ ଯତ୍ନପର ହେଲେ ।

ମୋଗଲମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ କେତେକ ଦିନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କର ଜୟ ଲାଭ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ପରାଜିତ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କର ଦୁଇ ଗୋଟି ଶିଶୁପୁତ୍ର ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତରେ ପତିତ ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ହତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ବୀରହୃଦୟ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ନିରସ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯେପରି ପରାକ୍ରମ ଦେଖାଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିଖମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ଏହି ତେଜସ୍ୱୀ ଶିଖଗୁରୁଙ୍କ ତେଜସ୍ୱିତାରେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲିକୁ ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ପ୍ରଥମରେ ଏହି ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ଘୃଣାସହକାରେ କହିଥିଲେ, ସେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ପରେ ସେ ନାନକଙ୍କ ଧର୍ମସଂସ୍କାର, ତେଗ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଶୋଚନୀୟ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଓ ନିଜର ଅପୁତ୍ରିକାବସ୍ଥାର ଉଲ୍ଲେଖ କରି କହିଥିଲେ,—"ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପାର୍ଥିବ ବନ୍ଧନଦ୍ୱାରା ଆବଦ୍ଧ ନୁହେ, ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରୁଅଛି । ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜା ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କେହି ମୋହର ଭୀତିସ୍ଥଳ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ ଖାଲସାମାନେ ଦିଲ୍ଲିସମ୍ରାଟଙ୍କ ପୂର୍ବକୃତ ଅପରାଧର ପ୍ରତିଶୋଧ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।" ଏହି ଉତ୍ତର ପାଇ ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଏଥର ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦିଲ୍ଲିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ବୃଦ୍ଧ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ମାନବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବାହାଦୁର ଶାହ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଶାତୀତ ସୌଜନ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଦୀର୍ଘକାଳ ଜୀବିତ ରହି ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ନିଜର ଅସାଧାରଣ କୃତକାର୍ଯ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଦେଇଯାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ-ନାଟକର ମଧ୍ୟ ଯବନିକାପତନ ହେଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଯେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣାପଥରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ,ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ପଠାଣ ଶତ୍ରୁ ଗୋପନରେ ତାଙ୍କ ଶିବିରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତାଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତ କରିଥିଲା । ଏହି ଆଘାତରେ ହିଁ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ୧୭୦୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୋଦାବରୀ ତୀରବର୍ତ୍ତୀ ନାନ୍ଦର ନାମକ ସ୍ଥାନରେଏହି ଶୋଚନୀୟ କାଣ୍ଡ ଘଟିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ବୟସ ୪୮ ବର୍ଷ ମାତ୍ର ହୋଇଥିଲା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଶିଖସମାଜର ଜୀବନଦାତା । ତାହାଙ୍କ ସମୟରୁ ହିଁ ଶିଖମାନେ ମହାପ୍ରାଣ ଓ ମହାସତ୍ୱ ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ । ଗୁରୁ ନାନକ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ବୋଲି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଧର୍ମ ସମ୍ପ୍ରାଦାୟର ଏକପ୍ରାଣତା ଓ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ନିଦାନ । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମହତ୍, ତାଙ୍କର ସାଧନା ଗଭୀର,ତାଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ଅସାଧାରଣ ଓ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ସ୍ଥିରତା ଅତୁଳନୀୟ । ସେ ସମୁଦାୟ ଜାତିକୁ ଏକତାସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ଓ ଏକଧର୍ମାକ୍ରାନ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଜର ଗଭୀର ଉଦାରତାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଗୌରବ ବୁଝିପାରିଥିଲେ,ସମସ୍ତେ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ହେଲେ ଯେ ନିର୍ଜୀବ ଭାରତର ଉଦ୍ଧାରର ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ—ଏହା ସେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ । ଏଥି ସକାଶେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ,କ୍ଷତ୍ରିୟ,ବୈଶ୍ୟ,ଶୂଦ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକଶ୍ରେଣୀରେ ନିବେଶିତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏଥି ସକାଶେ ସେ ଗର୍ବସହକାରେ ସମ୍ରାଟ୍ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ—''ତୁମ୍ଭେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ମୁସଲମାନ କରୁଅଛ,କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ କରିବି । ତୁମ୍ଭେ ନିଜକୁ ନିରାପଦ ଭାବୁଅଛ, କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ,ମୋହର ଶିକ୍ଷାବଳରେ ପରପଦାନତ ଭାରତ ଦିନେ ମସ୍ତକ ଉତ୍ତୋଳନ କରିବ ଓ ମୋହର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଖାଲସାମାନେ ଦିନେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ବୀରତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇ ଜଗତକୁ ମୁଗ୍ଧ କରିବେ ।'' ବସ୍ତୁତଃ ଦୂରଦର୍ଶୀ ଓ ମନସ୍ୱୀ ଶିଖଗୁରୁଙ୍କର ଏହି ତେଜୋଗର୍ଭ ବାକ୍ୟ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରବଳରେ ଦିନେ ଶିଖମାନେ ନିଜର ବୀରତ୍ୱଗରିମାରେ ସଭ୍ୟଜଗତର ଭୀତିର କାରଣ ହୋଇଥିଲେ ଓ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ଜଗତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତିକୁ ବିସ୍ମୟବିହ୍ୱଳ କରି ପକାଇଥିଲେ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ତରୁଣ ବୟସରେ ନିହତ ହେଲେ । ସେ ଆଉ କିଛି ଦିନ ଜୀବିତ ଥିଲେ ଅନେକ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ଜୀବନର ଯେପରି ଗୌରବମୟ ସୂଚନା ହୋଇଥିଲା,ସେଥିରୁ ଯେ ବହୁଳ ଶୁଭଫଳ ଆଶା କରାଯାଇପାରେ,ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯଦି ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଜୀବନ ଭୋଗ କରିବାର ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତେ,ତାହାହେଲେ ସେ ଭାରତର ଅଧିକତର ମଙ୍ଗଳର ମାର୍ଗ ଫିଟାଇଥାନ୍ତେ । ଯଦି ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କୁ ଅସମ୍ଭାବିତ ଓ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ଅଲୌକିକ ସାହସ ଓ ଅଟଳ ବୀରତ୍ୱଦ୍ୱାରା ପତିତ ଭାରତ ଅଧିକତର ଉପକୃତ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବିଧି ତାହାର ପ୍ରତିକୂଳ ହେଲା । ସେ ଯାହାହେଉ,ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ତାଙ୍କର ଅଳ୍ପକାଳସ୍ଥାୟୀ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଓ ସଂସାରକୁ ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟଧନ ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି,ତାହା ଯେ ଯେ କୌଣସି ସାଧାରଣ ଅଥଚ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗରୀୟାନ୍, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କ୍ଷୀଣ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ କଥା ଚିନ୍ତା କଲେ କବିଙ୍କର—

"In small proportions we just beauties see;
And in short measures life may perfect be"——

ଏହି ପଂକ୍ତି ଦିଓଟି ସ୍ୱତଃ ମନେ ପଡ଼େ । ମହମ୍ମଦ ନିରାପଦରେ ମଦିନାକୁ ପଳାୟନ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସ ବୋଧହୁଏ ପ୍ରାୟ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ନିଜର ମହାମନ୍ତ୍ର ସାଧନରେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଶିଖମାନଙ୍କ ନାମ ବୋଧହୁଏ ଇତିହାସରୁ ପ୍ରାୟ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଏହି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ଓ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶିଖସମାଜରେ ଯେଉଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଧର୍ମ ଓ ତେଜସ୍ୱିତାର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ଓ ଯେଉଁ ବୀରତ୍ୱର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲେ, ତାହାରି ବଳରେହିଁ ନିର୍ଜୀବ, ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଓ ନିଷ୍ପନ୍ଦ ଭାବର ଶିଖମାନେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଜୀବ ରହିଅଛନ୍ତି, ତାହାରି ବଳରେହିଁ ବଲେ, ନଓଶେରା, ରାମନଗର ଓ ଚିଲିୟନବାଲାର ନାମ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇତିହାସରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ଆସୁଅଛି । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ନିଶ୍ୱର ଦେହ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ମିଶି ଯାଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିର ବିଲୟ ହୋଇ ନାହିଁ, ବରଂ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସୌରଭ ଓ ଗୌରବ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢୁଅଛି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରେ ଭାରତରେ ପ୍ରତିଭାପୂଜାର ପ୍ରସାର ହେଲେ ଭାରତପୁତ୍ର ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ପରଲୋକଗତ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା କରିବ ଓ ସେ ଆରଧନାବଳରେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ଉଦାର କରିପାରିବ ଓ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଅଧଃପତିତ ଦେଶର ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ କବିଙ୍କ କଥାରେ ଉନ୍ନତପ୍ରାଣ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିପାରୁଁ—

"ତୁମ୍ଭ ମାଟିଦେହ ଗ୍ରାସିଛି ଶ୍ମଶାନ,
ମାତ୍ର ଯଶୋଦେହେ ତୁମ୍ଭେ ଆୟୁଷ୍ମାନ ।"

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଚାର

ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଶିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଉପାଦାନ ସବୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଁ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିବାର କଥା ସ୍ୱଭାବତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ କରୁଁ ଓ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଯେଉଁ ବିପୁଳ ପ୍ରସାର ଓ ଅଭାବନୀୟ ପ୍ରଭାବ ଦର୍ଶନ କରୁଁ ତାହା ବିବେଚନାରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭବିଷ୍ୟତ ଆଶା କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁଖବାଦୀ (Optimistic) ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା । ଆମ୍ଭେମାନେ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ମାନବର ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ' ଓ 'ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପିତୃତ୍ୱ' ('Brotherhood of man' and 'Fatherhood of God') ବୋଲି ଯାହା ସମାଜର ଉଦାର ଓ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥାଉଁ ତାହା ଯେ ଦିନେ ଏହି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟାବଳି ମଧରେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଏହା ଆଧୁନିକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ରାଜ୍ୟର ଗତି ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି । ଏହି ହୀନବିଶ୍ୱାସ ଯୁଗରେ ମାନବ ସମାଜରେ ମୈତ୍ରୀ, ପ୍ରୀତି ଓ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଭୃତିର ବିସ୍ତାର ବିଷୟରେ ଯେଉଁସବୁ ଶୁଭ କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନାର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଯେ ଦିନେ ଏହି ବିଶ୍ୱବନ୍ଧୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଦୃଢ଼ ସାହାଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ ଏହା କହିଲେ ଆଶାପ୍ରାଣ ମାନବର ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିଶ୍ୱାସର କିଛି ଅପବ୍ୟବହାର ହେବାର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଜଗତର ନିୟାମକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଥା ଆଲୋଚନା କଲେ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବଡ଼ ଆଶାର କଥା -- ଗଭୀର ଆନନ୍ଦର କଥା ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସଂସାରର ସମ୍ବାଦପତ୍ରସମୂହର କ୍ରମିକ ବିକାଶର ଇତିହାସଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣନୟନରେ ଅନାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତମାନେ କହିଅଛନ୍ତି – "ସମ୍ବାଦପତ୍ର ରାଜ୍ୟର ଚତୁର୍ଥ ବଳ ।" କିନ୍ତୁ ଏହା କହିବା ଦ୍ୱାରା ଯେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବହାର କରାଗଲେ ଏହା ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ । ଏହିପରି ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣଦ୍ୱାରା ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଶକ୍ତିକୁ ଯେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରାଗଲା, ଏହା କହିଲେ ଅଯୌକ୍ତିକ ହେବନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ରାଜ୍ୟର ଚାଳକ – ରାଜନୀତିର ମାର୍ଗ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରଭାବରେ ପରିଷ୍କୃତ ହୁଏ । ଲାଟିନ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏହି ପ୍ରକାର କରିବାକୁ ହେବ "ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ବାଣୀ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ବାଣୀ ।" ବସ୍ତୁତଃ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀର ବିକାଶ – ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସେହି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାର ପୁଣ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବାଗ୍ମୀ ଚେଥାମ ତାହାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାର ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ 'ବାୟୁପ୍ରାୟ ସର୍ବବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟାହତ' ବୋଲି କହିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ମନସ୍ୱୀ ଚେଥାମଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ରାଜନୀତି-ସମାଲୋଚକ ତାଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ମସ୍ତିଷ୍କର ସୁନ୍ଦର ଚାଳନା ଦ୍ୱାରା

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜା, ସେନାପତି, ରାଜମନ୍ତ୍ରୀ, ଧର୍ମଯାଜକ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ କିଛି ସଂକୋଚ ବୋଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚକ ପ୍ରଚଳିତ ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅଥବା କୌଣସି ପୁସ୍ତକର ଆଲୋଚନା ସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ପ୍ରତି ବା ଦଳ ବିଶେଷଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନ ମତ, କଠିନ ଓ ପ୍ରୀତିକର ସତ୍ୟ ହେଉ ଅଥବା ଅପ୍ରିୟ ସତ୍ୟ ହେଉ, ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସମାଜ-ସଂସ୍କାରକ ବା ଲୋକ-ଶିକ୍ଷକ ସମାଜକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ପରୀକ୍ଷା କରି, ଲୋକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରି ଓ ସମାଜର ନୂତନ ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡିକର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରି ନିଜର ଗବେଷଣା-ଜାତ ମତାମତ (ସେ ସମାଜର ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ରୁଚିର ଅନୁକୂଳ ହେଉ ବା ନ ହେଉ) ବ୍ୟକ୍ତି କରିବାରେ ବିରତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହିପରି ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଖେଳ ଲାଗିଥାଏ – ଅବଶ୍ୟ ସଂଯତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଭାଗ୍ୟରେ ପଡ଼ିବାର କଥା । ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କଲେ ଯେ ଏ ସଂସାର ଦଶା କ'ଣ ହେବ ତାହା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରକେ ବୁଝିପାରିବେ, ସେ ଯାହାହେଉ, ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବିକାଶ, ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା ଯେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ଆଶାନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରକୃତି ବହି ପ୍ରକାରର । ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଏହି ଯେ, ସିସିରୋ ଓ ଡିମସ୍ଥିନିସ ଯେଉଁ ସମୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦ୍ୱାରା – ଓଜସ୍ୱିନୀ ବାଗ୍ମିତା ଓ ତେଜସ୍ୱିନୀ ପ୍ରତିଭା ଦ୍ୱାରା ଜଗତକୁ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲେ, ସେ ସମୟରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଶକ୍ତି ବିକଶିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ବାଗ୍ମିମାନଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା କରିବାକୁ ବା ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିବାକୁ ନାନାବିଧ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁ ନବଶକ୍ତି ସର୍ବଦା ଆତ୍ମାଭିମାନରେ ମତ୍ତ ଓ ଯାହା ନିକଟରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର, କୌଣସି ଧର୍ମର ପରିତ୍ରାଣ ନାହିଁ, ସେହି ଶକ୍ତି ଅଚିରେ ସେମାନଙ୍କର ଉକ୍ତି ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ପରୀକ୍ଷା କରିବ ଓ ସାଧାରଣ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ କରି ତାହାର ସମାଲୋଚନା କରିବ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, "ସିଜରଙ୍କର ମହିଷୀ ସର୍ବପ୍ରକାର ନିନ୍ଦା ଓ ସନ୍ଦେହରୁ ମୁକ୍ତ ହେବେ ।" କିନ୍ତୁ ମହା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ନିକଟରେ ତାହାଙ୍କୁ ମଧ ମସ୍ତକ ନତ କରିବାକୁ ହୁଏ; ନତୁବା ଏହା ଏକ ସମୟରେ ସୁଯୋଗ ପାଇ ତାହାଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା ପାଶରେ ପକାଇବ ଓ ତାହାଙ୍କର ଦୋଷ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାକୁ ସଂକୁଚିତ ହେବନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଏହା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ମଧ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ । ଏହା ବିସ୍ମୟର ବିଷୟ ଯେ, ଲୋକମାନଙ୍କର ଏହାକୁ ଭୟ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଥିଲେ ମଧ ଚାରିଶତ ବର୍ଷ ମଧରେ ଏହା ଏତାଦୃଶ ପ୍ରଭାବସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏ ପ୍ରକାର ଅନିର୍ବଚନୀୟ କ୍ଷମତା ପରିଚାଳନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଅଛି । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରଥମ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଜର୍ମାନିଦେଶରେ ଚଉଦଶହ ଅଠାନବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏହି ଜର୍ମାନିରେ ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଯେତେବେଳେ ଶାସନବିଜ୍ଞାନ ଓ ଶାସନନୀତି ଅତି ଅପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା, ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଶଂସା ଓ ନିନ୍ଦାବାଦ ଜନସମାଜରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ଯେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଫଳ ଫଳୁଥିଲା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁନ୍ଦର ବୁଝାଯାଉଅଛି । କାରଣ ପ୍ରଶଂସା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଚାରଦ୍ୱାରା ସଦ୍‌କର୍ମରେ ଉତ୍ସାହ ଦିଆ ହେଉଥିଲା ଓ ନିନ୍ଦା ପ୍ରଚାରଦ୍ୱାରା ଅସଦ୍‌କର୍ମର ଦମନ କରା ହେଉଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କର କ୍ରିୟା କଳାପର ସମାଲୋଚନା ଓ ଅନୁମୋଦନ କରିବା ଅଥବା ସେଥିରେ ସମ୍ମତି ଦେବା କିମ୍ବା ତାହାର ଦୋଷ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତିସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ । ଲୋକେ କହନ୍ତି,ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟ ସମଧିକ ପ୍ରଚାର ଦ୍ୱାରା ବିଲକ୍ଷଣ ପୁଷ୍ଟିଲାଭ କରେ । ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଶିକ୍ଷାଦେବାର ଶକ୍ତି ମଧ ବିଲକ୍ଷଣ ଅଛି,କାରଣ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ବିସ୍ତାରର ଯେଉଁ ସବୁ ଉପାୟ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି,ତନ୍ମଧରେ ସମ୍ବାପତ୍ର ଅତି ଅଳ୍ପକାଳ ମଧରେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେପରି ସୁବିଧାକ୍ରମେ ସତ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଦେଇପାରେ,ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟଦ୍ୱାରା ସେପରି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଭାବ ଓ ଚରିତ୍ର ଦାନ କରେ ଏବଂ ଏହା ଦ୍ୱାରା ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହିତ୍ୟ,ରାଜନୀତି ପ୍ରଭୃତିର ଅଶେଷ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହେଉଅଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହା ଏହିପରି ଶୁଭ ପଥରେ ଚାଲିଲେ,ଏହାଦ୍ୱାରା ନାନା ବିଭାଗରେ ଅସମ୍ଭାବିତ ଉନ୍ନତିର ଆଶା କରାଯାଇପାରେ । ଜ୍ଞାନ-ଜନିତ ସାଧୁତା ବୋଲି ଯେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି,ତାହା ଜ୍ଞାନବିସ୍ତାରର ଏହି ନବାବିଷ୍କୃତ ଯନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରୁଅଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଏହା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କର ମତ ଗଠିତ ଓ ପରିଚାଳିତ କରେ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ମଧ କରିଥାଏ । ତଥାକଥିତ ''ବାକ୍‌ଶକ୍ତିହୀନ'' ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ଅଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରଜା ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସତ୍ୱାଧିକାରର ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକର୍ତ୍ତା ଓ ରକ୍ଷକ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏହା ଯେ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧରେ ମାନବ ସମାଜର ବିଷୟ ବ୍ୟାପାରରେ ଏତାଦୃଶ ପ୍ରଭାବ ଓ କ୍ଷମତା ଲାଭ କରିବ,ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ କ'ଣ ଅଛି ? ଇଉନିଭାରସିଟୀ କଲେଜର ଭୂତପୂର୍ବ ଅଧାପକ ହେନେରି ମର୍ଲି '' ସମ୍ବାଦପତ୍ର — ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ'' ଏହି ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହି ଅଛନ୍ତି, ଏହାର ବୀଜ ମଧଯୁଗରେ ପ୍ରଥମେ ରୋପିତ ହୁଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭେନିସ୍ ନଗରରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ସାଧାରଣଙ୍କର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ସମ୍ବାଦ ସବୁ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡିଏ ହସ୍ତଲିଖିତ କାଗଜ କୌଣସି ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ପାଠ କରିବାର ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଥାରୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରଚାର ହେବାର କଥା ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସମ୍ବାଦପୂର୍ଣ୍ଣ କାଗଜପଢ଼ା ଯେଉଁମାନେ ଶୁଣିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ,ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ''ଗେଜେଟା'' (ଏକପ୍ରକାର ସାମାନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟର ମୁଦ୍ରା) ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା;ଏହି ଗେଜେଟା କଥାରୁ ଏହାପରେ ''ଗେଜେଟ'' ଶବ୍ଦ ବାହାରି ଅଛି । ମର୍ଲି ସାହେବ ସ୍ଥିର କରି ଅଛନ୍ତି ଯେ,ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପୂର୍ବେ ବଣିକଗଣ ଯେଉଁ ସମ୍ବାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠିପତ୍ର ବିଦେଶକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲେ,ସେଥିରୁ ହିଁ ସମ୍ବାପତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଉପଲକ୍ଷରେ ସମ୍ବାଦପୂର୍ଣ୍ଣ କାଗଜ ବାହାର କରା ହେଉଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ନାଥାନିୟେଲ୍ ବଟଲାର୍ ଏବଂ ଡାନିୟେଲ୍ ଡିଫୋ ''ଉଇକ୍ଲି ନିଉଜ''(Weekly News) ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସାମୟିକ ପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ଶାସନକାଳରେ ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବ୍ୟୟରେ ସମ୍ବାଦ ସମ୍ବଳିତ କାଗଜ ରାଜକୀୟ ଗେଜେଟ ରୂପରେ ବାହାର କରା ହେଉଥିଲା । ଏହି ସବୁ କାଗଜରେ ଉଭୟ ସତ୍ୟ ଓ ମିଥ୍ୟା ଘଟଣାର ବିବରଣ ସତ୍ୟବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରା ହେଉଥିଲା,କିନ୍ତୁ ସେ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମାଲୋଚନା ବା ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର କାଗଜର ନାମ ଥିଲା

Digitized by srujanika@gmail.com

'ଆକବର' । ଏହି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର ଅଧୀନ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ବିବେଚନା କରି ଦେଖିଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଯେ, ଇଂରାଜୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସହିତ ଏହି 'ଆକବର' ସବୁର ତୁଳନା ହେବା ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଇତିବୃତ୍ତ ଅତି ବିଚିତ୍ର । ଅତି ବିଷମ ଅସୁବିଧା ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ପର ପ୍ରତି ପଦରେ ଏହାକୁ ନାନା ପ୍ରକାର ସଂକଟରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଥିଲା ଯେ,କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ଆବିର୍ଭାବକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟ କରୁଥିଲେ । ଫରାସୀମାନେ ସେ ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଦାରୁଣ ଉଦ୍‌ବେଗର କାରଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କେତେଜଣ ଇଂରେଜ, ବିଶେଷତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ପାଦ୍ରିମାନେ,ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର,ରୀତି ନୀତି ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଭୃତିର ଘୋର ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଇଂରେଜ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟମାନେ ଏହି ନବଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯେ ଈର୍ଷାଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବେ,ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା । ସେ ସମୟରେ ଏହି ଦେଶୀୟ ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ବିଲାତର ଏକ ବିଶେଷ ସଭାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଧୀନ ଥିଲା ଏବଂ ସେହି ପ୍ରଭୁମାନେ ଭାରତର ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରକୁ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ନଥିଲେ । ସାର୍ ଜନ୍ ମାଲ୍‌କମ୍ ସାହେବଙ୍କର ଭାରତ ଇତିହାସର ପରିଶିଷ୍ଟରେ ତାହାଙ୍କର ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଅଛି,ସେଥିରେ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସମର୍ଥନ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସମର୍ଥନରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଇଲିୟମ୍ ଡିଗ୍‌ବି ସାହେବ ଲର୍ଡ଼ ହେଷ୍ଟିଂସ୍‌କୁ ଭାରତୀୟ ଇଂରାଜୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ରସମୂହକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ମତାମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଶଂସା କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ସାର୍ ଚାର୍ଲସ ମେଟକାଫ ହିଁ(ପରେ ଲର୍ଡ ମେଟକାଫ) ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସମ୍ମାନ ଓ ପ୍ରଶଂସା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ । ଲର୍ଡ ଉଇଲିୟମ୍ ବେଣ୍ଟିକ୍ ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଇତସ୍ତତଃ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ପଦତ୍ୟାଗ କରି ଯିବା ପରେ ସାର୍‌ଚାର୍ଲସ୍ ମେଟକାଫ କିଛିଦିନ ତାହାଙ୍କର ପଦରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ସେହି ସଂସ୍କାର ସାଧନ କରି ଭାରତବାସିମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦଭାଜନ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱରେ ସଂସାଧନ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିଷୟରେ ମେକେଲ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ଅଠରଶ ପଇଁତିରିଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ପନ୍ଦର ତାରିଖରେ ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ସାର୍ ଚାର୍ଲସ୍ ମେଟକାଫ ପ୍ରକୃତରେ "ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତାଦାତା" ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନୋଭାବ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉତ୍ତେଜନାରେ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଥିଲେ,ତାହା ତାଙ୍କର ନିଜ ସାରଗର୍ଭ ଉକ୍ତିରୁ ଜଣାଯାଏ । ତାହାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅଭିନନ୍ଦନପତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲା,ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ସେ କହିଥିଲେ,"ଜ୍ଞାନ ବିସ୍ତାର ରୂପକ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଣାମରେ ଭାରତରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱର ବିଲୋପ ହେବ,ଏହା ଯଦି ଏମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ହୁଏ,ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ତର୍କ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେନାହିଁ,ବରଂ ଏହାହିଁ କହିବି ଯେ,ଫଳରେ ଯାହାହେଉ ପଛକେ ଜ୍ଞାନବିସ୍ତାର କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଭାରତର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରରେ ସମାଚ୍ଛନ୍ନ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ରଖି ଯଦି ଏହାକୁ ବ୍ରିଟିଶ ସାମାଜ୍ୟର ଅଂଶୀଭୂତ କରି ରଖିବାକୁ ହୁଏ,ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଏ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଅମଙ୍ଗଳର କାରଣ ହେବ, ସୁତରାଂ ତାହାର ବିଲୋପ ହେବା ଉଚିତ । .....ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ କେବଳ ଦେଶର ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଓ ତାହାଦ୍ୱାରା ଏହି ଦେଶ ଅଧିକାରରେ ରଖିବାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବ୍ୟୟ ନିର୍ବାହ କରିବା ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ହେତୁ ଋଣକରି ତାହା ପୂରଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏଠାରେ ଅଛୁ,ଏହା କଦାପି ହୋଇ ନ ପାରେ । ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଏହା ଅପେକ୍ଷା ବହୁ ମହତ୍ତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଅଛୁଁ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ,ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଶର ସର୍ବତ୍ର ଇଉରୋପର ମାର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନ,ସଭ୍ୟତା ଓ ଶିଳ୍ପବିଜ୍ଞାନ ବିସ୍ତାର କରିବୁଁ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଉତ୍କର୍ଷସାଧନ କରିବୁଁ । ଏହି ସମସ୍ତ ଅଭିପ୍ରାୟ ସିଦ୍ଧି ପକ୍ଷରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତା ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ।।''

କଲିକତାବାସିମାନେ ଏହି ମହୋପକାର ସ୍ମରଣାର୍ଥ ଭାଗୀରଥୀତୀରରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମାଣ କରି ତାହାର ନାମ''ମେଟକାଫ ହଲ'' ରଖିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଅଟ୍ଟାଳିକା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା,ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଲିଖିତ ଅଛି,''ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ପୁସ୍ତକାଳୟ ରହିବ ଏବଂ ନାନା ଉପାୟରେ ଜ୍ଞାନ ବିସ୍ତାର ନିମିତ୍ତ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ହେବ,ଏଥିରେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଖୋଦିତ ହୋଇ ରହିବ ଯେ,ସାର୍ ଚାର୍ଲସ୍ ମେଟ୍‌କାଫ୍ ଅଠରଶ ପଇଁତିରିଶ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ପନ୍ଦର ତାରିଖରେ ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହା ଭିନ୍ନ ଉକ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତାଦାତାଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଟ୍ଟାଳିକା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାପିତ ହେବ ।'' ଭାରତ ଅକୃତଜ୍ଞ ହେବାକୁ କେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା କରେନାହିଁ—କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ ହିଁ ଏହାର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଧର୍ମ ।''କୃତଘ୍ନତା ଅତି ଭୟଙ୍କର ପାପ'' —ଏହା ଭାରତ ଜଗତକୁ ଶିକ୍ଷାଦିଏ ଏବଂ ଏହାର ଅବଲମ୍ବିତ ଧର୍ମ ଓ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଉଚିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଭାଗୀରଥୀତୀରରେ ''ମେଟ୍‌କାଫ ହଲ୍'' ସ୍ଥାପନ ଭାରତର କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ଥାପନର ଅନ୍ୟତମ ନିଦର୍ଶନ ମାତ୍ର ଏବଂଏଥିରେ ଏହାର ବାହ୍ୟିକ ଆସ୍ଫାଳନ ବା ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାର କାରଣ କିଛି ନାହିଁ——ଏହିପରି ସତ୍‌କର୍ମ ଏହାର ରୁଚିର ଓ ପ୍ରକୃତିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତି ଲାଭ କରେ ।

ଏହାପର ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦୁଇଥର ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ହରଣ କରା ହୋଇଥିଲା । ଥରେ ଅଠରଶହ ସତାବନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହ ରୂପ ଶୋଚନୀୟ ଘଟଣା ସମୟରେ ଏବଂ ଆଉଥରେ ଅଠରଶହ ଅଠସ୍ତରୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଲର୍ଡ ଲିଟନ୍‌ଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର କେବଳ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ପ୍ରଚଳିତ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସବୁର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂକୁଚିତ କରା ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଲର୍ଡ଼ ରିପନ୍ ମହୋଦୟ ଅଠରଶହ ଅଠସ୍ତରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ବିଷମ ପକ୍ଷପାତମୂଳକ ଅହିତକର ଆଇନ ରହିତକରି ଦେଇଥିଲେ ।

ସତରଶହ ଅଡ଼ଷଠି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବୋଲ୍‌ଟସ ନାମକ ଜଣେ ସାହେବ କାଉନ୍‌ସିଲ ହାଉସରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ମର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଇଥିଲେ ଯେ,'' ଯହିଁରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକର ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ଅଛି, ଏପରି ଅତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କାଗଜପତ୍ର,ତାହାଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି,କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପାଠକରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ତାହା ପାଠ କରିବାକୁ ଦେବେ;ଆଉ ମୁଦ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଭିଜ୍ଞ କୌଣସି ଏକ ବା ଏକାଧିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ଚଳାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସେ ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅକ୍ଷର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପକରଣ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।'' କଲିକତାରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ଅଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଆପତ୍ତି ଉତ୍‌ଥାପନ କରୁଥିଲେ । ବଷ୍ଟିଡ୍ ସାହେବ ଏହିସବୁ କଥା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ସମୟରେ କହି ଅଛନ୍ତି,----''ବୋଲଟସ୍ ସାହେବ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ଏହି ଆପତ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାପର ଏକାଦଶ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକକାଳ ଏହି ଅଭାବ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲା,କାରଣ ମୁଦ୍ରିତ ଆକାରରେ ସାଧାରଣ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରକାଶ ଏବଂ ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟ ଅଧିବାସିମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଅଭାବସବୁ ପ୍ରଚାର କରିବାର ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ—— ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର, ଏସିଆର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ନଗର(କଲିକତା) ସତରଶହ ଅଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।'' କଲିକତାରେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥମ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ନାମ ''ବେଙ୍ଗଲ ଗେଜେଟ''—— ଏହା ସତରଶହ ଅଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଜାନୁୟାରୀ ମାସ କୋଡ଼ିଏ ତାରିଖ ଶନିବାର (ଅର୍ଥାତ ଇଂଲଣ୍ଡର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ''ଟାଇମ୍‌ସ'' ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଆଠବର୍ଷ ପୂର୍ବେ)ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ପ୍ରଚାରିତ ହେବାର ବିଜ୍ଞାପନରେ ଏହାର ବିଷୟ ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଲେଖାଥିଲା; ''ରାଜନୀତି ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଷୟକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ର, ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁକ୍ତ । କିନ୍ତୁ କାହାରି ପ୍ରଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ନୁହେଁ ।'' ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ବାର ଇଞ୍ଚ ଓ ପ୍ରସ୍ଥରେ ଆଠ ଇଞ୍ଚ ଏହି ପ୍ରକାର ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ କାଗଜରେ ଏହାର ଅବୟବ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା;ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠାରେ ତିନି କଲମ(ସ୍ତମ୍ଭ)ମୁଦ୍ରିତ ''ମ୍ୟାଟର''(ବିଷୟ) ରହୁଥିଲା ଏବଂ ତାହାର ଅଧିକାଂଶ ହିଁ ବିଜ୍ଞାପନରେ ନିୟୋଜିତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଲିଖିତ ଅଛି;——

''ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର କାଗଜର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନ କଲିକତାର ଓ ମୋଫସଲର ପତ୍ର ଲେଖକମାନଙ୍କର ପତ୍ରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା, ଏହାବ୍ୟତୀତ ସମୟେ ସମୟେ ଇଉରୋପରୁ ଯେଉଁସବୁ ନୂତନ ସମ୍ବାଦ ଆସୁଥିଲା ତାହା ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହାର କାଗଜ ଏବଂ ଛାପା ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ।'' ଜେମ୍‌ସ ଅଗଷ୍ଟସ୍ ହିକି ନାମକ ଜଣେ ସାହେବ ଏହାର ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ଥିଲେ । ବଷ୍ଟିଡ୍ ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ବିବରଣ ପାଠକଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଯେ ଉକ୍ତ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିକି ସାହେବଙ୍କୁ ବହୁ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ତାହାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ଭାଗ୍ୟ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ବଷ୍ଟିଡ୍ ସାହେବ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି—— ''ପ୍ରଥମରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଲେଖକଙ୍କର ନାମର ତାଲିକା ବାହାର ହୋଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ସମୟରେ ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ରୂପକ ହିତକର ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ସେ ଯଦି ସୌଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ସୌଷ୍ଠବସମ୍ପନ୍ନ କରିପାରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେ ଆପଣାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପୁରସ୍କୃତ ଜ୍ଞାନ କରିବେ,ଯେହେତୁ ଏହା ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅମୋଘ ପିତଘ୍ନ ଔଷଧ ରୂପେ ପରିଣତ ହେବ,କାରଣ ସେ ଆଶା କରନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଗ୍ରାହକମାନେ ଟିଂଚର ଆୟୋଡ଼ିନ୍,କାଷ୍ଟର ଅୟେଲ ବା କଲମ୍ବାରୁଟ ଅପେକ୍ଷା ଏଥିରୁ ବେଶୀ ପରିମାଣରେ ପ୍ରକୃତ ଉପକାର ଲାଭ କରିବେ ।'' ଏହି ନବଜାତ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କେତେକ ମାସ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ କଟିଥିଲା ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଉଚ୍ଚ ଅଙ୍ଗର ସମ୍ବାଦପତ୍ର ନ ଥିଲା ଓ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଆଶାନୁରୂପ ନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋଟ ଉପରେ ନିରୀହଭାବରେ ଚଳିଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ସ୍ୱାଧୀନ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏବଂ ବେସରକାରୀ ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜରୁ ଏହା ନିମିତ୍ତ ଗ୍ରାହକ ସଂଗ୍ରହ କରା ହେଉଥିଲା । ଏହାର ସମାଲୋଚନା ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆକ୍ରମଣ ଇଉରୋପୀୟ ଓ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକୂଳରେ ସମାନ ରୂପରେ ଚାଳିତ ହେଉଥିଲା । ୱାରେନ୍ ହେଷ୍ଟିଂସ୍ ଓ ସାର ଇଲାଇଜାଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ ନିମିତ୍ତ ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇ ରହିଅଛି ।

ହିକିଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଲିଖିତ ଅଛି;—''ବେଙ୍ଗଲ ଗେଜେଟ୍ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ବିଦ୍ରୂପର ପାତ୍ର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା; ସେମାନଙ୍କୁ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରିବାର ଏହାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଥା ଥିଲା ଯେ, ଏହା ଗୋଟିଏ ନାଟକ ବା ପ୍ରହସନର ଅଭିନୟର ବା କନସର୍ଟର ବିଜ୍ଞାପନ ଘୋଷଣା କରୁଥିଲା (କାରଣ ଏ ସମସ୍ତ ସେ ସମୟର ପ୍ରଚଳିତ ଆମୋଦ ଥିଲା) ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟଭୂତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣ ଜଣକୁ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆବରଣରେ ଆବୃତ କରି କିଏ କେଉଁ ଅଂଶର ବା ଚରିତ୍ରର ଅଭିନୟ କରିବେ, ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଦେଉଥିଲା ।'' ଏହି ସମାଲୋଚନା ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଶ୍ୟ ଉନ୍ନତ ରୁଚିର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ—ଏଥିରେ ଟିକିଏ ଗ୍ରାମ୍ୟଦୋଷ (Vulgarism) ର ମାତ୍ରା ଜଡ଼ିତ ଅଛି । ଏହା ସମାଲୋଚନାର ନ୍ୟାୟ ସଙ୍ଗତ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲାପରି ବୋଧ ହେଉଛି । ତେବେ ଯାହାହେଉ,ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଥିଯୋଗୁଁ ହିକିଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ ନ ପାରୁ । ବରଂ ସେ ଯେ ଏତେ ଅସୁବିଧା ଓ ବାଧାବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ଓ ବିଶେଷତଃ ସେହି ପ୍ରତିକୂଳ ସମୟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଥିଲେ ଏଯୋଗୁଁ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ । ଏ ପ୍ରକାର ବିକୃତ ସମାଲୋଚନାର ଯେ ତତ୍‌କାଳୀନ ସାମାଜିକ ରୁଚିର ଛାୟା ପଡ଼ିଅଛି,ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପାଦ୍ରି ଲଙ୍ଗ୍ ସାହେବ କହନ୍ତି——'ବେଙ୍ଗଲ ଗେଜେଟ'ର ଲେଖା ଏପରି ଜଘନ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା ଯେ, ସତରଶହ ଅଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ନଭେମ୍ବର ମାସ ଚଉଦ ତାରିଖରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଆଦେଶ ପ୍ରଚାର କରି ଜେନେରାଲ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସରୁ ଏହାର ପ୍ରଚଳନ ରହିତ କରିଦେଲେ, କାରଣ କିଛିଦିନ ହେଲା ଏଥିରେ ଏପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅସଂଯତ 'ପାରାଗ୍ରାଫ' ବାହାର ହୋଇଥିଲା ଯେ, ସେଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ରର ବିଦ୍ରୂପ ଦେଖା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଲେଖା ଫଳରେ ଉପନିବେଶର ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । ହିକି ତାଙ୍କର କାଗଜ ବିକ୍ରି କରିବା ନିମିତ୍ତ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ହରକରା ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ କହିଥିଲେ ଯେ,ତାହାଙ୍କୁ ହୋମରଙ୍କ ପ୍ରାୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗାଥା ରଚନା କରି କଲିକତାର ପ୍ରତି ଗଳିରେ ଓ ବଜାରରେ ବିକ୍ରୟ କରି ବୁଲିବାକୁ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବେନାହିଁ । ଏହିରୂପେ ଦୀର୍ଘକାଳ ବିବାଦ କରିବା ପରେ ତାହାଙ୍କୁ କାରାଗାରରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।''

''ଓରିଜିନାଲ୍ ଇନ୍‌କୋୟାରି'' ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ହିକିଙ୍କର 'ବେଙ୍ଗଲ ଗେଜେଟ୍' ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବିବରଣ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ କହନ୍ତି;—— ''ସ୍ଥାନୀୟ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସବୁ ସତରଶହ ତେୟାନବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଆଇନର ବିଧାନାନୁସାରେ ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡ ଦାନରେ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ହେବା ସମୟରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ସକାଶେ ସୁଦ୍ଧା ଥିଲାନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ତଥାପି କଲିକତାରେ ସେନ୍‌ସରର୍(Censor'or) ପଦ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ପୂର୍ବେ ଏବଂ ଏହା ଉଠିଯିବା ପରେ କୌଣସି କୌଣିସି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସମ୍ପାଦକ ସମୟେ ସମୟେ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରାଜକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରିମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟାପାର ଓ ନିଜ ନିଜର ମତାମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜ ନିଜର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନମତ ପ୍ରଚାର ଦ୍ୱାରା ଯେ କେବେ କୌଣସି ବିଶେଷ ବା ସ୍ଥାନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିଅଛି ;ତାହାର କିଛି ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ,ଅଥବା ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର କାରଣ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ପରସ୍ପର ବିସମ୍ବାଦୀ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଗୁରୁତର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ସବୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା,ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ଏବଂ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ସତରଶହ ଅଶୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ହିକିଙ୍କର 'ବେଙ୍ଗଲ ଗେଜେଟ୍' ପ୍ରଚାର ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଗୁରୁତର ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିଥିଲା ବୋଲି ସାର୍ ଜନ୍ ମାଲକମ୍ ଅନୁମାନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ କିଛି ପ୍ରମାଣମୂଳକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ଯେ, ଉକ୍ତ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର 'ଫାଇଲ' ପରୀକ୍ଷା କଲେ ସେ ବିଷୟରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା,ତାହାର ଭାବ ଓ ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚତମ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଅବଗତ ହେବାକୁ ହୁଏ; ଆଉ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରକାର ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପାଠ ଭିନ୍ନ ତାତ୍କାଳୀକ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନାଲାଭର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ।''

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟର ଅବସ୍ଥା ସହିତ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ,ସେ ସମୟର ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂକୋଚକ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା ସବୁ କଠୋରତର ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଏହା ବୋଲି ଯେ ଆଧୁନିକ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତର ନିୟାମକ ବିଧିସବୁ ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିନାହିଁ ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେସ୍ ବାଜେୟାପ୍ତି ଅଛି,ମୁଦ୍ରାକରର କାରାବାସ ବିଧାନ ଅଛି ଓ ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରତି କଠିନ ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ଏପରି ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜନୈତିକ ବିଧି-ପ୍ରଣେତାମାନେ ଏହି ଧରଣର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀର ଅନୁମୋଦନ କରିପାରନ୍ତି—— ଏହା ପକ୍ଷରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯୁକ୍ତିର ଅବତାରଣା କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ କହିପାରନ୍ତି ଏପରି ନିୟମ ପ୍ରଣ ନ ସେମାନଙ୍କର ମଧୁର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିର ଫଳ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କର ନୀତିପ୍ରଣୟନଜନିତ ସ୍ୱଭାବ ର ବିକାଶ ନୁହେଁ— ଏହା ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି କରା ଯାଇଅଛି—— ସେମାନେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତେଜନାକପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୟରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ମାର୍ଗ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ତାହା ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି କଠୋର ନିୟମ ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏପରି ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମୟର ରୀତିଗତି ଅନୁସାରେ ମୃଦୁଭାବ ଧାରଣ କରିପାରେ । ଏପରି ଯୁକ୍ତିରେ ଯେ କିଛି କାରଣ ନିହିତ ନାହିଁ, ଏହା ଯେ କେବଳ ସାଧାରଣଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନ ନିମିତ୍ତ ଦର୍ଶିତ ହୁଏ, ଏପରି କହିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ; ଆଉମଧ୍ୟ ଏପରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୋଷଣ କରିବା ନ୍ୟାୟାନୁମୋଦିତ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏହା ବୋଲି ଯେ ଏପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ରହିଅଛି, ନୀତି(Policy) ଜ୍ଞାନ ନିଜର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଦେଖାଇ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାହିଁ,ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ସେ ଯାହାହେଉ,ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଇନଚର୍ଚ୍ଚା ବିଷୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ହେଲା,ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ;କେବଳ ପୁରାତନ ପ୍ରଥାର ଆଲୋଚନା ସ୍ଥଳରେ ନୂତନ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ, ଏହା ତାହାର କ୍ଷୀଣ ପ୍ରମାଣ ମାତ୍ର । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ଯୁଗର—— ସେହି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ବିଧିର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ସେ ସମୟରେ ଭାରତ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସବୁ ବିଷୟର ଚର୍ଚ୍ଚା ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା । ଏହି ନିୟମର ଲଙ୍ଘନକାରୀ ଦେଶୀୟ ହେଲେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅର୍ଥ ଓ କାରାଦଣ୍ଡର ଓ ବିଲାତଜାତ ଇଂରେଜ ହେଲେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ସେ ସମୟର ଅବସ୍ଥାନୁସାରେ ଏହି ସମସ୍ତ ନିଷେଧ ବିଧିର ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇଥିଲା,ଅଥବା ତତ୍‌କାଳୀନ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନଙ୍କର ଯଥେଚ୍ଛାଚାରିତାରୁ ଏହାର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା,ଏକଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରମାଣ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଏବର ଅବସ୍ଥା ସହ ତୁଳନା କଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣରୁ ଉପରୋକ୍ତ ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ସମ୍ଭବ । କିନ୍ତୁ ଏହା କୌତୂହଳର ବିଷୟ ଯେ ଦେଶୀୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଦଣ୍ଡର ପ୍ରୟୋଗ ହେଉଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ପରିଚାଳନା ଭାର ସାଧାରଣତଃ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅଠରଶହ ଷୋହଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଭାରତବର୍ଷିୟ ଲୋକମାନେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପ୍ରଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜେମ୍‌ସ ସିଲ୍‌କ ବକିଂହମ୍ କର୍ତ୍ତୃକ ସମ୍ପାଦିତ "କଲିକତା ଜର୍ଣ୍ଣାଲ୍" ନାମକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜନ୍ ଆଡ଼ାମ୍ ସାହେବ ଭୟଙ୍କର ଆପତ୍ତି ଉତ୍‌ଥାପନ କରିଥିଲେ । ମାନନୀୟ ଜନ୍ ଆଡ଼ାମ୍ କିଛିଦିନ ସକାଶେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ହୋଇଥିଲେ । ସମ୍ପାଦକ ଅତି ଉଦ୍ଧତ ଓ ବିଦ୍ୱେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ଦୋଷଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ ଏହା ସଙ୍ଗେ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରୟୋଗ କରାହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ଯେପରି କଷ୍ଟ ଦିଆହୋଇଥିଲା, ତାହା ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ହୋଇନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସମ୍ପାଦକପଦ ରୂପକ ଗୁରୁଭାର ବହନ କଲେ ଓ ଟିକିଏ ନିର୍ଭୀକ ହୃଦୟ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ବିପଦ ଯେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ କରିବାର ଭୟ ଦେଖାଇବ ଓ ସମୟେ ସମୟେ ନିଜର ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେବ,ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ଏଥିଯୋଗୁଁ ଯେ ସମ୍ପାଦକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିପଦର ଆହ୍ୱାନ ଓ ଆଲିଙ୍ଗନ ଠାରୁ କିଛି ଭିନ୍ନ, ଏହା କଦାପି ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ । ସେ ଗୌରବମୟ ପଦର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅତି ମହତ୍,ସେ ଶ୍ଳାଘ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଅତି ଉଚ୍ଚ ଧରଣର,ସେ ପବିତ୍ର ସାଧନାର ସିଦ୍ଧି ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନରେ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ଧନ୍ୟ—— ସେମାନେ ସଂସାରର କୃତୀ ପୁତ୍ର । ସେମାନେ ଯେଉଁ ମହାବ୍ରତର ସେବକ ତାହାଦ୍ୱାରା ସମୟରେ ବିଶ୍ୱରାଜ୍ୟରୂପ ଉପାଦେୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର—— ଯାହା କବିଙ୍କର ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନ ବା ଆକାଶକୁସୁମ ବୋଲି ଅନେକ କହିଥାନ୍ତି—— ସୂଚନା ହୋଇପାରେ ଏବଂ ସେହି ସୂଚନାର ମୂଳରେ ବହୁ ଶୁଭଫଳ ନିହିତ ଥାଇପାରେ । ସେମାନେ ଯେଉଁ ମଙ୍ଗଳମୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୀବନ ନିୟୋଜିତ କରିଛନ୍ତି,ତାହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ଓ ଜଗତର ହିତାନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅତି ପ୍ରଶସ୍ତ । ସେମାନେ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱର ଭାର ମସ୍ତକରେ ବହନକରି ଏ ଶୁଭମୟ ମାର୍ଗର ପଥିକ ହୋଇଛନ୍ତି,ସେ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ମିଶ୍ରିତ ଅଛି ଓ ଯେଉଁ ନିର୍ମଳ ସୁଖର ଉତ୍ସ ଫିଟିଅଛି,ତାହା ଏ ପାପତାପଦଗ୍ଧ ସଂସାରରେ ଦୁର୍ଲଭ ଓ ସ୍ପୃହଣୀୟ। ଏପରି ଗୌରବାବହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରି ଯଦି ବିପଦ ଓ ବାଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୁଏ,ତାହାହେଲେ ସେଥିରେ ଆପତ୍ତି ବା କଣ ? ଏପରି ପବିତ୍ର ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଜୀବନ ପଥରେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଯଦି ଅସମ୍ଭାବିତ ବିପଦ ଓ ଆଶଙ୍କା ପ୍ରାଣର ଶାନ୍ତିସମ୍ଭୋଗରେ ବାଧା ଜନ୍ମାଏ, ତାହାହେଲେ ସେଥିରେ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ କିଛି କ୍ଷତିର ସମ୍ଭାବନା କରାଯାଇ ପାରେ କି ? ଗୌରବର ମାର୍ଗ କଣ୍ଟକଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ,ଶୁଭ ଦିଗରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଅଶୁଭର ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ଥାଏ । ଗୌରବମୟ ଜୀବନ ବିପଦରେ ପଡ଼ିପାରେ ଓ ହୀନଶ୍ରୀ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଯେଉଁ ସୌରଭ ଓ ସୁଷମା ଥାଏ ତାହା ସହଜରେ ମଳିନ ହେବାର କଥା ନୁହେଁ—— ତାହା କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ଜୀବନର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାନ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ଗୌରବର ପରିଚାୟକ;ଏହି ହେତୁରୁ କବି ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଉତ୍ତେଜନାରେ କହି ଅଛନ୍ତି———

"One crowded hour of glorious life
Is worth an age without a name."

ଲର୍ଡ଼ ହେଷ୍ଟିଂସ୍ ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରକୁ ସର୍ବଦା ଉତ୍ସାହ ଦେଉଥିଲେ,କିନ୍ତୁ ଇଂଲଣ୍ଡର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟମାନେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ନିଜ କାଉନ୍‌ସିଲର ସଦସ୍ୟମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ବାଧା ଦେଉଥିଲେ । ସେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତି ଉଦାର ମତ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ଭାରତ ଇତିହାସର ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଏହା ବିଦିତ ଥିବ ଯେ,୧୭୯୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଟିପୁ ସୁଲତାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳୁଥିଲା,ସେହି ସମୟରେ ମୁଦ୍ରିତବ୍ୟ ବିଷୟର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପରୀକ୍ଷାର କଠୋର ନିୟମାବଳି ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ଅର୍ଥାତ ସେନ୍‌ସର ପ୍ରଥାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ନିୟମ ହୋଇଥିଲା ଯେ "ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରିଣ୍ଟରଙ୍କୁ ନିଜ କାଗଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆପଣାର ନାମ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାହାର ଖଣ୍ଡେ ଅନୁଲିପି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସେକ୍ରେଟାରିଙ୍କର ପରିଦର୍ଶନାର୍ଥ ପ୍ରେରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟଥା ତାହାଙ୍କୁ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ପ୍ରତିଗମନରୂପ ଦଣ୍ଡ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ।" ସେନ୍‌ସରର(ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପରୀକ୍ଷକ) ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କର ବା ସମାଜର କ୍ଷତିକର ହୋଇପାରେ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ,ତାହା ସେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାନୁକ୍ରମେ କାଟି ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ହେତୁରୁ ସେ ସମୟରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଗୋଟି କଲମ ତାରକା ଚିହ୍ନର ଶୋଭା ଧାରଣ କରି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଲର୍ଡ଼ ହେଷ୍ଟିଂସ୍ ତାଙ୍କର କାଉନ୍‌ସିଲର ପ୍ରତିବାଦ ଶୁଣିକରି ମଧ୍ୟ ୧୮୧୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୯ ତାରିଖରେ କୌଣସି କାରଣ ନ ଦେଖାଇ ଉକ୍ତ ପ୍ରକାର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପରୀକ୍ଷାର ପ୍ରଥା ରହିତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ସେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମ ମଧ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଇଂଲଣ୍ଡୀୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟମାନଙ୍କର ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିକୂଳ ମନ୍ତବ୍ୟ,ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟର ଆଲୋଚନା ଏବଂ କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ସଦସ୍ୟ,ସୁପ୍ରିମକୋର୍ଟର ଜଜ୍ ବା ଲର୍ଡ଼ ବିଷପଙ୍କର ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟର ବିରୁଦ୍ଧ ସମାଲୋଚନା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକାଶ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନିଷିଦ୍ଧ ହେଲା । ଏହା ଭିନ୍ନ ଦେଶୀୟ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମନରେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ବା ଧମକର୍ମରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ ହୋଇଅଛି ଏହିପ୍ରକାର ଆଶଙ୍କା ବା ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମିପାରେ ଏପରି ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରିବା,ଅଥବା ଇଂରାଜୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରରୁ ଏ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ କରି ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ବିସମ୍ବାଦ ଓ ଅନୈକ୍ୟ ଜନ୍ମିପାରେ,ଏପରି ରୀତିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କୁତ୍ସା ବା ଚରିତ୍ର ସମାଲୋଚନା ପ୍ରଚାର କରିବା ମଧ୍ୟ ନିଷିଦ୍ଧ ହେଲା । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ନିୟମ ହୋଇଥିଲା ଯେ,କେହି ଏହି ସମସ୍ତ ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ କଲେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ତାହାଙ୍କ ନାମରେ ସୁପ୍ରୀମ କୋର୍ଟରେ ମୋକଦ୍ଦମା ଉପସ୍ଥିତ କରି ପାରିବେ । ଅଥବା ଅପରାଧୀର ଲାଇସେନସ୍(ଅନୁମତି ପତ୍ର)ରହିତ କରି ତାହାକୁ ଇଉରୋପକୁ ଫେରି ଯିବାର ଆଦେଶ କରି ପାରିବେ । ଫଳତଃ ଏହି ସମସ୍ତ ନିୟମ ଏ ପ୍ରକାର କଠୋର ହୋଇଥିଲା ଯେ, ସେସବୁ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ସବୁପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନ ସମାଲୋଚନା ଏକପ୍ରକାର ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯିବ ବୋଲି କହିଲେ କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସୁପ୍ରୀମକୋର୍ଟର ବିଚାରପତିମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଏକାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ ଏବଂ ଏସବୁ ନିୟମ ଜାରି ହେବାପରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଥରେ ଗୋଟିଏ ଫୌଜଦାରୀ ମୋକଦ୍ଦମା ଅନୁମୋଦନ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ଲର୍ଡ ହେଷ୍ଟିଂସ୍ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଶାସନ ସମୟକୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ର-ସମ୍ପାଦକ-ନିର୍ବାସନରୂପ କଳଙ୍କରେ କଳଙ୍କିତ କରିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ । ଏହି ସମସ୍ତ କାରଣ ହେତୁରୁ ନିୟମସବୁ ଶୀଘ୍ର ମୃତପ୍ରାୟ ଅକାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାର ପଥ ଟିକିଏ ପରିଷ୍କୃତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଲର୍ଡ ହେଷ୍ଟିଂସ୍‌ଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ କେବଳ ଇଂରେଜମାନେହିଁ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପରିଚାଳନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶାନୁରୂପ ଉତ୍ସାହ ଓ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଅଧିବାସିମାନେ ଏ ମହୋଦୟଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅଭିନନ୍ଦନପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ,ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ସେ କହିଥିଲେ——"ମୁଁ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର-ସଂକୋଚନ ବିଧି ସବୁ ଅପନୀତ କରିଅଛି ଏବଂ ଭାରତୀୟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ମତାମତ ପ୍ରଚାରର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି ; କାରଣ ମୋ ବିବେଚନାରେ ଏହା ଇଂରେଜ ଜାତିର ପ୍ରକୃତିସିଦ୍ଧ ଅଧିକାର ।" ଆଉ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ମହାଶୟ କହିଥିଲେ – "ନିଜର ସାଧୁତାର ବିଷୟରେ ସତର୍କ ଥିଲେ, ସାଧାରଣଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଶକ୍ତିର କିଛି ହ୍ରାସ ହୁଏନାହିଁ; ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ତାହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ପ୍ରଭୂତ ପରିମାଣରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ।" ସୁଖର ବିଷୟ ଏହି ଯେ ସେ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷୀୟମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ଶକ୍ତି ଓ ଉପକାରିତା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ତେବେ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ, ସେ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ କ୍ଷମତାପନ୍ନ ରାଜପୁରୁଷମାନଙ୍କର କ୍ରିୟାକଳାପ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ସମାଲୋଚନା କରିବା ଅତି ଗୁରୁତର ବ୍ୟାପାର ଥିଲା ଏବଂ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଯେ ସମୟେ ସମୟେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଅଭିଯୋଗ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ଅଭାବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ପରେ ଯେଉଁ କ୍ଷମତା ଲାଭ କରିଥିଲା, ତାହା ଯେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି, ସେ ବିଷୟରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଉଦାର ହୃଦୟ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ୍ ଲର୍ଡ କ୍ୟାନିଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ମହିମା ସୁନ୍ଦର ରୂପେ ବୁଝୁଥିଲେ; ଏପରିକି ସିପାହୀ ବିଦ୍ରୋହର ସେହି ବିଷମ ସଂକଟକାଳରେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହା ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଉକ୍ତ ମହାତ୍ମା କହିଅଛନ୍ତି— "ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଇଷ୍ଟ ସାଧିତ ହୁଏ,ତାହା ଏପରି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ସର୍ବଜନ ସ୍ୱୀକୃତ ଯେ, ଏହାର ଅପବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଅନିଷ୍ଟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ,ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଇଷ୍ଟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଧିକ— ଅନିଷ୍ଟ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ, କିନ୍ତୁ ଇଷ୍ଟ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ।" କ୍ୟାନିଂ ମହୋଦୟଙ୍କର ଉକ୍ତି ଯେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ଏହା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରକେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ମହୋଦୟଙ୍କର ଅନେକ ସମୟରେ କଥା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଭିତରେ ଅନେକ ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲା । ବିବେକ ଯାହାର ଜୀବନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ, ତାହାଠାରୁ ସତ୍ୟ,ନ୍ୟାୟ ଓ ସାଧୁତାର ଆଶା କରିବା ଯୁକ୍ତି ସଂଗତ ମାତ୍ର । ବିବେକର ଦାସ ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ମଣ୍ଡଳରେ (environment) ବାସ କରେ ଏବଂ ସତ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏନାହିଁ । ବିବେକ ତାହାର ଜୀବନକୁ ଗୋଟିଏ ନବଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରେ,ତାହାର ଜୀବନର ଗତି ଭଲ ଦିଗରେ ଫେରାଇ ଦିଏ ଓ ତାକୁ ସତ୍ୟର ଦୃଢ଼ ବଳରେ ବଳୀୟାନ ଓ ଜୟମଣ୍ଡିତ କରିବାକୁ ନିରନ୍ତର ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏ ଅନ୍ଧ ସଂସାର ସେ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏନାହିଁ । ଏହୀନ ବିଶ୍ୱସଂସାର ସେ ଗାରିମାର ଇୟତ୍ତା କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରବଞ୍ଚକ ସଂସାର ସେ ଗୌରବକୁ ନିଜର ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖେ ଓ ତାହାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଅବଗତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଲର୍ଡ କ୍ୟାନିଂ ଯାହା କହିଥିଲେ,ତାହା ତାଙ୍କର ବିବେକଚାଳିତ ପ୍ରାଣର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କର ସଦୁକ୍ତି ତାଙ୍କର ବିବେକବାଣୀର ଶୁଭ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାମାତ୍ର । ତାଙ୍କର ଦୂରଦର୍ଶୀ ଓ ବିଜ୍ଞ ମନ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିବେକର ଚାଳନା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସଂସାର ଯେ ତାଙ୍କୁ ସେପରି ଭାବରେ ଭାବିଥିଲା ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ସଂସାରର ବକ୍ରଦୃଷ୍ଟି ସେ ସତ୍ୟପ୍ରତି ଧାବିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା— ସଂସାରର 'ବିଷୟବିଷ' ଦଗ୍ଧ ଚକ୍ଷୁ ସେ ମହାଶୟଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟଭାବରେ ଦେଖିଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦାବାଦ କରିବାରୁ ମଧ୍ୟ ବିରତ ହୋଇନଥିଲା । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଶାସନନୀତି ହେତୁ ଲର୍ଡ କ୍ୟାନିଂଙ୍କ ଭଳି ଉଦାରଚେତା ବଡ଼ଲାଟ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଅପ୍ରିୟଭାଜନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀକୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସଂସାର ! ତୁ ସାରସତ୍ୟ ଯେ କେବେ ବୁଝିବୁ ତାହା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜଣା ।

[ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ]

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଭାଗ୍ୟବିଧାତା ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜ

ଜଗତରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ତିନିଗୋଟି ବିଶେଷ ଘଟଣା ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦକୁ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରି ରଖିଅଛି--ଏହି ଏକାବର୍ଷରେ ସମ୍ରାଟ ପଞ୍ଚମଜର୍ଜଙ୍କ ତିରୋଧାନ, ଅଷ୍ଟମ ଏଡ଼ବାର୍ଡ଼ଙ୍କ ସିଂହାସନ ତ୍ୟାଗ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜଙ୍କ ସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତଥା ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରି ଆସିଅଛି ଓ ଏହି ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜଙ୍କ ଜୀବନର ଟିକିଏ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଭାସ ଦେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସମ୍ରାଟ ଷଷ୍ଠ ଜର୍ଜ ସୁଦକ୍ଷ ଗୃହସ୍ଥ,ଖେଳା କୌତୁକର ଭକ୍ତ, ଧୀର,ବିନୀତ,କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ,ଅଧ୍ୟବସାୟଶୀଳ ଓ ରାଜପଦର ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡାଇବାକୁ କ୍ଷମ ବୋଲି ସର୍ବତ୍ର ପରିଚିତ । ସେ ୧୪ ତାରିଖ ଡ଼ିସେମ୍ବର ୧୮୯୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଷଣ୍ଡ୍ରିଙ୍ଗହାମ୍‌ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନରେ ମନୁଷ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନପାଇଁ ଓ ରାଜପଦର ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଯେପରି ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଉଚିତ,ସେଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଅଛି । ପ୍ରଥମେ ଗୃହ ଶିକ୍ଷକମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ଓ ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ସେ ମଫସଲ ପଡ଼ାଗାଁମାନଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଫୁଟବଲ ଖେଳିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ ।

୧୯୦୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ୧୪ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ଓସବର୍ଣ୍ଣକୁ ନୌବିଭାଗରେ ଶିକ୍ଷାପାଇବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଓସବର୍ଣ୍ଣ,ଡାକମାଉଥ୍ ଏହି ଦୁଇ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଯେଉଁ ଚାରିବର୍ଷ କଟାଇଥିଲେ ସେ ସମୟରେ ସେ ମିଷ୍ଟର ଜନ୍‌ସନ୍ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସେ ସାଧାରଣ ନୌବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷାର୍ଥୀଙ୍କ ପରି ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କିଛି ସମୟପାଇଁ ସେ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶେଷ ମନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ଓ କ୍ଲାସରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ସେଠାରେ କଳକାରଖାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଓ ଇଂଜିନିୟରିଂ ବିଦ୍ୟାରେ ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖାଇଥିଲେ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖା ଯାଇଅଛି ।

ତାହାପରେ ଜୁଟଲାଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ୧୯୧୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ମାସରେ ସେ କଲିଂଉଡ୍ ଜାହାଜର କର୍ମଚାରୀ ରୂପେ ଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା, ସେ ସମୟରେ ପରିଚିତ "ମିଷ୍ଟର ଜନ୍‌ସନ୍" ଜାହାଜରେ ନିମ୍ନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀରୂପେ ନିୟମିତଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଓ ଉପରିସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ଓ ଜାହାଜର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୋକୋ ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ସ୍ୱରୂପ କଲିଂଉଡ୍ ଜାହାଜରେ ଗୋଟିଏ ପତାକା ଦିଆଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା ଓ ଏହି ସ୍ମୃତିପାଇ ସେ ଆଜି ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରନ୍ତି ।

ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୋଇ ନୌବିଭାଗରେ ସାଧାରଣ ସୈନିକଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିବା ଇତିହାସରେ ବିରଳ ଓ ଏହି ଶିକ୍ଷା ତାଙ୍କୁ ଚରିତ୍ରଗଠନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

ନୌବିଭାଗରେ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ହେତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଭଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲା ଓ ହୃଦ୍‌ପିଣ୍ଡକ୍ରିୟାରେ ବାଧା ଘଟିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ବିରତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଓ କିଛି ସମୟ ସକାଶ ପୋର୍ଟସ୍‌ମାଉଥରେ ନୌବିଭାଗ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ତଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାହା ପରେ ସେ କ୍ରାନ୍‌ଓୟେଲରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ୧୯୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଚାଳକ ରୂପେ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ପାଇଥଲେ ଓ ୧୯୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ସେହି ବିଭାଗର କାପ୍ତାନ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ସେହି ସମୟର ଅନେକ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେବାରୁ ତାଙ୍କର ପଢ଼ାପଢ଼ି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ୧୯୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରିନ୍‌ସ ଆଲବର୍ଟ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇ ସେ କେମ୍ବ୍ରିଜକୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ନିୟମିତଭାବରେ ସମସ୍ତ କ୍ଲାସରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନ ପାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଇତିହାସ,ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାରେ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜୁନ୍ ମାସରେ ରାଜାଙ୍କର ଜନ୍ମଦିନ ଉପାଧି ବିତରଣ କରାଯାଇଥିଲା ଓ ତାହା ଫଳରେ ପ୍ରିନସ୍ ଆଲବର୍ଟ ଡିଉକ୍ ଅଫ୍ ୟର୍କ ପଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତିନି ବର୍ଷ ପର ଜାନୁୟାରୀ ୧୬ ତାରିଖରେ ରାଣୀ ଏଲିଜାବେଥ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହ କଥା ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା ଓ ୧୯୨୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏପ୍ରିଲ ୨୬ ତାରିଖରେ ଓୟେଷ୍ଟ୍ ମିନିଷ୍ଟର୍ ଆବିରେ ଏ ଶୁଭବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପର ବର୍ଷ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ଏହି ରାଜଦମ୍ପତି ଆୟରଲାଣ୍ଡର ଉତ୍ତର ଭାଗକୁ ଭ୍ରମଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ୧୯୧୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସମ୍ରାଟ ଜର୍ଜ ୧୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ କାନେଡ଼ା ଓ ଓୟେଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଜ୍ ଆଡ଼େ ୬ ମାସ ନୌବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ୧୯୨୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ରାଜଦମ୍ପତି ପୂର୍ବ ଆଫ୍ରିକାରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଶିକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ୧୯୨୫ ର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେମାନେ ବନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଶିକାର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ଏହି ସମୟରେ ସେମାନେ ଦୁଇ ଗୋଟି ସିଂହ,ଦୁଇ ଗୋଟି ଗଣ୍ଡାର, ଦୁଇ ଗୋଟି ମହିଷ ଓ ଗୋଟିଏ ଚିତାବାଘ ଶିକାର କରି ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । କେନେୟାର ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ଆକସ୍ମିକ ମୃତ୍ୟୁ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଭ୍ରମଣରେ ବାଧା ପଡ଼ିଥିଲା । ତାହା ପରେ ସେମାନେ ନାଇଲ୍ ନଦୀକୂଳକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଖାର୍ଟୁମ୍‌କୁ ଆସି ପୋର୍ଟ ସୁଡ଼ାନ୍ ବନ୍ଦରରୁ ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଡ଼ିଉକ୍ ଅଫ୍ ୟର୍କ ରୂପେ ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା ତରଫକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା କନ୍ୟା ରାଜକୁମାରୀ ଏଲିଜାବେଥ୍ ୧୯୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏପ୍ରିଲ୍ ୨୧ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଡିଉକ୍ ଅଫ୍ ୟର୍କ ଓ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରାଜମହିଷୀ) ସଙ୍ଗେ ଯିବାର ସୁବିଧା ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଜାମେକା ପାନାମା କେନାଲ୍,ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହସାଗରରେ ଥିବା ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜ,ନିଉଜିଲାଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଇଂଲଣ୍ଡକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ନିଉଜିଲାଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଭକ୍ତିର ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ 'ମାଓରି' ଦଳପତି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଥିଲା ଓ ଫିଜିଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜରେ ଜଣେ ଦେଶୀୟ ଦଳପତି ତାଙ୍କୁ ରାଜଭକ୍ତିର ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ ଗୋଟିଏ ତିମିମାଛର ଦାନ୍ତ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ଏହିପରି ଦେଶଭ୍ରମଣ ସ୍ପୃହା ସମ୍ରାଟଙ୍କର

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଯୌବନ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ଓ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ରୀତିନୀତି ଓ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ଆମ ଦେଶର ଧନାଢ୍ୟ ଓ ବୃତ୍ତୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଏଥିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ବିଷୟ ଅଛି । ଏକ ସ୍ଥାନରେ କୂପମଣ୍ଡୂକଭାବରେ ଜୀବନ କଟାଇଲେ ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ଯେ, ଉଚିତଭାବରେ ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ଓ ଜୀବନରେ ନୂଆ ଆଦର୍ଶ ଓ ନବ ପ୍ରେରଣା ଜାଗ୍ରତହେବାରେ ବାଧା ପଡ଼େ ଏକଥା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଭିଭାବକମାନେ ଯଥସମୟରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ । ସେଦିନ ଯେଉଁ ମଞ୍ଜି ପୋତା ହୋଇଥିଲା ତାହା ଯଥା ସମୟରେ ବୃକ୍ଷରେ ପରିଣିତ ହୋଇଅଛି ଓ ତାହା ଫଳରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ରାଟ୍ ମାର୍ଜିତ ରୁଚି ଓ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ ଘେନି ଆଜି ଜଗତ ସମକ୍ଷରେ ପରୀକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

ସମ୍ରାଟଙ୍କର ବାକଶକ୍ତିରେ କେତେକ ତ୍ରୁଟି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ଓ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କଥା କହିବାରେ ଓ ବକ୍ତୃତା ଦେବାରେ କେତେକ ବର୍ଷ କ୍ଷମ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ଆଦମ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାବଳରେ ସେ କିପରି ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରି ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ମାସ ୯ ତାରିଖରେ କାନବେରାରେ ପାର୍ଲିମେଣ୍ଟ ଗୃହର ଉନ୍ମୋଚନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ,ତାହା ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ପାଟି ଟିକିଏ ଖନି ବାଜିବାରୁ ସେ ଟିକିଏ ଅସୁବିଧାରେ ପଡୁଥିଲେ ଓ ଏହି ଦୋଷର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସହଜରେ ଦୂରୀଭୂତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଦୁର୍ବଳତା ଏପରି ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଥିଲା ଯେ, ସାଧାରଣ ସଭା ସମିତିରେ କହିବା ଛଡ଼ା ନିଜର ଅତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷାର ବିଷୟ ହୋଇଥିଲା ଓ ଏହି ଦୋଷ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଆଶା ଭରସାରେ ନାନା ଆଶଙ୍କାର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲା,ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ନିରାଶାରେ ମଗ୍ନ ରହୁଥିଲେ,ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସାହସ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ତାଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟାର ଏହି ବିଷମ ପରୀକ୍ଷାସ୍ଥଳକୁ ଟାଣି ନେଇଥିଲା ଓ କାନବେରାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସୁନାମ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିଲା । ଇଂରାଜି ଭାଷାର "କେ"(K)ବର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ସବୁରେ"King Geroge V" ବ୍ୟବହାର ନ କରି "His Majesty"କିମ୍ବା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ "My father" ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟାକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଏ ଦୋଷର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଏକରକମ ଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଦୁରୁହ କାର୍ଯ୍ୟ ସକାଶେ ଜଣେ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା ଦେଶୀୟ ଯୁବକ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କୁ ଅଣା ଯାଇଥିଲା ଓ ସେ ରୋଗର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସମ୍ରାଟ୍ ପୁନରାୟ ପ୍ରଥମରୁ କହିବା ସକାଶେ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ମାସ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା; ଏପରିକି ସେ ଜାହାଜରେ ଥିବାବେଳେ ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଜୟଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ହେଲେ ଓ ତାଙ୍କର ପାଟି ଖନି ମାରିବା ଦୋଷ ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା । ଏହିପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତକୁ ଲକ୍ଷ କରି କବି କହିଛନ୍ତି:-

ଭାଗ୍ୟଦେବୀ ଅନୁକୂଳ ଉଦଯୋଗୀର,
ଆଳସ୍ୟ କଥାକୁ ସଦା ସେ ବଧିର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସ ପାଠକମାନେ ଜାଣିଥିବେ ଗ୍ରୀସ୍‌ଦେଶୀୟ ବାଗ୍ମୀପ୍ରବର ଡିମୋଷ୍ଟେନିସ୍ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରୁ ପାଟି ଖନି ମାରିବା ଦୋଷରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ କିପରି ପ୍ରକୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରି ଶେଷରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲେ ।

କାନ୍‌ବେରାରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ପର ସମ୍ରାଟ୍ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସାଧାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ସେ ଆଗେ ଯେପରି ମାନସିକ ଦୁର୍ବଳତା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ତାହା ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଦୂରୀଭୂ ତ ହେଲା ଓ ସେ ସାଧାରଣଙ୍କ ସହିତ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ମିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ସର୍ବୋପରି ସମ୍ରାଟ୍ ତାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ସର୍ବଦା ସୁଖୀ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେ କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିବା ବେଳେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତାହା ଅତି ଅଳ୍ପ ପରିବାରରେ ମିଳିବାର ସମ୍ଭବ । ତାଙ୍କର ପିଲାମାନେ ରାତିରେ ଶୋଇବାକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଯାଇ ଶୁଭ ବାଞ୍ଛା କରିବା ଓ'Good Night'ବୋଲି ଅଭିବାଦନ କରିବା ତାଙ୍କର ଏକରମ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ପିଲାମାନଙ୍କର ଖେଳଘର ସଜାଡ଼ି କରି ରଖିବା ଓ ଖେଳନା ସବୁ ଯୋଗାଇବାରେ ସେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ କେବଳ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିଙ୍କ କଥାରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେ, ସେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅନୁରକ୍ତ । ସେ ଥରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ, ''I know what a difference a wife makes in home.''ପତ୍ନୀ ଅଭାବରେ ଘରର ଅବସ୍ଥା କଅଣ ହୁଏ ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ ଓ ଏହିପରି ଅନେକ ଥର ସେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହମୟୀ ପତ୍ନୀଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ବିବାହ ଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ସବକୁ କଦାପି ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି ଓ ସେହିଦିନଟିକୁ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ତାଙ୍କ ମହିଷୀଙ୍କୁ କିଛି ଉପହାର ଦିଅନ୍ତି । ଯଦି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତାଙ୍କର କିଛି ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥାଏ ସେ ନିଜର ପରିବାରବର୍ଗ ଭିତରେ କାଳକଟାଇବାକୁ ଓ ଶବ୍ଦଗଠନଜନିତ ଗୋଲକଧନ୍ଦା (Crossword Puzzle) କିମ୍ବା ସିଲେଇ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହନ୍ତି । ଥରେ ୧୯୩୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସିଲାଇ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ସଭାକୁ ରାଣୀ ସମ୍ରାଟ୍ ବୁଣିଥିବା ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଶମଚାଦର ଉପହାରସ୍ୱରୂପ ପଠାଇଥିଲେ ।

ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଦେଶହିତକର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରତି ସବୁବେଳେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥାଏ । ବାଣିଜ୍ୟସ୍ଥଳୀ ପରିଦର୍ଶନ ସମୟରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଦେଖିବାରେ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ଖବର ଜାଣିବାକୁ ସେ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି କିମ୍ବା ଯେଉଁ ଲୋକକୁ ଥରେ ଚିହ୍ନି ରଖନ୍ତି ତାହା ସହଜରେ ଭୁଲନ୍ତି ନାହିଁ । ଥରେ ସେ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ସମୟରେ ୧୫ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଦେଖିଥିବା ଜଣେ ଲୋକକୁ ଦେଖି ହଠାତ୍ ଚିହ୍ନି ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ନାମ ଧରି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ପରିବାର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଥିଲେ । ସେ ଯେ ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସେ କିପରି ଘଟଣାସବୁ ମନେ ରଖିପାରିବେ ତାହାପାଇଁ ଯତ୍ନର ତ୍ରୁଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା ଓ ନିଉଜିଲାଣ୍ଡ ଭ୍ରମଣସମୟରେ ସେ ନିୟମିତ ଭାବରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଡାଏରି (Diary) ଲେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ସୁବିଧା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଉଥିଲେ ଓ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯାହା କିଛି ଘଟୁଥିଲା ତାହାସବୁ ଟିପି ରଖୁଥିଲେ ।

ସେ ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ ଓ ସହାନୁଭୂତି ଶାସକମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ହେବା ଦରକାର । ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ କହିଲେ ଚଳେ ଓ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ଉପରେ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ନିର୍ଭର କରେ । ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଏହି ଧାରଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ଓ ସେ ୧୬ ଠାରୁ ୧୯ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଚାରିଶତ ବାଳକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବାର୍ଷିକ ସମ୍ମିଳନୀ ବସାଇଥିଲେ। ଏହି ବାଳକମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଦୁଇଶତ ଛାତ୍ର ଇଟାନ୍, ହାରୋ,ରଗ୍‌ବି ଓ ଉଇଞ୍ଚେଷ୍ଟରରେ ଥିବା ସାଧାରଣ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଦୁଇଶହ ବାଳକ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରରୁ ଆସିଥିଲେ । ଏହି ବାଳକମାନେ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଭେଦାଭେଦ ଭୁଲିଯାଇ ସମାନ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ,ଖେଳ ଓ ସନ୍ତରଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରତି ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ଧନୀ ଦରିଦ୍ରର ଭାବ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ ଓ ସମସ୍ତେ ସମପ୍ରାଣରେ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଗୁଣର ବିକାଶପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଭାରତ ଜାତି ଧର୍ମ ଭେଦାଭେଦରେ ବହୁକାଳ ସଢ଼ିଅଛି ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛି । ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଏହି ଆଦର୍ଶବାଦ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହି ଦେଶରେ ସୁଫଳ ଫଳିପାରେ । ଏଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସମ୍ରାଟ୍ ଡ୍ୟୁକ ଅଫ ୟର୍କ ଥିବାବେଳେ ଏହି ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ମୁକ୍ତପ୍ରାଣରେ ମିଶୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ପରିଧାନ—ହାପ୍‌ପ୍ୟାଣ୍ଟ,ଅଧା କାମିଜ୍‌ରେର ପରମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ସେ ଏହି ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ କ୍ୟାମ୍ପସ୍‌ରେ ରହିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଧାରଣ ଖେଳ,କସରତ୍ ଓ ସନ୍ତରଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅବାଧରେ ଯୋଗଦାନ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଫୁଟବଲ ଖେଳରେ ରେଫରି ହେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ତାହା ରକ୍ଷା ନ କରି ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ସାଧାରଣଭାବରେ ବଲ୍ ଖେଳିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ରାଜକୁମାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ଶିକ୍ଷା ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଓ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅଭିଭାବକମାନେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଏହି ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ସଂସ୍କାର ଯେପରି ନ ଆସେ ତାହାପ୍ରତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଥିଲେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଦେଶର 'ମାନକ୍ଷୌଣ' ନୃପତିବୃନ୍ଦଙ୍କର ଏଥିରୁ ଶିକ୍ଷା କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ମାଲମସଲା ଅଛି ।

ଥରେ କେତେ ଜଣ ଫଟୋଗ୍ରାଫର ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଫଟୋ ନେବାକୁ ଦିନ ସାରା ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରା ନ ଦେଇ ହସି ହସି କହିଥିଲେ "ଆପଣମାନେ ସବୁବେଳେ ମୋର ଫଟୋ ନେଉଛନ୍ତି,ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନଙ୍କର ଫଟୋ ନେବି" । ବାସ୍ତବିକ ସେ ଗୋଟିଏ ଫଟୋ କାମେରା ଆଣି ସେମାନଙ୍କର ଫଟୋ ନେଇଥିଲେ । ଏହିପରି ନାନା ଘଟଣାରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଚରିତ୍ର ନାନା ଦିଗରେ ଫୁଟି ଉଠିଅଛି ଓ ସେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ମୃଗୟା ଓ ଖେଳ ସାଧାରଣତଃ ରାଜୋଚିତ ଅଭ୍ୟାସ ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସମ୍ରାଟ୍ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କ ପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ରାଟ୍ ବଡ଼ ଅଶ୍ୱପ୍ରିୟ ଓ ଘୋଡ଼ା ଦୌଡ଼ରେ ନାମ କରିବାପାଇଁ ବଡ଼ ପ୍ରୟାସୀ । ତାଙ୍କର ମାନନୀୟ ପିତାଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ସେ ଶିକାରରେ ପାରଦର୍ଶୀ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ "ପୋଲୋ" ଖେଳୁଥିଲେ ଓ ଟେନିସ୍ ଖେଳରେ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଉଥିଲେ । ସେ ବ୍ୟୋମଯାନର ଚାଳକ ରୂପେ ବେଶ୍ ସୁଖ୍ୟାତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଧ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ମଟର ଚଳାଇବାରେ ସେ ମଧ୍ୟ ସୁଦକ୍ଷ ଓ ନିଜେ ଚଳାଇବାର ସୁବିଧା ପାଇଲେ ତାହା ସେ କେବେ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାନ ଚଳାଇବାର ସ୍ପୃହା ତାଙ୍କର ଏତେ ବେଶି ଯେ ସେ ରେଲଗାଡ଼ି ଓ ଟ୍ରାମ ଉଭୟ ଚଳାଇବାକୁ ଶିଖିଥିଲେ ଏବଂ ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ନିଉଜିଲାଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ସେ ତାଙ୍କର ନିଜର ରେଲଗାଡ଼ି ଦୀର୍ଘ ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରରେ ଚଳାଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ୧୯୩୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦୁଇଗୋଟି ଛୋଟବାଳକ ୧୪୫ ପିକାଡ଼େଲିର ରାଜପ୍ରସାଦରେ ଡ଼ିଉକ୍ ଅଫ୍ ୟର୍କଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାର ଅନୁମତି ମାଗିଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌ର ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝିବା ପର ଡ଼ିଉକ୍ ଅଫ୍ ୟର୍କ ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ଡକାଇବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳ ବିଷୟରେ କେତେକ ଅସୁବିଧା କଥା ଜଣାଇବାରୁ ରାଜା ତାହା ଆଗ୍ରହସହକାରେ ଶୁଣିଥିଲେ ଓ ନିଜ ହାତରୁ କିଛି ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଆଗ୍ରହରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଦୂର କରିଥିଲେ ।

ସମ୍ରାଟଙ୍କର ୪୨ବର୍ଷ ବ୍ୟାପି କର୍ମମୟ ଜୀବନର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ସ୍ଥାନ ଏ ନୁହେଁ ମାତ୍ର ତାହାର ଟିକିଏ ଅତି କ୍ଷୀଣ ଆଭାସ ଦେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଏଲିଜାବେଥଙ୍କ ବିଷୟରେ ପଦେ ଅଧେ କହିବା ସମୀଚୀନ ବୋଧ ହେଉଅଛି ।

ରାଣୀ ଡିଉକ୍ ଅଫ୍ ୟର୍କଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଥିବାବେଳେ ଅନେକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଥରେ ଲଣ୍ଡନର ବିଶପ୍ ତାଙ୍କର ଅନାବିଳ ହାସ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିଥିଲେ:-'What the Duchess's smile has done for the Btitish Empire we shall find out in years to come.' ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କର ଏହି 'ଭବିଷ୍ୟ ଭାରତୀ' କାର୍ଯ୍ୟରେ ଫଳିବ ବୋଲି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତଥା ଭାରତବର୍ଷ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଆଗ୍ରହସହକାରେ ଅନାଇ ବସିଅଛି । ରାଣୀଙ୍କର ଏ ହସ ମନଗଢ଼ା ନୁହେ । ତାହା ପ୍ରାଣର ଆବେଗଭରା ହସ । ଏ ହସରେ କୁଟିଳତା ନାହିଁ, ଜଟିଳତା ନାହିଁ । ଏହା ବିଶ୍ୱନିନ୍ଦୁକ ପ୍ରାଣରେ ଉନ୍ମାଦନା ଆଣିପାରେ ଓ ବିପନ୍ନ ହୃଦୟରେ ଶାନ୍ତିବାରି ସେଚନ କରିପାରେ । ରାଣୀଙ୍କ ଜୀବନୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଯେକୌଣସି ପିଲା ତାଙ୍କୁ ଯେ କୌଣସି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଲତୋଡ଼ା ଉପହାର ଦେଲେ ସେ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଓ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଏପରି ଫୁଲ ପାଇ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହୃଦୟରେ ସହାନୁଭୂତିର ଉତ୍ସ ସର୍ବଦା ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିଥିବା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଥରେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ସୈନିକ ବିଶାଳ ଜନତା ଭେଦ କରି ଗୋଟିଏ ବତୀଖୁଣ୍ଟ ଉପରେ ଚଢ଼ିକରି ରାଣୀଙ୍କର ହାସ୍ୟମୁକ୍ତ ମୁଖ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଆଉ ଥରେ ଜଣେ ସୈନିକ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ରାଣୀଙ୍କର ଏହି ହସକୁ କ୍ଳାନ୍ତିହାରକ ଟନିକ୍ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲା ।

ଗତ ୨୫୦ ବର୍ଷ ଭିତରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏହି ରାଣୀଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ବଂଶରୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଏଲିଜାବେଥ୍ ମାର୍ଗେରିଟ୍ ବୋଏସ୍ ଲିଅନ୍ ଓ ସେ ଷ୍ଟ୍ରାର୍ଥମୋର୍‌ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଆର୍ଲଙ୍କର କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟା । ତାଙ୍କର ପିତୃବଂଶ ରାଜବଂଶ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରାତନ ପରିବାର । ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଅଗଷ୍ଟ ୪ ତାରିଖ ରାଣୀଙ୍କର ଜନ୍ମ ଦିବସ ଓ ସେ ଏହି ଆର୍ଲବଂଶର ହଟ୍‌ଫୋଡପ୍ରାସାଦରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ରାମନିବାସରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧର ୧୪ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ହଟ୍‌ଫୋଡ଼ସାୟାରରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ୧୧ ବର୍ଷ ଓ ରାଣୀଙ୍କର ବୟସ ୬ବର୍ଷ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ମିଳନ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦଳରେ ଥରେ ଉପରବେଳା କଟାଇଥିଲେ । ତାହା ପର ଦୀର୍ଘ ୧୫ ବର୍ଷ କଟିଗଲା । ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ଭେଟ ନାହିଁ । ଜର୍ମାନ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ରାଟ ନୌଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ, ରାଣୀ ଦେଶପାଇଁ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଭୁଲି ନ ଥିଲେ । ଆହତ ଓ ମୁମୂର୍ଷୁ ସୈନିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗ୍ଲାମିସ କାସ୍‌ଲରେ ଗୋଟିଏ ଡାକ୍ତରଖାନା ଖୋଲା ଯାଇଥିଲା ଓ ରାଣୀ ଏଲିଜାବେଥ୍ ସୈନିକମାନଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୁର୍ବଳ ସୈନିକମାନଙ୍କ ସହିତ ବେଳେ ବେଳେ ତାସ ପ୍ରଭୃତି ଖେଳି ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବିନୋଦନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ନାରୀ ପ୍ରକୃତିରେ ଦୟା ମାୟାର ବିକାଶ ପାଇଁ ସେହି ଡାକ୍ତରଖାନାହିଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସ୍ନେହ ସହାନୁଭୂତିର ବିକାଶ ଦେଖାଯାଇଅଛି ।

ଦୀର୍ଘ ୧୫ବର୍ଷ ପର ଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ସମୟରେ ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ପୁଣି ଭେଟ ହେଲା ଓ ସେମାନେ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧୁତା ପାଶରେ ବଦ୍ଧ ହେଲେ । ୧୯୨୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜାନୁୟାରୀ ୨୩ ତାରିଖରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସହିତ ଏଲିଜାବେଥ୍‌ଙ୍କର ବିବାହ କଥା ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେଉଁ ଜଙ୍ଗଲରେ ଭୂତପ୍ରେତଙ୍କର ଆବାସ ବୋଲି ରାଣୀଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା ସେଠାରେ ରାଜା ଓ ରାଣୀ ବୁଲୁଥିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ ସ୍ଥିର ମୀମାଂସା ହୋଇଥିଲା । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି ସେମାନେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ବୁଲିଯାଉଥିବାବେଳେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ବିବାହର ରୋମାନ୍‌ସରେ ଉପନ୍ୟାସର ଖୋରାକ ଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଶୁଭଆଶୀର୍ବାଦ ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ବିବାହସୂତ୍ରରେ ବନ୍ଧନ କରିଥିଲା

ରାଣୀଙ୍କର ପିତା ଲର୍ଡ଼ ଷ୍ଟାର୍ଥମୋର ବଡ଼ ସରଳ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ଥିଲେ ଓ ସେ ବଡ଼ଲୋକ ସମାଜରେ ମିଶି କାୟଦା କଟକଣାରେ ଜନସମାଜରେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସାଧାରଣଭାବରେ ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ଥରେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ"My daughter " he added "does not smoke or do any of the fast things that are fashionable now -a -days."

ବିବାହପର ରାଣୀ ଏଲିଜାବେଥ୍ ରାଜପ୍ରାସାଦର ଦାୟିତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଥିଲେ । ଡାକ୍ତରଖାନା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟନିବାସ, ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପନ ଓ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଭୃତିର ଉନ୍ନତିବିଧାନ ରାଣୀଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିବାହ ସମୟର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଫୋଟ୍‌ଫାରସାୟାରର ଗ୍ରାମ୍ୟ ନିବାସରେ ସେ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ବିବାହ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ତରଫର ନିରାହ ଅଥଚ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନିର୍ଧନଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ବିବାହ ଉପହାର ଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦରିଦ୍ର ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଏପରି ଉପହାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତିବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲା ଓ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିନୀତଭାବରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବାପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । କାଳେ ପ୍ରତିବେଶୀମାନେ ତାଙ୍କର କଥାରେ ବ୍ୟଥିତ ବା ଲଜ୍ଜିତ ହେବେ ତାହା ପ୍ରତି ସେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ ଓ ଫଳରେ ସେମାନେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉପହାର ଭେଟିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

୧୯୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୨୧ ତାରିଖରେ ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରଥମା କନ୍ୟା ରାଜକୁମାରୀ ଏଲିଜାବେଥ୍‌ଙ୍କର ଜନ୍ମ । ରାଜକୁମାରୀ ଏଲିଜାବେଥ୍‌ଙ୍କ ଜନ୍ମ କେବଳ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ନୁହେଁ,ସମଗ୍ର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦର କାରଣ ହୋଇଥିଲା । ଏହି କନ୍ୟା ଜନ୍ମର ୧ ବର୍ଷ ପରେ ରାଣୀ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା ଓ ନିଉଜିଲାଣ୍ଡ ଭ୍ରମଣରେ ବହିର୍ଗତ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ଛାଡ଼ିଯିବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ମଧ ସେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସହିତ ଭ୍ରମଣରେ ଯିବାକୁ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ଜର୍ମାନ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସେ ଯେଉଁ ସୈନିକମାନଙ୍କର ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ ,ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା ଯିବା ପଥରେ ଭେଟିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ମଧୁର କୋମଳ ବ୍ୟବହାରରେ ସେମାନେ ନବଜୀବନ ଲାଭ କରିବା ପରି ମନେ କରିଥିଲେ । ଏହି ଯାତ୍ରାରୁ ଫେରିବାବେଳେ ସେ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଏପରକମ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମଟରଗାଡ଼ି ଇଂଲଣ୍ଡର ସାଧାରଣ ରାସ୍ତାରେ ଗଲେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଭିବାଦନ ଯୋଗୁଁ ରାଜପ୍ରସାଦରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହୋଇପାରେ ଏହା ଭାବି ସେ ମଟରଚାଳକକୁ ସିଧା ବାଟରେ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ରାଜକୀୟ ଆଦବ କାୟଦାନୁସାରେ ପ୍ରଜାସାଧାରଣଙ୍କର ଅଭିବାଦନ ଏହିପରି ସମୟରେ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ମାତ୍ର ମାତାର ହୃଦୟ ସନ୍ତାନପାଇଁ ଚିର ବ୍ୟଥିତ ଓ ସେଠାରେ ଆଦବ୍ କାୟଦାର ସ୍ଥାନ ବା କାହିଁ ? ଅବଶ୍ୟ ରାଣୀ ପ୍ରଜାସାଧାରଣଙ୍କୁ ଏ ସୁବିଧାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥିବାରୁ ପରେ ଦୁଃଖପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଓ ତାହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ।

ରାଣୀଙ୍କର ସନ୍ତାନବାତ୍ସଲ୍ୟ ଓ ପତିସେବା ଅନୁକରଣୀୟ କହିଲେ ଚଳେ । ଡିଉକଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଯେଉଁ ବିକାଶ ହୋଇଅଛି ତାହା ରାଜମହିଷୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହେବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ସ୍ନେହ,ସୌଜନ୍ୟ ଓ ସହାନୁଭୂତିରେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଂଶ ଅଛି ବୋଲି ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଆଜି ଏହି ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବରେ ଭାରତ ତାର ଭକ୍ତିପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଘେନି ଉପସ୍ଥିତ । ରାଜସେବା ଓ ରାଜଭକ୍ତି ଭାରତରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପୂଜା ପାଇ ଆସିଅଛି । ଭାରତ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେବତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରେ ଓ ଏ ଦେଶର ଶାସ୍ତ୍ରକାରଙ୍କର ବଚନ—"ମହତୀ ଦେବତାହ୍ୟେଷା ନରରୂପେଣ ତିଷ୍ଠତି ।" ଭାରତରେ ନାନା ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଥାଇପାରେ, କେଉଁ ଦେଶରେ ମତଭେଦ, ଦଳଗତ ଭେଦ ନାହିଁ ? କିନ୍ତୁ ରାଜଭକ୍ତି ଏ ଦେଶର ଜଳବାୟୁର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁକୂଳ । ଭାରତ ଲୋଡ଼େ ଶାନ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତି । ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଯୌବନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉଦାର ନୀତି ଓ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ଯଥେଷ୍ଟ ସଙ୍କେତ ପାଇଅଛୁ ଓ ରାଣୀଙ୍କ କୋମଳହୃଦୟରେ ଦୟା ମାୟା ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତିର ନିଦର୍ଶନ ନାନା ଭାବରେ ଦେଖା ଦେଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ମହତ ଜୀବନ ସହିତ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟଡୋରି ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଅଛି । ପ୍ରଭୁ କରନ୍ତୁ ଭାରତର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଏହି ସହୃଦୟ ରାଜଦମ୍ପତିଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନରେ ଆସୁ ଓ ଏ ଦେଶର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର ହେଉ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ପୃଥିବୀର ଧନକୁବେର ମହାମନା ଜନ୍ ଡି.ରକ୍‌ଫେଲର୍

ଆଧୁନିକ ଜଗତର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନୀ ବୋଲି ପରିଚିତ ନିଉୟର୍କର ରକ୍‌ଫେଲର ୯୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଚଳିତ ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମେ ମାସ ୨୨ ତାରିଖ ଶନିବାର ଅପରାହ୍ଣରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହଠାତ୍ ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡକ୍ରିୟା ବନ୍ଦ ହେବାରୁ ଫ୍ଲରିଡାର ଡେଟନବିଚ ଗ୍ରାମରେ ଥିବା ବାସଭବନରେ ତାଙ୍କର ମାନବଲୀଳା ଶେଷ ହୋଇଅଛି । ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ବଡ଼ ରୁକ୍ଷ ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେ ସର୍ବଦା ଅସିଧାରରେ ଚଳୁଥିଲେ । ଏହିପରି କଠିନ ନୀତି ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବାକୁ ପଡୁଥିଲା ଓ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଘୃଣାର ପାତ୍ର ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅପଯଶ ପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ''Worlds's best hated man''(ସଂସାରର ଘୃଣ୍ୟତମ ବ୍ୟକ୍ତି) ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏ କଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ନଡ଼ିଆର କଠିନ ବହିରାବରଣ ଭେଦ ନ କଲେ ସୁସ୍ୱାଦୁ ପାନୀୟ ମିଳେ ନାହିଁ,କିମ୍ବା ହାତରେ କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୋଇଯିବାପାଇଁ ଡରିଲେ ନୟନାଭିରାମ ସୁଗନ୍ଧ ଗୋଲାପକୁ ହସ୍ତଗତ କରିବା ଦୁଷ୍କର ହୁଏ । ରକଫେଲର୍‌ଙ୍କ ସାଧାରଣ ବ୍ୟବହାରରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅସନ୍ତୋଷର କାରଣ ଥାଇ ପାରେ,ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଦାନର ଅନ୍ତଃସଲିଳା ଫଲ୍‌ଗୁପ୍ରବାହରେ ସର୍ବଦା ଆର୍ଦ୍ର ଥିଲା । ମାନବସମାଜ ଏହି ଦାନବୀରଙ୍କୁ ପାଇ ଧନ୍ୟ ହୋଇଅଛି ଓ ପୃଥିବୀର ଶିକ୍ଷା,ସଭ୍ୟତା ଏହାଙ୍କର ଯାଦୁକର ସ୍ପର୍ଶରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି । ସାଧାରଣଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହାଙ୍କ ଦାନର ପରିମାଣ ଛଅ କୋଟି ଡଲାର(ପ୍ରାୟ ୧୮ କୋଟି ଟଙ୍କା)ରୁ ବେଶି ହେବ । (ଏକ ଡଲରର ମୂଲ୍ୟ ଚାରି ଶିଲିଙ୍ଗ୍ ଦେଢ଼ ପେନ୍‌ସ ଓ ଏକ ଶିଲିଙ୍ଗ୍‌ର ମୂଲ୍ୟ ଦଶଅଣାଠାରୁ ବାରଅଣା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।)

୧୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ରକଫେଲର୍ ସପ୍ତାହକୁ ବାର ଶିଲିଙ୍ଗ (ପ୍ରାୟ ୯ଟଙ୍କା) ଦରମାରେ କିରାନୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଓ ୧୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ୍ (ସଫା କେରୋସିନ୍ ତେଲ)ର ଗୋଟିଏ କାରବାରରେ ଜଣେ ସମ୍ମାନ୍ୟ ଅଂଶୀଦାର ହୋଇଥିଲେ । ତାହା ପରେ ସମୟକ୍ରମେ ତାଙ୍କର ତେଲ ବ୍ୟବସାୟର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସହିତ ତାଙ୍କର ଧନଭଣ୍ଡାର ବଢ଼ିଲା ଓ ସେ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ ଅଏଲ୍ କମ୍ପାନୀ ନାମକ ଏକ କେରୋସିନ ତେଲ ବ୍ୟବସାୟର ଆଂଶିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାରୂପେ ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ଥିଲା ଓ ସେ କେବେ ସବଳକାୟ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ୫୦ ବର୍ଷ କାଳ ସେ ସୋଡ଼ା,ବିସ୍କୁଟ ଓ ଦୁଧ ଖାଇ ଜୀବନଧାରଣ କରିଥିଲେ;କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ଶରୀରର ତେଜ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଭାବରେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଥିଲା ଓ ସେ କର୍ମଠ ଓ ନିରଳସ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ତେଲ ବ୍ୟବସାୟ, ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଜମା ଥିବା ଟଙ୍କାର ସୁଧ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପାୟରୁ ସେ କି ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ,ତାହା ଅନେକ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇପାରି ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ୩୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅବସର ନେବା ପରେ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧନୀ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମ୍ପଦର ପରିମାଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିବା ସହଜ ନୁହେ,ମାତ୍ର ତାହା ୨୦ କୋଟି ପାଉଣ୍ଡଠାରୁ ୪୮ କୋଟି ପାଉଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ କଥା ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ,ସେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗ ପାଇଁ ୧୨କୋଟି ପାଉଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରକଫେଲର ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ୪ କୋଟି ୭୦ ଲକ୍ଷ ପାଉଣ୍ଡ ଓ ତାଙ୍କର ପରଲୋକଗତା ପତ୍ନୀଙ୍କର ସ୍ମାରକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ୨ କୋଟି ପାଉଣ୍ଡ ଦାନ କରିଥିଲେ ।

୧୮୯୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ କର୍ମମୟ ଜୀବନରୁ ଅବସର ନେବା ପରେ ତାଙ୍କର ପୁଅ ଜନ୍ ଡି ଯୁନିଅର(John.D.Junior)ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଉ ଅଛନ୍ତି ।

୧୮୩୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଜନ୍ ଡେଭିସନ ରକ୍‌ଫେଲର୍ ନିଉୟର୍କ ସହରରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ରକ୍‌ଫେଲର୍‌ଙ୍କ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସେହି ପରିବାରକୁ ନାନା ବିପଦରୁ ବଞ୍ଚାଇ ପାରିଥିଲା । ସାମାନ୍ୟ କିରାନୀ ଚାକିରିରେ ରହିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ପରିବାରର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ ଓ କିପରି ମିତବ୍ୟୟୀ ହୋଇ ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚୟ କରିବାକୁ ହେବ,ତହିଁର ମୂଳସୂତ୍ର ଧରି ପାରି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଓ କିଛି ଲାଭର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ଯେଡ଼େ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ପଛକେ,ସେ କେବେ ତହିଁରୁ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହେଉ ନ ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପରିବାର କ୍ଲେଭ୍‌ଲାଣ୍ଡ ଓ ଓହିଓକୁ ଯାଇଥିଲେ ଓ ୧୮୫୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ଗୋଟିଏ ହିସାବରକ୍ଷକ ବା ଛାମୁକରଣ(Book-keeper)କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ଏହାର ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଲେ । ସେ ଶସ୍ତା ଦରରେ ସୁଦୃଢ଼ କାଠ ପଟାଳି କିଣି ତାହା ଓହିଓ ନଦୀରେ ଭସାଇ ନେଇ ଜଣେ ଧନପତିଙ୍କୁ ବିକ୍ରୀ କରିବାଦ୍ୱାରା ଏକଶତ ଡଲାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହାହିଁ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟର ମୂଳପାଣ୍ଠି ଏବଂ ସେ ସମୟକ୍ରମେ ନୂଆ ନୂଆ ଉପାୟ ଓ ନାନା ଫନ୍ଦା ଫିକରରେ ଧନାଗମର ନାନା ପନ୍ଥା ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ ।

୩୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ହଜାର ଡଲାର୍ ସଞ୍ଚୟ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ଓ ତାହା ପରେ ଭାଗ୍ୟଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସୁବିଧା ଓ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ସେ ସମୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ(ସଫା କେରୋସିନ ତେଲ)ତିଆରି ହେଉଥିଲା, ତାହା ଆଦୌ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନ ଥିଲା ଓ ଉକ୍ତ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ବ୍ୟବହାର କରିବା ମଧ୍ୟ ବିପନ୍ନଜନକ ଥିଲା । ଜନ୍ ନବୀନ ଉତ୍ସାହରେ ତାଙ୍କ ଭାଇଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥିଲେ ଓ ଦୁହେଁ ମିଶି ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ ନିରାପଦ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଭଲ କଳ କିଣିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭାଗ୍ୟଦେବୀଙ୍କର ଫୁଲଚନ୍ଦନ ପଡ଼ିଲା ଓ ତାଙ୍କ କଳରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପେଟ୍ରୋଲିୟମର ଏତେ ଆଦର ହେଲା ଯେ, ତାହା ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କୁ ନିରବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତାହା ପରେ ସେମାନେ ଆଉ ଦୁଇଗୋଟି କଳ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଓ ୧୮୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେମାନେ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ଅଏଲ କମ୍ପାନୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ବିଖ୍ୟାତ କମ୍ପାନୀ ଏକ ଲକ୍ଷ ଡଲାର ମୂଳଧନରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାଗ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ବରଦା ହେଲେ ଓ ଉକ୍ତ କମ୍ପାନୀରୁ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ଲାଭ ହେଲା । କି ଶୁଭକ୍ଷଣରେ ରକ୍‌ଫେଲର୍ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ହାତ ଯେଉଁ ବ୍ୟବସାୟରେ ବାଜିଲା,ତହିଁରୁ ସୁନା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଳୁଥିଲା । କଠୋର ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ।

ରକ୍‌ଫେଲର୍ ଏହି କମ୍ପାନୀର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସମୟକ୍ରମେ ଆମେରିକାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ତିଆରି ହେଉଥିଲା, ସେ ସବୁର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଏକରକମ ଏହି କମ୍ପାନୀର ହାତକୁ ଆସିଥିଲା । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଦେଶର ନାନା ବାଦାନୁବାଦ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କମ୍ପାନୀର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ପକ୍ଷରେ କିଛି ବାଧା ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ଏହିପରି କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ୧୮୯୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରକ୍‌ଫେଲର୍ କମ୍ପାନୀ ପରିଚାଳନା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବସର ନେଲେ । ଏହି ତେଲ ବ୍ୟବସାୟ ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଲୁହାଖଣି ସବୁରେ ମଧ୍ୟ ଅଂଶ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏହା ସେ ଇଉନାଇଟେଡ୍ ଷ୍ଟେଟର ଲୁହା କମ୍ପାନୀ (Steel Corporation)କୁ ବିକି ଦେଇଥିଲେ । ଏକ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି—ଜଗତର ସମସାମୟିକ ଯେ କୌଣସି ଧନୀ ଲୋକଠାରୁ ଅଧିକ ଥିଲା ।

ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାରି ଗଭୀର ଅଧ୍ୟବସାୟ ସହକାରେ ସେ ପ୍ରଚୁର ଧନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ଓ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଧନର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବୁଦ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସଂସାରରେ ପଦାର୍ପଣ କଲାବେଳେ ଜଗତର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଜୀବନକାଳରେ ତହିଁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ନାନା ଦେଶହିତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଓ ନରନାରାୟଣଙ୍କ ସେବାରେ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ପଚାଶ ବର୍ଷରେ ସେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିବାରେ ଯେପରି ଆଗ୍ରହ ଓ ନିଷ୍ଠା ଦେଖାଇଥିଲେ, ଜୀବନର ଶେଷଭାଗରେ ମାନବ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ଓ ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାରେ ତତୋଽଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏପରି ସମୟ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ନାନା ଉପାୟରେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ ଓ ସଞ୍ଚୟକୁ ଜୀବନର ବ୍ରତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜୀବନର ଆଦି ପର୍ବରେ ସେହି ଅଦମ୍ୟ ଅର୍ଥଲାଳସା ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ସଂସାରର ବ୍ୟଙ୍ଗବିଦ୍ରୂପ ମଧ୍ୟ ସହିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସମୟ ସ୍ରୋତ ବୋହିଗଲା ଓ ଜୀବନର ସଭାପର୍ବରେ ତାଙ୍କର ଉଦାର ବିଶ୍ୱପ୍ରେମ ଓ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଆଦର୍ଶ ଦେଖି ଭ୍ରାନ୍ତ ସଂସାର ଲଜ୍ଜିତ ଓ ନତମସ୍ତକ ହେଲା । ଏକ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ଅର୍ଥଲୋଲୁପ ଶନି ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେବାକୁ ସଂସାର ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହୋଇ ନ ଥିଲା; ମାତ୍ର ସୁଦିନ ଆସିଲା ଓ ଏ ଭ୍ରମ ଦୂର ହେଲା ଏବଂ ସେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଦାତା ବୋଲି ଜଗତରେ ପୂଜା ପାଇଲେ ।

ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରକଫେଲର୍‌ଙ୍କ ଦାନର ବିବରଣ ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ଦାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଂସାରରେ ଶତ ମୁଖରେ ଘୋଷିତ ହେଉଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ସୁପ୍ତ ଉତ୍କଳ ବହିର୍ଜଗତର ଏ ସବୁ ଖବର ରଖେ କି ନାହିଁ, ତାହା ସନ୍ଦେହର କଥା । ସେ ଯାହା ହେଉ, ରକଫେଲରଙ୍କ ଦାନର ଇତିହାସ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଚଳିତ ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ମାସ ତା ୨୮ ରିଖ (ଶୁକ୍ରବାର) ଦୈନିକ 'ଷ୍ଟେଟ୍ ସମାନ୍'ରେ ଯାହା ଲେଖା ଅଛି, ତାହା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା:

"We do not know how much he has given away to make life sweeter, or less uncomfortable for the human race; perhaps seven accountants turning figures over for seven years could arrive at an agreed estimate" (ଅର୍ଥାତ୍

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାନବ ସମାଜର ସୁଖ ସ୍ୱାଛନ୍ଦ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ସେ କଅଣ ଦାନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ତହିଁର ଇୟତ୍ତା କରିବା ସହଜ ନୁହେ ଓ ବୋଧ ହୁଏ ସାତ ଜଣ କରଣ ସାତବର୍ଷକାଳ ହିସାବ କିତାବ କଲେ ତାଙ୍କ ଦାନର ପରିମାଣ ଅବା ଠିକ୍ କରି ପାରିବେ)। ମୋଟା ମୋଟି ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କ ଦାନରେ ପରିମାଣ ୬୦ କୋଟି ଡଲାର ବା ୧୭ କୋଟି ପାଉଣ୍ଡ। ସେ ଚିକାଗୋ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ ଓ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ୧୯୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ୨ କୋଟି ୫ ଲକ୍ଷ ଡଲାର୍ ଦାନ କରିଥିଲେ ଓ ତାହାପରେ ଆଉ କେତେ ଲକ୍ଷ ଡଲାର୍ ମଧ୍ୟ ସେହି ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ। ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହଯ୍ୟ ପାଇଥିଲା ଓ କେବଳ ଡାକ୍ତରି ବିଦ୍ୟାର ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ୨ କୋଟି ୫ ଲକ୍ଷ ପାଉଣ୍ଡରୁ ଅଧିକ ଖର୍ଚ୍ଚର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ। ୧୯୧୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜଗତର ମାନବ ସମାଜର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ରକଫେଲର୍‌ଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ(Rockefellor Foundation)ର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା ଓ ଏହି ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ୨୩ କୋଟି ୫ ଲକ୍ଷ ଡଲରରୁ ବେଶୀ ସେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ। ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅଧିକାଂଶ ଖର୍ଚ୍ଚ ଡାକ୍ତରୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବିଭାଗ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ କରାଯାଉଥିଲା। ୧୯୧୪ ଓ ୧୯୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଫ୍ରାନ୍ସରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କମିସନ୍ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା। ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶାଖାସ୍ୱରୂପ ଚୀନ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ମେଡିକାଲ ବୋର୍ଡ୍ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଥିଲା ଓ ତହିଁ ଫଳରେ ପିକିଙ୍ଗ ସହରରେ ମେଡିକାଲ କଲେଜର ସୃଷ୍ଟି ହେଲ। ଏହି ଡାକ୍ତରୀ ବିଭାଗ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନେକ ମୁଦ୍ରା ଲଣ୍ଡନ ଓ କାନଡାର ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରସାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ଏବଂ ସମୟକ୍ରମେ ୧୩ ଗୋଟି ଦେଶର ୭୦ ଜଣ ବଛା ବଛା ସଦସ୍ୟଙ୍କର ବେତନ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଫଣ୍ଡରୁ ମିଳିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା। ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ନାନା ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଏହି ବିଭାଗର ଭଣ୍ଡାର ମଧ୍ୟ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଥିଲା। ସ୍ଥୂଳତଃ ଡାକ୍ତରୀ ବିଭାଗ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଦାନ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ନାନା ଅନୁଷ୍ଠାନର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧକ ହୋଇଥିଲା।

ରକଫେଲର୍‌ଙ୍କ ନାମ ସହିତ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କ ଦାନ ତାଲିକାରେ ଏକ ରକମ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା। ତାହା ପରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡ(General Education Board)ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା ଓ ଏହି ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରାୟ ୨୫ କୋଟି ଡଲାର୍ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ। ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶାଖାସ୍ୱରୂପ ସାଧାରଣ ଚାନ୍ଦାଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଅନେକ କଲେଜ ନାନା ପ୍ରକାର ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଥିଲା ଏବଂ ଅନେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପକୃତ ହୋଉଥିଲା। ଏହି ମହାମନା ଦାନବୀରଙ୍କ ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ ୧୯୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପରଲୋକ ଗମନ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିକୁ ସଜୀବ ରଖିବା ସକାଶେ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ନାମସମ୍ବଳିତ ଗୋଟିଏ ପାଣ୍ଠି(Lura Spelman Rockfellor Memorial Fund) ନିଉୟର୍କ ନଗରରେ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା। ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ବିପନ୍ନ ବାଳକବାଳିକା ଓ ସେମାନଙ୍କର ମାଆମାନଙ୍କ କଷ୍ଟ ଲାଘବ କରିବା ରୂପ ପୁଣ୍ୟବ୍ରତରେ ମତି ବଳାଇଥିଲେ। ଏହି 'ଫଣ୍ଡ' ସ୍ଥାପନଦ୍ୱାରା ରକଫେଲର୍ ପରଲୋକଗତ ପତ୍ନୀଙ୍କର ଜନସେବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସ୍ଥାୟୀ ଆକାର ଦେବାର ସଦିଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ଓ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ୧୦କୋଟି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଡଲାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୦୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ୧୦ ଲକ୍ଷ ଡଲାର୍ ବ୍ୟୟରେ ସେ ଗୋଟିଏ କମିସନ(ଅନୁସନ୍ଧାନ ସମିତି) ବସାଇ କୃମିଜାତୀୟ ରୋଗର ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା କରିଥିଲେ । ସେ ନିଉୟର୍କର ବାପ୍‌ଟିଷ୍ଟ ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଥିଲେ ଓ ସେହି ପ୍ରଚାରକ ସଂଘର ନାନା ଜନହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ହପ୍‌କିନସ ହସପିଟାଲ ତାଙ୍କ ଧନ ଦ୍ୱାରା ନାନାଭାବରେ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନିଉୟର୍କରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚର୍ଚ୍ଚ (ଗୀର୍ଜାଘର)ର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେଠାର ଲୋକମାନେ ଆନ୍ତରିକ ଆଗ୍ରହ ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ତହିଁ ଫଳରେ ୨୮ ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ୬୪ ହଜାର ୮ଶତ ପାଉଣ୍ଡ ଚାନ୍ଦା ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିବାର ଠିକ ସମ୍ବାଦ ମିଳେ । ଏହି ଯୁଗର ବିଶେଷତଃ ଦୀନ ଉତ୍କଳର ହୀନବିଶ୍ୱାସୀ ପାଠକ ଏ ସମ୍ବାଦକୁ କଳ୍ପନାର ବିଳାସ ବୋଲି ମନେ କରି ପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ଇତିହାସ ଏହା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଅଛି ଓ ନିଉୟର୍କ ସହରବାସୀଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଏପରି ଦୁଃସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମ୍ଭବପର କରିପାରିଅଛି । ଏହି ଗୀର୍ଜା ନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଗୀର୍ଜା ପାଣ୍ଠିରୁ ୩୨ ହଜାର ୪ ଶତ ପାଉଣ୍ଡ ମଞ୍ଜୁର କରାଯାଇଥିଲା ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ଏହି ବିପୁଳ ଉତ୍ସାହକୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିବାକୁ ଯାଇ ରକଫେଲର୍ ଠିକ ସେହି ପରିମାଣରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୩୨ ହଜାର ୪ଶତ ପାଉଣ୍ଡର ଖଣ୍ଡିଏ ଚେକ ପ୍ରାଣର ଆବେଗରେ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ମାଉଣ୍ଟ ଉଇଲ୍‌ସନ୍ ମାନମନ୍ଦିର(Observatory)କୁ ୨୦ ଲକ୍ଷ ଡଲାର୍ ମୂଲ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦୂରବୀକ୍ଷଣଯନ୍ତ୍ର ଉପହାରସ୍ୱରୂପ ଦେଇଥିଲେ । ଏହିପରି ନାନା ଲୋକହିତକର ଅନୁଷ୍ଠାନ ତାଙ୍କର ଦାନଧର୍ମର ଜୀବନ୍ତ ସାକ୍ଷୀସ୍ୱରୂପ ରହିଅଛି । ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକର ''ରାଢ଼ ପାଞ୍ଜିକାରମାନେ'' ତାଙ୍କର ଏହି ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତିର ଇତିହାସ ଶୁଣି ବିସ୍ମୟପୁଲକ ଅନୁଭବ କରିବେ ବୋଲି ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ସେ ଏହି ସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସବୁ ନ୍ୟାସ(trust)ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସର୍ତ୍ତର ଅବତାରଣ କରାଯାଇ ନ ଥିଲା ଓ ସେ ସବୁର ପରିଚାଳକମାନେ ମୂଳଧନ ଓ ସୁଧ ସମୁଦାୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ନିର୍ବାଧାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାର ଅଧିକାର ପାଇଥିଲେ ।

କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅବସର ନେବା ପରେ ଏକ ସମୟରେ ସେ ଦରିଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳସବୁ ବୁଲାବୁଲି କରି 'ତୈଳ କୁବେର'(Oil Kings)ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲୋକମାନେ କଅଣ ଭାବୁଥିଲେ, ତାହା ଗୋପନଭାବରେ ବୁଝୁଥିଲେ । ସେ ସାଧାରଣତଃ'ତୈଳ କୁବେର'(Oil King)ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ୮୦ବର୍ଷ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଶ୍ ଗଲଫ ଖେଳି ପାରୁଥିଲେ ଓ ଏହି ଖେଳରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ସେ ୫ ପେନ୍‌ସ ବା ୨.୫ ପେନ୍‌ସ ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦେଉଥିଲେ, ନିଉୟର୍କରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଦିନ ଉତ୍ସବରେ ସେ ଏହିପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁଦ୍ରାଖଣ୍ଡ ବାଣ୍ଟିବାରେ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏସବୁ ସାମାନ୍ୟ ବିତରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିପୁଳ ଦାନ ତୁଳନାରେ କିଛି ନୁହେ । ପୂରାପୂରି ଶହେ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିବାକୁ ସେ ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଓ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ସେ ଆଶା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ । ପରଲୋକ ଗମନ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ବୟସ ପାଞ୍ଚକୋଡ଼ିରୁ ୩ବର୍ଷ ମାତ୍ର କମ୍ ଥିଲା ।

ପୁରାକାଳରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରୀକ୍ ଦେଶୀୟ ଧନୀ କ୍ରସସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ରକ୍‌ଫେଲରଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ତୁଳନା କରାଯାଇଥାଏ ଓ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଐତିହାସିକମାନେ ଇହୁଦୀ ଦାତା ରଥସ୍

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚାଇଲଡ୍(Ruths child)ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ନାମ ସମୟ ସମୟରେ ଗୁନ୍ଥି ଥାଆନ୍ତି । ସେ କେବଳ ଧନକୁବେର ହୋଇ ଜୀବନଯାପନ କରିଥିଲେ,ସଂସାର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରି ନ ଥାନ୍ତା;ମାତ୍ର ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଦାର ଦାନଧର୍ମ ଆଚରଣ କରି ସେ ସଂସାରକୁ ନୂତନ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏତିକିରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ଓ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମି ଇଉନାଇଟେଡ୍ ଷ୍ଟେଟସ୍(United States)କୁ ସଂସାରରେ ଭଲଭାବରେ ଚିହ୍ନାଇ ପାରିଥିଲା । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେରିକାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଭାବରେ ଅନେକ ଲୋକ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ଅଏଲ୍ କମ୍ପାନୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାରୂପେ ରକ୍‌ଫେଲର୍ ସଂସାରକୁ ଦେଖାଇଥିଲେ ଯେ,ଅମେରିକାରେ କଳକାରଖାନା ସ୍ଥାପନ କରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶକୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ୍ ଯୋଗାଇବା ସମ୍ଭବପର ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ବିଚକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସାୟବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ସେ ସମସାମୟିକ ଅନେକ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ଦାନାରେ ଧୂଳି ପକାଇଥିଲେ ଓ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ଅଏଲ୍ କମ୍ପାନୀର ବିଶୁଦ୍ଧ ପେଟ୍ରୋଲିୟମ୍ ତିଆରି ପ୍ରଣାଳୀ ହେତୁ ନିଉୟର୍କର ଖ୍ୟାତି ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯୁକ୍ତରାଜ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସମ୍ମେଳନୀରେ ଆମେରିକା ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହିପରି ଗୋଟିଏ କର୍ମମୟ ମହତ୍ ଜୀବନର ଆଲୋଚନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୀନ ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳର କଥା ମନେ ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏ ଦେଶରେ ନାନା ଅଭାବ,ଅସୁବିଧା ଓ ଅଭିଯୋଗ କାଳେ କାଳେ ରହି ଆସିଅଛି ଓ ସେ ସବୁର ଦୂରୀକରଣ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ କେତେ ଦୂର ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛି, ତାହା ଆଲୋଚନା କଲେ କ୍ଷୋଭରେ ଓ ଲଜ୍ଜାରେ ନତମସ୍ତକ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ , ଇଂରେଜ ଶାସନରେ ବାମଣ୍ଡାର ବାସୁଦେବ,ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର,ଢେଙ୍କାନାଳର ସୁର ପ୍ରତାପ, ସୋନପୁରର ବୀରମିତ୍ରୋଦୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଥିତଯଶା ନରପତିମାନେ ନାନା ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକାର କରିଅଛନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର,ପ୍ୟାରୀମୋହନ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ରାଧାନାଥ, କବି ମଧୁସୂଦନ, ଔପନ୍ୟାସିକ ଫକୀରମୋହନ,ମନସ୍ୱୀ ଦେଶନାୟକ ମଧୁସୂଦନ ଓ ଦେଶଭକ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ପ୍ରଭୃତି କୃତୀ ସନ୍ତାନମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଦେଶରେ ନୂତନ ଅଲୋକ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ତୁଙ୍ଗ ମନ୍ଦିରରାଜି ଓ ଭଞ୍ଜ,ଶାରଳା, ସାମନ୍ତସିଂହାର ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗର କବିତାସମ୍ପଦ ଓଡ଼ିଶାର ଗୌରବ ଘୋଷଣାରେ ସହାୟତା କରୁଅଛି । ଅତୀତର ପ୍ରେରଣା ଓ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଆହ୍ୱାନ କଅଣ ଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରିବ ନାହିଁ ? ଦେଶର ପରିସର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଷ୍ଠାପର ସାଧକ ସଂଖ୍ୟାର ବୃଦ୍ଧି ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । କବି ମଧୁସୂଦନ କୋଟିଏ ଓଡ଼ିଆ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟପଦବାଚ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନର ଅଭାବ ଦେଖି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷିତ ଉତ୍କଳକୁ ପ୍ରଶ୍ନ——ଏ ଅଭାବ କେବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ? ଏ ଅଭାବ ଅଚିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଲେ ଆଧୁନିକ ଜଗତର ବିଷମ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମରେ ଏ ଜାତିର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିବା କଠିନ ହେବ ଓ '' ପୂର୍ବପୁରୁଷର ପ୍ରତିଷ୍ଠାବିଶାଳ'ଏ ମୁମୂର୍ଷୁ ଜାତିକୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚୀନଦେଶର ଚିରନ୍ତନ ସଭ୍ୟତା

ନାନା କାରଣରୁ ଆଧୁନିକ ଚୀନ ଜଗତର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଅଛି । ନାନା ଜାତିର ବାଣିଜ୍ୟ-ସ୍ୱାର୍ଥ ନିହିତ ଥିବାରୁ ସାଂଘାଇ ବନ୍ଦର ''ଇତିହାସ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ'' ହୋଇ ରହିଅଛି । ଜେନେଭାର ପୃଥିବୀ ପଞ୍ଚାୟତମାନେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଜାତିମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ କି ଛିନ୍ନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବେ ଓ ବୁଭୁକ୍ଷୁ ଜାତିମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଧା ନିବାରଣ ପାଇଁ କିପରି କୋଷ୍ଠି ତିଆରି କରିବେ ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା । ସେ ଯାହାହେଉ; ଘଟଣା ଚକ୍ରରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ପାରୁଅଛୁଁ ଯେ ଅଫିମ-ଉପାସକ ଚୀନଦେଶ ତାହାର ବହୁ ଯୁଗବ୍ୟାପୀ ସଭ୍ୟତା ଘେନି ଆଜି ସଗର୍ବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ତାକୁ କଅଣ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଉପାଦାନ ଗୋଳା କମାଣ ବା ଏରୋପ୍ଲେନ୍ ଅଭିଯାନ ତ୍ରସ୍ତ ଭୀତ କରିପାରିବ ନାହିଁ ? ଆଶାବାଦୀ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ମତରେ ଚୀନର ପତନ ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେ ଓ ଯଦିବା କ୍ଷଣିକ ପତନ ହୋଇପାରେ ତାହା ଚୀନ ସଭ୍ୟତାର ନାଡ଼ିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାୟ ୨୦୦୦ ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ତାତାର ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନେ ଚୀନ ଦେଶ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଆକ୍ରମଣ ଫଳରେ ଚୀନଦେଶର ଭାଷା ଓ ଆଚାର ପ୍ରଭୃତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିଲା । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ତାତାରମାନେ ଚୀନ ଦେଶୀୟ ଭାଷା ଓ ଚାଲିଚଳଣ ଶିଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଓ ଚୀନଦେଶରେ ବିବାହ-ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଚୀନଦେଶରେ ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ମିଶିଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ସେତିକିରେ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା ।

ତାହାପରେ ତୁର୍କ ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନେ ଚୀନ-ବିଜେତା ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ୟାଙ୍ଗସିକିୟାଙ୍ଗ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚୀନ ଦେଶ ଜୟ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତୁର୍କୀମାନେ ଚୀନ ଦେଶର ମନ କିଣି ପାରି ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ଚୀନ ତୁର୍କୀ ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ବିଜେତା ତୁର୍କୀମାନେ ଚୀନାମାନଙ୍କର ଭାଷା, ପୋଷାକ-ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ଆଚାର-ବ୍ୟବହାର ଏପରି ଭାବରେ ଅନୁକରଣ କରିଥିଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜାତି ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉ ନ ଥିଲା ।

ଇଂଲଣ୍ଡର ସେ କାଳର (ନବମ ଶତାବ୍ଦୀର) ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜା ଆଲ୍‌ଫ୍ରେଡ୍ ଦି ଗ୍ରେଟ୍ ଯେତେବେଳେ ଓସେକ୍ସର ଦରିଦ୍ର କୃଷକ ଘରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଭବିଷ୍ୟତ କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ପିଠା ପୋଡ଼ି ପକାଇ ଥିଲେ, ସେ ଯୁଗରେ ଚୀନ ଦେଶ ଉପରେ ପୁଣି ଥରେ ଆକ୍ରମଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଉତ୍ତର ଭାଗରୁ କୀଟାନ ଜାତିର ଲୋକମାନେ ଆସି ଉତ୍ତର ଚୀନଦେଶ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ବେଶୀଦିନ ତିଷ୍ଠି ପାରିଲେ ନାହିଁ ଓ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶତାବ୍ଦୀ ଭିତରେ ସେମାନେ ସେ ଦେଶରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । କୀଟାନମାନଙ୍କୁ ଆଜି ଚୀନଦେଶ ସ୍ମୃତିପଟରୁ ପୋଛି ପକାଇଅଛି ଓ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବା ସଭ୍ୟତାର ସତ୍ତା ଆଜି ଅନୁଭବ କରିବା ଅସମ୍ଭବ

Digitized by srujanika@gmail.com

କହିଲେ ଚଳେ । ଚୀନ ସଭ୍ୟତା ତାହାର ସ୍ୱଭାବ-ସୁଲଭ ଗୁଣରେ ଇତିହାସର ସେ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ବିସ୍ମୃତି ଗର୍ଭରେ ପକାଇ ଦେଇଅଛି ।

ଉଇଲିଏମ୍ ଦି କଙ୍କରର(William the Conqueror) ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଅଧିକାର କରିବା ପରେ ଯଚନ(Juchens) ନାମକ ଗୋଟିଏ ଜାତି ଚୀନ-ଦେଶକୁ ପରାଜିତ କରିଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କ ଦଳପତି ଚୀନଦେଶର ସମ୍ରାଟ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ଦଳପତି ଚୀନଦେଶର ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କରିଥିଲେ ଓ ଚୀନ ସମ୍ରାଟ ତାଙ୍କୁ ୫,୦୦୦,୦୦୦ ଆଉନ୍ସ ସୁନା ୫୦,୦୦୦,୦୦୦ ଆଉନ୍ସ ରୁପା ଓ ୧,୦୦୦,୦୦୦ ଖଣ୍ଡ ସିଲ୍‌ଗ ଲୁଗା ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ଦେଇଥିଲେ ।

ତାହାପରେ ଯଚନ-ଦଳପତି ଲିଖିତ ହୁକୁମ ଜାରି କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଦେଶର ଲୋକମାନେ ଚୀନଦେଶର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ହୁକୁମ ବିଫଳ ହେଲା । ଯଚନମାନେ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ମାତ୍ର କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ ଓ ତାହା ପରେ ଚୀନ-ଦେଶ ତାହାର ନିଜର ସଭ୍ୟତା ବିସ୍ତାର କରିଥିଲା ।

ଏହିପରି କେତେ ସମୟ କଟିଗଲା ଓ ଶେଷରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ ମଙ୍ଗୋଲ ଜାତି ଯେନ୍‌ଗିଜ ଖାଁଙ୍କର ଅଧିନାୟକତ୍ୱରେ ନାନା ଉତ୍ପାତ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଏସିଆ ମହାଦେଶ ଭେଦ କରି ଇଉରୋପ ମହାଦେଶରେ ଥିବା ରୁଷିଆ ଦେଶ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ସଭ୍ୟତାର ଘୋର ବିରୋଧୀ ଥିଲେ ଓ ପରାଜିତ ଜାତିର ମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ତିଳେ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲା । ଯେନ୍‌ଗିଜ ଖାଁ କଳାପାହାଡ଼ୀ ନୀତିର ପ୍ରଧାନ ଉପାସକ ଥିଲେ ଓ ଅଧିକୃତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସେ ଧ୍ୱଂସଲୀଳାର ଅବତାର ସାଜି ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ମଧ୍ୟ ଚୀନଦେଶର ସଭ୍ୟତା ନିକଟରେ ମସ୍ତକନତ କରିଥିଲେ । ଏକ ଶତାବ୍ଦୀର ରାଜତ୍ୱ ପରେ ମଙ୍ଗୋଲ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅନ୍ତିମ କାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ମଙ୍ଗୋଲମାନେ ଚୀନଦେଶର ସଭ୍ୟତାରେ ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇଥିଲେ ।

ତାହାପରେ ଚୀନ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ କିଛି ଦିନ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କରିଥିଲା ଓ ସେ ଦେଶର ଲୋକମାନେ ଜମି ଚଷିବାରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଶାନ୍ତି ବେଶୀଦିନ ତିଷ୍ଠି ପାରିଲା ନାହିଁ ଓ ଉତ୍ତର ଭାଗରୁ ଅସଭ୍ୟ ମାଞ୍ଚୁଜାତିମାନ ଚୀନଦେଶ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ନାନା ଆକାରରେ ଦେଖାଦେଲା । ତତ୍କାଳୀନ ଚୀନଦେଶ-ସମ୍ରାଟ୍ ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶ ଯେଉଁ ଜଘନ୍ୟ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ତାହା ଶୁଣିଲେ ରୋମାଞ୍ଚ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ । ସେ ତାଙ୍କର ଝିଅମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ରାଣୀ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ୟାଙ୍ଗ୍‌ସିକିୟାଙ୍ଗ୍ ନଦୀକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ବିଦେଶୀ ସମ୍ରାଟ୍ ଚୀନଦେଶର ରାଜସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ମାଞ୍ଚୁ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନେ ଯୋଦ୍ଧା ବୋଲି ବଡ଼ ଅହଙ୍କାର କରୁଥିଲେ ଓ ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମାଟେ ନଜର ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଏହି ଅମ୍ବଦାର୍ଥ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଚୀନଦେଶର

Digitized by srujanika@gmail.com

କୂଟନୀତି ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲେ । ଚୀନ ଦେଶୀୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସମସ୍ତ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଉଥିଲେ ଓ ମାଞ୍ଚୁ ସମ୍ରାଟ୍ ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ସ୍ୱରୂପ ଗାଦିରେ ବସିଥିଲେ । ମାଞ୍ଚୁ ସମ୍ରାଟ୍‌ମାନେ ୧୬୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୧୯୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ତାହାପରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧଃପତନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଶେଷରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ମାଞ୍ଚୁମାନେ ଏ ଦେଶରେ ଗୋଡ଼ ଦେବା ଆଗରୁ ଚୀନଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ଥିଲା, ୧୯୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାହାର ବିଶେଷ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଆହୁରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ଯେ, ମାଞ୍ଚୁରିୟା ଚୀନଦେଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦେଶ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଚୀନଦେଶରୁ ୧୦,୦୦୦,୦୦୦ ଅଧିବାସୀ ମାଞ୍ଚୁରିଆରେ ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ ଚୀନ-ସଭ୍ୟତାର କଅଣ ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି, ଯାହାଦ୍ୱାରା ତାହା ବିଜେତାମାନଙ୍କର ଦର୍ପଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଅଛି ଓ ସମୟ ସମୟରେ ବିଜେତାମାନେ ତାହାର କୋଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ବାଧ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଚୀନାମାନେ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ହେଲା ଜୀବନକୁ ମୁକ୍ତ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଚଳାଇବାର ମୂଳସୂତ୍ର ଧରି ପାରିଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ଏକ ଚକମ ମୋହମନ୍ତ୍ରରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି ଓ ଚୀନାମାନଙ୍କର ଜୀବନଯାପନ-ପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖକର ବୋଧହୁଏ ।

ଚୀନ ... ଆୟତନରେ ... ମହାଦେଶ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରା ଯାଇପାରେ ଓ ଏହାର ଲୋକମାନେ ଅନେକ ରକମ କଠିନ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଚୀନାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ରୀତିନୀତି ଓ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଭାବରେ ରଖିପାରିବା ବଡ଼ ବିସ୍ମୟକର ।

ଚୀନାମାନଙ୍କର ଲିଖନ-ପ୍ରଣାଳୀ ଅତି କଠିନ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ରକମର । ଏହା ଶିକ୍ଷା କରିବା ସହଜ ସାଧ ନୁହେ ଏବଂ ଏହାକୁ ଛପାଇବା ଆହୁରି କଠିନ । ଏହା କେବଳ ଶବ୍ଦ-ସମଷ୍ଟି ନୁହେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷରରେ ଅନେକ ଭାବ ଏହାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ । ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର କଥା, ଚୀନ-ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନେ ଓ ଜାପାନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଚୀନଭାଷାର ଲିଖିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସମାନ ଦକ୍ଷତା ଓ କୌଶଳ ସହିତ ପଢ଼ିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତିନାହିଁ । ସେହି ଦେଶର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯଦି ଏପରି ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ବିଦେଶୀମାନଙ୍କର ସେଥିରେ ଦନ୍ତସ୍ଫୁଟ ହେବା ତ ଦୂରର କଥା, ସେହି ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରରେ ଏକା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପଢ଼ିବାର ଦେଖାଯାଏ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା କହିବେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସହଜରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ... ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ସବୁଭାଷା ମୂଳ ଚୀନ ଭାଷାଠାରୁ ଅନେକାଂଶରେ ପୃଥକ୍ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାର ଅକ୍ଷର ସବୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନ ଭାବ ... । ... ଯୁଗର ଚୀନାମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ସବୁବେଳେ ସମାନ ରହିଅଛି ଓ ସେମାନେ ଏକ ରକମ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ବିଦେଶୀଶାସନ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରେ । କିନ୍ତୁ ଚୀନାମାନଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଚିନ୍ତା-ପ୍ରଣାଳୀ ନିଜ ଗତିରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବହୁ ଯୁଗର ଏ ଂ ଦ ସ୍କାର ଘେନି ଚୀନ ସଭ୍ୟତା ଗଢ଼ା ହୋଇଅଛି — ଶତ୍ରୁର ଦର୍ପକୁ ଏହା ସହଜରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଅଛି ଓ ଚୀନାମାନେ ବହିଃଶତ୍ରୁର ଆକ୍ରମଣ ସହଜରେ ଏଡ଼ିପାରନ୍ତି ।

ଚୀନାମାନଙ୍କ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ସଭ୍ୟତା ପୃଥିବୀରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜା ତୃତୀୟ ଜର୍ଜଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ତୃତୀୟ ଜର୍ଜ ଚୀନଦେଶରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ଜଣେ ରାଜଦୂତକୁ ପେକିଂକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଚୀନ ସମ୍ରାଟ ଏଥିରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ତାହାର କେତେକ ଧାଡ଼ି ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧୃତ କରାଗଲା:

"You, oh king, impelled by your humble desire to partke of the benefits of our civilization, have despatched a mission... you reveal a respectful humility on your part which is highly praiseworthy... I do not forget the lonely remoteness of your Island" ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂଲଣ୍ଡ ରାଜାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ କରି ସେ ଦେଖି ଅଛନ୍ତି:-

ଆପଣ ଚୀନ ସଭ୍ୟତାରୁ ଉପକରଣ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ରାଜଦୂତ ପ୍ରେରଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଯେଉଁ ବିନୟ ଓ ନମ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ବେଶ୍ ପ୍ରଶଂସାର କଥା । ଆପଣ ଦୁନିଆଁରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଯେପରି ଭାବରେ ନିକାଞ୍ଚନ ଦ୍ୱୀପରେ ବାସ କରନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରୁଅଛି । ତାହାପରେ ଦର୍ପସହକାରେ ସେ କହିଅଛନ୍ତି:"He sawys tne wide world"- ଅର୍ଥାତ୍ ଚୀନ୍ ସଭ୍ୟତା ସାରା ସଂସାରକୁ ଶାସନ କରେ ଏବଂ ପତ୍ରଶେଷରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି:"Tremblingly obey, and show no negligence."(ନତଜାନୁ ହୋଇ ଚୀନ ସଭ୍ୟତାକୁ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତୁ, ଏଥିରେ ଅବହେଳା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ)

ଏକଥା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଚୀନଦେଶର, ସିଭିଲ ସର୍ଭିସ୍ କଳରେ ବିଜେତାମାନେ ଏକରକମ ତିଆରି ହୁଅନ୍ତି । ଚୀନ ଦେଶର ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍ ବିଷୟରେ ଅନେକଙ୍କର ବୋଧହୁଏ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନାହିଁ । ସି.ଏ. ଲାୟନସାହେବଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଏ କେତେ ଧାଡ଼ି ଉଦ୍ଧୃତ କରାଯାଇପାରେ—

> The Chinese Civil Service is the oldest in the World. It began in the mists of time and went on quite unchanged until 1905 when its examinations were reformed. Its power and devotion under all dynasties helped to keep China alive.

ଅର୍ଥାତ୍ - ଏହାର ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍ ପୃଥିବୀ ଭିତରେ ଅତି ପୁରାତନ । ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଅନେକ ଯୁଗ ପୂର୍ବେ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ଭାବରେ ୧୯୦୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ତାହାପରେ ପରୀକ୍ଷା ସବୁରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ଠା ଓ ମହାଗତ-ଶକ୍ତି ଚୀନ ଦେଶକୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସଜୀବ ରଖିଅଛି । ଏକ କଥାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଚୀନ ଦେଶର ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍‌ରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେବା ପ୍ରତି ଚୀନାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ଧରାଯାଉଥାଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଶତ ଶତ ଚୀନା ଯୁବକ ସେମାନଙ୍କର ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍ ପରୀକ୍ଷାରେ ବସିବା ସକାଶେ ବିପୁଳ ଉତ୍ସାହ ଓ ଗଭୀର ଧ୍ୟାନ ସହିତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ। ପରୀକ୍ଷା ହଲ୍‌ରେ ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ-ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଲେଖିବାର ଉପକରଣ ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ଦିନ ସକାଶ ବନ୍ଦୀ ସ୍ୱରୂପ ରଖାଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେ ଜଣ ଅଭାଗା ମାନସିକ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଉତ୍ତେଜନା ହେତୁ ପରୀକ୍ଷା ହଲ୍‌ର ଡେକ୍ସ ନିକଟରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଏହା ତ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ତପସ୍ୟାକୁ ବଳି ଯାଇଥିଲା !

ଦେଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ରମାନେ ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍‌ରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲେ । ଚୀନ ଦେଶର ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନେ, ବିଶେଷତଃ ମାଞ୍ଚୁମାନେ ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍ ଛଡ଼ା କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଫଳରେ, ବିଜେତାମାନେ ଚୀନ ଦେଶ ଅଧିକାର କଲେ ମଧ ଚୀନାମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ରାଜ୍ୟ ଚଳାଉଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ବିଜେତାମାନଙ୍କର କର୍ମଚାରୀସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ କୌଶଳକ୍ରମେ ବିଜେତାମାନଙ୍କୁ କାବୁ କରି ହାତରେ ରଖୁଥିଲେ ।

ଇତିହାସର ଘଟଣାଚକ୍ର ଚୀନା ମନରେ ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଜାତ କରାଇଅଛି ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସଭ୍ୟତା ସଂସାରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଓ ସେମାନେ ଯଥା ସମୟରେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବେ ।

ରଣ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାପାନରେ ବାଜୁଅଛି ଓ ଜାପାନ ଚୀନ ଉପରେ ଲୋଲୁପଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଅଛି । ଚୀନ ଇତିହାସର ଶିକ୍ଷା ଭୁଲିନାହିଁ ଓ ବୋଧହୁଏ ମନେ ମନେ ଭାବୁଅଛି, ସେ ଶେଷରେ ବିଜେତାକୁ କିଛି ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରେ । ଇତିହାସ ଦେଖାଇଅଛି କୀଟାନ୍, ଜଚନ, ମଙ୍ଗଲ, ଟାଟାର୍ ଓ ମାଞ୍ଚୁ ପ୍ରଭୃତ ବିଜେତା ଜାତିମାନେ ଜେତା ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମେ ଚୀନ-ଦେଶର ପଦଧୂଳି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଓ ଚୀନଦେଶ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ୟାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଜଣେ ମନସ୍ୱୀ ଚୀନା କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଅଛନ୍ତି:-"Will it be best to resist the Japanese now, or shall we co-operate with them sincerely for my life and my son's life and teach my grandson to be disloyal to them ?." ଅର୍ଥାତ୍, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ୟା ହେଉଛି, ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାପାନର ଗତିରୋଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁଁ କିମ୍ବା ଜାପାନ ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗରେ ମୋ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଓ ମୋ ପୁଅ ଜୀବନକାଳ ସମୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବୁଁ ? ତାହାପରେ ମୋ ନାତିର ପାଳି ପଡ଼ିବ ଓ ସେ ଜାପାନକୁ ସମୁଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରେ ।

ଜାପାନ ପୂର୍ବ ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧର ଉଦୀୟମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ରଶ୍ମି ଚୀନଦେଶର ମୀନବ-ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଲେ ଅନେକ ପାଣି ଶୋଷିନେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ଇତିହାସକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ପଚାରିପାରନ୍ତି, ଯେଉଁ ପାଣି ଜଳୀୟ ବାଷ୍ପ ଆକାରରେ ଶୁଖିଯିବ, ତାହା ସମୟକ୍ରମେ ଚୀନ ଦେଶରେ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗମାଳ-ସମୁଦ୍ରର ସୃଷ୍ଟି କରିବ ନାହିଁ ତ ?

****

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିଶିଷ୍ଟ

[ଏହି ପରିଶିଷ୍ଟରେ 'କଟକ କରଣ ସମାଜ' ଛାତ୍ରାବାସର ସମ୍ପାଦକ ଭାବେ ମଦନମୋହନ ଲେଖିଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ଓ ଦେଇଥିବା ଗୋଟିଏ ବିଜ୍ଞାପନ ଓ ଆଦର୍ଶ ବିବାହ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ପତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ । ପ୍ରଥମ ପତ୍ରଟି 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ଅଠଚାଳିଶ ଭାଗ ଚବିଶ ସଂଖ୍ୟା(୧୪.୦୬.୧୯୧୩)ରେ ମୁଦ୍ରିତ । ବିଜ୍ଞାପନଟି 'ଉତ୍କଳ-ଦୀପିକା'ର ଅଣଚାଶ ଭାଗ ପନ୍ଦର ସଂଖ୍ୟା (୧୧.୪.୧୯୧୪)ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ବେଳେ ଦ୍ୱିତୀୟପତ୍ରଟି ସେହି 'ଉତ୍କଳଦୀପିକା'ର ପଚାଶ ଭାଗ ଛବିଶ ସଂଖ୍ୟା (୨୯.୬.୧୯୧୫)ରେ ମୁଦ୍ରିତ । — ସଂ.]

ପ୍ରଥମ ପତ୍ର

ମହାଶୟ,

ଉତ୍କଳ କରଣସମାଜର ଛାତ୍ରାବାସ ନିର୍ମାଣ ସମ୍ବନ୍ଧେ ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଚାଲି ଆସୁଅଛି ଏବଂ ଅନେକ ଲୋକ ତହିଁର ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଚାନ୍ଦା ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚାନ୍ଦା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଚାରୁ ରୂପେ ଆଦାୟ ହୋଇ ନ ପାରିବାରୁ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ରହିବାର ବିଶେଷ ଅସୁବିଧା ହେଉଥିବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ[ଯେଉଁ] ଯତ୍‌ସାମାନ୍ୟ ଚାନ୍ଦା ଆଦାୟ ହୋଇଥିଲା ତାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ୧୨୫ ଫୁଟ୍ ଲମ୍ବ ଓ ବାରଣ୍ଡା ସହିତ ୧୯ ଫୁଟ୍ ଚଉଡ଼ାର ୮ ବଖରା ବାସଗୃହ ଓ ୨ ବଖରା ରୋଷେଇ ଗୃହ ତୟାର ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇ ଅଛି । ଏଥିରେ ଇଟା କାନ୍ଥ ଓ ଟାଳ ଛପର କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ୬ ଫୁଟ୍ ଲେଖାଏଁ କାନ୍ଥ ଉଠିଗଲାଣି କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥାଭାବରୁ ଆଉ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ, ଏ ସମୟରେ ଚାନ୍ଦା-ସ୍ୱାକ୍ଷରକାରିମାନେ ମନୋଯୋଗୀ ନ ହେଲେ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହା ବର୍ଷାରେ ନଷ୍ଟ ହେବାର ବିଶେଷ ସମ୍ଭବ । ଅତଏବ ଏତଦ୍ୱାରା ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛୁଁ ଯେ ଚାନ୍ଦା- ସ୍ୱାକ୍ଷରକାରିମାନେ ନିତାନ୍ତ ପକ୍ଷେ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ଚାନ୍ଦାର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ କରଣସାମନ୍ତମାନେ ଯାହାର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା ଅବିଳମ୍ବେ କରଣ ସମାଜର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ କରଣ ସମାଜ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପକୃତ ଓ ବାଧିତ ହେବ ।

ଶ୍ରୀ ମଦନ ମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ସମ୍ପାଦକ,

ତା ୮.୬.୧୯୧୩

ବିଜ୍ଞାପନ

କଟକ କରଣ ସମାଜର ଛାତ୍ରାବାସ ନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇ ଚଳିତ ସନ ମଇ ମାସ ତା ୮ରିକେ ଛାତ୍ରମାନେ ଉକ୍ତ ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହିବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ୨୧ଜଣ ଛାତ୍ର ରହିବେ । ସମ୍ପ୍ରତି ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଥମ ଚାରି ଶ୍ରେଣୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯେଉଁମାନେ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ଆବେଦନ ପତ୍ର ଚଳିତ ଏପ୍ରିଲ ୨୫ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜର ସହକାରୀ ସଭାପତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିମାଇଚରଣ ଚ୍ୟାଉ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆକାଡ଼େମୀ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇବେ । ମନୋନୀତ ଛାତ୍ରମାନେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ସମ୍ପ୍ରତି ବିନ ଉଡ଼ାରେ ରହିପାରିବେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ସେମାନଙ୍କୁ ବହନ କରିବାକୁ ହେବ ।

କଟକ ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ତା ୬.୪.୧୪ ସମ୍ପାଦକ

ପ୍ରେରିତପତ୍ର(ଦ୍ୱିତୀୟ)

ମହାଶୟ !

ଆଜି ଆପଣଙ୍କ କାଗଜରେ 'ଓଡ଼ିଶାର ବିଳାସପ୍ରିୟ କରଣ ସମାଜ'ର ଗୋଟିଏ ଶୁଭସଂସ୍କାରର ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେବା ମୋର ଏ ପତ୍ରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଆଶା କରେଁ ଆଧୁନିକ କରଣ ସମାଜର ନେତା ସାମନ୍ତ ରାଧାଚରଣ ଓ ରାଜକିଶୋର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହିତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷିତ କରଣ ଯୁବକମାନେ ଏହି ଗୁରୁତର ବିଷୟରେ ସମୁଚିତ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇବେ ।

ଗତ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ୨୪ ଦିନ ଜୁନ ତା ୬ ରିଖ ରବିବାର ଦିନ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା କୋଠଦେଶ ପ୍ରଗନାନ୍ତର୍ଗତ ଗୋପାଳପୁରର ବଦାନ୍ୟ ମକଦ୍ଦମ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ସହିତ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ନୋଦା ନିବାସୀ କଟକ ଜଜ୍‌କୋର୍ଟର ଓକୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଧର୍ମାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଭ୍ରାତୃସ୍ପୁତ୍ରୀର ଶୁଭବିବାହ ସର୍ବଶୁଭରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଇଅଛି । ମକଦ୍ଦମ କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୟାସିନ୍ଧୁ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲୁଁ; କିନ୍ତୁ ଏହି ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷେ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଗରେ ସଂସ୍କାର-ବନ୍ଧୁ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଷୟପ୍ରତିପତ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଗୁଳାବାଟରେ ଚାଲିଥିଲେ ଶଏ ଶଏ ଟଙ୍କା ଫୁଲବାଣ ରୋଷନାଇରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇ ପାରିଥାଆନ୍ତେ ଓ ଯାନ ବାହନ ସମ୍ଭାରରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଅଜସ୍ର ଶୁଷ୍କ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ହୃଦୟବାନ କୃପାସିନ୍ଧୁ ଜନତା କୁହାଟପ୍ରତି ତିଳେମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ନାହିଁ । ନିଜ ଅନ୍ତରର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅଙ୍ଗୀକାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଓ କୋଠଦେଶ ପରି ନୀରବ, ନିଷ୍ଫଳ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ନବଜାଗରଣର ସୂତ୍ରପାତ କଲେ । ବିବାହ ଆୟୋଜନରେ ଫୁଲବାଣ ପ୍ରଭୃତି ନୟନାଭିରାମ ମଜ୍‌ଲିସ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ନାହିଁ, ବେହେରାମାନଙ୍କର ଆୟର ବାଟ ବନ୍ଦ ହେଲା, ସାମନ୍ତମାନେ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ମନସୁଖରେ ବାହାରିଲେ, ବିବାହ ବିଧି, ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା, ଠାପୀଢ଼ା ପ୍ରଭୃତି ଯଥା ସମୟରେ ସୁରୁଖୁରୁରେ ହୋଇଗଲା, ଦେବାନେବା କଥାରେ ବରପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଶୁଣାଗଲା ନାହିଁ, ବରପଣର ନାମଗନ୍ଧ ରହିଲା ନାହିଁ । କନ୍ୟାପକ୍ଷ ଓ ବରପକ୍ଷର ବେଶ୍ ବନ୍ଧୁଜନୋଚିତ ସଦ୍‌ଭାବ ଦେଖାଗଲା — ମୋଟ ଉପରେ ସର୍ବତ୍ର ସରଳ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଦାର କୁଟୁମ୍ବିତା ଏହି ମାଙ୍ଗଳିକ କ୍ରିୟାକୁ ମଙ୍ଗଳତର କରିପକାଇଲା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହି ମୁଁ ବିଦାୟ ନେବି । ଏହି ସଂସ୍କାର-ମମତା ଏହି କୋଠଦେଶରେ କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ ଦେଖାଦେଲା , ତାହା ସମୟକ୍ରମେ ଆପଣଙ୍କ ପାଠକମାନେ ଜାଣିପାରିବେ । ତେବେ ଏତିକିମାତ୍ର କହିପାରେଁ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ଘର ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାରଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ବେତନଭୋଗୀ ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭରେ ଓଡ଼ିଶାର ଆଜିକାଲିର ଉନ୍ନତ ଆଶାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିଅଛି ଓ ଯେଉଁ ଘର ଦିନେ ଜାତୀୟଜୀବନର ଆହ୍ୱାନରେ ନିଜକୁ ଗୌରାବାନ୍ୱିତ ମନେ କରିଥିଲା, ସେହି ଘରର କୌଣସି ହିତାକାଂକ୍ଷୀ ସଂସ୍କାରକ ଏସବୁ ସାଧନାରେ ମତି ବଳାଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଦରିଦ୍ରପାଣ୍ଠି ଖୋଲା ହୋଇ କିଛି କିଛି ଅର୍ଥାଗମର ଉପାୟ ବିଧାନ ମଧ ହୋଇଅଛି । ଏତିକି କହି ବିଦାୟ ନେଉଅଛି । ଏହି ନୀରବ ସାଧକଙ୍କ ଉନ୍ନତ ପ୍ରେରଣା ଓ କୃପାସିନ୍ଧୁଙ୍କ ପରି ସାଧୁପ୍ରାଣର ନୈତିକ ସାହସ ପଛରେ ଦୁଃସ୍ଥ କରଣ ଜାତିର ତଥା ଦରିଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଣର ଅଭିନନ୍ଦନ ଓ ହୃଦୟର କୃତଜ୍ଞତା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରହିଥିବ ।

ପାଞ୍ଚଗାଁ — ବଶମ୍ୱଦ

ତା ୧୫.୬.୧୯୧୫ — ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

କବିତାଗୁଚ୍ଛ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରାକ୍-ସୂଚନା

ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ କବିତାରଚନା ମଧ୍ୟ ଦେଇ । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମାତ୍ର ଦଶବର୍ଷ ଓ ସେ ପୁରୀ ସହରର ହରଚଣ୍ଡୀ ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଏକ କବିତା ବାଲେଶ୍ୱରରୁ ପ୍ରକାଶିତ 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'ରେ କବିତା ପ୍ରକାଶ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଅନୁପ୍ରେରକ ଥିଲେ ବଡ଼ ଭାଇ ପଦ୍ମଚରଣ । ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ ପ୍ରଥମ କବିତା 'ବନ୍ଧୁତା' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା'ର ତେତିଶ ଭାଗ ବାଇଶ ସଂଖ୍ୟାରେ (୩୧.୫.୧୯୦୦) । ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କ କବିତା ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ମାତ୍ର ତିନି ମାସ ପରେ ମଦନମୋହନଙ୍କ ପ୍ରଥମ କବିତା 'ଖଣ୍ଡଗିରି' ପ୍ରକାଶିତ । ଏହାପରେ ପଦ୍ମଚରଣ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି – 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା', 'ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ' ଆଦି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ଭଳି ମାସିକ ସାହିତ୍ୟପତ୍ରରେ ତାଙ୍କର କବିତାସବୁ ପ୍ରକାଶିତ । କିନ୍ତୁ ମଦନମୋହନ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ କବିତା ଲେଖିନାହାନ୍ତି - ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରବନ୍ଧ-ରଚନାରେ ସେ ବିଶେଷଭାବରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଛନ୍ତି । କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାପରେ ସେ ପୁଣି କବିତା-ରଚନାରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଛନ୍ତି – ପ୍ରବନ୍ଧ- ରଚନା ବିଷୟ ପ୍ରାୟତଃ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ'ରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ଲେଖୁଥିବା 'ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଟିପାଖାତା' ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଛି । ୧୯୧୩ ମସିହାରୁ ୧୯୧୬ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କବିତା ଲିଖିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ।

୧୯୧୩ରୁ ୧୯୧୬ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ'ର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ତାଙ୍କର ଏକାଧିକ କବିତା ପ୍ରକାଶିତ । ଅନେକ ସମୟରେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ର ସମ୍ପାଦକ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ବରାଦ ଅନୁସାରେ ମଧ୍ୟ ସେ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଜଣେ ତରୁଣ କବିଙ୍କୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବା ଓ ପକ୍ଷପାତିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ହେତୁ ସଂପୃକ୍ତ କାଳରେ ତାଙ୍କର ଅନେକ କବିତା 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସମକାଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବି ଓ କଥାକାର ଫକୀରମୋହନ, ନନ୍ଦକିଶୋର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦ ତଥା ନୂତନ ଭାବରେ କବିତା ଲେଖୁଥିବା ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା, ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର ଓ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ମଧ୍ୟ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ'ରେ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶ୍ୱନାଥ କର 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ର ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ (୧୯୧୪-୧୯୧୫)ରେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ସମସ୍ତ କବିତା ବା ଗଳ୍ପ ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କର ନୁହେଁ । ବ୍ରଜମୋହନ, ଦୟାନିଧି, ମଦନମୋହନ ଓ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେତେବେଳେ କବି ଭାବରେ ହାତପାକଳ କରି ନ ଥିବା ହେତୁ, ସେମାନଙ୍କ କବିତାକୁ ଶୈଳୀ ଓ ବିଷୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ସନାକ୍ତ କରିବା ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ବ୍ରଜମୋହନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଣ୍ଡା ଆପଣାର 'ଯୌବନଗାଥା' କବିତା ସଂକଳନରେ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ' ରେ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ କେତେକ କବିତାକୁ ମୁଦ୍ରିତ କରିଥିଲାବେଳେ ଦୟାନିଧି ଓ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଦାୟାଦମାନେ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ କେତେକ କବିତାକୁ ଆପଣା ପିତାଙ୍କ କବିତା ସଂକଳନରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଗୋଟି କବିତା ମଦନମୋହନଙ୍କର ବୋଲି ବାରି ହୁଏ, ସେହିଭଳି ସାତଗୋଟି କବିତା ଏହି ସଂକଳନ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଅବଶିଷ୍ଟ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଶେଷରେ ବା ପତ୍ରିକାର ବାର୍ଷିକ ସୂଚୀରେ ଏହା ମଦନମୋହନଙ୍କର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖିତ ।

ମଦନମୋହନଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି କବିତାପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ଯଦିଓ ୧୯୩୩ ମସିହାରେ 'କୌତୁକମୟୀ' ଶୀର୍ଷକରେ ନିଜର କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସଂପୃକ୍ତ ପୁସ୍ତକପାଇଁ ଏକ 'ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର' ଓ 'ନିଜ କଥା' ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଓ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସଂକଳନର ମୁଖବନ୍ଧ ଗଦ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ 'ଅବତାରଣା' ଶୀର୍ଷକରେ ଲେଖିଥିଲେ । (ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅବତାରଣା ଏହି ଭାଗର ପରିଶିଷ୍ଟ ଅଂଶରେ ସଂଯୁକ୍ତ ।) ମଦନମୋହନଙ୍କ ଦେହାନ୍ତର ଛବିଶ ବର୍ଷପରେ ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ତାଙ୍କ କବିତାର ଏକ ସଂକଳନ 'କବିତାମାଳା' ଶୀର୍ଷକରେ 'କଟକ ପବ୍ଲିଶିଂ ହାଉସ' ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ । ଏହି ସଂକଳନରେ ପନ୍ଦରଗୋଟି କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ସେହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ହେଲା: ୧-ସିନ୍ଧୁ, ୨-କୌତୁକମୟୀ, ୩-ଚିଲିକାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ, ୪-କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର, ୫-ମଙ୍ଗଳବାଦୀର ସ୍ୱପ୍ନ, ୬- ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ, ୭- ଭରା ଭୋଦୁଅ, ୮- ଉପହାର, ୯- ସ୍ମୃତିତର୍ପଣ, ୧୦- ପରାଣର କଥା, ୧୧-ଅବଳାବଳି, ୧୨-ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗୀତ, ୧୩- ବୈଶାଖ ଆବାହନ, ୧୪-ଯମୁନାତୀରେ କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ୧୫-ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭ ଲଗନେ । ଏହି ସମସ୍ତ କବିତା 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ରେ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶିତ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା 'ମୁକୁର', 'ସହକାର', 'ଶିଶିର' ବା 'ନବୀନ'ରେ ପ୍ରକାଶିତ କୌଣସି କବିତା ସଂପୃକ୍ତ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇନାହିଁ । ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ପାଠଠାରୁ ***କବିତାମାଳା*** ରେ ପ୍ରକାଶିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ପାଠ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ଅନ୍ତର ଦେଖାଯାଏ । କେତେବେଳେ ଶବ୍ଦ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲାବେଳେ, ଅନ୍ୟ କେତେବେଳେ ପାଦ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । '***କବିତାମାଳା***'ରେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି କବିତାର କେତେକ ପଦକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ପରିତ୍ୟାଗ କରାଯାଇ କବିତାଟିକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରାଯାଇଛି । 'ଅବଳାବଳି' ଓ 'ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗୀତ' ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଆମର ଏହି ସଂଗ୍ରହରେ ମୂଳତଃ ପତ୍ରିକା-ପାଠ ହିଁ ଗୃହୀତ । କାରଣ ଉକ୍ତ ସଂଶୋଧନ/ପରିମାର୍ଜନ ସ୍ୱୟଂ ମଦନମୋହନ କରିଥିବାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ଆମ ପାଖରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ମନେ ହୋଇଛି, ସେଠାରେ 'କବିତାମାଳା'ର ପାଠ ବା ନୂତନଭାବେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସୂଚନା ଗୃହୀତ । କବିତାଗୁଡ଼ିକ କାଳାନୁକ୍ରମରେ ଆମର ଏହି ସଂଗ୍ରହରେ ସଜ୍ଜିତ ।

କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନରେ ବିବରଣୀ:

୧.ଖଣ୍ଡଗିରି – ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା ୩୩/୩୫(୩୧.୮.୧୯୦୦)

୨.ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ – ମୁକୁର ୪/୫(ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୦୯)

Digitized by srujanika@gmail.com

୩. ନିବେଦନ – ମୁକୁର ୪/୯-୧୦(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୦୯ -ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୦)
୪.ବର୍ଷ-ବିଦାୟ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୫/୨ (ମେ, ୧୯୧୧)
୫.ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା – ମୁକୁର ୬/୩(ଜୁନ ୧୯୧୧)
୬.ଶିବରାତ୍ରୀ – ମୁକୁର ୬/୧୦(ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୨)
୭. ଆବେଗ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୬/୨(ମେ, ୧୯୧୨)
୮.ଭିକ୍ଷା – ମୁକୁର ୭/୨-୩(ମେ-ଜୁନ, ୧୯୧୨)
୯. ସୁନାପୁଅ – ମୁକୁର ୭/୨-୩(ମେ-ଜୁନ, ୧୯୧୨)
୧୦. ପ୍ରାର୍ଥନା – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୬/୪(ଜୁଲାଇ,୧୯୧୨)
୧୧. କିପାଇଁ ଦେଖିଲି – ମୁକୁର ୭/୧୧-୧୨(ଫେବ୍ରୁଆରୀ-ମାର୍ଚ୍ଚ,୧୯୧୩)
୧୨. ଅବସାଦେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୨ (ମେ, ୧୯୧୩)
୧୩. ରହସ୍ୟ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୫(ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୧୩)
୧୪. ଆକାଂକ୍ଷା – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୫ (ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୧୩)
୧୫. ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗୀତ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୬(ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୧୩)

ଏହି କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା' ସଂକଳନଭୁକ୍ତ। 'କବିତାମାଳା'ର 'ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗୀତ'ରେ ନିଶିଥିନୀ, ଚାନ୍ଦ, ଧାରା, ପସରା ଶବ୍ଦ ଯଥାକ୍ରମେ ରଜନୀ, ଚନ୍ଦ୍ର, ପସରା ଓ ଅପସରା ଆଦିରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ମୂଳ କବିତାରୁ ମଧ ଚାରୋଟି ପଦ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛି।

୧୬.ପ୍ରତିଦାନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୩)
୧୭. ତରଳସ୍ମୃତି – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୮(ନଭେମ୍ବର, ୧୯୧୩)
୧୮. ମଙ୍ଗଳବାଦିର ସ୍ୱପ୍ନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୮(ନଭେମ୍ବର, ୧୯୧୩)

'କବିତାମାଳା' ସଂକଳନରେ ସଂପୃକ୍ତ କବିତାଟି ମୁଦ୍ରିତ ହେଲାବେଳେ ସେଥିରୁ 'ତୁମ୍ଭର ପୁଣ୍ୟ...ଲୋଟଇ ଧରାତଳ' ଅଂଶ ବାଦ ଯାଇଛି। 'ତବ ଗୌରବ – ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା' ସ୍ଥାନରେ 'ନିତ୍ୟ ନୂତନତବଗୌରବ' ଓ 'ନାଶି ନିମିଶେ କରିଛି ଜଗତ ରକ୍ଷା' ସ୍ଥାନରେ 'ନାଶଇ ନିମିଶେ ଦେଇଛି ଆତୁରେ ଭିକ୍ଷା' ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି।

୧୯. ପରାଣର କଥା – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୩)

'କବିତାମାଳା'ସଂକଳନରେ ସଂପୃକ୍ତ କବିତା ପୁନଃମୁଦ୍ରିତ। ପୁନଃ-ମୁଦ୍ରିତ କଲାବେଳେ ସେଥିରୁ' ଭାବିଥିଲି ମୁହିଁ...ଜରା କୁହୁକୁନୀ ଯାଉଛି ଛାଡ଼ି 'ପଦଟି ବାଦ ଯାଇଛି। ଅପରପକ୍ଷରେ 'କରିଦେଲା ଏବେ ବୁଲା ଫକୀର' ପରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଦଟି ସଂଯୋଜିତ:

ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲିରେ ଭାଇ
ଛିଡ଼ିଗଲା ମୋର ନାଡ଼ି ବନ୍ଧନ
କାଲିଠାରୁ ହେବ ତୋ ମୁଖ ଦମନ
କିପରି ଧରିବି ପିଣ୍ଡେ ପରାଣ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

୨୦. ମାଗୁଣି – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୩)
କବିତାଟି 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ।
୨୧. ନବବର୍ଷର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ – ମୁକୁର ୯/୮(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୩)
୨୨. ଉଷାରାଣୀ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୦(ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୪)
୨୩-କେଉଁପୁରେ – ମୁକୁର ୮/୧୦-୧୧(ଜାନୁଆରୀ-ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୧୪)
୨୪. ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୧(ଫେବ୍ରୁଆରୀ,୧୯୧୪)
୨୫.କୁହୁତାନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୨(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୧୪)
୨୬. ଚିରନୂତନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୭/୧୨(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୧୪)
୨୭. ଅତିଥି – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୪)
୨୮. ବ୍ରହ୍ମବାଦିର ସ୍ୱପ୍ନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୨(ମେ, ୧୯୧୪)
୨୯. ଚିର ଅଭିଶପ୍ତ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୭(ମେ, ୧୯୧୪)
୩୦. ଅବଳାବଳି – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୨(ମେ, ୧୯୧୪)
ସଂପୃକ୍ତ କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାବେଳେ ସେଥିରୁ ଅନେକ ଅଂଶ ବାଦ ଯାଇଛି ଓ ପାଦଟୀକାକୁ ବିସ୍ତୃତ କରାଯାଇଛି ।
୩୧. ପରାଣଦେବତା – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୩(ଜୁନ, ୧୯୧୪)
୩୨. ଅଭୟବାଣୀ – ମୁକୁର ୯/୩(ଜୁନ, ୧୯୧୪)
୩୩. ସିନ୍ଧୁତୀରେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୪)
୩୪.ମୋ ପସରା – ମୁକୁର ୯/୮-୯(ନଭେମ୍ବର-ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୪)
କବିତାଟି 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ।
୩୫. ନବବର୍ଷର ଭିକ୍ଷା – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୧୦(ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୫)
୩୬.ବସନ୍ତାଗମେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ୧୮/୧୧(ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୧୫)
କବିତାଟି 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ।
୩୭.ବର୍ଷ ଶେଷେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୮/୧୨(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୧୫)
କବିତାଟି 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ।
୩୮. ବିସର୍ଜନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୫)
ଏହି କବିତାଟି ମଧ୍ୟ 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମାନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ।
୩୯. କୌତୁକମୟୀ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୫(ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୧୫)
ଏହି କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା'ରେ ସଂଯୋଜିତ । କିନ୍ତୁ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ କୌତୁକମୟୀ ଓ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ'ରେ ପ୍ରକାଶିତ କୌତୁକମୟୀ ମଧ୍ୟରେ ପାଠଗତ ବ୍ୟବଧାନ ରହିଛି । ପୁସ୍ତକରେ ମୂଳ କବିତାର କେତେକ ଧାଡ଼ି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲାବେଳେ, କେତେକ ଧାଡ଼ିର ପାଠ ପରିବର୍ତ୍ତିତ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ:
ପତ୍ରିକାପାଠ: - କାହୁଁ ଅଇଲା ଜହ୍ନିଫୁଲ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭିଆଇଲା କୁମାରୀ ଖେଳ,
ଜହ୍ନିଫୁଲର ଫିଟିଲା ଆଖି
ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ,
ପୁସ୍ତକପାଠ- ଆଖି ଫିଟାଇ ଜହ୍ନିଫୁଲ
ଭିଆଇଲା କୁମାରୀ ଖେଳ,
ନୂଆ ଛନ୍ଦେ ତାଳଧରି
ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ ।

ରେଖାଙ୍କିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣି ହୁଏ । ପୁଣି କେତେବେଳେ ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାନ-ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ ଘଟିଛି । 'କବିତାମାଳା'ର 'କୌତୁକମୟୀ'ରେ କେତେକ ନୂଆ ଧାଡ଼ି ମଧ ଯୋଗ କରାଯାଇଛି, ଯଥା—

ଉଛୁଳିଲା ନଈ ନାଳ
ଭାସିଗଲା ବନ୍ଧ ବାଡ଼,
ଉଠିଲା କାହିଁ ଆର୍ତ୍ତନାଦ
ଘୋଟାଇଲା ପରମାଦ ।

୪୦.ବିକାଶ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୫(ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୧୫)
କବିତାଟି 'ଶ୍ରୀ' ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

୪୧. ସିନ୍ଧୁ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୫)
ସଂପୃକ୍ତ କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା'ରେ ସଂକଳିତ । 'କବିତାମାଳା'ରେ କବିର୍ତାଟିକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ସିନ୍ଧୁର ବହୁ ଅଂଶ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଓ ପରିମାର୍ଜିତ ।

୪୨. ଶାରଦୀୟ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପମାଳ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୫)
କବିତାଟି କବି ଓ କଥାଶିଳ୍ପୀ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିବେଦନ ଓ ତାଙ୍କ ଜୀବନକାଳରେ ପ୍ରକାଶିତ । 'ଶ୍ରୀ 'ଛଦ୍ମନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି କବିତା ସମ୍ପର୍କରେ ଔତ୍ସୁକ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଫକୀରମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ :"... ଶାରଦୀୟ ପ୍ରୀତି ପୁଷ୍ପମାଳ' ଲେଖକ କିଏ ?" ବିଶ୍ୱନାଥ ଏହାର ଉତ୍ତରରେ କଣ ଲେଖିଥିଲେ ଜଣାନାହିଁ । ମାତ୍ର ଫକୀରମୋହନ ପର ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ –"ମଦନମୋହନ ପଦ୍ୟଟି ଅତି ସୁନ୍ଦର ସୁପାଠ୍ୟ–କବିତ୍ୱ ଅଛି ।"ଯଦିଓ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ 'ଯମୁନାତୀରେ କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା' ପାଇଁ, ତେବେ 'ଶାରଦୀୟ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପମାଳ' ଏହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର କାରଣ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

୪୩. ଯମୁନାତୀରେ କୁମାର-ପୂର୍ଣ୍ଣିମା – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୮(ନଭେମ୍ବର, ୧୯୧୫)
କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା'ରେ ମଧ ସଂକଳିତ । କେବଳ ଦୁଇଟି ଧାଡ଼ି ବାଦ ଦେବା ବ୍ୟତୀତ ସଂକଳନସ୍ଥ କବିତାରେ ବିଶେଷ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୪୪. କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୫)

ଏହି କବିତାଟି ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ 'କବିତାମାଳା'ରେ ସଂକଳିତ । 'କବିତାମାଳା'ର କବିତାରେ ଏକ ପାଦଟୀକା ସଂଯୋଜିତ: "ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ନାନା ଦେଶହିତକର କାର୍ଯ୍ୟର ଜନକ । କଟକ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ 'ଉତ୍କଳଦୀପିକା'ର ସମ୍ପାଦକ ରୂପେ ସେ ସୁପରିଚିତ । ତାହାଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଆଭାଷା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ଯେତେବେଳେ 'ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ନୟ ' ବୋଲି କେତେକ କୁଚକ୍ରୀ ବଙ୍ଗବାସୀଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥିଲା, ସେହି ସମୟରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ୟ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଯଶସ୍ୱୀ ହୋଇଥିଲେ ।"

୪୫. ବର୍ଷ ଶେଷେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୧୦(ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୧୬)

୪୬. ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୧୯/୧୧(ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୧୬)

୪୭. ଆବାହନ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୨୦/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୬)

ଏହି କବିତାଟି 'ବୈଶାଖ ଆବାହନ ' ଶୀର୍ଷକରେ "କବିତାମାଳା"ରେ ସଂକଳିତ । ସଂକଳନଭୁକ୍ତ କଲାବେଳେ କବିତାଟିରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇନାହିଁ ।

୪୮.ଚିଲିକାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୨୧/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୮)

ଏହି କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା' ରେ ପୁନଃମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । 'କବିତାମାଳା'ରେ ସଂକଳନଭୁକ୍ତ ହେଲାବେଳେ କବିତାର ପାଠର ଖୁବ୍ କମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଥିଲା । ଶେଷ ପଦଟିରେ ଏହି ପାଠଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ପଷ୍ଟ:

'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ'ପାଠ: ସେ ହସରୁ କଣିକାଏ ଗୋ
ଦିଅ ସାଗରବାଳା
ମରଣର ଗଲେ ଆନନ୍ଦେ
ଦେବି ବରଣମାଳା,

'କବିତାମାଳା'-ପାଠ: ସେ ହସରୁ କଣିକାଏ ଗୋ
ଦିଅ ଚିଲିକା ରାଣୀ,
କାଳେ କାଳେ କିଣା କିଙ୍କର
ମୁହିଁ, ପ୍ରାଣ ମିତାଣୀ ।

୪୯. ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୨୧/୧୧(ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୧୯)

କବିତାଟି 'କବିତାମାଳା ' ରେ ସଂକଳିତ ହେଲାବେଳେ, ସେଥିରେ ବିଶେଷ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇନାହିଁ ।

୫୦. ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭଲଗନେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ୨୮/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୨୪)

'କବିତାମାଳା' ରେ ସ୍ଥାନିତ ହେଲାବେଳେ ଏହି ଶୀର୍ଷକ କବିତାରୁ ପ୍ରଥମ ଭାଗକୁ ବାଦ ଦିଆଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି ବ୍ୟତୀତ ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶରେ ଆଉ କୌଣସି

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଠଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ ।

୫୧. ଉପହାର – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୨୯/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୨୫)

କବିତାଟି ମଧ୍ୟ 'କବିତାମାଳା' ରେ ସ୍ଥାନିତ । ପୁସ୍ତକସ୍ଥ କବିତାରେ ବିଶେଷ ପାଠଗତ ଭେଦ ନାହିଁ ।

୫୨. ଜନ୍ମଦିନେ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୨୯/୬(ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୨୫)

୫୩. ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ – ମୁକୁର ୨୦/୬ (ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୨୫)

୫୪. ଲୁଚି କିପାଁ କିଏ ଦେଖା – ମୁକୁର ୨୦/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୨୫)

୫୫. କାହାର ଏ ଡାକ – ମୁକୁର ୨୧/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୨୬)

୫୬. ଦିନଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ – ମୁକୁର ୨୧/୫(ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୨୬)

୫୭. ଭରା ଭୋଦୁଅ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୩୦/୬(ସେପ୍ଟେମ୍ବର, ୧୯୨୬)

କବିତାଟି କବିତାମାଳାରେ ବିନା ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ସଂକଳିତ

୫୮. ମଧୁପ ପ୍ରତି ଗୋଲାପ ସୁନ୍ଦରୀ – ମୁକୁର ୨୧/୭(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୨୬)

୫୯. ସବୁଦିନେ ଜୀବନରେ ସୁଖ ନାହିଁ ଭବେ – ମୁକୁର ୨୧/୮(ନଭେମ୍ବର, ୧୯୨୬)

୬୦. ଗଲାଣିତ ଗଲାଯାଉ – ମୁକୁର ୨୧/୯(ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୨୬)

୬୧. ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ – ମୁକୁର ୨୧/୧୨(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୨୭)

୬୨. ଆଜି କିଏ ବାହା ହୋଇ ଆସୁଛି – ମୁକୁର ୨୨/୫(ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୨୭)

୬୩. ଯିବ କି ମୋହ ମନରୁ – ମୁକୁର ୨୨/୭-୮(ଅକ୍ଟୋବର-ନଭେମ୍ବର, ୧୯୨୭)

୬୪.ଭେଟି – ମୁକୁର ୨୨/୧୧(ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୨୮)

୬୫. ମଧୁରତୁ – ମୁକୁର ୨୨/୧୧(ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୨୮)

୬୬. ମହିମା – ସହକାର ୮/୬ (ଫେବୃଆରୀ, ୧୯୨୮)

୬୭. ତୁମେ – ମୁକୁର ୨୨/୧୨(ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୨୮)

୬୮. ନିଦାଘ – ମୁକୁର ୨୩/୧(ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୨୮)

୬୯.ଭାଳୁ କାହାପାଇଁ – ମୁକୁର ୨୩/୧୦-୧୧-୧୨
(ଜାନୁଆରୀ-ଫେବୃଆରୀ-ମାର୍ଚ୍ଚ,୧୯୨୯)

୭୦. କା ଲାଗି – ଶିଶିର ୧/୨(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୩୦)

୭୧.ଚଇତ ସନ୍ଧ୍ୟା – ସହକାର ୧୪/୭(ମେ,୧୯୩୩)

୭୨. ତୁମେ ସିନା-ନବୀନ ୧୫.୮.୧୯୩୩

୭୩. ସ୍ମୃତିତର୍ପଣ – ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୩୮/୭ (ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୩୪)

ଏହି କବିତାଟି "କବିତାମାଳା"ରେ ପୁନଃ ମୁଦ୍ରିତ । ପୁନର୍ମୁଦ୍ରିତ ହେଲାବେଳେ ଏଥିରେ ଦୁଇଟି ପାଦଟୀକା ସଂଯୋଜିତ ।

୭୪.ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ — ଭଞ୍ଜପ୍ରଦୀପ ୭/୩(ମାର୍ଚ୍ଚ,୧୯୩୮)

ସମ୍ପାଦକ

Digitized by srujanika@gmail.com

୧। ଖଣ୍ଡଗିରି

ଆହା ଏ ନିର୍ଜ୍ଜନ ସ୍ଥାନଟି କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି,
ଏହାର ଦର୍ଶନେ ମୋ ମନ ହର୍ଷେ ନାଚି ଉଠୁଛି ।
ପ୍ରତି ଦରି ଶୋଭା ଦେଖିଣ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଲା ମନ
ଆଉ କି ବାରେ ମୁଁ ଦେଖିବି ଏହି ସୁରମ୍ୟ ସ୍ଥାନ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ନୀଳବୃକ୍ଷକୁ ଚାହିଁ ମନ ପୂରିଲା,
ହର୍ଷ-ସାଗରରେ ମୋ ମନ ବାରେ ବୁଡ଼ିଣ ଗଲା ।
ପାବଚ୍ଛ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉଠିଲି,
ଆହା କି ବିଚିତ୍ର ସ୍ଥାନକୁ ମୁହିଁ ଦର୍ଶନ କଲି ।
ଆଜି ଯେ ମୋହର ସୁଦିନ ଭାବିଅଛି ମୁଁ ମନେ
ଆଉ ଏ ସୁରମ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଦେଖିଥାନ୍ତି ନୟନେ ।
ଅନେକ ଦିନରୁ ମୋ ମନେ ଥିଲା ଏହା ସ୍ମରଣ
କିପରି ବାରେ ମୁଁ ଦେଖିବି ଖଣ୍ଡଗିରିକୁ ପୁଣ ।
ସେହି ମନସ୍କାମ ମୋହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଲା ଆଜ
କେବେ ହେଁ ମୋ ମନୁ ନ ଯିବ ଏହି ବିଚିତ୍ର ସାଜ;
ବିଭୁପଦ ସେବି ଆନନ୍ଦେ ଗୃହେ ଫେରି ଆସିଲି,
ନିର୍ମାଣକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ବଦାନ୍ୟ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହେଲି ।
ଏତିକି ବିନତି ଶେଷରେ ଆହେ ପାଠକବର୍ଗ
ବିମନା ନ ହୁଅ କେବେ ହେଁ ପଢ଼ି ମୋର ଏ ଭାବ ।

***

୨। ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ

(ମୋ ଜୀବନ ସମସ୍ୟା)

ନବୀନ ତାପସ ମୁହିଁ ନବୀନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ,
ସ୍ଫୁରି ନାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ରହୃଦେ ଦେବଭାବରାଶି ।
ତିତିକ୍ଷା, ବୈରାଗ୍ୟ,ଶମ, ଦମ, ସ୍ୱର୍ଗସୁଧା
ହରି ପାରି ନାହିଁ ମୋର ପରାଣର କ୍ଷୁଧା ।
ଅନନ୍ତ ଅନନ୍ତେ ସତ ରହିଅଛି ଚାହିଁ;

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନନ୍ତର କ୍ଷୁଦ୍ରକଣା ପ୍ରାଣେ ଲଭି ନାହିଁ ।
ଉଦାର ଆକାଶେ ସ୍ଥିର ରହିଛି ନୟନ;
ଉଦାରତା ଭୁଞ୍ଜି ନାହିଁ ଏ ମୋର ଜୀବନ ।
ଜାଳିଛି ଅନଳକୁଣ୍ଡ, ଦେଉଛି ଆହୁତି,
ଅଜିନ ଆସନେ ବସି କରୁଅଛି ସ୍ତୁତି;
ପବିତ୍ର ଗାୟତ୍ରୀ ସ୍ତୋତ୍ର ଶୁଣେ ନିରନ୍ତର
ସଞ୍ଚରି ନାହିଁ ସେ ଭାବ ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର ।
ତରଳ ଚଞ୍ଚଳ ମନ, ତରୁଣ ବୟସ,
ନାହିଁ ସେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଶକ୍ତି, ସଂଯମ, ସାହସ ।
ମଧୁର ମୁରଲୀ ସଙ୍ଗେ ମୋହନ ମନ୍ତର,
ନ ବାଜୁ ମୋ ପ୍ରାଣେ ଆଉ ନ ଦହୁ ଅନ୍ତର ।
ଏ ବୟସେ ଏ ବେଶରେ କିପାଁ ଏ ମୂରତି
ଦେଖାଇ କୌଶଳେ ହୃଦ ଦିଅ ହେ କରତି ।
ନ ଲୋଡ଼େ ମୋ ପ୍ରାଣ ତାହା ନ ଲୋଡ଼େ ମୋ ମନ,
ଦୂରେ——ବହୁଦୂରେ ଅଛି ମୋ ଇପ୍ସିତ ଧନ ।

***

୩ । ନିବେଦନ

ଛଅ ବରଷର ଶିଶୁ ସରଳା ବାଳିକା,
ସମ୍ମିଳନୀ ମାତୃଭୂମି ସେନେହ ମାଳିକା ।
ଉତ୍କଳରେ ହେଲା ତୋର ଶୁଭ ଅନୁଷ୍ଠାନ
ଭାବି ପ୍ରେମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣ ।
କିଏ କହେ ତୋ ଜୀବନେ ନାହିଁ କିଛି ଫଳ,
କିଏ କହେ ଏହା ରଙ୍ଗରସହିଁ କେବଳ,
କେହୁ କହେ ଏହା ଅର୍ଥ-ଅପବ୍ୟୟ ନୀତି,
କେହୁ କହେ ଏହା ମାତ୍ର ସମୟର ରୀତି;
କିନ୍ତୁ ମୋର ମନେ କେଭେ ନ ହୁଏ ପ୍ରତ୍ୟୟ
ଲୋ ସରଳେ ତୁହି ଦୀନା ହୀନା ଶୂନ୍ୟମୟ ।
ତୋର ଶୁଭ ଆବିର୍ଭାବେ ନାହିଁ କିଛି ଫଳ,
ତୋ ଦର୍ଶନେ ନ ଜନ୍ମୁଛି କିଛି ଲୋ ମଙ୍ଗଳ,
ଏ ପ୍ରଳାପବାକ୍ୟେ ମୋର ନ ମାନଇ ମନ
ମୁଁ ତୋ ମଧ୍ୟେ ଦେଖେଁ ନାନା ଶୁଭ ସଂଘଟନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତୋ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟେ ଦେଶର ଭାବୀ ସମ୍ମିଳନ,
ସମସ୍ତ ଜାତିର ମହା-ମଧୁର-ବନ୍ଧନ,
ମୈତ୍ରୀ, ପ୍ରୀତି, ଏକତାର ମହାସମନ୍ୱୟ
ମହାଚିତ୍ର ଦେଖି ପ୍ରେମେ ନାଚେ ମୋ ହୃଦୟ ।
ତୋର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣେ କଳପନାସଖୀ;
ସମଗ୍ର ଦେଶର ଏକ ଚିତ୍ର ଦିଏ ରଖି;
ରଖି ଦିଏ ତାର ପାଶେ ଏକ ମହାମନ
ସୁଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନେ ବନ୍ଧା ପୀରତି ମିଳନ;
ଦେଶର ଗୌରବ ରବି ସ୍ୱରଗ ପ୍ରତିମା
ଭୂଲୋକ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ପଥା ମହାଦେବୀ ରମା ।
ତହିଁ ପାଶେ ରାଜେ ସୁଖେ ଉନ୍ନତି ଶିଖର
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସଚୂଡ଼ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସୁନ୍ଦର,
କେତେ ମୋର ଦେଶବାସୀ ବନ୍ଧୁ ପରିଜନ
କି, ମଦେ ହୋଇଣ ମତ୍ତ କରି ଆସ୍ଫାଳନ,
ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି ସିଂହପରି ହୋଇ ଦଳଦଳ
ନାହିଁ କ୍ଳାନ୍ତିବୋଧ ସର୍ବେ ସ୍ଥିତଧୀ ନିଶ୍ଚଳ ।
ଏ କି ଏକାବେଳେ ମିଥ୍ୟା କଳ୍ପନାବିଳାସ
ନାହିଁ ଏଥି ସତ୍ୟର କି ମହାନ ପ୍ରକାଶ ?
ମୋତେ ଏ କଳ୍ପନା-ଛବି ଲାଗେ ସତ୍ୟ ପରି
ମନେ ହୁଏ ଦିନେ ଦେଶ ହେବ ଏହା ସରି
କମନେ ହୁଏ ଉତ୍କଳୀୟ ଜାତି ଆଉ ଥରେ
ହେବ ଏକ ମହାଜାତି ଏକଛତ୍ର ତଳେ ।*
ଭୁଲି ଭୂଷା ବ୍ୟବଧାନ ଆଚାର ପ୍ରଭେଦ
ଦେଖାଇବେ ଉତ୍କଳୀୟେ ଅଭିନ୍ନ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ।
ଥିଲା ଦିନେ ସୀମା ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ
ଦିନେ ମଧ ତାହା ସାଧ ଶିଶୁ ଖେଳପରି ।
ହେ ହୀନବିଶ୍ୱାସୀ ନର ରଖ ହେ ବିଶ୍ୱାସ,
ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରଣେ ମାତୃପଦେ ଢାଳ ହେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ।
ଭୁଲି ଭେଦାଭେଦ ନୀତି ସାମାନ୍ୟ ବିବାଦ
ଶୁଣ ହେ ସ୍ୱର୍ଗର ମହା ଆଶାର ସମ୍ବାଦ ।
ରଖି ବିଭୁପଦେ ମତି କାର୍ଯ୍ୟେ ଲାଗ ଭାଇ,
ବିଶ୍ୱାସୀ କର୍ମୀର ବନ୍ଧୁ ଜଗତ-ଗୋସାଇଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରସ୍ପର ବିବାଦରେ କେତେକାଳ ମାତି
ଭୁଲିବା ଏ ମହାଜ୍ଞାନ ଆମ୍ଭେ ଏକଜାତି ?
ଆମ୍ଭେ ଏକଭାଇ ଏକ ମାତୃସ୍ତନ ପାୟୀ
ଧର୍ମେ ହେଉଁ ଭିନ୍ନ ଦେହେ ରକ୍ତଭେଦ ନାହିଁ ?
ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶକ୍ତିଶାଳୀ କୋଳେ ବଢ଼ି
କେତେକାଳ ଅବସାଦେ ଯିବା ଆହେ ସଢ଼ି ?
ଧନୀ ଦେଉ ଧନ, ଜ୍ଞାନୀ ଦେଉ ଜ୍ଞାନବଳ
ଧର୍ମୀ ଦେଉ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି, ବଳୀ ବାହୁବଳ;
ସର୍ବେ ଏକ ମନେ ସବୁ କରିଣ ସଂଗ୍ରହ,
ଗଢ଼ିବା ହେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜାତୀୟ ବିଗ୍ରହ ।
ଆଉ କାହିଁ ପାଇଁ ତେବେ ଘରେ ଘରେ କଳି !
କେତେକାଳ ବନ୍ଦ ଥିବ ଉନ୍ନତି-ଅର୍ଗଳି !
କେତେକାଳ ଶୋଇଥିବା ମୋହମାୟାବଳେ !
ଭାରତେ ସକଳେ ଉଭା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ।
ଉଇଁ ଆସିଲାଣି ରବି, ପୂର୍ବାଶା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ଦିବସର ନିଦ୍ରାବଳେ ହେବ ରୋଗ ଫଳ ।
ପକ୍ଷାଘାତେ ରୋଗ ହୋଇପାରେ ପରିଣତ
ଅଟେ କି ବିଧି-ବିଧାନ ଶୟନ ନିୟତ ?
ବେଳୁଁ ସାବଧାନ ହୁଅ ହେ ମୋ ଦେଶଭାଇ
ବିବାଦ ବା ବିସମ୍ବାଦେ ଆଉ ବେଳ ନାହିଁ ।
ଉଠ, ଉଠ, ପ୍ରଭୁପଦେ ରଖି ନିଜମତି
ଲାଗ କର୍ମଯୋଗେ ଆଜି ଗାଇ "ଜୟଗୀତି"।

*ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ପ୍ରଦେଶମାନ ଏକ ଶାସନାଧୀନରେ ରହିବ ।

***

୪ । ବର୍ଷ-ବିଦାୟ

ବରଷେତ ହେଲା ଡାକି ଆଣିଥିଲି,
"ସୁଅ ଦୁଃଖ ଦିନେ"କୁଡ଼ିଆ ଘରେ
ଆଜି ତୁମ୍ଭେ ଉଭା ନେବାକୁ ବିଦାୟ,
କିପରି ଛାଡ଼ିବି କେଉଁ ଅନ୍ତରେ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

କହୁଛ ତ ତୁମ୍ଭେ କାଳ ଚାଲିଗଲା,
ରାଜତ୍ୱ ତୁମ୍ଭର ସରିଛି ଭବେ ;
କ୍ଷେତ୍ରବାଗିଧାରା ଦେଉଛି ପ୍ରମାଣ
କି ଭାବ ଉଠୁଛି ପାପି-ଗରଭେ ?

ଯେଉଁ ଭାବେ ଥିଲି ଅଛି ସେହି ଭାବେ,
ଭିତର ବାହାର ସବୁ ଅନ୍ଧାର,
ଏଡ଼େ ବଡ଼ କାଳ ଗଲା ପରା ବିତି,
ଆହା ଚାରିଦିଗେ କି ନାରଖାର !

ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ପରାଣର ବନ୍ଧୁ !
ଦିଗ-ବିନିମୟେ କରି ଉଦ୍ୟମ
ନିରାଶ ହୋଇଲ, ଛାଡୁଛ ଅଧର୍ମେ
ସାଧିବାକୁ କିଛି ଶୁଭ-କରମ ।

ଜୀବନ୍ମୃତ ବୃକ୍ଷେ ଦେଲ କେତେ ଜଳ
(ନିଜ) କରେ ସିଞ୍ଚିଥିଲ ସ୍ୱରଗ-ପାଣି,
ମୃତ-ପ୍ରାଣେ ଦେଲ କେତେ ନବ ବଳ
ଆହା ଆହା ହିୟା ହେଉଛି ହାଣି !

ନମସ୍ତେ, ନମସ୍ତେ, ଯାଅ ସୁଖେ ବନ୍ଧୁ,
ପାଇଛ ଟୋପାଏ ସ୍ୱରଗ-ଜଳ
ହେବି ଉଜାଗର ସାରା ଅମାରାତି
ଫଳିବ ମୁକର ଗୋଟିଏ ଫଳ ।

***

୫। ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା

"Come, peace of mind, delightful guest;
Return and make they downy nest
Once more in this sad heart:
Nor riches I, nor powers pursue
Nor hold forbidden joys in view,
(We therefore need not part)" Cowper

Digitized by srujan ka@gmail.com

(୧)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।
ନିର୍ଜ୍ଜନ କୁଟୀର ମୋର, ନାହିଁ ଭୀମ ବାତ୍ୟା ଘୋର
ବିଜନ ବିପିନେ ମୋର ସକଳ ବେଭାର;
କି ହେବ କାଞ୍ଚନ, କିମ୍ବା ବହିବି ମୁଁ ଭାର ?

(୨)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।
ସାରାଦିନ ମୋର ଦୁଃଖ, କାଞ୍ଚନ ଲୋଡ଼ଇ ସୁଖ,
କିପାଁ ମୋ କର ପରଶେ ହେବ ସେ ମଳିନ !
ଦିଅ ଅନ୍ୟ ହସ୍ତେ, ସୁଖେ କାଟୁ ତାର ଦିନ ।

(୩)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।
କିପାଁ ସେ ସରଗ ଚାନ୍ଦ ଶିଖିବ କୁଟିଳ ଫାନ୍ଦ ?
ସରଗର ନିଧି ସେତ ସରଗର ସୁନା
ପାପେ ପଡ଼ି ଦହି ହୋଇ କିପାଁ ହେବ ଚୂନା ?

(୪)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।
ସେ ଦିବ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେମ ପ୍ରୀତି ଖଣି,
ଶୋଭୁ ପରକରେ ପ୍ରେମେ ଆନନ୍ଦ-ପ୍ରତିମା
ବିତରୁ ସୌରଭ ଧନ ଢାଳୁ ମାଧୁରିମା ।

(୫)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।
ମୁଁ ହୀନ ସଂସାର-ବାସୀ ସେ କିପାଁ ସ୍ୱରଗୁଁ ଆସି
ବାରେ ବାରେ ଦେଖାଏ ତା ମୂରତି ମୋହନ !
ନ ଦେଖାଅ ପ୍ରଭୁ ଆଉ ମୋତେ ସେ କାଞ୍ଚନ ।

(୬)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।
ଅସ୍ଥିର ଜୀବନ, ସ୍ରୋତ ଅସ୍ଥିର ଅଦୃଷ୍ଟ ପୋତ,
ତେବେ କିପାଁ କାଞ୍ଚନର ମୋହେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ
କୁସୁମ ତଳପେ, ପ୍ରଭୋ, ରହିବି ହେ ଶୋଇ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

(୭)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।

ପ୍ରକୃତି ବିରାଟ ଦେହେ ମଧୁମୟ କମ ଗେହେ

ଖେଳେ ଯେ କାଞ୍ଚନମାଳା କନକଲହରୀ

ନୀରବେ ସେ ସ୍ଥଳେ ନିଅ, ପ୍ରଭୁ, ଜୀବତରୀ ।

(୮)

ପ୍ରଭୋ, ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା ।

ପ୍ରକୃତିର ପାଶେ ରାଇ, ନିଅ ବେଗେ ବିଶ୍ୱ ସାଇଁ,

ଦେଖୁ ନେତ୍ର ଚାରୁଚିତ୍ର, କରୁ କାର୍ଯ୍ୟ-ଭାଷା

ସେ କାଞ୍ଚନେ ମେଣ୍ଟିବ ମୋ ପରାଣ ପିପାସା ।

***

୬ । ଶିବରାତ୍ରି

ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସେହି ଦିନ ଆସିଅଛି ଆଜି,
ମନେପଡ଼େ ଅତୀତର ପୁଣ୍ୟ ଭାବରାଜି ।
ଅତୀତର ସୁଖସ୍ମୃତି ଉଦିତ ମାନସେ;
କଳ୍ପନା ନୟନେ କରି ସକଳ ପରଶେ ।
ଜାଗେ ଆହା ସୁଦୂରର ଭାବନା ସକଳ !
ହୃଦ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରୀତିଭରା ନୟନରେ ଜଳ ।
ଗୋଟି ଗୋଟି ଚାରୁଛବି ହୁଏ ଉଦ୍ଭାସିତ,
ଏ ରାଜ୍ୟୁଁ ଅତୀତେ କିଏ ନିଏ ମୋର ଚିତ୍ତ ?
କିଏ ହେ ପରାଣ ପ୍ରିୟ ଭାବନାକଳ୍ପନା
ନିଅ ମୋତେ କେଉଁ ଦେଶେ ନାହିଁ ମୋତେ ଜଣା ।
କି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗତେ ମୋହର ?
ତେଣୁ ଯେବେ ଇଚ୍ଛା ଡ଼ୋରେ ଟାଣ ମୋ ଅନ୍ତର ।
କି ପ୍ରେମ ବନ୍ଧନେ ବାନ୍ଧିଅଛ ଏ ଜୀବନ,
ତବ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ତନୁ ମୋତେ ରମ୍ୟ ହେ ନନ୍ଦନ ।
ତବ ଅସ୍ଥି, ତବ ଚର୍ମ, ତୁମ୍ଭରି ଶରୀର
ହେ ପ୍ରିୟ ଦର୍ଶନ ସଦା ନବୀନ ରୁଚିର ।
ଅତୀତ, ତୁମ୍ଭେ ମୋ ବନ୍ଧୁ, ତୁମ୍ଭେ ମୋ ଜୀବନ,
ଭୁଲି ନିଜ ମାୟା ମୋତେ କରିଛି ଗଠନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନେ ପଡ଼େ ଏଥି ଆଜି ବିଗତ ବସର
ସଖାମେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଲା ଯା ଅନ୍ତର ।
ଆଜି ପରା ଭୋଳାନାଥ ସୈକତପ୍ରାନ୍ତରେ
ସ୍ଥାପି ବସ୍ତ୍ରାବାସ ପୂଜୁଥିଲୁଁ ସେ ଶଙ୍କରେ;
ଶୁଭୁଥିଲା ଘଣ୍ଟାଧ୍ୱନି ଜନତା-ଚହଳ,
ଶୋଭୁଥିଲା ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବାଲୁକା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଦୂରେ ପରା ମହାସିନ୍ଧୁ ପ୍ରେମ ଅବତାର
ଚୈତନ୍ୟେ ବସାଇ କୋଳେ ସଙ୍ଗୀତ ଉଦାର
ଗାଉଥିଲା, ବାୟୁ ବହି ସେ ସ୍ୱନ ଶ୍ରବଣେ
କହୁଥିଲା, "ସର୍ବେ ସମ ନିଖିଳ ଭୁବନେ;
ହୁଅ ସର୍ବେ ପ୍ରେମେ ବଳୀ, ଲଭ ମହାଶକ୍ତି,
ଆସୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ଶିରୀ, ଫେରୁ ତାର ଗତି,
ଘୁଞ୍ଚୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଭିମାନ ହିଂସା ଈର୍ଷା ଦ୍ୱେଷ,
ବିରାଜୁ ବିବେକ, ପିନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ର ତାର ବେଶ;
ଜ୍ଞାନକର୍ମ ପ୍ରେମଧର୍ମେ ଆସୁ ତା ମହିମା,
ଦେଖୁ ବିଶ୍ୱ ତାର ଅଙ୍ଗେ ସତ୍ୟର ଗରିମା;
ମହାଜନରକ୍ତ ନିଷ୍ଠେ ସାଧଇ ମଙ୍ଗଳ
ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ତିରୋଭାବ ନ ହେବ ବିଫଳ ।"
ଆଜି ପରା ପଲ୍ଲୀବଧୂ ସରଳା କୁମାରୀ
ଯାପୁଥିଲେ ନିଶା ସ୍ନେହେ ସ୍ନେହ-ଦୀପ ଜାଳି ।
ଫୁଲ ରେଣୁ ଆଣି ଦୂରୁ ମଳୟ ପବନ
ଜାଗରଣଶ୍ରମ କରୁଥିଲା ତ ମୋଚନ ।
ପାଇ ସେ ମଳୟାନିଳ ମୃଦୁଳ ଶୀତଳ,
ନାଚୁଥିଲା ଜଳସିକ୍ତ କାମିନୀ-କୁନ୍ତଳ ।
ଆଜି ତ ଜାଗର ସର୍ବେ ହେବେ ଉଜାଗର
ଜାଳିବେ ଜାଗରଦୀପ ପାଇବାକୁ ଫଳ ।
ମୋର କିବା ଅଛି ମୁହିଁ ଜାଳିବି ଆଲୋକ
ଅଛି ମୋର ପାଶେ ଏକା ପାପ ତାପ ଶୋକ ।
ବାହାର ଆଲୋକେ ମୋର ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ
ଅନ୍ତର ମୋହର ଯଦି ତିମିର ଆଚ୍ଛନ୍ନ ।
ବାହାର ଆଲୋକ ସିନା ଦୁଇଦଣ୍ଡ ଖେଳ,
ଭିତର ଅନ୍ଧାର ସଦା ନ ବୁଡୁଣୁ ବେଳ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କିପାଁ ତେବେ ଶିଶୁଖେଳେ ମାତିବ ମୋ ମନ
ଯଦି ନ ଲଭିଲା ତହିଁ ସାର ସତ୍ୟ-ଧନ ।
ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରାଣନାଥ ମୋତେ କର ଦୀପଦାନ,
ଯେ ଦୀପ ଆଲୋକ କେଭେ ନ ହୁଏ ନିର୍ବାଣ,
ଯେ ଆଲୋକ ସାରା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ଯେ ଆଲୋକ ହୁଏ ଭବେ ଦୁର୍ବଳ ସବଳ,
ଯେ ଆଲୋକେ ଜୀବରାଜ୍ୟ ଲଭିଛି ଜୀବନ,
ସେ ଧ୍ରୁବଆଲୋକ ଦିଗେ ଧାବିତ ମୋ ମନ ।
ସେ ଆଲୋକେ ଦୂର ହେବ ଗଭୀର ଅନ୍ଧାର;
ଦିଶିବ ସରଳ ପଥ, ସରଳ ବେଭାର ।

***

୭ । ଆବେଗ

" ନାହିଁ ଚିନ୍ତା, ନାହିଁ ଉଦ୍‌ବେଗ ବିଷାଦ
ଶାନ୍ତି ସିଂହାସନେ ବସିଛ ସୁଖେ,
ନାହିଁ ତୀବ୍ର ଜ୍ୱାଳା, ଘୋର ଅବସାଦ,
ଦୁଃଖକଥା କିପାଁ ଆଣୁଛ ମୁଖେ ?

ଯାଇଛି କଷଣ, ଯାଇଛି ଯାତନା,
ଯାଇଛି ତ ସରି ଅତୀତ କଥା,
ଯାଇଛି ଜଞ୍ଜାଳ, ମରମବେଦନା,
କିପାଁ ଉଠେ ପ୍ରାଣେଁ ଗଭୀର ବ୍ୟଥା ?"—

କହୁଛି ସଂସାର, ଶୁଣୁଛି ଶ୍ରବଣ,
ଜଳୁଛି ଦ୍ୱିଗୁଣେ ଅନଳଶିଖା
ନିର୍ଜନେ ନିରେଖେ(ମୋ) ନୟନେ ମୋ ମନ,
ଉପରେ ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ମୋ ଭିକ୍ଷା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୁଏ କାହା ସଙ୍ଗେ ମନ ବିନିମୟ
ମଧୁମୟ ବାକ୍ୟେ, ନୟନଜଳେ;
ତାହାରି ଉପାୟେ ତାପିତ ହୃଦୟ
ଦିନ କାଟିଦିଏ ଏ ଧରାତଳେ ।

ତା ବିହୀନେ କାହୁଁ ସଜ୍ଜନ ନ ବସେ
କହିବି କା ପାଶେ ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ?
ଶୁଣିବ ବା କିଏ ବ୍ୟଥିତ ଅନ୍ତରେ ?
ଶୁଣାଇବ ସମବେଦନା-ବାଣୀ ?

ଦୁଃଖୀ ପାଇଁ ନୁହେ ବିଳାସ-ନଗର,
ଦୁଃଖିର ବିଜନ ପ୍ରିୟଭବନ,
ସହଇ ଧିକ୍କାର ଦୁଃଖି-ନେତ୍ରଜଳ
ମୋହାନ୍ଧ ସଂସାରେ, ବଡ଼େ କଷଣ !

ସତେ କି ହେ ପ୍ରଭୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ପରାଣ ?
ଶୋକତାପ ସବୁ ହୋଇଛି ଦୂର ?
ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟେ ଭୀଷଣ ପାଷାଣ
ନ କରିବ କି ହେ ମୋ କ୍ଷେତ ଚୁର ?

ହେଲେ କ୍ଷେତ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ
କି ଆଶେ ପୁଣି ମୁଁ ଟେକିବି ମଥା ?
ପ୍ରଭୁ ଏକା ତୁମ୍ଭେ ବିପନ୍ନର ମନ୍ତ୍ରୀ,
ବିପଦେ ତାରିବ ଦେଖାଇ ପନ୍ଥା ।

****

୮ । ଭିକ୍ଷା

ନାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନତା, ନାହିଁ ସଦଜ୍ଞାନ
ମୋ ଜୀବନ ସଦା ଅନ୍ଧାର ସମାନ ।
ଅନ୍ଧାରେ ଆଲୋକ ନ ଦିଶଇ ଯେଣୁ
ଜ୍ଞାନାଲୋକ ନାହିଁ ମୋ ଜୀବନେ ତେଣୁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଉ ଏ ଜୀବନ ଆଲୁଅ ଅନ୍ଧାର,
ହେଉ ବା ବନ୍ଦୀର କ୍ରୁର କାରାଗାର,
ହେଉ ସୁଖମୟ ଅବା ଦୁଃଖମୟ,
ଏ ଭ୍ରୂକୁଟି ପ୍ରତି ନାହିଁ ମୋର ଭୟ ।
(ମୁଁ) ସ୍ୱର୍ଗର ସନ୍ତାନ ଅନନ୍ତ ଅମୃତ
ପିଇ ଏ ଜୀବନ ହୋଇବ ତୃପତ ।
ଆସିଲେ ସଂସାରେ ହେବ ମରିବାକୁ,
ଡରିବିକି ଏହି ଛାର ମରଣକୁ ?
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧିବି ପ୍ରାଣ-ବଳି ଦେଇ
ପର ଦୁଃଖାନଳେ ପଡ଼ିବି ମୁଁ ଡେଇଁ ।
ଜଗତର ହିତେ ଯାଉ ଏ ଜୀବନ
ପୂର୍ଣ୍ଣକର ଭିକ୍ଷା ପ୍ରଭୁ ସନାତନ ।

***

୯ । ସୁନାପୁଅ

ଶୁଣୁ ରେ ମୋର ସୁନା ପୁଅ ଶୁଣୁ ମୋର ବାଣୀ
ଯେଉଁ ଦେଶେ ଜନ୍ମ ତୋର ସେ ଦେଶ ଥିଲା ରାଣୀ ।
କେତେ ଥିଲା ଯେ ଧନ ଦ୍ରବ୍ୟ କେତେ ଘୋଡ଼ା ହାତୀ
କେତେ ଥିଲେ ପାଇକ, ରାଜା; ଆଉ କେତେ ଜାତି ।
ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା ଶିଖୁଥିଲେ ତୋର ବାପ ଅଜା
ଖଣ୍ଡାଖେଳ ଜାଣୁଥିଲେ ମାରୁଥିଲେ ମଜା ।
ହାତେ ଧରି ଖଣ୍ଡାଖୋଳ ଢାଲ ତରବାରି
ଯୁଦ୍ଧ ଭୂଇଁରେ ପଶି ଶତ୍ରୁ ଦେଉଥିଲେ ମାରି,
ପରଦେଶ ଜୟ କରି ଆଣୁଥିଲେ ଧନ
କୁବେର ପରି ରଖିଥିଲେ ମଣିମୁକ୍ତାଧନ ।
ତିଳେ ହେଲେ କାହାକୁ କେବେ ଡରୁ ନ ଥିଲେ ସେହୁ
କାଟି ଦେଉଥିଲେ ଖଣ୍ଡାରେ ମୁଣ୍ଡ ବିବାଦ କଲା ଯେହୁ ।
ତାଙ୍କ ରକତ ତୋ ଦେହେ ଅଛି ଆରେ ମୋର ସୁନାପୁଅ
ଶତ୍ରୁ ଦେଖିଲେ କବାଟ କିଳି କେବେ ତୁ ନ ଶୁଅ ।
କେହି ଯଦି କେବେ ତତେ କଲା ଅପମାନ
ବଡ଼ପାଟି କରି କହିବୁ ତାକୁ ''ନୁହେଁ ମୁହିଁ ସାନ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୋ ବାପ ଅଜା ପୂର୍ବକାଳେ ଥିଲେ ଭାରି ବୀର,
ମୁଁ ତାଙ୍କଠୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇ କରେଁ କାହାକୁ ଡର ।
ମୋ ଦେଶକୁ ମୋତେ ଯେ ବା କରିବ ଅପମାନ,
ଖଣ୍ଡାମୁନରେ ବାହୁବଳରେ ଭାଙ୍ଗିବି ଗୁମାନ
ଖେଳିଛି ମୁହିଁ ନାନାଖେଳ ଅଛି ବଳ ଭାରି
ମୋ ଉପରେ ନ କର କିଏ ହାକିମପଣ ଜାରି ।"

***

୧୦ । ପ୍ରାର୍ଥନା

"Good when He gives supremely good,
Not less when He denies;
Even crosses from His Sovereign Hand
Are blessings in disguise."

ଆଉ କେତେ ଏ ଦଶା ମୋ ପ୍ରଭୁ,
କହିଦିଅ ଫେଡ଼ି ଯାଉ ଦୁଃଖ ସବୁ ।
ତୁମ୍ଭରି ସଂସାରେ ସାଧୁପଥ ଧରି
ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯାଉଅଛ ଚଳି;
ମୋ ଦୀନଜୀବନ ନୁହେ ତହୁଁ ଭିନ୍ନ,
ହୁଏ କିପାଁ ତେବେ ହୃଦଗ୍ରନ୍ଥି ଛିନ୍ନ ?
ଫାଟିଯାଏ କିପାଁ ଏ ପୋଡ଼ା ପରାଣ,
କରେଁ ମୁଁ ଉଦ୍ୟାନ କିପାଁ ମରୁସ୍ଥାନ ?
ଭାସେ ବେଳେ ବେଳେ କିପାଁ ନେତ୍ରଜଳେ,
ଭାଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ଶାନ୍ତି ମୋ ଦୀନ ଚହଳେ ?
ପୋଡି ପିଟି ମୋତେ ତୁମ୍ଭେ ବାରବାର
ନାଶ ଆବିଳତା ମହାସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାର –
ନ ବୁଝି ଏ କଥା, ନ ଦେଖି ଇଙ୍ଗିତ
ଅବୋଧ ମୁଁ ଗାଏଁ ବିଷାଦ-ସଙ୍ଗୀତ ।
ଭାବେ ମୁଁ ସଂସାରେ ଦୀନତମ ଜନ,
ଦୁଃଖ-ଉପାଦାନେ ଗଢ଼ା ମୋ ଜୀବନ,

Digitized by srujan ka@gmail.com

ସଂସାର ବାହାର ଏ ମୋର ପରାଣ
ମହାଭୟଙ୍କର ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନ ।
ଏଡ଼େ ଦୁର୍ବଳତା ହୀନ ଆଲୋଚନା
ମୋ ପ୍ରାଣେ ଠାକୁର ଆଉ ହେ ଦିଅନା !
ଦିଅ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ, ରହି ସବୁ ସ୍ତରେ
ଦେଖୁ ସେ ମଙ୍ଗଳ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ,
ସର୍ବ ଶୁଭମୟ ସର୍ବ ଶୁଭପ୍ରଦ,
ସୁଖ ଅବା ଦୁଃଖ ସଂପଦ-ବିପଦ,
ଅଟଳ ଅଚଳ ରହୁ ଏ ଭାବନା,
ଦୂର ହେଉ, ପ୍ରଭୁ, ପରାଣ-ଯାତନା ।

***

୧୧ । କିପାଇଁ ଦେଖିଲି

(୧)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?
ଥିଲା ନିର୍ମଳ ଗଗନ ନ ଥିଲା ଘନ ଗର୍ଜନ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱନେତ୍ରେ କିପାଁ ମୁହିଁ ନଭୋଦେଶେ ଚାହିଁଲି
ଚଳ-ସୌଦାମିନୀ ପ୍ରାୟେ ଚାରୁମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲି ?

(୨)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?
ମଧୁର-ମଧୁରେ ରଙ୍ଗେ ଢଳୁଥିଲି ପିକ ସଙ୍ଗେ
ମନର ଆନନ୍ଦେ, କିପାଁ ସେ ମୂରତି ମୋହନ
ନୟନେ ଦେଖିଲି ଏବେ ହୃଦ ହୁଏ ଦହନ ?

(୩)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?
ଚଢ଼ିଣ ଶିଖରୀ ଶୃଙ୍ଗ ଦେଖିଲି ଉନ୍ମତ୍ତ ଭୃଙ୍ଗ,
କୁସୁମ ଆଶାରେ ସିନା କଲି ଦୂରେ ଗମନ,
କୁସୁମ,— କୁସୁମେ କିପାଁ କଲି ତାକୁ ଦର୍ଶନ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

(୪)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ବସି ତରଙ୍ଗିଣୀ ତୀରେ ଗାଉଥିଲି ଗୀତ ଧୀରେ,
ରମ୍ୟ ଜଳବେଣୀ ସଙ୍ଗେ ନାଚି ନାଚି ଆସିଲା;
ଚାରି ଚକ୍ଷୁ ନ ହେଉଣୁଁ ହସି ହସି ଲୁଚିଲା ।

(୫)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ବୁଲୁଥିଲି କନ୍ଦି କନ୍ଦି, ବୃକ୍ଷ ବୃକ୍ଷ ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି
ଦେଖିଲି ଗହନବନେ ତାକୁ ଲତା ସଦନେ,
କିପାଇଁ ଭାସିଲା ବାଣୀ ବୀଣାଜିଣା ବଚନେ ?

(୬)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ବସି ସରସୀର ତୀରେ ସରସେ ଅନାଇଁ ନୀରେ,
କରପଦ୍ମ ପ୍ରସାରିଣ ରକ୍ତପଦ୍ମ ଯତନେ
ତୋଳିଲା, ଚାହିଁଲା ନେତ୍ର ତୋଳି, ଲାଗେ ମରମେ ।

(୭)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ରାକାରଜନୀର ଚାନ୍ଦ ହସୁଥିଲା ଗଦଗଦ,
ଢାଳୁଥିଲା ପ୍ରେମେ ଧନୀ ସୁଧା ଧରାବଦନେ ।
ଅବଗାହି ସେ ଅମୃତେ ଚାହିଁଲା ସେ ସରମେ ।

(୮)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ଦର୍ଶରାତ୍ରେ କୋଟି କୋଟି ତୋରା ତାରା ଗୋଟି ଗୋଟି
ହସୁଥିଲା ଆକାଶରେ ନାଚୁଥିଲା ଭୁବନ ।
କିପାଁ ତା କମଳନେତ୍ରେ ପଡ଼ିଲା ମୋ ନୟନ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

(୯)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ସେ ଚାରୁ ଅମଳ ଶଶୀ ପ୍ରେମେ ପାଶେ ବାରେ ହସି,
ମୁଖ ଲୁଚା ଦେଲା ସତେ କଲି କେତେ ଯତନ;
ନ ଦେଖିଲି ନ ଦେଖିଲି ସେ ଜୀବନମରଣ' ।

(୧୦)

କିପାଇଁ ଦେଖିଲି ?

ଥାଅ ଅବା ନିଜଦେଶେ, ଯାଅ ମିଳନେ ବିଦେଶେ,
ଅମଳ ଧବଳ ତୋର ବରେଣ୍ୟ ସେ ମୂରତି,
ଜାଗ୍ରତେ, ସ୍ୱପନେ ମୋର ହୃଦୟର ସମ୍ପତ୍ତି ।

***

୧୨ । ଅବସାଦେ

ମମ ଦୀନ ଜୀବନେ ପ୍ରେମ-ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଶୁଖିଅଛି ପ୍ରାଣସଖା,
ମମ ଭଗ୍ନ ହୃଦୟେ କୋମଳ କଳିକା
ନ ଦିଅଇ ଏବେ ଦେଖା !
ମମ ନିରାଶାତପ୍ତ ଭାବନାନିକରେ
ହୋଇଅଛି ପ୍ରାଣ ଖିନ୍ନ,
ମମ ନିଷ୍କାମ ବୃତ୍ତି- ମନୋହର ସ୍ମୃତି
କରିଅଛି ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ।
ମମ ଜୀବନ-ତରୀ କରୁଅଛି ଗତି
ଉତ୍ତାଳ ସାଗର ବକ୍ଷେ,
ମମ ମୁଗ୍ଧ ପରାଣ "ମରୀଚିକା" ଆଶେ
ଭ୍ରମେ ଏ ଦଗ୍ଧବକ୍ଷେ ।
ମମ ଆଶା-କାନନେ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଶୋଭେ
ଶତ ପାରିଜାତ ଫୁଲ,
ମମ କରମଦୋଷେ ସଂଗୋପନେ ତାହା
ଖଳ ବିଧି କରେ ଢୁଳ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସତନ୍ତ୍ରୀ- ଗମ୍ଭୀର-ଝଙ୍କାର
ଉଭେଇ ଯାଇଛି ଶୂନ୍ୟେ,
ମମ "ହୃତ-ହୃଦୟ"- ମୋହନ ମନ୍ତର
ଲୀନ, ମମ କ୍ଷୀଣ ପୂଣ୍ୟେ ।
ମମ ପରାଣ-ଗାଥା କହିବାକୁ ସଖା
ହୃଦୟେ ନାହିଁ ତ ବଳ,
ମମ ଅନ୍ତର ଚିନ୍ତା ଉଠଇ ନିଭୃତେ
ନୀରବେ କାଟଇ କାଳ ।

***

୧୩ । ରହସ୍ୟ

ପ୍ରକାଶି ଆସୁଥିଲା ପୁନିଅଁ ଚାନ୍ଦ,
ଦାରୁଣ ରାହୁ ମନେ ପାଞ୍ଚିଲା ଫାନ୍ଦ;
ବିକଶି ଆସୁଥିଲା ନବମଲ୍ଲିକା,
କୀଟ-ପରଶେ ମଉଳିଲା କଳିକା;
ଝଟକୁଥିଲା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ନିର୍ମଳ ଘନ,
ଶୁଭିଲା ଅଲକ୍ଷିତେ ଅଶନିସ୍ୱନ;
ଉଠିଲା ସୁଧାଜିଣା ସଙ୍ଗୀତ-ଧ୍ୱନି,
ନିଭୃତେ ଶୁଣିଲି ମୁଁ ବିଷାଦ-ବାଣୀ;
ନୀରବେ ଦେଖାଦେଲା ପ୍ରେମପିତୁଳା;
ନିଃଶବ୍ଦେ ଉଭେଇଲା ପୀରତିଖେଳା;
ପରଶିଲା ପରାଣ ମୋହନମାୟା,
ପଲକେ ହେଲା ଉଭା କରାଳ କାୟା;
ସଂସାର ଗତି ପ୍ରଭୁ, ବିଚିତ୍ର ଅତି,
ବୁଝିବି ସେ କୌଶଳ—କାହିଁ ଶକତି ?

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୧୪ । ଆକାଙ୍କ୍ଷା

କେତେ ଉଚ୍ଚ ଆଶା ପ୍ରବଳ ପିପାସା
ବେଳେବେଳେ ଆସେ ମରମେ,
ଦୀନ ଦୁର୍ବଳ ପାପ ପଙ୍କିଳ,
ମୁଖ ନ ଫିଟଇ ସରମେ ।

ଶୁଭପଥେ ନିତି ରଖ ମମ ମତି
ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ଧରମେ,
ଶିବ ସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟ ସନାତନ
ଛାୟା ପଡୁ ପ୍ରତି କରମେ ।

***

୧୫ । ବିଶ୍ୱ ସଙ୍ଗୀତ

ସୁପ୍ତ ନିଶିଥିନୀ,
ନୀରବ ଅବନୀ
ଶୂନ୍ୟ ଗଗନେ
ଶୂନ୍ୟ ବିତାନେ
ଚାରୁ ଚାନ୍ଦ ବିରାଜେ
ନବୀନ ବସନ୍ତ
ଧରଣୀ ଉଷତ ।
ସୌରଭ-ଧାରା
ଶୋଭା-ପସରା
କୋକିଳ ତାନ ସାଜେ ।
ପ୍ରକୃତି-କକ୍ଷେ ପ୍ରେମ-ନିଶାଣ
ମଙ୍ଗଳ-ମହୁରୀ ବାଜେ ।
ବିଶ୍ୱ-ନିଶ୍ୱାସେ ତନ୍ମୟ-ତନ୍ତ୍ରେ
ବିଭାସ-ରାଗିଣୀ ରାଜେ ।
ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ପ୍ରେମପୂତ ଗାନ;
ପ୍ରକୃତି-ତଳପେ ପୀରତି-ଧିଆନ;

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକୃତି-ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରେମେ ଆତ୍ମହରା,
ପ୍ରସରଇ(ତା) ପ୍ରାଣେ ପୀରତି ମଦିରା ।
ପ୍ରକୃତି-ଭୂଷଣ ସଙ୍ଗୀତ-କନକ
ପ୍ରେମର ନିକଷେ ଦିଶେ ଝଳଝଳ ।
ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ନଭେ ସଙ୍ଗୀତ-ସୁଷମା
ପୋଛି ଦେଇଅଛି ପଙ୍କିଳ କାଳିମା ।
ସେ ମୋହନବଂଶୀ ନିରୋଳ ନିକ୍ୱଣେ
ଭାସଇ ତାରକା ଅନନ୍ତ ଗଗନେ,
ଚମକେ ଚପଳା, ନୀଳ ଘନ କୋଳେ,
ଚହଟେ ସୁବାସ ଲତା ଅନ୍ତରାଳେ;
ବିହଙ୍ଗ କାକଳି କଳ କଳ ତାନେ
ପ୍ରେମ-ରସାୟନ ଢାଳଇ ଭୁବନେ;
ଫଳପୁଷ୍ପଭରା ଧରଣୀ ଅଚଳା
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ ହୁଅଇ ମୁଖରା;
ଜଡ଼ ଜଗତର କାରକ-ବିଧାନ—
ଜୀବନ-ନାଟିକା ଲଭଇ ଚେତନ ।
ପ୍ରକୃତିପ୍ରସୂତି ସଙ୍ଗୀତ ଝଙ୍କାର
ନାଚି ତାଳେ ତାଳେ କରଇ ପ୍ରଚାର—
"ଅମୃତ-ସଙ୍ଗୀତ ବାଜି ଉଠୁ ତାନେ
ସୃଷ୍ଟି-ସ୍ଥିତି-ଲୟେ ମାନବ-ପରାଣେ ।
ସସାଗରା ଧରା ସଙ୍ଗୀତ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ଗାଉ ବିଶ୍ୱ-ଗୀତି ବିଜୟ-ଉଲ୍ଲାସେ ।"

***

୧୬ । ପ୍ରତିଦାନ

ଆଉ ମଧୁ ନାହିଁ ବନ୍ଧୁ,
ଶୁଷ୍କ ଶୂନ୍ୟ ଏ ପରାଣ;
ଥିଲା ଯାହା କରିଅଛି
ତବ ପଦେ ଅରପଣ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରତିଦାନ ଆଶେ ପ୍ରାଣ
କାନ୍ଦୁଅଛି ନିରବଧି–
ତବ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସ୍ମୃତି ପୂତ
କରୁ ମୋ ଦୀନ ସମାଧି ।

***

୧୭ । ତରଳ ସ୍ମୃତି

ପାରିଜାତ-ମଞ୍ଜୁ-ବସନ୍ତ-ବଲ୍ଲରୀ,
ଶ୍ରୀହରି-ଅଙ୍କପ୍ରତିମା ଇନ୍ଦିରା ସୁନ୍ଦରୀ,
ଅଥବା ନନ୍ଦନବନ-ଲଳିତ-କଳିକା,
ଶଚୀ-ସହଚରୀ ଉରୁବଶୀ ବା ମେନକା,
ଅଥବା କଣ୍ୱ-ଆଶ୍ରମ – ଲାବଣ୍ୟପସରା
ଦୁଷ୍ୟନ୍ତ ନରେଶ – ଚିତ୍ତଚୋରା ଶକୁନ୍ତଳା,
ଅଥବା ''ପାରିସ୍''– ପ୍ରେମ-ଆକାଂକ୍ଷିତ ଧନ,
ଭୂତଳେ ସୁଷମା-ଉଷା ''ହେଲେନା'' ରତନ ।
ଏ ସବୁର ଛାୟା ପଡ଼ି ନାହିଁ ତାହାଠାରେ
ଶୋଭଇ ସେ ଏ ସୌରଭ-ସଂସାର ବାହାରେ ।
ଏ ସବୁର ମାୟାମନ୍ତ୍ର କୁହୁକିନୀ ଲୀଳା
ଛୁଇଁ ପାରିନାହିଁ ତାର ସରଳତା ଖେଳା ।
ଏସବୁର ଚକଚକ ବାହାର ବେଭାର
ହରି ପାରି ନାହିଁ ତାର ହୃଦୟର ବଳ ।
ପ୍ରକୃତି ଗଳାରୁ ସେ ତ ପଡ଼ିଅଛି ଖସି,
ପ୍ରକୃତି ସଙ୍ଗୀତେ ତାର ତାନ ଯାଏ ଭାସି ।
ପ୍ରକୃତି ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ ତାର କଳନାଦୀ ବୀଣା
କୁଉଁ କୁଉଁ ଗାଇଯାଏ ଗୀତ ସୁଧାକିଣା ।
ସେ ଗୀତରେ ମିଶିଥିଲା ତା ଜୀବନ-ଗୀତି
ସେ ଗୀତରେ ମିଶିଥିଲା ତା ପରାଣ-ପ୍ରୀତି,
ସେ ଗୀତରେ ମିଶିଥିଲା ତା ଜୀବନ-ଲୀଳା,
ସେ ଗୀତରେ ଭାସୁଥିଲା ସେହି ଚାରୁଲୀଳା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଗୀତରୁ ପଦେ ଅଧେ ପଡ଼ିଥିଲା କାନେ,
ସେ ଗୀତରୁ କଣିକାଏ ସେବିଥିଲି ଦିନେ ।
ଶୁଣିଥିଲି, ସେବିଥିଲି—ସେ ତ ଗଲା କଥା ?
ଏବେ କାହିଁପାଇଁ ତେବେ ପରାଣରେ ବ୍ୟଥା ?
କାହିଁ ସେ ମୋହିନୀ କିମ୍ବା ତା ମୋହନଧ୍ୱନି,

କିପାଁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଦିଏ ଏ ସାରା ଅବନୀ ?
ନାହିଁ ସେ ରଙ୍ଗିନୀ କିମ୍ବା ସେ ରଙ୍ଗର ହାଟ,
ତେବେ କିପାଁ ସ୍ମୃତିମୁଗ୍ଧ ଦିଶେ ବାଟଘାଟ ?
ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ସେ ତ ଅନ୍ତରବନ୍ଧନ,
ଆତ୍ମା ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମାର ସେ ମଧୁର ମିଳନ ।

***

୧୮ । ମଙ୍ଗଳବାଦିର ସ୍ୱପ୍ନ

ଗାୟତ୍ରୀ ଛନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ
ଗାଉ ଏ ବିଶ୍ୱସାରା—
ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭରି କରୁଣା ପାନେ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୁଗ୍ଧ ଧରା ।

ତୁମ୍ଭରି କରୁଣା ବିତରେ ଅନ୍ନ,
ତୁମ୍ଭରି ନାମେ ପଳାଏ ଦୈନ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପାଇ ଏ ଜଗତ ଧନ୍ୟ,
ଶୋଭା ସୌରଭଭରା ।
ତୁମ୍ଭରି ଶକ୍ତି ଆଣଇ ଭକ୍ତି
ଉତ୍ପୀଡ଼କର କକ୍ଷେ ।
ତବ ମଙ୍ଗଳ ଦିଅଇ ଶାନ୍ତି
ଦୀନ ଦୁର୍ବଳ ବକ୍ଷେ,
ତବ ପ୍ରେରଣା ବଜାଏ ଭେରୀ
ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତବ ବିଶ୍ୱାସେ ଲାଞ୍ଛିତା ନାରୀ
ଅନାଏ ରକ୍ତନେତ୍ରେ,
ତୁମ୍ଭର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାଣେ ସ୍ପର୍ଶି
ମୁଗ୍ଧ ଭଗତ ଜନ,
ତୁମ୍ଭରି ନ୍ୟାୟ-ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନେ
ତ୍ରସ୍ତ ଖଳର ପ୍ରାଣ,
ତୁମ୍ଭରି ସ୍ୱସ୍ତି-ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରି
ଉଦ୍‌ବାହ ମଧୁମେଳ,
ରାଜଇ ନିତ୍ୟ ପ୍ରେମ-ପୁଷ୍ପ
ଲୋଟଇ ଧରାତଳ,
ତବ ଅମୃତ ସାମ୍ୟଗୀତି
ମାୟା ମମତା ପ୍ରୀତି,
ରୁକ୍ଷ ପ୍ରାଣୀ ଅନ୍ତରଦେଶେ
ଢାଳଇ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତି ।
ତବ ଇଙ୍ଗିତେ ଭୀତ ପ୍ରାଣେ
ପଳାଏ ପାପ ଚାଣ୍ଡେ
ପତିତ-ପାବନ ପୁଣ୍ୟ ପତାକା
ଉଡ଼ଇ ବିଶ୍ୱଦାଣ୍ଡେ,
ତବ ଗୌରବ-ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା
ସତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଦୀକ୍ଷା
ଦୈନ୍ୟ ଦୁରିତ ନାଶି ନିମିଶେ
କରିଛି ଜଗତ ରକ୍ଷା;
ତବ ଶାସନେ ଜନ୍ମ ଶୁଭଗ,
ମୃତ୍ୟୁ ମଙ୍ଗଳଗାମୀ,
ଜୀବନଯାତ୍ରା ମଙ୍ଗଳମୟ,
ଧନ୍ୟ ଜଗତସ୍ୱାମୀ ।
ତବ ମଙ୍ଗଳ-ଶଙ୍ଖ ବାଜେ
ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଚାର କାଳେ,
ତବ ମଙ୍ଗଳ-ଶିଙ୍ଗା ଶୁଭଇ
ବିଶ୍ୱବିଲୟ ବେଳେ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୧୯ । ପରାଣର କଥା

(ବିଗତ ବର୍ଷ "୧୯୧୩" ବିଦାୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସଂସାରକୁ ଏହି "ପରାଣର କଥା" ଶୁଣାଇ ଯାଇଅଛି ।)

ଛିଡ଼ିଗଲା ମୋର ମମତା ଶିକୁଳି
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ମୋର ପ୍ରେମସପନ,
ଉଭେଇଗଲା ମୋ ଅରୁଣସୁନ୍ଦରୀ
ନିମିଷେ ଦେଖାଇ ରୂପ ମୋହନ,
ଛିଡ଼ିଗଲା ତାର ବାଜେଣି ବୀଣାଟି
ହେଉଅଛି ଆଜି କି ଲୋଟସାର,
ବୁଡ଼ିଗଲେ ରବି କୁଙ୍କୁମ-କିରଣେ
କମଳକାନନ କି ନାରଖାର !
ଆସିଲା ବରଷା ଭସାଇ ନେଲା ମୋ
ଆଶା-ବାଲିବନ୍ଧ-ବଉଦମାଳା;
ଦାରୁଣ ଦଇବ ହେଲା ମୋ ଭଗାରି·
ଚୋରିକଲା ମୋର ପ୍ରେମପିତୁଳା ।
ଭାବିଥିଲି ମୁହିଁ ଶୈଶବଦୋଳାରେ
ଦୋଳି ଖେଳି ଖେଳି କାଟିବି କାଳ
କିଶୋର-ମଦିରା-ମଧୁର-ଚୁମ୍ବନେ
କରିବି ଦଗଧ ପ୍ରାଣ ଶୀତଳ ।
ଭାବିଥିଲି ମୁହିଁ ଚିର-ଯଉବନ-
ପୀୟୂଷ-ସାଗରେ ରହିବି ବୁଡ଼ି
ଅଜର ଅମର ଲଡ୍ଡୁ ପରସାଦେ
ଜରା-କୁହୁକିନୀ ଯାଉଛି ଛାଡ଼ି ।
ଭାବିଥିଲି ମୁହିଁ ସାରା ଦିନରାତି
ପାଟଛତା ତଳେ ଚାଲିବି ବାଟ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣଥାଳିରେ କରିବି ମଣୋହି
ଦେଖୁଥିବି ବସି ସୁଷମାହାଟ ।
ଭାବିଥିଲି ମୁହିଁ ବସିବି ଗାଦିରେ
କରିବି ମୋହର ହୁକୁମ ଜାରି;
ପିଆଦା ପଠାଇ କରିବି ଅସୁଲ
ଗଣ୍ଡା କଡ଼ା କ୍ରାନ୍ତି କରି ସୁମାରି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି ରେ ଭାଇ,
ଆକାଶକୁସୁମ ତୋଳିବା ଆଶେ,
ଧାଇଁ ଆସିଥିଲି ଏ ମରତଧାମେ
ମରୀଚିକା ଦେବୀ ମୋହନପାଶେ ।
ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି ରେ ଭାଇ
ଆଶା-କୁହୁକିନୀ-ଫାନ୍ଦଫିକର–
ଗାଦିରେ ବସାଇ ରସାଇଲା ମୋତେ
କରିଦେଲ ଏବେ ବୁଲା ଫକୀର ।
ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି ରେ ଭାଇ,
ଅମୁହାଁ ଦେଉଳେ ପଶିବି କାଲି,
କିପରି ଛାଡ଼ିବି ଗୋପପୁର ମାୟା,
ଏହିକଥା ମୁହିଁ ହେଉଛି ଭାଳି !
ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି ରେ ଭାଇ
ଅନଳ-ପରୀକ୍ଷା କାଳ ଆଗତ;
କିପରି ତରିବି ଏ ଭବସାଗର
ଦିଶୁ ନାହିଁ ମତେ ମୁକତି-ପଥ;
ବୁଝିଲି ,ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି ରେ ଭାଇ,
ନାଗଫାଶେ ଏବେ ପଡ଼ିଛି ଧରା;
ମୋ ଦୁଆରେ ଆଜି ଉଭା ଯମଦୂତ,
କି କରିବି ମୁହିଁ ନାହିଁ ମୋ ଚାରା ।
ଏତିକି ମାତର ମାଗୁଣି ମୋହର,
ମନେ ରଖିଥିବୁ ପରାଣ-ସଖା –
ମହିଏ ମହିଏ ପାଣି ଦେଉଥିବୁ–
ତୁଳସୀଟି ମୋର ମେଲିବ ଶାଖା ।
ଏତିକି ମାତର ମାଗୁଣି ମୋହର,
ମନେ ରଖିଥିବୁ ପରାଣ-ମିତ–
ବରଷକେ ଥରେ କରିବୁ ଶିରାଧ,
ଗୟା କ୍ଷେତ୍ରଠାରେ ତୋଷିବୁ ପ୍ରେତ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୨୦ । ମାଗୁଣି

ମାଗୁଅଛି ମୁହିଁ ବିରହ, କ୍ଳାନ୍ତ ହେ
ମାଗୁଅଛି ମୁହିଁ ବେଦନା,
ଦିଅ। ପ୍ରାଣେ ମମ ନିରାଶର ଦାହ,
ଦୁଃଖ ହେଉ ମୋର ସାଧନା,
ଫାଟିଯାଉ ଛାତି, ଭେଦି ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ
ବହି ଦିବା ରାତି ନେତ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ,
ଦୁଃଖ ହେଉ ମୋର ଜୀବନ-ସଙ୍ଗାଳି
ଦୁଃଖେ କରେ ମୁହିଁ ବନ୍ଦନା ।
କାଞ୍ଚନ କିରଣଛଟା ଯାଉ ଲିଭି,
ଅନ୍ଧତମଃ ଆସୁ ମାଡ଼ି ଗୋ,
ନବ ବସନ୍ତର ମଳୟ-ପରଶେ
ମଉଳି ମୁଁ ପଡ଼େ ଝଡ଼ି ଗୋ ।
ଯାଉ ପଛେ ସବୁ ଦୁଃଖ ଥାଉ ମୋର,
ଦୁଃଖ ସେ କବିତ୍ୱ, ଦୁଃଖ ସୁଧାସାର,
ଦୁଃଖହିଁ ଜୀବନ, ଦୁଃଖହିଁ ପାବନ
ସୁଖ-ପାଶେ ମୋତେ ବାନ୍ଧନା ।

***

୨୧ । ନବ ବର୍ଷର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ

ଦୂରେ — ଯମୁନାତୀରେ
ମିଳିବି ମୁଁ ଅବଶେଷେ,
ଶୂନ୍ୟେ — ବାଲୁକା ଶଯ୍ୟା
ବିରଚିବି ନିଶିବାସେ ।
ଶୁଭ୍ର — ଜୋଛନାଧାରା
ନେବି ମୁଁ ହରଷେ ବରି;
ନୀଳ — ନଭ-ମେଖଳା
ଦେବ ମୋତେ ନବଶିରୀ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ତୋରା — ତାରକାମେଳେ
ଖେଳିବି ମୁଁ ପୁଚି ଖେଳ,
ରାମଧନୁ — ରମଣେ
ମେଲିଦେବି ମାୟାଜାଲ ।
ପ୍ରେମ — ନନ୍ଦନବନେ
ଫୁଙ୍କିବି ବିରହବଂଶୀ,
ପାରିଜାତ — ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ଭାତିବି ପରାଣ-ଶଶୀ ।
ତରୁଣ — ବନ୍ଦପନା
ହସିବ ଅରୁଣ-ପ୍ରାଣେ
ମାନସ — ଅପସରା
ଜାଣିବ ମଧୁମିଳନେ ।
ଫୁଟନ୍ତ — ଯଉବନ—
କବିତା-ହୀରକ-ହାର
ଘୁମନ୍ତ — ଧରାବକ୍ଷେ
ସୁରୁଜିବ ପ୍ରେମସର ।
ସ୍ନିଗ୍ଧ — ଶିଶିର-ସ୍ନାତ
ଶୁଭ୍ର-ଶେଫାଳୀ-ମାଳା
କଳ — ମର୍ମର-ଗାଥା
ଭାଷିବ ଏ ସୃଷ୍ଟି ସାରା ।
ତୋରା — ବସନ୍ତ-ଗୀତି
ପ୍ରସରିବ ନବତାନେ
ନବ — ଚେତନା-ରବି
ଦେଖାଦେବ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣେ ।
ଅଂଶୁମାଳି — ଆଲୋକେ
ତୁଟିଯିବ ମୋହଭ୍ରାନ୍ତି;
ଅମାବାସୀ — ନିଶାନ୍ତେ
ଆସିବ କନକକାନ୍ତି ।

***

Digitized by srujan ka@gmail.com

୨୨ । ଉଷାରାଣୀ

ଉଷରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ଦେଖାଦିଅ, ଦେଖାଦିଅ,
ହଲିଯାଉ ମଥାମଣି,—
ଖୋଲିଯାଉ ପ୍ରୀତିଖଣି;
ହସିଦିଅ, ହସିଦିଅ,
ଦେଖାଣ ପଣତକାନି,
ଦେଖାଅ ପଣତକାନି ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
କହିଦିଅ କଥା ପଦେ,
ହସୁଅଛି ତରଙ୍ଗିଣୀ,
ନାଚୁଅଛି କମଳିନୀ,
ଭାସିଯାଅ ଗଦଗଦେ,
ଭାସିଯାଅ ଗଦଗଦେ ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ମେଲିଦିଅ କଳକଣ୍ଠ
ଜାଗିଉଠୁ ପରଭୃତ,
ହସିଉଠୁ ଦିନନାଥ,
ମାତିଯାଉ ଏ ଅବନୀ,
ମାତିଯାଉ ଏ ଅବନୀ ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ଫଳପୁଷ୍ପଭରା ଧରା,
କୁହେଳିକା ଭ୍ରାନ୍ତିହରା,
ଆସିଅଛି ଦୂର ଦେଶ,
ସାଜିଅଛି ନବ ବେଶ,
ଲଗାଇଛି ପ୍ରେମ-ଅଳି,
ଧରିଅଛି ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳି,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାଷିଯାଅ ପ୍ରୀତିବାଣୀ,
ଭାଷିଯାଅ ପ୍ରୀତିବାଣୀ ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ଅନନ୍ତ ସରସୀ କୋଳେ
ଝୁରୁଅଛି ପ୍ରୀତିଭୋଳେ
କୁମୁଦିନୀ, କୁମୁଦିନୀ
ବିରହବିଧୁରା ବାଳା
ହରାଇଛି ଗଳାମାଳା
କିଏ ଚୋରି କଲା ତାର ନୟନର ତାରା,
କିଏ ଚୋରି କଲା ତାର ପ୍ରୀତିର ପସରା,
କିଏ ଚୋରିକଲା ତାର ଜାଗର-ସଳିତା
କିଏ ଚୋରିକଲା ତାର ଜୀବନ-ମୁକୁତା ?
କହିଦିଅ, କହିଦିଅ
ବାରେ ତାକୁ ଦେଖାଦିଅ,
ଫୁଙ୍କିଦିଅ ତା ପରାଣେ ଅମୃତ ମନ୍ତର
ଢାଳିଦିଅ ତା ଜୀବନେ ପୀରତି ଅନ୍ତର ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ଲୁଚିଯାଏ, ଲୁଚିଯାଅ,
ଆସୁଅଛି ଦିନମଣି,
ଆଣିଛି ଅବିର ପାଣି,
ଫିଙ୍ଗିଦେବ, ଫିଙ୍ଗିଦେବ ।
ପ୍ରେମସରେ ଭସାଇବ,
ପ୍ରେମରସେ ରସାଇବ,
ପ୍ରେମସୁଧା ଚଖାଇବ,
ଚାଲିଯାଅ,ଚାଲିଯାଅ;
ଦେଇଯାଅ ପ୍ରେମଠାଣି ।
ଦେଇଯାଅ ପ୍ରେମଠାଣି ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
କାହିଁଗଲ ? କାହିଁଗଲ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

କଥା ପଦେ ନ କହିଲ !
କାହିଁ ଏଡ଼େ ତରତର ?
କାହିଁ ଏଡ଼େ ଖରତର ?
କାହିଁ ଏଡ଼େ ପ୍ରେମଭୋଳା ?
ପଡ଼ିଗଲ ପ୍ରେମଫାନ୍ଦେ ?
ଭୁଲିଗଲ ପ୍ରୀତିମଦେ ?
ବରଷିଲ ପ୍ରେମକଣା ?
ପାଇଛ ପରଶମଣି,
ପାଇଛ ପରଶମଣି ।

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ରଖିଥିଲି ଦୁଧସର,
ରଖିଥିଲି ଗଙ୍ଗାଜଳ,
ରଖିଥିଲି ଛେନାବରା,
ରଖିଥିଲି ଫୁଲମାଳା
ଖୋଲିଥିଲି ଶୁଭଲଗ୍ନେ ହୃଦୟ-ଆସନ,
ଭୋଗୁଥିଲା ଧରାରାଣୀ ବସନ୍ତ-ଚୁମ୍ବନ,
ଖେଳୁଥିଲା ହୃଦେ ମୋର କେତେ ନବ ଆଶା,
କାହିଁକି ଉଭେଇଗଲ ଦେଖାଇ ଭରସା ?

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ଆସିଥିଲ, ଆସିଥିଲ,
ଲୀଳାଖେଳା ଦେଖାଇଲ,
ଚାଲିଗଲ, ଚାଲିଗଲ,
ନୀଳ ନଭେ, ଉଭେଇଲ;
ତେବେ କିପାଁ ଭୁଲିଗଲ ସେ ଦିନର କଥା,
ତେବେ କିପାଁ ପାସୋରିଲ ପରାଣ-ଦେବତା ?

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ମନେ ନାହିଁ, ମନେ ନାହିଁ ?
ଜାଣ ନାହିଁ ? ଜାଣ ନାହିଁ ?
ସେ ଦିନ ଗୋଧୂଳିବେଳେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନନ୍ତ ତାରକାମେଳେ
ସାଗରସଙ୍ଗମ କ୍ଷେତ୍ରେ
ଅମୃତ-ପୁଲକ ନେତ୍ରେ
ଚାହିଁଥିଲ ପ୍ରେମଭରେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦଣ୍ଡେ,
ନିରିମାଲ୍ୟ କଣିକାଏ ଦେଇଥିଲ ତୁଣ୍ଡେ ।
ଭାସିଥିଲ ସୁଧାଗୀର,
କିଣିଥିଲ ମୋ ଅନ୍ତର,
ହୋଇଥିଲ ପ୍ରେମବାଇ-
ଡାକିଥିଲ "ଭାଇ, ଭାଇ"।
ତେବେ କିପାଁ ଭୁଲିଗଲ ସେ ଦିନର କଥା,—
ତେବେ କିପାଁ ପାସୋରିଲ ପରାଣ-ବାରତା ?

ଉଷାରାଣି, ଉଷାରାଣି,
ମନେ ନାହିଁ ? ମନେ ନାହିଁ ?
ଜାଣ ନାହିଁ ? ଜାଣ ନାହିଁ ?
ସେ ଦିନ ଯମୁନାତୀରେ
କେଳିକଦମ୍ବ ଉହାଡ଼େ
ବାଜି ଉଠିଥିଲା ଯେବେ ପରାଣବଇଁଶୀ,
ଭାତି ଉଠିଥିଲା ଯେବେ ଯଉବନ-ଶଶୀ
ଭାସି ଉଠିଥିଲା ଯେବେ ଜୀବନ-ଯମୁନା,
ଖେଳି ଯାଉଥିଲା ଯେବେ କିଶୋର-କାମନା,
ଧରିଥିଲ କୋଳେ ମୋତେ,
ଚଢ଼ିଲ ବାଷ୍ପୀୟ ରଥେ,
ଉଡ଼ିଗଲ ଶୂନ୍ୟପଥେ,
ଦେଖିଲ ପରାଣନାଥେ,
ଅରପିଲ "ଭାଇ" ଟିକୁ ଶ୍ରୀପତି ଚରଣେ,
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କେତେକଥା କହିଲ ମଉନେ ।
ହସି ହସି ଖୋଲିଦେଲ ଆଶିଷ-ପସରା,
ସେ ଆଲୋକେ ବିକଶିଲା ପାହାନ୍ତିଆ ତାରା ।
ଦେଇଥିଲ ଭାଲେ ମୋର ଗୋରଚିନା ଚିତା,
ଖେଳିଥିଲା ତାମରସେ ତରୁଣ ସବିତା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁନି ପରି ତୁନି ହୋଇ କାନ ପାଶେ ମୋର
କରିଥିଲ ସାମଗାନ ହୋଇ ଉଜାଗର ।
ତେବେ କିପାଁ ଭୁଲିଗଲ ସେ ଦିନର କଥା,
ତେବେ କିପାଁ ପାସୋରିଲ ପରାଣ-ବାରତା ?

***

୨୩ । କେଉଁପୁରେ

କେଉଁପୁରେ ଅଛ ସଖା କହିଦିଅ ବାରେ,
କେଉଁ ଦେଶେ ଭାସୁଅଛ ଭାଷିଥାଅ ଥରେ;
କେଉଁ ରାଜ୍ୟେ ବାନ୍ଧିଅଛ ପୀରତି-ବନ୍ଧନ,
କେଉଁ ମନ୍ତ୍ରେ ଗଢ଼ିଅଛ ଅନ୍ତର-ଧରମ,
କେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ-କୁହେଳିକା ଭୋଗୁଅଛ ପ୍ରାଣେ,
କେଉଁ ତପ-ସୁଧାବିନ୍ଦୁ ପାଇଛ ଜୀବନେ,
କେଉଁ ମୁକତି-ମୂଳକେ ବିଶୁଅଛ ତୋରା,
କେଉଁ ଭକତି ଭଜନ ତବ ଜପମାଳା;—
କେତେଥର ଏହି ଚିନ୍ତା ଘାରିଅଛି ଚିତ୍ତ,
କେତେଥର ଏହି ଭାବ ଚେତନା-ଜଡ଼ିତ,
କେତେଥର ଶୂନ୍ୟ-ଦେଶେ ଫୁଟନ୍ତ ନୟନେ,
ଚାହିଁ ଚାହିଁ କଥାପଦେ ଶୁଣିନାହିଁ ଦିନେ,
କେତେଥର ଅଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇଛି ନୀରବେ,
କିପରି ପରତେ ଯିବି ଫିଙ୍ଗିଲେ ଗରବେ ?
କାହିଁକି ଉଦାସ-ପ୍ରାଣେ ଫେରିବି ମୁଁ ବନ୍ଧୁ,—
ଜାଣେ ମୁହିଁ ଥିଲ ତୁମେ ଦୟା-ମାୟା ସିନ୍ଧୁ,
କାହିଁକି ଭଗନ-ହୃଦେ ହେବି ପଥହରା —
ଜାଣେ ମୁହିଁ ଥିଲ ତୁମେ ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି ଭରା ।
କାହିଁକି ଅପର-ପର-ମାୟା ବରଜିବି—
ଜାଣେ ମୁହିଁ ଥିଲ ତୁମେ ଜୀବନ-ମାଧବୀ ।
କିପରି ଶୁଣିବି ଅବା ସଂସାର-ଚହଳ—
କାମନା-ବିନାଶେ ଆତ୍ମା ଦିଶେ ନିରମଳ ?
କିପରି ବୁଝିବି ଅବା ତୋର କି ମରମ—
ବାସନା-ବଇରୀ ପ୍ରାଣେ ଦିଅଇ ସରମ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

କାମନା ଜାଗିଛି ପ୍ରାଣେ—ତିଳେ ନାହିଁ ମିଛ
ବାସନା ପୋଷିଛି ମନେ—ଦିଶୁଅଛି ସ୍ୱଚ୍ଛ ।
କାମନା ତ କାୟାହୀନ, ବାସନା ଅମର;
ଧ୍ୟାନେ ରଖିଛି ଲୟ,—ପାଳିବି ମୁକର ।

***

୨୪ । ଶ୍ରୀ ପଞ୍ଚମୀ

ମଧୁ କୁହୁତାନ
ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ
ଗାଉଛି ତରଳ ଛନ୍ଦେ—
ଉଠ ମା ଧରଣି,
ଉଠ ଜଳବେଣୀ,
ଉଠ ଗିରିଦରୀ,
ଚପଳା-ସୁନ୍ଦରୀ,
ନାଗକନ୍ୟାକୁଳ
ହୁଅ ଆଜି ଠୁଳ
ପ୍ରେମ-ବିପଞ୍ଚୀ ପଞ୍ଚମ ତାନ
ଶୁଣିଯାଅ ଆଜି ହରଷେ
ଭାରତୀ-କୁଞ୍ଜ-ମଞ୍ଜୁ ଝଙ୍କାର
ଝଟକେ ପ୍ରେମ-ପରଶେ
(ଆଜି)ଝଟକେ ପ୍ରେମ-ପରଶେ ।
ମଧୁର କାକଳୀ,
ମଧୁ ହୁଳହୁଳି,
ମଧୁର ଚୁମ୍ବନ,
ମଧୁ ସମ୍ଭାଷଣ;—
ଦିଏ କରତାଳି
ଚମକେ ବିଜୁଳି
ଚହଟେ କାନ୍ତାର,
ମହକେ ସଂସାର;

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅମୃତ-ନାଗରା ବାଜଇ ଅମ୍ବରେ
ମଧୁ-ପାରିଜାତ-ଭୁବନେ;
ଅମୃତ-ଝଙ୍କାର ଉଠଇ ଗଗନେ
ମଧୁ-ଅପସରା ଭୁବନେ
(ଆଜି)ମଧୁ-ଅପସରା ଭୁବନେ ।

ମଧୁମାସ ଇନ୍ଦୁ
ମଧୁମାସ ସିନ୍ଧୁ
ମଧୁ ଶିଶୁ ଖେଳ,
ମଧୁ ପ୍ରୀତିମେଳ,
ମଧୁ ଯଉବନ–
ପୀରତି ଧିଆନ;–
ଅମୃତ-ସଙ୍ଗୀତେ ପ୍ରକୃତି-ତଳପେ
ଖୋଲିଅଛି ଆଜି ଅନ୍ତର ;
ଅମୃତ-ଇଙ୍ଗିତେ ପ୍ରକୃତି-ବିତାନେ
ପାଇଅଛି ପ୍ରେମ-ମନ୍ତର
(ଆଜି)ପାଇଅଛି ପ୍ରେମ-ମନ୍ତର ।

ମଧୁ-ଚୂତକୁଞ୍ଜେ
ମଧୁ-ତାରାପୁଞ୍ଜେ
ମଧୁ-ଫୁଲମେଳେ
ମଧୁ-ନିଶାକୋଳେ
ମୋହନ-ମୁରଲୀ
ଦିଏ ପ୍ରାଣ ବଳି,
ରାଧିକା ସୁନ୍ଦରୀ
ପ୍ରେମ-ଅପସରୀ
ନାଚଇ କୁହୁକେ
ପ୍ରେମ-ଅଭିଷେକେ;
ଢାଳିଦିଏ କ୍ଷଣେ ପ୍ରେମ-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ଛାଡ଼ିଦିଏ କ୍ଷଣେ ପ୍ରୀତି-ନିଶ୍ୱାସ ।
ଅମୃତ-ମଦିରା ସୃଷ୍ଟି-ସାଗରେ
ଛାଡ଼ିଅଛି ପ୍ରେମ-ତରଣୀ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଅମୃତ-ବତାସେ ଅମୃତ-ତୋଫାନେ
ଚାଲୁଅଛି ପ୍ରେମ-ସରଣୀ ।
(ଆଜି) ଚାଲୁଅଛି ପ୍ରେମ-ସରଣୀ ।

ମଧୁ-ବୀଣାତାନେ,
ମଧୁର ନିକ୍ୱଣେ,
ମଧୁ-ନିଶାଭୋଳେ,
ମଧୁର ଝଙ୍କାରେ,
ଭାଷ ମା ଭାରତୀ ସରଗ-ବାଣୀ,
ଦିଅ ମା ଭାରତୀ ସରଗ-ଠାଣି
ପାଇ ସେ ଆଲୋକ ପାଇ ସେ ମଦିରା,
ଛାଡ଼ିଯାଉ କ୍ଷଣେ ପାପ-ତାପ-ଜରା,
ମାତିଯାଉ କ୍ଷଣେ ଅନଳ ପ୍ରକୃତି,
ଫେରିଯାଉ କ୍ଷଣେ ଗ୍ରହତାରାଗତି,
ଖେଳିଯାଉ କ୍ଷଣେ ବସନ୍ତ-ସୁଷମା,
ଦେଖାଯାଉ କ୍ଷଣେ ଅନନ୍ତ-ନୀଳିମା ।

***

୨୫ । କୁହୁତାନ

କୁହୁତାନ, କୁହୁତାନ,
କାହିଁକି ଲୋତକଧାରେ,
କାହିଁକି ସରମନୀରେ,
କାହିଁକି ମରମତୀରେ,
କାହିଁକି ତରଙ୍ଗମାଳେ,
ଭାଷୁଅଛୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ?
ଭାବୁଅଛୁ ମନେ ମନେ
କାହିଁକି ସେକାଳ କଥା ?
କାହିଁକି ତରଳ ବ୍ୟଥା ?
କାହିଁକି ମଉନ ଆଜି ?
କାହିଁକି ଧିଆନ ସାଜି

Digitized by srujan ka@gmail.com

ବୁଲୁଅଛୁ ବନେ ବନେ,
ଶୋଇଅଛୁ ଘରକଣେ,
କହୁ ନାହୁଁ କଥାପଦେ,
ଭାସୁ ନାହୁଁ ଆଶାମଦେ ?

କୁହୁତାନ, କୁହୁତାନ,
କିପାଁ ଏତେ ଅଭିମାନ ?
କିପାଁ ଏତେ ଚାଟୁବାଣୀ
ଶୁଣୁଅଛୁ ଧନମଣି ?
କାହିଁକି ତୋର ଗୁମାନ
ଦେଖାଉଛୁ ଭାଇଧନ ?
କାହିଁକି ତୋର ପରାଣ
ଆଜି ଏଡ଼େ ହୀନମାନ ?
କାହିଁକି ଯୌବନ-ସରେ
ପୋଡୁଅଛ ମଥା ଖରେ ?
କାହିଁକି ମିଳନାକାଶେ
ବିରହ-ବଉଦ ଭାସେ ?
କାହିଁକି ମାନସ ସର
ଭୋଗୁ ନାହିଁ ରବିକର ?
କାହିଁକି 'କେଦାର' ବଂଶୀ
ହରାଏ 'ଗଉରୀ' ଶଶୀ ?
କାହିଁକି କୈଳାସଗିରି
ହରାଏ ସୁଷମା-ଶିରୀ ?
କାହିଁକି ବୈକୁଣ୍ଠପୁରେ ?
ଇନ୍ଦିରା ସୁନ୍ଦରୀ ଝୁରେ ?
କାହିଁକି ନୀଳଗଗନେ,
କାହିଁକି ଚନ୍ଦ୍ରମାସନେ,
କାହିଁକି ନୀଳସାଗରେ,
କାହିଁକି ତାରକାମେଳେ,
ନିରାଶାର କୁହେଳିକା
ଦେଉଅଛି ଦୁଃଖ ଦକା;

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଷାଦର ଅମାବାସୀ
ହରୁଅଛି ପ୍ରେମ-ଶଶୀ;
ହାହାକାର – ଚିତାନଳ
ଛାଡୁଅଛି ବ୍ରହ୍ମଶର;
ତପତ ବାଡ଼ବାନଳ
ପିଉଛି ରକତଧାର;
ନରକ-ପିଶାଚ-ନାଦ
ଜନମାଏ ପରମାଦ;
ଗାଉଛନ୍ତି ଭୂତପ୍ରେତ—
"ଜୟ ଜୟ ଭୋଳାନାଥ !
ଜୟ ହିମାଚଳପତି ।
ଜୟ ଜୟ ଉମାପତି !"

କୁହୁତାନ, କୁହୁତାନ,
କାହିଁଗଲା ତୋ ମଳୟ,
ଚୋରା-ବସନ୍ତ-ଆଳୟ ?
କାହିଁଗଲା ଅଂଶୁମାଳି,
କାହିଁ ତୋ ପୀରତି-ଝରି ?
କାହିଁଗଲା ଲତା-ଦୋଳା,
ଅଳିକୁଳି-ପ୍ରୀତିଖେଳା ?
କାହିଁଗଲା 'ହରିବୋଲ',
କାହିଁଗଲା ପ୍ରେମଗୋଳ ?
କାହିଁଗଲା ଝାଞ୍ଜନାଦ
ଜରାହରା-ଅବସାଦ ?
କାହିଁ ତୋ ସରଗ ନୀର,
କାହିଁ ତୋର ସରଗ ନୀର,
କାହିଁ ତୋ ମେଘ ମହ୍ଲାର ?
କାହିଁ ତୋର ଗିରିଗୁହା,
କଳନାଦୀ ଝର-ନାହା ?
କାହିଁ ତୋର ମେଘଦୂତ,
କାହିଁ ତୋର ପ୍ରାଣମିତ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

କାହିଁ ତୋର ଛାୟାପଥ,
କାହିଁ ତୋର ପ୍ରାଣନାଥ ?

* * *

ଭାଇ ମୋର, ଭାଇ ମୋର
ଭୟ ନାହିଁ, ଭୟ ନାହିଁ,
ଦେଖୁଛନ୍ତି ପ୍ରାଣସାଇଁ ।
ଲାଗିଅଛି କୃଷ୍ଣଲୀଳା,
ଲାଗିଅଛି ବିଷ୍ଣୁମେଳା ।
ଖୋଲିଅଛି ହରିହାଟ,
ପ୍ରେମ-ଅବତାର-ନାଟ
କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ ବେନି
ହୋଇଛନ୍ତି ଧନୁଷ୍ପାଣି
ସଂହାରିବେ ବିଶ୍ୱସାରା
ମାତିଯିବ ସୃଷ୍ଟିକାରା ।
ଛାଡ଼ିଯିବ ଜଡ଼ବାଦ,
ପଳାଇବ ଅବସାଦ ।
ହରିବୋଲ, ହୁଳହୁଳି
ଶୁଣାଇବ ସୃଷ୍ଟିତରୀ ।

* * *

ବିଶ୍ୱ-ରନ୍ଧ୍ରେ ଜଳଧି କେନ୍ଦ୍ରେ
ଉଠିବ ସଂହାରନାଦ;
ଅଶନି-ନିନାଦେ ଜଳଦ-ଝଙ୍କାରେ
ତୁଟିଯିବ ତୋର ବାଦ ।
ଶିଖରେ ଶିଖରେ ଜଳିବ ବହ୍ନି
ହୋଇବ ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି,
ସାହାରା-ପ୍ରାନ୍ତରେ (୧) ଅନଳ ତାଣ୍ଡବ
ଜାଳିଦେବ ସାରା ସୃଷ୍ଟି ।
ହିମାଚଳ ଚୂଳେ ତୁଷାର-ସାଗର
ନାଚିବ ଜାହ୍ନବୀ ସଙ୍ଗେ,
ମିସିସିପି—ତାଳେ(୨)ନାଏଗରାନାଦେ(୩)
ମଶାଣିଚଣ୍ଡୀ ରଙ୍ଗେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିକଟାଳ ରୂପେ
ଅନନ୍ତ ପ୍ରତାପେ
ସଂହାର-ଡଗରା
ଭୈରବ ନାଗରା
ଜପିବ 'ମୃତ୍ୟୁମନ୍ତ୍ର',
ଚାଳିବ ସୃଷ୍ଟିତନ୍ତ୍ର ।
ହିମାଦ୍ରି କନ୍ଦରେ ଏଟନା (୪) ହ୍ରଦରେ
ଦେଖାଦେବ କ୍ଷଣେ
ସୃଷ୍ଟି-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନୀ
ତ୍ରିତାପନାଶିନୀ-ମଙ୍ଗଳା;
ନୀଳାଚଳ ଭାଲେ ନୀଳ ଊର୍ମିମାଳେ
ନାଚିଯିବ ରଙ୍ଗେ
ତରଳ ତ୍ରିଭଙ୍ଗେ
ସିନ୍ଦୁର-ବୋଳା
ଶୋଣିତ-ମେଖଳା-ବିମଳା ।

କାଳୀଠାକୁରାଣୀ ନରମୁଣ୍ଡ ଆଶେ
ଯୋଗିନୀ ସଙ୍ଗତେ ବୁଲିବ ତରାସେ
ପିଇବେ ଶୋଣିତ ବିଦାରି ବକ୍ଷ,
ମଣ୍ଡିବେ କଙ୍କାଳ ନିଭୃତ କକ୍ଷ ।
ବୁଲିବେ ପେଚକେ ଚାତକ-ପରାଣେ
ସଂହାର-ଗୀତିକା ମେଲିଦେବେ ତାନେ ।
ଶିବାକୁଳ ତହିଁ ହେବେ ଉଜାଗର,
ମୁର୍ଦାର ଉପରେ ପଡ଼ିବ ମୁର୍ଦାର ।
ଗୃଧ୍ର-ପନ୍ତି ତହିଁ ମେଲିବେ ନୟନ,
ଅଶନ-ଲାଳସା ଛାଡ଼ିବ ବହନ ।

ବାସୁକୀ-ନିଶ୍ୱାସେ ଥରିବ ସଂସାର
ପେଶିବେ ତକ୍ଷକେ ଅଜଗର-ଶର ;
ଅଜଗର ସଙ୍ଗେ ଉଦ୍‌ଫେଣ ତମ
ଶୋଷିବ ସୃଷ୍ଟି, ଆଣିବ ଭୂକମ୍ପ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେହି ଭୂକମ୍ପନେ ମଡ଼ମଡ଼ ତାନେ
ଭାଙ୍ଗିଯିବ ସୃଷ୍ଟି କ୍ଷଣିକ ତୋଫାନେ

ବିଷୁବ-ଉତ୍ତାପେ ହିମକଟିବନ୍ଧେ
ମାତିଯିବ ଦିନେ ସମର-ପିପାସା,
ଖେଳିଯିବ କ୍ଷଣେ ସଂହାର-ଜିଗୀଷା
ଡହ ଡହ ପ୍ରାଣେ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ରବଣ,
ଖରତର ଗତି ତୁଷାର-ନିଶାଣ,
ଛାଡ଼ିଦେବ କ୍ଷଣେ ଗନ୍ଧକବନ୍ଧୁକ
ବରଫ ଗୋଲାରେ ମୋଡ଼ିଦେବବେକ
ଗନ୍ଧକର ଧୂଆଁ ଛାଇବ ଗଗନ,
ମରଣ ଆତଙ୍କେ ଲୁଚିବେ ତପନ ।
ତୁଷାର-ସିନ୍ଧୁ ଗରଜି ଭୈରବେ
ମାଡ଼ିଯିବ କ୍ଷଣେ ହୁଙ୍କାର-ଗରବେ ।
ଛାଡ଼ିଦେବ ତାର ସିଂହ-ଗରଜନ,
ଟଳିଯିବ କ୍ଷଣେ ପୁରବା-ଆସନ ।
ଯମରାଜ ଆସି ନାରଦ-ଗହଣେ
ଭେଟିବେ ଶ୍ରୀହରି ଅନନ୍ତ-ଶୟନେ ।
ଫିଟାଇବେ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଭୁ ଚିନ୍ତାମଣି,
ଶୁଣିବେ ଚକିତେ—କମ୍ପଇ ଅବନୀ ।
ଭୈରବ-ସଂହାର-ବିଜୟ-ନିନାଦ
ଦେବକୁଳ କ୍ଷଣେ ଗଣିବେ ପ୍ରମାଦ ।

* * *

ତେବେ ଯାଇ ତୋର ପୂରିବ ଆଶା,
ତେବେ ତୁ ଦେଖିବୁ ବସନ୍ତ-ଉଷା ।
ବସନ୍ତ-ନିଶାନ୍ତେ ସୁଷମା-ସାଗରେ
ଭାସିବୁରେ ଭାଇ ସିନ୍ଧୁ-ସଙ୍ଗୀତେ,
ବସନ୍ତ-ପ୍ରଭାତେ ସିକତା-ତଳପେ
ଢାଳିଦେବୁ ପ୍ରାଣ ଅନନ୍ତ ସ୍ରୋତେ ।
ବସନ୍ତ-କାକଳୀ କଳ କଳ ତାନେ
ଗାଇଯିବ ତାର ପରାଣ-ଗାଥା,

Digitized by srujanika@gmail.com

ବସନ୍ତ-ଅରୁଣ ତରୁଣ-ତପନ
ପୋଛିଦେବ ତୋର ଦାରୁଣ-ବ୍ୟଥା ।

ଅନନ୍ତ ଗଗନେ ବସନ୍ତ ଗହଣେ
ବୁଲୁଥିବୁ ଦିନେ ପରାଣ-ଭାଇ,
ରାମଧନୁ କୋଳେ ଖେଳୁଥିବି ମୁହିଁ
ଦେଖୁଥିବି ତୋର ପୀରତି-ଛାଇ ।
ମଳୟ-ସ୍ୱପନେ ବସନ୍ତ-ଧିଆନେ
ଉଡ଼ିବୁ ରେ ତୁହି ସରଗପୁରେ,
ନନ୍ଦନ ବନ ଚନ୍ଦନକୁଞ୍ଜେ
ଦେଖିବୁ ରେ ମୋତେ ତାରକାମେଳେ ।

* * *

(୧) ସାହାରା — ଆଫ୍ରିକାର ଭୁବନ ବିଖ୍ୟାତ ମରୁଭୂମି ।
(୨) ମିସିସିପି — ଆମେରିକାର ଦୀର୍ଘତମ ନଦୀ
(୩) ନାଏଗରା(ନାଏଗ୍ରା) — ଆମେରିକାର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜଳପ୍ରପାତ
(୪)ଏଟନା — ଇଟାଲୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆଗ୍ନେୟଗିରି ।

୨୬ । ଚିର ନୂତନ

ଲଳିତ ଶିଶୁ ଅଧର ମଧୁବୋଳା ଗାନ,
ବେଳାଭୂମି ପାଦପଦ୍ମେ ତରଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲାସ,
ସୁନୀଳ ଗଗନ କୋଳେ ତୋରା ତାରାହସ,
ପ୍ରୀତିଭରା ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତେ ପରଶ-ଅଞ୍ଜନ,
ପାପତାପ ତମୋହାରୀ ପରାଣର ବନ୍ଧୁ,
କୁସୁମ ଅଞ୍ଚଳେ ବନ୍ଧା ସଉରଭ ଖଣି,
ବିହଙ୍ଗ ସଙ୍ଗୀତ-ସଖା ପ୍ରେମ-ସୁରଧୂନୀ,
ଜନକ-ଜନନୀ-ଭାତୃ-ଦୟାମାୟା ସିନ୍ଧୁ,
ଦେଖୁଅଛି ଧରାରାଣୀ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରୁ;
ଶୁଣୁଅଛି ଅଂଶୁମାଳୀ ଅନନ୍ତରାଗିଣୀ
ଉଠୁଅଛି ବଇକୁଣ୍ଠେ ବୈତାଳିକ ଗାନ ।
ଉଭେଇବ ସ୍ମୃତିରେଖା ମାନସଅନ୍ତରୁ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୁହେ ତାହା;—କଳ୍ପତରୁ ସନାତନ ବାଣୀ
ଦେଖୁଅଛୁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ସୁଷମା ସ୍ୱପନ ।

* * *

୨୭ । ଅତିଥି

(୧)

ନବୀନ ବରଷେ ନବୀନ ହରଷେ
ଶୁଣାଅ ଅତିଥି ଅଭୟ ବାଣୀ,
ନବୀନ ପ୍ରଭାତେ ତରଳ ଝଙ୍କାରେ
ବାଜିଯାଉ ବୀଣା କଳନାଦିନୀ ।
ଶୁଣି ସେ ଝଙ୍କାର, ହସୁ ଦେବବାଳା
ମେଳି ଦେଉ ବାରେ ପଞ୍ଚମତାନ,
ଋତୁକୁଳପତି ବସନ୍ତ ରାଜନ
ଦେଖାଉ ନବୀନ ପ୍ରେମ-ନିଶାଣ ।
ଉଠୁ ସେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ତରୁଲତାକୁଳ
ଶିଶିର ତଳପେ ଦିଶନ୍ତୁ ଡୋରା,
କୁସୁମ କାନନ ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନେ
ଦେଖାଉ ରେ ଆଜି ଶୋଭାପସରା ।
ଉଠୁ କଳଗୀତି, ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗୀତ
ବିତରୁ ଜଗତେ ଶାନ୍ତିସଲିଳ,
ସାଗରଗାମିନୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ ତାଳେ
ଲାଗି ଯାଉ ଆଜି ପୀରତିଖେଳ ।

(୨)

ନବୀନ ବରଷେ ନବୀନ ହରଷେ
ଦିଅ ହେ ଅତିଥି ଅଭୟ ବର,
ନବୀନ ପ୍ରଭାତେ ଆକୁଳ ପରାଣେ
ଢାଳିଦିଅ ବାରେ ସରଗ ନୀର ।
ମରୁମୟ ଦେଶେ — କାନ୍ତାର ପ୍ରଦେଶେ
ଉଷର-ସୃଷ୍ଟି ହସୁ ବହନ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚାତକ ପରାଣେ ନବ ଜଳଧର
ଦେଇଯାଉ ବାରେ ନବଚେତନ ।
ପାଇ ସେ ଚେତନା, ପାଇ ସେ ମନ୍ତର
ଜାଗି ଉଠୁ ପ୍ରାଣେ ମୁକତି ଦୀକ୍ଷା,
ନବୀନ ଶକତି, ନବୀନ ଭକତି
ଦେଇ ଯାଉ ଆଜି ସ୍ୱାଧୀନ ଶିକ୍ଷା ।
ମୁକ୍ତ ଗଗନେ, ମୁକ୍ତ ପବନେ
ବାଜି ଯାଉ ବାରେ ବିଜୟତୂରୀ
ଆସ ହେ ଅତିଥି, ଆସ ପ୍ରାଣମିତ
ଦେଇଯାଅ ଆଜି ସୁଷମାଶିରୀ ।

* * *

୨୮ । ବ୍ରହ୍ମବାଦିର ସ୍ୱପ୍ନ

ଜୀବନ୍ତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନନ୍ତ ବସନ୍ତେ
ପ୍ରକୃତି-କକ୍ଷେ ଶୁଭଶଙ୍ଖ ରୋଳ,
ଦୁନ୍ଦୁଭି ନିନାଦେ — ଅନନ୍ତ ଉନ୍ମାଦେ
ଅନନ୍ତ ଚେତନା ବିକାଶେ ବିଭୋର ।
ଅନନ୍ତ ଅନ୍ଧାର ଗଭୀର-ଗହ୍ୱରେ
ଅନାଦି-ପ୍ରକୃତି-ଅମୃତ-ରାଗିଣୀ —
ଅନନ୍ତ-ଆବେଗ-ଉଦ୍ଦାମ-ଲହରୀ
ଅନନ୍ତ-ପ୍ରଭାତ-ପରାଣ-ଧାରିଣୀ ।
ଅନନ୍ତ-ତରଙ୍ଗ-ଉତ୍ତାଳେ-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ଅନନ୍ତ-ସାଗର-ସିକତା-ସୀମନ୍ତ
ଅନନ୍ତ-କୁଆର-ପ୍ରୁଟନ୍ତ-ପ୍ରତିଭା-
ପରମ-ପରଶେ ଦିଶଇ ସୁକାନ୍ତ ।
ଅନନ୍ତ ଆକାଶ-ଶାନ୍ତି ଉପବୀତ
ଶୁଚି-କମଣ୍ଡଳୁ-ଅମୃତ ଉଦକ
ଅନନ୍ତ-ପ୍ରକୃତି-ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମେ
ଅନନ୍ତ ପରାଣେ ବିତରେ ଆଲୋକ ।
ସେ ଆଲୋକସୁଧା ଲଭି ଏ ବସୁଧା
ମେଲିଅଛି ଆଜି ସୋଽହଂ ମନ୍ତର,

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଆଲୋକ-ରେଖା ଦେଖା ଦେଇ ତିଳେ
ଗଢ଼ିଅଛି ଆଜି ପ୍ରକୃତି-ଅନ୍ତର ।
ସେ ଆଲୋକତାନେ ଅଚଳ ପ୍ରକୃତି
ଭାସୁଅଛି ଆଜି ସୋଽହଂ ସଙ୍ଗୀତେ,
ସେ ଆଲୋକମଦେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କରାଇଜ
ନାଚୁଅଛି ଆଜି ସୋଽହଂ ଇଙ୍ଗିତେ ।
ସେ ଆଲୋକ-ଉଷା ସୃଷ୍ଟି-ପରାଣେ
ଦେଇଅଛି ଆଜି ସୋଽହଂ କିରଣ,
ସେ ଆଲୋକ-ସର ସୃଷ୍ଟି-ଉଷରେ
ସୃଜିଅଛି ଆଜି ସୋଽହଂ ଶରଣ ।
ସୋଽହଂ ହିଲ୍ଲୋଳେ ସୃଷ୍ଟିତରଣୀ
ଅମୃତ ସାଗରେ ଭାସଇ
ସୋଽହଂ ସ୍ୱପନେ ସୃଷ୍ଟି-କୁମାରୀ
ଅମୃତ-ତଳପେ ହସଇ ।

***

୨୯ । ଚିର ଅଭିଶପ୍ତ

ଯମୁନା ତରଙ୍ଗମାଳେ ନାଚେ ସେ ମଉନେ;—
ବିରହ-ଦଗ୍‌ଧ-ବକ୍ଷେ ମିଳନ ଆରତି
ଦେଖାଏ ନିଭୃତକୁଞ୍ଜେ ଅତୀତର ସ୍ମୃତି;
ପଲକେ ପଲକେ ମିଶେ ଅନନ୍ତଗଗନେ;
କେଳିକଦମ୍ବ ଅନ୍ତରେ ଖେଳେ ତା ମୁରଲୀ;
ତରୁଣ ସବିତା ତାପେ ବିରହ-ବଉଦ
ଭାସିଯାଏ ଅଲକ୍ଷିତେ, ମିଳନ ଜଳଦ
ଦେଖା ଦେଇ ଭେଟିଯାଏ ଅନନ୍ତ ଲହରୀ ।
ମରୀଚିକା ଆସେ ମୁହିଁ ଭ୍ରମୁଛି କାନ୍ତାରେ ?
ଆଶା-କୁହୁକିନୀ-ପଦେ ବିକିଛି ଅନ୍ତର ?
କାୟାରୂପୀ ଛାୟା ମୋର ନୟନର ତାରା ?
ଚକିତେ ଚମକି ଏବେ ଶୁଣଇ ଆକୁଳେ—
"ଅଭିଶାପ ବାରି ସଙ୍ଗେ ଗରଳ ମନ୍ତର
ଗଢ଼ିଅଛି ତୋ ପରାଣେ ହଳାହଳ କାରା ।"

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୩୦ । ଅବଳା-ବଳି *

(୧)

ହସହସ ମୁଖ ଢଳଢଳ ଆଖି
'ସେନେହଲତା'—
ବଙ୍ଗଜନନୀ-ଗଳମୁକ୍ତା,
ଜନକ-ଜନନୀ-ନୟନତାରା,
ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀ-ହୃଦୟକାରା,
କୁମାରୀମନ୍ଦିର-ସନ୍ଧ୍ୟା ଆରତି,
ଯୌବନଗଗନ-ଚପଳାକାନ୍ତି;—
କ୍ଷଣେ ଦେଖାଦେଇ, କ୍ଷଣକେ ରସାଇ
କ୍ଷଣକେ ଭସାଇ, କ୍ଷଣକେ କନ୍ଦାଇ
କାହିଁଗଲୁ ଲୋ ?
କେଉଁ ଯବନିକା ପରପାରଦେଶେ
ମିଶିଗଲୁ ଲୋ ?
କେଉଁ ମାୟାପୁରୀ ମୋହଜାଲେ ତୁହି
ପଡ଼ିଗଲୁ ଲୋ ?
କେଉଁ ସରଗର ତାରକା କିରଣେ
ଭାସିଗଲୁ ଲୋ ?
କେଉଁ ବସନ୍ତର ମଳୟମନ୍ତରେ
ଭୁଲିଗଲୁ ଲୋ ?
କେଉଁ ସିନ୍ଧୁତଟେ ତରଙ୍ଗଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ମିଶିଗଲା ତୋର ପରାଣ,
କେଉଁ ଗିରିଗୁହା-ଶିଶିର ବିତାନେ
କରୁଅଛୁ ଏବେ ଧିଆନ ?
କେଉଁ ତରଙ୍ଗିଣୀ-ତରଳ ଚାହାଣୀ
କିଣିନେଲା ତୋର ଅନ୍ତର,
କେଉଁ ଝରଣାର ଝରଝର ତାଳେ
ପାଇଗଲୁ ପ୍ରେମମନ୍ତର ?
କେଉଁ ଯମୁନାର ସିକତା-ପୁଳିନେ
ବାଜିଲା ମୋହନ ମୁରଲୀ;

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୁଣିଲୁ କରୁଣ କାକଳି,
ପାଇଗଲୁ ପ୍ରେମପତର,
ଦହିଦେଲା ତୋରଅନ୍ତର;
ଚାହିଁ ରହିଥିଲୁ ଅନନ୍ତ ଆକାଶେ
ହୋଇଥିଲୁ ତୁହି ବାଇ ଲୋ,
ଏତେଦିନେ ତୋର ପୂରିଅଛି ଆଶା
ବର ଦେଲେ ପ୍ରାଣସାଇଁ ଲୋ ।

(୨)

ଅନଳ ପରୀକ୍ଷା କାଳ ଆଗତ,
ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା ସରଳଚିତ୍ତ ।
ଡ଼ହଡ଼ହ ହେଲା ଅନଳକଣା,
ହଜିଗଲା କ୍ଷଣେ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ।
ଶିରୀଷକୋମଳ ଯୁବତୀ ପ୍ରାଣ
ଅନଳ ଉତ୍ତାପେ ହେଲା ଉଚ୍ଛନ୍ନ ।
କୁଳିଶକଠୋର ଯୁବତୀ ପଣ
ଦେଖିଲେ ଗଗନେ ଗୁରୁ ତପନ ।
ହାହାକାର ତାପେ ତପନକର
ଛାଇଦେଲା କ୍ଷଣେ ସାରା ସଂସାର ।
ଭୀଷଣ ଧରମ ଅବଳା ବାଣୀ
ଶୁଣିଲେ ଚକିତେ ଚକରପାଣି ।
ମରମେ ମରମେ ପାଇଲେ ବ୍ୟଥା,
ଲୋତକସାଗରେ ପୋତିଲେ ମଥା
ବାସୁକୀ ରାଜନ ତକ୍ଷକ ପୁରେ
ଦେଖିଲେ ଅବଳା ଅନଳକରେ ।
କ୍ରୋଧେ ଥରଥର ହେଲେ ରାଜନ,
ଯୁବତୀ-ସନ୍ତାପ ଦହିଲା ପ୍ରାଣ ।
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ନୀଳାମ୍ବୁପତି
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ହେଲେ ଅଧୀରନୀତି;
ବେଳାଭୂମିଶିରେ ପିଟିଲେ ମଥା,
ଶୁଣାଇଲେ କ୍ଷଣେ କୋପବାରତା:—

Digitized by srujan ka@gmail.com

''ଦୂରନ୍ତ ଅନଳ, ଧିକ ତୋ ବଳ,
ପାମର ଅନଳ, ଧିକ ତୋ ଶର !
ଜତୁଗୃହ ଦିନେ କଲୁ ଦହନ,
ଲଙ୍କାପୁରୀ ହେଲା ଭୀମ ଶ୍ମଶାନ,
ରୋମନଗରୀର ଛବିଳ କାନ୍ତି
ଖାଇଥିଲୁ ଦିନେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀଧିତି;
ଖାଉଅଛୁ ଏବେ କେତେ ନଗର,
ତେବେ ପୂରୁ ନାହିଁ ତୋର ଅନ୍ତର ?
ସତୀଶିରୋମଣି ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ
ନେଇଥିଲେ ଦିନେ ତତେ ହୃଦେ ବରି;
କେତେ ରାଜପୁତ ଜହର ବ୍ରତ
ଦେଖିଥିଲୁ ତୁହି ହୋଇ ଉଷତ
କେତେ ଧର୍ମବୀର ପ୍ରାଣଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ଗାଇଅଛ ତୋର ଖରନିଶ୍ୱାସ ।
ତେବେ ମେଣ୍ଟୁନାହିଁ ତୋର ପିପାସା
ତେବେ ଛାଡୁନାହିଁ ରକତ ନିଶା ?
ଦୟାମାୟା ଶିରେ କରି ପ୍ରହାର
କିପରି ପିଇବୁ ବାଳା-ରୁଧିର ?
କୋମଳ କଳିକା ଲାବଣ୍ୟ ଠାଣି,
କଳନାଦୀ ବୀଣା ଲଳିତ ବାଣୀ,
କାହିଁକି ହରୁଛୁ ଆରେ ପାମର
କାହିଁକି ଦେଖାଉ ରାକ୍ଷସବଳ ?
ଲବଣୀପିତୁଳା-ହୀରକହସ,
ସରଗ-ସୁଷମା ସୌରଭରସ,
କାହିଁକି ହରୁଛୁ ଆରେ ଦଇତ,
କାହିଁକି ଦେଖାଉ ରାକ୍ଷସଚିତ୍ତ ?
ଛାଡ଼ିଦେ ଛାଡ଼ିଦେ କୁମାରୀବାଳା,
ଜନମେ ମରଣେ ସେ ତ ଅବଳା;
ଛାଡ଼ିଦେ, ଛାଡ଼ିଦେ ଯୌବନଶିରୀ,
ମଧୁମାସ ଆଶେ ହୁଏ ସେ ଘାରି;
ଛାଡ଼ିଦେ, ଛାଡ଼ିଦେ 'ସେନେହଲତା'
ବର ଦେବେ ତୋତେ ବିଶ୍ୱକରତା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଇବୁ ରେ ତୁହି ଆଶିଷ-ଧାରା,
ପାଇବୁ ରେ ତୁହି ପ୍ରୀତି-ପସରା ।
ପାଇବୁ ରେ ତୁହି ଶାନ୍ତି-ଉଦକ,
ଖେଳିଯିବ ପ୍ରାଣେ ଶିବ-ପାଦୁକ ।
ଛାଡ଼ିଦେ, ଛାଡ଼ିଦେ ଅନଳ ଭାଇ,
ନାଚିବି ରେ ମୁହିଁ ତୋ ଗୀତ ଗାଇ ।
ଛାଡ଼ିଦେ, ଛାଡ଼ିଦେ ଅନଳ ମିତ,
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଶୁଣିବୁ ଗୀତ ।
ଛାଡ଼ିଦେ, ଛାଡ଼ିଦେ, ବନ୍ଧୁ ଅନଳ,
ଏତିକି ମାତର ମାଗୁଣି ମୋର ।"

ଅଶନି ସମାନ ଅନଳ ପ୍ରାଣ
ଫିଙ୍ଗି ଦେଲା ଦୂରେ ସିନ୍ଧୁ ଧିଆନ ।
ଫିଙ୍ଗିଦେଲା ଦୂରେ ମାୟା ମମତା,
ନ ଶୁଣିଲା ବାରେ କାକୁତି କଥା ।
ଦେଖାଇଲା ତାର ତାଣ୍ଡବଲୀଳା;—
ଦେଖାଇଲା ବିଶ୍ୱେ ରୁଧିରଖେଳା ।
ଲଙ୍କାପୁରୀ କଥା ଭାବିଲା ମନେ,
ସଂହାର ମୂରତି ଭଜିଲା କ୍ଷଣେ ।
ଦେଖାଇଲା ତାର ଜଠରାନଳ,
ଆସିଲା 'ଲତା'ର ଅନ୍ତିମକାଳ
ଦୁର୍ଗାଠାକୁରାଣୀ (୧)ଚରଣକମଳେ
ଢାଳିଦେଲା ବାଳା ଭକତି,
ସ୍ୱପନ ଆଦେଶ—ବିଧିର ବିଧାନ
ହୃଦ ଦେଲା ତାର କରତି,
ଫିଙ୍ଗିଲା ଯୌବନମିନତି ।
ହାଟ କାରବାର
ହେଲା ନାରଖାର,
ଆସିଲା ଅକାଳ ବରଷା,
ତୁଟିଲା ବେପାରୀ ଭରସା ।
ଜୀବନସଉଦା
ହୋଇନାହିଁ ଅଧା,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅକାଳେ ପଡ଼ିଲା ବଜର,
ଦେଖାଇଲା ତାର ହୁନ୍ଦର
ପୂର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଚାନ୍ଦ
ହସେ ଗଦଗଦ,
ଦେଖା ଦେଲା ରାହୁକବଳ,
ତୁଟିଲା ଜୀବନ-ସମ୍ବଳ ।

(୩)

ହିନ୍ଦୁ ବୋଲାଅ ବିଶ୍ୱସମାଜେ
ଦେଖୁଛ କିପରି ଅବଳାବଳି,
ଆର୍ଯ୍ୟରକତେ ଗଢ଼ାଯାଇ ତନୁ
ପିନ୍ଧେ ସେ କିପରି ପାପଶିକୁଳି ?
ସରସ୍ୱତୀତୀରେ ସମାବେଦଗାନେ
ଶୁଭୁଥିଲା ଦିନେ ବିଜୟନାଦ,
କର୍ମନାଶାର ଖର ନିଶ୍ୱସିତେ
କାହିଁକି ରେ ଆଜି ଏ ପରମାଦ ?
ହିନ୍ଦୁରମଣୀ ଜଗତବନ୍ଦ୍ୟା—
ସୀତା ଦମୟନ୍ତୀ ସରଗ କନ୍ୟା,
କାହିଁକି ଆଜି ଏ ରାକ୍ଷସୀ ନୀତି—
ଘୋଟିଅଛି ଦେଶେ ଏ ପାପବନ୍ୟା ?
ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ସତ୍ୟ ଆଧାର,
ହିନ୍ଦୁ ବିବାହ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ,
କାହିଗଲା ସେହି ଅତୀତ କୀରତି
ଅତୀତ ବିଭୂତି ମୁକ୍ତିମାର୍ଗ ?
ହିନ୍ଦୁ ପରାଣେ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ଆଚାର
କିପରି ସହୁଛି ଆର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ତ,
ହିନ୍ଦୁ ବିବାହେ ଶୁଳ୍କ ବନ୍ଧନ
କିପରି ଦେଖୁଛି ବେଦଭକ୍ତ;
ହିନ୍ଦୁ ଯୁବକ ଅର୍ଥଲୋଲୁପ
କିପରି ଦେଖୁଛ ଭାରତମାତା ?
ହିନ୍ଦୁ ସନ୍ତାନ କାଞ୍ଚନ ଆଶେ
କାହିଁକି ରେ ଆଜି ବିକଇ ମଥା ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଉଠିଛି ଅଗ୍ନି, ଖାଇଛି ଅବଳା,
ଅନଳତର୍ପଣ କରିଛି 'ଲତା'
କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଗ୍ନି, ସ୍ତବ୍ଧ ଭାରତ,
ହିମାଚଳପତି ପାଉଛି ବ୍ୟଥା ।
ଉଠିଛି ଅଗ୍ନି, ଧପଧପ ହୋଇ
ଜଳୁଛି ରେ ଆଜି ଭାରତପ୍ରାଣେ
କାନ୍ଦୁଅଛି ଆଜି ଜନନୀ ଗଙ୍ଗା
ବଙ୍ଗସାଗର ତଟିନୀ ସଙ୍ଗେ
ଉଠ ହେ ଅଗ୍ନି, ଦେଖାଅ ପ୍ରତାପ,
ଖେଳିଯାଉ ବାରେ ପ୍ରଳୟଲୀଳା
ଅନଳନୃତ୍ୟେ ଭାରତଜନନୀ
ଦେଖିଯାଉ ବାରେ ବାଡ଼ବଖେଳା
ଭୈରବ ନାଦେ ଅନଳଶିଙ୍ଗା
ବାଜି ଯାଉ ଆଜି ଭାରତବକ୍ଷେ
ଶୁଣି ସେ ଶବଦ ଆର୍ଯ୍ୟସନ୍ତାନ
ଜାଗିଉଠୁ ବାରେ ସମାଜକକ୍ଷେ
ବିଦ୍ୟାସାଗର, କେଶବଚନ୍ଦ୍ର—
ଜୀବନଦୀକ୍ଷା ଜାଗୁ ଭାରତେ
ଆର୍ଯ୍ୟଚରିତ-ଗୌରବଗାଥା
ଗାଇ ଯାଉ କବି ଅମରଗୀତେ ।

* ବଙ୍ଗବାଳିକା କୁମାରୀ ସ୍ନେହଲତାର ଆତ୍ମ-ବିସର୍ଜନ ଦିନେ ଭାରତରେ ଚହଳ ପକାଇଥିଲା । ସ୍ନେହଲତା ଗୋଟିଏ ଦରିଦ୍ର ବଙ୍ଗୀୟ ପରିବାରର କନ୍ୟା । ତା'ର ବାପା ଯୌତୁକ ଦାବୀର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଝିଅକୁ କିପରି ବିବାହ ଦେବେ,ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କର ଦୁଃଖର ଅବସାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ନିଜ ଲୁଗାରେ କିରାସିନ ଢାଳି ନିଆଁ ଲଗାଇ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଏହି ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଘଟଣା ଦେଶରେ ଶୋକର ଛାୟା ଖେଳାଇ ଦେଇଥିଲା ।
(୧) ସ୍ନେହଲତାର ଶେଷ ପତ୍ରରୁ ପ୍ରକାଶ,ସେ ମରଣର ପୂର୍ବଦିନ ରାତ୍ରରେ ଦୁର୍ଗା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ଶୁଭବିଧାନର ସଂକେତ ପାଇଥିଲା ।

* * *

Digitized by srujanika@gmail.com

୩୧ । ପରାଣ ଦେବତା

ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଗଗନେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପରାଣେ
ବୁଲି ଦିନସାରା ନାଥ,
ଉଦାସହୃଦୟେ ତବ ଶ୍ରୀଚରଣେ
ବଢ଼ାଇଛି ମୁହିଁ ହାତ ।
ଆକୁଳ-ପରାଣ ବ୍ୟାକୁଳ-ବାସନା
କରିଛି ଜୀବନ ଜ୍ୱର,
ତବକୃପା-ବାରି-ଆଶାୟୀ ପଥିକ
ଇଚ୍ଛେ ତବ ଶ୍ରୀପୟର ।
ଅନନ୍ତ-ପିପାସା-ଉଦ୍ଦାମ ଆବେଗ
ଜାଗିଥିଲା ଦିନେ ପ୍ରାଣେ,
ଅକାଳ ଚପଳା ଦେଖାଦେଇ କ୍ଷଣେ
ହରିଲା ସେ ଶିରୀ ଶୂନ୍ୟେ ।
ଅନନ୍ତ କଳ୍ପନା ଅନନ୍ତ ଜଳ୍ପନା
ଅନନ୍ତ ମୋ ପ୍ରାଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ,
ତେବେ କାହିଁ ପାଇଁ ଛାୟା ସଙ୍ଗେ ମୁହିଁ,
ଭ୍ରମିବି ଏ ଧରାକକ୍ଷ ?
ଅମୃତ ରାଗିଣୀ-ଅଶରୀରୀ ବାଣୀ
ବାଜିଥିଲା ଦିନେ ପ୍ରାଣେ,
ତେବେ କାହିଁପାଇଁ କାୟା- କୁହୁକିନୀ
ଲୀଳାମୟୀ ମୋ ଜୀବନେ ?
ମନ୍ଦାକିନୀ ଧାରା କଳକଳ ତାନେ
କରିଥିଲା ମୋତେ ମୁଗ୍ଧ,
ତେବେ କିପାଁ ମୁହିଁ କର୍ମନାଶା ତଟେ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ-ଇନ୍ଧନ-ଦଗ୍ଧ ?
ବସନ୍ତ-ସୌରଭ-ସଞ୍ଜୀବନ-ଶକ୍ତି
ଦେଇଥିଲା ନବ ଦୀକ୍ଷା,
ତେବେ କାହିଁ ପାଇଁ ମୋହ-ପାଶେ ପଡ଼ି
ଭୁଲିବି ସେ ମହାଶିକ୍ଷା ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଦୀକ୍ଷା ପାଇ ମୁଁ ପ୍ରେମେ ମହାବଳୀ
ଶାଶ୍ୱତ-ନିଳୟବାସୀ;
ସେ ଶିକ୍ଷା ହେଉ ମୋ ପରାଣ-ଦେବତା-
ଜଡ଼-ଜୀବନ-ତୁଳସୀ ।

*

୩୨ । ଅଭୟବାଣୀ

ବିହରେ ରଜନୀରାଣୀ ନିଶାକର କୋଳେ,
ବିହରେ ମୃଦୁ ସମୀର ସରସୀ ବିତାନେ,
ବିହରେ ପାଦପପୁଞ୍ଜ ଜୋଛନା କାନନେ,
ବିହରେ ପ୍ରକୃତିରାଣୀ ମଧୁମାସ ଭୋଳେ,
ଅତର୍କିତେ, ଅଲକ୍ଷିତେ ତଟିନୀଯୁଗଳ,
ଦେଖୁଛନ୍ତି କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଅମୃତ ନିଶାଣ,
ଭୋଗୁଛନ୍ତି ପ୍ରେମଭରେ ଯୌବନ-ଧିଆନ
ଖୋଲିଛନ୍ତି ସୁପ୍ତତନ୍ତୀ ମଧୁର ଝଙ୍କାର ।
ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗୀତ—ଉତ୍ତାଳ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ମିଶିଯିବେ ଦିନେ ଏହି ଲଳିତ ଝଙ୍କାର,
ଉଭେଇବ ଦିନେ ଏହି ଭବଲୀଳାଖେଳା ।
ଚାଲ ରେ ଅନନ୍ତଯାତ୍ରୀ ପରମ ହରଷେ ।
ଏହିତ ସମ୍ମୁଖେ ରାଜେ ବଇକୁଣ୍ଠପୁର;
ଭୁଲିଯିବି କ୍ଳାନ୍ତି ଶ୍ରାନ୍ତି ପାଇ ଶୁକ୍ରତାରା ।

* * *

୩୩ । ସିନ୍ଧୁ-ତୀରେ

୧

ସିକତା-ମରୁ-ରାଇଜେ ରଚିଅଛି କୁଶାସନ,
ଅନନ୍ତ-ବାଲୁକା-କଣା ଦେଇଛି ପ୍ରେମ-ଆସନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗନ୍ଧବହ ସମୀରଣ ଦେଖା ଦେଇ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ
ଲୁଚୁକାଳି ଖେଳ ଛଳେ ହସୁଅଛି ନବପ୍ରାଣେ ।
ଶିଶିର-ମୁକୁତା-ରାଶି ବରୁଷୁଛି ଧରାରାଣୀ,—
ପାପତାପଜରାହରା ମନ୍ତ୍ରରେ ମୁଗ୍ଧ ଅବନୀ ।
ଅନନ୍ତ ତାରକାମେଳା ଭାସୁଅଛି ସିନ୍ଧୁନୀରେ ।
ଅନନ୍ତ ଜୀବନଖେଳା ଲାଗିଅଛି ସିନ୍ଧୁତୀରେ ।
ଅନନ୍ତ-ଆବେଗ-ଭରା ଢଳ ଢଳ ନିଶାମଣି
ଛାଡ଼ିଅଛି ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ-ତରିଣୀ ।
ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ-ଆଧାର ଦିଗନ୍ତ-ଗଗନ-କାନ୍ତି
ଦେଇଅଛି ଶୁଭକ୍ଷଣେ ସିନ୍ଧୁବକ୍ଷେ ଶୁଭ୍ରଶାନ୍ତି ।
ଅନନ୍ତ ଅକାଶ-ପଟ୍ଟେ-ଫୁଟନ୍ତ-ଅମର-ସଭା
ଦେଖୁଅଛି କୁତୂହଳେ ସିନ୍ଧୁରାଣୀ ଗଭାଶୋଭା ।

୨

ଆସିଅଛି ସିନ୍ଧୁ ତବ ତଟଦେଶେ,
ଆସିଅଛି ସିନ୍ଧୁ ତବ ମାୟାପାଶେ ।
ଆସିଅଛି ସିନ୍ଧୁ ତବ ପ୍ରେମକୋଳେ,
ଆସିଅଛି ସିନ୍ଧୁ ତବ ପ୍ରୀତିଭୋଳେ ।
ଆସିଅଛି ସିନ୍ଧୁ ଆଶାୟୀ ପରାଣେ,
ଆସିଅଛି ସିନ୍ଧୁ ଅମୃତ-ଧିଆନେ ।
'କାହିଁ ସେ ଅମୃତ', 'କାହିଁ ସେ ଅମୃତ',
କହିଦିଅ ବାରେ, ଯାଉ ମୋ ଦୁରିତ ।
'କାହିଁ ସେ ଅମୃତ', 'କାହିଁ ସେ ଅମୃତ',
କହିଦିଅ ବାରେ, ହେବି ମୁଁ ଉଷତ ।
'କାହିଁ ସେ ଅମୃତ', 'କାହିଁ ସେ ଅମୃତ',
କହିଦିଅ ବାରେ, ହେବି ମୁଁ ମୁକତ ।
'କାହିଁ ସେ ମଦିରା', 'କାହିଁ ସେ ମଦିରା',
କହିଦିଅ ବାରେ, ହୁଏଁ ଆତ୍ମହରା ।
'କାହିଁ ସେ ମଦିରା',' କାହିଁ ସେ ମଦିରା',
କହିଦିଅ ବାରେ ଚମକୁ ଚପଳା ।
'କାହିଁ ସେ ମଦିରା', 'କାହିଁ ସେ ମଦିରା',
କହିଦିଅ ବାରେ, ହସୁ ବିଶ୍ୱସାରା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କହିଦିଅ ବାରେ ଅନ୍ତର ବାରତା,
କହିଦିଅ ବାରେ ପରାଣର କଥା ।
କହିଦିଅ ବାରେ ଗୁପତ ମନ୍ତର—
ଫେଡ଼ିଦିଅ ବାରେ ହୃଦୟତନ୍ତର ।
କହିଦିଅ ବାରେ ସେ କାଳର କଥା,
ଯେ କାଳେ ଚେତନା ଟେକୁଥିଲା ମଥା ।
କହିଦିଅ ବାରେ ସେ ଯୁଗ-କାହାଣୀ,
ଯେକାଳେ ଭାତିଲା ଚେତନା-ଚାହାଣି ।
କହିଦିଅ ବାରେ ସେ ପୁର-ମହିମା,
ଯେ ପୁରେ ରାଜଇ ବସନ୍ତ-ନୀଳିମା
କହିଦିଅ ବାରେ ସେ ମୁଲକ-ବାଣୀ
ଯେ ମୁଲକେ ଶୋଭେ ସରଗ-ବିନ୍ଧାଣୀ ।
ମେଲିଦିଅ ବାରେ ମନ୍ଦାକିନୀ-ତାନ,
ଭାଙ୍ଗିଯାଉ ମୋର ଅଳୀକ ସ୍ୱପନ ।
ଖେଳିଯାଉ ବାରେ ଅନନ୍ତ ତରଙ୍ଗ,
ନାଚିଯାଉ ମୋର ଛାୟାସଙ୍ଗୀ ଅଙ୍ଗ ।
ମେଲିଦିଅ ବାରେ ସଙ୍ଗୀତ-ଲହରୀ,
ମିଶିଯାଉ ମୋର ଯଉବନ-ଶିରୀ ।
ଖୋଲିଦିଅ ବାରେ ଅନନ୍ତ ପରାଣ,
ମିଶିଯାଉ ମୋର ଧାରଣା-ଧିଆନ ।

***

୩୪ । ମୋ ପସରା

ଦିବା ଅବସାନେ ମୁହିଁ
(ମୋର)ଦୁଃଖ ପସରାକୁ ବୋହି
ବାସନା କାନନେ ଏକାକୀ ଗୋପନେ
କେତେ ଆଶାର କୁସୁମ ତୋଳଇ ।
ନୟନ ନୀରରେ ଧୋଇ
ସ୍ନେହେ ଡାଲାରେ ଭରଇ
ଆଲୋକ ହୋଇଲେ କୁସୁମ ମଉଳେ
(ମୁଁ ତ) ଖାଲି ଦୁଃଖଡାଲା ଘେନି ଘୂରଇ ।
***

Digitized by srujanika@gmail.com

୩୫ । ନବ ବର୍ଷର ଭିକ୍ଷା

ଦିଅ ଦେବବାଳା ପ୍ରେମେ ହୁଳହୁଳି,
ଦିଅ ଗିରିଦରୀ ପ୍ରେମେ କରତାଳି ।
ଦିଅ ଗ୍ରହ ତାରା ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ,
ଦିଅ ଧରାରାଣୀ ମଳୟ ପବନ ।
ଦିଅ ଉଷାଯୋଷା ସଙ୍ଗୀତ-ସୁଷମା,
ଦିଅ ନିଶାନାଥ ପ୍ରୀତି-ମାଧୁରିମା ।
ଦିଅ ହେ ବରଷା ଚପଳା-ଚମକ,
ଦିଅ ହେ ଶରତ ସୌରଭ-କନକ ।
ଦିଅ ତରଙ୍ଗିଣୀ ତରଳ ଚାହାଣୀ,
ଦିଅ ତାମରସ ଢଳ ଢଳ ଠାଣି ।
ଦିଅ ପ୍ରେମସିନ୍ଧୁ ଗୁପତ ମନ୍ତର,
ଦିଅ ହେ ତରଙ୍ଗ ଅମିୟ ଅନ୍ତର ।
ଦିଅ ଶଇଶବ ସରଳ ସରାଗ,
ଦିଅ ଯଉବନ ପୀରତି-ପରାଗ ।
ଦିଅ କବିକୁଳ ମଙ୍ଗଳ-ଆଳତି,
ଦିଅ ତୁଳିକାର ତୁଳିକା-ଭାରତୀ ।
ଦିଅ ହେ ନାବିକ ଶୁକତାରା-ଶିରୀ,
ଦିଅ ରଣବୀର ଜୟ-ତୁରୀ-ଭେରୀ ।
ଯେ ରଣେ ବଇରି ପରାଣ-ସଙ୍ଗାତ,
ଯେ ରଣେ ମରଣ ମୁକତିର ପଥ,
ଯେ ରଣେ ଶୋଣିତ ଅଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳି,
ଯେ ରଣେ ଚେତନା ସରଗ-ବିଜୁଳି;—
ସେହି ରଣନିଶା ଘାରିଦେଉ ପ୍ରାଣ,
ପେଷି ଦେଉ ପାଶେ ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ।
ସେହି ରଣଶେଯେ ଶୋଇବି ମୁକର;
ଅମର-ସ୍ୱପନେ ଜାଗିବ ଅନ୍ତର ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୩୬ । ବସନ୍ତାଗମେ

(୧)

ବସନ୍ତରେ !

ଏ ଦୁଃଖି-କୁଟୀରେ ଆସିଛୁ କି ଆଜି ?
ଦେଖାଇ ତୋହର ରୂପ ଛାୟାବାଜି,
କଳକଣ୍ଠେ ମେଳି ବିମୋହନ ତାନ
ହସାଇବୁ କି ରେ ଏ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ପରାଣ ?
ଭୁଲିବ କି ଦୁଃଖ ଦ୍ୱନ୍ଦ ?
ଶୁଖିବ କି ମୋର ଚିର ଅଶ୍ରୁବାରି,
ଦେଖାଦେବ ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ?
(ଆଜି) ତୋ ପ୍ରେମେ ତଟିନୀ ମୃଦୁ କଳସ୍ୱନେ
ଧାଉଛି ପୁଲକେ ମଧୁର ନର୍ତ୍ତନେ
ଫାଟି ପଡ଼େ ଫୁଲେ ତୀର ତରୁବର
ଡାକଇ କୋକିଳ ପଞ୍ଚମ ସୁସ୍ୱର,
ତୋର ପ୍ରେମେ ସମୀରଣ
ବୀଚିବାଳା ଗଣ୍ଡେ କୁସୁମ-କପୋଳେ
ଅରପେ ପ୍ରେମ-ଚୁମ୍ବନ ।
କାହିଁଥିଲୁ ? ଆଜି ନବ ବେଶ ଧରି
ଫୁଟାଇ ପାଦପେ କୁସୁମ-ମଞ୍ଜରୀ,
ଲତା ଅଙ୍ଗେ ରଚି ସୁମନ-ସମ୍ଭାର,
ବାଟେ ଘାଟେ ବୁଣି ଫୁଲ-ଉପହାର,
ଚହଟାଇ ମକରନ୍ଦ
ବରଷକ ଅନ୍ତେ ଆସିଛୁ ଜଗତେ
ବାଣ୍ଟିବୁ କି ସଦାନନ୍ଦ ?

ବସନ୍ତରେ !

ଫୁଲ ମଧୁହାସ, ମଳୟ ମରୁତ,
ତଟିନୀ-ନର୍ତ୍ତନ, ପିକ କଳରତ,
ନୀଳ ନଭକୋଳେ ତାରକା-ତାଣ୍ଡବ,
ବିମଳ ଚାନ୍ଦିନି ଛବି ଅଭିନବ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଖିଲି ତ ଏତେ କାଳ,
ନାଶିବ କି ଆଜି ମୋ ଚିର ବିଷାଦ
ତୋର ମୋହ-ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳ ?
ନୁହେଁ ତ ମୁଁ ଆଉ ବାଳକ ସରଳ,
ପିଇଲିଣି ଭବ- କପଟ ଗରଳ,
ମୁଖେ ମଧୁହାସ ଅନ୍ତରେ ଚାତୁରୀ,
କାଟିଛି ମୋ ଗଳା ଶାଣଣିଆ ଛୁରୀ,
ଆଜି ତୋର କୂଟହାସ୍ୟେ
ଦେଖା ଦେବ କିରେ ପ୍ରାଣ-ଭରା ହସ
ଚିରବିଷାଦିତ ଆସ୍ୟେ ?

(ତେବେ)ଫେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଦେଖା ତୋ ଅନ୍ତର,
ଅଛି କି ଅନ୍ତରେ, ଗୁପତ ମନ୍ତର,
ଯେଉଁ ପ୍ରେମମନ୍ତ୍ର ଯେ ପ୍ରେମ-ଚେତନା
ସଞ୍ଚାରିବ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରେମ-ଉନ୍ମାଦନା,
ମଧୁ ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ରସ;
ଥିଲେ ସେହି ପ୍ରେମ କର ଦୁଃଖି-ପ୍ରାଣ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧା ରସ

(୨)

(ତଟିନୀ ତୀରେ ଅନୁଚିନ୍ତା)

ପ୍ରେମେ ଢଳ ଢଳ ମଧୁ ସୁହାସିନୀ
ନାଚି ନାଚି କିପାଁ ବହୁଛୁ ତଟିନୀ ?
ଉଛୁଳେ ପରାଣ ପ୍ରେମର ତରଙ୍ଗେ,
ଫୁଟି ପଡ଼େ ହସ ଚାରୁ ବୀଚି ରଙ୍ଗେ,
କାହିଁକି ଏଡ଼େ ଅଥୟ ?
କାହା ପାଇଁ ଆଜି ଏତେ ହସ ଖେଳେ,
କିଏ ସେହି ପ୍ରେମମୟ ?

ବୃକ୍ଷ ଅଙ୍ଗ ମଣ୍ଡି ନବୀନ ପଲ୍ଲବେ,
ଚହଟାଇ ଦିଗ ମୁକୁଳ ସୌରଭେ,
କା'ପାଇଁ ଏ ବେଶ ତୋର ସହକାର ?
ଏତେ ଫୁଲ-ସୃଷ୍ଟି- ପ୍ରେମ ଉପହାର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କିପାଁ ଆଜି ହସରାଶି ?
କାହାଲାଗି ତୋର ଫୁଲ ଆଭରଣ
କିଏ ସେ ପ୍ରେମ-ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ?

କିଶଳୟ କୁଞ୍ଜେ କା'ପାଇଁ ଗୋପନେ
ଗାଉ ପ୍ରେମ-ଗୀତ କୋକିଳ ପଞ୍ଚମେ,
ମନ ମୋହକରୀ ତୋ ସ୍ୱରଲହରୀ
ଢାଳି ଦିଏ ପ୍ରାଣେ ଶତ ଶାନ୍ତିବାରି,
କହ କହ ଆଜି ପିକ,
କାହା ପାଇଁ ତୋର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ସଙ୍ଗୀତ,
କିଏ ସେ ପ୍ରେମ-ରସିକ ?

ହସି ହସି ତାରା ସୁନୀଳ ଗଗନେ ?
ଦେଖୁଁ କିପାଁ ମୁଖ ନୀର-ଦରପଣେ ?
ଏତେ ହସ ଚନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ରେ ଆଜ
କାହିଁକି ରଜନୀ ଏତେ ଶୋଭା-ସାଜ
କିପାଁ ଚୋର ସମୀରଣ,
ଫୁଲେ ଫୁଲେ ନାଚୁ ଜଳ କଲତାନେ,
କିଏ ତୋର ପ୍ରେମଧନ ?

(ପୁଣି)କା' ଲାଗି ମଧୁରେ ହସି ଆସେ ଉଷା ?
କୁଙ୍କୁମ-ଦୁକୂଳ ଚାରୁ ରତ୍ନଭୂଷା ?
ନବୀନ ସୁହାଗେ ପ୍ରେମେ ଢଳି ଢଳି
ଲାଜେ ହସି କିପାଁ ଫୁଟେ ଫୁଲ କଳି ?
କାହା କୁହୁକ ପରଶେ
ଜଳ ସ୍ଥଳ ନଭ ବିଶ୍ୱ ଚରାଚର
ମଧୁର ପ୍ରଣୟେ ହସେ ?

ମଉନେ ବିଷାଦେ ବସିଥିଲି ଏକା,
କିଏରେ ଗୋପନେ ଦେଲୁ କ୍ଷଣେ ଦେଖା,
(ମୋର) ଆଖିଟିପି ଧରି ପ୍ରେମର ଚୁମ୍ବନେ
ଆଣିଲୁ କି ସ୍ୱର୍ଗ ଏ ଦୀନଭୁବନେ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଖା ଥରେ ମୁଖ ତୋର,
କିଏ ରେ ରସିକ ? ପ୍ରେମର ବସନ୍ତ !
କିଏ ରେ ହୃଦୟ-ଚୋର ?

ଦେଖା ଦେଲୁ ଯେବେ ଆଜିରେ ବସନ୍ତ !
ଘେନ ହୃଦୟର ପୀରତି ଅନନ୍ତ,
ଢାଳ ମୋର ପ୍ରାଣେ ଉଷ୍ଣ ପ୍ରେମଧାରା,
ହେଉ ପ୍ରାଣ ମମ ପ୍ରେମେ ମତୁଆଲା,
ସିଞ୍ଚ ସୁଧା ସଞ୍ଜିବନୀ,
ହସି ହସି ବନ୍ଧୁ ! ହସାଅ ମୋତେ ହେ,
ହସାଅ ବିଶ୍ୱ ଅବନୀ ।

ଆଜି ବନ୍ଧୁ କର ସ୍ନେହ ଆଶୀର୍ବାଦ,
ଘୁଞ୍ଚୁ ଜୀବନର ଚିର ଅବସାଦ,
ନଦୀ କଳତାନେ ବିହଙ୍ଗକୂଜନେ,
ସମୀର ଚୁମ୍ବିତ ସୁରଭି ସୁମନେ,
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ରବି ହାସେ
ତୋ ପ୍ରେମମୂରତି ଦେଖେଁ ମୁଁ ଅଙ୍କିତ,
ଦେଖେଁ ଚିର ମଧୁମାସେ ।

***

୩୭ । ବର୍ଷ ଶେଷେ

ବର୍ଷ ଶେଷେ ଆଜି ଆସିଛି ବନ୍ଧୁ
ନିଗୂଢ଼ ନିୟତି-ନିୟମେ ଘୂରି,
ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି କେତେ ଅପ୍‌ସରା ରାଜ୍ୟେ
ଦେଖି କେତେ ମାୟା-ମୋହନ-ପୁରୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୁଲୁଛି ଗଗନେ ଗ୍ରହ-ମଣ୍ଡଳେ
ଦେଖିଛି ଭାନୁ ଭାସ୍ୱର କାନ୍ତି,
ସୁଶୀତଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣେ
ଲଭିଛି ପ୍ରାଣେ ବିମଳ ଶାନ୍ତି ।
ଫେନିଳ କଲ୍ଲୋଳ ସିନ୍ଧୁ ତରଙ୍ଗେ
ମୋର ହାସ୍ୟ ରାଶି ଯାଇଛି ମିଶି,
ମନ ଦୁଃଖେ ତୁଙ୍ଗ ଶୈଳଶିଖରେ
କାନ୍ଦିଛି ଏକା ଦିବସ ନିଶି ।
ଗ୍ରୀଷମର ତପ୍ତ ଝଞ୍ଜାପବନେ
ଜଳିଛି ଦଗ୍ଧ ପରାଣ ମୋର,
ବରଷା-ଆସାରେ ଲଭିଛି ଶାନ୍ତି,
ଦେଖିଛି କେବେ ତମିସ୍ର ଘୋର ।
ଖେଳିଛି ଶାରଦ ଶାନ୍ତ ଗଗନେ,
ହେମନ୍ତର ଶ୍ୟାମ ଶସ୍ୟହାସେ,
ଦାରୁଣ ଶୀତର ରୁକ୍ଷ ପବନେ
କାନ୍ଦିଛି ଦୀନଦୁଃଖୀ ଆବାସେ ।
ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ପୁଣି ଆସିଛି ଆଜି
ଉଲ୍ଲାସ-ପ୍ରାଣେ ବସନ୍ତରାଜ୍ୟେ,
ଚୈତ୍ରେ ଉଡ଼େ ମଧୁ-ଜୈତ୍ର କେତନ
କୁସୁମହସିତ ବିଶ୍ୱ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟେ ।
ପୂରି ନାହିଁ କେବେ ମୋର ବାଞ୍ଛାତ,
ଆଜି ଦେଲି ନୂଆ ଅଞ୍ଚଳ ପାତି,
ଚାହୁଁ ନାହିଁ ଚାରୁ ଚମ୍ପା ସୌରଭ,
ଚାହେଁ ନା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଚାନ୍ଦନୀଭାତି ।
ପଲ୍ଲି ଉପବନେ ଫୁଟିଛି ମଲ୍ଲି
ମଉନେ ମଧୁରେ ହସେ ଏକାନ୍ତେ,
ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁଟି ଝରି ପଡ଼େ ଧୀରେ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଶାନ୍ତ ତାର ନୟନପ୍ରାନ୍ତେ ।
ମାଗୁ ନାହିଁ ଆଜି ହାସ୍ୟ-ବିଷାଦର
ଚଞ୍ଚଳୋଦ୍‌ବେଳ ଲୋତକସିନ୍ଧୁ,
ଚାହେଁ ମଲ୍ଲି-ହିମ ଲୋତକ ତୁଲେ
ସମବେଦନାର ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଞ୍ଚଳେ ଭରିଲେ ଏ ବାଞ୍ଛାରତନେ
ଫେରିଯିବ ସେ ଯେ ନିଜ ଦେଶେ
ବର୍ଷ ଶେଷେ ବନ୍ଧୁ ଏତିକି ମାଗୁଣି,
ଏହି ନିବେଦନ ବର୍ଷ ଶେଷେ ।

***

୩୮। ବିସର୍ଜନ

୧

ଆଜି ବହେ ଖରତର ଚିର ବିସ୍ମୃତି-
ତଟିନୀ ଧନୀର ଧାରା,
ଫୁଲାଇ ଫୁଲାଇ ଫେନିଳ ସଲିଳ,
ଭାଙ୍ଗି ବିଷମ କାରା !
ସେ ତ କୂଳେ କୂଳେ ରଚି ଚାରୁ ଜନପଦ,
ଆକୁଳ ପୁଲକେ ଭାଷି ଗଦଗଦ
ଜ୍ୟୋସ୍ନା ଝଳକେ ହସି ଖଦଖଦ
ଭୁଲାଏ ଜଗତ ସାରା !
ଆଜି ବିସର୍ଜିବି ଗୋ ତାହାରି ସଲିଳେ
ମୋହୋରି ନୟନତାରା !

୨

ହାୟ ନୟନତାରାର ସହିତେ ଆଜି ଗୋ
ଭୁଲିବି ସକଳ ଆଶା !
ଭୁଲିବି ଅମିୟ- ମାଧୁରୀଜଡ଼ିତ
ପ୍ରଥମ-ପ୍ରେମ-ପିପାସା !
ଆଉ ଭୁଲିବି ତାହାର ହୃଦୟହରଷ,
ଭୁଲିବି ତାହାର ପ୍ରେମ-ପରଶ,
ଭୁଲିବି ତାହାର ସ୍ନିଗ୍ଧ ସରସ
ସୁଧା-ବିଷ-ମିଶା ଭାଷା !
ହାୟ ଚିରବିସ୍ମୃତି- ତଟିନୀ ସାଜିଲା
ମୋହୋରି କରମ-ନାଶା !

Digitized by srujanika@gmail.com

୩

ଆହା ଭୁଲିବି ମୋହୋରି କୁଞ୍ଜକାମିନୀ
ରଚିବାକୁ ଫୁଲମାଳା;
ବାଳ ତରୁତଳେ ସାଜିବ ନାହିଁ ତ
ଆଉ ସେ ପୂଜାର ଡାଲା !
ଆଉ କମଳନୟନେ ନୀଳ ଅଞ୍ଜନ,
ଅମଳ କପୋଳେ ମଧୁଚୁମ୍ବନ,
ବିମଳ ଲଲାଟେ ଚାରୁ ଚନ୍ଦନ
ଦେବାକୁ ଭୁଲିବ ବାଳା !
ସେ ତ ଖାଲି କଲବଲ ହେବ ଚିରଦିନ
ବଢ଼ାଇ ହୃଦୟଜ୍ୱାଳା !

୪

ଆଉ ବିଦ୍ରୁପଛଟା କାହିଁକି ତଟିନୀ
ଧବଳ ଫେନିଳ ହାସେ ?
ପରର ଦୁଃଖେ କରୁଣାର ଧାରା
ଗଳି ନାହିଁ କି ଗୋ ଆସେ ?
ସଖି ଦୟା ବହି ଥରେ କର କ୍ରନ୍ଦନ,
ତପତ ଶରୀରେ ଲେପ ଚନ୍ଦନ,
ହରିନିଅ ପୁଣି ସୁଖ-ନନ୍ଦନ-
ବିରହ କରୁଣଭାଷେ !
ଆଉ ଫୋଛିନିଅ ସବୁ ମୋହ କାଳିମା
ଫେରୁଛି ବିଜନବାସେ ।

***

୩୯ । କୌତୁକମୟୀ

୧

ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା
ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା
ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଦିଶିଲା ତୋରା ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ହସ ହସ ମୁଖ କୁମାରୀକୁଳ
ତୋଳି ନେଲେ ଜହ୍ନିଫୁଲ,
ମାଡ଼ି ଆସିଲା ଫୁଲସଞ୍ଜ
ଖେଳିଲେ ଆଜି କେତେ ଗେଲ ।
ଶରଧାଭରେ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ
ବୁଲିଲେ ଘେନି ଭିକ୍ଷାଥାଳି;
କ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରାଣେ ଶିଶୁଦଳ
ଦେଲେ କେତେ କରତାଳି ।
କଳ-କଳ-କଳ ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତି
ମିଶିଲା ଆଜି ଶୂନ୍ୟଦେଶେ,
ଖର ଖର ଖର ପବନ-ମୁଖେ
ବୁଲିଲେ ଶିଶୁ କୁସୁମ ବେଶେ ।

କୁମାର ସଙ୍ଗେ କୁମାରୀମେଳ
ଦେଖିଲେ ନଭେ ତାରକାଦଳ ।
ଚକ ଚକ ଚକ ବିଜୁଳିବାଳା
ଦେଖିଲା କ୍ଷଣେ ମୋହନ ଲୀଳା ।
ଆଖି ପୂରାଇ ଜଳଦମାଳ
ଦେଖିଲେ ଆଜି ଜଗତସାରା;
ପଠାଇ ଦେଲେ ପୀରତିହାର—

ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା
ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା.
ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଫୁଟିଲା ତୋରା ।

କୁମାର ସଙ୍ଗେ କୁମାରୀମେଳ,
ଆବେଗ-ଢଳା ପୁଚି ଖେଳ
ଦେଖିଲେ ଶୂନ୍ୟେ ଅପସରା
ପାରିଜାତ-ଚିତ୍ତହରା ।
କିନ୍ନର ସଙ୍ଗେ ବିଦ୍ୟାଧର
ଦେଖିଲେ ଆଜି ଜଗତସାରା;
ପଠାଇ ଦେଲେ ପୀରତିହାର—

Digitized by srujanika@gmail.com

କଳ କଳ କଳ ଗ୍ରାମ୍ୟଗୀତି
ମିଶିଲା ଯାଇଁ ଶୂନ୍ୟଦେଶେ,
ଖର ଖର ଖର ପବନ ମୁଖେ
ବୁଲିଲେ ଶିଶୁ କୁସୁମ ବେଶେ ।

୨

ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା
ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା
ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଦିଶିଲା ତୋରା ।
କାହୁଁ ଅଇଲା ଜହ୍ନିଫୁଲ
ଭିଆଇଲା କୁମାରୀ ଖେଳ,
ଜହ୍ନିଫୁଲର ଫିଟିଲା ଆଖି
ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ,
ମାତି ଉଠିଲେ କୁମାରୀକୁଳ,
ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସଙ୍ଗୀତ ରୋଳ ।

କବିତାର କଣ୍ଠବଟ
କଅଁଳି ଗଲା କୁହୁକ ପ୍ରାଣେ,
ତରଳନାଦୀ ପୁଲକ ବୀଣା
ଗାଇଲା ଆଜି ତାନେ ତାନେ,
ଗାଇଲା ଆଜି ହରଷ ମନେ:—
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଚୁଟିଆ ମୂଷା କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି' ମୁଠା ରଖିଥା ।
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଶରଦୀ ନାନୀ କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।

ଉଠିଲା ତାନ ଶୂନ୍ୟଦେଶେ,
ଉଠିଲା ତାନ ବରଷା ବାସେ ।
ତେଇଁ ଉଠିଲା ବରଷା ଆଜ,
ଦେଖିଲା ବିଶ୍ୱେ ନବୀନ ସାଜ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚମକି ପଡ଼ି ଚାହିଁଲା ବାରେ
ଚାହିଁଲା ଥରେ ଜୀମୂତମାଳେ ।
ଦେଖିଲା ଆଜି ବରଷାବାଳା ।
ବିଶ୍ୱରାଣୀ-ବସନ୍ତପାଳା ।
ମଧୁ ମାସ ବିଜୁଳୀକଣା
ବରଷାକୁ ମୋର କଲା ବଣା ।
ମଧୁମାସ ଛବିଳ ଛଇ
ବରଷା ପରାଣ ଦେଉଚି ଦହି ।

ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା
ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା
ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଦିଶିଲା ତୋରା ।
ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ,
ମାତି ଉଠିଲେ କୁମାରୀକୁଳ,
ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସଙ୍ଗୀତରୋଳ—

ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଚୁଟିଆ ମୂଷା କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଶରଦୀ ନାନୀ କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।

କୁମାରୀ ସଙ୍ଗେ କୁମାରୀ ତାଳ
ମିଶିଗଲା କୁତୂହଳେ,
ଗୀତିଗୁଛା ଚାପସରୀ
ଶୋଭିଲା ଆଜି ବରଷାଗଳେ ।
କୁମାର ସଙ୍ଗେ କୁମାରୀକଣ୍ଠ
ସୁରୁଜିଲା ଅଳକାପୁରୀ,
ପ୍ରୀତିଝଳା ମଥାମଣି
ଝଲସାଏ ବରଷା ଶିରୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁମାର ସଙ୍ଗେ କୁମାରୀ ଆଜି
ଛାଡ଼ିଦେଲା ଗୀତଲହରୀ,
ବରଷା ରାଣୀ ଚିତ୍ତସାଗରେ
ଭାସିଗଲା ପ୍ରେମତରୀ ।
କେତେ କଳପର ତପେ
ପାଇଲୁ ତୁହି ଜୀମୂତ ବର,—
ତରାଫୁଲିଆ କଳାମେଘୀ
ପିନ୍ଧିଚି ଆଜି ବରଷା ମୋର ।
ଧନ୍ୟ ଆଜି ରାମଧନୁ
ତୁଟିଲା ତୋର ମୋହ ଭ୍ରାନ୍ତି,
ସାତବର୍ଣ୍ଣୀ କେତକୀ ତୋର
ବରଷାର ଖୋଷା କାନ୍ତି ।
ଚମ୍ପା ଚଢ଼ାଇ ବିଜୁଳୀ ମୋର
ପୂଜୁଥିଲା ଭୋଳାନାଥ,
ବରଷା ଅଧରେ ଫୁଟିଲା ହସ
ପୂରିଲା ଆଜି ମନୋରଥ ।
ସଫଳ ତୋର ଜନମ ଆଜି
ସଫଳ ତୋର ବିରହବ୍ୟଥା,
ଚାତକ ତୋର ଡାକ ଶୁଣି
ବରଷା ଆଜି ଟେକିଲା ମଥା,
କହିଲା ତାର ପରାଣ କଥା ।
କାହିଁ ଅଛ ଟଗର ମଲ୍ଲୀ
ଆସ ଗୋ ଆସ ଯାଅ ଗୋ ଫୁଟି
ବରଷା ଆଜି ଦୁଆରେ ଉଭା
ଯାଅ ଗୋ ତାର ଚରଣେ ଲୋଟି ।
ମେଲି ଦେ ତୋର ହୁଳହୁଳି
ଠୁକେଇ ଠୁକେଇ ଚାଲୁଥା ବାଟ,
ବରଷା ରାଣୀ ରହିଚି ଚ଼ାହିଁ
ଦେଖୁଚି ତୋର ରଙ୍ଗଣି ନାଟ ।
ନସରପସର
ଧୂଳି ସରସର
ସାଧବ ବୋହୂଟି ମୋର,

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଲୁସୁଲିଆ
ଗୁଲୁଗୁଲିଆ
ପାଗ ଆଜି ତୋର ।

ଟାଣି ଦେ ତୋର ଓଢ଼ଣା କାନି
ଚାହିଁଚି ପବନ ଚୋର ;
(ଆଜି) ଚାହିଁଚି ପବନ ଚୋର ।
ଲାଜ ସରମର ମୁଖେ
ବୋଳୁ କିପାଁ କାଳି ଗୋ,
ଦିନ ଦିପହରେ ଦାଣ୍ଡେ
ଉଭା କିପାଁ ବାଳୀ ଗୋ ?
କାହା ମରମର କଥା
ବାଜେ ତୋର କାନେ ଗୋ ?
ପଡ଼ିଅଛୁ କାହା ଫାନ୍ଦେ
ନାଚୁ କାହା ତାନେ ଗୋ ?
କେଉଁ ଗୁଣିଆର ଜଡ଼ି
କଲା ତୋତେ ବଶ ଗୋ,
କେଉଁ ରସିକରତନ
ଚଖାଇଲା ରସ ଗୋ ?
୩
ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା
ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା
ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଦିଶିଲା ତୋରା ।

ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ,
ମାତି ଉଠିଲେ କୁମାରୀକୁଳ,
ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସଙ୍ଗୀତରୋଳ—

ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଚୁଟିଆ ମୂଷା କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା

ଶରଦୀ ନାନୀ କହି ଯାଇଚି

ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।

ବରଷା ଆଜି ମୁଗ୍ଧପ୍ରାଣେ

ଚାହିଁଦେଲା ସ୍ନିଗ୍ଧନେତ୍ରେ,

ସଙ୍ଗୀତର କୁହୁତାନ

ଭାସିଯାଏ ଶ୍ୟାମଳକ୍ଷେତ୍ରେ ।

ଉଚ୍ଛ୍ୱାସର ବଉଳମାଳା

ଭାସିଯାଏ ନଦୀନୀରେ,

ଉନ୍ମାଦିନୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ

ଛୁଟିଯାଏ ସିନ୍ଧୁତୀରେ ।

ମତୁଆଲା ଚଡ଼ଚଡ଼ି

ଫୁଟେ ଆଜି ଗଗନବକ୍ଷେ,

ବନ୍ଧନ ଛଡ଼ା ତରଙ୍ଗମାଳା

ଦୋହଲି ଯାଏ ସିନ୍ଧୁକକ୍ଷେ ।

ଡିବି ଡିବି ନାଗରା ବାଜେ

ବେଙ୍ଗ ବେଙ୍ଗୁଲୀର ଘରେ,

ବେଙ୍ଗଫୁଲା ଭୋଳ ଆଜି

ବେଙ୍ଗୁଲୀନାନୀ ପ୍ରେମକୋଳେ ।

ପୁଚ୍ଛ ଟେକି କେକା କେକୀ

ରଞ୍ଜିଦେଲେ ଅଚଳଗଭା,

ମୋହବୋଳା ସ୍ୱୟମ୍ବରେ

ଶିଖରୀ ଆଜି କ୍ଷଣକେ ଉଭା ।

ଡାହୁକର କୁଆଁରୀହାଡ଼

ଛୁଇଁଲା ଆଜି ଧରାରାଣୀ,

ଚଷାପୁଅ ଚହଳ ଗୀତି

ବ୍ୟାପିଗଲା ସାରା ଅବନୀ ।

୪

ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା

ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା

ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି

ଜହ୍ନିଫୁଲ ଦିଶିଲା ତୋରା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ,
ମାତି ଉଠିଲେ କୁମାରୀକୁଳ,
ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସଙ୍ଗୀତରୋଳ—

ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଚୁଟିଆ ମୂଷା କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଶରଦୀ ନାନୀ କହି ଯାଇଚି
ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।

ବରଷାସୁନ୍ଦରୀ କାହିଁଥିଲୁ ଗୋ,
ଚଷାପୁଅ ଗୀତେ ମାତି ଗଲୁ ଗୋ,
ଡାହୁକର ଡାକେ ଭୁଲିଗଲୁ ଗୋ,
ଜୀମୂତବାହନେ ଦେଖା ଦେଲୁ ଗୋ ?

ଡହ ଡହ ଖରା,
ତମ ତମ ଧରା,
ଖର ଅଂଶୁମାଳି,
ଝୋଲାମରା ବାଲି
କାହିଁଗଲା ଗୋ,
କେଉଁ ଭାନୁମତୀ ହାଡ଼ିଆ ମନ୍ତରେ
ଲୁଟିଗଲା ଗୋ ?

ପରବତ କୋଳେ,
ଝରଣାର ତାଳେ,
ଧାନ କିଆରିରେ,
ଗହୀର ବିଲରେ
କୁଳୁ କୁଳୁ ନାଦ ଛାଇ ଦେଲୁ ଗୋ,
ଫୁଲ ପାଣି ଆଜି ଛିଞ୍ଚି ଦେଲୁ ଗୋ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଠ ଫରଫରା,
ବତିଶ ଅସରା,
କେତେ ଘଡ଼ଘଡ଼ି,
କେତେ ଚଡ଼ଚଡ଼ି
ଦେଖା ଦେଲା ଗୋ;
ଧରାରାଣୀ ଆଜି ଥରିଗଲା ଗୋ ।

ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ଦୁମ୍
ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ଦୁମ୍
ବରଷିଲା ଗୋ,
ଉତ୍ତରା ପବନ ବହିଗଲା ଗୋ,
ବଡ଼ି ଅସରା ଦେଖା ଦେଲା ଗୋ,
ବିଲ ପୋଖରୀ ପୂରିଗଲା ଗୋ,
ନୂଆ ପାଣି ପଡ଼ିଗଲା ଗୋ ।
ଦୁଇ କୂଳ ଖାଇ ବଢ଼ିଗଲା ଗୋ ।
ସୁଏ ସୁଏ ଭାସି ଗଲା ଗୋ,
ନାଗ ମୁଣ୍ଡ ଛିଡ଼ି ଗଲା ଗୋ ।

ଭେଟିଲା ବାଟେ ଅଜଗର,
ଫଣ ଫଣ ତମ୍ପ ଖର,
କୁମ୍ଭୀର ତହିଁ ଭେଳାଭେଳା,
ମୀନ କଛପର ମେଳା ।
ବାଟ କାଟି ଚାଲିଗଲା ଗୋ,
ଘାଟେ ଘାଟେ ଅଟକିଲା ଗୋ ।

ଚାରି ପା'ରେ ବଢ଼ିଚି ନଈ
ନାଉରି ଭାଇ ଯାଉଚି କାହିଁ ?
ବାଁ ଡାହାଣ ମାରୁଚି କାତ,
କରୁଚି ଲୋକ ଆତଯାତ ।
ଘାଟ ମୁଣ୍ଡକୁ ରହିଚି ଚାହିଁ,
ଗୀତ ପଦେ ଦେଉଛି ଗାଇ:—

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଙ୍ଗଳା ମା,
ମଙ୍ଗଳା ମା,
ପାରି କରି ଦେ,
ମଙ୍ଗଳା ମା;
ତାରି ଦେ ଆଜି
ମଙ୍ଗଳା ମା ।
ଭୋଗ ଲଗେଇବି ଖିରି ଖେଚଡ଼ି,
ମାଳ ଚଢ଼େଇବି ଧାଡ଼ିକି ଧାଡ଼ି ।
ଚୁଆ ସୂନ୍ଦର ଗୋଳି,
ଦେବି ଲୋ ତୋତେ ବୋଳି,
(ଆଜି) ଦେବି ଲୋ ତୋତେ ବୋଳି ।

ଥର ଥର ହୋଇ ଚାଲିଗଲା ଗୋ,
ପବନବେଗରେ ଉଡ଼ିଗଲା ଗୋ ।
ଶାଳ ପିଆଶାଳ ଭାସିଗଲା ଗୋ,
ପଛେ ପଛେ ଧାଇଁଗଲା ଗୋ ।
* * *

ଘୁ ଘୁ ଘୁ ଶୁଣାଗଲା ଗୋ,
ସୁ ସୁ ସୁ ଭାସିଗଲା ଗୋ ।
ପ୍ରେମ ଚିଟଉ ପାଇ ଗଲା ଗୋ,
ଘରାମୁହାଁ ଧାଇଁ ଗଲା ଗୋ ।

ପ୍ରେମ ଚିଟଉ କାହୁଁ ଆସେ ଗୋ,
ଅଜଣା ବାରତା କିଏ ପେଷେ ଗୋ ?
କେଉଁ କୁଞ୍ଜବନେ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଗୋ ?
ମନ ତାର ଆଜି ଛନଛନ ଗୋ ।
କେଉଁ କାନନର କୁହୁତାନେ ଗୋ
ବସନ୍ତର ନିଶା ଲାଗେ ମନେ ଗୋ ?
କେଉଁ କବିତାର ଢେଉ ଉଠେ ଗୋ,
ଜାତି କୁଳ ତାର ହଠେ ଲୁଟେ ଗୋ ?
କାହାର ହୃଦୟ ଉଛୁଳିଲା ଗୋ ?——
ବିରହର ଗାଥା ଗାଇ ଗଲା ଗୋ,
ମିଳନ-ମହୁରୀ ଫୁଙ୍କି ଦେଲା ଗୋ :——

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆସ ଗୋ ଆସ ଗୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ଅପସରୀ
ଆସ ବାରେ ମୋର ପାଶ,
ଭାଷ ବାରେ ତୋର ଭାଷ ।
ଦୀର୍ଘ ଦିବସ, ଦୀର୍ଘ ରଜନୀ,
କୋହଭରା ମୋର ପରାଣର ଭାର,
ମୋହଭରା ମୋର ଅନ୍ତରସାର—
ଚାହିଁଅଛି ତବ ଆଶେ,
ଝୁରୁଚି ବିଜନ ବାସେ ।
ଆସ ଗୋ ଆସ ଗୋ ସରଗର ପରୀ
କଳ ମର୍ମର ପଥେ
ଆଶାର କନକରଥେ ।
ବୀଣାଜିଣା ବାଣୀ ପଞ୍ଚମ ତାନେ
ଫୁଟୁ ଗୋ ମାଣିକ ହସ;
ତାମରସ ଠାଣି ତରଳ ତ୍ରିଭଙ୍ଗେ
ଝରୁ ଗୋ ପୀୟୂଷରସ ।
ଆସ ଗୋ ଆସ ଗୋ କୌତୁକମୟୀ
ଲୀଳାମୟୀ ରଙ୍ଗେ,
ମୋହବୋଳା ଅଙ୍ଗେ ।
ଜବା ଅଧରେ ଗୋଲାପୀ ଆଭା
ଖେଳି ଯାଉ କେତେ ଭଙ୍ଗେ,
ପାରିଜାତଭରା ଅନ୍ତର ତବ
ନାଚିଯାଉ ମୋର ସଙ୍ଗେ,
(ଆଜି) ନାଚି ଯାଉ ମୋର ସଙ୍ଗେ ।

ଆସ ଗୋ ଆସ ଗୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅପସରୀ;
ଆସ ଗୋ ଆସ ଗୋ ସରଗର ପରୀ,
ଆସ ଗୋ ଆସ ଗୋ କୌତୁକମୟୀ
ଲୀଳାମୟୀ ରଙ୍ଗେ ।
ମୋହବୋଳା ଅଙ୍ଗେ ।

ମୋହି ହେଲା ଆଜି ଗୀତତାନ ଗୋ,
ବଢ଼ିଗଲା ତାର ଉଚ୍ଚାଟନ ଗୋ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଦମ ଦମ ହିଆ ଚାଲିଗଲା ଗୋ,
ବାଟ ଅବାଟ ମାଡ଼ିଗଲା ଗୋ ।
ପୂନିଅ ରାତିରେ ଉଛୁଳିଲା ଗୋ ,
ଉଆଁସ ନିଶି ଭୁଲିଗଲା ଗୋ ।
ଶୁକ ତାରା ଚାହିଁ ଦେଲା ଗୋ,
ଆବେଗ ତାର ବଢ଼ି ଗଲା ଗୋ,
କାନନ ପଥେ ଚଳି ଗଲା ଗୋ,
ଛାତି ପଥର କରି ଗଲା ଗୋ ।
ପାହାଡ଼ ଆଗେ ଠିଆ ହେଲା ଗୋ,
କହୁଣି ମାରି ଫିଙ୍ଗି ଦେଲା ଗୋ ।
ରୁଣୁଝୁଣୁ ଚାଲିଗଲା ଗୋ,
ନୂପୁରନାଦେ ମୋହିଦେଲା ଗୋ ।
କବରୀ ତାର ଫିଟିଗଲା ଗୋ,
ଚନ୍ଦନପାଟି ଧୋଇଗଲା ଗୋ,
ବଳୟ କାହିଁ ଖସିଗଲା ଗୋ,
ପଣତ କାନି ଉଡ଼ିଗଲା ଗୋ ।
ପ୍ରେମଚିଟଉ ପାଇଗଲା ଗୋ,
ଘରମୁହାଁ ଧାଇଁଗଲା ଗୋ ।

* * *

ସାବିତ୍ରୀର ପୁଣ୍ୟ ତପ,
ଶକୁନ୍ତଳା-ପ୍ରେମଜପ
ପ୍ରାଣେ ଆଜି ଭରିଦେଲା ଗୋ;
ଆଶା-ନିରାଶା ଦେଖାଦେଲା ଗୋ,
ଶଙ୍ଖଚିଲ ଉଡ଼ିଗଲା ଗୋ,
ହସି ହସି ଚାହିଁ ଦେଲା ଗୋ ।

ଜାନକୀର ରାମପ୍ରାଣ,
ଇନ୍ଦୁମତୀ ଅଜଧ୍ୟାନ
ମନେ ତାର ପଡ଼ିଗଲା ଗୋ,
ଆଖି ଆଗେ ନାଚିଗଲା ଗୋ ।
କାହା ଚିନ୍ତାରେ ଘାରି ହେଲା ଗୋ,
କାହା ଆଶେ ଚଳିଗଲା ଗୋ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାଲିଚଡ଼ାରେ ଅଟକିଲା ଗୋ,
ଜାତି କୁଳ ବରଜିଲା ଗୋ ।
　　ଗୋପଗୋଇ-ବେଶ ସାଜି
　　ଅଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟ ନେତ୍ରେ ଆଜି
　　ବରଣମାଳା ହାତେ ଧରି
　　ପ୍ରେମକୁଞ୍ଜ ହୃଦେ ଭରି
କେଉଁ କଳାକାହ୍ନୁ ଭଜିଗଲା ଗୋ,
କେଉଁ ବୃନ୍ଦାବନେ ଚଳିଗଲା ଗୋ ?

ଘୁ ଘୁ ଘୁ ଶୁଣାଗଲା ଗୋ,
ସୁ ସୁ ସୁ ଭାସିଗଲା ଗୋ ।
ପ୍ରେମଚିଟଉ ପାଇଗଲା ଗୋ,
ଘରମୁହାଁ ଧାଇଁଗଲା ଗୋ ।

ସାଇଁ ସାଇଁ ସାଇଁ ପବନଭରା
　　ଟପ୍ ଟପ୍ ଟପ୍ ବରଷାଧାରା
ଝର ଝର ଝର ପଡ଼ିଲା ଝରି
ଜହ୍ନିଫୁଲ ଦିଶିଲା ତୋରା ।
ନାଚି ଉଠିଲେ ଶିଶୁମେଳ,
ମାତି ଉଠିଲେ କୁମାରୀକୁଳ,
ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସଙ୍ଗୀତରୋଳ—

ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଚୁଟିଆ ମୂଷା କହି ଯାଇଚି
　　ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।
　　ଜହ୍ନିଫୁଲ ଠୋ ଠା
ଶରଦୀ ନାନୀ କହି ଯାଇଚି
　　ଚାଉଳ ଦି ମୁଠା ରଖିଥା ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୪୦ । ବିକାଶ

ଫୁଟୁ ସେ ଆପଣା ମନକୁ
ସଖା, ଫୁଟୁ ସେ ଆପଣା ମନକୁ ।
ବିକଶନ ପାଇଁ   ଏଥୁଁ ଲାଗି ସିନା
ସାରୁଅଛ ତା ଜୀବନକୁ !
ମୁଦିତ-କମଳକଳି-ଦଳ
ମୁକୁଳାଅ କରେ କାହିଁପାଇଁ ?
ଛି ଛି ସଖା, କର ନାହିଁ ବଳ,
କାଲି ଦିବାକର ଆସୁ ଯାଇଁ,
କାଲି ଯାଏଁ ସଖା   ଥାଉ ସେ ଅଫୁଟା
ଚାହିଁ ସେହି ଶୁଭକ୍ଷଣକୁ ।

କି ସହଜେ ମୁଦା ଖୋଲିଦେବ ତା'ର
ପଲକେ ତ ରବି ରଭସେ !
ତବ ତୁଲେ ଏତେ   ବିଫଳ କଷଣ
କରିବାକୁ କିପାଁ ଯିବ ସେ ?
ନଳିନ ତ କେବେ ହସହସ ମୁଖେ
ଲୁଚା ବାସ ଯେତେ ମେଲିଦେବ ସୁଖେ;
ତୁମ୍ଭେ ସିନା ଶେଷେ   ଦେବା ଖାଲି ସଖା
ଦଳି ମଳି ଅମଳିନକୁ ।

***

୪୧ । ସିନ୍ଧୁ

୧

ମନେ ଅଛି ଭାଇ ? ଦେଖିଥିଲି ତତେ
ଶୈଶବର କୋଳେ ଦିନେ,
ବାଲିବନ୍ଧ ବାନ୍ଧି ବାଟ ରୋଧିବାକୁ
ଭାବିଥିଲି ପରା ମନେ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଲି ମୁଁ କୁହାର
ତତେ ବାରବାର ;
ହୃଦୟର ମୋର
          ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଭାର
ଦେଲି ତୋର ପଦେ ଢାଳି,
ନ ଶୁଣିଲୁ ବାରେ ଅଳି ।
ହେଲୁ ଛନଛନ
          କଉତୁକ ମନ ;
ଉଭେଇଲା ମୋର ବନ୍ଧ,
ଶୁଣାଗଲା ତୋର ଛନ୍ଦ ।
ସରିଗଲା ମୋର ଖେଳ,
ଶୁଣାଗଲା ତୋର ରୋଳ ।
ଉଠିଲା ସେ ରୋଳ ଶ୍ରୀକର ବଢ଼ାଇ
          ଛିଞ୍ଚିଦେଲୁ ଫୁଲ ପାଣିରେ,
କେତେ ଶରଧାରେ ଶ୍ୟାମଳ କୋଳକୁ
          ନେଇଗଲୁ ମୋତେ ଟାଣି ରେ ।
ମନେ ଅଛି ତୋର ? ବଇଶାଖ ମାସ
          ଉଆଁସ ରାତିରେ ଥରେ
ପାହାନ୍ତିଆ ତରା ନିଜ କାମ ସାରି
          ଫେରି ଯାଉଥିଲା ଘରେ;
ହେଲା ଉଜାଗର
ପରାଣ ମୋହର
ଚଳିଗଲି ଦିନେ
ତୋହରି ପୁଳିନେ;
ପାତିଦେଲୁ ବାଲି ଶେଯ,
ଅଛି କି ରେ ତୋର ହେଜ ?
ଦେଖିଲି ସପନ
କେତେ ଉଚାଟନ;
ବହୁରୂପୀ ଭାଇ ତୁହି ରେ
ଆସିଲୁ ତୁ କାହିଁ ଧାଇଁ ରେ;
ଓଗାଳିଲୁ ମୋର ବାଟ,
ଲଗାଇଲୁ କେତେ ନାଟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାଟ ତାଳେ ତାଳେ କାନେ କାନେ ମୋର
କହିଗଲୁ କେତେ କଥା ରେ;
ଭାଳିଲେ ସେ କଥା କି ହେବ ରେ ଭାଇ
ମଥା ଟେକୁଅଛି ବ୍ୟଥାରେ ।

ବିଡ଼ିଆ ଅଧରେ ବାରୁଣୀ ବଧୂ
ଧରି ନୈବେଦ୍ୟର ଡାଲା
ରବି କବି ପାଶେ ଲଗାଇଲା ଯେବେ
ହୁଳହୁଳିଭରା ପାଲା,
ବାସ ଜରଜର
ଦକ୍ଷିଣା ପବନ
ବୋଳିଦେଲା ଅଙ୍ଗେ
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ,
ଆକୁଳ ଆଶାରେ
ଧାଇଁଲା ମୋ ଚିତ୍ତ,
ବାଟରେ ଭେଟିଲୁ
ତୁ ପରାଣମିତ;
ସଙ୍ଗୀତ ପସରା ଦେଖି
ଚିତ୍ତଗଲା ମୋର ଲାଖି,
ଉଭା ଶୁକ ତାରା,
ହେଲି ଆତ୍ମହରା;
ହାଡ଼ିଆ ବୀର ତୁହି ରେ
ଦେଖାଇଲୁ କେତେ ଛଇ ରେ;
ଅପସରା ଦେଶ ଗୀତି
କିଣିନେଲା ମୋର ପ୍ରୀତି;
ସେ ଗୀତ ଲୁଆର ଦେଖାଇଲା ମୋତେ
କେଉଁ ମାୟାପୁରୀ କକ୍ଷରେ
ଅକାଳେ ଭେଟିଲି ହଟହଟା ଭଟ୍ଟା
ପଡ଼ିଛି ଦଗଧ ବକ୍ଷରେ
(ଆଜି) ପଡ଼ିଛି ଦଗଧ ବକ୍ଷରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(୨)

ସିନ୍ଧୁ ମୁହିଁ ତୋର କିଣା ଅନୁଚର,
ଅନୁଚର ନୁହେ, ପ୍ରାଣର ଦୋସର ।
ନୁହଇ ଏତିକି, ତହୁଁ ବଳି, ଭାଇ,
ଅଛୁ ତୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମିଳନ ଭିଆଇ ।
ସେ ମିଳନ, ଭାଇ, ସଂସାର ବାହାର,
ଶୋଣିତର ତେଜେ ନୁହେ ବଳୀୟାର,
ଶୋଣିତର କଣା ମିଶିବ ମାଟିରେ,
ଧୂଳିର ପ୍ରସୂତି ବାହୁଡ଼ିବ ଘରେ ।
ଶୋଣିତର ତେଜ ? ତୁଟିବ ଦି'ଦିନେ,
ମାୟା ମରୀଚିକା ଉଭେଇବ ଶୂନ୍ୟେ ।
ସେ ମିଳନ, ଭାଇ, ତିନିପୁରେ ଜଣା;
ପାସୋରିଲେ କ୍ଷଣେ ସର୍ବେ ବାଟ ବଣା—
ପାସୋରିଲେ କ୍ଷଣେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ତାରକା
ପଶିବେ ପାତାଳେ ତନୁ ହେବ ଫିକା;
ଗଗନ ମାଧୁରୀ ବିଶ୍ୱରମା ଶିରୀ
ଉଭେଇବ ଯଥା ବାତ୍ୟାମୁଖେ ତରୀ,
ଜଳ ସ୍ଥଳ ଗିରି କାନନ କାନ୍ତାର—
ଋତୁପତି ଚାରୁ ଚରଣକିଙ୍କର—
ଫିଙ୍ଗିଦେବ, ଅଙ୍ଗୁ ସୁଷମା ଭୂଷଣ
ଗ୍ରୀଷ୍ମସନ୍ତାପେ ଗୋଲାପ ଯେସନ;
ପ୍ରକୃତିର କେତେ ପ୍ରୀତିବୋଳା ହସ
ଚାହୁ ଚାହୁଁ କ୍ଷଣେ ହୋଇବ ଅବଶ;
ସଙ୍ଗୀତର କେତେ କଳକଳ ନାଦ
ଛାଡ଼ିବ ଚେତନା ଗଣିବ ପ୍ରମାଦ;
ଭୂତଳ ପାତାଳ ଅତଳ କନ୍ଦର
ଛାଡ଼ିବେ କୁହାଟ ଭୟେ ଥରହର,
ପର୍ବତେ ପର୍ବତେ ହେବେ ଝିଙ୍କାଝିଙ୍କି
ଅଣଚାଶ ବାୟୁ ରହିଥିବ ଚାକି;
ଶୂନ୍ୟ ସିଂହାସନ ଦିଗପାଳ ବୀରେ
ସମର-ନିଶାରେ ନାଚିବେ ମହୀରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଘୂର୍ଣ୍ଣନେ, ସିନ୍ଧୁ, ରହିବା ରେ କାହିଁ
ସେ କଥା କି ଦିନେ ଭାଳିଅଛୁ ଭାଇ ?
ସେ କଥାରେ, ଭାଇ, ନାହିଁ ଅଧିକାର,
ବିଶ୍ୱ-ପାଞ୍ଜିକାର କରୁ ତା ବିଚାର ।

* * *

ମନେ ନାହିଁ, ସିନ୍ଧୁ, ସରଗ ବାରତା,
ଭାଳୁ ନାହିଁ ଦିନେ ସେ ଦିନର କଥା ?
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହ ତାରା
ହୋଇଲେ ପରା ସାଥୀ,
ଧୂଳିଧୂସର ଯାଆଁଳ ଆମେ
ଦୁଧଖିଆ କଅଁଳା ଆମେ
କାଟିଲେ କେତେ ରାତି ।
(ଆରେ)କାଟିଲେ କେତେ ରାତି ।
ରୂପ ରସ ଗୁପ୍ତ ଗଙ୍ଗା
ଶୋଇଲା କେଉଁ ଦେଶେ,
(ଆରେ)ଲୁଚିଲା କେଉଁ ଦେଶେ;
ମୌନାବତୀ ଭୁବନମୟୀ
କୁହୁକ ଆବେଶେ ।
ପ୍ରକୃତିର ବୀଣା ତାନ
ଗଗନର ତାନ ମାନ
ଶୋଇଲା କେଉଁ ଦେଶେ,
(ଆରେ) ଲୁଚିଲା କେଉଁ ଦେଶେ
ମୌନବତୀ ଭୁବନମୟୀ
କୁହୁକ ଆବେଶେ ।
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଘଡ଼ି ଘଡ଼ି
କୁହୁଡ଼ି ଆସିଲା ମାଡ଼ି;
ଦିଶଦିଗ ଅନ୍ଧକାର,
ବିଶ୍ୱମୟ ନିରାକାର;
ନାହିଁ ଆଲୋକର ରେଖା,
ନାହିଁ ଦିହୁଡ଼ିର ଦେଖା,
ନାହିଁ ଖରା ନାହିଁ ତରା,
ସବୁ ତହିଁ ଧରାପରା;

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଅମୁହାଁ ଦେଉଳକଣେ
ଭୀତି ଛଟପଟ ମନେ
ଉଆଁସ ରାତି ଦେଖି ଦେଖି
ଆଖିରୁ ମଲା ପାଣି ।
(ଆରେ) ଆଖିରୁ ମଲା ପାଣି ।
ପହରା ଦେଲା କାଳରାତି
ପହର ପହର ଗଣି ।
(ଆରେ)ପହର ପହର ଗଣି ।
ପଡ଼ିଗଲା ଅନ୍ଧପଟଳି
ନ ଫିଟିଲା ଆଖି ।
(ଆରେ) ନ ଫିଟିଲା ଆଖି ।
ବିତିଗଲା କେତେ ଯୁଗ
କିଏ ଦେବ ସାକ୍ଷୀ ?
(ଆରେ)କିଏ ଦେବ ସାକ୍ଷୀ ?

***

ପାରିଜାତବାସୀ ଆମେ,
ପାରିଜାତବାସୀ,
ହେଲେ ପରବାସୀ ।
(ଆରେ)ହେଲେ ପରବାସୀ ।
ଖେଳିଗଲା ଝଞ୍ଜାବାତ
ଦାଉ ରାଶି ରାଶି ।
(ଆରେ) ଖେଳିଗଲା ଝଞ୍ଜାବାତ
ଦାଉ ରାଶି ରାଶି ।
ରାମଧନୁରଙ୍ଗା ଆମେ
ରାମଧନୁରଙ୍ଗା,
ହେଲେ ବାଟଭଙ୍ଗା,
(ଆରେ)ହେଲେ ବାଟଭଙ୍ଗା ।
ଆସିଲା କାହୁଁ ଝଡ଼ି ବରଷା,
ଧୂଳିଘର ପାଣିପଶା
ସୁଏ ସୁଏ ଭାସିଗଲେ
କେଉଁ ଅଜଣା ଦେଶେ ?
ଶରୀରୁ ତୁଟିଲା ଶିରୀ
ଭୋଗିଲେ କରମଦୋଷେ,
(ଯେବେ) ଭୋଗିଲେ କରମଦୋଷେ

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଆହା ବୋଲିବାକୁ କେହି
ନ ରହିଲେ ସାହା,
ରାହା ଧରି କାନ୍ଦିଲେ କେତେ
ନ ଭେଟିଲେ ନାହା ।
(ଆମେ) ନ ଭେଟିଲେ ନାହା ।
ଝୋଲାମରା ଧରାରାଣୀ
ଲୀଳାମୟୀ ଠାକୁରାଣୀ
କାଳକୂଟ ହଳାହଳେ
ହେଉଥିଲେ ଘାରି,
କାହୁଁ ଅଇଲା ଜାରମହୁରା
କଲା ହୁକୁମ ଜାରି ।
(ଆରେ) କଲା ହୁକୁମ ଜାରି ।
କାହୁଁ ଅଇଲା ଗାରଡ଼ି ବିଦ୍ୟା
ତୃଷାତୁର ପ୍ରାଣେ କ୍ଷଣେ
ଦେଖା ଦେଲା ବାରି ।
(ଆରେ)ଦେଖାଦେଲା ବାରି ।
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ବିଶ୍ୱସାରା
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହ ତାରା
ଅମା ନିଶି ଅନ୍ଧକାରେ
ହୁଡ଼ୁଥିଲେ ବାଟ,
କାହୁଁ ଅଇଲା କୁଆଁରୀହାଡ଼
ଲଗାଇଲା ନାଟ ।
(ଆରେ) ଲଗାଇଲା ନାଟ,
କାହୁଁ ଅଇଲା ପରଶମଣି
ପଥହରା ପାନ୍ଥ ପାଶେ
ଖୋଲିଗଲା ଘାଟ ।
(ଆରେ) ଖୋଲିଗଲା ଘାଟ ।

ଚାହିଁଲା ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂନ୍ୟଦେଶ
ଭାତିଲା କ୍ଷଣେ ସୂର୍ଯ୍ୟ,
ଭୁବନଭରା ବାଜି ଉଠିଲା
ବିଶ୍ୱରାଣୀର ତୂର୍ଯ୍ୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଠିଲା ରବି, ଉଠିଲା ଚନ୍ଦ୍ର,
ଉଠିଲେ ଗ୍ରହ ତାରା;
କ୍ଷିପ୍ରପ୍ରାଣେ ସିନ୍ଧୁ ଭାଇ,
ଛାଡ଼ିଲୁ ତୋର କାରା ।
(ଆରେ)ଛାଡ଼ିଲୁ ତୋର କାରା ।
ମଣିହରା ଫଣୀ ପରାଣ ତୋର
ଛୁଟିଲା ଦେଶେ ଦେଶେ;
ହେଲୁ ତୁହି ମତୁଆରା
ହେଲୁ ତୁହି ଗୃହହରା
ବଇରାଗୀ ବେଶେ ।
(ଆରେ) ବଇରାଗୀ ବେଶେ ।
ଫିଙ୍ଗି ଦେଲୁ ଭେଦାଭେଦ,
ତୁଟିଗଲା ଅବସାଦ;
ନାଚିଲୁ ଧରା କୋଳେ ।
(ତୁହି) ନାଚିଲୁ ଧରା କୋଳେ ।
ଚିତ୍ତ ତୋର ସ୍ନେହଘେନା
ଉଚ୍ଛୁଳିଲା ହେଳେ ।
(ଆରେ)ଉଚ୍ଛୁଳିଲା ହେଳେ ।
କଳ ମର୍ମର ଧ୍ୱନି
(ତୋର) କଳ ମର୍ମର ଧ୍ୱନି
ପରଶିଲା ଏ ଅବନୀ ।
ଗୀତିମୟ ଅନୁଭୂତି
ସଙ୍ଗୀତର ମଧୁସ୍ମୃତି
ଦେଖାଦେଲା ମେଳେ
(ଯେବେ)ଦେଖାଦେଲା ମେଳେ;
ପାଛୋଟି ଆଣିବାପାଇଁ
ଗଲି ମୁଁ ତୋ ପାଶେ ଧାଇଁ ।
କଳ କଳ କଳ କଳ
ସର ସର ସର ସର
ବୋହିଗଲା ତୋର ଧାର ;
ବୋହିଗଲା ତୋ ଜୁଆର ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ହେଲୁ ତୁହି ମତୁଆରା,
ହେଲୁ ତୁହି ଗୃହହରା ।
ଉତ୍ତରଳ ପ୍ରାଣ ତୋର
ଥର ଥର ଚିତ୍ତ ମୋର
ମିଳିଗଲା କୁତୂହଳେ,
ନାଚିଗଲା ପ୍ରେମଭୋଳେ ।
ବିଚ୍ଛେଦର ଦୁଃଖ ଦକା
ସନ୍ତାପର କୁହେଳିକା
ନ ଛୁଇଁଲା ତିଳେ ।
(ଆରେ) ନ ଛୁଇଁଲା ତିଳେ ।

ଶୈଶବର ଧୂଳିଖେଳ,
ସଙ୍ଗୀତର କୋଳାହଳ,
ଆବେଗର ନହବତ,
କଉତୁକ କସରତ,
ଭୋଗିଲେ କେତେ କାଳ ।
(ଆମେ) ଭୋଗିଲେ କେତେ କାଳ ।

ତରୁଣ କୁମାର ବେଶେ
ବଢ଼ିଲେ ଆମେ ମାସେ ମାସେ;
ଗଢ଼ିଲେ କେତେ ଆଶାପୁରୀ,
ଭୋଗିଲେ କେତେ ପ୍ରେମଝରି;
ବସନ୍ତର କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ,
ତାରକାର ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ,
କାଟିଲେ କେତେ ଦିନ ରାତି;
କାଟିଲେ କେତେ ମଧୁରାତି ।
ଶୁଣିଲେ କେତେ ବଂଶୀସ୍ୱନ,
ଭୋଗିଲେ ନବ ଉଚ୍ଚାଟନ ।
ଚାଲିଲେ ଆମେ ସିନ୍ଧୁଭାଇ,
ଫୁଲିଲା ତୋର ଛାତି,
ଚଅଁର ଧରି ପବନ ବୀର
ଖଟିଲା ଦିନ ରାତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାଡ଼ି ଆସିଲା ନିରାଟ ଖରା
ଶୋଭିଲା ନୀଳ ଛତି,
ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ବାଟ କଢ଼ାଇଲା
ତାରକା ଘରର ବତି ।
କୋଇଲି ରାବେ କୁ କୁ କୁ
କାଉ ରାବେ କା କା କା,
କାଉ ସୁନ୍ଦର ଆମେ ଦିହେଁ
ବହିଗଲା ବାଆ ।
ବାସ ଚହଟାଇ ବଣାମାଳତୀ
ଆସିଲା କାହୁଁ ମାଡ଼ି,
ଶିଶିର ଅର୍ଘ୍ୟେ ଆମର
ଦେହ ଦେଲା ଝାଡ଼ି;
(ଆରେ)ଶିଶିରର କାଟପାଣି
ଦେହ ଦେଲା ଝାଡ଼ି ।
ଛାତି ଫୁଲାଇ ସିନ୍ଧୁ ଭାଇ,
ଗଲେ ଆମେ ଚଳି,
ଚିରରୁଣୀ ପିତାଶୁଣୀ
ଗଲେ କେତେ ଟଳି ।
ଆଶାର ବିଜୟଶଙ୍ଖ
ବାଜିଲା ଆମ ପାଶେ,
ବାଟି ଜଗିଲେ ଗୁଣିଆ କେତେ
ପଳାଇଲେ ତ୍ରାସେ ।
ଭୁଲିଲେ ଆମେ ଭୋକ ଶୋଷ;
ଉଲ୍ଲାସର ମାୟା ।
ଦେଖାଇ ଦେଲା କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ
ଛାୟାମୟ କାୟା ।
କାୟା ସେ ନୁହଇ, ଭାଇ,
ନାଡ଼ିର ବନ୍ଧନ—
କି କୌଶଳେ ଭିଆଇଚି
ଆମ୍ଭର ମିଳନ !

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆମ୍ଭେ ମିଳନ, ଭାଇ,
ତୋର ସଙ୍ଗେ ମୋର
ହେଲା ଯଦି ଆଜି କିପାଁ
କାଟି ଦେଉ ଡୋର ?

(୩)

ବସନ୍ତର ମଧୁଶଯ୍ୟା
ଉଭେଇଲା ମାସେ ମାସେ,
କୌତୁକର ମାୟାମୃଗ
ଉଭେଇଲା କେଉଁ ଦେଶେ ?
ସରଳତାଭରା ସେହି
ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ମଧୁମୟ
କେଉଁ କାଳସିନ୍ଧୁନୀରେ
ଲଭିଲା ଆଜି ବିଲୟ ?
ଜୀବନର ଉଷା କୋଳେ
ମନମୋହନିଆ ରବି
ଖେଳିଥିଲା ଦୁଇ ଦଣ୍ଡ
କାହିଁ ସେ ମୋହନ ଛବି ?
ପରାଣର ମନ୍ଦାକିନୀ
ଦେଖୁଥିଲା ପ୍ରେମସ୍ୱପ୍ନ,
ଚେତାଇଲା କିଏ ତାକୁ ?
ଦଶ ଦିଗ ଦିଶେ ଶୂନ୍ୟ ।
ଅନ୍ତରର ଗନ୍ତାଘରେ
ମହକୁ ଥିଲା କପୂର,
ବାସ କାହିଁ ଉଡ଼ିଗଲା ?
କନାଖଣ୍ଡ ଆଜି ସାର ।
ବଡ଼ ଦେଉଳଟି ମୋର
ଥିଲା ତ ମାଣିକଭରା,
କେଉଁ ଶଠ କଲା ମାୟା
କାହିଁ ମୋ ରତ୍ନପସରା ?
ଲାଜକୁଳିଲତା ମୋର
ଦୋହଲୁଥିଲା ପବନେ,
ନାଚୁଥିଲା ଉପବନେ;

Digitized by srujanika@gmail.com

କେଉଁ ଦଇତ ପରଶେ
ଘାରି ହୁଏ ମନେ ମନେ,
ଲୁଚିଯାଏ ଘରକଣେ ?

ମିଳନର ଅନ୍ତେ ବିରହ
ଏ କି ବିଧିର ଲେଖା ?
ତେବେ କିପାଁ ସିନ୍ଧୁଭାଇ ରେ
ଦେଲୁ ଦିଦିନ ଦେଖା ?
ମିଳନର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କି
ଅଛି ବିରହତନ୍ତ୍ର ?
ତେବେ କିପାଁ ସିନ୍ଧୁଭାଇ ରେ
ଏତେ ମୋହନମନ୍ତ୍ର ?
ମିଳନର ନୀଳ ଆକାଶେ
ଭାସେ ଧଳା ବଉଦ ?
ତେବେ କିପାଁ ଗଢ଼ିଥିଲୁ ରେ
ସ୍ମୃତିବୋଳା ସଉଧ ?
ଏତେ କପଟ କି ଭାଇରେ
ଥିଲା ତୋହରି ମନେ ?
ତେବେ କିପାଁ କିଣି ନେଲୁ ରେ
ମଧୁମାସ-ମିଳନେ ?
ଜାଣି ତ ନ ଥିଲି ମୁହିଁରେ
ଏତେ ଫାନ୍ଦ ଫିକର,
ବୁଝି ତ ନ ଥିଲି ମୁହିଁରେ
ତୁହି ହଟ ନାଗର ।
ଜାଣି ତ ନ ଥିଲି ମୁହିଁରେ
ତୁହି ରଙ୍ଗିଆ ଭାଇ,
ବୁଝି ତ ନ ଥିଲି ମୁହିଁରେ
ତୋର କୁହୁକ ଛଇ ।
ଜାଣି ମୁଁ ନ ଥିଲି ଯାହାରେ
ବୁଝି ନ ଥିଲି ଯାହା,
ପରାଣର ଅଙ୍କେ ଅଙ୍କେ ରେ
ଏବେ ଭୋଗଇଁ ତାହା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲୁହଧାରା ବୋହି ବୋହିରେ
ମୋର ନୟନ ଚିଟା,
ଭାଇ ହୋଇ ମୋତେ କିପରି
କଲୁ ଭଗାରୀହଟା ?
କେତେ ବାହୁନିବି ଆଜି ରେ
ତୋର ଚରଣତଳେ,
ବାହୁନିଲେ କିଏ ଶୁଣିବ
ସଂସାରର ଗହଳେ ?
କୋହ ପରେ କୋହ ଉଠଇ
ଚାରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର,
'ରାମଧନୁରଙ୍ଗା' ନୁହେଁ ରେ
ମୁହିଁ ପାଉଁଶ ଖାର ।
ମୋହ ପରେ ମୋହ ଆସଇ
ହଜିଯାଏ ଚେତନା,
'ପାରିଜାତବାସୀ' ନୁହେଁ ରେ
ପିନ୍ଧେ କବଟାକନା ।
ବିପଦର ବେତବାଡ଼ିରେ
ଦେଖୁଅଛି ମୁକୁଟ,
'ଯାଆଁଳା କଅଁଳା' ନୁହେଁ ମୁଁ
ନୁହେଁ ପରାଣମିତ ।
'କିଣା ଅନୁଚର' କହିବି
କେଉଁ ମୁହଁରେ ଆଉ ?
ପ୍ରେମ-ହଳାହଳ, ଭାଇରେ,
ଆଜି ସାଧଇ ଦାଉ ।
'ପ୍ରାଣର ଦୋସର' ଭାଇ ରେ,
ସେ ତ ସପନ ମାୟା;
କର୍ମନାଶା ତୀରେ ମୁହିଁ ରେ
ଆଜି ହୋଇଛି ଠିଆ
ବିଧିର ବିଧାନ ଏଡ଼ିବି
କାହିଁ ମୋର ଶକତି ?
ବିରହ ଅନଳ, ଭାଇ ରେ
ଦିଏ ହୃଦ କରତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଥାଅ, ଥାଅ, ତେବେ ଭାଇ ରେ
ମାଗୁଅଛି ମେଲାଣି,
ଚାହିଁଥାଅ ଆଜି ଥରେ ରେ
ଭାଷ ବିଦାୟବାଣୀ ।
ଥାଅ, ଥାଅ, ତେବେ ବନ୍ଧୁରେ
ତୋର ଅଳକାପୁରେ,
କପାଳରେ କର ମାରି ମୁଁ
ବାହୁଡ଼ିବି ସଂସାରେ ।
ପଶିବି ଦାରୁଣ ସଂସାରେ,
ଶୁଣିଥାଏଁ ମୁଁ ଥରେ
ପ୍ରେମ-ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ (୧)ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ତୋର ତରଙ୍ଗମାଳେ ।
ବିଷୟବାସ୍ନା କୋଳରେ
ଯେବେ ବିକିବି ପ୍ରାଣ,
ଶୁଣିଥାଏଁ ତୋର କୂଆରେ
ପ୍ରେମ-କବିର (୨)ତାନ ।
ପାଷାଣ ପରାଣ ଧରି ମୁଁ
ଯେବେ କରିବି ଗତି,
ଦେଖିଥାଏଁ ତୋର ଅନ୍ତରେ
ବିଶ୍ୱପ୍ରେମିକ (୩)ସ୍ଥିତି ।

ଯିବାର ସମୟ ହେଲାଣି
ତେବେ ଯାଉଛି ଫେରି,
ଥାଅ, ଥାଅ, ସିନ୍ଧୁ ବୀର ରେ
'ସାଙ୍ଗ ଭାଇ' ମୋହରି ।
କି କଲି ? କି କଲି ? କହିଲି
'ସାଙ୍ଗ ଭାଇ' ମୋହର !
ହୁଡ଼ିଗଲି କଥା ପଦକେ,
ଆଜି ମାଡ଼ଇ ଡର ।
କଥା ପଦେ ନୁହେ ତାହା ରେ,
ତାହା ନାଡ଼ିବନ୍ଧନ,
ନାଡ଼ିର ବନ୍ଧନ ନୁହେ ରେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆତ୍ମା ଆତ୍ମା ମିଳନ।
ହୁଡ଼ିଗଲି କି ରେ ସତେ ରେ,
କହ ମୋ ଦିହ ଛୁଇଁ,
ଭୁଲିଗଲି କି ରେ କଥା ରେ ?
କହ ସାଗର ତୁହି।

ଯିବାର ସମୟ ହେଲାଣି
ତେବେ ଯାଉଛି ଫେରି,
ଥାଅ, ଥାଅ, ସିନ୍ଧୁବୀର ରେ
'ସାଙ୍ଗ ଭାଇ' ମୋହରି।
କି କଲି ? କି କଲି ? ପଡ଼ିଲି
ପୁଣି ସେହି ଭ୍ରମରେ–
ଖସିଗଲା ଗୋଡ଼ ଆହୁରି
ଦଗାଦିଆ ବାଟରେ !
କାହିଁକିରେ ଆଜି ପଡୁଚି
ଏତେ ଭ୍ରମରେ ମୁହିଁ,
କିଏ ଦେବ ମୋତେ କହି ରେ
ଏହି ବାରତା ଫେଇ ?
କାହିଁକି ରେ ଆଜି ଛନକା
ପଶୁଅଛି ଛାତିରେ,
କିଏ ଫିଟାଇବ ମୁଦା ରେ
କିଏ ଅଛି ମହୀରେ ?
ପୁଛିବି କାହାକୁ ବାରତା
କିଏ ଦେବ ସନ୍ଦେଶ ?
ଅନାଇଚି କିପାଁ ଜୀମୂତ ?
କରି ପାରେ କି ତୋଷ ?
କହିବି କାହାକୁ ଆଜି ରେ
ମୋର ମରମ କଥା ?
ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ବରୁଣ
ଶମି ପାର କି ବ୍ୟଥା ?
କିଏ ସେ ଶୁଣିବ ମୋ କଥା।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେବ ପ୍ରତିଉତ୍ତର ?
ତରଳିବ କି ରେ ସମୀର
ଶୁଣି ଗୁହାରି ମୋର ?
ନ ଶୁଣିଲି କଥା ପଦେ ରେ,
ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ବରୁଣ
ନ ଚାହିଁଲେ ମତେ ତିଳେ ରେ
ଚଳିଗଲେ ସଦନ ।
କାନ ଡେରିଥିଲି କେତେ ରେ,
ମେଘ ସଙ୍ଗେ ସମୀର
ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ମୋର ଅଳି ରେ
ଚଳି ଗଲେଣି ପୁର ।

ପ୍ରକୃତିର ନୀତି ବଢୁଚି
ଉଷା ଆସୁଛି ଧୀରେ,
ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଂଶୁମାଳୀ ରେ
ଫେରି ଯାଉଚି ଘରେ
ଧୀରେ ଧୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାରାଣୀ ରେ
ପିନ୍ଧି ତାରକାହାର
ନିଶାନାଥ ପାଶେ ପଠାଏ
ତାର ପ୍ରୀତିସମ୍ଭାର ।
ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଶାନାଥ ରେ
ଫେରି ଯାଉଚି ଘରେ,
କୁମୁଦିନୀ ବାଳୀ ଚକିତେ
ଚାହେଁ ସରଗ ପୁରେ ।
ପ୍ରକୃତିର ନୀତି ବଢୁଚି
ବସନ୍ତର ଆହ୍ୱାନ
ବେଣୁ ବୀଣା ହାତେ ଧରି ରେ
ଆଣେ କି ଉଚ୍ଚାଟନ !
ବସନ୍ତ ମଦିରା ପିଇ ରେ
ଧରାରାଣୀ ଉଷତ,
କାହିଁଗଲା ତାର ବସନ୍ତ ?
ଆଜି ଖରା ତପତ ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

ରସାଳଅମୃତେ ମାତି ରେ
ଧରାରାଣୀ ବିହ୍ଵଳ,
କାହିଁଗଲା ଖରା ତପତ ?
ନଭେ ଜୀମୂତମାଳ,
ତିନ୍ତିଗଲା ଧରାରାଣୀ ରେ
ପଡ଼େ ସରଗ ପାଣି,
(ମୋର ନୟନ ଚିଟା,)
ଉଭେଇ ଗଲାଣି ବରଷା,
ଉଭା ଶରତ-ରାଣୀ ।

ପ୍ରକୃତିର ନୀତି ବହୁଛି,
ଧୀରେ ଯାଉଚି ଚଳି,
ମୋର ପରାଣର କଷଣ
କେହି ନ ପାରେ କଳି ?
କଥା ପଦେ ଶୁଣୁ ନାହିଁ ତ
ଶୁଣୁନାହିଁ ତ ଭାଷା ?
ତେବେ କି ବୁଝିବି ଆଜି ରେ
ମୋର ତୁଟିଲା ଆଶା ?
ତୁଟିଲାଣି ଯେବେ ଆଶା ରେ
ମୋର ଦଗଧ ଚିତ୍ତ
କେଉଁ ଅଲାଜୁକ ମୁହଁରେ
କହୁ 'ପରାଣମିତ'?
ବିରହ ମହୁରା ମାଦକ
ତୋର ଭାଙ୍ଗିଚି ଟାଣ,
'ସାଙ୍ଗ ଭାଇ' ବୋଲି କାହିଁକି
ଉଡ଼େ ଜୟନିଶାଣ ?

ଯିବାର ସମୟ ହେଲାଣି,
ତେବେ ଯାଉଚି ଫେରି,
ଥାଅ, ଥାଅ, ସିନ୍ଧୁବୀର ରେ
ସାଙ୍ଗ ଭାଇ ମୋହରି ।
ସ୍ଵପ୍ନ, ମାୟା, ମତିଭ୍ରମରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

କାହା କୁହୁକ ଫାଶ
ଏସନ ବିଷମ ସମୟେ
କରୁଅଛି ଅବଶ ?
ଭାଷ ଭାଷ ଆରେ ଅନ୍ତର
ତୋର ଅନ୍ତିମ ବାଣୀ,
ତୁଟିଯାଉ ମୋର ମୋହ ରେ
ଭାଙ୍ଗୁ ଶୃଖିଳା ଠାଣି ।
କହ କହ ତେବେ ଅନ୍ତର
ତୋର ଚରମଭାଷା,
ତୁଟିଯାଉ ପଛେ ବାସନା
ମୋର ଆଶା ଭରସା ।
କେଉଁ ସୁରଧୂନୀଲହରୀ
ମାଡ଼ି ଆସଇ ଧୀରେ–
ପ୍ରେମଜାଗରଣ ରାଜଇ
ମୋର ଅନ୍ତର ପୁରେ ?
ମେନକା ସହିତେ ଶଚୀ କି
ଆଜି ମରତେ ଉଭା,
ବସାଇଛନ୍ତି ମୋ ଅନ୍ତରେ
ପ୍ରେମମୁଖର ସଭା ?
ଶୈଳଜା କି ଆଜି ଛାଡ଼ିଲେ
ହିମାଳୟ କନ୍ଦର,
ଅନ୍ତରଦେବତା ପାଶରେ
ଲଗାଇଲେ ହୁନ୍ଦର ?
ନାଗକନ୍ୟା କି ରେ ବରଜି
ଆଜି ତକ୍ଷକପୁର
ଅନ୍ତରର କୋଠଭଣ୍ଡାର
କରୁଅଛନ୍ତି ଜୁର ?
ଯମରାଜ କିବା ଆଜି ରେ
ଛାଡ଼ି ମଣି-ଆସନ
ପରାଣଦେବତା ଚରଣେ
ପଶିଛନ୍ତି ଶରଣ ?
ମଘବା କି ଆଜି ମହୀରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଘେନି ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ
ଅନ୍ତରକରତା ସେବାରେ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଉଷତ ?
ନାହିଁ ତିଳେ ମିଛ ଏଥିରେ
ଶୁଣ ଶୁଣ ହେ ନରେ,
ଅନ୍ତରର ମୋର ବସନ୍ତ
କାହିଁ ପୋଡ଼ା ବିଶ୍ୱରେ ?
ନାହିଁ ତିଳେ ମିଛ ଏଥିରେ
ଶୁଣ ଶୁଣ ଅମରେ,
ମୋ ଅନ୍ତର ଶୋଭା ଅଛି କି
ତବ ସରଗପୁରେ ?

ଏତିକି ନୁହଇ ଭାଇ ରେ
ତହୁଁ ବଳଇ ଶୋଭା,
ଅନ୍ତରର କନ୍ଦି କନ୍ଦିରେ
ଆଜି ଅମର ସଭା ।
ସେ ଅମର ସଭା ପୁରୋଧା
ଆଜି ନୀଳମାଧବ,
ଚାରି ଭୁଜ ତୋଳି କହନ୍ତି
ଯାହା, କାହିଁ ତା ଠାବ ?
ଆଶାର ଅକ୍ଷୟ ମନ୍ଦିରେ
ବାଜେ ଅଜୟ ବୀଣା,
ତିନିପୁର ଚିତ୍ତ ଆଜି ରେ
ସେହି ଝଙ୍କାରେ କିଣା ।
ଆଶାର ମୁରଲୀ ନିକ୍ୱଣେ
ବାଇ ପ୍ରାଣମାଧୋଇ
ଦ୍ୟୁଲୋକ ଭୂଲୋକ କମ୍ପାଇ
ଆଜି ଯାଆନ୍ତି କହି :—

"ଶୁଣ ଶୁଣ ବତ୍ସ ଶୁଣ ମୋର କଥା,
କାହିପାଇଁ ଧନ ପୋତିଅଛୁ ମଥା ?
କାହିପାଇଁ ତୋର ପରାଣେ ବିରାଗ,
କାହିଁକି ହରାଉ ଯୌବନ-ସରାଗ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

କାହିଁକିରେ ତୋର ଏତେ ଅଭିମାନ,
କିପାଁ ଆଜି ତୁହି ଏଡ଼େ ହୀନମାନ ?
ତୁ ମୋର କୁମର ମୁହିଁ ତୋର ତାତ,
ପିତା ପୁତ୍ରେ ଆମେ ହେଇଚେ ସଙ୍ଗାତ ।
ତୁ ମୋର ଅବଶ ନୟନ ଅଞ୍ଜନ,
ମୁହିଁ ପରା ତୋର ବିପଦଭଞ୍ଜନ ।
ତୁହି ଧନ ମୋର ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି,
ମୁହି ପରା ତୋର ଜୀବନର ଜଡ଼ି ।
ଜୀବନେ ଜୀବନେ ଦୁହେଁ ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି,
ପରାଣେ ପରାଣେ ଦୁହେଁ ବନ୍ଧାବନ୍ଧି ।
ପଲକେ ପଲକେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଭେଦ,
ପଲକେ ପଲକେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଖେଦ ।
କ୍ଷଣକେ ହାସ୍ୟର କୌତୁକଚାହାଣୀ,
କ୍ଷଣକେ କ୍ରନ୍ଦନ କରୁଣ କାହାଣୀ ।
କ୍ଷଣେ ମତୁଆରା, କ୍ଷଣେ ପ୍ରୀତିହରା,
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଆମେ ସଙ୍ଗୀତମୁଖରା ।
ଏ କଥା କି ଧନ ନ ପଡ଼ିଲା ମନେ,
ହୁଡ଼ି ଗଲୁ ବାଟ ସଂସାରକାନନେ ?
ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେ ତୋର ବିରହ କଷଣ,
ଏଥିପାଇଁ କି ରେ ଏତେ ଅଭିମାନ ?
ଏଥିପାଇଁ କି ରେ ଏ ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା ?
ସିନ୍ଧୁ ତତେ ଆଜି ନ କହିଲା କଥା,
ସିନ୍ଧୁ ଆଜି ତୋତେ ନ ଚାହିଁଲା ଥରେ,
ଏଥିପାଇଁ କି ରେ ଫେରିଯାଉ ଘରେ ?

ଜୀବନେ ବାଳୁଚ, ବୟସେ ଯୌବନ,
ଏଥିପାଇଁ ତୋର ନ ଫିଟେ ନୟନ ।
ଭୋଗୁଚୁ ରେ ଆଜି ବସନ୍ତର ମୋହ,
ଏଥିପାଇଁ ତୋର ପରାଣରେ କୋହ ।
ଭୋଗି ତ ନ ଥିଲୁ ବିରହର ତାପ,
ଏଥିପାଇଁ ତୋର ସନ୍ତାପ ଅମାପ ।
ଶୁଣ, ଶୁଣ, ବତ୍ସ, ଶୁଣ ଆଜି ବାରେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୁଣ ଶୁଣ ଆଜି ପ୍ରାଣ ଭରି ଥରେ;
ଭାଙ୍ଗିଯିବ ତୋର ଅଳୀକ ସ୍ୱପନ,
ଫିଟିଯିବ ଆଖି ଭୋଗିବୁ ଜୀବନ ।
ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେ ତୋର ହେଲା ଯେ ବିଚ୍ଛେଦ,
ବିଚ୍ଛେଦ ନୁହେ ତା—ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ।
ଜାଣୁନାହିଁ ତୁହି ବିରହର ମୂଲ୍ୟ,
ମିଳନ ସାରଥୀ କାହିଁ ତାର ତୁଲ୍ୟ ।
ମିଳନଟି, ବତ୍ସ, ବିରହ-ପ୍ରସୂତି,
ବିରହ-କାନ୍ତାରେ ମିଳନର ଗତି ।
ମିଳନର କାମଧେନୁ ସେ ବିରହ,—
ବିରହର ଲୀଳା ଲାଗେ ଅହରହ ।
ଜୁଆର ଭଟାର ଗତି ଅନୁସରି
ମିଳନ ବିରହ ଯାଆନ୍ତି ରେ ଚଳି ।
ଶୀତ ପଛେ ପଛେ ଆସଇ ବସନ୍ତ,
ବିରହର ଅନ୍ତେ ମିଳନ ଇଙ୍ଗିତ ।
ପକ୍ଷକେ ଛିଡ଼ଇ, ପକ୍ଷକେ ବଢ଼ଇ,
ମିଳନ ବିରହ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଭାଇ ।

ଚାହଁ ଚାହଁ ବାରେ ସେ ଅଜଣା ଦେଶେ,
ଚାହଁ ଚାହଁ ବାରେ ମୁକ୍ତ ଆକାଶେ ।
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂରେ ସିନ୍ଧୁର ଗାରିମା,
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂରେ ଅନନ୍ତ ନୀଳିମା ।
ଗଗନେ ଗଗନେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ଆଜି
ଦିନମଣି ସଙ୍ଗେ ପୂର୍ବକଥା ହେଜି,
ସ୍ମୃତିପୂତ ପ୍ରାଣେ ଅତଳ ପାତାଳ,
ଭକ୍ତିଗଦଗଦେ ଧରଣୀର ସାର,
ଗାଉଛନ୍ତି ଆଜି ପରମ ପୁଲକେ,
ଗାଉଛନ୍ତି ଆଜି ବିଜୁଳିଚମକେ,—
"ସିନ୍ଧୁ ଆମେ ତୋର କିଣା ଅନୁଚର,
ଅନୁଚର ନୁହେ, ପ୍ରାଣର ଦୋସର ।"
ଆସିବ ରେ ଦିନ, ଉଠିବୁ ରେ ତୁହି,
ଆସିବ ରେ ଦିନ, ଗାଇବୁ ରେ ତୁହି,

Digitized by srujanika@gmail.com

'ରାମଧନୁରଙ୍ଗା' ଗାଇବୁ ରେ ତୁହି,
'ପାରିଜାତବାସୀ' ଗାଇବୁ ରେ ତୁହି,
'ଯାଆଁଳା କଅଁଳା' ଉଠିବୁ ରେ ତୁହି,
ଆସିବ ରେ ଦିନ, ଗାଇବୁ ରେ ତୁହି,
ସଙ୍ଗୀତର ଭେଳା ଦେବୁ ରେ ଭସାଇ–
'ସିନ୍ଧୁ ମୁହିଁ ତୋର କିଣା ଅନୁଚର,
ଅନୁଚର ନୁହେ,–ପ୍ରାଣର ଦୋସର ।'

(୧) ପ୍ରେମ ସନ୍ୟାସୀ — ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ । ପୁରୀର ସିନ୍ଧୁରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆତ୍ମବିସର୍ଜନ ଭାରତବିଦିତ ।

(୨) ପ୍ରେମ କବି — ଇଂରାଜୀ କବି ଶେଲି । ଇଟାଲୀ ନିକଟରେ ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଶେଲିଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ନେଉଥିବା ନୌକା ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭକୁ ଯାଇଥିଲା ।

(୩) ବିଶ୍ୱପ୍ରେମିକ — ଉଇଲିୟମ ଷ୍ଟେଡ଼ । ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ରାଜ୍ୟର ବୀର ଷ୍ଟେଡ଼ ଓ ଟାଇଟାନିଆର କରୁଣ କାହାଣୀ ସଂସାରକୁ କନ୍ଦାଇ ଦେଇଥିଲା ।

୪୨ । ଶାରଦୀୟ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପମାଳ

(୧)

ନମସ୍ତେ ସ୍ୱଦେଶକବି ଫକୀରମୋହନ,
କେଉଁ ଗୁଣ ତୁମ୍ଭର ମୁଁ କରିବି ବର୍ଣ୍ଣନ !
କେଉଁ ତୂଳି ଧରି ଆହେ ଦକ୍ଷ ଚିତ୍ରକର,
ଚିତ୍ରିବି ତୁମ୍ଭର ରୂପ ସ୍ୱଭାବ ତୁମ୍ଭର !
କିପରି କହିବି କବି, କେଉଁ ପରକାରେ
ସୃଜିଲା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବିଧି ଏ ମର ସଂସାରେ ।
କେଉଁ ଦିବ୍ୟ ଉପାଦାନ କରିଣ ସଂଗ୍ରହ
କୌଶଳେ ଗଢ଼ିଲା ଧାତାକର ଏ ବିଗ୍ରହ ।
କେଉଁ ନଭୋମଣ୍ଡଳରୁ ଜ୍ୟୋତି ରୂପେ ଆସି
ଏ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡେ, ଦେବ, ହେଲ ପରବାସୀ,
ଦୟା-ମାୟା-ପ୍ରୀତି-ବୋଳା ସରସ ଜୀବନେ
ରସାଇଲ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବାସୀ ପ୍ରତିବେଶୀ ଜନେ !
କାଳେ କାଳେ ଏ କରୁଣା ନ ଭୁଲିବୁଁ କବି,
ହୃଦେ ହୃଦେ ରହିଲାଣି ତବ ଦିବ୍ୟ ଛବି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(୨)

ନମସ୍ତେ ସ୍ୱଦେଶକବି ଫକୀରମୋହନ,
ସ୍ୱଦେଶ ସକାଶେ ସାରି ଦେଇଛ ଜୀବନ;
ସ୍ୱଦେଶ ମଙ୍ଗଳେ କେତେ କାନ୍ଦିଅଛ ବସି,
ଅନଳେ ସ୍ୱଦେଶ ଲାଗି ଯାଇଅଛ ପଶି;
ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ସଙ୍ଗେ କେତେ କରିଛ ସମର
ଭାଙ୍ଗିଅଛ ଅହଙ୍କାରୀ ପ୍ରତିବେଶୀ ବଳ;
ମାତୃଭାଷା ଟେକ ରଖିଅଛ ଜଗତରେ,
ଗାଇଛ ସ୍ୱଦେଶ କୀର୍ତ୍ତି ନିତି ନବସ୍ୱରେ;
ସ୍ୱଦେଶ ସାହିତ୍ୟ-ସିନ୍ଧୁ କରିଣ ମନ୍ଥନ
ମାତୃଭାଷା ଗଳେ କେତେ ଦେଲ ଆଭରଣ;
ମାତୃଭୂମି ମାତୃଭାଷା ସେବା ଧରି ଚିତ୍ତେ
କେତେ ଶ୍ରମ କରିଅଛ ଦେଶବାସୀ ହିତେ !
ଏ ଜାତି ଏ ଭାଷା ଯେତେକାଳ ଥିବ ରହି,
ତୁମ୍ଭ ଯଶ ଘୋଷୁଥିବ ଏ ଉତ୍କଳ ମହୀ ।

(୩)

ନମସ୍ତେ ସ୍ୱଦେଶକବି ଫକୀରମୋହନ
ଏ ବୟସେ ଦେଶହିତେ କେତେ କର ଶ୍ରମ !
ଖସି ଆସିଲାଣି ବେଳ, ଲୁଚୁଛି ଶକତି,
ଭ୍ରମେ ବେଳେ ବେଳେ ପୁଣି ଭ୍ରମିଲାଣି ମତି;
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ରୋଗ ଚିନ୍ତା ଧରିଲାଣି ଆସି,
ଦମ୍ଭହରା ଜରା ବେଗେ ପକାଉଛି ଗ୍ରାସି;
ଗୋଟି ଗୋଟି ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ଯାଉଛି ବିକଳ ,
କର ନେତ୍ର ଚରଣରୁ ତୁଟିଲାଣି ବଳ;
ଶାଳପ୍ରାଂଶୁ ସେ ମୂରତି ହେଲା ଅବନତ,
ସେ ସିଂହବିକ୍ରମ ପଦେ ପଦେ ପ୍ରତିହତ;
ତା ବୋଲି ତ ଦେଶସେବା ନ ହୋଇଲା ଊଣା,
କିପରି ଭୁଲିବୁଁ, କବି ଏ ତବ କରୁଣା !
କିପରି ଭୁଲିବୁଁ, ଦେବ, ସବୁ ଚିନ୍ତା ଭୁଲି
ରୋଗେ ଶୋକେ ଅବସାଦେ ଘେନି ଦକ୍ଷ ତୂଳି
ଚିତ୍ରୁଅଛ ନାନା ଚିତ୍ର ନାନାରୂପେ ଛବି,
କେବେ ବେଣୁ ବୀଣା ସ୍ୱନେ ମୋହୁଅଛ କବି,

Digitized by srujanika@gmail.com

କେବେ ଦର୍ପେ ସ୍ୱଦେଶର କୀର୍ତ୍ତି ଗାଅ ବସି,
କେବେ ଭସାଉଛ ରଙ୍ଗ ରସେ ହସି ହସି !
ଯେ ଯୁଗେ ଯୌବନ ପଡ଼େ ଦି ଦିନେ ମଉଳି,
ଯେ ଦେଶେ ଦି ଦିନେ କୀଟ କାଟେ କବିତୂଳି,
ଯହିଁ ଦ୍ୱେଷ କୁତ୍ସା କବି ଶ୍ରମ-ପୁରସ୍କାର,
ଅନାଦରେ ହୁଏ ଯହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଆଦର,
ସେହି ଯୁଗେ ସେହି ଦେଶେ ରହି ଆହେ କବି,
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟେ ଦେଲ ତପସ୍ୟାର ଛବି !
ଶିଖାଇଲ ଦେଶଜନେ ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନା,
ସ୍ୱଦେଶେ ଦେଇଛ କବି, ନବୀନ ଚେତନା,
ସେ ସାଧନା ସେ ଚେତନା ନ ହେବ ବିଫଳ,
ସ୍ୱଦେଶ ବଦନ ଦିନେ ଦିଶିବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଏହି ବଂଶେ ଜନମିବେ ଯୋଗ୍ୟ ବଂଶଧର,
ସାହିତ୍ୟମଙ୍ଗଳେ ଦେବେ ଧନ ମନ ବଳ,
ସାହିତ୍ୟର ଧ୍ୟାନକ୍ଷେତ୍ର ଶୋଭିବ ଉତ୍କଳେ,
ବ୍ୟାପିବ ଉତ୍କଳ ଯଶ ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ,
ପୂଜିବେ ତୁମ୍ଭର ନାମ ଉତ୍କଳସନ୍ତାନେ,
ବସାଇବେ ତବ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନେ ।
ସମସ୍ତେ ଭକତିଭରେ କରୁଁ ନମସ୍କାର,
ଘେନ କବି ଶାରଦୀୟ ପ୍ରୀତି-ପୁଷ୍ପମାଳ ।

***

୪୩ । ଯମୁନାତୀରେ କୁମାର -ପୂର୍ଣ୍ଣିମା

(୧)

ଫୁଲସଞ୍ଜବେଳେ ଗୋଧନବାହୁଡ଼ା
ଗୋପାଳପୋଏ ଗୋ ଫେରନ୍ତି ଘରେ,
ଯମୁନା ସଲିଳେ ଶରୀର ପଖାଳି
ତ୍ରିଭଙ୍ଗୀ ଠାଣିରେ ଉଭା ଗୋ ତୀରେ ।
କାଖେ କୁମ୍ଭ ଘେନି ଯମୁନାପୁଳିନେ
ହାଟକବରନୀ ହେଲେ ଗୋ ଠୁଳ,

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଜୁଡ଼ାରେ ମହକେ କେତକୀପାଖୁଡ଼ା
କେତେ ମୁନିମନ କରିବେ ଜୁର !
ରୁଣୁଝୁଣୁ ଆଜି ବାଜେଶୀ ନୂପୁର
ଫର ଫର ଉଡ଼େ ପୀତବସନ,
ଧୀରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବହ ରେ ସମୀର,
ଭେଳକୀ ମନ୍ତରେ ନ ଭୁଲା ମନ !
ଗତି ଟଳ ଟଳ ହାସ ଦର ଦର
ତିଳଫୁଲ ଠାଣି ନାସା ବିକାଶେ,
ପିକଘୋଷଜିଣା ମଧୁର ବାଣୀ ଗୋ
ଝର ଝର ମକରନ୍ଦ ବରଷେ ।
ଆସ ଆସ ଆସ ପୁନିଆଁ ଚାନ୍ଦ ରେ
ବରଜବନ୍ଧୁର ଶରତ ଶଶୀ;
ଆସ ରେ ଆସ ରେ ରାଧିକାବଲ୍ଲଭ
ଗୋପ ଆକାଶରେ ଯାଆ ରେ ଭାସି ।
କଳାକହ୍ନେଇର ଜହ୍ନମାମୁ ଆରେ
ଆସ ରେ ଆସ ରେ ଯମୁନାତୀରେ;
ବରଜଧାମର ଏଣୀନୟନା ରେ
ଦେଖୁ ତୋର ମୁଖ ଯମୁନାନୀରେ ।
ଢ଼ଳ ଢ଼ଳ ଚାନ୍ଦ ଉଠ ରେ ଗଗନେ
ଢାଳିଦେ ରେ ତୋର ରଜତ ଆଭା,
ପୁନିଅଁ ରାତିରେ ଚହଟି ଉଠୁ ରେ
ଗୋପଯୁବତୀର କୁସୁମଗଭା ।
ପ୍ରେମେ ଢ଼ଳ ଢ଼ଳ ମଉଜିଆ ମାମୁ
ଢାଳିଦେ ରେ ବାରେ ପରାଣଗୀତି,
ଗାଇଦେ ରେ ବାରେ ପରାଣଗୀତି,
କାଳେ କାଳେ ତୋର ଚରଣକିଙ୍କର
ବରଜବଧୂର ତରୁଣ ପ୍ରୀତି ।

(୨)

କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ବ୍ରଜବାଳା ଆଜି
ଚାତକପରାଣେ ରହିଚି ଚାହିଁ,
ଦେଉଳେ ଦେଉଳେ କାହାଳୀ ମହୁରୀ
ଗୋପପୁର ଗାଥା ଯାଉଚି ଗାଇ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତମାଳମୂଳରେ (୧) ଉଜାଗର ଆଜି
ରାଧାରାଣୀ ସଙ୍ଗେ ଗୋପୀଜୀବନ;
ପଶାଖେଳେ ମାତି ବହେ ଶ୍ରମଝାଳ,
ଝଡ଼ି ପଡ଼େ ଅଙ୍ଗଲାଗି ଚନ୍ଦନ।
ଭାସି ଆସେ କାହୁଁ ମୁରଲୀନିକ୍ୱଣ,
ମାଡ଼ି ଆସେ କାହୁଁ ଗୀତଲହରୀ,
କୁଳୁ କୁଳୁ ନାଦେ ଯମୁନାସୁନ୍ଦରୀ
କେତେ ସରାଗରେ ପଡୁଚି ଢଳି !
ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ କଅଁଳ କଢ଼ିଗୋ
ଝୁଲୁଅଛି ରଙ୍ଗେ 'ଧୀର ସମୀରେ',(୨)
ମଞ୍ଜୁଳ ଆଜି ମଧୁଶଯ୍ୟା-ଘର
କୁମୁଦିନୀ ବାଳୀ ଚାହିଁଚି ଭୋଳେ।
ଆସ ଆସ ଆସ ରାକା ଶଶଧର
ଚାହିଁ ବସିଅଛି ବରଜବାଳା;
ଝୀନବାସ ଅଙ୍ଗେ ଶ୍ୟାମଳକୁନ୍ତଳା
ବାଢ଼ିଅଛି ତାର ନୈବେଦ୍ୟଡାଲା।
ଆସ ରେ ଆସ ରେ କୁମୁଦବାନ୍ଧବ,
ଦେଖ ରେ ଦେଖ ରେ 'ନିକୁଞ୍ଜବନ'(୩)
ରାଧାବିନୋଦିନୀ-ବିହାର-କୁଞ୍ଜେ
ମୁରଲୀଫୁଙ୍କାର ଉଚ୍ଚାଟନ।
ତାରା-ଉପବନ ଚହଟଚମ୍ପା ରେ
ତରଳ ନୟନେ ଚାହିଁ ଦେ ଥରେ,
ନୀଳ ଯମୁନାର ଜଳବେଣୀକୂଳ
ଝୁରୁଛନ୍ତି କେତେ ଆକୁଳଭରେ !
ଶରତରାଣୀର ସେରନ୍ଥା ଦୁଲାଳ
ଦେଖା ବାରେ ଚକାଭଉଁରି ଖେଳ,
ଖେଳିଦେ ରେ ତୋର ଭଉଁରି ଖେଳ,
କାଳେ କାଳେ ତୋର କିଣା ଅନୁଚର
କୋଜାଗର ନିଶି ପୀରତିମେଳ।

(୧) ଓ (୩)ତମାଳମୂଳ ଓ ନିକୁଞ୍ଜବନ — ବ୍ରଜବାସିମାନେ କହନ୍ତି,ଏହି ସ୍ଥାନରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ନିତ୍ୟ ବିହାର କରନ୍ତି। କୁଞ୍ଜବନଶୋଭିତ ଏହି ରମ୍ୟ କାନନ ପ୍ରାଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ରକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି। ନିକୁଞ୍ଜବନରେ ପ୍ରବେଶ

Digitized by srujan ka@gmail.com

କଲେ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ୟାମ ତମାଳବୃକ୍ଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ବୃକ୍ଷଟି ବହୁ ପୁରାତନ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ।ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଐତିହାସିକଙ୍କ ମତ — To all appearances the tree induces a belief of great antiquity.

(୨) ଧୀର ସମୀର — ଯମୁନାତୀରସ୍ଥ ଏହି କୁଞ୍ଜରେ ଲେଖକଙ୍କୁ ରହିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା ।

***

୪୪ । କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର

ଉତ୍କଳର ବିଦ୍ୟାସାଗର,
କୀର୍ତ୍ତିରାଣୀ ପୁତ୍ର ଅମର,
କଟକନଗର କର୍ମଯୋଗୀ,
'ଦୀପିକା ଦେବୀ' ପୁଣ୍ୟଭୋଗୀ,
ଶୁଭକ୍ଷଣେ ଜନମ ତବ;
ସିଦ୍ଧପ୍ରାଣ ଧନ୍ୟ ଦେବ !

'କ୍ରୁସ' କୋଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସମ,
ଅଟଳପଣେ ଭୀଷ୍ମୋପମ,
ସବ୍ୟସାଚୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଧରି,
ଧର୍ମଦେବ ସାକ୍ଷ୍ୟ କରି,
ସହିଚ କେତେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ
ଗୌରୀଶଙ୍କର ତପୋଧନ ।

ସମଧର୍ମା ସଖା ସଙ୍ଗେ
ମାତିଲ ଯେବେ ରଣରଙ୍ଗେ
ବୀରତ୍ୱର ବହ୍ନିବାଣେ
ଦ୍ୱେଷ ହିଂସା ଥରିଲା ପ୍ରାଣେ,
ବିଜୟର ରାଜଟୀକା
ଝୁରେ ତବ ଶରଣ,
ବୀରତ୍ୱର ଅଳତାରେ
ରଙ୍ଗା ତବ ଚରଣ !

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଦେଶର ମୋହନମନ୍ତ୍ର,
ସ୍ୱଦେଶର ହୃଦତନ୍ତ୍ର
ଅନାଇ ନାହିଁ ତମକୁ ଥରେ,
ବଣର ମାଳତୀ ବଣେ ଝଡ଼େ !
ଆଜି ତୁମେ କାନ୍ତାର ଦେଶେ,
କାଲି ଯିବ ନନ୍ଦନେ,
ଇତିହାସର ବାଣୀ ଏ ଗୋ
କବିତାର ସ୍ପନ୍ଦନେ ।

***

୪୫। ବର୍ଷଶେଷେ

ଚିତ୍ତଚୋରା ଚୋରା ବସନ୍ତ
ଭିଆଇଲା ଉଚ୍ଚାଟନ,
ମାତି ଉଠିଲା ଧରାରାଣୀ
ହସି ଉଠିଲେ ତାରାଗଣ ।
ଶୁକ୍ର ସଙ୍ଗେ ଗ୍ରହରାଜ
ଧରାଧାମେ ଉଭା ଗୋ ;
ଧରାରାଣୀ ମୁକ୍ତକେଶେ
କୁସୁମର ଗଭା ଗୋ ।
ସମୀରଣ ତାଳେ ତାଳେ
କୁହୁତାନ ଗୀତି ଗୋ
ଢାଳିଦିଏ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ
ମଧୁମାସ-ପ୍ରୀତି ଗୋ ।
ପ୍ରକୃତିର ପଞ୍ଜିକାରେ
ଅମୃତର ବେଳା ଗୋ;
କାହୁଁ ଅଇଲା ନାଉରୀ ଭାଇ
ଭସାଇଲା ଭେଳା ଗୋ ।
ସରଗର ଟୋକାଟିଏ
ମୁଣ୍ଡେ ତାର ଟୋପି ଗୋ,
ନାଉରୀ ଭାଇ ପାଦପଦ୍ମେ
ବନ୍ଧା କେତେ ଗୋପୀ ଗୋ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନ୍ତରର ଗନ୍ତାଘରେ
ପଶିଲା ଦିନେ ନାଉରୀ ଭାଇ,
ଆଶାବୀଣା ସପ୍ତସ୍ୱରେ
ଉସାଇଲା କ୍ଷଣେ ମହୀ ।
ଅରପିଲି ଅଞ୍ଜଳି ଗୋ—
ଅରପିଲି ଜୀର୍ଣ୍ଣତରୀ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣତରୀ ନୁହେ ସେ ଗୋ
ଅନ୍ତରର ପ୍ରେମଝରୀ ।
ନାହାମୁଣ୍ଡେ ନାଉରୀ ଭାଇ
ଦରିଆରେ କାଟିଲା ବାଟ,
ଦେଶେ ଦେଶେ ନାହା ମୋର
ଭେଟିଲା କେତେ ଡୁଠ ଘାଟ ।
ଆଜି ଦେଖିଲା ବାଲିଚଡ଼ା
କାଲି ଦେଖିଲା ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାୟୁ,
ପ୍ରଳୟର କୋଳାହଳେ
ପିଣ୍ଡେ ତାର ଥରିଲା ଆୟୁ ।
ଛାୟାବାଜି କୁହୁକରେ
ଟାଳେ ମୋର ନାହା ଗୋ,
ବିପଦଭଉଁରି ଖେଳେ
ନାଉରୀ ଭାଇ ସାହା ଗୋ ।
ପ୍ରଳୟର କୁହେଳିକା
ଗଲା କେଉଁ କକ୍ଷେ ଗୋ,
ବସନ୍ତର ବାଳରବି
ଭାସେ ନାହାବକ୍ଷେ ଗୋ ।
ରଙ୍ଗିଆ ମୋ ନାଉରୀ ଭାଇ
କେତେ ତାର ମାୟା ଗୋ,
ନାହା ସଙ୍ଗେ ଖେଳେ ତାର
କାୟାହୀନ ଛାୟା ଗୋ ।
କେଉଁ ଜଳଦର ମାଳେ
ବଉଦର ଖେଳା ଗୋ,
କାହିଁଗଲା ଛାୟା ମୋର ?
ପଡ଼ିଅଛି ଭେଳା ଗୋ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୪୬ । ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ

ସରସ୍ୱତୀ ପୁଣ୍ୟତୀରେ
ବାଜିଲା ଦିନେ ଅମର ବୀଣା,
ନଶ୍ୱରର କଣ୍ଠେ ଦିନେ
ଉଠିଲା ଗୀତ ସରଗଜିଣା ।
କ୍ରୌଞ୍ଚପକ୍ଷୀ ବିରହ-ବ୍ୟଥା
ଚିତ୍ରିଦେଲା ଜଗତ କବି,
ଅଶ୍ରୁଝରା କରୁଣ ଗୀତେ
ପାଷାଣ ସଙ୍ଗେ ଝୁରଇ ପବି ।
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର କୋଳାହଳେ
ସାଧନାରେ ସୁପ୍ତ ଗାଥା
ବୀରତ୍ୱର ସ୍ନିଗ୍ଧ କୋଳେ
ଦର୍ପଭରେ ଟେକିଲା ମଥା ।
କଳ୍ପନାର କୁହୁକ ବଳେ
କଣ୍ୱାଶ୍ରମେ ପ୍ରେମର ଧାରା
ଛୁଟିଗଲା ଦେଶେ ଦେଶେ,
ମୁଗ୍ଧ ଆଜି ଜଗତସାରା ।
ବୀଣାପାଣି ବିହାରଭୂମି
ନମସ୍ୟ ମୋ ଭାରତମାତା,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଦେଶ ମୋର
ଜଗତର ପରିତ୍ରାତା ।
ଭାରତର ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ
ବିଶ୍ୱରାଣୀ ଆଦର ଧନ,
ଭାରତର ବୀଣାତାରେ
ବନ୍ଧା ଆଜି ନିଖିଳ ମନ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୪୭ । ଆବାହନ

ଆସ ହେ ଆସ ହେ ଚିରପରିଚିତ
ଆଜି ଏ ନବୀନ ବାସେ,
ଅଞ୍ଚଳ ପାତି ଚମ୍ପା ସୁନ୍ଦରୀ
ଚାହିଁଅଛି ତବ ଆଶେ ।
ଭୀମକାନ୍ତ ତରଳ ତପନ
ରୁଦ୍ର ଶାନ୍ତ ଝଞ୍ଜାପବନ
କ୍ଲାନ୍ତ ଦିବସସାରା,
ଆସ ହେ ଆସ ହେ ଚିରପୁରାତନ,
ପୀରତି ପୀୟୂଷଧାରା ।
ନବଯୌବନ ପଣସ ତାଳ
ରସମତୁଆଲା ରସାଳମାଳ
ସ୍ୱପ୍ନ ବିଭୋରଚିତ୍ତ,
ଆସ ହେ ଆସ ହେ ଚିରଅଭିରାମ
ଆସ ଚିରବାଞ୍ଛିତ ।
ରୁକ୍ଷ ଜଳଦ କରୁଣନେତ୍ର
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ଉଷର କ୍ଷେତ୍ର
ରହିଅଛି ପଥ ଚାହିଁ,
ଆସ ହେ ଆସ ହେ ଚିରଈପ୍ସିତ
ଆସ ହେ ଜଗତସାଇଁ ।
ସଦ୍ୟସ୍ନାତ ବୈଶାଖ ଆଜି
ଶୁଭ୍ର ବେଶଧାରୀ,
ଆସେ ହେ ଆସେ ହେ ଚିରଚିନ୍ମୟ
କେତକୀ କାନନଚାରୀ ।
ଚିରପିପାସିତ କାତର କଣ୍ଠେ
ବରଷ ଅମିୟ ବିନ୍ଦୁ,
ମରୀଚିକା କୋଳେ ସୁରଧୁନୀଧାରା
ଦିଅ ହେ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୪୮ । ଚିଲିକାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ

୧

ଛାଡ଼ି କି ଗଲାଣି ଚେତନା
ଫିକା ପାହାନ୍ତି ତରା,
ପରାଚୀ ରାଣୀର ଲଲାଟ
ଦିଶେ ସିନ୍ଦୁରଭରା ।
ପହୁଡ଼ ଭାଙ୍ଗିବା ବେଳ ଗୋ
ଦିଶେ ଚିଲିକା ମୋର,
ଅର୍ଘ୍ୟ ଘେନି ପରା ଉଷା ଗୋ
ଉଭା ଦୁଆରେ ତୋର ।
ଚେଟୀ ପରି ଚଉପାଶେ ଗୋ
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ତରଙ୍ଗେ,
ପାଦ ମଞ୍ଚାଳନ୍ତି ଧୀରେ ଗୋ
ମୀନ ମଗର ସଙ୍ଗେ ।
ବାଲୁକା ତଳପ ତେଜି ଗୋ
ଉଠ ଉଠ ଗୋ ଶୁଭା,
ତୋର ଦରଶନପାଇଁ ଗୋ
ଉଷା ଦୁଆରେ ଉଭା ।
ଘାଟେ ଉଠେ ଭାଟଗୀତି ଗୋ
ପକ୍ଷିକଳନାଦରେ,
ସମୀର ଧରିଛି ଚାମର
କେତେ ଶରଧାଭରେ ।
ଫୁଲନିଦ ଭାଙ୍ଗି ଚିଲିକା-
ରାଣି ଉଠ ଗୋ ଉଠ,
ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଉଷା ଚିଟା ଗୋ
ଆଉ ନ କର ମଠ ।

୨

ନ ଶୁଣିଲୁ ତାର ମିନତି
ଉଷା ଫେରଇ ଘରେ,
ଆଖି ଫେଡ଼ି ବାରେ ଚିଲିକା
ଚାହଁ ଚାହଁ ଗୋ ଥରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କାହିଁକି ଚିଲିକା କୁମାରୀ,
ଆଜି ଏଡ଼େ ଅଝଟ,
ଉଷାରାଣୀ ପାଶେ କିପାଇଁ
ତୋର ଏତେ କପଟ ?
ପୋଛି ଦେଲୁ କି ଗୋ ସ୍ମୃତିରୁ
ଭୁଲି ଗଲୁ ରଙ୍ଗିନି,—
ପିଲାଦିନୁ ପରା ଉଷା ଗୋ,
ତୋର ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀ ।
ତରଙ୍ଗଦୋଳାରେ ବଢ଼ିଲୁ
ଦିନେ ସିନ୍ଧୁ ସଦନେ,
ଦେବତାଏ ପରା ଚକିତେ
ଦେଖୁଥିଲେ ଗଗନେ ।
ସଙ୍ଖୋଳିବା ପାଇଁ ପରା ଗୋ,
ଉଷା ଆସିଲା ନିତି,
ଦେଖି ତୋର ଶିରୀ ଲାବଣ୍ୟ
ତାର ବଢ଼ିଲା ପ୍ରୀତି ।
ବାଲୁକା ଅଞ୍ଜଳି ଟେକି ଗୋ
ଦିନେ ବନ୍ଦିଲୁ ଉଷା,
ଖଞ୍ଜିଲା ତୋ ଅଙ୍ଗେ ଉଷା ଗୋ
ଚାରୁ କନକଭୂଷା ।
ଅତୀତର କେତେ ସ୍ମୃତି ଗୋ
ହୃଦେ ରହିଛି ଲାଖି,
ସାଗର ସମୀର ତପନ
ଆଜି ସରବେ ସାକ୍ଷୀ ।
ତେବେ ନ ଶୁଣିଲୁ ମିନତି,
ଉଷା ଫେରଇ ଘରେ,
ଆଖି ଫେଡ଼ି ବାରେ ଚିଲିକା
ଚାହାଁ ଚାହାଁ ଗୋ ଥରେ ।

୩

ଉଭେଇ ଗଲାଣି ଉଷା ଗୋ
ଉଇଁଲାଣି ତପନ,

Digitized by srujanika@gmail.com

କାଞ୍ଚନକିରଣ ଛଟା ଗୋ
ଛାଇଲାଣି ଗଗନ ।
କର ମୋଡ଼ି ବାରେ ଚାହଁ ଗୋ
ଚାହଁ ସରଗ ପଥେ,
ତୋ ପୁରବିହାରୀ ତପନ
ଆସେ କନକରଥେ ।
ଅଂଶୁମାଳୀ ପରା ଆଣିଛି
ହୀରାଫୁଲ ପାଖୁଡ଼ା,
ଝାଡ଼ି ଦେବ ଗୋଟି ଗୋଟି ଗୋ,
ଜଡ଼ି ଦେବ ତୋ ଜୁଡ଼ା ।
ଏତେ ଉପଚାର ହେଲା ଗୋ
ଉଠ ଉଠ କଲ୍ୟାଣି,
ବାନ୍ଧ ଗୋ ଫିଟିଲା କବରୀ
ମୋର ଚିଲିକାରାଣି !
ନ ଚାହିଁଲା ତିଳେ ବାଳା ଗୋ
ତାର ନ ଫିଟେ ଆଖି,
ସ୍ୱପନ କି ମୋହ-ଅଞ୍ଜନ
ପରା ଦେଇଛି ମାଖି !
ସ୍ୱପନ ଚୁମ୍ବନ ଏଡ଼ି ଗୋ
ଉଠ ସାଗରବାଳା,
ତୋ ଚରଣେ ଆଜି ଭେଟିବି
ମୋର କବିତାମାଳା ।

୪

ଏସନ ସମୟେ କିଏ ଗୋ
ତୋର ପଶ୍ଚିମତୀରେ
ମଧୁରେ ମୁରଲୀ ବଜାଇ
ପରା ଡାକର ଧୀରେ:—
ଉଠ ଗୋ 'ମରାଳମାଳିନି'
ମୋର 'ସ୍ମୃତି ସଙ୍ଗିନି',
ତୁହି ପରା 'ଶୋକପାସୋରା'
ମୁହିଁ ପ୍ରୀତିଭିଖାରୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

କି ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲା ନୀରବେ
କେଉଁ ମୁରଲୀଧାରୀ !
କ୍ଷଣକେ ଚିଲିକା କୁମାରୀ
ପରା ହେଲାଣି ଘାରି ।
କ୍ଷଣକେ ଚେତିଲା ଚିଲିକା,
କ୍ଷଣେ ଚାହିଁଲା ରଙ୍ଗେ,
ତରଙ୍ଗର କଳ ଗୀତି ଗୋ
ଖେଳିଗଲା ତା ଅଙ୍ଗେ ।
'ନୀଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା' ଅଧରେ
ଫୁଟେ ଗୋଲାପୀ ହସ,
କ୍ଷଣକେ ପ୍ରକୃତି ରାଣୀ ଗୋ
ସେହି ହସରେ ବଶ !
ସେ ହସରୁ କଣିକାଏ ଗୋ
ଦିଅ ସାଗରବାଳା,
ମରଣର ଗଳେ ଆନନ୍ଦେ
ଦେବି ବରଣମାଳା ।

***

୪୯। ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ

୧

ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଧୂଳିକଣା
ସରଗର ସମ୍ପଦ ଗୋ,
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଚାଲୁଥିଲେ
ନାହିଁ ଭୟ ବିପଦ ଗୋ ।
ବିହରନ୍ତି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ
ପତିତପାବନ ହରି,
ନୀଳଚକ୍ରେ ଲୟ ରଖି
ପାପୀ ତାପୀ ଯାଏ ତରି ।
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଚାନ୍ଦ ଉଠେ
ହସଇ ତାରକାଦଳେ,
ନନ୍ଦନରେ ଦେବବାଳା
ଦେଖୁଥାଇ କୁତୁହଳେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାଷଇ ମିତଣୀ ପାଶେ
"ଦେଖ ଗୋ ବଉଳ ଆଜି,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଅମରପୁରେ
ସରଗ ସୁଷମାରାଜି।
ସିନ୍ଧୁ ତହିଁ ଗୀତ ଗାଏ,
ପକ୍ଷୀ ଧରେ ତାନ ଲୟ,
ସମୀରଣ ମର୍ମବାଣୀ
'ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଜୟ'।"

୨

ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଧୂଳିକଣା
ସରଗସମ୍ପଦଜିଣା,
ବାଜେ ତହିଁ ଭକ୍ତି ପ୍ରେମ
ବୀରତ୍ୱର ମଧୁବୀଣା।
ନଦିଆ ଗୋସାଇଁ ପ୍ରଭୁ
ପ୍ରତାପର ଛତ୍ରତଳେ
ପ୍ରଚାରିଲେ ପ୍ରେମଧର୍ମ
ଝାଞ୍ଜ ଖୋଳ କରତାଳେ।
ଧୂଳିରେ ଧୂସର ପ୍ରଭୁ
ନାଚିଲେ ଭକତ ସଙ୍ଗେ,
ଚକିତେ ଚାହିଁଲେ ଦୂରେ
ତରଙ୍ଗେ ସାଗର ଅଙ୍ଗେ।
ବାଲିହରିଣର ସଙ୍ଗେ
ବାଘପିଲା ଏକଧାନେ
ଭୁଲିଗଲା ଭୋକ ଶୋଷ
ଚାହିଁଲା ପୁଲକପ୍ରାଣେ।
ପାଇକ ପଦାତି ଘେନି
ଏହି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ପରା
ଘୋଡ଼ା ହାତୀ ଗହଣରେ
କ୍ଷଣକେ କମ୍ପାଇ ଧରା,
ଚାଲିଲେ ଓଡ଼ିଆ ରାଜା
ଚାଲିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଥାଟ,

Digitized by srujan ka@gmail.com

ଶିଙ୍ଗା ଭେରୀ କୋଳାହଳେ
ପୂରିଗଲା ବାଟ ଘାଟ ।
ଜୟ କଲେ କାଞ୍ଚୀଦେଶ
ଉତ୍କଳର ନରପତି,
ପ୍ରଜାପତି ଦରବାରେ
ପାଇଲେ ଗୋ ପାଟଛତି ।
ଶୋଣିତର ସ୍ରୋତେ ପରା
କାଞ୍ଚୀଦେଶ ଅରୁଣ ଗୋ,
କି କଲା ଦାରୁଣ ବିହି,
ପ୍ରେମ ବଡ଼ କରୁଣ ଗୋ ।
ମେଲାଣି ମାଗିବା ବେଳ—
ବାଜିଲା ଶଙ୍ଖ ମହୁରୀ,
ଗଲାବେଳେ ବାଜିଥିଲା
ରଣଶିଙ୍ଗା ଭେରୀ ତୁରୀ ।
ଏହି ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ପୁଣି
ଚାଲିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଥାଟ,
ଏହି ରାଜଦାଣ୍ଡେ ହେଲା
ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଭେଟ ।
ହସିଲେ ଗୋ ଜୁଇ ଯାଇ
ଗଗନରେ ଶୁକତାରା
ଉଚ୍ଛୁଳିଲା ଦଶଦିଶ
କ୍ଷଣେ ହୁଳହୁଳି ଧାରା ।
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଚାନ୍ଦ ଉଠି
ହସିଲା ତାରକାଦଳେ
ନନ୍ଦନରେ ଦେବବାଳା
ଦେଖୁଥିଲା କୁତୂହଳେ
ଭାଷିଲା ମିତଣୀପାଶେ,
"ଦେଖ ଗୋ ବଉଳ ଆଜି
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଅମରପୁରେ
ସରଗସୁଷମା ରାଜି ।"

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୫୦ । ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭଲଗନେ

(୧)

ଆସିଲା ବୈଶାଖ ବହିଲା ଅନଳ
ଦେଖା ଦେଲା ଝଞ୍ଜାବାତ,
ଯୂଇ ଜାଇ ମଲ୍ଲୀ ଚାହିଁଲେ ଚକିତେ
ହେଲେ ଆମେ ସଦ୍ୟସ୍ନାତ ।
କୈଳାସ-ଶିଖରେ ଭାସଇ ବଉଦ
କେକା ମନ ଛନ ଛନ,
କାନନ କାନ୍ତର ବିରହକାତର
(ସହି)ଦେଖ ନବଜାଗରଣ,
ଶେଫାଳୀକୁଞ୍ଜେ ଶରତରାଣୀ ଗୋ
ଖେଳୁଥିଲା ଧୀରେ ଦୋଳି,
(ଆମେ) କୁମାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ ଶରଧାରେ
ଅରପୁ ଥିଲେ ଅଞ୍ଜଳି ।
ପିତୃଲୋକେ ପରା ବସାଇଲେ ସଭା
ଅଗସ୍ତି ସହ ଗଗନେ,
ମନ୍ଦିରେ ମନ୍ଦିରେ ପାହାନ୍ତି ଆରତୀ
ବାଇଦ ବାଜେ ସଘନେ ।
ଟପ ଟପ ଟପ ପଡ଼ିଲା ଶିଶିର
ଦେଖ ଦେଖ ପ୍ରାଣ ସହି,
ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ ବିଜେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା
ଆନନ୍ଦେ ଭାସଇ ମହୀ,
ବକୁଳବନରେ କିଏ ଆଜି, ସହି,
ବଂଇଶୀନାଦରେ ବାଇ,
(ଆମେ) ମୃଦୁଳ ମଳୟ ମଧୁର ପରଶେ
ଗୀତ ପଦେ ଦେବା ଗାଇ ।

୨

ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭଲଗନେ,
ତପନତାରକା ଦିଶହରା ହୋଇ
ବୁଲୁଥିଲେ ଯେବେ ଗଗନେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମୀରଣ ତହିଁ ଲୁଚୁକାଳି ଖେଳି
ଛବିଳ ସାଗର ନୀଳ ଉର୍ମି ତୋଳି
ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଗୋ
ଧାଇଁଥିଲେ କେଉଁ ଅଜଣା ରାଇଜେ
ଗୀତ ପଦେ ପଦେ ଗାଇ ଗୋ ।
ତଟିନୀ ତାହାର ପରାଣର ଗୀତି
ଦେଇଥିଲା ତହିଁ ଢାଳି ଗୋ,
କ୍ରୀଡ଼ା କଉତୁକୀ ଦିଗବଧୂକୁଳ
ଦେଉଥିଲେ କରତାଳି ଗୋ ।
ସାଗରକାନେ କିଏ ସେ ଆଜି
ଫୁଙ୍କେ ଅଭୟ ମନ୍ତ୍ର ଗୋ,
ଆକୁଳ ତାର ପରାଣ ମନ
ଆକୁଳ ବୀଣାତନ୍ତ୍ର ଗୋ ।
ସାଗର କଣ୍ଠେ ଅମର ଗୀତି
ସମୀର ଧରେ ତାଳ ଗୋ,
ନାଚି ନାଚି ପୁଲକପ୍ରାଣେ
ଅଷ୍ଟକୁଳାଚଳ ଗୋ।
ବଜାଇ ଦେଲେ ବିଜୟ ଶଙ୍ଖ
ବଜାଇ ଦେଲେ ତୂର୍ଯ୍ୟ,
ତୁଟିଗଲା ସ୍ୱପନମୋହ
ମେଲିଲେ ଆଖି ସୂର୍ଯ୍ୟ ।
ମୁକ୍ତ ତପନ, ମୁକ୍ତ ପବନ,
ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଣ ସିନ୍ଧୁ,
ଭୁବନଭରା ଉଆଁସ ଭେଦି
ଆସେ ଗୋ ଆଲୋକବିନ୍ଦୁ ।
ମୁକ୍ତ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରତାରା,
ମୁକ୍ତ ହେଲେ ସର୍ବେ,
ଆକାଶଭେଦୀ ଉତ୍ତାଳକଣ୍ଠେ
ଗାଇଲେ ଗୀତି ଗର୍ବେ ।
ଆଲୋକର ରଶ୍ମିରେଖା
ବ୍ୟାପିଗଲା ଭୁବନେ,
ଦେଖା ଦେଲେ ଆମେ, ସହି,

Digitized by srujan ka@gmail.com

କେଡ଼େ ଶୁଭ ଲଗନେ !
ଘୂରିଅଛେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ
କେତେ ଆମେ ସହି ଗୋ,
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ଗ୍ରହ ସଙ୍ଗେ
ଘୁରିଅଛି ମହୀ ଗୋ ।
କେତେ ଘାଟେ କେତେ ବାଟେ
ହୋଇଅଛି ଦେଖା ଗୋ,
ସ୍ମୃତିପଟେ ଅଙ୍କା ଆଜି
କନକର ରେଖା ଗୋ,
ଧୂଳି ସଙ୍ଗେ ଧୂଳି ଆମେ
ମାଟି ସଙ୍ଗେ ମାଟି ଗୋ,
ଧୂଳି ମାଟି ନୁହେ ତାହା,—
ବିଧାତାର ଲଲାଟେ
ଚନ୍ଦନପାଟି ଗୋ ।
ତରୁଲତା ଲୀଳାଖେଳା
ଦେଖିଅଛେ ନୟନେ,
ଘୂରିଅଛ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
କେତେ ଚକ୍ର-ଅୟନେ ।
କାଟିଅଛେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
କେତେ ଦିନ ରାତି ଗୋ ।
ସମବେଦନାର ଆଶେ
ଦେଲେ ବକ୍ଷ ପାତି ଗୋ,
ଅଶରୀରୀବାଣୀ ତାହା
ମୁହେଁ ନାହିଁ କଥା ଗୋ,
ନୀରବରେ ବୁଝୁଥିଲା
ଅନ୍ତର ବ୍ୟଥା ଗୋ ।

ପଟ ପରେ ପଟ କେତେ
ଖେଳିଗଲା ନବରଙ୍ଗେ
ପ୍ରିୟ ପୁରାତନ ମୋର
ଥିଲି ମୁଁ ତୁମରି ସଙ୍ଗେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

କାୟା ସଙ୍ଗେ ଛାୟା ପରି
ଥିଲେ ଆମେ ଦୁଇଜଣ,
ପୁଲକରେ ଦେଖୁଥିଲେ
ପ୍ରକୃତିର ଜାଗରଣ ।
ପକ୍ଷିର ଦରୋଟି କଥା,
ଫୁଲର ପ୍ରଥମ ହସ,
ତଟିନୀ ତରୁଣ ପ୍ରୀତି
ସାଗର ତରଳ ଲାସ୍ୟ ।
ଶୂନ୍ୟ ଦେଶେ ଜଳଦ ଗୋ
ଚାହିଁଥିଲେ ଜଳଜଳ,
ତଡ଼ିତର ସ୍ୱପଭଙ୍ଗେ
ବସୁମତୀ ଟଳ ଟଳ ।
ତାରା ପାଶେ ତାରାପତି
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ଗୀତ ଗାଇ
ପ୍ରେମସୁରଧୁନୀ ତୀରେ
ଚକିତରେ ଥିଲେ ଚାହିଁ,
ଅନ୍ଧ ହୋଇ ମଳୟ ଗୋ
ଭ୍ରମୁଥିଲା ନନ୍ଦନେ,
ଖଟୁଥିଲେ ଦେବବାଳା
ତା ଚରଣେ ବନ୍ଦନେ ।

(୩)

ଆଜି ଗତ ଜୀବନର ଶତ ସ୍ମୃତିମାଳା
ଗୁନ୍ଥିଦେଲା କିଏ କୁହୁକବଳେ,
ଅୟୁତ ବରଷ ଅତୀତ କାହାଣୀ
ଭାସିଗଲା ନେତ୍ରେ ସ୍ୱପନଛଳେ,
ପ୍ରିୟ ପୁରାତନ ପରାଣସଙ୍ଗିନୀ
ଯୁଗ ପରେ ଯୁଗ ଗଲାଣି ବିତି,
ଆମ ଜୀବନର କୌତୁକକାହାଣୀ
ପ୍ରକୃତିର ବୀଣା ଗାଉଛି ନିତି ।
ବୀଣାତାରେ ଉଠୁ ନବୀନ ଝଙ୍କାର
ଗାଅ ଗୋ ପ୍ରକୃତି ଗାଆ ଗୋ ତାନେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜେ ବିଶ୍ୱଦୁଆରେ
ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭ ଲଗନେ ।
ରବିକିରଣରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ
ହୋଇଥିଲେ ଆମେ ଲାଳିତ,
ଚାନ୍ଦ ଆଲୁଅରେ ଚହଟି ଚହଟି
ହୋଇଥିଲେ ଦିନେ ପାଳିତ ।
ଉଷାରାଣୀ କୋଳେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମଧୁର,
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆରତୀ ଶାନ୍ତ ସୁନ୍ଦର;
ନନ୍ଦନେ ଆମେ ବନ୍ଦିତ,
ପାରିଜାତ-ଅଭିନନ୍ଦିତ ।

***

୫୧। ଉପହାର

(୧)

ଆସିଲାଣି ମଧୁମାସ
ଧରି ନବ ବେଶ ଗୋ,
କେତକୀ ପାଖୁଡ଼ା ଭରି,
ବାନ୍ଧି, ସହି, କେଶ ଗୋ ।
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂରେ, ସହି,
ମଳୟର ପ୍ରଳୟ,
ବୁଲେ କାହିଁ ଘରବୁଡ଼ା
ମନ ତାର ଅଥୟ;
ପରାଗରେ ଜରଜର
ପାଗ ଉଡ଼େ ଫରଫର
ଦିଗମ୍ବର ବେଶ ଧରି ଉଡ଼ାଏ ସେ କେତନ ;
କୁହୁତାନେ କାନ ପାରି
ବକୁଳବନବିହାରୀ
ହଠେ ଲୁଟି କରେ କାହିଁ କେତେ ହୃଦରତନ !

ଦେଖ, ସହି, ଆଖିଭରି
ସରଗ ସୁଷମା ସରି—

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଳୟର ମାୟାଜାଲେ
ପରାଟୀ ଗହନଭାଲେ
ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି
ଉଠେ ମଧୁ ମାସ ଶଶୀ ।
ହୀରକଖଚିତ ନୀଳ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ତଳେ ବସି
ତରୁଲତା କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ଶୁଣେ ଆମେ ଚକିତେ
ମଳୟର କଳଗୀତି ଉଠେ ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗୀତେ ।
ସେ ସଙ୍ଗୀତେ ଜାଗି ଉଠେ
ଗିରିବାଳାମୋହିନୀ,
ଧୀରେ ଧୀରେ ସିନ୍ଧୁତଟେ
ଛୁଟେ ଆଜି ତଟିନୀ ।
ଫୁଲ ସଙ୍ଗେ ଫୁଲ ଆଜି
ଦୋଳି ଖେଳେ ରଙ୍ଗେ;
ଅପସରୀ ବେଶ ଧରି
ଚମ୍ପା କନକ ଗୋରୀ
କିଆ କେତକୀ ଆଜି ଉଭା ତ୍ରିଭଙ୍ଗେ
ଆସ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନି,
ଆସ ଆସ ରଙ୍ଗିନି,
କିଆ କେତକୀ ମାଳ
ବସନ୍ତ ଉପହାର
ତବ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ କବି ଶରଧାଭରେ;
ଭେଟଇ ଏ ବସନ୍ତେ
ବସି ଏକାନ୍ତେ
ହୀରକଖଚିତ ନୀଳ ଚାନ୍ଦୁଆତଳେ ।

***

୫୨ । ଜନ୍ମଦିନେ

ସୁନ୍ଦର ଜଳଧର
ଶଶି ତହିଁ ମନୋହର
ତାରକା-ଗହଣେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁନ୍ଦର ଜଳସ୍ଥଳ
କଇଁ ତହିଁ ଢଳ ଢଳ
ଦୋଳେ ଧୀର ପବନେ ।
କଳନାଦିନୀ ତଟିନୀ
ଚଳେ କାହିଁ ଏକାକିନୀ
କାହା ଅଭିସାରେ ।
ଝରା ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ
ବନବାଳା, ହାତେ ତୋଳି
ଭ୍ରମେ ଆଜି ନିଶାରେ ।
କେଉଁ ସରଗର ପରି
ମରମବେଦନା ଭରି
ଢାଳିଦିଏ ଲୁହ ଝରି
ତିନ୍ତଇ ମା ବସୁନ୍ଧରୀ ।
ଧାନକ୍ଷେତେ କେତେ ରଙ୍ଗେ
ଲାଗିଅଛି ରାସ ଗୋ
ଜଗତ - ତାରିଣୀ
ଛିଞ୍ଚି ଫୁଲପାଣି
ଝାଡ଼ିଦେବେ ପରା ତ୍ରାସ ଗୋ,
ସୁନାଚାନ୍ଦ ଖେଳେ ଗଗନେ
ମୋର ଜନ୍ମଦିବସ ଲଗନେ,
ମହୁରୀ ଲହରୀ ପଡ଼ଇ ଉଛୁଳି
ପାରିଜାତପୁର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ;
ଶଚୀପୁରେ ଠୁଳ ଅପସରାକୁଳ
ବନ୍ଦନାଗୀତି ଗାଇ ଗୋ ,
ଖୋସାରୁ ପାଖୁଡ଼ା ଖସି ପଡୁଅଛି
ହୁଳହୁଳି ନାଦେ ବାଇ ଗୋ ।
କୁମାରୀ କଣ୍ଠେ କୋକିଳ ରାଗିଣୀ
ସ୍ତବ୍ଧ ଜଗତସାରା,
କାନନ ପ୍ରାନ୍ତର ଭୂଧର ସାଗର,
ମୁଗ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ।
ପତିତପାବନୀ ଜଗତଜନନୀ
ଧରିଛନ୍ତି ମୋତେ କୋଳେ ଗୋ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜଟୀକା ଆଜି ଦେଇ ମୋ ଲଲାଟେ
ଭାଷେ ମହାମାୟା ଭୋଳେ ଗୋ,—
"ଶରଦର ଆଜି ବିଜୟ ବସନ୍ତେ
ତୁହି ମୋ ନୟନତାରା,
କବିତାର ସିଦ୍ଧକଳ୍ପବଟତଳେ
ତୁହି ମୋ ତ୍ରିବେଣୀଧାରା ।"

***

୫୩ । ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ

୧

ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ନୀଳିମ ଆକାଶେ,
ନବ ମୁକୁଳିତ ପତ୍ର ଫୁଲ ବାସେ,
ହରିତ ଶ୍ୟାମଳ ଦୂର୍ବାଦଳ ହାସେ,
ଶସ୍ୟ ବିଶୋଭିତ ଧରଣୀ ଉରସେ,
ଚିତ୍ରିତ କି ଅନୁପମେ;
ବହଙ୍ଗମ ଡୋଳେ ବିବିଧ ବରଣେ
ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ ।

୨

ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ରବି କନକ କିରଣେ,
ଢଳ ଢଳ ଶତଦଳ ପ୍ରସ୍ଫୁରଣେ,
କଳ କଳ ନାଦ ସଲିଳ ଝରଣେ,
ଚଳ ଦଳ ଝୁଲା ମନ୍ଦ ସମୀରଣେ,
ଚନ୍ଦ୍ର ଧୌତ ଲତା-ଦାମେ,
ସଞ୍ଜ-ସମୀରଣେ କୁଞ୍ଜ ଉପବନେ
ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ ।

୩

ବିଷମ-ବିଷୟ-ବିମୁଖ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ବିରାଟ-ମହିମା ସରିତରେ ଭାସି,
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିର ହୃଦରୁ ବିନାଶି,
ଅନନ୍ତ ଅବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ ଦେଖେ ବସି—

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗାଏ ଗୀତ ତବ ନାମେ;
ନିସର୍ଗ ସୁନ୍ଦର ରୂପ-ଅକୂପାର
ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ ।

୪

ସମ୍ପଦେ ବିପଦେ ଶୟନେ ସ୍ୱପନେ,
ରୋଗେ ଶୋକେ କିବା ନିଶି ଜାଗରଣେ,
ବିମଳ ପ୍ରଭାତେ ଦିବା ଅବସାନେ,
ମର-ଜୀବନର ପ୍ରତି ପୁଣ୍ୟ କାମେ,
ଭକ୍ତ ତବ ପଦେ ନମେ;
ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମେ ସାଗର ତରଙ୍ଗେ
ଯହିଁ ଦେଖେ ତହିଁ ତୁମେ ।

***

୫୪ । ଲୁଚି କିପାଁ ଦିଏ ଦେଖା

(୧)

ମୃଦୁମନ୍ଦ ଗନ୍ଧ ମଳୟ ପବନ,
ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜିତ ପୁଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜବନ,
ନବ ବିକଶିତ ସୁରଭି ସୁମନ,
ତରୁ ଅନ୍ତରାଳେ କଳକଣ୍ଠ ସ୍ୱନ,
ନେତ୍ର ଶ୍ରୁତି ମଧୁ ଲେଖା,
ଦୀର୍ଘ ବରଷକେ ତରୁ ରାଜଜେମା
ଲୁଚି କିପାଁ ଦିଏ ଦେଖା ।

(୨)

ନିବିଡ଼ ତମସା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ଆକାଶେ,
ଶ୍ୟାମଳିତ ଦୂର-ଗିରି ଚୂଡ଼ାପାଶେ,
ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଜ୍ଜନ ଜଳଦ ଆଭାଷେ
ଦୂର-ପଥ-ପାନ୍ଥ-ହୃଦ ଦମ୍ଭତ୍ରାସେ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ରେଖା,
ଅନନ୍ତ ଅମ୍ବରେ ଚପଳା ଚମକି
ଲୁଚି କିପାଁ ଦିଏ ଦେଖା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(୩)

ଲଳିତ ମଧୁର ରାଗିଣୀରୁ ସାର,
ବୀଣା ଜିଣା ନବ କିଣା କଣ୍ଠ ତାର,
ଫୁଲ ଆଭରଣ ବସନ୍ତର ଚାର,
ପ୍ରାକୃତିକ ନବ ସମ୍ପଦ ସମ୍ଭାର—
ସଜାଇ ବିଶ୍ୱେ ସେ ଏକା;
ଘନ ବନ ଲତା ନିକୁଞ୍ଜେ କୋକିଳ
ଲୁଚି କିପାଁ ଦିଏ ଦେଖା ।

(୪)

ନବ ବିକଶିତ ସୁମନ କଳିକା,
ସାରା ଜୀବନର ସୁଖ ଦୀପ ଶିଖା;
ସମୂଳେ ନିଭାଇ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଦୀକ୍ଷା,
ଦେଇଛ ଅତୀତେ ବିଷାଦର ଶିକ୍ଷା—
ଦିନେ ନାହିଁ ଯାର ଦେଖା,
ଶତଧା ବାରଣେ ସ୍ମୃତି ହଟିଆଣୀ
ଲୁଚି କିପାଁ ଦିଏ ଦେଖା ।

***

୫୫ । କାହାର ଏ ଡାକ ?

କାହାର ଏକ ଡାକ ଆଜି ମଧୁମାସେ
ମଞ୍ଜୁ କୁସୁମିତ କାନନେ,
ସମୀର ପ୍ରବାହେ ସରଗ ବିପଞ୍ଚି
ପରଶେ ପରାଣେ ପରାଣେ,
ବନେ ଉପବନେ ପୀୟୂଷ ଲହରୀ,
ଚପଳା ଚଞ୍ଚଳେ ଯାଉଛି ସଞ୍ଚରି,
ନବ ନବ ଅନୁରାଗ ହୃଦେ ଭରି—
ଖେଳିଯାଏ ବ୍ୟୋମ ଧରା;
ଶିଶିର ଜଡ଼ିତ ନୀରସ ଭୁବନେ
କିବା ଏ ମଳୟ ଧାରା ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୫୬ । ଦିନଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ

୧

ଦିନ ଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ
ଦେଖାତ ପାଇଲି ନାହିଁ,
ଆଶାବନେ ମଲା ମାନସ-ମଧୁପ
କରୁଣ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଇ;
ଦିନ ଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।

୨

ଅବଶ ହେଲାଣି ଅଙ୍ଗ
ସରିଛି ସେନେହ ସଙ୍ଗ,
ଶୁଖିଗଲାଣି ଚ ଲୋତକ କି ହେବ
ନୟନ ଯୋଡ଼ିକ ଥାଇ,
ଦିନ ଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।

୩

କେତେ ଦୀର୍ଘ ଦିବା ନିଶି—
ଅତୀତେ ଗଲାଣି ମିଶି,
ଦରଶନ ଯେବେ ନ ପାଇଲି ଥରେ
ଏ ଜୀବନ କାହା ପାଇଁ,
ଦିନ ଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।

୪

କର ଯଦି ଅବହେଳା
ଶୋକ-ସିନ୍ଧୁ ହୃଦ-ବେଳା-
ଲଙ୍ଘି ଘେନିଯିବ ଜୀବନ-ତରୀଟି
କାଳ ତୋଫାନେ ଉଡ଼ାଇ;
ଦିନଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।

୫

ଭାସି ସିନା ତରୀ ଯିବ,
(ଯଦି) ତୁମରି ନାମେ ଡୁବିବ,
ଜଗତ ଘୋଷିବ 'ଅବିଚାରି ପ୍ରଭୁ'
ନିନ୍ଦା-ଡିଣ୍ଡିମ ବଜାଇ
ଦିନ ଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୬

ଜୀବନେ ମୋ ଆଶା ନାହିଁ !
ଯାହା ଇଚ୍ଛା କର ତାଇ
ତୁମ୍ଭ ନାମେ ସିନା ଯିବ ଏ ଜୀବନ
ଏହାଠାରୁ ଭାଗ୍ୟ କାହିଁ ?
ଦିନଗଲା ଚାହିଁ ଚାହିଁ ।

***

୫୭ । ଭରା ଭୋଦୁଅ

ଭରା ଭୋଦୁଅ ସୁଅ ଯାଉଛି ଭାସି,
ଭାସି ଯାଉଛି ଫୁଲ ରାଶି କି ରାଶି;
କରିଛି ଫୁଲମାନେ ବିରହବାଣୀ
'ତଅପୋଇ' ଅନ୍ତର ଗୁପ୍ତ କାହାଣୀ ।

ଭରି ଯାଇଛି ବିଲ ପୋଖରୀ ନଈ,
ଢଳି ପଡ଼ିଛି ରଙ୍ଗେ ଛବିଳ କଇଁ,
ନୀଳ ନଭେ ତାରକା ଜାଳଇ ବତି,
ଜହ୍ନିଫୁଲ ସଙ୍ଗୀତେ ଉଠେ ଆରତି ।

ଫେରୁଛି ଗେଣ୍ଡାଳିଆ ଜହ୍ନରାତିରେ
ନୂଆବୋହୂ ସଙ୍ଗତେ ବିଜନପୁରେ;
ବଉଦ ଅଢୁଆଳେ ଆଡ଼ ଚାହାଣୀ
ବିଞ୍ଚି ଦିଅଇ ପରା ଭୋଦୁଅ ରାଣୀ,

ଗ୍ରହ ତାରକାପନ୍ତି ଅଛନ୍ତି ଚାହିଁ—
ଶଙ୍ଖ ମହୁରୀ ନାଦ ଉଠଇ କାହିଁ !
ଚଉଠି ବନ୍ଦାପନା ସ୍ୱରଲହରୀ
କବିପରାଣେ କିଏ ଦିଅଇ ଭରି ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୫୮ । ମଧୁପ ପ୍ରତି ଗୋଲାପ ସୁନ୍ଦରୀ

କିଏ ତୁ ମଧୁପ କିପାଁ ମଧୁ ଗୀତ
ଗାଉ ଏ ବିଜନ ବନେ,
ଏତେ ଫୁଲ ଥାଉଁ ଗୋଲାପ ସୁନ୍ଦରୀ
କଥା ତୁ ପକାଇ ମନେ ।
ଉଡ଼ିଯାଅ ବୃଥା ଲାଗନା ମୋ ସଙ୍ଗେ
କଣ୍ଟା ବାଜିବ ତୋ ସୁକୋମଳ ଅଙ୍ଗେ
କି ଫଳ ତହିଁରେ ଶୁଭ ପରସଙ୍ଗେ—
ହେବ ଯହିଁ ବିଘ୍ନଜାତ;
ଲେଖା ନ ହେବ ତା ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଣୟେ
ତୁଚ୍ଛା ହେବ ଅପଖ୍ୟାତ ।

***

୫୯ । ସବୁଦିନେ ଜୀବନରେ ସୁଖ ନାହିଁ ଭବେ

ସବୁଦିନେ ବହେ ନାହିଁ ମଳୟପବନ,
ସବୁଦିନେ ନ ପଲ୍ଲବେ ବନ ଉପବନ ।
ସବୁଦିନେ ଗାଏ ନାହିଁ ପଞ୍ଚମେ କୋକିଳ
ସବୁଦିନେ ଧରେ ନାହିଁ ରସାଳେ ବକୁଳ ।
ସବୁଦିନେ ଜଳେ ନାହିଁ ଯୌବନ-ପ୍ରଦୀପ;
ସବୁଦିନେ ବାସେ ନାହିଁ ଫୁଟନ୍ତା ଗୋଲାପ ।
ସବୁଦିନେ ବହେ ନାହିଁ ତଟିନୀର ଧାର,
ସବୁଦିନେ ଉଠେ ନାହିଁ ସାଗରେ ଜୁଆର ।
ସବୁଦିନେ ହୁଏ ନାହିଁ ଚାରୁଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ,
ସବୁଦିନେ ସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ କିଶୋର ସମୟ ।
ସବୁଦିନେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଦିଶେ ନାହିଁ ନଭେ,
ସବୁଦିନେ ଜୀବନରେ ସୁଖ ନାହିଁ ଭବେ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୬୦ । ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ

ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ
ସିନ୍ଧୁ ମୁଖେ ନଦୀ ଯେ ଦିନୁ ଯାଇଛି
ଫେରି କି ଆସିବ ଆଉ ?
ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ ।
ଶୁଖିଯାଇଛି କୁସୁମ ବାସ ଯାର ଅନୁପମ
ଲତିକା ବୃନ୍ତରେ ଥାଇକି ସୁଷମା
ଝଡ଼ି ତଳେ ପଡ଼ିଥାଉ;
ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ ।
ଗଲାଣି ସେ ମଧୁକାଳ, ବରଷେ ତପନ ଜାଳ,
କି ସୁଖ କୋକିଳ କୂଜନେ ସଙ୍ଗୀତେ
କି ହେବ ମଳୟ ବାୟୁ,
ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ ।
ସରଳ ଶିଶୁ ଜୀବନ, (ଯଦି) ଅତୀତ-ଅନ୍ଧାରେ ଲୀନ,
ଅଚିର ଜୀବନ ସଉଭାଗ୍ୟ, ସିନା
ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଦାଉ,
ଗଲାଣି ତ ଗଲା ଯାଉ ।
ହୃଦକୁଞ୍ଜ କରି ଖାଲି, ଆତ୍ମା ଗଲା ସିନା ଚାଲି,
ଅମର ଭବନେ, ଅନନ୍ତ ଚରଣେ
ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ରାମ ପାଉ;
ଗଲାଣିତ ଗଲା ଯାଉ ।

***

୬୧। ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ

୧

ଆଜିର ଏ ମରଧାମେ ଲୋଡୁକି ସାନ୍ତ୍ୱନା ?
ଚିର ଦୁଃଖମୟ, ଯହିଁ ସୁଖ ବିଡ଼ମ୍ବନା,
ଅନିତ୍ୟ ବିଭବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ-ଭ୍ରଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀମନ;
ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୨

ବିପଦ କଣ୍ଟକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସାର-ଗହନ ;
ଶୁଭେ ସଦା ଲୋଭ, ମୋହ-ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ ସ୍ୱନ,
ପାତକ ପିଶାଚ ତହିଁ ବୁଲେ ଅବିରାମ;
ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ।

୩

କଳ୍ପନା-ଗିରି ଗହ୍ୱର ମହୀ ଭୟଙ୍କର,
ପୂରିଥିବେ ହତ୍ୟା, ହିଂସା, ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ, ଶୂକର,
ଦରିରେ ପଶିଲେ ସରିଯିବ ବୁଦ୍ଧିଜ୍ଞାନ;
ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ।

୪

ଛୁଅନା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭୁଲି କାମିନୀ-ସୁମନ,
କାଳ-କୀଟ କରିବ ତୋ ଶୋଣିତ-ଶୋଷଣ,
ଶୁଖିଯିବ ସପଲ୍ଲବ ହୃଦ ଉପବନ,
ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ।

୫

ସଂପଦ-ଚନ୍ଦନ ବନେ ଆଶା ଅଜଗର,
ଚରି ପିପାସିତ ଯାର ଅନନ୍ତ ଉଦର;
ମାନସ-ମତ୍ତ-ମାତଙ୍ଗ ଗ୍ରାସିବ ସଘନ;
ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ।

୬

ଘୋର ଆହବର ସ୍ଥଳୀ ବିଶ୍ୱ-ରଙ୍ଗାଳୟ,
ଲାଗିଅଛି ଅହରହ ଭୀମ ଅଭିନୟ,
ଏ ବିଷମ ସ୍ଥଳେ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ପରିତ୍ରାଣ,
ଗାଇ ଗାଇ ବିଭୁନାମ ପଳାରେ ପରାଣ ।

***

୬୨। ଆଜି କିଏ ବାହା ହୋଇ ଆସୁଛି

ଆଜି – କାହା ବାହାବର ଆସୁଛି,
ଏ ଯେ – କାହାର ବାଜଣା ବାଜୁଛି,

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଜର ବାଣେ ଗୋ ବିଜୁଳି ଆଲୋକେ
ଚକ୍ଷୁ ଝଲସି ପଡୁଛି ।
ଏ ଯେ – ବଡ଼ ନବରଙ୍ଗେ ଚାଲୁଛି,
ତାକୁ – ନଇ, ନାଳ ଦେଖି ଫୁଲୁଛି,
ତାର —– ସୁନ୍ଦର କେଶକୁ କିଆ, କନିଅର
ମାଧବୀ, ମାଳତୀ ମାନୁଛି,
ଶିରେ —– କଳାପୀ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧିଛି,
ଅଙ୍ଗେ —– ଜଳଦ ବସନ ଛନ୍ଦିଛି,
କିଏ ଲୋ ମାଁ ଏ କଅଁଳ ଦୁବର
ହାତପୂରା ବିଡ଼ି ପିନ୍ଧିଛି ।
ଆଜି —– କେତେ ବନ୍ଧୁ ଅବା ବରିଛି !
ଏ ଯେ —– ଭୂଇଁଯାତ ଛତା ଭରିଛି,
ନୀଳଗିରି ଶିର ଧୋବ ଫର ଫର
ନୀରଦ —– ଚାନ୍ଦୁଆ ଧରିଛି ।
ଦୂରୁଁ —– ବାଷ୍ପଯାନେ ଉଡ଼ି ଆସୁଛି,
ଗୁରୁ —– ଗମ୍ଭୀର ବଂଶୀ ବାଉଛି,
ତାର —– ତରୁଣ ପ୍ରାଣର କରୁଣ ଗୀତଟି
ଉନ୍ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠେ ଗାଉଛି ।
ବନ —– କୁସୁମ ଚାମର ଢାଳୁଛି,
ନଭୁଁ —– ଚନ୍ଦନ-ଛିଟିକା ପଡୁଛି,
ବରବଧୂ-କୁଳ ମଙ୍ଗଳ ଶଙ୍ଖେ
ବନ ବିଲ ପୂରି ଉଠୁଛି ।
ସୁଖ —– ଶୀତବା ଛୁଇଁ ଯାଉଛି,
ଧୀରେ —– ନୂଆଁ ରୁଆ-ଧାନ ନାଚୁଛି,
ଅଙ୍ଗ —– ଅଭିନୟେ ତାର ଉପହାସ ଛଳେ
କଦମ୍ବ-କଳିକା ହସୁଛି ।
ଆଜି —– ବେଙ୍ଗଘରେ ଭୋଜି ଲାଗିଛି
ତାର —– ସରାଗରେ ପେଟ ପୂରିଛି,
କ୍ଷୀରୀ ପଣା ପୁଳ କେତେ ଖାଇବ ସେ
ସାଇ ପଡ଼ୋଶିଙ୍କି ବାଣ୍ଟୁଛି ।
ଚଷା —– ହଳ ପଛେ ବୁଲି ଦେଖୁଛି,

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଖେ — ଚମ୍ପୂ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଉଛି,
ଓଦା — ରଙ୍ଗପାଟ ପିନ୍ଧି ସାଧବ ବୋହୂ ଗୋ
ଭୋଜି ଘରେ ପାଣି ବୋହୁଛି ।
ଆଜି — କିଏ ବାହା ହୋଇ ଆସୁଛି,
ଏ ଯେ — କାହାର ବାଜଣା ଆସୁଛି,
ବଜର — ବାଣେ ଗୋ ବିଜୁଳି ଆଲୋକେ
ଚକ୍ଷୁ ଝଲସି ପଡୁଛି ।

***

୬୩ । ଯିବ କି ମୋହ ମନରୁ

ଯିବ କି ମୋହ ମନରୁ ନବମୁକୁଳିତ ତରୁ
ଶିଖରବିହାରୀ ପିକ ମଧୁର କୂଜନ;
ପରାଣ ପିପାସା ହର, ବିରହ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱର
ନିଦାଘ ତପନ-ତପ୍ତ-ହୃଦୟ-ଚନ୍ଦନ
ଲଳିତ ପଞ୍ଚମ ତାନ, ବିଭାଷ ମଞ୍ଜୁଳ ଗାନ,
ସରସ ମାଧୁରୀ-ମଖା ମଧୁ ବିଳପନ,
ଚିନ୍ତିତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଶ୍ରବଣ-ସୁଖ ବର୍ଦ୍ଧନ
ତନ୍ମୟ ଭାବୁକ ପ୍ରାଣ ପ୍ରେମ ଉନ୍ମାଦନ ।

***

୬୪। ଭେଟି

ମଧୁ ନିଦାଘର ବକୁଳ-ମାଳିକା
ଆମ୍ର କିଶଳୟ ରାଜି,
ବରଷା-ପୀରତି- ପରଶା-କେତକୀ
ସୁମନ ଯତନେ ସାଜି ।
ମାଧବୀ, ମାଳତୀ କୁମୁଦ, କମଳ
ଶାରଦୀୟ ଉପହାର,
ହେମନ୍ତ ଶିଶିର ନୀହାର ମୁକୁତା
ତରୁ ପକ୍ୱପର୍ଣ୍ଣ ଭାର ।
ବରଷର ଏ ଯେ ଅମର ବିଭବ
ସରଗର ସନମାନ,
ଅରୁପୁଛି ତବ ପୟର ଯୁଗଳେ
ନବ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ ।

***

Digitized by srujanika@gmail.com

୬୫ । ମଧୁଋତୁ

ବହେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଜି,
ମଳୟ ଶଇଳ ବାଜି,
            ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରୁ ମନ୍ଦ ମୃଦୁଳ ସମୀର,
ଚହଟଇ ଫୁଲ ବାସ,
ମହକେ ବକୁଳ ଶ୍ୱାସ,
            ଅସରନ୍ତି ଆନନ୍ଦରେ ଭ୍ରମର ଅଧୀର ।
ଚଉଦିଗ ମଧୁମୟ,
ନାଚେ ନବ କିଶଳୟ,
            ବଜାୟେ ଋତୁସମ୍ରାଟ ମଙ୍ଗଳ ମହୁରୀ,
ହସେ ଆଜି ଫୁଲବନ,
ସୌରଭେ ହୋଇ ଅଜ୍ଞାନ,
            ଅଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗେ ବୋଳି ଚାରୁ ବସନ୍ତ ମାଧୁରୀ ।
ବିଳସିଲେ, ବୃକ୍ଷବଲ୍ଲୀ,
କିଂଶୁକ, ସୁନାରୀ, ମଲ୍ଲୀ,
            ରଜନୀ-ଗନ୍ଧା, ଇଟେଲା, ଚମ୍ପା, ନାଗେଶ୍ୱର,
ବିରସ କରି ଆନନ,
ସଢ଼ିଲା ବାଉଁଶ ବନ,
            ଦୁର୍ଜନ ସ୍ୱଭାବ ସିନା ପରଶ୍ରୀ-କାତର ।
ମଞ୍ଜୁ କିଶଳୟ ତଳେ,
ଅମିୟ ଝଙ୍କାର ଛଳେ,
            ବାଉଛି କୋକିଳ ତାର ବିଜୟ ବଇଁଶୀ,
ଆହା ! କି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର,
ଅପରିସ୍ଫୁଟ ମଧୁର,
            ଅଙ୍କୁ ନେଉଛି ଓଟାରି ଅବସାଦ ରାଶି ।
ମଧୁମୟ ଜଳସ୍ଥଳ,
ମଧୁର ପକ୍ଷି ଚହଳ,
            ମଧୁସରିତରେ ଭାସେ ନିଖିଳ ସଂସାର,
କେତେ ମକରନ୍ଦ ଗଳି,
ପଡ଼ିଅଛି ପତ୍ରେ ଢଳି,
            ନ ପିଉଁ କେ, ସଢ଼ି ସିନା ହେଉଛି ଅସାର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁଳିତ ତରୁ ଡାଳେ,
ଗାଉଛି ମଧୁର ରୋଳେ,
ହଳଦିଆ ତନୁ-ଡୋରା ହଳଦୀ ବସନ୍ତ,
ବିଲୋଳ ନୟନୁ ପରା,
ବୁହାଇ ଅମୃତ ଧାରା,
ସୁଷମାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ . . .ଅନନ୍ତ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ସୁନ୍ଦରୀ ଆଜି,
ନୀଳ-ନୀରେ ମୁଖ ମାଜି,
ସନ୍ତରଇ ନୀଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ . . . ଗଗନେ,
ଦୂରୁଁ ପଥିକ ସଙ୍ଗୀତ,
ଶୁଭ୍ର କୌମୁଦୀ ଅମିତ,
ବହି ଆସେ ରହି ରହି ପବନେ ପବନେ ।
ଏ ଶୁଭ ଦିବସ ଆଜି,
ଆସ ପୂଜା ଦୀପ ସାଜି,
ପୂଜିବା ଜନନୀ ପଦ-ସରୋଜେ ଜୁହାରି,
"ଘୁଞ୍ଚି ଯାଉ ଦୁଃଖ, ଶୋକ
ବନ୍ୟା, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ମଡ଼କ ।"
ବିଭୁ ସନ୍ନିଧେ ଏତିକି କରିବା ଗୁହାରୀ ।
***

୬୬ । ମହିମା

୧

ତୁମ ରୂପ ଏକା ସୁନ୍ଦର;
ତୁମରି ଫୁଲର—
ଏତେ ଶୋଭା ଯଦି
ତୁମେ ଅବା କେତେ ସୁନ୍ଦର !

୨

ତୁମରି ମହିମା ମହାନ୍;
ଏତେ ଯେ ଗଢୁଛ
ଦିନରାତି ବସି
ତୁମେ କେତେ ଶକ୍ତିମାନ !

Digitized by srujanika@gmail.com

୩

ତୁମେ ନିଶ୍ଚେ ଅଟ ଅନନ୍ତ,
ସାରା ବିଶ୍ୱ ଘୋଟି
ସ୍ୱରୂପ ତୁମ୍ଭର
ବିକଶୁଛି ଦିଗ ଦିଗନ୍ତ ।

୪

ତୁମ ନାମ କେତେ ମଧୁର
ଜୀବନେ ମରଣେ
ସାନ୍ତ୍ୱନା, ଶ୍ରବଣେ
ପାପ ତାପ ହୁଏ ଦୂର ।

୫

ତୁମେ ହିଁ ଦୟାର ସାଗର;
ତୁମରି ସେନେହ
ଆଦର ପରଶେ
ସବୁରି ହୃଦୟ କନ୍ଦର ।

୬

ତୁମେ ନିତ୍ୟ ଶାନ୍ତି ସଦନ;
ନତଶିରେ ତବ
ଆଶିଷ ଭିକାରୀ
ମାଗୁଛି ଶ୍ରୀପଦେ ଶରଣ ।

***

୬୭ । ତୁମେ

୧

ତୁମେ ନୀଳ ଆକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜହ୍ନ,
ତୁମେ ନିଶି ତାରା-ହାରା ତୁମେ ଶୀତ ସୁଧାଧାରା
ତୁମେ କନକିତ ଉଷା ଚାରୁ ଲପନ;
ତୁମେ ନୀଳ ଆକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜହ୍ନ ।

୨

ତୁମେ ମଧୁ ବସନ୍ତର ଧୀର ସମୀର,
ତୁମେ ହିମାଳୟ ଝର ପବିତ୍ର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରସର
ବନପ୍ରିୟ କଣ୍ଠ ତଟେ ପଞ୍ଚମ ଗିର;
ତୁମେ ମଧୁ ବସନ୍ତର ଧୀର ସମୀର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୩

ତୁମେ ନନ୍ଦନ ବନର ଗନ୍ଧ-ସୁମନ,
ତୁମେ ହିଁ ସଜ ବକୁଳ ସଉରଭ ସମାକୁଳ
ତୁମେ ମତ୍ତ ମଧୁପର ମଧୁ ଗୁଞ୍ଜନ;
ତୁମେ ନନ୍ଦନ ବନର ଗନ୍ଧ-ସୁମନ ।

୪

ତୁମେ ନିର୍ଜ୍ଜନ ନିଶିର ନୀରବ ତାନ,
ତୁମେ ସର୍ବ ରୂପେଶ୍ୱର ତୁମେ ବିଭୋ ! ଚିଦ୍ଘନ
ତୁମେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବାରିଧି ବୀଚି ବିତାନ ;
ତୁମେ ନିର୍ଜ୍ଜନ ନିଶିର ନୀରବ ତାନ ।

୫

ତୁମେ ଭକ୍ତ-ଜୀବନର ଜାହ୍ନବୀ-ଧାରା
ତୁମେ ସାଧକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୃଦ-ବୃନ୍ଦାବନବାସୀ
ତୁମ ନାମ-ବଂଶୀ ବାଜେ ଜଗତସାରା;
ତୁମେ ଭକ୍ତ-ଜୀବନର ଜାହ୍ନବୀ-ଧାରା ।

୬

ତୁମେ ଆଶ୍ରୟହୀନର ଆରାଧ୍ୟ ଧନ,
ତୁମେ ପିତା ତୁମେ ମାତା ତୁମେ ଚଉବର୍ଗ ଦାତା
ତୁମେ ଆଶାନ୍ତିର ଶାନ୍ତି ମୁକ୍ତି-ସଦନ;
ତୁମେ ଆଶ୍ରୟହୀନର ଆରାଧ୍ୟ ଧନ ।

୭

ତୁମେ ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ମଙ୍ଗଳମୟ,
ତୁମେ ହିଁ ପୁଣ୍ୟର ପୁଣ୍ୟ ତୁମେ ଅଣାକାର ଶୂନ୍ୟ
ତୁମେ ହିଁ ଅମର ଜ୍ୟୋତି ଚିର ଅଭୟ;
ତୁମେ ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ମଙ୍ଗଳମୟ ।

***

୬୮ । ନିଦାଘ

୧

ଆସିଲା ଋତୁ ନିଦାଘ
ଭୀଷଣ, ଯେସନେ ବାଘ,
ଜାଳିଦେଲା ବିଶ୍ୱେ ଟାଳି ଅନଳ-ରସନା,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଝାଉଁଳିଲେ ଲତା ତରୁ,
ଜଗତ ଭଜିଲା ମରୁ,
ନିସ୍ତେଜିତ ହେଲେ କେତେ ସୁଗନ୍ଧ ସୁମନ।

୨

ନଦ,ନଦୀ, ସରୋବର,
ତଡ଼ାଗ, ବାପୀ, ନିର୍ଝର,
ଦିଶିଲେ ରସ ବିହୁନେ ବିଯୋଗିନୀ ସମ,
ରମ୍ୟ କଇଁ ସୁମନସ,
ମୀନ,ଚକ୍ରବାକ, ହଂସ,
ଲୁଚିଲେ ଲୁକାଇ ନିଜ କାନ୍ତି ଅନୁପମ।

୩

ଶୁଖିଲା ମାଧବୀ ଲତା,
କୁସୁମର ସୁରଭିତା
ଭାସିଲା ଅଜଣା ରାଜ୍ୟେ ହିଙ୍ଗୁଳା ପବନେ,
ମଉଳିଲେ ଫୁଲକୁଂଜ,
ଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଅଳି ପୁଞ୍ଜ,
ମଲେ କେତେ ଅବଶେଷେ ବ୍ୟଥାର ଦହନେ।

୪

ଉଠିଲେ ଗଗନେ ରବି,
ଧରି ମହା ରୁଦ୍ର ଛବି,
ଚାହିଁଲେ ସରୋଷେ ଥରେ ସମଗ୍ର ସଂସାରେ,
ବନ ବୈତାଳିକେ ଡରି,
ନ ପାରି ନଭେ ସନ୍ତରି
ଲୁଚିଲେ ପାଦପ କ୍ରୋଡ଼େ ପତ୍ର ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ।

୫

ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ମରୀଚି ଶ୍ରେଣୀ,
ନାଚିଲେ ଦିଗନ୍ତେ ପୁଣି,
ଚଉଦିଗ ହେଲା ଖାଲି ବହ୍ନି-ଧୂମମୟ,
କେବେ ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାୟୁ ଉଡ଼ି,
ସେହି ରୁଦ୍ରତାରେ ବୁଡ଼ି,
ହୋ ହୋ ରବେ କଲା କେତେ ଅଭିନୟ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୬

ଦିଶିଲା ଶ୍ୟାମ କେଦାର,
ବିଭସ୍ମ ଚିତା ଅଙ୍ଗାର,
ଫାଟି ହେଲା ପୁଣି ଭୀମ ଭୂଆଁ ଗାଢ଼ମୟ,
କାନନେ ପ୍ରକୃତି ରାଣୀ,
ଧରି ଅନଳର ଫଣି,
ଗାଇଲା ଉନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରାୟ ନିଦାଘର ଜୟ ।

୭

ଶୂନ୍ୟଁ ହୋଇ ଅଗ୍ନିଜାତ,—
ସୃଜିଲା ମହା ଉତ୍ପାତ,
ପକାଇଲା ପୋଡ଼ି ପୁର ପଲ୍ଲୀ ମନୋହର,
" ଗଲେ ଏ ସମ୍ପଦ ଯାଉ,
ଜୀବନ ମାତ୍ରକ ଥାଉ"
ବୋଲି ଆର୍ତ୍ତେ କେ ଡାକିଲେ "ରଖ ହେ ଈଶ୍ୱର !"

୮

ଗ୍ରୀଷମ ସହି ନ ପାରି
ବାଳ, ଯୁବା, ନର, ନାରୀ
ଗଡ଼ିଲେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ, ସୌଧେ, ମଣ୍ଡପେ, ଦେଉଳେ,
ମଶକ, ମତ୍କୁଣେ ଡରି,
ସୁଖଶଯ୍ୟା ପରିହରି,
(କେତେ) ଆଶ୍ରା କଲେ ତରୁତଳେ ସର, ଉପକୂଳେ ।

୯

ନାହିଁ ଆଜି ମଳୟର,
ଶୀତଳ ସୁଖ ପ୍ରସର,
ହୃଦୟଦାହକ ଝଞ୍ଜା ବହି ଅବିରଳ,
ବ୍ୟଜନ, ଚନ୍ଦନ, ଫୁଲ,
ପଣା ପନୀର ଶୀତଳ,
ବାଞ୍ଛିଲା ହୃଦୟ ତୃଷା ବଢ଼ିଲା ପ୍ରବଳ ।

୧୦

ଯେ ଦିନୁ କୁମୁଦ ରାଣୀ,
ସରସୀ ତେଜି ଗଲାଣି,
ଚନ୍ଦ୍ରରେତ ନାହିଁ ଆଜି ପୁରୁବ ମାଧୁରୀ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଲ୍ଲୀ ମନ୍ଦଦାସ ଦେଖି,
ମାଳତୀ ମନରେ ଦୁଃଖୀ
କାନନେ କେତକୀ କାନ୍ଦି ମଳାଣିତ ଝୁରି

୧୧

କିଂଶୁକ, ପଦ୍ମ, କନୀର
ଇଟେଲା, ରକ୍ତ ମନ୍ଦାର,
ଉଡ଼ାଇଲେ ନିଦାଘର ସୁରଙ୍ଗ ପତାକା,
ଦେଖି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଭୀଷଣ,
ଶୁଷ୍କକଣ୍ଠ ହେଲା ପ୍ରାଣ,
ଘରେ ଘରେ 'ପାଣି ପାଣି' ପଡ଼ିଗଲା ଡକା ।

୧୨

କେତେ ସାଧୁ ଧର୍ମପ୍ରାଣ,
କଲେ ଅନ୍ନଛତ୍ର ଦାନ
ଦୀନ, ଦୁଃଖି, ଅରକ୍ଷିତ ଅସହାୟ ନରେ,
ହୋମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ
ପୂଜା ଆଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ,
ବିରାଜିଲା 'ଜଳଘଟି' ଚଉରା ମୂଳରେ ।

୧୩

(ଆଜି) ବିଳାସୀକୁଳ ଆଗ୍ରହେ
ସାଜି ଜଳଯନ୍ତ୍ର ଗୃହେ,
କରନ୍ତି ଆମୋଦ, ବସି ସଙ୍ଗୀତ ଆଳାପ,
କେତେ ନୀରେ ତୀରେ ଭ୍ରମି,
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବାଧା ଅତିକ୍ରମି
ପିଅନ୍ତି ନିଶିଥ-ଶୀତ ସମୀର ଅମାପ ।

୧୪

ଆଜି ଆମ୍ର ଉପବନ,
ଫଳ ଭରେ ଅବସନ୍ନ,
ପନସ ଖର୍ଜ୍ଜୁର ବୃକ୍ଷୁଁ ପଡ଼ୁଛି ଉଛୁଳି,
ଫୁଟୁଛି ବକୁଳ ଫୁଲ,
ଭାବୁକେ କରେ ଆକୁଳ,
ଗାଉଛି ସିନ୍ଦୁରମୁଣ୍ଡୀ ତରୁଡାଳେ ଝୁଲି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୧୫

ଆସ ହେ ସଖା ସଂଗାତ,
ଦେଖିବା ଚନ୍ଦନ ଯାତ,
ଆଜି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପରା ମଙ୍ଗଳ ଉତ୍ସବ,
ପବିତ୍ର କରିବା ଆଖି,
ଦୁଃଖ ଜଣାଇବା ଡାକି
ହଜାଇବା ନିଦାଘର ଭୀମ ପରାଭବ ।

***

୬୯ । ଭାଳୁ କାହାପାଇଁ

୧

ଅସାର ଜଗତେ ଏତେ ଭାଳୁ କାହାପାଇଁ ?
ସାରକଥା ଦିନେ ମୁଖେ ଆଣିଲୁତ ନାହିଁ,
ନୁହେ କିଛି ସେ ଭୌତିକ ଅନିତ୍ୟ-ବିଳାସ,
ବିଳାସ ନୁହେ ତା କାଳ ପ୍ରଲୋଭନ ପାଶ ।

୨

ଅଚିର ସେ ଯାର ପରିଣାମ ହାହାକାର,
ଅଚିର ଯା ଚିରସାଥି ଅତୀତ ଅନ୍ଧାର,
ଆଶା-ଉନ୍ମାଦିନୀ କୋଳେ ଦେଖୁ ଯେ ସ୍ୱପନ,
ସ୍ୱପନ ନୁହେ ତା ନିଶ୍ଚେ ନୈରାଶ୍ୟ-ସୁମନ ।

୩

ସୁଖ ବୋଲି ଲୋଡ଼ୁଁ କିପାଁ ଅଳୀକ-ବ୍ୟସନ,
ରଜ୍ଜୁଭ୍ରମେ ଯେହ୍ନେ ଅଜଗରେ ଆଲିଙ୍ଗନ;
ମୋହ-ମରୀଚିକା ପଛେ ମୂଢ଼ ମୃଗ ପରି
ଗୋଡ଼ାଉ ତୁ ଆଗତ ବିଗତ ନ ସୁମରି ।

୪

ମୋହ-ମୁକ୍ତ-ବେନି ତୋଳେ ନିଜ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ-
ଚାହିଁ ଥରେ ଡାକ ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରେ,
ପୂରିବ ପୁଲକେ ପ୍ରାଣ ସେ ଆନନ୍ଦ ଧାମେ,
ମିଶିବ ଏ ପ୍ରାଣ ସାରା ବିଶ୍ୱମୟ ପ୍ରାଣେ ।

***

Digitized by srujan ka@gmail.com

୭୦ । କା' ଲାଗି

କା' ଲାଗି ଦାମିନୀ ଅନ୍ଧାର ଯାମିନୀ
ଭାଲରେ ଉଠଗୋ ବିଳସି ?
ଦୂର ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ପଥିକ ପରାଣ
ଧଇର୍ଯ୍ୟ ଅସାଧ ଧରସି ।
ଧରି ଅଗ୍ନିଶିଖା ଭୀଷଣ ପ୍ରବଳ
ପଥେ ପାନ୍ଥ ପାଦ କରି ଟଳମଳ
ଜନମାଅ ହୃଦେ ଜୀବନ ବିକଳ
କରାଳ ଅନ୍ଧାରେ ମିଶି
ନିରୀହ ପାନ୍ଥକୁ ଅଜଣା ରାଇଜେ
ମାର ନେଇ ଦିଶି ଦିଶି ।

***

୭୧ । ଚଇତ ସନ୍ଧ୍ୟା

୧

ମଧୁର ଛନ୍ଦେ ଗୋଲାପୀ ଗନ୍ଧେ
ଚଇତ ପବନ ବୋହିଗଲା,
ପ୍ରାଣମତାଣିଆ ଗୁପତ ବାରତା
ଥିରି ଥିରି କାନେ କହିଗଲା ।
କ୍ଲାନ୍ତ ଧରଣୀ ଚାହିଁଲା ଚକିତେ
ଲୁଚିଗଲେ କାହିଁ ଅଂଶୁମାଳୀ,
ଗୋଧନ ବାହୁଡ଼ା ମେଲାଣି ସଙ୍ଗୀତେ
ଖେଳିଲେଣି ପକ୍ଷୀ ଲୁଚୁକାଳି ।
କେଉଁ ରାଇଜର ସନ୍ଦେଶ ଘେନି
ଫୁଟିଲା ଗଗନେ ତାରା ଗୋ,
ମିଟି ମିଟି ମିଟି ତରଳ ଚାହାଣି
ଗାଇଯାଏ କେତେ ଯୁଗର କାହାଣୀ,
କ୍ଷଣକେ ଉଷତ ଧରା ଗୋ ।

୨

ଉଜାଣି ଉଠଇ ପବନେ
ଚଇତ ଚଉଦ ଭୁବନେ;

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚାନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରପାଶେ ମଧୁମାସ ମେଳା
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂରେ ସହି ଗୋ,
ବଉଦ ଡାକଇ ଆକୁଳ ପରାଣେ
ଛାଡ଼ିଯିବା ସତେ ମହୀ ଗୋ !
ବସନ୍ତ ସପନ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ସହି,
ଫଳଫୁଲଭରା ଧରଣୀ,
ସୁଷମା-ସାଗରେ ଲହରୀ ଖେଳଇ
ବାହିଯିବା କାହିଁ ତରଣୀ ?
ଧୂଳିକଣା କଣ୍ଠେ ନବ ଝଙ୍କାର
ଚୈତାଳି ଗାନ ଗଗନେ,
କାହା ମାୟାଜାଲେ ଶୋଭନା ଧରଣୀ
ପାଗଳ ଦକ୍ଷିଣା ପବନେ ।
ରହ ରହ ଦୂରେ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରକା
ନ ଶୁଣାଅ ଆଉ ମୋହନ ବାଣୀ,
ଚଇତି ବାଆରେ ଦୋଳି ଖେଳି ଖେଳି
ବନ୍ଦିବି ଆଜି ହୃଦୟରାଣୀ ।

***

୭୨ । ତୁମେ ସିନା

୧

ତୁମେ ସିନା ଢଳ ଢଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କମଳ
ତୁମେ ନବ ବସନ୍ତର ଶୀତଳ ପବନ
ତୁମେ ସିନା ଶରତର ଚାରୁ ବିଭାବରୀ
ସିମନ୍ତ ସିନ୍ଦୁର ଶଶୀ ମଧୁର ମୋହନ ।

୨

ତୁମେ ସିନା ନିଦାଘର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତପନ
ମରୁତରୁ ତପ୍ତକରା ଉତପ୍ତ କିରଣ,
ତୁମେ ସିନା ସେହି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବାଷ୍ପ ରୂପମୟ
ଆତୁରା ଧରଣୀ ଦେହେ ଶାନ୍ତି ସଂସ୍ଥାପନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୩

ତୁମେ ସିନା ବରଷାର ଶୁଦ୍ଧ ବାରିଧାର
ନୀଳ ନିରଦ ନିକଟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦାମିନୀ
ତୁମେ ସିନା ସନ୍ଧ୍ୟା ରବି ସୁନେଲିଆ ଛବି
ବାରୁଣୀ ରାଣୀର ଠାଣି ବର୍ଦ୍ଧନ କାରିଣୀ ।

୪

ତୁମେ ସିନା ଯଉବନ ହୃଦ ସରସୀରେ
ସପନ କୁମୁଦ ହୃଦ ମୁଦ ପ୍ରଦାୟିନୀ
ତୁମେ ସିନା ସୁଖ ସ୍ମୃତି ନୈରାଶ୍ୟ ନିଶିର
ଅତୀତ ଦିନର ମୋହ-ମାୟା କୁହୁକିମା ।

୫

ତୁମେ ସିନା ବୀର ହୃଦେ ଅମୀତ ବିକ୍ରମ
ପଣ୍ଡିତର ପୁଣ୍ୟପ୍ରଭା ଜ୍ଞାନ ଗରୀୟସି
ତୁମେ ସିନା ଅଧମର ସାହାରା ହୃଦୟେ
ଆଷାଢ଼ ଅମା-ଅନ୍ଧାର ଅଜ୍ଞାନତାମସୀ ।

୬

ତୁମେ ସିନା ଜନନୀର ସ୍ନେହ ସୁଧାଧାର
ସରଗ ସଂପଦ ଯାହା ସଂସାରରୁ ସାର
ତୁମେ ସିନା ଶିଶୁ ମୁଖେ ନିର୍ମଳ ହରଷ
ଭକ୍ତମୁଖେ ଭାଗବତ ଭକ୍ତିର ପ୍ରଚାର ।

୭

ତୁମେ ସିନା ଦୀନହୀନ କୁଟୀରେ ଭିକାରୀ
ଜନମ ଅନ୍ଧର ତୁମେ ଆଲୋକିତ ପଥ
ତୁମେ ସିନା ଜୀବନର ପତନ ଉତ୍‌ଥାନ
ତୁମରି ମଙ୍ଗଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ମନୋରଥ ।

***

୭୩ । ସ୍ମୃତି-ତର୍ପଣ

(୧)

ଯୁଗ ପରେ ଯୁଗ ଯିବ ବିତି
ଶରତର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଭାତେ
ଫୁଟୁଥିବ ଫୁଲ ନିତିନିତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶରତର ପାହାନ୍ତିଆ ତରା
ଗାଉଥିବ ଅମୃତ ରାଗିଣୀ,
ଦଶଦିଶି ଉଚ୍ଛୁଳିବ କ୍ଷଣେ
ବାଦ୍ୟରୋଳେ କମ୍ପିବ ମେଦିନୀ ।
କାଠଯୋଡ଼ି ସିକତା ପୁଲିନେ
ହେଉଥିବେ ଦେବଦେବୀ ଠୁଳ;
ବିଜୟାର ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣ
ଏ ଜଗତେ କାହିଁ ତାର ତୁଳ,
ବାଛି ବାଛି ବିଜୟା ଦଶମୀ
ବରି ନେଲ ହେ ସାହିତ୍ୟରଥୀ,
ତୁଟିଗଲା ରଣଭୂମି ଶିରୀ
ନେତ୍ର ଫେଡ଼ି ଦେଖ ହେ ସାରଥି !
କଣ୍ଠେ ତାର କମାଣ ଗର୍ଜନ
ବକ୍ଷେ ଥିଲା ଭୀଷ୍ମଦେବ ପଣ
କୁସଂସ୍କାର କୁହେଳିକା ନାଶି
ଉଠିଥିଲା ଜ୍ୱଳନ୍ତ ତପନ,
ହାସ୍ୟବୋଳା ବଦନମଣ୍ଡଳ
ହୃଦ ତାର ସ୍ନେହପ୍ରୀତିଭରା,
ହସି ହସି ମୁଦିଲା ସେ ଆଖି
କାନ୍ଦେ ଆଜି ଏ ଉତ୍କଳଧରା !
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନେ ଦୀପ୍ତ ସେ ଯେ
କଳାବିଦ୍ୟା ଚିର ସହଚର,
ପୁରୋଧା ସେ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିରେ,
ସବୁ ଆଜି ନୀରବ ନିଶ୍ଚଳ !
ଧପ ଧପ ଜଳିଲାରେ ଚିତା
ଭସ୍ମହେଲା ଶତ ମଧୁସ୍ମୃତି !
ସତୀଚଉରା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଆଜି
ଉଭେଇଲା କମନୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି !

(୨)

ଦୋବନ୍ଧା (୧)! ତୁ କାଳେ କାଳେ ଧନ୍ୟ
ପଦେ ତୋର କୋଟି ନମସ୍କାର,
କବି,ଗୁଣୀ, ଭକତ, ସାଧକ
ଖଟୁଛନ୍ତି ସାଦରେ ପୟର ।

Digitized by srujan ka@gmail.com

'ମହାଯାତ୍ରା' ମହାଗୀତି କଣ୍ଠେ
କବିଗୁରୁ ତୋ ପଥଭିକାରୀ,
'ଉଦୟ ଉତ୍ସବେ' ଭକ୍ତକବି
ଆଶ୍ରିଲେ ତୋ ପଥ ଅନୁସରି ।
'ପୂଜାଫୁଲ' ତୋଳିବାର ଆଶେ
ବ୍ୟାସକବି ରଚିଲେ କୁଟୀର,
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ 'ନରାଜ' ରସିକ
ତୋର କୋଳେ ନୁଆଁଇଲେ ଶିର ।
ସମଧର୍ମା ବିଶ୍ୱନାଥ ଆଜି
'ସାହିତ୍ୟ'ର ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳି ଘେନି
ଉଭା ହେଲେ ଦୁଆରେ ତୋହର
ମୁଗ୍ଧ ହେଲା ତୋର ନେତ୍ର ବେନି !
କାଳେ କାଳେ ଲାଗିବ ଏ ଲୀଳା
ଯୁଗ ପରେ ଯୁଗ ଯିବ ବିତି,
ଶରତର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଭାତେ
ଫୁଟୁଥିବ ଫୁଲ ନିତି ନିତି ।
ବିଶ୍ୱନାଥ ସଖାଙ୍କ ଗହଣେ
ବିହରିବେ ଅନନ୍ତ ଗଗନେ,
ଉଠୁଥିବ ବୀଣାବେଣୁ ଧ୍ୱନି
ଜାଗିବ ଏ ଉତ୍କଳ ଅବନୀ
ଭକତବୃନ୍ଦ ନବୀ ଛନ୍ଦେ
ବନ୍ଦିବେ ତବ ଚରଣେ ।

(୧) ଦୋବନ୍ଧା — କଟକ 'ସତୀଚଉରା' ଶ୍ମଶାନ ଅଞ୍ଚଳକୁ 'ଦୋବନ୍ଧା 'କହନ୍ତି ।

***

୭୪। ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ

ତୁମେ ସିନା ବସନ୍ତର ବାସଫୁଲ ବଉଳ ଗୋ
ନିଦାଘର ମଲ୍ଲୀ ଦୂର କାନନ ଶୋଭିନୀ
ତୁମେ ଝଡ଼ ବରଷାର ନବ କଦମ୍ବ କାମିନୀ
ବେଦନା-ବାହୀ ବିରହ-ହୃଦ-ବିଦାରିଣୀ ।
ତୁମେ ଶରତର ଶୁଭ୍ର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ଗୋ
ହେମନ୍ତର ହୃଦଭରା ମାଧବୀ ସୁନ୍ଦରୀ
ଶୀତର ସେବତୀ ଝରା ତରୁଣୀ ହୃଦୟହାରା
ତୁମେ ଫୁଲମୟୀ ଷଡ଼ଋତୁ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୀ ।

*****

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିଶିଷ୍ଟ-୧

[ନିଜର ଜୀବଦଶାରେ ଆପଣାର କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ଏକ ସଂକଳନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଲାଗି ମଦନମୋହନ ଦୁଇଥର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ। ଏଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସଂକଳନ ପାଇଁ ଏକ 'ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର' ଓ 'ନିଜକଥା' ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଉଭୟଥର ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ସଫଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ 'କଟକ ପବ୍ଲିଶିଂ ହାଉସ୍ 'ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'କବିତାମାଳା'ରେ ଏହି 'ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର' ଓ 'ନିଜକଥା 'ସଂଯୋଜିତ । ପାଠକମାନଙ୍କ ଅବଗତି ନିମନ୍ତେ ତାହା ପୁନର୍ମୁଦ୍ରିତ କରାଯାଉଛି । —ସଂପାଦକ]

(କ) ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର

ପରମାରାଧ୍ୟ ପିତୃଦେବ ଏକମାସ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରେ ମତେ ଛାଡ଼ି ଆରପାରିକୁ ଯାଇଥିଲେ । ପିତୃସ୍ନେହର ସ୍ପର୍ଶ ମୋ ଭାଗ୍ୟକୁ ଜୁଟି ନ ଥିଲା । ବହୁଦିନ ପୂର୍ବେ ଲେଖିଥିବା ଏହି କେତୋଟି କବିତା ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ ସମର୍ପଣ କରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି ।— ଲେଖକ

(ଖ) ନିଜକଥା

ଦୀର୍ଘ ୪୫ ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ପାଠ୍ୟାବସ୍ଥାରେ କଲିକତା ସହରରେ ତିନିବର୍ଷ କଟାଇଥିଲି । ସେ ସହର ଉଦ୍ଦୀପନାର ଉତ୍ସ । ସେଠାରେ ରହିବା ସମୟରେ ନାନା ସଭା, ସମିତି ଓ ପାଠାଗାର ପ୍ରଭୃତିରେ ଯୋଗଦେଇ କବିତା ଲେଖିବାର ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲି । ସେହି ସମୟରେ ଅଧିକାଂଶ କବିତା ପ୍ରାୟ ମୁଁ ଲେଖିଥିଲି। ଯାହା ଲେଖିଥିଲି, 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରସଙ୍ଗ' [ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ] ସମ୍ପାଦକ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଉଥିଲି। ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବୁଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି ମୋ କବିତାରେ ଫୁଲପାଣି ସିଞ୍ଚି ଦେଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଦୃଷ୍ଟି ମୋ ଉପରେ ନ ପଡ଼ିଥିଲେ ମୋ କବିତା ଲେଖା ହୁଏତ ବନ୍ଧ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା । ସେ ମତେ ପଦାକୁ ଟାଣି ଆଣିଥିଲେ କହିଲେ ଚଳେ । କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବହି ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ନାନା କାରଣରୁ ସେ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ' ପୃଷ୍ଠାରେ ରହିଗଲା । ମୋର ଏହି ଆକସ୍ମିକ ନୀରବତା ପାଇଁ ଅନେକ ଲେଖକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କୁ ସମୟେ ସମୟେ କୈଫିୟତ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଅଛି ।

କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ କଟକରେ ମୁଁ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରଣେତା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ମୋ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଆଦର ସହିତ ଆମୂଳଚୂଳ ପାଠକରି ଗୋଟିଏ ଅବତରଣିକା ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ଅବତରଣିକା ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ମଥାମଣି ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟବହାର କରି ଆଜି ଦୀର୍ଘ ଦିନର ନୀରବତା ପରେ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଅଛି । ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟଙ୍କର ଉଦାରତା ମୁଁ ଭୁଲି ପାରିବିନାହିଁ।

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ସମ୍ପାଦକ ସୁସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଏବଂ ଲେଖକ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉଦୟନାଥ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ ମତେ ବିସ୍ମୃତି ଗର୍ଭରୁ ପଦାକୁ ଟାଣି ଆଣିବାକୁ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିର ଋଣୀ ।

ଆଜି ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଥିଲା ବେଳେ ଏହି ହିତାକାଂକ୍ଷୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି ମତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଅଛି ।

[ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ]

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିଶିଷ୍ଟ-୨

[ପୂର୍ବରୁ ସୂଚୀତ ଯେ ମଦନମୋହନ ନିଜ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଆପଣାର କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକଳିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ। ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବିତ କବିତା ସଂକଳନରେ ଭୂମିକା ରୂପରେ ଗଦ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନୋକ୍ତ 'ଅବତାରଣା' ଲିଖିତ। – ସଂ.]

ଅବତାରଣା

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'କୌତୁକ-ମୟୀ' ପଦ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା। ଏଗୁଡ଼ିକ ଏଥିପୂର୍ବେ 'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା। ଆଜକୁ ଆଠବର୍ଷ ତଳେ ଯେତେବେଳେ ମଦନମୋହନଙ୍କ 'କୌତୁକମୟୀ' କବିତା'ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ'ରେ ବାହାରିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଜଡ଼ପ୍ରକୃତିକୁ ସଜୀବ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଆମ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ଆରମ୍ଭ କରି ନ ଥିଲେ। ଜଡ଼ପ୍ରକୃତିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟର ଉଚ୍ଚସ୍ତରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାର ଚେଷ୍ଟା ବୋଧହୁଏ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପରେ ଏହାହିଁ ପ୍ରଥମ ଚେଷ୍ଟା। ଜଗତର ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ମନୋମୋହନ ଛବିରେ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର କବି ବୁଡ଼ିଯାଇ ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଅତୁଳ କାରିଗରୀରେ ନିଜେ ମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଜଗତକୁ ମତାନ୍ତି – ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଶ୍ରେଣୀର କବିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ... ଆତ୍ମାରାମ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଲୀଳାର ସୂଚନା ଦେଖେ ତହିଁକୁ ସେ ବିଶ୍ୱଜଗତରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ମହାସତ୍ୟମାନଙ୍କ ସତ୍ତା ଓ ସୂଚନା ଅନୁଭବ କରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରାଜ୍ୟର ଉଚ୍ଚସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ତାର ଅସ୍ମିତା ବିସ୍ମୟରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ ଓ ସେ କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଆସିଛି, କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯାଉଛି ଏହା ଠଉରାଇ ପାରେ ନାହିଁ। ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତିର ଏହି ମହାଭାବ ଆଲୋଡ଼ନ ମଧୁସୂଦନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର 'ଋଷିପ୍ରାଣେ ଦେବାବତରଣ' ଏଥିର ପ୍ରଥମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ମାତ୍ର ଥିଲା। ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକମାନେ ସେ ଦିଗରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ସାଧନା ଖଟାଇବାର ଦେଖାଯାଉ ନ ଥିଲା। ମଦନମୋହନ ପୁଣି ସେହି ଦିଗକୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ଅର୍ନ୍ତଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ। ତାଙ୍କର 'କୌତୁକମୟୀ' ଓ 'ସିନ୍ଧୁ' କବିତା ପ୍ରକାଶ ହେବା ପରେ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବୈକୁଣ୍ଠ, କାଳିନ୍ଦୀ, ମାୟାଧର, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଆଦି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କସରତ୍ କରିଅଛନ୍ତି ଓ କରୁଅଛନ୍ତି।

ରାଧାନାଥ ପ୍ରକୃତିକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିଅଛନ୍ତି ଓ ତା ଅଙ୍ଗରେ କବିତା ହୀରକହାର ଲମ୍ବାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି। ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତରାଳରେ ସେ ବିଶ୍ୱଦେବତାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ କରିନାହାନ୍ତି ବା ପାଇନାହାନ୍ତି। ଇଂରାଜୀ କବି ସ୍କଟଙ୍କ ପରି ରାଧାନାଥ ଭାଷାର ମନ୍ଦାକିନୀଧାରା ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଢାଳି ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଅଙ୍ଗ ଶୋଭାକୁ ଖୁବ୍ ଚାକଚିକଣିଆ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଟାଙ୍ଗିଦେଇ ଅଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତିର ନିଭୃତ ମର୍ମସ୍ଥଳ ଭେଦକରି ଗମ୍ଭୀରାରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଦେବତାକୁ ଖୋଜିବା ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ନ ଥିଲା। ସେ ପ୍ରକୃତିର ପାର୍ଥିବ ଧୂଳିକଣାକୁ ପାର୍ଥିବ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରକୃତି ଦେବତାଙ୍କୁ ପାର୍ଥିବ ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର ଓ ନୈବେଦ୍ୟରେ ପୂଜା କରିଅଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ତହିଁ ଉପରକୁ – ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗ ରାଜ୍ୟକୁ ସେ ଉଠିନାହାନ୍ତି।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇଂରାଜୀ କବି ୱାର୍ଡ଼ସ୍‌ୱାର୍ଥ(Wordsworth) ଟେନିସନ୍(Tennyson) ଓ ଶେଲୀ(Shelly)ଙ୍କ ପରି ପ୍ରକୃତି ଦେବତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୂଜା ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାରେ ନାହିଁ ।

କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ଚିନ୍ତାମଣି ପ୍ରକୃତିକୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପଛାରେ ଆରାଧନା କରିଅଛନ୍ତି ଓ ସଂସ୍କୃତସାହିତ୍ୟର ଛାଞ୍ଚ ଓ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ପ୍ରକୃତି ଅଙ୍ଗରେ ରତ୍ନକନକାଦି ଭୂଷା ଖଞ୍ଜି ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଶବ୍ଦମାଧୁରୀ ଓ ଭାଷାବିଭବ ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନଙ୍କୁ ମଧୁମୟ କରିଅଛି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତି ମାନବହୃଦୟରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରେ ଓ ମାନବଜୀବନର ବିକାଶ ସହିତ ପ୍ରକୃତିର କି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଓ ଅନୁକୂଳତା ଅଛି ତାହା ଦେଖାଇବାକୁ ଏମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ସଂସାର ଛାଡ଼ି କଳ୍ପନାର ବ୍ୟୋମଯାନରେ ବସି ଶତଶତ ମେଘପଟଳ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗଗାମୀ ହେବା ଏମାନଙ୍କର ଇଲାକା ନୁହେଁ । ନନ୍ଦିକିଶୋର ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ବସିନାହାନ୍ତି, ଖଣ୍ଡକବିତା ଓ ଗୀତିକବିତା(Lyrics) ତାଙ୍କ କବିତାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଓଡ଼ିଆରେ ଗୀତିକବିତାର ପ୍ରଚାର ତାଙ୍କ କବିତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଜୀବନର ଦୈନନ୍ଦିନ ଦୁଃଖସୁଖ ଓ ପ୍ରେମପ୍ରୀତି ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା କିପରି ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ ତାହା ସେ ମନୋଜ୍ଞ ଭାବରେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ ଆମର ପାର୍ଥିବ ସଂସାରର ବାୟୁମଣ୍ଡଳର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେଶକୁ ଉଠିନାହିଁ । କବି ଶେଲୀଙ୍କ ପରି "ବିହାୟସେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଦେଖିବି ତାରକାଲୀଳା" ପାଞ୍ଚିନାହାନ୍ତି କିମ୍ୱା ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତର୍ଦେଶକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମଜ୍ଞାନାଞ୍ଜନ-ଶଳକା ଦ୍ୱାରା ସେ ଭେଦ କରିନାହାନ୍ତି ।

ମଦନମୋହନଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା ପଦ୍ମଚରଣ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କର ପାର୍ଥିବ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଓ ପାରିବାରିକ ଅବସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ଘୂରି ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଅଦ୍‌ଭୁତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ଚିତ୍ରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଅଛି ଓ ମତାଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି ପ୍ରକୃତିର ଡୋରରେ ସେ ଛନ୍ଦଣିମନ୍ଦଣି ହୋଇ ତାଙ୍କ ଚାରିପାଖେ ବିସ୍ତୃତ ଘରକଥା, ଗ୍ରାମକଥା, ପରିବାରକଥା, ପ୍ରେୟସୀଙ୍କ ଭାବନାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗିଅଛି ।

ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାରେ ଶେଲୀଙ୍କର କବିତାର ଅନ୍ତର୍ଭାବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେ ରାଜଦଣ୍ଡରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଅଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ନେଇ କେଉଁ ଅଜଣା ରାଇଜରେ କେତେ ପଦ୍ମଯୋଜନ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ପହୁଞ୍ଚାଇଲାଣି ତାହା ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଠଉରାଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱବିଧାତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ଅବଲମ୍ୱନ କରି ସେ ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ ତହିଁରେ ମିଶାଇ ଦେଇ ନିଜକୁ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପ୍ରେୟସୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମିଳନ ରହସ୍ୟ ସେ 'ଆମ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭ ଲଗନେ' କବିତାରେ କିପରି ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ରସଜ୍ଞ ଓ ଭାବୁକ ପାଠକମାନେ ଅନୁଭବ କରିବେ । ସେ ଶିଶୁକଣ୍ଠ ନିଃସୃତ ଜହ୍ନିଫୁଲ ଗୀତଶୁଣି ଆବେଗମୟ ଭାଷାରେ ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରକୃତିର କି ଭାବମୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି ତାହା ଲେଖା ଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇବାର ବିଷୟ ନୁହେଁ — ଭାବିବାର ଓ ଅନୁଭବ କରିବାର ବିଷୟ ଅଟେ । ତାଙ୍କର 'ଚିଲିକାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ'ରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତା ପ୍ରକୃତିକୁ କିପରି ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ କରି ରଖିଅଛି ତାହା କୌଶଳକ୍ରମେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର 'ଅବଳାବଳି' ଓ 'ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ'ରେ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତିର ଆଭାସ ମଧ୍ୟ ମିଳେ । 'ସିନ୍ଧୁ' କବିତାରେ କବି ସୃଷ୍ଟି-ରହସ୍ୟ କି କୌଶଳ ଓ ମାଧୁରୀ ସହିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଶ୍ଳେଷଣକରି ଭିତରୁ କ˙ ାଟ କିଳା ହୋଇଥିବା ଘର ମଧକୁ ଝାଙ୍କିକରି ାହିଁଅଛନ୍ତି ତାହା ଭାବୁକ ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷା ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ । ାଳକ୍ରମେ **'ସିନ୍ଧୁ'**ର ମନ ବଦଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବିଙ୍କର ମନ ବଦଳୁଅଛି ଓ ସିନ୍ଧୁକୁ ଭାଇ ବୋଲି ଡାକୁ ଡାକୁ କବି ପୁଣି ଆପଣାର କ୍ଷଣିକତା ଓ ଦୂରତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ପଛକୁ ଫେରିଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ସିନ୍ଧୁ ନିକଟକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି । ପୁଣି ତାକୁ ଆବାହନ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ବିସର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ସଙ୍ଗେ ଏ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ କେତେ ମଧୁର ତାହା ଭାବୁକ ମାତ୍ରେ ଅନୁଭବ କରିବେ ।

ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମିଷ୍ଟିସିଜମ୍ (Mysticism) ଗୁପ୍ତଗଭୀରତାର ଛବି ଫୁଟାଇପାରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆମ ଦେଶର ତରୁଣ ସାଧକମାନେ କରିବାକୁ ଯାଇ କେତେଦୂର କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି, ତହିଁ ସମ୍ବନ୍ଧେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ସମୟ ଅବଧି ଆସିନାହିଁ । ଲୋକେ ଯାହା ବୁଝି ନ ପାରନ୍ତି, ତାକୁ ବାହାଦୁରୀ ଦିଅନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ବିଚାରନ୍ତି ଯାହା ଆମେ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥାଇଁ, ତାହା ମଧରେ କେଉଁ ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦେଶରେ ଉତ୍କର୍ଷ ନିହିତ ଅଛି । ଅତଏବ ଏହା ବାହାଦୁରୀ ଦେବା ଜିନିଷ । ଏ ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଶଂସା । ଏ ପ୍ରଶଂସାର ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରଶଂସା ଅପେକ୍ଷା ଆହୁରି ଭୟଙ୍କର କଥା ଏହିକି, ତାଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ଗଭୀର ଭାବକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କରି ତାଙ୍କରି ଛାଞ୍ଚରେ ଉପଧା ମିଳାଇ ପଦ୍ୟ ରଚନା କରିବା – ଏଥିରେ ନା ଭାବ, ନା ଭାଷା କାହିଁର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । ଅଛି କେବଳ 'ପର ଲୁଗାପିନ୍ଧି ଯାତକୁ ଯିବି, ଲୋକେ ପଚାରିଲେ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରୁ ଥିବି ।' ସୌଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ମଦନମୋହନ ଏହା କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ମୌଳିକତା ଅଛି ଓ ସେ ମୌଳିକତାରେ ଯେଉଁ ମିଷ୍ଟିସିଜମ୍‌ର ଗୁପ୍ତ ଗଭୀରତା ଅଛି, ତାହା ଇୟତା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ମଧ ମଧୁରତା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଚାରିଲେ କବିତାମାନଙ୍କର କେତେକ ସ୍ଥାନ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ତହିଁର କିଛି ଆଭାସ ଦେଇଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେଉଁ ବେଡ଼ିଶାଙ୍କୋଳି ପିନ୍ଧିଛି ତାକୁ ଏଡ଼ିବାକୁ ମୋର କ୍ଷମତା ନ ଥିବାରୁ ଅଗତ୍ୟା ଏ ଆଶା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଲା ।

ଏ ପୁସ୍ତକରେ ମଦନମୋହନଙ୍କର ରଚିତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଆଶା ହୁଏ ଯେ, ଏହା ଭାବୁକ ଓ କବିମାନଙ୍କ ମନରେ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ପାଦନ କରିବ ଓ ତାଙ୍କର ଭାବୁକତାକୁ ଉତ୍କଳର ନବୀନ କବିମଣ୍ଡଳୀ ଆବାହନ କରି ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସ୍ରୋତକୁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିବେ ।

କଟକ

ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୩୩ ମସିହା **ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ**

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିଶିଷ୍ଟ--୩

[କବି ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ]

ଦୁଇ ଦୁଇଟା ମହାସମର ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଭିତରେ ସଂଘଟିତ ହୋଇ ଯେତେ ଭୟାବହ କ୍ଷତି ବା ଧ୍ୱଂସର କାରଣ ହେଲେ ହେଁ ପ୍ରତି ଜାତି ଓ ଦେଶର ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାକୁ ତୁଟାଇ ଦେଇ ପୃଥିବୀମୟ ଏକତ୍ୱବୋଧ ଓ ସାମ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ସୁପୁଷ୍ଟ କ ରିବା ଦିଗରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ମଙ୍ଗଳର ସୂଚନା ଆଣିଛି । ପ୍ରଥମ ମହାସମର ସମୟରେ ମଧ ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କର ପ୍ରାଣ ରଣଉନ୍ମାଦନାରେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଭାବପ୍ରବଣ କବି ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ବିପୁଳ ଆବେଗମୟ ଭାଷାରେ ରଣ-ଶଯ୍ୟା ରଚନାର କଳ୍ପନାରେ ନବବର୍ଷର ଭିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

ଦିଅ ଦେବବାଳା ପ୍ରେମେ ହୁଳହୁଳି
ଦିଅ ଗିରିଦରୀ ପ୍ରେମେ କରତାଳି,
ଦିଅ ଗ୍ରହତାରା ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ
ଦିଅ ଧରାରାଣୀ ମଳୟ ପବନ
ଦିଅ ଭାଷାଯୋଷା ସଙ୍ଗୀତ ସୁଷମା
ଦିଅ ନିଶାନାଥ ପ୍ରୀତି ମଧୁରିମା
ଦିଅ ହେ ବରଷା ଚପଳା ଚମକ
ଦିଅ ହେ ଶରତ ସୌରଭ କନକ ।
ଦିଅ ତରଙ୍ଗିଣୀ ତରଳ ଚାହାଣୀ
ଦିଅ ତାମରସ ଢଳ ଢଳ ଠାଣି
ଦିଅ ପ୍ରେମସିନ୍ଧୁ ଗୁପତ ମନ୍ତର
ଦିଅ ହେ ତରଙ୍ଗ ଅମିୟ ଅନ୍ତର ।
ଦିଅ ଶଇଶବ ସରଳ ସରାଗ
ଦିଅ ଯଉବନ ପୀରତି-ପରାଗ
ଦିଅ କବିକୁଳ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି
ଦିଅ ତୁଳିକାର ତୁଳିକା-ଭାରତୀ
ଦିଅ ହେ ନାବିକ ଶୁକ୍ରତାରା-ଶିରୀ
ଦିଅ ରଣବୀର ଜୟ-ତୁରୀ-ଭେରୀ
ଯେ ରଣେ ବଇରୀ ପରାଣ-ସଙ୍ଗୀତ
ଯେ ରଣେ ମରଣ ମୁକତିର ପଥ,
ଯେ ରଣେ ଶୋଣିତ ଅଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳି
ଯେ ରଣେ ଚେତନା ସରଗ-ବିଜୁଳି
ସେହି ରଣନିଶା ଘାରି ଦେଉ ପ୍ରାଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପେଶି ଦେଇ ପାଶେ ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ।
ସେହି ରଣ-ଶେଯେ ଶୋଇବି ମୁକର
ଅମର-ସ୍ୱପନେ ଜାଗିବ ଅନ୍ତର ।

(ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ-୧୯୧୫/୧୩୨୨-୧୦ମ ସଂଖ୍ୟା)

ମଦନମୋହନଙ୍କର ରଚନା ପତ୍ରିକାରେହିଁ ଆବଦ୍ଧ ରହିଲା, ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ [ତାଙ୍କ] କବିତା ଯେଉଁ ନବ ଉନ୍ମାଦନା ଓ ପ୍ରାଣ-ପ୍ରେରଣା ଆଣିଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଅନେକଙ୍କର ସ୍ମରଣ ଥିବ । ଏହି କବିତାଟି ତାହାରି ଏକ ନମୁନା ମାତ୍ର । ଏହିଭଳି କବିତାର ଉତ୍ସ ହଠାତ୍ ଶୁଷ୍କ ହୋଇପଡ଼ି ଯେ ସରକାରୀ ଫାଇଲ ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଘଟିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଏହାଠାରୁ ବଳି ଦୁର୍ଘଟଣାର ଉଦାହରଣ ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଏହିଭଳି ଉଦାହରଣ [ଅନ୍ୟତ୍ର] ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି ।

କବିଙ୍କର ରଣଭେରୀ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ସଂକେତ ଦେଇଥାଏ । ସେ ରଣରେ ଶତ୍ରୁପ୍ରତି ହିଂସାଭାବ ନାହିଁ, ବୈରୀ ତହିଁରେ ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗାତ ହୁଏ, ପରମ ବନ୍ଧୁ ହୁଏ ଓ ଶୋଣିତ ପରିଣତ ହୁଏ ଅଶ୍ରୁ-ଅର୍ଘ୍ୟରେ । ପ୍ରଥମ ମହାସମରର ଘନଘଟା ବେଳେ ବିଶ୍ୱ ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ କବି ଯେପରି କର ପ୍ରସାରଣ କରିଛନ୍ତି, ତାହାର ଅନ୍ୟତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଖୋଜି ପାଇବା କଷ୍ଟକର । ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାରେ ଯେପରି ଭାଷାର ବ୍ୟଗ୍ରତା ଓ ଭାବର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ହୁଏ, ତାହାଙ୍କ ଆବେଗମୟ ଛନ୍ଦର ସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଯେଣେ ତେଣେ ଛୁଟିଛି ଓ ଭାବର ସ୍ରୋତ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଗିରିଶୃଙ୍ଗର ନିର୍ଝର ଭଳି କାହିଁ ପୁଣି ଲୀନ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି । 'ଅବଳାବଳି' ଓ 'ସିନ୍ଧୁତୀରେ' ଆଦି କବିତାରେ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗର ବାରମ୍ବାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଶେଷରେ ଶ୍ରୁତିକଟୁ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର ଯେଉଁ କବି

ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଧୂଳିକଣା ସ୍ୱରଗର ସମ୍ପଦ ମୋ
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଚାଲୁଥିଲେ ନାହିଁ ଭୟ ବିପଦ ଗୋ ।

ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କୁ ଇମ୍ପ୍ରେସନିଷ୍ଟ ସ୍କୁଲର ବା ରୋମାଣ୍ଟିସିଷ୍ଟ ସ୍କୁଲର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ, ତାଙ୍କ କବିଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଣତି ସଙ୍ଗେ ପ୍ରବୀଣ ଲେଖନୀରୁ ବହୁତ ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା ।

[କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ: ୧୯୫୧: ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା(୨); ସତ୍ୟବାଦୀ(ନବପ୍ରସ୍ଥ), ପ୍ରଥମ ଭାଗ ତ୍ରୟୋବିଂଶ ସଂଖ୍ୟା; ପୃ.୪୬-୪୭]

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିଶିଷ୍ଟ-୪

[ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତା ଓ ଗୀତିକାର: ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ]

ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ନୂତନ ଛନ୍ଦ ଓ ଗୀତିକବିତାର ରୂପବିଭବହିଁ ମଦନମୋହନଙ୍କ କବିତାର ଏକ ଅମଳିନ କୀର୍ତ୍ତି, (କ) 'ପ୍ରଭୋ ସେ କାଞ୍ଚନେ ନାହିଁ ଆଶା', (ଖ)'ଶିବରାତ୍ରି କବିତା ଦୁଇଟିର ଛନ୍ଦ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗତାନୁଗତିକ । (ଗ)'ଅବସାଦେ'(ଘ)'ଆକାଂକ୍ଷା' ବିଶେଷତଃ (ଙ) 'ବିଶ୍ୱ ସଙ୍ଗୀତ'ରେ ଆମେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ନୂତନ ଛନ୍ଦର ଆଭାସ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉଁ ।(ଚ) 'ମଙ୍ଗଳବାଦୀର ସ୍ୱପ୍ନ' ବିଶେଷତଃ (ଛ) 'ନବବର୍ଷର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ 'କବିତାରେ ଭାବର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ସହିତ ବନ୍ଧନ ବିମୁକ୍ତ ଛନ୍ଦର ସ୍ୱାଧୀନ ରୂପବିଭବ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଅନୁଭବଗମ୍ୟ । ଏହି ସମୟଠାରୁ ମଦନମୋହନ ନୂତନ ଛନ୍ଦର ଆଶ୍ରୟରେ ଆଧୁନିକ ଗୀତିକବିତାର ରୂପ-ସମ୍ପଦରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୁଅନ୍ତି । (ଜ)'ଉଷାରାଣୀ' (ଝ) 'ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ'(ଞ) 'କୁହୁତାନ' (ଟ) 'ଅତିଥି' (ଠ) 'ଅବଳାବଳି '(ଡ)'ନବବର୍ଷର ଭିକ୍ଷା' (ଢ)'କୌତୁକମୟୀ'—ଏଇ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ଭାବର ଉଷ୍ମତା, ପ୍ରକାଶଶୈଳୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ କବିତାଗଠନ ପରିପାଟୀର ନୂତନତା ଏକାନ୍ତ ମୁଗ୍ଧକର । ପଦ୍ମଚରଣ ଓ ନାରାୟଣମୋହନ, ଏ ଉଭୟେ ଭାଷା ଓ ଭାବ ପ୍ରୟୋଗରେ ଅତି ସଂଯତ ଓ ମିତବ୍ୟୟୀ, ଛନ୍ଦର ମନ୍ଥର ଗତି, ଭାବର ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା ତଥା ଶୀତଳତା ଏମାନଙ୍କ କବିତାର ଏକ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଏଥିରେ ଭାବପ୍ରକାଶର ନୂତନତା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଛନ୍ଦର ବନ୍ଧନ-ବିମୁକ୍ତି ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଦୀନବନ୍ଧୁ ଓ ମଦନମୋହନ, ଏ ଉଭୟେ ଅନ୍ୟ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏମାନଙ୍କ କବିତାର ତୀବ୍ର ଆବେଗ, ଉଷ୍ମତା ଓ ଛନ୍ଦର ସାବଲୀଳ ସ୍ୱାଧୀନତା, ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ବିକାଶ-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ଏକାନ୍ତ ବିସ୍ମୟକରେ ।

[ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ: ୧୯୬୪:ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ; ପୃ.୬୦୩-୬୦୪]

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିଶିଷ୍ଟ-୫

[ଗୌଣ କବି ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ]

ନନ୍ଦକିଶୋର ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କୁ ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ତାଙ୍କର ଭାଇ ସଦ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର ମଦନମୋହନଙ୍କୁ ନବୀନ ତପସ୍ୱୀ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ମୁକୁରରେ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ନିଜକୁ ନବୀନ ତପସ୍ୱୀ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କବିତାଟିରେ ତରୁଣ ପ୍ରାଣର ଆବେଗ ସମ୍ଭାବନାମୟ କବିତ୍ୱ ଶୈଳୀରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଅଛି ।

ନବୀନ ତାପସ ମୁହିଁ ନବୀନ ସନ୍ୟାସୀ,
ସ୍ଫୁରି ନାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦେ ଦେବଭାବ ରାଶି ।
ତିତିକ୍ଷା, ବୈରାଗ୍ୟ, ଶମ, ଦମ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଧା
ହରି ପାରିନାହିଁ ମୋର ପରାଣର କ୍ଷୁଧା ।
(ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ – ମୁକୁର, ୪/୩-୪, ପୃ.୮୮)

ଅନ୍ତରର ଉଦାରତା, ମନ୍ତର ପବିତ୍ର ଭାବ ତାଙ୍କର ତରୁଣ ବୟସର ତରଳ ଚଞ୍ଚଳ ମନ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନଥିବାର ହିଁ କବି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ଯଦିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଉଦାରତା ଓ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରତି ସଦା ଉନ୍ମୁଖ । ମାତ୍ର ସଂସାରର କୋଳାହଳ, କାମନା ଓ ବାସନା ଆକର୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ କବି ନିଜ ଧ୍ୟାନରେ ଅଟଳ ରହିବାର ବାସନା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଆଉ ଏକ କବିତାରେ ଏହି ଭାବର ପ୍ରକାଶ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ସ୍ୱତଃ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇଛି ।

କାମନା ଜାଗିଛି ପ୍ରାଣେ ତିଳେ ନାହିଁ ମିଛ
ବାସନା ପୋଷିଛି ମନେ ଦିଶୁନାହିଁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ।
କାମନାତ କାୟାହୀନ, ବାସନା ଅମର–
ଧିଆନେ ରଖିଛି ଲୟ–ପାଳିବି ମୁକର ।
(କେଉଁପୁରେ–ମୁକୁର, ୮/୧୦-୧୧,ପୃ.୨୫୪)

ମଦନମୋହନଙ୍କ କବି ହୃଦୟର ଧ୍ୟାନ ସମ୍ଭାବନାର କେଉଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକା ଜ୍ୟୋତିରେ ଆତ୍ମଲୀନ ହେଲା, ତାହା ପ୍ରଥମ ବୟସର ସ୍ୱଳ୍ପ ମାତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରୁ କଳନା କରିବା ଅସମ୍ଭବ ।

[ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର: ୧୯୭୮: ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା-ନବଜାଗରଣ ଯୁଗ; ପୃ.୩୩୩-୩୪]

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉପାଦାନ ପଞ୍ଜିକା

ପ୍ରାଥମିକ ଉପାଦାନ

୧) ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ମାସିକ ପତ୍ରିକା—

କ. ଉକ୍ରଳଦୀପିକା(ସଂ. ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ)
ଖ. ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା(ସଂ. ନିମାଇଁଚରଣ ଘୋଷ)
ଗ. ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ(ସଂ. ଦୀନବନ୍ଧୁ ଗଡ଼ନାୟକ)
ଘ. ଆଶା(ସଂ. ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ)
ଙ. ନବୀନ (ସଂ.କୃପାସିନ୍ଧୁ ପଟ୍ଟଦେବ)
ଚ. ଉକ୍ରଳ-ସାହିତ୍ୟ
ଛ. ମୁକୁର
ଜ. ସହକାର
ଝ. ଶିଶିର
ଞ. ଭଞ୍ଜପ୍ରଦୀପ

୨) ପୁସ୍ତକ —

ପଟ୍ଟନାୟକ, ମଦନମୋହନ ୧୯୯୩ **କବିତାମାଳା**
କଟକ ପବ୍ଲିଶିଂ ହାଉସ୍, କଟକ

ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଉପାଦାନ

କବି, ଅସିତ ୧୯୮୫ (୧୯୭୮) **ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ**
ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ

୧୯୯୪ **ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ଇତିହାସ**
ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ

କର, ବାଉରୀବନ୍ଧୁ ୧୯୮୧ **ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ**
କାନ୍ତ ପ୍ରକାଶନ, କଟକ

ଚୌଧୁରୀ, ସୌଦାମିନୀ ୧୯୮୮ **ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ରହସ୍ୟବାଦୀ ଚେତନା**
କଟକ

ଜେନା, ଜଗନ୍ନାଥ ୧୯୯୪ **ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରା**
ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ

ଦାସ, ଦାଶରଥି ୧୯୭୫ **ସାହିତ୍ୟସନ୍ଧାନ**
ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦାସ, ଶଚ୍ଚିନ୍ଦ୍ରନାଥ	୧୯୯୯	**ତପୋରତା ପାର୍ବତୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା** ଭୁବନେଶ୍ୱର
ନାୟକ, ରାଘବାନନ୍ଦ	୧୯୮୬	''ସବୁଜ କବିତାର ଧାରା'' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ:**ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା** (ସଂ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ) ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
ନାୟକ, ଲାବଣ୍ୟ	୧୯୮୮	**ଓଡ଼ିଆ ଚରିତ ସାହିତ୍ୟ** ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ
ପଟ୍ଟନାୟକ, କଇଳାଶ	୧୯୯୦	''ନବଜାତକର ଭାଗ୍ୟଗଣନା'' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ: **ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଦୀପିକା** ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ
ପଟ୍ଟନାୟକ, ପଠାଣି	୧୯୭୭	**ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନୀ ସାହିତ୍ୟ** ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ବ୍ୟୁରୋ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
ପଟ୍ଟନାୟକ,ମଦନମୋହନ	୧୯୩୧	**ଗୋପାଳଚରିତାମୃତ** କଟକ
ପଣ୍ଡା,ବ୍ରଜମୋହନ	୧୯୬୨	**ଯୌବନଗାଥା** ସମ୍ବଲପୁର
ପାଣିଗ୍ରାହୀ, କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ	୧୯୫୧	''ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା'' ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ: **ସତ୍ୟବାଦୀ**(ନବପ୍ରସ୍ଥ) ୧/୨୨ ଓ ୧/୨୩
	୧୯୭୩	**ଅଙ୍ଗେ ଯାହା ନିଭାଇଛି** କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ
	୧୯୭୪	**କାଳିନ୍ଦୀ ରଚନାଚୟ**(ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ) ନିଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ
ବଳ, ନନ୍ଦକିଶୋର	୧୯୬୨ (୧୯୫୫)	**ନନ୍ଦକିଶୋର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ** କଟକ
ମହାନ୍ତି, ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ	୧୯୬୧	**ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦର ବିକାଶ** ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
	୧୯୭୮ (୧୯୬୩)	**ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ** ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ
	୧୯୮୦ (୧୯୭୭)	**ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବି ଓ କାବ୍ୟଧାରା** ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମହାନ୍ତି,ସୁରେନ୍ଦ୍ର ୧୯୮୧ (୧୯୫୩) **ଫକୀରମୋହନ ସମୀକ୍ଷା**
ନିଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ

ମିଶ୍ର, ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ୧୯୭୮ **ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା: ନବଜାଗରଣ ପର୍ବ**
ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଗବେଷଣା ବିଭାଗ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ

ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀନିବାସ ୧୯୭୮ **ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ**
ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ

ମୁଣ୍ଡ, ଶୁଭେନ୍ଦୁ ୧୯୯୩ **ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ**
ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ମେହେର, ଭଗବାନ ୧୯୭୭ **ପିତୃପ୍ରସଙ୍ଗ**
ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ

ଶତପଥୀ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ୧୯୯୯ (୧୯୭୯) **ସବୁଜରୁ ସାଂପ୍ରତିକ**
ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ

ସାମନ୍ତରାୟ, ନଟବର ୧୯୮୧ (୧୯୬୪) **ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତିଭୂମି**
ବାଣୀଭବନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

୧୯୮୩ (୧୯୬୪) **ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ**
ବାଣୀଭବନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

***

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ (1954) : ଶିକ୍ଷା- ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଉପାଧ୍ୟୁତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ । କିଛିକାଳ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ଅଧ୍ୟାପକ । ୧୯୭୯ ମସିହାରେ ରାଉରକେଲା ମ୍ୟୁନିସିପାଲ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ରାଉରକେଲାରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ଚାକିରୀ । ସଂପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ, ଇସ୍ପାତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ରାଉରକେଲା- ୭୬୯୦୦୩ରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ।

ନନ୍ଦନତତ୍ତ୍ୱ, ବଂଗୋତ୍କଳ ସାଂସ୍କୃତିକ ସହଯୋଗିତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିବିଧ ବିଭାଗ ନେଇ ଶ୍ରୀ ଦାଶଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀରେ ସତୁରୀରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଓ ସଂପାଦିତ ପ୍ରମୁଖ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ହେଲା : (କ) ଗୋଟିଏ ଫୁଲ ଫୁଟିବାର କାହାଣୀ, (ଖ)ଗଙ୍ଗାଧର : କବିତା ଓ କବିଆତ୍ମା, (ଗ) ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (ଡକ୍ଟର ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହ), (ଘ) Madhusudan Das : The Man and His Missions, (ଙ) ଓଡ଼ିଶାର ଜନକ ମଧୁସୂଦନ (ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବାନନ୍ଦଙ୍କ ସହ), (ଚ) ଫକୀରମୋହନ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ - ୧ମ ଓ ୨ୟ ଭାଗ (ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ସହ), (ଛ) ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (ଜ) Madhusudan Das : His Life and Achievements, (ଝ) ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ରଚନାସଂଗ୍ରହ (ଯନ୍ତ୍ରସ୍ଥ)ଶ୍ଚ(ଞ) ମଦନମୋହନ ରଚନାସଂଗ୍ରହ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ (ପ୍ରତିଷ୍ଠା- ୧୯୪୮) ଇସ୍ପାତ ସହର ରାଉରକେଲାର ଅନ୍ୟତମ ସର୍ବ ପୁରାତନ ଓ ଅଗ୍ରଣୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଏହା ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ସୁପରିଚିତ । ପାଠାଗାର ଆନ୍ଦୋଳନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମୂଳକ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଛି । ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଜୟନ୍ତୀ ଓ ଉତ୍କଳ ଦିବସ ପାଳନ ପରମ୍ପରାର ଏହା ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ସଂପର୍କରେ ଯୁବପୀଢ଼ି ମଧ୍ୟରେ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଗତି ଉତ୍କଳ ସଂଘ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦକ-ପ୍ରଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ - Madhusudan Das : The Legislator; Madhusudan Das : The Man and His Missions ଓ Madhusudan Das : His Life and Achievements ଆଦି ପୁସ୍ତକର ଏହା ପ୍ରକାଶକ । ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅବହେଳିତ ଦିଗ ତଥା କ୍ରମଶଃ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଉଥିବା ବରେଣ୍ୟ ପ୍ରତିଭାମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଏହା କେତେକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com